

CİLT 3

2019
2020
YILI

YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

2019-2020 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

CİLT 3

ANKARA 2022

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3714/3
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 193/3

Editör

Dr. Candaş KESKİN

e-ISBN: 978-975-17-5053-2 (Takım)
978-975-17-5060-0 (3.Cilt)

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Ertekin DOKSANALTI

Datça-Knidos Hinterlandı Arkeolojik Yüzey Araştırması 2019

Not: Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İÇİNDEKİLER

Nurettin ARSLAN, Caner BAKAN, Murat AY 2019 YILI GARGARA YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	7
Olivier Can HENRY, İpek DAĞLI LABRAUNDA YÜZEY ARAŞTIRMASI – 2019.....	17
Ozan ÖZBUDAK ÇORUM TARİHÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI 2020 YILI SONUÇLARI.....	31
Özdemir KOÇAK, İsmail BAYTAK, Erol YAVUZ, Ömür ESEN AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2019-2020 YILLARI YÜZEY ARAŞTIRMALARI.....	47
Rahşan TAMSÜ POLAT Yusuf POLAT, Mehmet Baran YÜRÜK 2019-2020 YILI ESKİŞEHİR İLİ SEYİTGAZİ VE HAN İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	65
Ralf BECKS, B. Ayça POLAT BECKS 2019 ve 2020 YILLARI ŞEREF HÖYÜK / KOMAMA VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	81
Ramazan GÜNDÜZ, Mustafa KIYAK, Pınar CEYLAN, Büşra ÇAĞLAYAN, Merve ÖMÜR, Asım GÜLTEKİN 2020 YILINDA SUĞLA GÖLÜ ÇEVRESİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI KAPSAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	103
Salih KAYMAKÇI, Güneş ÖZDAL, Tuğçe Merve ZİNAL GİRESUN İLİ ŞEBİNKARAHİSAR İLÇESİ 2019 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	115
Sabahattin EZER, Rifat İLHAN, Muzaffer ÖZÇİRİŞ ADIYAMAN İLİ 2020 YILI PREHİSTORİK VE PROTOHİSTORİK ÇAĞ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI.....	135
Sedat AKKURNAZ 2020 YILI MASTAURA ANTİK KENTİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	151
Selçuk SEÇKİN YALOVA ORTAÇAĞ VE TÜRK İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019- 2020 YILI ÇALIŞMALARI.....	171

Serkan ŞAHİN, Berkay DİNÇER, İsmail BAYKARA MALATYA İLİ NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019.....	191
Sevgi DÖNMEZ 2019-2020 YILLARI YAZIHAN VE AKÇADAĞ (MALATYA) YÜZEY ARAŞTIRMALARI.....	201
Sevgi SARIKAYA, Nazlı YILDIRIM, Mehmet OKTAN, Arif BİLGİN SAKARYA (SANGARIOS) YERLEŞİM TARİHİ VE ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2019 YILI.....	221
Sırrı TİRYAKİ, Laleş USLU AZARAK 2019 YILI BİNGÖL MERKEZ, ADAKLI, KIĞI, YAYLADERE VE YEDİSU İLÇELERİ TARİH ÖNCESİ VE ESKİ ÇAĞI YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	239
Sinan MİMAROĞLU, Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Fırat BARANAYDIN, Elif KARABACAK, Emine TOK, Barış GÜR, Mehmet GÖRGÜLÜ, Fatih TEPGEÇ AYASULUK TEPEŞİ VE ST. JEAN ANITI KAZISI 2019 VE 2020 YILI KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI.....	253
Süleyman ÇİĞDEM, Haldun ÖZKAN, Hüseyin İLHAN, Hüseyin YURTTAŞ, Osman EMİR BAYBURT İLİ 2019 YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	265
Şengül Dilek FUL, Murat TEKİN, Hatice UYANIK 2019 YILI TOKAT İLİ-PAZAR VE ARTOVA İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	279
Tahsin KORKUT, Ufuk ELYİĞİT, Elif GÜL 2019 YILI MARDİN VE BATMAN İLLERİ (TUR ABDİN BÖLGESİ) ORTA ÇAĞ DÖNEMİ KÜLTÜR VARLIKLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI SONUÇ RAPORU.....	293
Tayfun CAYMAZ, Şahin MENTEŞE, Ferhan ERİM, Mehmet EMEÇ URLA YARIMADASI GÜNEY KESİMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019-2020 ÇALIŞMALARI.....	311
Anja SLAWISCH, Toby C. WILKINSON PROJECT OF PANORMOS SURVEY 2019 SEASON REPORT (PANORMOS YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019 SEZONU RAPORU).....	333
Yusuf ALTIN, B. Tolga UYAR, Can ERPEK, Selin KÜÇÜK MOKİSSOS/VİRANŞEHİR 2020 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI, BELGELEME VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI.....	345

Ufuk ÇÖRTÜK, Şahin GÜMÜŞ, Ali Diren KAYA MUĞLA MENTEŞE İLÇESİ PİSYE- PLADASA KOİNONU YÜZEY ARAŞTIRMASI – 2019.....	357
Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ NEVŞEHİR İLİ NEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI PROJESİ 2019 ve 2020 YILLARI ÇALIŞMALARI.....	375
Yasemin YILMAZ, Mehmet Ali POLAT, Ozan ÖZBUDAK, Berkay DİNÇER, Kenan ÖNCEL, Özgür ŞAHİN, Didem TOY, Sidar GÜNDÜZALP TUNCELİ İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019-2020.....	391
Yaşar Serkal YILDIRIM 2019 YILI KARABÜK İLİ VE İLÇELERİ ROMA VE BİZANS DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	411
Zeynep Koçel ERDEM, H. Arda BÜLBÜL TEKİRDAĞ İLİ MERKEZ VE ŞARKÖY İLÇELERİ İLE ÇANAKKALE İLİ GELİBOLU YARIMADASI (TRAKYA KHERSONESOS’U) ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019 YILI ÇALIŞMALARI.....	429

2019 YILI GARGARA YÜZEY ARAŞTIRMASI

Nurettin ARSLAN*

Caner BAKAN

Murat AY

2018 yılında Assos'un kırsal alanı ve yakın çevresindeki antik kentlerin araştırılması için yeni bir projeye başlanmıştır. Beş yıl sürecek projenin sınırları Assos'un doğusundaki Lampoina, Gargara ve batısındaki Hamaxitos kentleri ile sınırlandırılmıştır (Resim: 1). Araştırmanın amacı, Assos'un kırsal (*Chora*) alanı, komşu *polis*lerdeki kalıntıların kayıt altına alınması, iskân süreçlerinin arkeolojik kanıtlar ile irdelenmesi, kent planlarının çizilmesi ve *polis*ler arasındaki kültürel ilişkilerin tespit edilmesi olarak sıralanabilir. Projenin ilk sezonunda Assos'un 19 km doğusundaki Gargara araştırılarak, tespit edilen arkeolojik kalıntılar GNSS ve Drone gibi teknik aletler yardımı ile harita üzerine aktarılmıştır¹ (Resim: 2). Gargara Assos'un doğusundaki Kocadağ üzerinde yer almaktadır. Antik kent kalıntıları batıda ve doğudaki iki tepe ile bunlar arasındaki vadi ile kuzey ve doğu yamaçlarını kaplamaktadır (Resim: 3). Dağın üzerindeki kalıntıların yoğun olduğu alanlar A ve B bölgeleri olarak tanımlanmıştır.

A BÖLGESİ

Dağın doğu yönündeki A bölgesi, güneyde küçük bir yükselti ve onun kuzeyine doğru hafif eğimli bir yapıya sahiptir. Bölgenin çevresi *polygonal* taş örgülü duvar ile çevrilmiş olup, en doğu ucundaki zirvede bir yapı kalıntısı vardır. Defneciler tarafından yapılan kaçak kazı çukurunun etrafında kireç taşı mimari bloklar görülmektedir (Resim: 4). E. Fabricius, 1888 yılındaki ziyaretinde kalıntının bir tapınak olabileceğini ifade etmiştir.² Bu kalıntının kuzeyindeki yamaçta bir tapınağın var olmasından dolayı F. Fabricius'un önerisi kabul edilemez. Bu kalıntının güneyindeki yamaçta fonksiyonu bilinmeyen iki yapının (5.5x3.8 ve 6.20x4.40 m) temel kalıntıları tespit edilmiştir. Ana kaya kesilerek oluşturulan düzlüğe yapılmış olan yapılardan geriye temel duvarlarının küçük bir bölümü kalmış ve kalıntıların çevresinde gündelik yaşama ilişkin hiçbir buluntu tespit edilmemiştir.

Tepenin kuzeyine doğru giderek alçalan alanın (yaklaşık 3050 m²) etrafı *polygonal* örgüye sahip bir sur (S1) ile çevrilmiştir (Resim: 1 ve 5). Dağı oluşturan kireç taşı surların yapımında kullanılmıştır. Bu alandaki sur duvarı, kentin diğer bölgelerindeki duvarlara göre daha özenli olması yanında çok daha iyi korunmuştur (Resim: 6). Sandık tipi duvarların iç bölümleri kü-

* Prof. Dr. Nurettin ARSLAN, ÇOMÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale, narslan@hotmail.de, Arş. Gör. Caner BAKAN, ÇOMÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale, canerbakan@yahoo.com, Arş. Gör. Murat AY, ÇOMÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale, koseoglu.murat.ay@gmail.com

1 Yüzey araştırmasında Bakanlık temsilcisi Dr. A. ÖZME, Arkeolog Ö. C. YILDIRIM ve Arkeolog S. AKÇİ-ÇEK'e yardımları için çok teşekkür ederiz.

2 W. Judeich, Bericht über eine Reise im nordwestlichen Kleinasien. Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin XXXVI/2, 1898, 121.

çük taş parçaları ile doldurulmuş olup, ortalama kalınlıkları 2.00 metredir (Resim: 7). Bu surun planı ve önündeki ikinci surdan dolayı bir iç kale veya yöneticilerin oturduğu yukarı şehir olarak tanımlanmıştır. Kale duvarları içte 35.00 m aralıklarla yapılmış beş adet payanda ile desteklenmiştir. Payandalar ortalama 7 metre uzunluğunda ve 1.5 m genişliğindedir. Kuzeydeki payandanın kenarında (4 numaralı) surun üzerine çıkışı sağlayan bir merdiven vardır.

Kalenin batı ve doğu yönlerindeki iki anıtsal kapı dışında batıda üçüncü bir küçük kapı da mevcuttur. Doğuda, her iki yanında dörtgen (6.50x6.24 m) kulenin yer aldığı kapının (K1) genişliği 4, 20 metredir. Daha dar olan (2.35 m) batıdaki kapının (K2) bitişiğindeki kuleler birbirlerinden farklıdır. Batıdaki en küçük (1.70 m) üçüncü kapının (K3) yanlarında herhangi bir kule yapısı gözlemlenmemiştir (Resim: 2).

Kalenin içindeki kalıntıların hiçbiri bir plan çizmek için yeterli değildir. Çok derin olmayan toprağın üzerinde duvar kalıntıları küçük parçalar halinde görülmektedir. Bu yüzden mevcut duvarların ait olduğu binaların plan ve işlevleri hakkında bir fikir ileri sürmek mümkün değildir. Kalenin içindeki kaçak kazı çukurlarının çevresinde kireç taşından blok taşlar dikkati çekmektedir. Gargara'da binaların inşasında yerel taş yanında, kesilip işlenmesi oldukça kolay olan kalker taşının kullanıldığı tespit edilmiştir. Konut bölgesinde de büyük konutların bu tür taştan yapıldığı belirlenmiştir.

KUTSAL ALAN

Kalenin kuzeyinde 30.00 m uzaklığındaki ana kaya kabaca U şeklinde kesilerek etrafına geniş bir duvar örülmüştür. Etrafı duvar ile çevrilmiş alanda, çok yoğun mimari taş blokları, çatı kiremitleri, sütun başlıkları ve mimari *terrakottalar*dan oluşan çok zengin buluntu grubuna rastlanmıştır. Alanın batısındaki iyi korunmuş duvarın uzunluğu 31.00 metre olup, *polygonal* örgüye sahiptir. Bu alanın etrafı duvar (*temenos*) ile çevrilmiş kutsal bir alan olarak planlanarak içine bir tapınağın inşa edildiği anlaşılmaktadır.³

Kutsal alanda R. Stupperich tarafından 1994 yılında bulunarak Assos kazı evine getirilmiş Aiöl sütun başlıkları mevcuttur. Neandria ve Lesbos'daki örneklerin aksine sade olan bu başlıklar Arkaik Çağ'a tarihlenmiştir.⁴

Geniş bir alana yayılan boyalı çatı kiremitleri *Lakonia* tipindedir. Zengin örnekleri içeren mimari *terrakottalar*; *sima*, *geison*, *antefix* ve kaplama levhalarından oluşmaktadır. Çok renkli mimari *terrakottalar* üzerinde geometrik ve bitkisel bezemeler yanında hayvan ve insan tasvirleri yer almaktadır. Sima parçası üzerinde aslan ve boğa tasvirleri Assos Athena tapınağı (MÖ 540) frizleri ile benzerliği dikkat çekicidir⁵ (Resim: 8).

3 N. Arslan, Gargara – Ein archaisches Heiligtum in der Troas. bkz.: A. D. Boetticher - A. Wunderwald - P.I. Schneider (eds.), Von der Kunst, ein Bauwerk zu verstehen Perspektiven der Bau- und Stadtbaugeschichte von der Antike bis zur Gegenwart Festschrift für Klaus Rheidt zum 65. Geburtstag, Göttingen 2020, 129-136.

4 H. Wiegartz, Hans. 1994. Aiölische Kapitelle - Neufunde 1992 und ihr Verhältnis zu den bekannten Stücken. Asia Minor Studien 11, 1994, 125; R. Stupperich, Ein archaisches Kriegerrelief aus Gargara. Asia Minor Studien 16, 2005, 133.

5 D. Bonna, The Temple of Athena at Assos. Oxford 2012, 138-150, pl. 80-87.

Gargara’da bulunmuş mimari terrakottalar, kutsal alandaki yapının, daha doğrusu tapınağın zengin bir mimari dekorasyona sahip olduğuna tanıklık etmektedir. Arkaik Çağ’da Troas’taki kentlerde mimari *terrakotta* kullanımının yaygın olduğunu gösteren kanıtlar mevcuttur.⁶

Kutsal alanda kazı yapılmadan tapınağın planı için öneride bulunmak oldukça zordur. Bununla birlikte Gargara’nın 40 km kadar kuzeyindeki Neandria’daki Athena tapınağı gibi dikdörtgen bir *cella* ve ortasında tek sıra ahşap sütunlu bir plan önerilebilir.⁷

BATIDAKİ TEPE (B)

Kutsal alanın 200 m batısındaki ikinci tepenin (B) batı ve kuzey yönleri oldukça sarpıtır. Kent içine bakan güney yamaçta 62.60 m uzunluğundaki *polygonal* duvarların teras duvarı olduğu düşünülmektedir (Resim: 9). Tepenin üzerinde doğu-batı yönünde uzanan düzlük üzerinde küçük parçaları korunmuş duvar kalıntılarının konut olduğu tahmin edilmektedir. Bu alanda anıtsal bir yapının varlığını gösteren çatı kiremitleri ve mimari *terrakotta* parçalarına rastlanmamıştır.

KONUT BÖLGESİ (KB1 ve KB2)

Gargara’da konutların en yoğun olduğu bölge A ve B tepeleri arasındaki vadinin güney yamaçlarıdır. Vadinin her iki yamacındaki az eğimli bölgede birbirine çok yakın taş yığınları görülmektedir. Yoğun ağaçlardan dolayı drone ile hava fotoğrafları çekmek mümkün olmamıştır. Bu yüzden taş yığınların her birinin GNSS/CORS ile koordinatları alınarak harita üzerine konumları işlenmiştir. Böylece bölgelerdeki evlerin yoğunluğu ve sayılarının belirlenmesine çalışılmıştır. Konut bölgesinde yamaçlara yapılmış uzun duvarlar görülmüş ve bunların yapay düzlüklerin oluşturulması için yapıldığı ön görülmektedir.

İki tepe arasındaki vadi, güçlü esen kuzey rüzgârlarına karşı korunaklı olmasından dolayı konut alanı olarak tercih edilmiş olmalıdır. Kuzeyden güneye doğru uzanan vadi içerisinde toplam 236 adet ev yıkıntısı tespit edilmiştir. Bunlardan 8 tanesi diğerlerine göre daha büyük olmaları yanı sıra yapı malzemesi olarak kalker kesme taş bloklar kullanılmıştır (Resim: 2).

Vadinin batısındaki güneye doğru alçalan bölgede (KB2) 36 adet konut ve teras duvarları yer almaktadır. Evlerin birçoğunda yapı malzemesi olarak küçük moloz taşlar kullanılmıştır. Her evin yıkıntı taşları arasında kireç taşından yapılmış birkaç dikdörtgen blok taş dikkati çekmektedir. Bunlar kapı ve pencerelerde lento olarak kullanılmıştır. Az sayıdaki evin inşasında, iç kaledeki yapılar gibi düzgün kesilmiş kireç taşı bloklar kullanılmıştır. Defneciler tarafından bu evlerden birinde yapılan kaçak kazı çukuru çevresinde bu iyi bir

6 Å. Åkerström, 1966. Die architektonischen Terrakotten Kleinasiens. Lund 1966, 5-21, pl. 3-8; J. M. Cook, The Troad: an archaeological and topographical study. Oxford 1973, 334-335, pl. 61, pl. 62.4.7.15,10, pl. 63.16; N. Arslan, Surface surveys in the northern Troas and the identification of Çiğlitepe as ancient Arisbe. Anatolian Studies 67, 2017, 140, fig. 21,2.

7 R. Koldewey, Neandria – Programm zum Winckelmannsfeste der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin. Bd. 51. Berlin 1891, 22,24, Abb. 52 ve 55.

şekilde görülmektedir. Konut bölgelerinde kutsal alanın aksine mimari *terrakotta* parçası tespit edilmemiştir.

Konut alanında gündelik yaşama ait öğütme taşları, seramikler ve dokuma ağırlıkları bulunmuştur (Resim: 10). Seramikler arasındaki parlak ve siyah astarlı örnekler Atina kökenli olmalıdır (Resim: 11). Siyah astarlı seramik parçaları kentin son iskân tarihini (MÖ 350-325) güçlü bir şekilde desteklemektedir.⁸ Siyah astarlı kaplar ile aynı yıllara ait olan *amphoraların* büyük bir bölümü Thasos kökenlidir⁹ (Resim. 12). Gargara'daki ithal seramikler kentin uzak polislerle ilişkilerin oldukça zayıf olduğunu yansıtmaktadır. Deniz aşırı ilişkiler olasılıkla Assos limanı üzerinden gerçekleşmiş olmalıdır.

DIŞ SUR (S2)

A bölgesindeki alanın doğu yönündeki yamaçta ikinci bir sur (S2) duvarı mevcuttur. İç kalenin (S1) doğu yönünde bir ön avlu (11,070 m²) oluşturan surun çevirdiği alana kuzeydeki 2.50 m genişliğindeki kapıdan girilmektedir (Resim: 2). Ortalama genişliği 1.30 m olan *polygonal* duvarlar, iç kaleye göre daha özensiz yapılmıştır. Büyük bir bölümü yıkılmış duvarların içindeki alanda bir bina kalıntısı keşfedilmemiştir. İç kalenin K1 kapısının güneyindeki ana kaya dikdörtgen şeklinde kesilerek (1.65x1.00 m) düzleştirilmiştir. Bu işlemin olasılıkla bir anıt yerleştirmek üzere yapıldığı tahmin edilmektedir. Kentin doğu yamaçlarındaki patika yol ikinci surun (S2) kapısına bağlanmaktadır. Bu yolun antik çağda kullanılan yollardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

DIŞ SUR (S3)

Kocadağ'ın kuzey ve doğu eteklerindeki düzlüklerde üçüncü bir sur tespit edilmiştir. Söz konusu sur dış tehditlere karşı kentin en zayıf bölgesindeki konutların güvenliği için yapılmıştır. Sur duvarlarının tamamen yıkılarak bir taş yığını haline gelmesinden dolayı örgü yapısı ve kalınlığı bilinmemektedir. Hava fotoğrafları yardımı ile surun sınırları harita üzerine aktarılmıştır. Surun koruduğu iskân bölgesinin doğusundaki derin ırmak yatağı da dış saldırılara karşı doğal bir savunma oluşturmaktadır. Üçüncü sur (S3) içinde kalan bölgede evler, fırınlar ve kesin olmamakla birlikte bir kutsal alan tespit edilmiştir.

KONUT ALANI (KA3)

Üçüncü surun içindeki iskân alanında ve dağın eteklerindeki düzlüklerdeki küçük taş kalıntıları ev yıkıntıları olmalıdır. Alanın diğer konut alanlarından çok daha geniş olmasına karşın evlerin sayısı daha azdır (Resim: 2). Alanın doğusundaki terasta büyük bir yapı kalıntısı dikkati çekmektedir. Yapının sadece kuzey duvarları kısmen ayakta olmasına rağmen fonksiyonu tam olarak bilinmemektedir. Bu bölgede iki adet mimari *terrakotta* parçası ve

8 B.A. Sparkes – L. Talcott. 1933, Black and plain pottery: of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. The Athenian Agora 12, 1933, 295, 302, Kat Nr. 830,832,942, fig. 8-9.

9 J. M. Cook, a.g.e., 259.

çatı kiremitleri tespit edilmiştir. Söz konusu *terrakottaların* işlevini henüz bilmediğimiz büyük kalıntıya ait olduğu düşünülmektedir.

Konut alanındaki (KA3) yoğun olarak görülen seramik parçaları daha çok depolama ve pişirme kaplarına ait olmalıdır. Ancak bunların tarihleri hakkında bir yorum yapmak oldukça zordur. Vadi içindeki konutlarda görülen ithal ve masa kapları bu alanda tespit edilmemiştir. Arkeolojik veriler ışığında, dış tehditlere karşı oldukça zayıf olan bu bölgede halkın daha fakir olanlarının iskân ettiği düşünülmektedir.

DEMİRCİ FIRINLARI

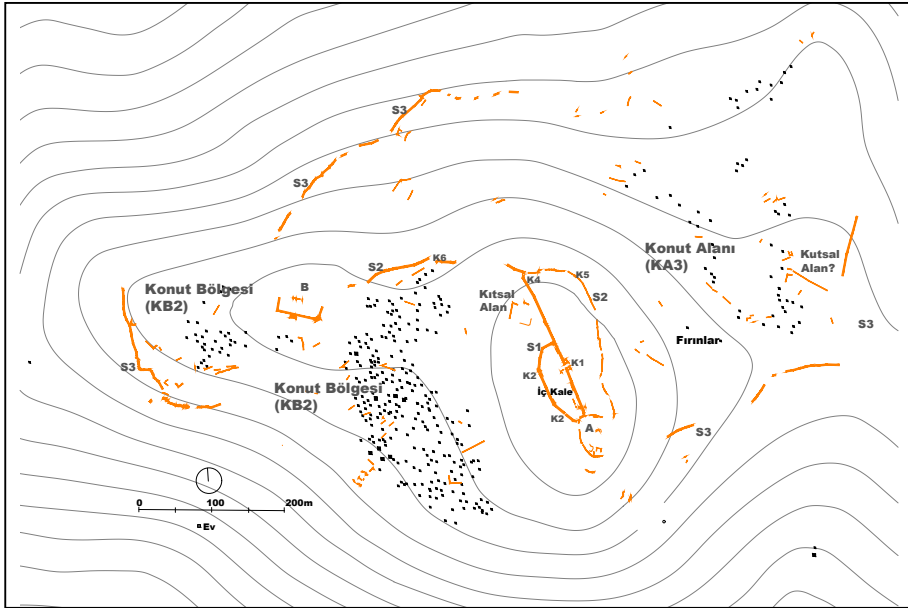
Dış surun (S2) doğusundaki bölgede birbirlerine yakın olarak yapılmış üç fırın tespit edilmiştir (Resim 2). Duvarlarının bir bölümü kısmen görülen fırınların çevresinde yüksek ısıdan dolayı erimiş duvar taşları ve yoğun cüruf atıkları bulunmuştur. Yüksek ısıdan dolayı erimiş fırın duvarına ait taş, cüruf ve fırınların doğusundaki demir yatağından alınan örnekler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre fırınlarda demir madeni eritildiği anlaşılmıştır. Fırınlardan yakınındaki taş kalıp ve büyük demir obje demirciliğin diğer kanıtlarıdır (Resim: 13). Demir cevherinin Gargara'nın 200 m kadar doğusundaki dağdan elde edildiği belirlenmiştir.

BÜYÜKHUSUN KÖYÜ - DOLMEN ALANI

Büyükhusun Köyü'nün 2 km güneybatısında, Behram-Ayvacık-Küçükkuyu yol ayrımının yaklaşık 500 m kuzeyinde, Sığır Yatağı ve Dedeüstü Tepe Mevkii'nde yer alan *dolmen*lerde ön inceleme yapılmıştır. Makilik alanda çok sayıda *dolmen* yer almaktadır. 1. Derece Arkeolojik Sit alanındaki *dolmen*lerin büyük bölümünde kaçak kazı yapıldığı görülmüştür (Resim: 14). Kazılmış *dolmen*lerden birinin çevresindeki seramik kap parçaları ve bölgede yaşayan insanlardan alınan bilgiler, bu mezarlarda *kremasyon* gömüye işaret etmektedir. *Dolmen*lerin güneyindeki tepe üzerindeki düzlükte 14-15. yüzyıllara tarihlenen Osmanlı Dönemi yapıları keşfedilmiştir. Eski yolun üzerindeki kalın duvarlı yapı kalıntılarının bir han olduğu tahmin edilmektedir. Kalın duvarlı bu yapının çevresinde sırlı Osmanlı Dönemi seramikleri dikkati çekmektedir (Resim: 15). Önünüzdeki yıl bu alanın daha ayrıntılı incelenmesi planlanmaktadır.

1. Harita Troas.

2. Gargara kent haritası.

3. Gargara, doğudan görünüş.

4. A Bölgesinin doruğundaki tahrip edilen kalıntı.

5. A Bölgesindeki kale.

6. A Bölgesinde kale duvarı.

7. A Bölgesindeki kale duvarı örgüsü.

8. A Bölgesindeki kutsal alandan mimari terrakotta parçaları.

9. B Bölgesindeki tepenin güneyindeki teras duvarı.

10. Konut bölgesi, öğütme ve ezme taşları.

11. Konut bölgesi, ithal seramikler.

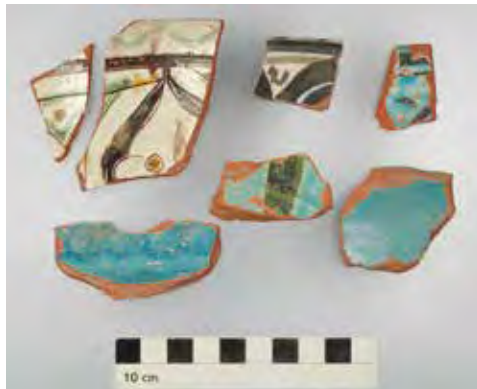
12. Konut bölgesi, amphora parçaları.

13. Konut bölgesi, kalıp.

14. Büyükhusun, dolmen.

15. Büyükhusun, Osmanlı Dönemi seramikleri.

LABRAUNDA YÜZEY ARAŞTIRMASI – 2019

Olivier Can HENRY*

İpek DAĞLI

2019 yılı Labraunda yüzey araştırması 10-29 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar kapsamında Batı alandaki Sarıkaya duvar resimleri ve Doğu alandaki Ortaköy platosunda çeşitli mevkilerde tespit edilen arkeolojik kalıntılar değerlendirilmiştir.¹ Araştırılan bölgenin sınırlarının çok geniş olması ve engebeli topografyası yüzünden sistematik bir yüzey araştırması gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Öncelikle yerel yönetimlere (Milas Müzesi ve Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu) başvurularak geçmişte kayıt altına alınmış tüm yerleşmelerin ve kalıntıların bilgileri istenmiştir. İkinci bilgi kaynağımızı bölgenin 1/25000’lik haritalarından öğrendiğimiz yer adlarının analizi oluşturmaktadır. “Asar Tepe” gibi yer isimleri çoğunlukla antik dönem kalıntılarının habercisidir. Diğer bir kaynağımız ise sözlü araştırmalardır. Bu çalışma kapsamında köy muhtarlarına gidilmiş, alanda yapılması planlanan çalışmalar aktarılmış ve çevredeki kalıntılar hakkında bilgi alınmıştır. Aynı şekilde kırsal kesimdeki faaliyetleri sayesinde çevredeki kalıntılar hakkında herkesten fazla bilgiye sahip olan çobanların aktardıklarından da faydalanılmıştır. Son olarak yeni bir kalıntı keşfedildiğinde alan drone ile sistematik olarak havadan fotoğraflanmıştır. Bu drone fotoğrafları sayesinde yüzey araştırması bölgesinin ortofotosu oluşturulacaktır (Harita: 1).

Tespit edilen her yerleşme için, mümkün olduğu ölçüde çeşitli belgeleme tekniklerinden faydalanılmıştır: arkeolojik kalıntıların konumları GPS noktaları alınarak kaydedilmiş, seramikler toplanmış, yıkanmış, çizilmiş, fotoğraflanmış ve sonrasında bulundukları yere tekrar bırakılmış, kalıntılar fotoğraflanarak belgelenmiş, 1/10 ya da 1/20 ölçekli çizimleri yapılmış ve 3 boyutlu plan ya da modellemeler için hem yerden hem de havadan fotoğraflar çekilmiştir. Yüzey araştırması boyunca sürdürülen belgeleme çalışmalarında drone kullanımı (Inspire 1 modeli) oldukça faydalı olmuştur. Drone uçurmak için Muğla valiliği ile Muğla İl Kültür Müdürlüğü’nden gerekli izinler sağlanmıştır.

BATI ALAN

Sarıkaya

Bu alanda sürdürülen çalışmalar 2017 ve 2018 senelerinde 1’den 29’a kadar numaralan-

* Prof. Dr. Olivier Can HENRY, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. e-posta: olivier.henry@bilkent.edu.tr, Lyon 2 Üniversitesi, Lyon/FRANSA, e-posta, olivier.henry@lyon2-univ.fr
Arş. Gör. Dr. İpek DAĞLI, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı 34134 Lâleli - İstanbul / TÜRKİYE. E-posta:ipek.dagli@istanbul.edu.tr

1 2019 yılı Labraunda yüzey araştırması ekibinde 5 araştırmacı görev almıştır: Prof. Dr. Olivier Can HENRY (arkeolog, Bilkent Üniversitesi), Ayşe EYİĞÖR (konservatör, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı), Christophe BOST (arkeolog, IFEA), Frédérique MARCHAND-BEAULIEU (ENS Paris AOROC), Çağla DURAK (arkeolog)

dırılmış kaya resimlerinin belgelemesinin tamamlanmasını ve alanda başka kaya resimleri olup olmadığının tespitini amaçlamaktadır.

2019 yılı çalışmaları kapsamında:

- Sarıkaya 10.B ve 11. C: kaya resimlerinin kontekstleri içindeki genel konumlarının röle-veleri çıkarılmış, genel ve ayrıntılı fotoğrafları çekilmiş ve etraflarında yer alması muhtemel yeni kaya resimleri için araştırmalar yapılmıştır.

- Sarıkaya 2: kayanın A yüzünde yer alan ve içinde figürler bulunan nişlerin ölçekli çizimleri yapılmış ve C yüzündeki figürlerin kopyaları çıkarılmıştır.

- Sarıkaya 11.A, 12 ve 7.A: kaya resimlerinin kontekstleri içindeki konumları belgelenmiş ve genel çizimleri yapılmıştır.

- Sarıkaya 8: kaya resimlerinin genel ve ayrıntılı fotoğrafları çekilmiştir.

- Sarıkaya 13: kaya resimlerinin kontekstleri içindeki konumlarının genel çizimleri yapılarak asetat üzerine kopya çıkarma çalışmalarına başlanmıştır (Resim: 1).

- Sarıkaya 7.A, 14, 15, 20 ve 25: kaya resimlerinin genel ve ayrıntılı fotoğrafları çekilmiştir.

- Sarıkaya 4: kaya resimlerinin kontekstleri içindeki konumlarının genel çizimleri yapılarak asetat üzerine kopya çıkarma çalışmalarına başlanmıştır.

Ayrıca iki yarım gün pigment örnekleri alınmasına ayrılmıştır. Bu pigmentler öncelikle yerinde çift gözlü bir mercek yardımıyla incelenmiş ve analiz edilmiş, daha sonra ise İstanbul Konservasyon ve Restorasyon Merkez Laboratuvarına gönderilmiştir. Bu çalışmanın amacı pigmentlerin içeriğini ve korunma durumlarını tespit etmektir. Benzer analizler resimler içeren kaya yüzeyi üzerinde de yapılacaktır.

DOĞU ALAN

Geyik Barajı

Geyik barajı alanı su tutan bir baraj gölünün kuzey kısmına yayılmaktadır. Kalıntıların çoğu gölün doğusundaki vadi içinde yer alan tepelerin zirvelerinde bulunmaktadır (Değirmen ve Cevizler). Bununla birlikte vadinin batısında sadece tek bir alan saptanmıştır (Örenli). Değirmen olarak isimlendirilen mevkiide tespit edilen kalıntılar 501 m yüksekliğe sahip tepenin batı yamacında yer almaktadır. Bu alanda Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen olası bir yerleşim ile yine aynı döneme tarihlenen bir kaya lahdi belgelenmiştir. Değirmen mevkiinin yaklaşık 600 m kuzeyinde yer alan Cevizler Mevkii'ndeki kalıntılar tepenin güney ve batı yamaçlarına yayılmıştır. Alanda kayaya oyulmuş lahit tekneleri (Resim: 2) ile Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenebilecek yerleşim kalıntıları tespit edilmiştir. Örenli yerleşimi barajın batısında, göle yukarıdan bakan doğal bir düzlük üzerinde yer almaktadır. Alan günümüzde yerel tarım faaliyetlerinden oldukça etkilenmiştir ve bu yüzden kalıntıların çoğu

tahrip olmuştur. Burada çok geniş bir alana yayılan seramik ve pişmiş toprak yapı elemanı parçalarıyla zeytinyağı işliğine işaret eden bir ezme tekmesiyle karakterize edilen geniş bir yerleşme tespit edilmiştir.

Ter Kelik

Ter Kelik Mevkii, Hacı İmamlar Köyü'nün güney-güneybatısında yer almaktadır. Deliktaş (Deliktaş Tepe) zirvesinin eteğindeki kalıntılar güneybatıya doğru yayılmakta ve doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 400 m, kuzey-güney doğrultusunda 500 m uzanan bir alanı kaplamaktadır. Bu kalıntılar arasında bazen doğal kayanın da kullanıldığı yerleşim izleri, cüruf yayılımından takip edilebilen üretime dair ipuçları (seramik ve metal), kayaya oyulmuş mezarlar ve bir çeşme yapısı (Resim: 3) saptanmıştır.

Hacı imamlar Mahallesi

Hacı İmamlar Köyü'nün merkezinde Helenistik Dönem'e ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenebilecek çok sayıda tekil lahit ile kaçak kazılar yüzünden tamamen tahrip olmuş bir gömüt alanı tespit edilmiştir. Bunun yanında Deliktaş ve Örenli mevkilerinde araştırmalar yapılmıştır. Deliktaş'ta kayaya oyulmuş bir oda mezar ile bir *khamasorion* tespit edilmiştir. Oda mezarın dış duvarları üzerinde yer alan çok sayıda taşçı aleti izinden bu mezarın muhtemelen bitirilmeden bırakıldığı anlaşılmaktadır. Odada kayaya oyulmuş üç adet tekne (sağda ve arka duvarın karşısında) ve bir seki bulunmaktadır. Bu yüzden oda bir *triclinium* işlevi de taşımaktadır (Resim: 4a ve 4b). Örenli Mevkii'nde arkeolojik malzeme yayılımı (seramikler ve pişmiş toprak yapı elemanları yayılımı), işlenmiş mimari blok taşlar (örneğin bir *anta* kaidesi) ve mezarlar tespit edilmiştir. Özellikle aynı kayalık üstüne oyulmuş 8 kaya mezarından oluşan, olasılıkla Helenistik/Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir mezar topluluğu dikkat çekicidir. Aynı zamanda yerleşim izleri ve üretim düzeneği kalıntıları da belgelenmiştir.

Akkovanlık

Helenistik/Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir kaya mezarı belgelenmiştir. Yakında tespit edilen arkeolojik malzeme yoğunluğundan mezarın bir yerleşmeyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Yeniköy

Modern yolun kenarında, kayalık bir alana oyulmuş bir üretim düzeneği tespit edilmiştir. Kayanın yüzeyi bir dizi platform oluşturmak amacıyla tamamen düzlenmiştir. Mevcut düzeneklere dair ilk gözlemler sonucunda bu alanda bir kırma/ezme teknesi olduğu söylenebilir. Tarihlleme yapılabilmek için herhangi bir veri tespit edilememiştir.

Yeniköy/Tıǵlılar

Ortaköy ovasının doğu kısmını sınırlayan kayalık alanda, yüzey araştırması bölgesinin doğu kısmında yer alan Yeniköy/Tıǵlılar 2018 araştırma sezonunun son günlerinde ziyaret edilmiştir. Yerleşme 820 m uzunluğunda ve 250 m genişliğinde (en az) ve 20 hektardan daha büyük, iki vadiden ve üç vadi sırtından müteşekkil bir alana yayılmaktadır. Bu alan mezarları, üretim düzenekleri ve yerleşme kalıntıları açısından bölgenin önemli topluluklarından birine ev sahipliği yapmış gibi görünmektedir. Bu yıl bu kalıntıların ayrıntılı belgelemesi yapmak adına jeoreferans noktalarının da yardımıyla drone kullanarak hava fotoğrafları çekmeye ve tüm alanın bir haritasını çıkarmaya karar verilmiştir. Oluşturulan bu haritaya mezarlarla üretim düzenekleri yanında arkeolojik malzemenin yayıldığı birçok alan ve üst kısmı yüzey toprağı üzerinde görülebilen birkaç duvar kalıntısı da tanımlanmıştır (Resim: 5). Yerleşmede Helenistik/Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen, kayaya oyulmuş 49 adet mezar tespit edilmiştir. Mezarlar çoğunlukla etrafa hâkim konumda, platform görünümlü yüksek kayalıklara oyulmuştur. Bu mezarlar bazen tekil bazen yan yana iki hatta üç tekneye sahiptir (Resim: 6). Düz veya kırma çatılı yekpare kapaklar bazı örneklerde mezarların üstünde veya yanında tespit edilmiştir. Kapakların kısa ve uzun yüzlerindeki kaldırma çıkıntılarının tıraşlanmadığı örnekler de mevcuttur.

Yerleşmede 17 adet üretim düzeneğı ve bunlarla ilgili kalıntılar belgelenmiştir. Bu düzenekler genellikle kayaya oyulmuş yuvarlak veya dörtgen kırma/ezme tekneleri ile bunlarla bağlantılı sıvı toplama çukurları/haznelerinden oluşmaktadır (Resim: 7). Bazı örneklerde (Orta_89) bir akıtacın her iki kenarına ikişerli olarak yerleştirilmiş dört adet yuvarlak oyuk (yaklaşık 15 cm çapında) tespit edilmiştir (Resim: 8). Ezme düzleminin çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda sabitleme izleri, kayaya oyulmuş merdivenler, pişmiş toprak mimari yapı elemanları ile seramik yayılımı gibi çok sayıda arkeolojik veriyle karşılaşılmıştır. Dolayısıyla alanda, üretim merkeziyle ilişkili bir yapının olduğu söylenebilir. Yüzeyde görülen fazla miktardaki seramik parçası da burada bir yerleşim olduğunu düşündürmektedir. Bu düzeneklerin üzüm sıkılmasına ve şarap üretimine yönelik olduğu düşünülmektedir. Hasattan sonra yapılan ilk, tek ve en verimli işlem üzümleri ezmektir. Ezme ve posa çıkarma işlemi fermentasyon ile devam eder. Ezme işlemiyle ilişkili az sayıda arkeolojik kanıt bulunsa da şarap üretiminin işlem zinciri içinde en yüksek miktarda sıvı çıkarımı sağlamak için yüksek oranda ezme gereklidir. Bununla birlikte Orta_41 düzeneğinde de olduğu gibi bir ezme teknesiyle bağlantılı bir pres baskı kolu da tespit edilmiştir. Her ne kadar zeytinyağı üretimiyle ilgili düzenekler daha ender durumlarda karşımıza çıksa da Orta_29 ve Orta_54 alanlarında zeytinyağı üretimiyle ilişkilendirilebilecek iki ezme taşı bulunmuştur.

Yeniköy/Tıǵlılar Mevkii'nde mezarlar ve üretim düzenekleri yanında arkeolojik malzeme yoğunluğu ve yapı kalıntılarından saptanabilen 9 farklı yerleşim alanı da tespit edilmiştir. Bunların dördü Helenistik/Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Orta_22, 34, 40, 43). Orta_22'de belgelenen iki adet sütun ve bir kaçak kazı çukurunda görülebilen duvar kalıntılarıyla seramik parçaları basit bir yerleşmeden daha nitelikli iskân faaliyetlerini göstermektedir.

Orta_34 yerleşiminde iki kenardaki orthostat blokları (4,40 m uzunluk) korunagelmış anıtsal dörtgen bir yapı belgelenmiştir (Resim: 9). Buna karşın alanda bir topluluğun yaşaması için hayati olan suyla ilgili düzeneklere (pınar çeşmeleri, sarnıçlar) rastlanmaması oldukça şaşırtıcıdır. Toprak yapısının, özellikle de ufalanmaya son derece yatkın yerel gnays taşlardan oluşan toprağın erozyona bağlı olarak zaman içinde önemli değişimler geçirmesi mümkündür. Bu değişimler de çok sayıda yapının günümüze korunagelmemesinin sebebi olabilir.

İskele

İskele Mevkii araştırma alanının kuzey sınırında yer almaktadır. Milas'tan güneye Karpuzlu'ya daha sonra kuzeye, Aydın'a giden yol boyunca uzanmaktadır. Küçükkızılkaya tepesinin batı yamacında yer alan coğrafi konumu nedeniyle Karpuzlu köyünün, dolayısıyla Alinda'nın etki alanındadır. Yerleşmenin büyük bir kısmı uzun ve dar bir kayalık üzerinde konumlanmıştır. Bu kayalık doğuda yüksek bir falezle batıda ise doğal bir yamaçla sınırlandırılmıştır (Resim: 10). Alan kuvvetli bir şekilde tahkim edilmiştir. Girişi batıdan sağlanan güçlü bir duvardan yıkıldığı anlaşılan büyük bloklar yamacın üstünde görülebilmektedir (Resim: 11). Batıda tahkimat duvarıyla çevrili alan ve doğudaki falez 90 x 40 m'nin üzerinde dörtgen bir alan oluşturmaktadır. Bu düzenlemenin işlevi Ortaköy ovasıyla Karpuzlu/Alinda arasındaki alanın kontrolünü ve güvenliğini sağlamak olabilir. Kalıntılar arasında aynı zamanda mezar yapıları, üretim düzenekleri ve yerleşim izleri bulunmaktadır. Mezarlar az sayıda olsa bile anıtsaldır. Nekropolisin büyük bir kısmı toprağa gömülerden müteşekkil olabileceği için günümüze korunagelmemiş olabilir. Üretim düzenekleri olarak iki adet baskı kollu pres ile bunlarla ilişkili pres ağırlıkları tespit edilmiştir (Resim 12). İskele Mevkii'nde saptanan kalıntıların sayısı az olsa da kalıntılar bu alanda orta ölçekli ve düzenli bir yerleşmenin varlığını göstermektedir.

Ortaköy – Zekât Taşı

Bu alanda baskı kollu bir prese ait kalıntılar belgelenmiştir. Bunun yanında tarlada ve bu presin çevresinde yapılan araştırmalar sayesinde 1000 m²'den daha geniş bir alana yayılan çok sayıda *tegulae* parçası ile küçük bir cüruf yoğunluğu tespit edilmiştir.

Pazar Yeri

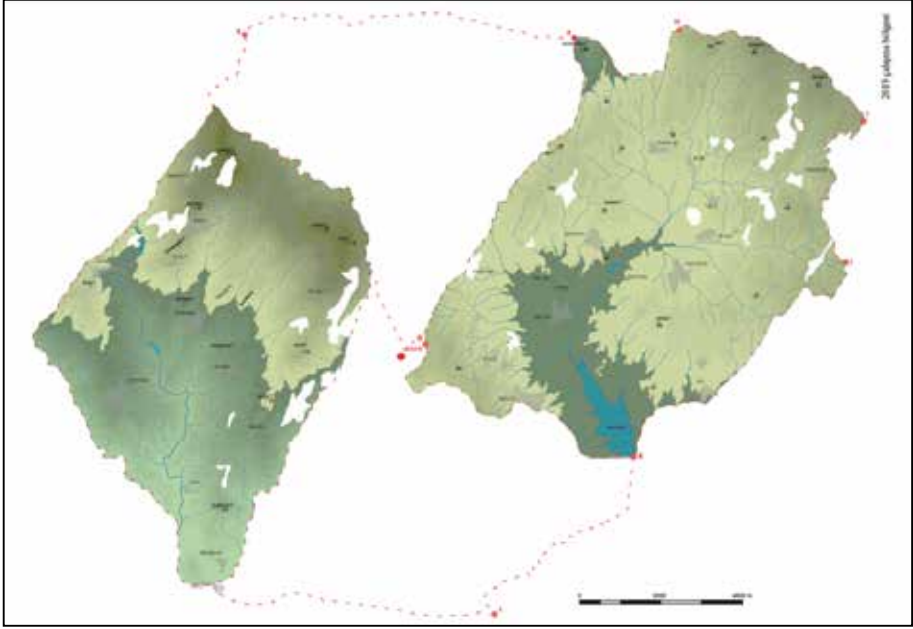
2018/2019 kış aylarında alanın planını çıkarma çalışmalarımız için kullandığımız hava fotoğrafları sayesinde alanın güneydoğusunda daha önceden bilmediğimiz bir düzenleme tespit edilmiştir. Bu düzenleme bir grup kayalık çıkıntının ortasında yer almaktadır. Güneydeki en yüksek noktada küçük bir platform bulunur. Bu platformun ortasında ise yuvarlak bir çukur mevcuttur (25 cm çap ve 7 m derinlik). Bu platform günümüz zemin seviyesinde 2, 50 m yükseklikte yer almaktadır. Birkaç metre kuzeybatıda yer alan ikinci bir çıkıntı üzerinde bir kaya lahdi saptanmıştır. Trapez kesitli teknenin uzun iç kenarlarında derin bir kapak yerleştirme çıkıntısı bulunmaktadır. Teknenin kuzey ve batı kenarlarında yağmur suyu tahliyesi

için açılmış kanallar vardır. Teknenin etrafında birkaç yerde, işlevleri henüz belirlenmemiş çıkarım izleri mevcuttur (Resim: 13).

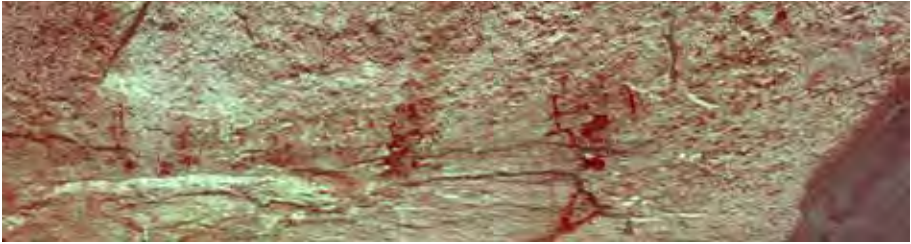
2019 yılında sürdürülen araştırma Labraunda'nın doğusundaki alandaki yerleşme organizasyonunun daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Yüzey araştırması sonucunda tespit edilen verilerin işlendiği haritamız birçok yeni kalıntı sayesinde zenginleşmiş olsa da (Resim: 14) bazı geniş alanlarda, örneğin Beypınarı–Ortaköy ve Labraunda arasında, Akkovanlık'ın kuzeybatısındaki büyük dağlık alanda, Çallı'dan Gökharman'a kadar uzanan güneydoğu bölgede ve Asar Tepe (kuzey) ile Tıglılar arasındaki hattın güneydoğusunda yer alan dağlık alanda hâlâ araştırılmayı bekleyen bölgeler bulunmaktadır. Gelecekte bu alanlarda yapılacak araştırmalar Labraunda'nın egemenlik alanındaki kırsal nitelikli yerleşmeler ve bunlarla ilişkili arkeolojik kalıntılar hakkında nitelikli bilgiler sağlayacaktır.

Teşekkür

2018 yılı Labraunda yüzey araştırmasının yapılması için gereken izinleri sağlayan T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, verdikleri destek için Fransa Dışişleri Bakanlığı'na, özverili çalışmaları için tüm ekibe ve Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcimiz Muğla Arkeoloji Müzesi'nden Yasin DURSUN'a en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Harita 1: 2019 yılı çalışma alanları.

Resim 1: DStretch programı ile yapılmış Sarıkaya 13 kaya resimlerinin genel görünümü.

Resim 2: Cevizler_03, ikiz mezarlar.

Resim 3: Ter Kelik_07, çeşme yapısının genel görünümü.

Resim 4a: Deliktaş'taki kaya mezarını barındıran kayanın genel görünümü.

Resim 4b: Deliktaş'ta kayaya oyulmuş oda mezarın görünümü.

Resim 5: Tıgılar mahallesi alanının ortofoto haritası ve tespit edilen yapılar (Kırmızı: mezar; Mavi: işlik; Turuncu: yerlesim alanı).

Resim 6: Orta_62 çift tekneli kaya mezarı.

Resim 7: Orta_41, işlik düzeneğin hava fotoğrafı.

Resim 8: Orta_89, ezme teknesinin görünümü.

Resim 9: Orta_34, genel görünüm.

Resim 10: İskele Mevkii ortofoto.

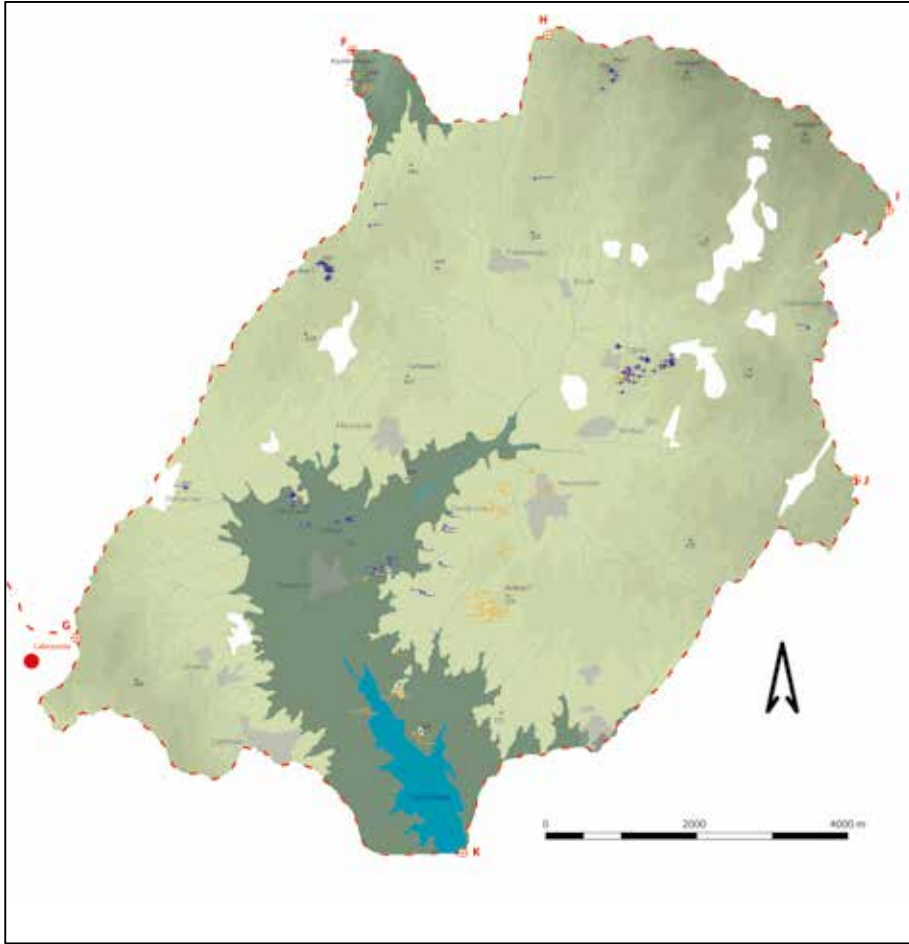
Resim 11: İskele Mevkii, alanın batısındaki duvar kalıntısının bir kısmının genel görünümü.

Resim 12: İskele_03, baskı kolu sabitleme yuvasının görünümü.

Resim 13: Pazar_08, hava fotoğrafı.

Resim 14: 2019 yüzey araştırmasından sonra doğu alanın genel haritası (mavi: 2018 sonuçları; turuncu: 2019 sonuçları).

ÇORUM TARİHÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI 2020 YILI SONUÇLARI

Ozan ÖZBUDAK*

“Çorum Tarihöncesi Dönem YüzeY Araştırması” adından da anlaşılacağı üzere Çorum ilindeki tarihöncesi dönem yerleşimlerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Bugüne kadar bölgede gerçekleştirilen yüzeY araştırmaları ve kazılar sonucunda Geç Kalkolitik ve sonrasında gelen dönemlere ait önemli bilgiler edinilmişse de, daha erken dönemlere ait veriler oldukça sınırlıdır. 2020 yılında Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ve çeşitli üniversitelerden uzman ekip¹ üyelerinin katılımı ile başlanan çalışmalarla, bölgenin tarihöncesi dönem yerleşim alanları tespit edilerek, söz konusu dönemlerdeki bilgi eksiklerinin giderilmesi hedeflenmektedir. Araştırma projemizin ilk sezonu 18 Eylül – 1 Ekim 2020 tarihleri arasında, Çorum Müzesi uzmanlarından Melih Başköy’ün temsilciliğinde sürdürülmüştür.

Çorum İl’inin genelini kapsayan ilk sistematik yüzeY araştırmaları Prof. Dr. Tunç Sipahi ve Prof. Dr. Tayfun Yıldırım tarafından 1996 ile 2010 yılları arasında sürdürülmüş, bu çalışmalarda özellikle M.Ö. III. Bin ile M.Ö. I. Binyıl arasına tarihlenen birçok yerleşim yeri saptanmıştır (Sipahi-Yıldırım, 2011). Daha önceki yıllarda ise farklı bilim insanları tarafından araştırma gezileri gerçekleştirilmiştir². Bölgede gerçekleştirilen kazılarda Hititler’e ait Boğazköy-Hattuşa, Alacahöyük ve Şapinuva gibi önemli merkezlerin yanı sıra Resuloğlu, Eskiyyapar, Çamlıbel Tarlası ve Derekutuğun gibi İlk Tunç Çağı’na tarihlenen yerleşimler de kazılmıştır. Kalkolitik Dönem ise Boğazköy-Büyükaya (Schoop, 2005), Büyük Güllücek (Koşay-Akok, 1957) ve Derekutuğun (Yalçın vd. 2019) kazılarından bilinmektedir. Tüm bu araştırmaları göz önünde bulundurduğumuzda bölgenin arkeolojik açıdan iyi araştırıldığı görülmektedir. Fakat bölgede Neolitik ve daha önceki dönemlerin varlığının neredeyse hiç görülmemiş olması³ Çorum’un arkeolojik zenginliği ile tezat oluşturmaktadır. Bu durum yalnızca Çorum’a özgü olmayıp, tüm Kuzey Orta Anadolu için geçerlidir (During, 2008). Araştırma projemize başlamamızda bu durum önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Söz konusu bilgi eksikliğinin birincil nedeni erken dönemleri hedef alan araştırmaların olmamasının yanı sıra yapılan araştırmalarda daha çok ovalık alanların taranmış olmasıdır.

* Dr. Ozan ÖZBUDAK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ulukavak/Çorum/TÜRKİYE. ozanozbudak@gmail.com/mozanozbudak@hitit.edu.tr

1 YüzeY araştırmasının 2020 yılında başlayan ilk sezonu, Covid-19 salgını nedeniyle dar bir ekip ile 13 gün boyunca sürdürülmüştür. Ekip üyelerimiz Dr. Kudret SEZGİN (Hitit Üniversitesi), Uzman Arkeolog Özge Bırol-ÖZBUDAK (İstanbul Üniversitesi) ve Uzman Arkeolog Atalay KARATAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) ve Arkeolog Mahir TUNCER’e (Dumlupınar Üniversitesi) katkılarından dolayı teşekkür ederim.

2 Söz konusu araştırmalar için bkz. Sipahi-Yıldırım 1997:19.

3 Prof. Dr. Mehmet SAĞIR ve ekibi tarafından yürütülen Kırıkkale ve Çorum YüzeY Araştırması kapsamında, projemizin kapsamı dışında olan SINGRLU, İskilip ve Mecitözü ilçelerinde tekil plaeolitik bulgulara rastlanılmıştır (Sağır vd. 2016). Ayrıca Prof. Dr. Ünsal YALÇIN tarafından sürdürülmüş Derekutuğun kazıları esnasında bir adet AltPaleolitik el baltasına rastlanılmıştır (Yalçın vd. 2019).

Çorum'un coğrafi şartları göz önünde bulundurulduğunda bölge; Çorum Ovası, Alaca Ovası, Sungurlu ve İskilip'in akarsularla beslenen düzlük alanları ile karakterize olsa da bugüne kadar tespit edilen Kalkolitik yerleşimlerin bu ovalar arasında kalan engebeli alanlar üzerinde olduğu görülmektedir. Yürüttüğümüz araştırmada da bu alanlara öncelik verilmiştir. Çorum'un merkez ve Alaca ilçeleri ile sınırlandırdığımız çalışmalarda yöntemimiz, söz konusu ovalar arasındaki vadi, kanyon ve geçitlerin yoğun bir şekilde taranmasına dayanmaktadır (Harita: 1). Bu alanlarda bulunan mağaralar ve kayalık düzlükler ilk bakılan yerler arasında yer almaktadır. Özellikle yöre halkı tarafında "çal" ismiyle tanımlanan ağaçların ender yetiştiği kayalık düzlükler, Holosen başında günümüze göre daha fazla ağacın bulunduğu bölgede (Roberts,1982) tarihöncesi dönemler için yegâne yerleşim yerleri olmalıdır. Büyük Güllücek ve Boğazköy-Büyükkaya gibi kaya üzeri yerleşim örnekleri de bu durumu destekler niteliktedir. Uydu görüntüleri ve topografik haritaların da yardımı ile benzer mevkiiler önceden belirlenerek söz konusu alanların ziyaret edilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca Çorum Müzesi uzmanlarınca kaçak kazı faaliyetleri sonucunda rapor tutulan bazı erken yerleşimler de ziyaret edilecek alanlar kapsamına alınmıştır.

2020 YILI ÇALIŞMALARI

Çorum Tarihöncesi Dönem Yüzey Araştırması'nın ilk sezonunun öncelikli hedefleri çalışma bölgesini yakından tanımak olmuştur. Bu amaçla ilk etapta daha önceki araştırmalarda tespit edilen Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı yerleşimleri ziyaret edilerek bölge coğrafyasındaki yerleşim yeri seçimi hakkında fikir sahibi olunmuştur. Ayrıca bu yerleşimlerden elde edilen buluntularla da söz konusu dönemlerin özellikle çanak çömlek örnekleri gözden geçirilmiştir. Bu ziyaretler esnasında yerleşmelerin yakınında bulunan yeni buluntu noktaları da tespit edilmiştir. Çorum Merkez ilçede yoğunlaşan ve bunun yanında Alaca İlçesi'nin kuzey kesimini de kapsayan 2020 arazi çalışmalarında bölgeyi daha yakından tanımak amacıyla farklı coğrafi nişlere gidilerek bu alanlarda gözlemlerde bulunulmuştur. Özellikle ovalar arası geçitler ve derin vadilerde yapılan taramalar sonucu 33 adet yeni yerleşim yeri tespit edilmiştir. Daha önceden tespit edilmiş 20 yerleşimi de kattığımızda, 2020 yılı çalışmalarında toplam 53 buluntu noktası proje envanteri içinde yer almıştır (Harita: 1).

Paleolitik Çağ

Özge Birol-Özbudak tarafından incelenen Paleolitik Çağ'a ait bulgular toplam dört buluntu yerinden gelmektedir. Bu noktalardan Çukuryüz Mevkii ve Boztarla Mevkii, Çorum Ovası'nın kuzeyinde bulunan Kırkdilim Geçidi'ne varmadan hemen batıda, dağ eteklerine yakın bir konumda yer almaktadır. Kırkdilim Geçidi, Çorum Merkez ilçeyi kuzeyden sarmalayan dağlar arasında bulunan dar bir geçittir ve Karadeniz ve Orta Anadolu arasındaki iklimsel sınırın bir anlamda kapısıdır. Ortalama 750 metreyi bulan Çorum Ovası'ndan Kırkdilim'e doğru eğim giderek artarken geçide yaklaşıldığında ortalama 1100 metreye ulaşan görece geniş bir düzlük ile karşılaşılır. Paleolitik Çağ buluntu noktaları bu düzlüğün kuzeyindeki Kösedag'a yakın konumda yer almaktadır.

Çukuryüz Mevkii, Çorum Merkez ilçeye bağlı Taşpınar Köyü şehir merkezinin 24 km kuzeyinde yer almaktadır. Buluntu alanı, köyün 600 metre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kösedag'ın eteklerinde yer alan buluntu noktasının kuzeyinden dağda eriyen kar sularının açtığı tahmin edilen derin bir dere vadisi de geçmektedir. 210x150 metrelik bir alana yayılan çakmaktaşıdan yapılmış yontma taş buluntular, oldukça büyük boyutlu ve yüzeyi düz kayalıklar üzerinden toplanmıştır (Resim: 1). Buradan toplanan 20 adet yontma taş buluntunun içerisinde deliciler, çentikli ve dişlemeli aletler, hafif düzeltili yongalar ve yonga parçaları ile bir adet düzeltili dilgi bulunmaktadır. Bu verilere paralel olarak Orta Paleolitik'in geç safhalarına tarihlendirilmesi öngörülmektedir.

Boztarla Mevkii, Çorum Merkez ilçenin 23 km kuzeybatısındaki Şeyhhamza Köyü çevresinde yer almaktadır. Yüzeysel araştırmaları sırasında köyün 300 metre doğusunda, hemen köye giden yolun kuzeyindeki tarlalarda çakmaktaşı yoğunlukları olduğu fark edilmiş ve bu alanda toplama gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Yaklaşık 200x180 metre genişliğindeki alana yayılan çakmaktaşıları içerisinde yalnızca üç adet yontma taş tespit edilebilmiştir. Fakat bu buluntulardan biri Orta Paleolitik'in tipik disk biçimli çekirdeklerindendir. Çekirdek üzerinde 13 ayrı çıkarım bulunur ve platform hazırlıkları belirgindir (Resim: 3: No.9). 2021 yılında bu alanda daha detaylı çalışılarak örnek sayısının artırılması hedeflenmektedir.

2020 çalışmalarında Paleolitik Çağ'ın izlerine rastlanan bir diğer bölge de Merkez ilçeyi Alaca İlçesi'ne bağlayan Alaca Irmak kanyonun batı kesimidir. Alaca Ovası'nda toplanan suyun kuzeye yönelerek oluşturduğu Alaca Irmak Çayı, batı-doğu yönündeki derin bir kanyon içinden akarak Çorum Çayı ile birleşmektedir. İçerisinde çok sayıda mağaranın da bulunduğu bu kanyonun güney yakası ekibimizce taranmış, tarihöncesi dönemlere ait birçok yeni yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bunların içinde Tutbaba Mevkii ve İnkaya Sırtı Paleolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir. Kanyonun bu kesimindeki iki buluntu noktası arasında ikincil radyolarit kaynakları da bulunmaktadır.

Tutbaba Mevkii, Alaca ilçe merkezinin 17 km. kuzeydoğusunda yer alan Dutluca Köyü'nün 800 metre kuzeyinde yer almaktadır. Alaca Irmak Vadisi'ne hâkim bir terasta yer alan yontma taş buluntular, 500x400 metrelik bir alana yayılmıştır (Resim: 4). Toplanan 177 adet yontma taş buluntunun tamamı çakmaktaşı/radyolaritten yapılmıştır. Buluntu noktasının hemen güneydoğusundaki vadi yamaçlarında yumruk büyüklüğünde çakmaktaşı/radyolarit hammaddelere rastlamak mümkündür. Alet tipleri arasında kazıyıcılar çeşitlidir; tek kenar, çift kenar ve yatık kenar kazıyıcılar gibi Orta Paleolitik'e işaret eden buluntuların yanında daha çok bu dönemin geç evrelerinde ve Üst Paleolitik dönemde görülen ön kazıyıcılar da bulunur. Ayrıca tespit edilen bileşik aletler, dilgi aletler, deliciler ve çentikli-dişlemeli aletler de bu görece tarihlendirmeyi destekler niteliktedir. Çekirdekler arasında ise disk biçimli çekirdekler ile birkaç tercihlili Levallois çekirdek ve para-Levallois çekirdek bulunmaktadır. Levallois tekniği bir adet yongada da gözlenmiştir (Resim 2: No. 1-5). Tutbaba Mevkii'nde tespit edilen yontma taş buluntuların tekno-tipolojik özellikleri doğrultusunda burayı Orta Paleolitik dönemin sonlarına tarihlemek mümkündür.

İnkaya Sırtı, Alaca ilçe merkezinin 9 km. kuzeyinde bulunan ve Alacairmak Vadisi'nin başladığı yerde bulunan Boğaziçi Köyü'nde yer almaktadır. Köyün hemen kuzeyindeki yüksek kayalık düzlükte yer alan buluntu noktası üzerinden çok sayıda çakmaktaşı/radyolarit yontma taş buluntu toplanmıştır (Resim: 5). 300x300 metrelik bir alan taranabilmiş fakat kayalık düzlüğün doğuya doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. İnkaya Sırtı'nda toplamda 47 adet yontma taş buluntu tespit edilmiştir. Buluntu yerinden elde edilen yontma taşların arasında Tutbaba Mevkii'nden farklı olarak düzeltili doğal parçalar da bulunmaktadır. Bunun yanında çeşitli kazıyıcılar, deliciler, disk biçimli çekirdekler ve bir adet para-Levallois çekirdek tespit edilmiştir. Yontma taş yapım gelenekleri bakımından Tutbaba Mevkii ile İnkaya Sırtı benzer özellikler taşımaktadır.

Çorum Tarihöncesi Yüzey Araştırmaları'nın ilk sezonunda toplanan Paleolitik buluntuların tamamı çakmaktaşı/radyolarittendir. İlk gözlemlere göre Paleolitik Çağ'da daha çok küçük boyutlardaki ikincil hammadde yumruları kullanılmıştır. Ham maddenin küçük boyutlu olması nedeniyle taşımaklar, düzeltili aletler ve çekirdekler de buna paralel olarak küçük boyutludur. En yoğun olarak koyu kahverengi; ayrıca kıvımsız ve bej tonlardaki hammadde-ler tercih edilmiştir.

Neolitik ve Kalkolitik Dönem

2020 yılı arazi çalışmalarında Neolitik ve hemen sonrasına tarihlenebilecek üç yerleşme tespit edilmiştir (Harita: 1). Bunlardan ikisi Alacairmak Vadisi'nin doğu çıkışında yüksek kayalıklar üzerinde yer alan Büyükçaltepe ve Gözükızıl Kayası'dır. Diğer bir yerleşim ise Çorum Ovası'nın kuzeyindeki alüvyal yelpaze üzerinde yer alan Eğrek Mevkii'dir. Tüm Kuzey Orta Anadolu için tanımlanması problemli olan Neolitik Dönem'in bölgedeki varlığı henüz bir kazı çalışması ile doğrulanmamış olması bu buluntu yerlerinin çanak çömlekleri üzerinden tarihlendirme yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca bu üç yerleşimden elde edilen çanak çömleklerin içinde çok az sayıda form veren örneklerin bulunması bu yerleşimlerin çanak çömleğe bağlı tarihlendirilmesi önünde diğer bir engeldir. Fakat söz konusu bu üç yerleşimde de çok sayıda yontma taş ve sürtmetaş buluntulara rastlanılmıştır.

Büyükçaltepe, Çorum ilçe merkezinin 31 km. güneydoğusunda yer alan Kadıderesi Köyü'nün 1 km. kadar güneybatısında yer almaktadır. Alacairmak Vadisi'ne hâkim bir konumda yer alan 900 x 400 metre genişliğinde yüksek bir kayalıktan oluşmaktadır (Resim 6). Kayalık yükseltinin güney yamacında üç gözden oluşan "Demircin Mağarası" da bulunmaktadır (-Resim: 7). Mağara içinde herhangi bir yontma taş veya sürtmetaş buluntuya rastlanmazken, Büyükçaltepe'nin üzerinde dört farklı noktadan yontma taş buluntu yoğunlukları tespit edilmiştir. Tepeye çıkan patikanın en üst noktası ÇYA 11, tepenin merkezindeki düzlük ÇYA 12, tepenin kuzey kesiminde bulunan iki noktadan batıdaki ÇYA 13 ve doğudaki ise ÇYA 14 ismiyle kodlanmıştır. ÇYA 11 ile 12 arası 70 metre iken, daha kuzeyde bulunan ÇYA 13 ve 14 200 metre daha kuzeyde yer almaktadırlar. Bu dört buluntu noktasında toplam 325 adet örnek toplanmıştır (Resim 8). Buna karşılık sadece dokuz adet amorf çanak çömlek tespit edilirken

dört buluntu noktasında da bir adet kırık taş kap parçası, üç adet yassı balta ve bir adet ortası delikli taş nesne, Büyükçaltepe'nin sürtmetaş buluntularını teşkil etmektedir (Resim 9: No. 2-5). Ele geçen dokuz adet çanak çömleğin tamamı el yapımı, kalın cidarlı, koyu kahverengi ve mat açıktır (Resim 10: No.15-16).

Gözükızıl Kayası, Çorum ilçe merkezinin 32 km. güneyinde yer alan Şanlıosman Köyü'nün 1.3 km. güneyinde yer almaktadır. 400 x 150 metre uzunluğunda yüksek bir kayalık olan Gözükızıl Kayası'nın hemen güneybatısında bir su kaynağı ve Gözükızıl Ana Türbesi bulunmaktadır (Resim: 12). Yerleşim, Büyükçaltepe'nin 500 metre batısındadır. Doğu-batı yönünde uzun ve ince bir şekilde uzanan kayalığın üzerinde bir adet obsidyen yonga ve kırık durumda bir yassı balta bulunurken, kayalığın güney ve kuzey yamaçlarında çanak çömlek, yontma taş ve sürtmetaş buluntularına rastlanılmıştır. Toplam 37 adet yontma taş rastlanılırken dört adet farklı tipte sürtmetaş eser de tespit edilmiştir (Resim 9: No. 1,6,7). Buradan toplanan çanak çömlekler Büyükçaltepe'deki örneklerle göre daha yoğun orandadır. Tamamı el yapımı olan çanak çömleklerin hamurlarında yoğun oranda mika gözlemlenmiştir. Yüze renkleri arasında koyu kahverengi, kızıl kahve, grimsi tonlarda siyah ve kahverengi astarsız ve açık bir biçimde uygulanırken, az sayıda parçanın koyu kırmızı-kızıl tonda astarlı ve yoğun açık olduğu görülmüştür (Resim 10: No. 1-9). Açık uygulaması yoğun bir biçimde görülmektedir. Fakat bu açık genellikle parçalar üzerinden dökülmüştür. Herhangi bir bezemeli parçaya rastlanılmamıştır. Çok az sayıda form veren parça olması malzemenin tarihlendirilmesini güçleştirir de mal özellikleri bakımından Boğazköy-Büyükaya ve Büyük Güllücek örnekleri ile yakın benzerlikler göstermektedir. Mevcut veriler ışığında Gözükızıl Kayası'nı M.Ö. 6. Binyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür. Daha sonraki yıllarda tekrar ziyaret edilecek yerleşimde bulunması hedeflenen daha karakteristik örneklerle bu öneri sınanacaktır.

Eğrek Mevkii, Çorum ilçe merkezinin 17 km. kuzeybatısında yer alan Ayas Köyü'nde, köye 1.7 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Yerleşme, kuzey-güney yönünde Çorum Ovası'na doğru akan dere vadilerinin birinin hemen kenarında, 60 x 40 metre boyutunda kayalık bir alan üzerindedir (Resim: 12). Yoğun buluntu vermeyen yerleşimden farklı dönemlere tarihlendirilmesi olası çanak çömlek, yontma taş ve sürtmetaş buluntular ele geçmiştir. Geç Demir Çağı çanak çömleğinin yanı sıra iki adet torba ağızlı, ince cidarlı kâse parçası ile beraber bir adet ağız kısmından düz tutamaklı parçaya da rastlanılmıştır (Resim 10: 10-14). Bu üç tanımlı prehistorik örnek de el yapımı olup, açıksızdır. Bunun dışında tanımlı parçanın bulunmadığı yerleşmeyi ele geçen torba ağızlı kâselere dayanarak ve iki adet aycık biçimli çentikli yontma taş alete de dayanılarak ilk etapta buranın Neolitik Dönem'de iskân gördüğü önerilmekteydi. Fakat Dr. Bogdana Milic'in yontma taş malzeme üzerindeki gözlemlerine göre buradan toplanan 11 adet örnek Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Oldukça yoğun bir biçimde aşınmış bir kültür dolgusu bulunan bu yerleşimin olasılıkla farklı dönemlerde kullanılan bir kamp yeri olma ihtimali yüksektir. 2021 yılında yerleşimin yakın çevresi taranarak daha net sonuçlara varılması arzu edilmektedir.

Neolitik ve Kalkolitik Dönem Yontma taş Buluntuları⁴

Çorum Tarihöncesi Dönem yüzey araştırmasında Paleolitik örnekler hariç toplam 517 adet (335'i obsidyen, 182'si çakmaktaşı/radyolarit/kalsedon) parça toplanmıştır. Dokuz farklı noktadan toplanan bu parçaların büyük çoğunluğu dört ayrı toplama grubundan oluşan Büyükkaltepe'ye aittir. Bu buluntular içinde obsidyenin yoğun oranda olması bölgede obsidyen yataklarının olmadığını düşündüğümüzde ilginçtir. Obsidyen harici hammadde içinde nehir yataklarında sıkça bulunan radyolarit yoğun oranda görülürken, az miktarda kalsedon da görülmektedir.

Paleolitik harici tüm yontma taş endüstrisi içinde radyolaritin diğer yontulabilir hammaddelelere göre daha farklı kullanıldığı göze çarpmaktadır. Radyolarit yumruları genellikle birkaç çıkarım ile test edildikten sonra görece iyi kalitede olan küçük ve orta boyutlu olanları dilgi ve taşımalık yonga çıkartmak için kullanılmıştır. Buna ek olarak hem obsidyen hem de diğer hammaddelerde olarak dilgi üretimi ağırlıktadır. Önemli sayıda örnek üzerinde patinaya rastlanırken bazı parçalarda yanma izleri de görülmüştür.

Çorum survey	Gözükkızıl (güney)	Büyükkaltepe (ÇYA 11)	Büyükkaltepe (ÇYA 13)	Büyükkaltepe (ÇYA 12)	Büyükkaltepe (ÇYA 14)	Kadim Mezarı Mevkii	Eğrek Mevkii	Susuz Şelale
Obsidian	8	53	60	193	19	1	/	1
Non-obsidian	29	18	23	74	13	13	11	1

Az sayıda parça toplanan ve herhangi karakteristik bir ögeye rastlanmayan Kadim Mezarı Mevkii ve Susuz Şelale örnekleri dışındaki toplama alanları kronolojik olarak Neolitik-Kalkolitik geleneğe yakın durmaktadırlar.

Diğer buluntu yerlerinde yonga taşımalıklar baskın iken, Gözükkızıl yontma taş örnekleri (Çizim 1: a,b) yonga ve dilgi taşımalıkları birlikte barındırmaktadır. Bunun yanında taşımalıkların büyük boyutlu olması, doğrudan vurma tekniğinin kullanımı ve ön kazıyıcılar, düzeltili yongalar ile kullanım izleri belirgin dilgiler gibi alet tipleri doğrultusunda malzeme Kalkolitik döneme işaret etmektedir.

Eğrek Köyü yontma taş buluntuları yongalar, dilgiler, bir adet çekirdek ve bir adet vurkaçtan meydana gelmektedir. Bunlardan iki tanesi kısmen dişlemeli aycık ve silika parlaklığı içeren sırtlı dilgilerden oluşmaktadır. Bu parçalar Neolitik sonrasına, olasılıkla Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı'na işaret etmektedir. Bunların dışında yoğun patinalı çakmaktaşı yongalar bulunmaktadır.

4 Çorum Tarihöncesi Dönem Yüzey Araştırması'nın Paleolitik Dönem sonrası yontma taş buluntuları Dr. Bogdana Milic tarafından çalışılmaktadır. Bu bölüm kendisinin yazdığı ön raporun çevirisidir.

İncelenen malzeme içerisinde en ilginç olan grup ağırlıklı olarak obsidyen içeren ve dört ayrı toplama birimi barındıran Büyükçaltepe'dir. Her ne kadar bu dört ayrı toplama birimi birbiriyle bağlantılı gibi gözükse de üretim tekniği ve obsidyen yoğunluğu anlamında farklılıklar içermektedir. ÇYA 11,13 ve 14'te görülen parçalarda obsidyen, radyolarit ve çakmaktaşının farklı yongalama biçimleri içerdiği görülmüştür. Radyolarit örnekler doğrudan vurma tekniği ile her ne kadar 25-30 mm. lik örnekler tipik olsa da farklı boyutlarda yongalar çıkarılacak şekilde yontulduğu anlaşılmaktadır. Radyolaritten az sayıda çekirdekler ve düzeltili aletlere rastlanmaktadır (Çizim 1: d,f). Radyolaritten çekirdekler, denenmiş parçalar ve az sayıdaki hazırlama yongaları ya da korteksli yongalar yongalamanın yerel olduğuna işaret etmekle birlikte alet olarak bulunan yonga ve dilgiler çakmaktaşı ve kalsedon hammaddelerinden olması çelişkilidir (Çizim 1: c). Tüm buluntu topluluğundaki alet tipleri arasında çeşitlilik azdır. Bunların içinde yerel hammaddeden yapılmış düzeltili yonga ve dilgiler, ön ve yan kazıyıcılar ve az sayıda orak bıçağı parçası bulunmaktadır. Büyükçaltepe'ye ait dört ayrı toplama biriminden alınan obsidyen örnekleri görece fazla sayıda olmanın yanında yerel hammaddeden yapılmış örneklerin tersine küçük boyutlu yongaları barındırır ve bunların arasında tükenmiş çekirdek ve yongalar ile artık parçaların varlığı, yongalamanın en azından bir ölçüde yerel olduğunu düşündürmektedir. Aletler az sayıda olmakla birlikte bunların çoğunluğunu kullanılmış, düzeltili yonga ve dilgiler ile az sayıda kazıyıcı oluşturmaktadır (Çizim 1: e). ÇYA 12'den toplanan obsidyen malzeme, özellikle yapım teknikleri açısından içlerinde en fazla bilgi veren toplama birimidir. Diğer toplama birimlerinde doğrudan vurma yöntemiyle elde edilen taşımaklıklar ağırlıkta iken, ÇYA 12'de az sayıda olsa da baskı dilgilerinin (Çizim 1: g,h) ve örs tekniği kullanımına dair parçaların bulunması buluntu topluluğu açısından önemli bir ögedir. Son olarak, obsidyen buluntuların çoğunluğu patinalıdır ve belirgin şekilde Kapadokya (Göllüdağ) orijinli olan örneklerin dışında hangi farklı kaynakların kullanılmış olduğu, ileride yapılacak detaylı analizlerle daha iyi anlaşılabacaktır. Yapım teknikleri, taşımaklıkların boyutu ve alet tipolojisi dâhil genel hatlarıyla ele alındığında, ÇYA 12 malzemesi rahatlıkla M.Ö. 7.binyıl ile ilişkilendirilebilir ve bunun yanında Büyükçaltepe'deki diğer toplama birimleri Neolitik-Kalkolitik karakteri yansıtmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİME VE SONUÇ

2020 yılının Çorum Merkez ve Alaca ilçelerinde yürüttüğümüz yüzey araştırmaları, bölgenin arkeolojik açıdan ne kadar zengin olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Arazi aşaması toplam 13 gün süren çalışmalarımızda önceden öngörüldüğü gibi, daha önce bilinen Kalkolitik ve İTÇ veren yerleşimler ziyaret edilmiş, bölge arkeolojisi ekibimiz tarafından doğrudan tecrübe edilmiştir. Ayrıca 2020 çalışmaları, ekibimizin çalışılan coğrafyayı yerinde tecrübe ederek doğal çevre-yerleşim ilişkisi üzerine önemli sonuçlara varmasına da sebep olmuştur.

Daha önceden bilinen höyüklerle gerçekleştirdiğimiz ziyaretler, bu yerleşimlerin özellikle İTÇ-MÖ II. Binyıl dönemleri arasında kesin bir devamlılık olduğunu anlamamızı sağlamıştır. Bu yerleşimlerden ele geçen çanak çömlek buluntuları, özellikle İTÇ çanak çömlek

geleneğini iyice kavramamıza sebep olmuştur. Bölgede büyük höyüklerde İTÇ ve MÖ II. Binyıl temsil edildiği gibi küçük ölçekli kaya önü ya da üstü yerleşimlerde de bu dönemlerin tespit edilmesi, engebeli ve hareketli bir coğrafyası olan Çorum Merkez ve Alaca ilçelerinde yerleşim ağlarının önemini bir kez daha göstermiştir. Bu durumun Demir Çağ’ında da devam ettiği, stratejik bölgelere kurulan yamaç ve kale yerleşimlerinde de anlaşılmaktadır.

Araştırmamızın asıl konusunu oluşturan tarihöncesi dönemlerle ilgili birçok yeni veriye de ulaşılmıştır. Bölgede daha önce bilinmeyen Paleolitik ve Neolitik dönemlerle ilgili birçok buluntu alanı belgelenmiştir. Daha önceden tahmin ettiğimiz gibi Alaca’yı Çorum Merkez’e bağlayan Alacarmak vadisinin üst teras düzlüklerinde Paleolitik Çağ’a ait verilere ulaşıldığı gibi, Merkez ilçeyi Karadeniz’e bağlayan Kırkdilim geçidi yakınlarında da yeni Paleolitik istasyonlar belgelenmiştir. Merkez ve Alaca ilçelerindeki 2020 çalışmalarında tespit edilen Paleolitik yontma taş buluntular, Orta Paleolitik dönemin en azından iki farklı evresine ve belki de erken bir Üst Paleolitik’e işaret etmektedir. Alt Paleolitik dönem ise henüz tespit edilmemiştir. Türkiye coğrafyasında Akdeniz Bölgesi’ndeki birkaç merkezin ve İstanbul’un Karadeniz kıyılarının haricinde Üst Paleolitik dönem tanımlı olarak bilinmediğinden bu dönem ile ilgili göreceli karşılaştırmaları yapmak zordur. Çorum İli çok çeşitli coğrafi birimleri içermesi ve en başta Karadeniz kıyıları ile Anadolu’nun iç bölgelerini birbirine bağlayan geniş vadileri ve çok sayıda mağara-kaya sığınağını barındırması bakımından da Paleolitik Çağ arkeolojisi için oldukça ümit vericidir.

Neolitik Dönem için de benzer bir durum söz konusudur. Özellikle Büyükçaltepe’den elde edilen sonuçlar, bölge kronolojisini M.Ö. 7.binyıla kadar geriye çekilebileceğini göstermektedir. Yerleşmenin %70 oranında obsidyen hammadde kullanımı, Orta Anadolu ile kurulan ilişkilerin M.Ö. 7. Binyıla kadar uzandığını göstermektedir. Gözükızıl Kayası’ndan elde edilen veriler ise daha önceden bilinen Boğazköy-Büyükaya ve Büyük Güllücek’ten bilinen buluntularla paralellik içermekte, bölgenin M.Ö. 6.binyıl kültürünün yerleşim yeri seçimindeki ortaklıkları göz önüne sermektedir.

Araştırmamızın henüz ilk yılı olmasına karşılık yukarıda bahsedilen ilk sonuçlar oldukça umut vericidir. Önümüzdeki sene aynı bölgede gerçekleştireceğimiz çalışmalarla yukarıdaki sonuçların test edilmesi ve özellikle tarihöncesi dönemlere yoğunlaşarak daha fazla yerleşim tespit edilmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

DURING, B., 2008 “The Early Holocene Occupation of North-Central Anatolia between 10,000 and 6,000 BC Cal: Investigating an Archaeological Terra Incognita” *Anatolian Studies* 58:15-46.

KOŞAY, H.Z., M. AKOK, 1957, *Büyük Güllücek Kazısı. 1947 ve 1949 Yılındaki Çalışmalar Hakkında İlk Rapor*, TTK Basımevi, Ankara.

ROBERTS, N. 1982, “Forest re-advance and the Anatolian Neolithic” in M. Bell, S. Limbrey (eds), *Archaeological Aspects of Woodland Ecology*. Oxford: 231–46.

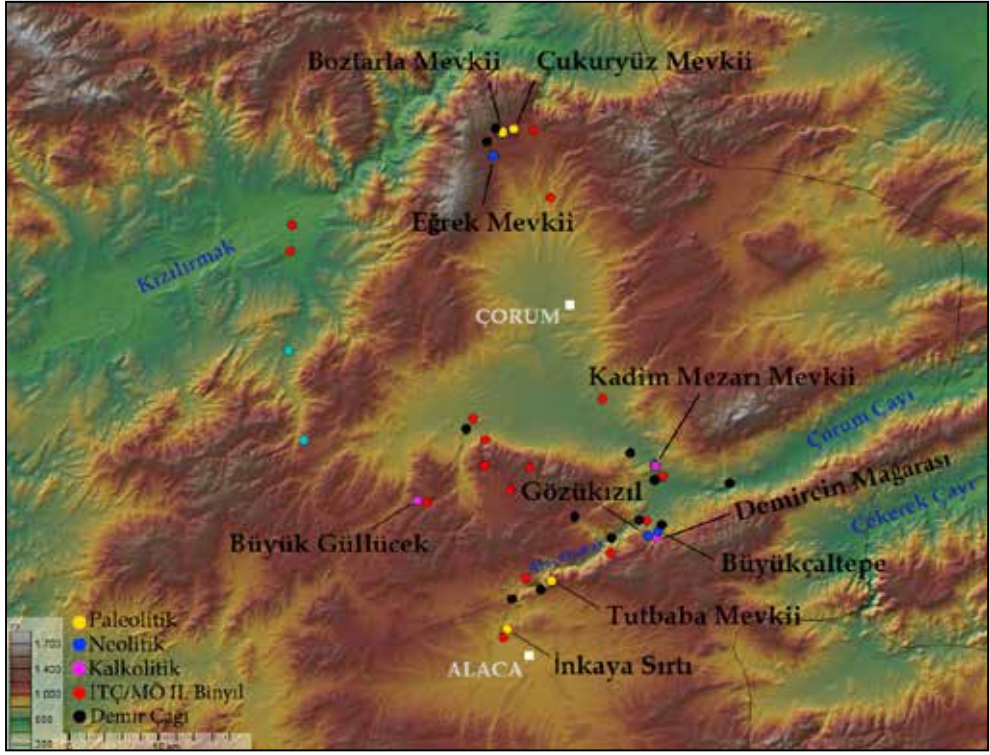
SAĞIR, M.- İ., ÖZER, İ. BAYKARA, S., ŞAHİN, S.SAĞIR, 2016 “2015 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması”, 34. *AST I* : 281-294.

SCHOOP, U.D., 2005 “Early Chalcolithic in North-Central Anatolia: The Evidence From Boğazköy-Büyükaya”, *TÜBA-AR VIII*: 15-37.

SİPAHİ, T., T. YILDIRIM, “1996 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları” *XV. AST II*: 19-40.

2011 “Çankırı Çorum İlleri Yüzey Araştırması” 29. *AST III*: 201-214

YALÇIN, H.G., N. KOLANKAYA-BOSTANCI, Ü.YALÇIN, 2019 “Derekutuğun’da Ele Geçen Acheuléen İki Yüzeyle Alet”, *Arkeoloji ve Sanat*, 162:1-10.

Harita 1: Çorum tarihöncesi yüzey araştırması kapsamında yer alan 2020 yılı buluntu noktaları.

Resim 1: Çukuryüz Mevkii genel görünüm.

Resim 2: Boztarla Mevkii genel görünüm.

Resim 3: Paleolitik Çağ'a ait seçilmiş yontma taş buluntu örnekleri (1-5: Tutbaba Mevkii, 6-8: İnkaya Sırtı, 9-Boztarla Mevkii).

Resim 4: Tutbaba Mevkii genel görünüm.

Resim 5: İnkaya Sırtı genel görünüm.

Resim 6: Büyükçaltepe genel görünüm.

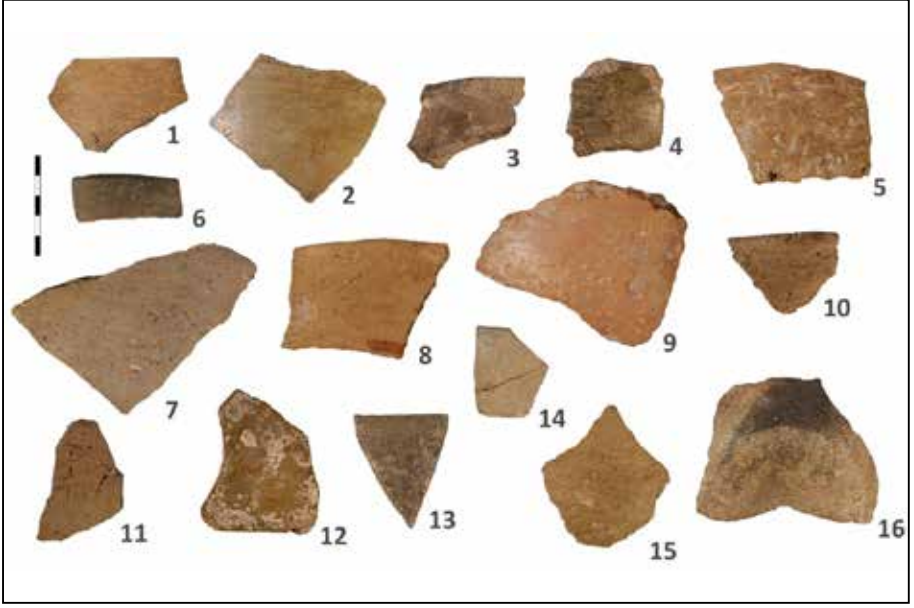
Resim 7: Demircin Mağarası.

Resim 8: Büyükçaltepe yontma taş buluntularından bazı örnekler.

Resim 9: Çorum tarih öncesi dönem yüzey araştırması seçilmiş sürtmetaş buluntu örnekleri.

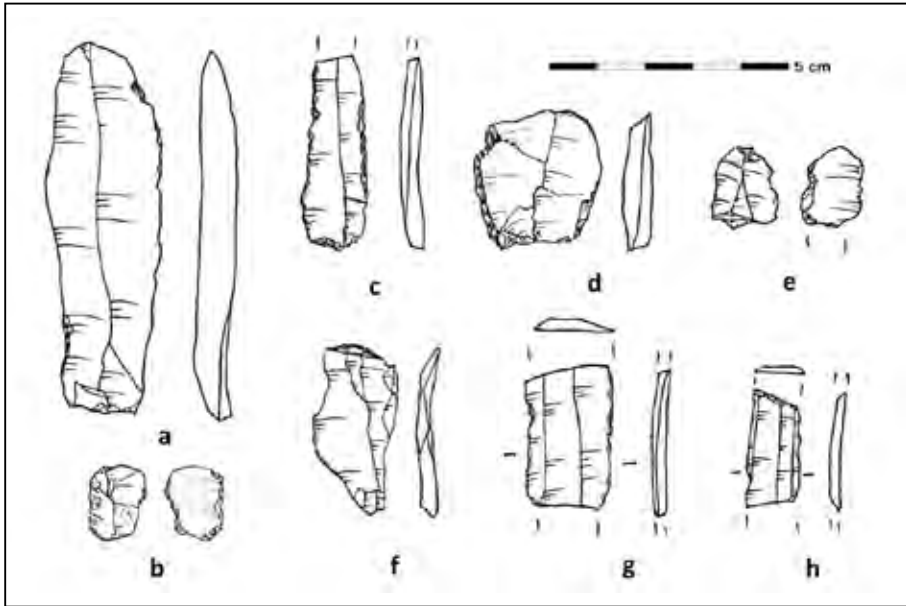
Resim 10: Çorum tarih öncesi dönem yüzey araştırması seçilmiş çanak çömlek örnekleri.

Resim 11: Gözükızıl Kayası genel görünüm.

Resim 12: Eğrek Mevkii genel görünüm.

Çizim 1: Gözükırsıl Kayası ve Büyükçaltepe seçilmiş yontma taş buluntular.

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2019-2020 YILLARI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Özdemir KOÇAK*

İsmail BAYTAK

Erol YAVUZ

Ömür ESEN

2019 yılı çalışmalarımız T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü ve Türk Tarih Kurumu'nun desteği ile gerçekleştirildi^{1*}. Bu kurumlara ve yetkililerine teşekkür etmek isteriz. Araştırmalarımız Bakanlık Temsilci olarak Konya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Enver AKGÜN, Uşak Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nden Doç. Dr. Erol YAVUZ, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden Dr. Öğr. Üy. İsmail BAYTAK, Selçuk Üniversitesi'nden Öğr. Gör. Ömür ESEN, Dr. Öğr. Üy. H. Gül KÜÇÜKBEZCİ, Arş. Gör. Gülay UYAR, Harita Teknikeri Musa KAYA, Kocatepe Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üy. Arkeolog Mustafa BİLGİN ve Öğr. Gör. Dr. Talat KOÇAK, Giresun Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üy. Rahim KIZGUT, Selçuk Üniversitesi'nden Doktorant Arkeolog Pınar Kızıltepe BİLGİN, Yüksek Lisans öğrencileri Fatma ERDEM ve Özlem KÖSE, Arkeolog Keziban ŞAHİN'den oluşan ekiple yürütülmüştür. Ekip üyelerine uyumlu çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. 2020 yılı çalışmalarımız T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü ve Türk Tarih Kurumu'nun desteği ile gerçekleştirildi^{2**}. Bu kurumlara ve yetkililerine teşekkür etmek isteriz. Araştırmalarımız Bakanlık Temsilcisi olarak Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'nden Sanat Tarihçi Bilal AYNUR, Uşak Üniversitesi Mühendislik

-
- * Prof. Dr., Özdemir KOÇAK, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Alaeddin Keykubad Yerleşkesi, 42130, Konya, Türkiye, e-mail: okocak@selcuk.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2284-0441; Dr. Öğr. Üyesi, İsmail BAYTAK, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampüs-Sur-Diyarbakır, Türkiye, e-mail: ismailbaytak@dicle.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4740-3504; Doç. Dr. Erol YAVUZ, Uşak Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, 1 Eylül Kampüsü, Merkez-Uşak, erol.yavuz@usak.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6856-2374; Öğr. Gör. Ömür ESEN, Selçuk Üniversitesi İnşaat Daire Başkanlığı, Kampus-Konya, omuresen@selcuk.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2775-6601;
- 1 Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2019 Yılı YüzeY Araştırmaları ve Harita Çalışmaları" (Proje no: 19401082); Türk Tarih Kurumu: "2019 yılında Afyonkarahisar İli ve İlçeleri ile Uşak İli Sivaslı İlçesi'nde YüzeY Araştırmaları"; Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "Göller Bölgesi Antik Dönem Yol Güzergahları/Haritalandırma Çalışmaları" (Proje no: EDB.18.003).
- 2 Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2020 Yılı YüzeY Arkeolojik YüzeY Araştırmaları ve Harita Çalışmaları" adlı proje kapsamında (Proje no: 20401083); Türk Tarih Kurumu: "2020 yılında Afyonkarahisar İli ve İlçeleri ile Uşak İli Sivaslı İlçesi'nde YüzeY Araştırmaları (Neolitik Çağdan Demir Çağına kadar olan dönemlere ait yerleşim yerlerinin arkeolojik, tarihi ve ekonomik durumu konusunda)".

Fakültesi'nden Doç. Dr. Erol YAVUZ, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Dr. Öğr. Üy. İsmail BAYTAK, Selçuk Üniversitesi'nden Öğr. Gör. Ömür ESEN, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü'nden Dr. Öğr. Üy. Tülay UĞUR ve Arş. Gör. Gülay UYAR, Kocatepe Üniversitesi'nden Arkeolog Dr. Öğr. Üy. Mustafa BİLGİN ve Öğr. Gör. Dr. Talat KOÇAK, Selçuk Üniversitesi'nden Yüksek Lisans öğrencisi Fatma ERDEM, Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Fatma ŞAHİT ve Teslime Gül YILMAZ'dan oluşan ekiple yürütülmüştür. Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürü Arkeolog Mevlüt ÜYÜMEZ ile Müze çalışanlarına ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden Cemil KAYNAK'a da teşekkür etmek isteriz.

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2019 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Araştırmanın başlangıcında Afyonkarahisar Valisi Mustafa TUTULMAZ, İl Kültür ve Turizm Müdürü Mehmet TANIR ve Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü ziyaret edildi ve yapılacak çalışmalar hakkında bilgi verildi. Bu çalışma döneminde, ilk defa araştırdığımız yerlerle beraber önceki dönemlerde incelediğimiz bazı ören yerlerinde harita alımları, yol güzergâhlarının tespiti ve yüzey toplaması yürütülmüştür. Sultandağı Kocaoğuz yerleşmesi ve çevresinde geniş bir alanın haritalanması, İhsaniye Ablak Höyük'te ayrıntılı bir yüzey toplaması gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Araştırmalara Bolvadin İlçesi'nin batısında Bolvadin-Çay yolu üzerinde yer alan Dura Yeri ve Arap Dede çevresinde başladık. Öncelikle Bolvadin İlçe Jandarma komutanlığına bilgi verildi. Ardından *Dura Yeri Mevkii* incelendi. Dura Yeri ören yeri Üçhöyüğün 4800 m batısında yer alır. Bu alanın kuzeyinde Bolvadin-Çobanlar ana yolunun hemen altında doğal toprak tabakasının üzerinde 1-2 m yükseklikte bir kültür dolgusu görülür. Bu alanda yer yer OTÇ'ye tarihlenen çömlek parçalarına rastlanır (Kot: 982 m).

Dura Yeri mezarlığının 900 m güneybatısında ve Bolvadin-Çay yolunun 600 m güneyinde *Hacı Murat Çavuş Çiftliği Önü (Dura Yeri)* yer alır. DB: 360, KG: 300, h: 8 m (Kot: 973 m). Kalkolitik Çağ, İTÇ?, OTÇ, DÇ, Helenistik ve Roma dönemi seramikleri görülür. Hamidiye Köyü'nün 2800 m güneydoğusunda, Bolvadin-Çobanlar yolunun 600 m güneyinde *Arap Dede* Yerleşmesi konumlanır. Kalkolitik Çağ, İTÇ, OTÇ, DÇ, Helenistik ve Roma dönemi seramikleri görülür. KG: 260, DB: 240, h: 12 m (Kot: 980 m). Doğusunda Roma dönemi ve GAÇ (Geç Antik Çağ) buluntuları veren, 190 m çapında ve h: 3 m olan *Arap Dede Yanı* yerleşmesi yer alır. Hamidiye ve Cumhuriyet köyleri arasındaki alan araştırıldı. Öncelikle Bolvadin ilçe sınırlarında, Bolvadin-Çay yolunun 840 m güneyinde ve Arapdede'nin 1700 m güneydoğusundaki *Çaylar Mevkii (Yenicedamı)* incelendi. Kadıköy ve Maltepe köylerine uzanan yol höyüğün üzerinden geçer. DÇ ve Roma dönemi buluntuları vardır. GB-KD: 670, K-G: 160, h: 5 m (Kot: 973 m).

Çay İlçesi çalışmaları öncesi ilçe jandarma komutanlığı ziyaret edilerek bilgi verildi. Önce Afyonkarahisar ana yolu üzerinde, Cumhuriyet Köyü'nde *Cumhuriyet Üyük Mevkii* incelendi (Harita: 2). Bu yerleşmede 2002 yılında araştırmalar yapmıştık. Cumhuriyet Köyü'nün 840 m kuzeybatısında, Afyonkarahisar yolunun 480 m kuzeyindedir. Kalkolitik Çağ, İTÇ ve DÇ buluntularına rastlanmaktadır. KB-GD: 310, DB: 250, h: 10 m (Kot: 978 m). Çay

İlçesi Kadıköy ve Maltepe köyleri arasında *Karahöyük (Maltepesi)* yerleşmesi araştırıldı. Burası 2002 yılı çalışmalarında Maltepesi olarak kaydedilmişti. Kadıköy-Maltepe yolunun doğusunda, Kadıköy'ün 1200 m güneyinde, Maltepe'nin 2100 m kuzeydoğusundadır. DB: 370, KG: 500, h: 15 m (Kot: 985 m). Kuzeydeki büyük yükselti çevresinde OTÇ'a ait çok sayıda seramik görülmektedir. DÇ'a ait örneklerle beraber az sayıda İTÇ seramiği görülür.

Bolvadin İlçesi'nin doğusunda ve Eber Gölü'nün kuzeyinde 2002-2003 yıllarında araştırmalar yaptığımız alanda bu dönem harita alımları ve tarihi doğal yol güzergâhının tespiti amaçlanmıştır. Öncelikle Ortakarabağ Köyü çevresinde çalışıldı. Bu köyün 1800 m doğusunda, Çataltepe'nin 2600 m güneydoğusunda ve Yenikarabağ-Bolvadin yolunun 450 m güneydoğusunda *Ortakarabağ Mezarlıktepe* yer alır. Kalkolitik Çağ, İTÇ, DÇ buluntuları tespit edilmiştir. KB-GD: 400, KD-GB: 300, h: 10 m (Kot: 969 m). Ortakarabağ Köyü'nün 1800 m kuzeyinde, Ortakarabağ Mezarlıktepe yerleşmesinin 2600 m kuzeybatısında, Yenikarabağ-Bolvadin yolunun 350 m güneyinde *Ortakarabağ Çataltepe* yer alır. Burada en büyüğü batıda olan, kuzey ve güneydoğu yönlerinde konumlanan üç tepe gözlenmektedir. Güneydoğu tepesinde az sayıda İTÇ ve OTÇ, çok sayıda gri ve boyalı DÇ, Lydion parçası tespit edilmiştir. KB-GD: 580, DB: 400, h: 10 m (Kot: 970 m). Derekarabağ Köyü'nde Muhtar Mevlüt Gün ve Kahraman Kılıç rehberliğinde köyün kuzeydoğu çıkışında, Bolvadin-Yenikarabağ yolunun güneyindeki *Sinneli Mevkii* incelendi. Höyüğün batı yarısı üzerinde Geç Osmanlı döneminden günümüze kadar gelen mezarlar yer alır. Kuzey eteklerinde Roma ve Bizans dönemlerine ait mimari parçalar görülür. Kalkolitik, İTÇ, OTÇ, DÇ (Gri seramik, Pers) buluntuları tespit edilmiştir. DB: 380, KG: 200, h: 12 m (Kot: 969 m). Bolvadin-Derekarabağ arasında çalışmalar sürdürüldü. Bolvadin ilçesi Derekarabağ Köyü'nün 5500 m batısında, Bolvadin-Derekarabağ yolunun 640 m güneyinde, Çataltepe (Karakaya yakını) yerleşmesinin 2250 m güneybatısında yer alan Bozkuş Mevkii araştırıldı. Kalkolitik Çağ, İTÇ ve DÇ buluntuları tespit edildi. DB: 250, KG: 200, h: 8 m (Kot: 968 m). Derekarabağ Köyü sınırlarında, bu köyün 2800 m kuzeybatısında, Beştepe Mevkii'nin 340 m kuzeydoğusunda, Çataltepe (Karakaya yakını) yerleşmesinin 1700 m kuzeydoğusunda yer alan *Karakaya Mevkii (kayalık alan)* araştırıldı. Burada DÇ ve Roma dönemine ait seramikler görülmektedir. Yerleşmenin alt kısmında doğal bir yol güzergâhı takip edilmektedir. KB-GD doğrultusunda 300 m uzanan bu yerleşim alanı yaklaşık 40-50 m genişliğindedir (Kot: 984 m). Derekarabağ Köyü'nün 2900 m kuzeybatısında, Karakaya Mevkii'nin (kayalık alan) 340 m güneybatısında, Çataltepe (Karakaya yakını) yerleşmesinin 1350 m kuzeydoğusunda yer alan *Beştepe Mevkii (Çingen Mezarları)* incelendi. Burada birbirine bitişik ve yayvan beş tepelik üzerinde mezarlara rastlandığı ve büyük küplerin bulunduğu bilgisi verildi. Burada bir cam parçası ve bir seramik parçası tespit edildi. 150 m çapında ve 2-3 m yüksekliktedir (Kot: 970 m).

2020 yılı çalışmalarımızda rehberlerimizin verdiği bilgilerden yola çıkarak Karakaya ismiyle adlandırdığımız *Derekarabağ Çataltepe (Karakaya yakını)* yerleşmesi incelendi. Derekarabağ sınırlarında ve köyün 3800 m kuzeybatısında, Bozkuş Mevkii'nin 2250 m kuzeydoğusunda, Karakaya Mevkii'nin (kayalık alan) 1700 m güneybatısındadır. Kalkolitik Çağ,

İTÇ, OTÇ ve DÇ buluntuları görülmektedir. DB: 450, KG: 700, h: 12 m (Kot: 968 m). Eber Gölü'nün güneyindeki havza incelendi. Önce Sultandağı Jandarma Karakoluna ve Yakasinek muhtarına çalışmayla ilgili bilgi verildi. Yakasinek sınırları içerisinde ve köyün 6400 m kuzeybatısında, Deresinek Kasabası'nın 6 km kuzeyinde, Eber Gölü'nün hemen güney kıyısındaki *Kocaoğuz* yerleşmesinde çalışıldı. Eski Kocaoğuz Köyü bu yerleşmenin kuzeyindedir. Bu kesimde bir kısmı günümüzde de kullanılan 100'ün üzerinde *balıkçı kulübesi* vardır. Bu alanın kuzeyinde yaklaşık 320 m çapında ve 20 m yükseklikte bir ana yerleşme yer alır. Bu höyüğün güneyinde 170 m çapında ve 5-6 m yükseklikte ikinci bir höyükleşme görülür. Kocaoğuz'un güneydoğusunda 80 m çapında ve 4-5 m yükseklikte üçüncü bir höyükleşme daha görülür. Kuzeydeki büyük tepe de dahil olmak üzere bu yerleşim alanının genel büyüklüğü KB-GD: 650, DB: 550 m'dir. DÇ malzemeleri yoğunluktadır (Kot: 974 m). Kocaoğuz yerleşmesinin hemen güneybatısında ve demiryolunun güneyinde Yakasinek ve Deresinek köylerinin ortak kullandığı bir mezarlık alanı yer alır (Kot: 972 m). Burası Kocaoğuz yerleşmesi ile ilişkili olmalıdır. Burada DÇ'na tarihlenen seramikler görülmektedir.

Yakasinek sınırları içerisinde incelediğimiz diğer bir yerleşme *Yakasinek Höyükler Mevkii*'dir. Yakasinek'in 2 km kuzeydoğusunda, Deresinek'in 2500 m kuzeydoğusunda, Eber Gölü'nün 3 km güneyinde, Kocaoğuz yerleşmesinin 4500 m güneydoğusundadır. Höyükler Mevkii'nde büyük kaçak kazı tahribatları görülmektedir. GNÇ, EKÇ, GKÇ, İTÇ, DÇ, GAÇ'a ait malzemelere rastlanır. KB-GD: 230, GB-KD: 340, h: 8 m (Kot: 1030 m). Yakasinek ve Eber köyleri arasındaki alan araştırıldı. Yakasinek Köyü sınırları içerisinde ve Kocaoğuz yerleşmesinin 2 km doğusunda, Bayındırık Mevkii'ndeki *Tokat Tepe Höyüğü* incelendi. Höyüğün merkezi kısmından toprak alınarak ağıl olarak kullanılan oldukça geniş bir alan oluşturulmuştur (Kot: 969 m). DÇ, Roma Dönemi ve GAÇ malzemesi tespit edilmiştir. Eber Köyü ve Eber Gölü'nün arasında ve köyün 950 m kuzeyinde, gölün de 350 m güneyinde yer alan *Gölyazı Höyük* incelendi. Burada DÇ malzemeleri yoğundur (Kot: 970 m). Kocaoğuz'un 500 m doğusunda *Baraka Mevkii* incelendi. Deve Yolu Altı'nda ve Kamışlı Takar Mevkii'nin güneyinde yer alır. Doğusunda eski tren istasyonu yıkıntısı vardır. DÇ, Roma Dönemi ve GAÇ seramikleri görülmüştür. Güneydoğusunda Roma buluntularının tespit edildiği alanda bir adet mermer atlı figürü ele geçmiştir. DB: 180, KG: 120, h: 3 m (Kot: 970 m). Kocaoğuz yerleşmesinin 150 m güneydoğusunda 40 m çapında 4 m yüksekliğinde bir tümülüs incelenmiştir. *Kocaoğuz Doğu Tümülüs* tren yolunun 150 m güneyindedir (Kot: 976 m). Burada DÇ'na tarihlenen gri seramik örnekleri görülmüştür.

Sultandağı İlçesi sınırlarında ve Akşehir Gölü ile Eber Gölü arasında yer alan Taşköprü Köyü'nde çalışılmıştır. Bu köy bir höyük üzerinde yer almaktadır. Köy içerisinde camii karşısında STÇ, DÇ, Roma dönemi buluntularına rastlanılmıştır. Köyün 1100 m kuzeydoğusunda *Elmacıçı Mevkii Höyüğü* yer almaktadır. DB: 330, KG: 180 m'dir (Kot: 965 m). Yerleşmenin 600 m güneyinde, Taşköprü Köyü'nden Yeniköy-Üçkuyu-Yunak-Yenikarabağ-Emirdağ yönüne doğru uzanan ve geçmişi Antik Döneme giden bir taş köprü yer alır. Yoğun DÇ, Helenistik, Roma, GAÇ seramiklerine rastlanır. Elmacıçı Mevkii'nin 2 km güneydoğusunda Ören Yeri Mevkii yer almaktadır. Burası bugün ağıl olarak kullanılmaktadır.

İhsaniye İlçesi Ablak Köyü'nde yer alan Ablak Höyük'te 2018 yılında halihazır harita çalışması yapılmıştı. Yerleşmenin 25x25 m'lik karelağı oluşturuldu ve bu plan karelerde 8 kişilik bir ekip tarafından yüzey toplaması yapıldı. Bu konuda bir yayın çalışması yürütülmektedir. Ablak Höyüğün 200 m batısındaki eski köy yerleşmesinde (*Ablak Höyük Eski Köy Yerleşmesi*) harita çalışması yapıldı. Eski köy yayvan bir höyüğün üzerine kurulmuştur. Taş alet parçaları ile Roma dönemi seramikleri görülür. KD-GB: 180, KB-GD: 100, h: 3 m (Kot: 1055 m). Ablak Höyük'ün kuzeyindeki dört tümülüs incelendi. Üzerlerinde herhangi bir buluntuya rastlanmadı. Yaylabağı Belediyesi'nde Başkan Niyazi Akgedik'e bilgi verildi. Kasaba içerisinde üzerinde eski ve yeni mezarların bulunduğu mezarlık incelendi. Yaylabağı ile Gazlıgöl arasında, Gazlıgöl'ün doğu çıkışında, Afyonkarahisar-Eskişehir kara ve demir yolunun doğusundaki *Karahöyük* yerleşmesi görüldü. Burasının incelenmesi daha sonraki bir tarihe ertelendi.

İhsaniye'de Osman Köy çevresinde çalışıldı. Önce köy muhtarına bilgi verildi. Daha sonra köy bekçisinin rehberliğinde *Çatalhöyük Mevkii* ismi verilen alandaki iki tümülüs incelendi. Bunlardan büyük olanında derin bir kaçak kazı tahribatı görülmektedir (Kot: 1027 m). Osman Köy'ün 800 m güneydoğusunda, Hender Bahar Türbesi'nin 300 m doğusunda, Afyonkarahisar-Kütahya yolunun 600 m doğusundaki *Üyük Mevkii* araştırıldı. İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ ve GAÇ buluntuları tespit edilmiştir. DB: 300, KG: 420, h: 10 m (Kot: 1043 m). Üyük'ün 300 m batısında tahrip olmuş olan Hender Bahar Türbesi'nin (Herdane Bahar Baba Türbesi) batı duvarı üzerinde çivi yazısı işaretleri görülmektedir. Bu işaretlerle ilgili ön çalışmalar ekip üyelerimizden Hititolog Doç. Dr. Hasan Peker tarafından yapılmıştır. Afyonkarahisar Merkez Anıtkaya Köyü'nün (Eğnet) batısından Olucak Köyü'ne uzanan alan araştırıldı. Anıtkaya sınırlarında ve köyün 3500 m güneybatısındaki kuyunun hemen üstünde yer alan *Çatalın Kuyu (Madran Kuyu)* yerleşmesi incelendi. Yenice Köyü'nün 3500 m güneydoğusunda ve Cinlidere Ardıçlı Kuyu'nun 2 km kuzeydoğusundadır. Kalkolitik Çağ, İTÇ, MÖ 2. binyıl ve DÇ buluntuları tespit edilmiştir. 160 m çapındadır, h: 8 m (Kot: 1104 m). Çatalın Kuyu'dan sonra bu kesimde incelediğimiz diğer yerleşme *Cinlidere Ardıçlı Kuyu Mevkii*'dir (Taşlıseki Tepe Mevkii Ören Yeri). Burası Anıtkaya Köyü'nün 5700 m ve Çatalın Kuyu'nun 2 km güneybatısında, Yenice Köyü'nün 3700 m güneyindedir. Höyük merkezinde 15 m derinliğinde büyük bir kaçak kazı tahribatı mevcuttur. Bu tahribatın hemen batısında ikinci bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Höyüğün batısında Aktepe olarak adlandırılan alan tesviye edilmiş ve üzerine bir tümülüs yapılmıştır. Bu Tümülüs üzerinde DÇ malzemeleri bulunmaktadır. GNÇ, Kalkolitik Çağ, İTÇ, MÖ 2. Bin yıl, DÇ, ve Ortaçağ'a ait buluntular görülmüştür. 130 m çapında ve 20 m yüksekliğindedir (Kot: 1043 m). Susuzosmaniye Köyü'nün güneyinde Terleme Höyüğü Mevkiindeki bir tümülüs incelendi. Tümülüsün doğu yamaçlarında 8 m derinliğinde bir kaçak kazı tahribatı görüldü (Kot: 1083 m). Anıtkaya Köyü'nün 1 km kuzeydoğusunda ve Anıtkaya-Susuzosmaniye köy yolunun 100 m doğusundaki *Bayram Bucağı Yerleşmesi ve Mezarlığı* incelendi (Bayram Kucağı?). Burada GKÇ ve yoğun İTÇ seramiklerine rastlandı. Höyüğün kuzey ve batısındaki yamaçlarda İTÇ'ye tarihlenen bir mezarlık bulunmaktadır. DB: 280, KG: 400, h: 12 m (Kot: 1079 m). Bolvadin-Çay yolunun güneyinde, Akarçay III köprüsünden 600 m batısında *Kavukoğlu Çiftliği* yer alır (Kot: 975 m). Burada az sayıda gri DÇ seramiği görülür.

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2020 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2020 Yılı çalışmalarına başlamadan önce İl Kültür ve Turizm Müdürü Mehmet TANIR, Arkeoloji Müzesi Müdürü Mevlüt ÜYÜMEZ, Bakanlık Temsilcisi Bilal AYNUR, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN ile birlikte Afyonkarahisar Valisi Gökmen ÇİÇEK'e yapacağımız çalışmalarla ilgili bilgi verildi. 2020 yılı çalışmalarımızda iki ana bölgede odaklanıldı. Bunlardan birisi Bolvadin-Çay-Sultandağı ilçeleri çevresi ve diğeri İhsaniye ilçesi çevresidir. Bunun yanında Bolvadin Kemer kaya, Çobanlar Göynük, İscehisar Çalışlar kesimlerinde daha önce harita çalışmaları yapmadığımız alanlarda ayrıntılı incelemeler ve halihazır harita alımları yapıldı. Bolvadin Üçhöyük'te jeofizik çalışmaları ve önceki yıllarda incelediğimiz Dınar Çataltepe yerleşmelerinde de yine ayrıntılı incelemeler yürütüldü (Harita: 1). İncelemelerimizin ilk bölümü Eber Gölü kıyısı ve Karamık Bataklığı çevresinde ağırlıktaydı. Bolvadin İlçe Jandarma Komutanlığı'na yapacağımız çalışmalarla ilgili bilgi verildi. Araştırmalarımızın önemli bir geçiş hattı oluşturan Bolvadin Kemer kaya Kasabası çevresinden başlatıldı. Öncelikle Muhtar Osman Ödemiş'e bilgi verildi. 2002-2003 yıllarında incelediğimiz Durtacı Höyük, Aslan Tepesi (Bedram) ve Gövem Mevkii çevresi ayrıntılı olarak incelendi. Bu havza kuzeyde Emirdağ, güneyde Özbekun'a uzanan tarihi yol güzergahını oluşturmaktadır.

Kemer kaya sınırları içerisinde ve kasabanın 3800 m batısında, Arslantepe'nin 2600 m kuzeybatısında *Durtacı Höyük* yer alır. Burası KD-GB doğrultusundaki bir burun üzerinde konumlanan bir tepe üstü yerleşmesidir. Höyüğün tümünde çakmaktaşı ve dilgi yonga aletler kaba ve yarı işlenmiş halde ele geçmiştir. Burada Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ, GAÇ buluntularına rastlanmıştır. KD-GB 250, KB-GB 195, h: 8 m (Kot: 1242 m). Kemer kaya sınırları içerisinde, Höyüğün 415 m güneybatısındaki geniş bir alanda *Durtacı Mezarlık Alanı* konumlanır (Kot: 1257 m). Kaçak kazılar ve tarım tahribatlarıyla ortaya çıkan ve OTÇ'ye tarihlenen çok sayıda pithos parçasına rastlanmıştır. Kemer kaya-Özbekun sınırında ve Özbekun Kasabası içerisinde yer alan ören yerlerini araştırmadan önce Belediye Başkanı Şahin Şener'e bilgi verildi ve Kemal Şener'in mihmandarlığında çalışmalar sürdürüldü. Özbekun Kasabası sınırlarında, Kemer kaya'nın 5,6 km batısında, Durtacı'nın 1,8 km batısında, dere boyunca devam eden yol bitiminde, sağ kanatta yer alan çeşmenin yaklaşık 200 m kuzeydoğusunda *Gövem Mevkii* yer alır. Burada mimari izler görülmektedir (Kot: 1296 m). Bu alanda Erken Neolitik Döneme tarihlenebilecek az sayıda seramik ele geçmiştir. Yonga ve çekirdek halinde dilgi, mikrolit taş aletler yoğundur.

Kemer kaya sınırlarında, Gövem Mevkii'nin 200 m kuzeyinde *Gövem Üstü Mevkii* konumlanır (Kot: 1316 m). Burada Kalkolitik ve İTÇ'a ait seramik buluntulara rastlanmaktadır. Kemer kaya sınırlarında, Gövem Mevkii'nin 300 m kuzeyinde yer alan *Gövem Üstü Nekropol Mevkii* İTÇ'a ait taş-sandık mezarlardan oluşan bir nekropol alanı olmalıdır. Kemer kaya sınırları içinde, kasabanın 2,5 km güneybatısında, Emirdağ-Bolvadin yolunun 1,5 km batısında *Aslan Tepesi (Bedram/Bedirhan Mevkii)* yer alır. Höyüğün güney kısmında ve batı eteklerinde belirgin şekilde sur izleri görülmektedir. Burada ağırlıklı İTÇ çanak-çömlek parçalarına rastlanır. DB: 320, KG: 360, h: 22 m (Kot: 1232 m). Sivri arkası denilen alanda kaya oygu

oda mezarlar, Hacıkayası ve Menevşeli Mevkiilerinde de seramik parçaları görülmektedir. Kemer kaya sınırlarında ve kasabanın 3,5 km doğusunda, Ovacık Mahallesi'ndeki çalışmalarda *Keçili Kale* kesiminde (Kot: 1580 m) Taşlı Tepe, Top Taşlar, Hoş Kayası'nda iskân ve kült alanları tespit edilmiştir. Ovacık Mahallesi'nin batısında, Kemer kaya'ya bakan kısımlarındaki Yazılıtaş Mevkii'nde monoblok bir kayanın üst düzleminde, kayaya kazınmış 2 adet kare formulu oyun tablası tespit edilmiştir. Aynı kayanın güney kısmında izleri çok net olmayan çizgi ve boya figür izleri belgelenmiştir. Kale Mevkii'nde yapılan incelemelerde yamaçtan zirve kısmına doğru basamaklar, sunu çukurları, kaya oygu sarnıç, kaya oygu lahit teknesi, kutsal alanlara ait olabilecek basamak izleri, Kybele (?) kabartması ve sunu alanları tespit edilmiştir (Kot: 1625 m). Bazı monoblok kaya aralarında düzleştirilmiş duvarlar arasında mimari unsurlara işaret edebilecek sıva izleri ve zemin döşemeleri de tahribat görmüş vaziyette gözlenmiştir. Kalede zirvenin güney yamacında Ovacık Mahallesi'ne bakan kesimde, kutsal alan olabilecek ve *Batı Etek Sunu Alanı* adını verdiğimiz bir kompleks görülmüştür. 25 cm çapında 10 cm derinliğinde yuvarlak stel kaide oturma alanı ile sınırlandırılmış, 3,40 m uzunluğunda ve 1 m genişliğinde 5 cm'lik akar oluk izi belli bir sunu alanı tespit edilmiştir. Burada basamaklı kaya izleri ile nişler bulunmaktadır. Güney kısmında üst zirvede Kemer kaya ovasına bakan *Zirve Kutsal Alanı* diye tanımladığımız kesimde 1 adet harç katkılı moloz taşlarla örülmüş güney duvarı sınırlandırılmış sarnıç tespit edilmiştir. 5 m güneyde 90 cm çapında ve 50 cm derinliği bir sunu çukuru ya da sarnıç olabilecek oygu ile onun hemen batısında 7 m mesafede monoblok bir kayaya işlenmiş dikdörtgen formda doğu-batı uzantılı lahit tekne kaya oygu mezarı tespit edilmiştir.

Sultandağı İlçesi'nde yapılacak araştırmalardan önce Karakol Komutanlığına gidilmiş ve gerekli bilgiler verilmiştir. Sultandağı sınırları içerisinde ve ilçenin 3,8 km doğusunda, Pazaraltı Mahallesi'nin doğu kesimindeki ovalık alanda *İshaklı Höyüğü* yer alır. Afyonkarahisar-Konya karayolunun 2,9 km kuzeydoğusunda tren yolunun da hemen 300 m doğusunda, Dereçine Höyüğü'nün 2,3 km kuzeyindedir. DB 170, KG 190, h 12 m (Kot: 971 m). GNÇ, Kalkolitik Çağ, İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ, Hellenistik-Roma dönemi buluntuları tespit edilmiştir. Sultandağı İlçesi Dereçine Kasabası çalışmaları sırasında Belediye Başkanı Ömer Yıldız'la bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Dereçine/Atatürk Mahallesi kuzey sınırında, ova kısmında *Dereçine Höyüğü* yer alır. Afyonkarahisar-Konya karayolunun 2,5 km doğusunda, tren yolunun da 100 m batısındadır. Doğru eteğinden *Akyer Yolu* geçmektedir. DB: 140, KG: 155, h: 10 m (Kot: 971 m). Kalkolitik Çağ, İTÇ, DÇ, Helenistik-Roma dönemi buluntularına rastlanır. Sultandağı ilçesinde Yenikarabağ Köyü çevresi araştırılmıştır. Önce Muhtar Fatih Kılıç'a bilgi verilmiştir. Yenikarabağ Köyü'nün 4,5 km kuzeybatısında ve Bolvadin yolunun 500 m batısında *Sarımsaklı Höyük* yer alır. Höyükte 2 büyük kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ buluntularına rastlanır. *Black on red* ve Lydion mermeroid seramik dikkat çekicidir.

Yenikarabağ-Çukurcak yolu üzerinde ve Yenikarabağ'ın 1.5 km kuzeyindeki *Karaböğen Yerleşmesi* olarak bilinen alanda yaklaşık 2 m yüksekliğinde bir kültür dolgusu olduğu anlaşılmaktadır (Kot: 990 m). Burada Neolitik Çağa tarihlenebilecek seramikler ile obsidyen

parçaları, dilgi ve ezgi taşları ele geçmiştir. Karapınar Köyü, İnönü Mahallesi sınırlarında, köyün 3,4 km kuzeyinde *Kuş Höyüğü Tepesi* yer alır. Alioğlu Ağılı Mevkiinin batısında, Kuşyönü Mevkii'nin doğusunda ve Boduroğlu Mevkiinin kuzeydoğusunda konumlanan yayvan bir höyüktür. Kalkolitik Çağ, İTÇ, DÇ buluntuları tespit edilmiştir. KG eksenindedir. KG 340, DB 280, h: 10 m (Kot: 1350 m). Yüzey araştırmaları programları kapsamında Bolvadin ilçe merkezinin güneybatı çıkışında yer alan Üçhöyük'te 3 farklı alanda jeofizik çalışmaları yapılmıştır (Resim: 1-2).

Üçkuyu Köyü sınırlarında, Akşehir Göl havzasının doğu kesimde *Karagöz Mevkii*'nde yerleşim ve nekropol izleri tespit edilmiştir. Bu alanda DÇ malzeme yoğunluğu söz konusudur. Burada 11 m çapında ve taş yığma izleri belirgin, tümülüs izlenimi veren bir alan tespit edilmiştir. Üçkuyu Köyü sınırlarında, Karagöz Mevkii'nin yaklaşık 700 m batısında *Haklı Höyük* yer almaktadır. Büyük bir kanal tarafından tahrip edilmiştir (Kot: 970 m). DÇ, Geç Hellenistik ve Roma, GAÇ buluntuları tespit edilmiştir. Yeşilçiftlik Beldesi ile Sultandağı İlçesi arasındaki yolun kuzeyinde *Yeşilçiftlik Höyük* yer almaktadır. Sultandağı yolunun 300 m kuzeydoğusunda ve K-G eksenindedir. DB: 250, KG: 320 m ölçülerindedir (Kot: 1006 m). GKÇ, İTÇ, OTÇ ve DÇ seramiklerine rastlanır. Çay İlçesi araştırmaları öncesinde İlçe Jandarma Karakoluna bilgi verilmiştir. Çay ilçe merkezinde *Büyük Höyük* (Höyükdibi Mevkii) incelenmiştir. Bu alanda irili ufaklı tepeler (Çay Büyük Höyük ve tümülüsler) mevcuttur (Kot: 985 m). İTÇ, OTÇ, DÇ, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramikler görülmektedir. Bu alanın 500 batısında, Afyonkarahisar-Konya karayolunun 1,6 km kuzeyinde bir tümülüs konumlanır. Bu dönem *Bolvadin Kırkgöz Mevkii ve çevresi* incelenmiştir. Bolvadin İlçesi'nin doğusunda KB-GD istikametinde olup restorasyonu tamamlanan bu köprü, Roma dönemine tarihlenmektedir. Çalışma amaçlarımızdan birisi köprünün bulunduğu çevrede tarihöncesi dönemlerden itibaren yol güzergâhlarının nasıl bir gelişim gösterdiği konusuydu. Bu yüzden bu köprü üzerinden doğuya doğru uzanan yol hattını izledik ve bu bağlantıyı açık bir şekilde görme imkânımız oldu (Kot: 967 m). Bolvadin İlçesi'nin doğusunda *Kırkgöz Köprü ile beraber Döşeme Yol* çevresi incelenmiştir. KB-GD istikâmetindeki Kırkgöz köprüsü ile bağlantılı olan Çay İlçesi Pınarkaya Mandıra Mevkiine doğru 7 km kadar takip ettiğimiz Roma döşeme yolunda haritalama alımları yapılmıştır. Kırkgöz Köprü ve Eski Mandıra arasındaki yol güzergâhının turizm alanı olabilmesi ile ilgili olarak bir ön çalışma yapıldı. Bu güzergâhı incelemek amacıyla Afyonkarahisar Valisi Gökmen ÇİÇEK, İl Kültür ve Turizm Müdürü Mehmet TANIR, Bolvadin İlçesi Kaymakamı Adem ÖZTÜRK, Bolvadin İlçesi Belediye Başkanı Fatih KAYACAN, Arkeoloji Müzesi Müdürü Mevlüt ÜYÜMEZ başta olmak üzere il ve ilçe idarecileri Kırkgöz Köprü mevkiine geldiler. Bu alanla ilgili olarak kendilerine gerekli bilgilendirmeler yapıldı. Bu çalışma döneminde önceki yıllarda araştırmadığımız Karamık Bataklığı çevresi incelenmiştir. Araştırmalar Aydoğmuş Köyü'nden başlamış, kuzeyde İnli-Karamık Köylerine doğru uzanmıştır. Buradaki eski yol güzergâhı da yer yer görülmektedir. Bu hattaki zengin su kaynakları ve yol izleri birlikte değerlendirilmelidir. Aydoğmuş Köyü sınırlarında ve köyün 950 m batısında *Aydoğmuş Höyük* yer alır. Höyüğün kuzey kısmı mezarlık alanı olarak kullanılmıştır (Kot: 1011 m). Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, İTÇ ve OTÇ buluntularına rastlanır.

Armutlu Köyü sınırlarında *Armutlu Höyük* yer alır (Yolaltı Mevkii). Burası köyün mezarlık alanının hemen kuzeyine bitişiktir ve istinat duvarı ile sınırlandırılmıştır (Kot: 1017 m). Yoğun İTÇ, DÇ, Helenistik Dönem, Roma, GAÇ ve Ortaçağ seramikleri görülmektedir. Çay İlçesi'nin güneybatısında İnli Köyü çevresi araştırıldı. Muhtar Adnan Çelebi, Murat Karakaya'yı rehber olarak görevlendirdi. Köy çevresindeki dört ayrı alan araştırıldı. İnli'deki *Karaavdan Mevkii*'nde DÇ, Helenistik/Roma dönemi seramikleri görülür (Kot: 1047 m). Aynı çevrede *Çöplü Öreni* (Asri Mezarlık) kesimi incelendi. İnli Köyü'nün 2 km batısında yer alan bu tepüstü yerleşmesinde Roma/GAÇ'a tarihlenebilecek mimari kalıntılar, İTÇ tabakasının üzerini örtmüştür. İTÇ'a ait az sayıda seramik ele geçmiştir (Kot: 1058 m). İnli Köyü'nün 2500 m batısında *Höyük Öreni* yerleşmesi yer alır. Burada GNÇ, Kalkolitik Çağ, İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ ve Roma dönemlerine ait seramikler görülür. Höyük Öreni yerleşmesinin 400 m güneyinde *Küçük Höyük Tümülüsü* konumlanır (Kot: 1067 m).

Çay İlçesi, Karamık Köyü çevresi araştırıldı. Bu köyün 3,2 km doğusunda, Koçibeyli Köyü'nün 2,2 km kuzeydoğusunda, Yalvaç dağ yolunun 3.km'sindeki yükseltilerdeki *Horoz Höyüğü Mevkii (Araz) Tümülüsü* incelendi. DÇ seramikleri görülür (Kot: Tümülüs: 1208, Nekropol: 1202, Höyük: 1195 m). Buradaki tümülüsün hemen batı yamacı boyunca *Horoz Höyüğü Mevkii (Araz) Nekropol Alanı* ismini verdiğimiz alanda nekropol izlerine rastlanılmıştır. Çok sayıda pithos ve seramik parçalarıyla mezar mimarisiyle ilişkilendirilebilecek iri taş bloklara rastlanılmıştır. OTÇ, DÇ, Roma dönemleri seramikleri görülür. Horoz Höyüğü Mevkii'nin köye yakın son kısmındaki yayvan bir yükseltide *Horoz Höyüğü (Araz) Mevkii* yer alır. Alanda mimari izler ile yoğun halde seramik parçalarına rastlanılmıştır. Burada OTÇ bant bezemeli pithos kırıkları, DÇ, Roma (MS 1. yüzyıl) seramikleri görülür. Karamık Köyü'nün yaklaşık 2,5 km güneydoğusunda, buradaki kanalın üst kısmında, köye ve ovaya bakar vaziyette *Değirmen Altı Mevkii* (Cıvın Deresi) yer alır. Alanda 4 tümülüs, 1 yeraltı kaya oygu mezar odası ile kaçak kazı çukurları görülmüştür. GB-KD ekseninde birbirine yakın olarak konumlandırılmış tümülüslerin yükseltileri azdır (1103-1107 m arası). Karamık Köyü'nün yaklaşık 2,5 km kuzeybatısında, Karamık bataklığının kuzey kesiminde ve Konya-Denizli karayolunun 2 km doğusunda yer alan *Domuz Höyüğü Mevkii* (Acılı Mevkii) incelenmiştir (Harita: 3). Üzerinde DÇ seramikleri görülmektedir (Kot: 1006 m). Karamık Köy Muhtarlığının 250 m batısında *Karamık Höyük* yer alır. Mezarlık olarak da kullanılan höyüğün batı kısmı hariç diğer alanları modern mezarlık olarak kullanılmaktadır. 210 m çapındadır, h:12 m (Kot: 1018 m). Kalkolitik Çağ, İTÇ, DÇ seramikleri görülür.

Armutlu Köyü'nün 500 m güneybatısında, köy üstünden maden ocağı ve baraj kısmına giden yol üzerinde, Karamık Göl havzasına bakan *Armutlu Köyüstü Yerleşim ve Tümülüsleri* ismini verdiğimiz alanda mimari kalıntılar ve tümülüsler tespit edilmiştir (Kot: 1163-1174 m arası). Armutlu Köyü'nün 2,5 km güneyinde, Armutlu yayla yolu üzerinde *Çöğürlü Mevkii Yayla Yamaç Yerleşimi* yer alır. Armutlu Barajı'ndan sonra, Armutlu-Yukarı Kaşıkara yolu üzerinde yolun batı kesimindeki yamaç boyunca ve vadi hattına kadar 500 m'lik bir yayılım gösterir (Kot: 1339). İTÇ, DÇ, Helenistik ve Roma, GAÇ, Ortaçağ buluntularına rastlan-

miştir. Armutlu yayla yolu üzerinde Köyüstü Tepesi'nde ve özellikle baraj yolunu geçtikten sonra günümüz yayla yolunun hemen altında 2,5. km'de *Armutlu Yukarı Kaşıkara (Kapıkaya Geçidi-Tatar Arabası) Taş Döşem Yolu* ismini verdiğimiz yol kendini göstermiştir. 3-3,5 m genişliğinde ve 35 m kadar belirgin olarak takip edilebilmektedir (Kot: 1310 m).

İscehisar İlçesi'nde yapılacak çalışmalarla ilgili olarak Jandarma Karakoluna bilgi verilmiştir. Burada önceki yıllarda incelediğimiz Çalışlar Höyük ve Nekropol alanında harita alımları gerçekleştirildi. Afyonkarahisar-Ankara karayolunun 1,5 km kuzeyinde, Çalışlar Köyü'nün 2,2 km güneyinde *Çalışlar Höyük* yer almaktadır. Kalkolitik Çağ, İTÇ, OTÇ seramiklerine rastlanır. Burada STÇ'a tarihlenebilecek birkaç parça ve EDC'a tarihlenebilecek 1 adet *façata ağızlı* çömlek parçası ve yoğun DÇ (özellikle Güney alt teras) malzemeleri görülmektedir. Höyüğün 150 m kuzeybatısındaki yükseltisi az olan tepelik alanda, höyüğe bakar vaziyette konumlanmış *Çalışlar Nekropolü* ismini verdiğimiz mezarlık alanı bulunmaktadır. Burada OTÇ'a tarihlenebilecek taş-sandık mezarlarla, küp mezar tespit edilmiştir (Kot: 1066 m). Çobanlar İlçesi'nde yapılacak araştırmalar için Jandarma Komutanlığına bilgi verilmiştir. Önceki yıllarda incelediğimiz Baldanlar Höyük'te harita alımları ve ayrıntılı incelemeler yapılmıştır. Göynük Köyü Muhtarı Ali Çınar mihmendarlığında alana gidilmiştir. *Baldanlar Höyük* (Baldanlı Mevkii) Göynük Köyü'nün 3 km kuzeyindedir. GB-KD yönündeki doğal bir burun üzerinde yer almaktadır. Batı kesiminde dik bir yamaç vardır. Yine batı kesimde modern taş ocağı ve maden yatağı olan oldukça yüksek bir tepelik alan bulunur. Höyüğün güneyinden gelen dere yatağı, yerleşmenin batı ve doğusundan geçerek burasını çevrelemektedir. Höyüğün özellikle kuzey kısımda tarımsal faaliyetlerden ötürü yükselti kaybolmaktadır (Kot: 1121 m). GNÇ ve Kalkolitik Dönem malzemeleri yakın lokasyonlara göre daha yoğundur. "S" profilli çanaklar ve "at nalı tutamak" tipleri dikkat çekicidir. Kalkolitik çağa ait ip delikli yatay tutamak ve içte dikey halde ip delikli tutamak örneği görülmektedir. İTÇ seramikleri de bulunmaktadır. MÖ 2. bin yıl malzemeleri en yoğun buluntularıdır. DÇ gri mallarına da çokça rastlanır. Helenistik-Roma buluntuları kuzeydoğu yönde uzanır. 10 tanesi işlenmiş ve kullanım görmüş 2'si de çekirdek halinde obsidyen parçaları, dilgi/sleks parçaları ile 3 adet yumru şeklinde el baltası ve taş alet parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca maden cürufu parçaları da görülür.

Afyonkarahisar'ın doğusunda ve güneydoğusundaki araştırmalardan sonra programımızın diğer ana alanı olan İhsaniye İlçesi'ne intikal edilerek, Gazlıgöl Kasabası ve İhsaniye jandarma karakollarına çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Önce Hacıbeyli Köyü yakınındaki alanlar incelenmiştir. Bunlardan *Köy İçi Mezarlık Mevkii* (Köy Civarı Mevkii) köyün güney çıkışında hakim yüksek tepelik üzerinde istinat duvarları ile çevrili modern mezarlık alanı içerisinde. Alanda Türkmen mezarlarına ait kabaca dikme kireç taşı ve kayrak taşlar kullanılmıştır. Köye ait güneydeki mezarlığın 300 m doğusunda yapılan incelemelerde höyük ve yapı kalıntılarının olduğu bir alan tespit edilmiştir. *Köy Çıkışı Mezarlık Doğusu Alan* isimli alanda 17x31 m, iki bölümlü, 65-70 cm genişliğinde kısmen moloz taş örgü duvar kalınlığı mevcut olan, temel izleri ve hafif yükseltisi olan bir yapı görülmüştür. Burada

GAÇ buluntuları tespit edilmiştir. Hacıbeyli'nin 1200 m doğusunda ve Hacıbeyli-Muratlar yolunun güneyinde *Köydışı Mantarocağı Mevkii Mezarlık Alanı* incelenmiş, alınlıklı ve dört bölmeli kapı tipi mezar, altar ve sütun parçaları ile kapı eşik ve söve parçaları görülmüştür (Kot: 1042-1049 m arası). İhsaniye İlçesi Karaca Ahmet sınırlarında *Araplı Baba Türbesi* incelendi. Buluntular GAÇ'a tarihlendirilebilir. Aynı alanda taş döşem yol izleri ile köprü geçişi tespit edilmiştir.

Karacaahmet Köyü sınırlarında, köyün 3,6 km kuzeybatısında, Hacıbeyli Köyü'nün 3,9 km doğusunda *Çiftlik Höyük* (Kocaan Mevkii) yer alır (Resim: 3). Batısındaki tarla yolu üzerinde yoğun demir cürufları görülmüştür (Kot: 1066 m). GNÇ/EKÇ, İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ buluntularına rastlanır. MÖ 2. bin yıla ait olanlar çok daha fazladır. Burada yapılan çalışmalar sırasında yerleşmenin doğu kısmında nekropol izleri görülmüştür. Çiftlik Höyüğün 475 m güneybatısındaki yamaçta *Göç Deresi Mevkii Nekropolü* isimli mezarlık alanı yer alır. Mihmandar Süleyman Acar bu alanda taş sandık mezarların olduğu, bu mezarlarda insan iskeletlerine ve küçük çömleklerle rastlandığı bilgisini verdi. Burada İTÇ çömleri yoğundur. Ayrıca DÇ kaba malzemeler görülmektedir. Muhtemelen Çiftlik Höyüğün İTÇ'daki mezarlık alanıdır (Kot: 1051 m).

Döğer Kasabası'nda yapacağımız çalışmalarla ilgili Belediye başkan vekili Beytullah Karavil'e bilgi verildi. Döğer'in kuzey batısında, hakim bir kayalıkta *Asar Kaya Yerleşimi* yer alır. Roma dönemi ve GAÇ'a ait bir iskân ve nekropol alanı olmalıdır (Kot:1221 m). Mollaoğlu Besi Çiftliği güneybatısında ve Döğer Köyü içi yolu üzerinde *Helva Tepesi Nekropolü* yer alır. Döğer'in 500 m kuzeybatısında, Kirembe Çeşmesi yolu üzerinde, hafif yükseltisi olan bir tepededir. Fidanlık alanı olarak da bilinen bu alanda mezar izleri tespit edilmiştir (Kot: 1134 m). Burada MÖ 2. bin yıl, DÇ (?) ve Ortaçağ buluntuları vardır. Mollaoğlu Besi Çiftliği'nin 500 m kuzeybatısında, Döğer'in 1,2 km kuzeyindeki *Manastır Alanı*'nda (*Kirsecik Mevkii*) DÇ ve Ortaçağ seramikleri, yapı ve sarnıç kalıntıları görülür. Burası Döğer Kasabası içerisinde Eski Döğer olarak adlandırılan kesimde, Kirembe yolunun üzerindedir. Alanda kaya oygu yapılar, tapınım alanları ve sarnıç yapıları ile mermer sütun parçaları görülmüştür (Kot: 1139 m). Döğer Kasabası'nın 1,2 km kuzeyinde *Döğer Höyük* yer alır. Höyük yaklaşık 80 m çapında olup, üzerinde İTÇ, MÖ 2. bin yıl, DÇ buluntularına rastlanır (Kot: 1133 m).

Mihmandar Ali Şimşek rehberliğinde Karacaahmet Köyü sınırlarında, köyün 2 km doğusunda, Muratlar Köyü'nün 2 km güneyindeki *Eldiğan Mevkii* incelendi. 2 ayrı tepelik üzerinde tümülüs ve kaya oygu mezarlar vardır. (Kot: 1069 m). 320 m batıdaki sırtta sandık tipinde mezarlar ortaya çıkmıştır. DÇ, Roma dönemi ve GAÇ seramik parçaları vardır (Kot: 1070 m). Muratlar Köyü'nün sınırları içerisinde ve köyün 2,5 km kuzeyinde, Muratlar-Döğer yolunun 170 m doğusunda *Kırınardı Mevkii* yer alır. KD-GB doğrultusundaki bir burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir (Kot: 1154 m). Yerleşme üzerinde GKÇ, İTÇ seramikleri yoğundur. İhsaniye İlçesi Döğer Kasabası Alanlı Mahallesi'nde araştırmalar sürdürüldü. Bu mahallenin 170 m batısındaki bir sırt üzerindeki bir tepedeki yerleşmesi olan *Alanlı Höyük* incelendi. Doğu-bayı uzantılı ve 90 m çapında, 6 m yüksekliktedir (Kot: 1272 m). İTÇ

seramikleri bulunur. Ancak ağırlıklı OTÇ, DÇ, Roma (?) dönemi malzemeleri görülür. Alanlı Mahallesi'nin 3.5 km kuzeydoğusunda, Alanlı-Salihler yolunun 90 m kuzeyinde *Manastır Çeşme Yanı* yer alır. Doğu-batı doğrultulu bir sırt üzerinde yer alan bir tepeüstü yerleşmesidir. 90 m çapındadır (Kot: 1175 m). GKÇ/İTÇ seramikleri görülür. Yerleşmede OTÇ seramikleri yoğundur. Az sayıda DÇ seramiği görülür. Çok sayıda işlenmiş taş alet parçalarından yola çıkarak burada bir atölye olduğu söylenebilir. Alanlı Mahallesi'nin 3.5 km kuzeydoğusunda, Manastır (Çeşme Yanı) yerleşmesinin 250 m batısında, Alanlı-Salihler yolunun 190 m kuzeybatısında ve bu yola hakim bir tepeüstü yerleşmesi olan *Manastır Çeşme Yanı Tepe Üstü* incelendi. DB: 220, KG: 150, h: 4 m (Kot: 1228 m). Burada İTÇ, OTÇ ve Helenistik Dönem seramikleri görülür. Alanlı Mahallesi'nin 2 km kuzeydoğusunda, Alanlı-Salihler köy yolunun 430 m batısında *Manastır Kesimi* yer alır. Manastır Mevkii'nin batısındaki sırta doğru çıkarken GDÇ (?), Helenistik kabartmalı kase parçası, Roma, GAÇ seramikleri görülür (Kot: 1215 m). Batısındaki yamaçlarda 4 adet kaya oygu mezar görülmektedir.

Manastır yolunun dönüşündeki yayladaki eski mezarlık ve yerleşme (*Çırçırönü*) incelendi. Burası Sarıcaova Köyü sınırlarında ve köyün 4300 m kuzeybatısında yer alır (Kot: 1205 m). Çırçırönü yerleşmesinin 350 m güneybatısında *Çırçırönü Metruk Mezarlık* yer alır. Üçlerce Kayası Köyü çevresi incelendi. Muhtar Muammer Özçelik rehberliğinde köyün 800 m güneyindeki doğal bir kayalık üzerindeki *Yukarı Dağ Harabeleri Mevkii (Balıklı Mevkii)* araştırıldı. Bu kayalık alanın etrafının mezarlık veya yer yer yerleşim alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Kot: 1126 m). İTÇ, DÇ ve Geç Roma dönemi seramikleri görülür. “*Aslanlı Yol*” ya da “Cuma Yolu” olarak bilinen Antik yol incelendi. Bu yolun Üçlerkayası-Döğer Kasabası bağlantısını sağladığı anlaşılmaktadır (Kot: 1161 m).

Üçlerkayası Köyü'nün 500 m güneydoğusunda ve mezarlığın doğusundaki küçük tepelik üzerinde *Üçkaya Mevkii* isimli tepeüstü yerleşmesi yer alır. Yaklaşık 70 m çapındadır ve 5-6 m'lik bir yükselti gösterir. Yerleşmenin batısındaki doğal kist alanda muhtemelen kaya mezarları vardır. Çoğunlukla DÇ seramiklerine rastlanır (Kot: 1126 m). Kayıhan Kasabası, Bayramaliler ve Demirli köyleri çevresi araştırıldı. Kayıhan Belediye Başkanlığı Fen İşleri Müdürü Ekrem Kaya'ya bilgi verildi. Kasaba içerisinde, Mezaraltı Mevkii'nde yer alan Hayranı Veli Türbesi ve haziresi ile yanındaki eski mezarlık alanı (*Kayıhan Kasabası Hayranı Veli Türbesi ve Mezarlık*) incelendi (Kot: 1110 m). Kayıhan Kasabası Cumhuriyet Mahallesi'nde yer alan Mezarlık Mevkii incelendi (*Kayıhan Kasabası Cumhuriyet Mahallesi Mezarlık*). Buradaki iki tümülüsün üzeri eski ve modern mezarlık olarak kullanılmaktadır (Kot: 1085 m). İhsaniye İlçesi'nin Döğer Kasabası ile Bayramaliler Köyü arasında, Bayramaliler'in 1 km kuzeyinde, Sarıcaova Köyü yolu üzerinde doğal bir tepe üzerine konumlanmış *Bayramaliler Kalesi* incelendi (Kot: 1242 m). Kalenin güneyinden geçen yol Üçler Kayası ve Emre Sazlığı (Emre Gölü) üzerinden Döğer'e uzanmaktadır (*Bayramaliler Kalesi Antik Yol*) (Kot: 1213 m). Demirli Köyü Muhtarı Kadir Şahin'le görüşüldü ve onun rehberliğinde *Demirli Köyü Kalesi* ile çevresi araştırıldı. Kale, köyün 800 m kuzeyindedir ve kalenin 200 m güneyinde khamosorion tipi mezarlar vardır (Kot: 1202 m). Demirli Köyü Kalesi'nin 150 m kuzeydoğusunda yerleşim izlerine

rastlanır (*Demirli Köyü Kalesi yerleşmesi*). Roma dönemi ve GAÇ seramikleri görülür (Kot: 1215 m). Kalenin doğusundan ve batısından kuzey-güney istikametinde geçen bir Antik yol (*Demirli Köyü Kalesi Antik Yol*) geçmektedir (Kot: 1217 m).

2020 yılı çalışma planlarımızdan birisi de tarihöncesi dönemlerde İç Anadolu ve İçbatı Anadolu arasında önemli bir bağlantı noktası olan Bayat ilçe merkezi çevresinin araştırılmasıydı. Bu amaçla önceki yıllarda çalışılan Pazarcık ve Ahaların Çeşmesi yerleşmeleri ayrıntılı bir şekilde incelendi ve harita alımları yapıldı. İlçenin 800 m güneyinde ve İscehisar-Bayat karayolunun 100 m doğusunda *Pazarcık Mevkii* yer alır. Ahaların Çeşmesi yerleşmesinin 2 km kuzeydoğusunda ve Söğütçü Özü Deresi'nin 150 m batısında bir tepeli yerleşmesidir. Pazarcık Mevkii'nde kuzey-güney doğrultusundaki büyük bir kayalığın üst kotları ile batı ve güney yamaçlarında yerleşim izleri görülmektedir. Bu kayalık alan üzerinde ortalama 2 m'lik bir kültür dolgusu vardır (Kot: 1083 m). Burada yoğun bir taş endüstrisi görülmektedir. Kalkolitik- İTÇ buluntuları ağırlıktadır. Bu yerleşme güneybatıdaki Ahaların Çeşmesi ile ilişkili olmalıdır. İTÇ'a tarihlenebilecek envanterlik nitelikte 3 figürin parçası tespit edilmiştir.

Bayat-İscehisar yolunun 250 m doğusunda *Ahaların Çeşme 1 (Tekke Yanı-Aha Tekkesi)* yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir tepeli yerleşmesidir. KG: 150, DB: 110 m. Güney kesimi ve eteklerinde Selçuklu mezarları ve Aha Tekkesi isimli bir mezar külliyesi var. Bu yerleşme Söğütçü Özü Deresi'nin doğusundadır. Doğusunda yer alan Aha Tekkesi ve çeşme çevresinde Roma dönemine ait yapı temelleri, sütun kaidesi ve mezar stelleri vardır. Bu yerleşmenin kuzey eteklerinde "Katırcı Yolu" ismi verilen bir yol hattının olduğu bilgisi verildi. Bu yol Ahaların Çeşme 2 yerleşmesinin kuzey eteklerinden batıya doğru devam etmektedir. (Kot: 1103 m). Yerleşmede Kalkolitik Çağ, İTÇ, OTÇ ve DÇ buluntuları görülür. Ahaların Çeşmesi Mevkii 1'in 250 m batısında *Ahaların Çeşmesi 2* yamaç yerleşmesi yer alır. Bayat-İscehisar yolunun 150 m doğusunda, Söğütçü Özü Deresi'nin 50 m batısında, Bayat'ın 3 km güneybatısındadır (Kot: 1106 m). İTÇ, DÇ, Helenistik-Roma, Ortaçağ seramikleri görülür. Dinar İlçesi ve Haydarlı Kasabası Jandarma Komutanlıklarına çalışmalar hakkında bilgi verildi. Önceki yıllarda incelediğimiz Çataltepe mevkii araştırıldı. Bağcılar Köyü'nün 1,8 km kuzeydoğusunda, Konya-Denizli karayolunun 950 m kuzeybatısında yer alan *Küçük Çataltepe* yerleşmesinde (Kot: 1124 m) çoğunluğu DÇ'a ait olmak üzere MÖ 2. Bin yıl seramikleri görülür. Küçük Çataltepe'nin doğusunda *Büyük Çataltepe* yerleşmesi konumlanır (Kot: 1122 m). Burada çoğunlukla Neolitik-Kalkolitik, İTÇ seramikleri, az sayıda MÖ 2. bin yıl, DÇ ve Helenistik Dönem malzemeleri vardır. GNÇ/EKÇ boyalıları yoğundur.

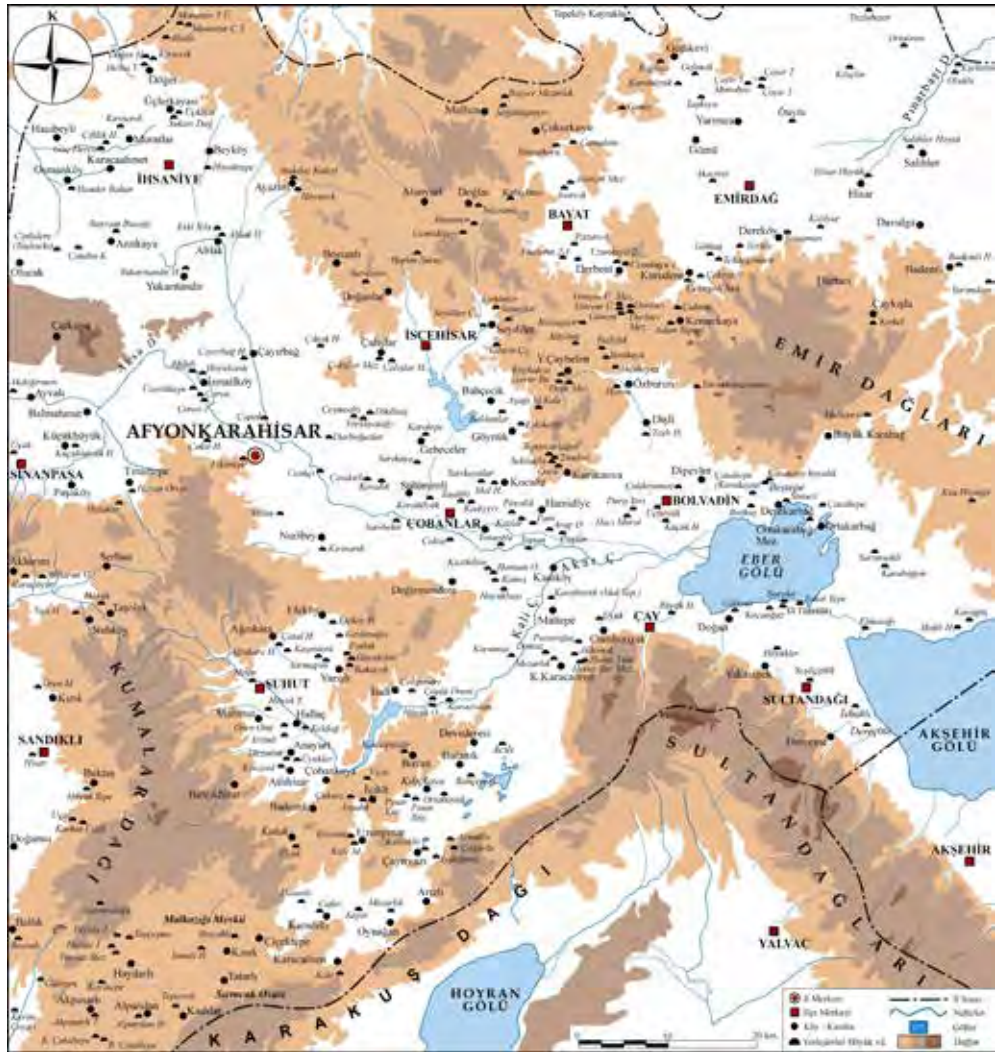
SONUÇ: 2019 YILI SONUÇLARI

2019 yılı çalışma sezonunda iki alanda yoğunlaşıldı: 1-Eber Gölü çevresi, 2-Afyonkarahisar Merkez ile İhsaniye kesimi arası. Eber Gölü ve İhsaniye çevresinde DÇ yerleşmelerinin yoğunluğu dikkat çekicidir. Burada gri seramik ön plandadır. Bunun yanında Yakasinek Höyükler yerleşmesinde olduğu gibi, göl havzasının biraz daha uzağında Kalkolitik ve İTÇ buluntuları veren yerleşmeler de mevcuttur. Bu sezon Sultandağı ilçesindeki Kocaoguz Höyük

ve çevresinde harita çalışması yürütüldü. Bu alan kabaca 850-900 m çapındaydı ve çevresinde de geniş bir alana yayılan daha küçük ören yerleri bulunmaktaydı. Kocaoğuz yerleşmesi ve çevresi bu haliyle Sinanpaşa Küçükhöyük, Dazkırı Ağılların Önü, Sandıklı Menteş Höyük yerleşmeleri gibi Afyonkarahisar çevresinin en büyük Demir Çağı iskânlarından biri görünümündedir. Üzerinde çok büyük çoğunlukla DÇ buluntularına rastlanması burasının ilgili dönemdeki durumunu anlamak açısından önemlidir. İhsaniye Ablak Höyük'te 2018 yılında harita alımı yapılmıştı. Bu dönem yerleşme 25x25 m boyutlarında 310 kareye bölündü. Bu alanlarda yüzey toplaması gerçekleştirildi. Bu yerleşme kuzeyde Eskişehir-Kütahya kesimine doğru uzanan yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Araştırmalarımızda burada İTÇ, MÖ 2. Binyıl ve DÇ'a ait çeşitlilik gösteren zengin bir buluntu grubuna rastlanmıştır. Elde ettiğimiz veriler değerlendirme aşamasındadır. Bu dönemin en önemli tespitlerinden birisi İhsaniye ilçesindeki Hender Bahar Türbesi duvar taşlarından birisi üzerinde gördüğümüz çivi yazısıdır. Yazının bulunduğu türbenin 300 m doğusunda yer alan Üyük Mevkii'nde tespit ettiğimiz DÇ buluntuları bu çivi yazısının Perslerle ilgili olabileceğini düşündürmüştür.

2020 YILI SONUÇLARI

Afyonkarahisar İli ve ilçelerindeki araştırmalarımızın bu döneminde daha önce incelemediğimiz alanlar ve harita çalışmaları yapmadığımız yerler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan 12'si önceki yıllarda araştırdığımız, 33'ü ise ilk defa incelediğimiz yerlerdi. Bu amaçla Eber Gölü (Bolvadin, Çay ve Sultandağı ilçeleri), Karamık Bataklığı (Çay ilçesi) ve İhsaniye ilçesi çevresinde çalışılmıştır. Ayrıca Bolvadin Kemer kaya Kasabası ve Özburun Kasabası çevresinde hem harita alımları ve hem de yol bağlantılarını daha görmek için incelemeler yapılmıştır. Çobanlar İlçesi Baldanlar, İscehisar İlçesi Çalışlar Höyük, Bayat ilçe merkezinde Pazarcık ve Ahaların Çeşmesi, Dinar ilçesi Çataltepe Mevkii'nde aynı amaçlarla incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmalarda 21 ören yerinin hâlihazır haritaları yapılmış ve özellikle son beş yılda yoğunlaştırdığımız haritalama çalışmalarında projemizin hedeflerine büyük ölçüde ulaşılmıştır. Böylece araştırmalarımız kapsamında şimdiye kadar incelediğimiz ve çalışma konumuzla ilgili 360 ören yerinin 110 tanesinin hâlihazır haritaları bitirilmiştir. Bu harita çalışmaları bölgenin yerleşim dokusunun anlaşılması ve farklı dönemlerdeki yol bağlantılarının tespit edilmesi bakımından bize önemli bir referans sağlamaktadır. Bu dönem yaptığımız çalışmalarda Bolvadin Kemer kaya ve Özburun kasabaları arasında Gövem Mevkii ve Durtacı Höyük çevresinde daha önce elde ettiğimiz erken iskânlarla ilgili verilere yenileri eklenmiştir. Buna göre tarihöncesi dönemlerde Emirdağ-Kemer kaya-Özburun-Dişli-Bolvadin bağlantısını sağlayan bu yol güzergâhının tarihi Erken Neolitik Çağa kadar gitmektedir. MÖ 2. bin yılda Döğre-Seyitgazi bağlantısına işaret eden bir dağ yolu da açıkça izlenebilmektedir. Bu hat üzerinde Alanlı Mahallesi'nde Alanlı Höyük, yayla kesiminde de Manastır yerleşmeleri bu durumu teyit etmektedir.

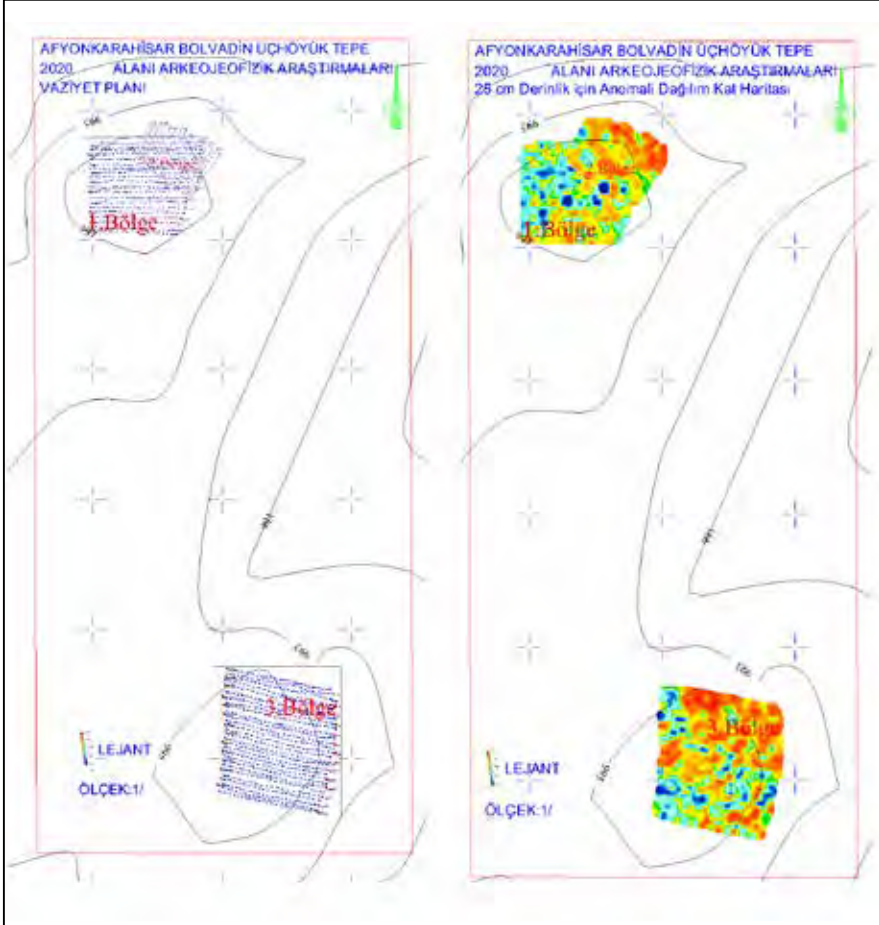
Harita 1: Afyonkarahisar çevresindeki başlıca yerleşmeler.

Harita 2: Cumhuriyet Höyük hâlihazır haritası.

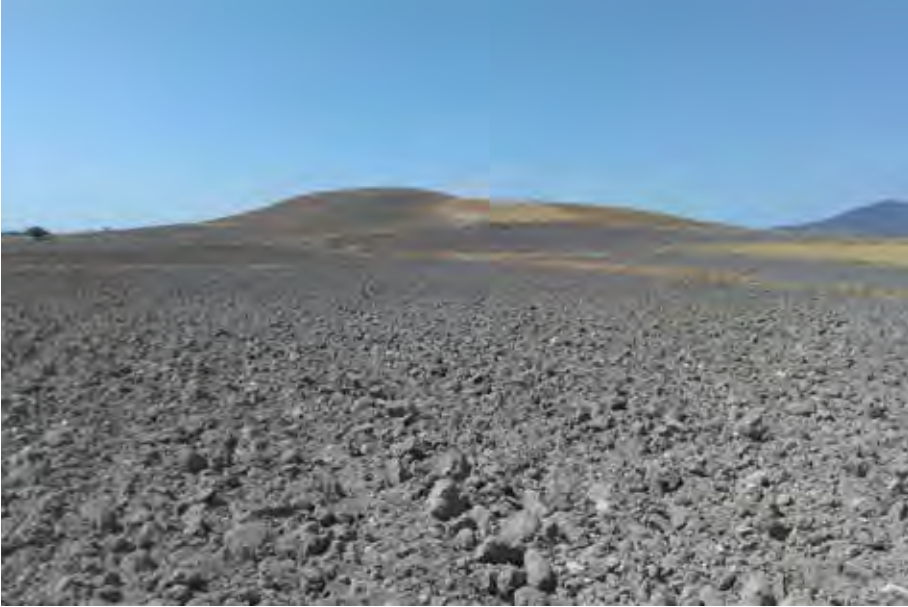
Harita 3: Domuz Höyüğü, hâlihazır haritası.

Resim 1: Bolvadin Üçhöyük arkeojeofizik araştırmaları.

Resim 2: Bolvadin Üçhöyük arkeojeofizik çalışmaları.

Resim 3: Çiftlik Höyük.

2019-2020 YILI ESKİŞEHİR İLİ SEYİTGAZİ VE HAN İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Rahşan TAMSÜ POLAT*

Yusuf POLAT

Mehmet Baran YÜRÜK

Eskişehir İli Seyitgazi ve Han İlçeleri 2019 ve 2020¹ yılları yüzey araştırması çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile yapılmıştır. 2017 ve 2018 Yıllarında Eskişehir İli Seyitgazi ve Han İlçeleri sınırlarında kalan Yazılıkaya Midas Vadisi'nde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar² ve bu araştırmalarda elde edilen bilimsel sonuçlar, araştırma alanının genişletilerek ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmış, böylece araştırma sahası genişletilerek Eskişehir ili Seyitgazi ve Han İlçeleri sınırlarının tümü araştırmaya dâhil edilmiştir.

2019 YILI ÇALIŞMALARI

Seyitgazi İlçesi ve Han İlçesi olmak üzere iki ilçe sınırı ile belirlediğimiz araştırmada, 2019 yılı sezonunda her iki ilçeye ait köyler ve bu köylerin arazileri araştırılmıştır. Araştırmanın ilk yılındaki öncelikli hedefimiz yüzölçümü olarak Seyitgazi İlçesi'ne göre daha küçük ölçekte olan Han İlçesi'ne ait arazilerin araştırılması olmuştur. Bu hedef doğrultusunda Han

* Doç. Dr. Rahşan TAMSÜ POLAT, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, C-109, 26470-Tepebaşı/ESKİŞEHİR, e-mail: rahsantp@anadolu.edu.tr; ratamsu@gmail.com.

Doç. Dr. Yusuf POLAT, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, C-105, 26470- Tepebaşı/ESKİŞEHİR, e-mail: ypolat@anadolu.edu.tr; yupolat@gmail.com

Arş. Gör. Mehmet Baran YÜRÜK (MA), Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, C-114, 26470-Tepebaşı/ESKİŞEHİR, e-mail: mbyuruk@anadolu.edu.tr

1 2019 yılı araştırmaları, 1-12 Temmuz tarihleri arasında, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 12.06.2019 tarih ve 94949537-161.01-[161.01.19]-E.486195 sayılı [Proje Numarası-YA012603(2019)] izni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmamıza Bakanlık Temsilcisi olarak katılan, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Sayın Cemal Baykal AYDINBEK'e, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Yusuf POLAT'a, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi Arş. Gör. M. Baran YÜRÜK'e, Ege Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi Ferhat ERIKAN'a, Arkeolog Nurten KANBUR'a (M.A), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi Funda ÇAKIR'a özverileri çalışmalarından ötürü teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca araştırmamıza sağladıkları lojistik desteklerinden ötürü Eskişehir Han Belediyesi'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Eskişehir İli Seyitgazi ve Han İlçeleri 2020 yılı yüzey araştırması TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 13.12.2019 tarih ve 94949537-161.01-E.577785 sayılı [Proje Numarası-YA012603(2020)]izni ile 18 Ağustos-2 Eylül 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Tüm dünyanın ve ülkemizin de etkilendiği Covid-19 pandemisi nedeniyle tedbir amaçlı olarak bu sezon yapılan yüzey araştırması çalışmaları özellikle az sayıda ekip üyesi ile gerçekleştirilmiştir. Ekip, Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Rahşan Tamsü POLAT (Araştırma Başkanı), Doç. Dr. Yusuf POLAT, Doktora Öğrencisi Arş. Gör. Mehmet Baran YÜRÜK'ten oluşmaktadır. Araştırmada, Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak Bilecik Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Sayın Güven Deniz APAYDIN görevlendirilmiştir. Araştırmamızda görevlendirilen Bakanlık Yetkili Uzmanı, Sayın Güven Deniz APAYDIN'a değerli ekip üyelerimize, bu zorlu pandemi sürecindeki özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

2 Tamsü Polat – Polat 2018, 49-56; Tamsü-Polat ve diğ. 2019a, 261-278; Tamsü-Polat ve diğ. 2019b, 233-247.

İlçesi sınırlarında bulunan köyler ve bu köylerin arazileri araştırılmış, böylece Han İlçesi araştırmaları bu yılki çalışmalarda kısmen tamamlanmıştır. Bu sezonda ayrıca Seyitgazi İlçesi sınırında bulunan köylerden 7'sine ait araziler de 2019 yılı çalışmalarında araştırılmıştır (Harita: 1-2). 2019 yılı araştırma çalışmaları kapsamında çalışmalar, arkeolojik çalışmalar ve belgeleme çalışmalarından oluşmaktadır.

1. Arkeolojik Çalışmalar

Araştırmalar Han İlçesi ve Seyitgazi İlçesi'nde olmak üzere iki ilçe sınırında gerçekleştirilmektedir.

1.1. Han İlçesi Araştırmaları

Eskişehir İli'nin 83 km güneyinde yer alan 378 km²'lik bir yüzölçümüne sahip olan Han İlçesi çalışmalarına, Han İlçesi'nin 4 km güneydoğusunda bulunan Başara Köyü'nden başlanmıştır. Eski Caminin yenilenmesi sırasında cami duvarlarından çıkan taşların bir kısmı köyün 400 m güneyinde bulunan kilise mevkiine taşınmıştır. Bu işlenmiş taşlar arasında, kireçtaşından Tanrı Tanrı Megistos Hosios'a adanmış 2 adet altar ile iki adet mezar steli tespit edilmiştir³. Bunlardan ilkinin Solon ve Nanna'nın mezar steli olduğu üzerindeki yazıttan anlaşılmaktadır. İkinci stel ise oldukça tahrip olmuştur. Bu eserlerin belgeleme işlemlerinin ardından Başara Köyü'nün 350 m güneyinde bulunan ve daha önce Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kazı çalışmalarının yapıldığı kilise mevkii ve çevresi ziyaret edilmiştir⁴.

Han İlçe merkezinin 11,5 km güneybatısında Gökçeyayla Köyü bulunmaktadır. Köy çeşmesinde devşirme olarak kullanılmış yazıtlı kapı tipi mezar steli ile köyün içinde kalan blok taşlarla örülmüş hamam yapısına ait duvar parçası ve (Duvarın genişliği 1,05 m, yüksekliği 1,52 m) ve Köy Camii'nin avlusunda yer alan Bizans Dönemi'ne tarihlenen mimari bloklar da belgelenmiştir. Bu çalışmaların ardından Han İlçe merkezinin 18 km güneybatısındaki Akhisar Köyü'ne geçilmiş, köyün kuş uçuşu 1 km. kuzeybatısında yer alan Dübecik Kale ziyaret edilmiştir. Kale, üç yönde yüksek tepelerle çevrili olup, kalenin doğusunda Köşeler Tepe, batısında Dişilik Tepe (1673 m), kuzeyinde Güzlele Tepe (1400 m), güneydoğusunda ise Akhisar Köyü bulunmaktadır. Kale ve çevresi meşe-çam ağaçlarıyla kaplı ormanlık bir alandır. Kalenin doğusundan Ketenlük Deresi'ne birleşen küçük bir dere geçmektedir. Akhisar Köyü'nün de yer aldığı, kalenin güneyi tarım yapmaya müsait düzlüklerle çevre-

3 Eskişehir İli Seyitgazi ve Han İlçelerinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında bulunan yazıtlar, Sayın Prof. Dr. Eda Akyürek Şahin ve Dr. Öğr. Üyesi Sayın Hüseyin Uzunoğlu tarafından çalışılmaktadır. Araştırmamıza olan bilimsel katkılarından ötürü kendilerine teşekkürlerimizi sunarız.

4 Başara'da Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi başkanlığında kazı çalışmalarında birbirine yakın konumda Bizans Dönemi'ne ait iki kilise ile yamaçlarda Roma Dönemi'ne ait oda mezarları açığa çıkarılmış, böylece Antik Dönem yerleşime ait kalıntıların, Başara Köyü'nün batısındaki kuru sel yatağının her iki yakasında olduğu belirlenmiştir. Yine bu çalışmalarda Kiliselerden sel yatağının güneyindekinin yerleşimin ana kilisesi olduğu ve Erken Bizans Döneminde inşa edildiği anlaşılmış, kuzeyde yer alan diğer kilisenin ise güney kiliseden kısa bir süre sonraya ait olduğu belirlenmiştir.

lenmiştir. Kale üzerinde ve çevresinde Phryg Dönemi ve Geç Dönem seramikleri bulunmaktadır. C.H.E. Haspels, Dübecik çevresinde bir ören yerinden bahsetmektedir. Haspels, birkaç parça Phryg Dönemi'ne tarihlenen seramiklerin yanı sıra Geç Dönem seramiklerinin varlığından bahsetmektedir. Kale çok büyük değildir ve dik kenarında Phryg kalıntıları gözlenmektedir. Ayrıca kalede Phryg ve Roma Dönemlerine tarihlenen kayalara oyulmuş oda mezarlar bulunmaktadır⁵.

Han İlçe merkezinin 8 km kuzeybatısında, Ağlarca Köyü yolu üzerinde, 3,5 km uzaklıkta bulunan tarlada üç adet mezar steli tespit edilmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Ağlarca Köyü'nde bugün bir çeşme taşı olarak kullanılan yazıtlı kapı tipi mezar steli belgelenmiştir (Resim:1). Üzerindeki yazıttan ve şiirden anlaşıldığı üzere stel bir karı-kocaya ait olmalıdır.

Han İlçesi'nin 8 km kuzeybatısında Erten Köyü ziyaret edilmiştir. Köyün hemen güneyinde bir kale yer alır. Kale'nin eteklerinde Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen seramik parçalar tespit edilmiştir. Kalede doğu-batı doğrultulu duvar ile Erten Kale'nin güneydoğu eteğinde, daha önce C.H.E. Haspels tarafından tespit edilen bir altar⁶ ile yazıtlı ve defne çelenkli altarin son durumu belgelenmiştir.

Araştırmalarımız sırasında Erten Köyü'nün hemen 150 m güneydoğusunda, yeni bir yerleşim saptanmıştır (Resim: 2). Bugün tarla olarak kuru tarım yapılan arazide Demir Çağı'na ve Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik parçaları ile 1 adet p.t ağırşak bulunmuştur (Resim: 3). Ayrıca bu tarlalarda bulunan çoban evlerindeki devşirme mimari bloklarda belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Erten Kale'nin 1,5 km kuzeyinde, yüksek bir tepenin üzerinde ve doğu yamaçlarında kaya yüzeyinde mezarlar belgelenmiştir. Kesme büyük bloklar halinde örülen duvarları ve tonozlu çatı örtüsü ile dikkati çeken anıtsal nitelikteki mezarlar, yakın zamanda dinamitle patlatılarak büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

Eskişehir İli, Han İlçesi, Gökçekuyu (Kulapa) Köyü'nün 1,5 km güneybatısındaki höyük ziyaret edilmiştir. 240 m çapında, 9 m yüksekliğindeki höyüğün özellikle güney eteği tıraşlanmıştır⁷. Hemen güneyden akan küçük derenin karşı tarafında, büyük mermer bloklar bulunmaktadır. Höyüğün etrafı tarım arazileri ile çevrelenmiş ve etrafında yükseltiler bulunmamaktadır. Güneyinden ise küçük bir dere geçmektedir. Höyükte İTÇ 2-3, M.Ö. 2. Binyıl, Phryg ve Klasik Dönem'e tarihlenen seramikler bulunmuştur.

Han İlçesi sınırlarında bulunan İskankuyu Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan Topardıç mevkiindeki eski mezarlıkta olasılıkla Bizans Dönemi'ne ait olan mimari parçalar ile İskankuyu Camii'nin arkasındaki alanda bulunan ve eski caminin temelinden çıkmış olan mimari elemanlar belgelenmiştir.

5 Haspels 1971, 56, fig. 497, 1, fig. 121, 123.

6 Haspels 1971, 170-171, App. III, 47-48.

7 Efe 1997, 217, res. 1, 211 no'lu yerleşme.

Han İlçe merkezinin 13 km kuzeybatısındaki Hankaraağaç Köyü ve köyün 850 m güneydoğusunda Han-Karaağaç Höyük ziyaret edilmiştir. Höyük tarım arazilerinin ortasında kaldığı için üzeri özellikle doğu kenarı tamamen tahrip olmuştur⁸. Bu nedenle höyüğün 55 m çapındaki konisinin ölçüsü alınabilmiştir. Höyükten Tunç Çağı ile Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur.

Eskişehir İli Seyitgazi İlçe Sınırındaki Araştırmalar

Eskişehir İli, Seyitgazi İlçe merkezinin 15,5 km kuzeydoğusunda yer alan Sarayören

Köyü sınırları içinde, köyün 1600 m kuzeyinde derin bir geçidin gerisindeki yamaçta bulunan Zeynepkadın/Kayaagazi Höyük ziyaret edilmiştir (Resim: 4). Höyüğün doğusu, kuzeydoğusu ve kuzeybatısı dar bir vadiye bakan düzlük üzerine kurulmuştur. Bu dar vadi içinden yağışların yoğun olduğu mevsimlerde aktif hale geçen küçük bir dere geçmektedir. Batısında ise Kayaagazi Çeşmesi bulunmaktadır. Höyüğün batısında yer alan düzlük alanlarda tarım yapmaya müsait araziler bulunmakla birlikte, günümüzde tarla sınırları höyüğün eteğine kadar ulaşmıştır. Höyük, 75 m çapında ve 12 m yüksekliğindedir. Eskişehir-Seyitgazi karayolunun da sağ tarafındadır. Höyüğün kuzeybatısında birisi 6-7 m, diğeri 10 m derinliğinde iki kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir (Resim: 5). Görülen bu tahribat her türlü canlı için de büyük tehlike yaratmaktadır. Höyük ve höyüğün eteklerinde günümüzde tarla olarak sürülen araziden Kalkolitik, Tunç Çağı, Demir Çağ, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çok sayıda seramik parçası bulunmuştur⁹.

Seyitgazi İlçesi'nin 3 km kuzeydoğusunda, bulunan Derebenek Mahallesi, Eyüpoğlu Yaylası'nda bulunan Avdan Çeşmesi'nde devşirme olarak kullanılmış ve olasılıkla kilise malzemesi olan iki mimari parça belgelenmiştir. Seyitgazi İlçesi'nin 15 km doğusunda bulunan Gümüşbel Köyü'nün 1 km güneydoğusundaki Eski Camii Höyük olarak adlandırılan höyük ziyaret edilmiştir (Resim: 6). Höyüğün korunduğu kadarıyla çapı, 180 m, yüksekliği ise 3,5 m'dir. Höyüğün çevresinde 1980'li yıllarda DSİ tarafından bir kanal açılmıştır. İlk olarak 1994 yılında T. Efe başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan yüzey araştırmaları kapsamında incelenen höyükte, Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı 2-3 ve Klasik Dönem'e tarihlenen seramikler saptanmıştır.¹⁰ 2019 yılında, gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında bu höyüğe yapılan ziyarette, höyük üzerinde ve eteklerinde, Kalkolitik Çağ, İTÇ 2-3 dönemi seramiklerinin yanı sıra özellikle MÖ 8.-6 yy'lara tarihlenen yoğun olarak krater, çömlek ve kâselere ait formların bulunduğu Demir Çağ Seramikleri bulunmuştur (Resim: 7). Bu araştırma sırasında ayrıca höyüğün güneydoğu eteğinde, idol şeklinde biçimlendirilmiş, Eski Phryge yazıtlı bir stel tespit edilmiştir. Stelin yüksekliği 1,03 m, genişliği 0,58 m, derinliği, 0,25 m'dir. Stel üzerindeki yazıtın transkripsiyonu A. Lubotsky tarafından “*imanmeutermo-*

8 Tüfekçi-Sivas – Sivas 2006, 168.

9 Efe 1995, 249, çiz.1, 118 no'lu yerleşme.

10 Efe 1996, 141.

sekişetondagoy” olarak yapılmış, “*Benim anıtım bir sınır yazıtıdır*” olarak da *çevrilmiştir*.

¹¹Orijinal yeri ve konumu bilinmeyen bu ünik stelin üzerindeki eski phrygce yazıt için yapılan yorumun doğru olduğunu kabul edersek, bu stel (anıt) bir sınır taşı (?) olmalıdır. Eski-Phrygce yazıtlı stel belgelendikten sonra Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi yetkililerine teslim edilmiştir¹² (Resim: 8). Höyüğün üzerinde ve eteklerinde mezarlık taşı olarak da kullanılmış olan sütun tanburu ve üç adet kapı sövesi de belgelenmiştir.

Gümüşbel Köyü’nün ardından, Seyitgazi İlçe merkezinin 17 km güneydoğusunda Gümüşbel köyü ile Türkmenmecidiye Köyü sınırında kalan Türkmenmecidiye Köyü’nün yaklaşık olarak 3,2 km batısındaki, 200 m çapında 10 m yüksekliğindeki Yıllankırkan Höyük ziyaret edilmiştir. Höyüğün güneydoğu eteğinde 2 m derinliğinde, 2,70-1,00 m ölçülerinde ve 2,40 m derinliğinde, 2,20-1,00 m ölçülerinde olmak üzere iki adet kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Höyüğün çevresindeki seramikler, Son Kalkolitik ve Tunç Çağı 2-3 evrelerine tarihlenmektedir. Türkmenmecidiye Köyü’nün 3,5 km batısında ise Yıllankırkan Tekke olarak isimlendirilen bir tekke bulunur. Bu tekke oldukça tahrip edilmiş bir tekke olup, tekkeye yapılan ziyarette tekkenin doğusunda 1,80 m derinliğinde, 2,70-1,70 m ölçülerinde bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Tekkenin yıkıntı duvarları arasında ise dörtgen bir blok üzerinde üç satırdan oluşan bir yazıt parçası (?) ve mimari bloklara ait parçalar tespit edilmiştir (Yazıtlı bloğun ölçüleri: Yükseklik: 0,48 m, genişlik 0,18 m, derinlik 0,30 m).

Seyitgazi İlçesi, Kümbet Köyü’nün 4,5 km doğusunda, Kümbet Köyü sınırlarındaki, Yağlıdere/Yaldere Mevkii’nde iki adet kaya idolü tespit edilerek belgelenmiştir. Her iki kaya idolü arasında 30 m mesafe bulunmaktadır. Kaya idollerinin çevresinde de bol miktarda maden cürufu saptanmıştır.

Eskişehir İli Han İlçesi’ne bağlı Yapıldak Köyü’nün 3 km kuzeyinde yer alan ve Yağlıca Deresi olarak adlandırılan ve bir dere tarafından ikiye ayrılan vadinin batı yamaçlarında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda Alt ve Orta Paleolitik Dönem’e tarihlenebilecek buluntular ile karşılaşmıştır. Özellikle vadinin batı yamaçlarında 1 adet Alt Paleolitik Dönem’e tarihlenen küçük bir iki yüzeyli alet ile aynı alanda Orta Paleolitik Dönem’e tarihlenen 1 adet kenar kazıyıcı da ele geçen buluntular arasındadır. Ele geçen bu aletlerin vadiyi ikiye ayıran dere tarafından taşınmış olabileceğini düşündürmektedir. Bölgede Kütahya’da T. Efe’nin¹³ yaptığı yüzey araştırmalarında da iki yüzeyli aletlere rastlanmıştır. Bunun yanında yine T. Tüfekçi-Sivas tarafından Afyon’da yapılan yüzey araştırmalarında bulunan ve H. Taşkıran¹⁴ tarafından yayınlanan iki yüzeyli bir alet bulunmaktadır. Yine 2018 yılında Han İlçesi Yazılıkaya Köyü çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda iki yüzeyli aletler, kıyıci

11 Yazıtın ayrıntılı analiz ve yorumları için bkz. Tamsü-Polat ve diğ. 2020, 45-67.

12 Eser önce Seyitgazi İlçesi Gümüşbel Köyü Muhtarı Sayın Zeki Şahin Erol’un bahçesine taşınmış, buradan da Eskişehir Arkeoloji Müzesi Uzmanlarına teslim edilmiştir. Eserin taşınması sırasındaki katkıları için, Seyitgazi İlçesi Gümüşbel Köyü Muhtarına ve Eskişehir Arkeoloji Müzesi Uzmanlarına en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

13 Efe 1989, 415.

14 Taşkıran – Taşkıran 2011, 235-244.

ve satırlar ile birlikte yonga aletlere de rastlanmıştır.¹⁵ Eskişehir ve ilçelerinde yakın dönemde gerçekleştirilmekte olan yüzey araştırmalarında da Alt ve Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen aletler bulunmuştur¹⁶. Bölgede ele geçen tüm buluntular değerlendirildiğinde Eskişehir ve çevresinin Paleolitik Dönemlerde insanlar için önemli bir yaşam alanı olduğu anlaşılmaktadır.

Yapıldak Köyü'nün 5 km güneybatısında bulunan, Ücdere yakını, Kurducuk Mevkii'nde aynı kaya külesi üzerinde olmak üzere üç adet kaya mezarı belgelenmiştir. Mezarlar tek odalıdır. Üstteki mezar odasında *kline* yokken, alttaki iki mezar odasında, girişin karşısında ve yan duvarlarda olmak üzere toplam üçer *kline* yapılmıştır.

Seyitgazi İlçe merkezinin 19,5 km kuzeydoğusunda Akin Köyü, Kunduzlar Barajı'na gidilmiştir. Akin Köyü'nün 3,3 km kuzeydoğusunda bir yerleşim alanı tespit edilmiştir. Barajın batısında yuvarlak ağızlı sarnıç tespit edilmiştir (Sarnıcın ağız çapı 2,60 m'dir). Alanda yer yer definiciler tarafından açılan çukurlara rastlanmış ve bu alanlar belgelenmiştir. Alanda Roma Dönemi'ne tarihlendirilen ve içlerinde terra sigillataların da olduğu seramikler bulunmuştur. Ayrıca çok sayıda kiremit parçası da mevcuttur. Ayrıca yalak olarak ikinci işlev kazandırılan bir adet mezar steli de belgelenmiştir.

Belgeleme Çalışmaları

Seramik Buluntuların ve Küçük Buluntuların Belgelenmesi

Höyük ve yerleşim alanlarında bulunan seramiklerden dönem ve form özelliklerine

göre belirlenen seramikler ile araştırma sırasında bulunan envanterlik nitelikteki eserler, çizim ve fotoğraf ile belgelenmiştir. Çizimleri yapılan eserler, Adobe Illustrator CS5 programında dijital ortama aktarılarak çizilmiştir. Yüzey araştırması sırasında tespit edilen çizim ve fotoğraf ile belgelenen seramik buluntular ile küçük buluntuların ayrıntılı tanımları da FileMaker Pro 13 programında oluşturulan formlara aktarılmıştır.

2.2. ArcGIS Uygulamaları İle Yüzey Araştırması Alanının Belgelenmesi

Seyitgazi ve Han İlçelerinde yürütülen yüzey araştırmalarında belgelenmesi yapılmış olan ve yeni tespit edilen arkeolojik veriler (Yerleşim alanı, nekropol, höyük vb.) ArcGIS 10.5.1 programına aktarılarak veri tabanı oluşturulmuştur. Bu çalışma, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile görsel ve veri tabanı üzerindeki verilerin analiz edilmesine yardımcı olmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), gerek arkeolojik kazılarda, gerekse yapılan yüzey araştırmalarında etkin çözümler sunmaktadır. Bu teknolojinin arkeolojiye sunduğu çözümlerin en önemlilerinden biri, yerleşim envanterinin, veri tabanları dışında, daha görsel ve farklı bir formatta sunulmasına yardımcı olmaktadır. Belirli bir araştırma bölgesinin envanterinin çıkartılması sırasında, CBS teknolojileri kullanılarak, birden fazla bilgi grubu ile aynı anda

¹⁵ Erikan 2019, 23-34.

¹⁶ Kartal ve diğ. 2018.

analizler, sorgulamalar yapılabilir. Aynı zamanda karmaşık verilere daha kısa sürede ulaşma olanağı sağlamak ve bilgiyi daha sistemli bir halde kullanılabilir kılmaktadır. Oluşturulan veri tabanlarında yer alan bilgiler, kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda artan arkeolojik verilerle sürekli güncellenebilme kolaylığı sağlamaktadır. Arkeolojik verilerin topografya bilgileri ile birlikte analizi, çalışmanın düşünce olarak geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Araştırma yapılan bölgenin topografyasını incelemek, yükseklik bilgilerini analizlere katarak, iki boyutlu analizlerde anlaşılabilen daha kapsamlı analizlerin yapılmasını sağlamaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışmamızda amacımız, Dağlık Phrygia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Seyitgazi ve Han ilçelerinde bulunan arkeolojik verilerin, alanın coğrafi özellikleri ve topoğrafik yapısıyla olan ilişkisinin tespit edilip yorumlanmasıdır. Bu çalışmalar esnasında Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) programlarının çalışma sisteminin bir bölümünü oluşturan var olan harita ve koordinatlı hava fotoğraflarından yeni haritalar üretilerek görsel (2 ve 3 Boyutlu) analizleri yapılmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda veri tabanları sayesinde bölgede tespit edilmiş olan arkeolojik verilerin konumları belirlenerek kolaylıkla ulaşılabilirliği sağlanmıştır.

Araştırma alanında bulunan arkeolojik veriler, ArcGIS 10.5.1 programında ölçekli ve koordinatlı olarak 2 boyutta konumlandırılmıştır. 2 boyutta konumsal ilişkilerin incelenmesi aşamasında kalelere ait öznitelik bilgilerinden interaktif olarak yararlanabilmek amacı ile Microsoft Access 2016 programında veri tabanı yapılandırılmış ve arkeolojik verilere ait öznitelik bilgileri kaydedilmiştir. Çalışmanın birçok sorgulama, analiz ve modelleme aşamalarında, verilerin öznitelik bilgilerine anında hızlı bir şekilde ulaşılabilmiş, sorgulama ile gerekli belirgin özellikler ön plana çıkarılarak kıyaslanabilmiş ve aynı zamanda 2 boyutta konumsal ilişkileri sayısal harita üzerinde görsel olarak da değerlendirilebilmektedir.

2020 YILI ÇALIŞMALARI

Arkeolojik Çalışmalar

2020 yılı çalışmaları, Seyitgazi İlçesi sınırlarında yer alan köylere ait arazilerde gerçekleştirilmiştir. Özellikle pandemi tedbirleri nedeniyle köy içlerinden ziyade daha çok köylere ait araziler araştırılarak yöre halkı ile etkileşime geçilmemiştir.

Eskişehir İli Seyitgazi İlçe Sınırındaki Araştırmalar

Seyitgazi İlçesi'nin 10,5 km kuzeyinde, Yazıdere Köyü'nün 3,5 km kuzeybatısında bulunan Beygir Tokadı olarak adlandırılan Zeus kutsal alanı ziyaret edilmiştir. Bu ziyarette alan ve alanın çevresindeki araziler araştırılmıştır. Bu araştırmalarda yüzeyde kırık stel parçaları belgelenmiştir. Ayrıca yüzeyde az miktarda Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.

Seyitgazi İlçesi'nin 8 km kuzeydoğusunda, Yazıdere Köyü'nün 2 km doğusunda bulunan Yazıdere/Üryan Höyük ve çevresi araştırılmıştır. Höyüğün 400 m batısından Seydisu Çayı geçmektedir. Bu ziyarette höyüğün üzerinde batı yönünde 2,5 x 2 m boyutlarında, 1,60 m derinliğinde kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Höyüğün güney yamacında bir sütun başlığı belgelenmiştir. Höyükte yüzeyde Tunç Çağı'na tarihlenen seramikler bulunmuştur.

Seyitgazi İlçesi Alpanoz Höyük ziyaret edilmiştir. Eskişehir İli Seyitgazi İlçesi'ne bağlı Alpanoz Köyü'nün doğusunda, Seyitgazi karayolunun 1 km doğusunda ve Seyitgazi'ye 12 km mesafededir. Höyüğün etekleri ve üzerinin tarımsal faaliyet ile yoğun bir şekilde sürülerek tahrip edildiği görülmüştür. Etrafı tamamen tarım arazileri ile çevrili olan höyüğün yüzeyi bu nedenle tıraşlanarak düzlenmiştir.

Alpanoz Höyük'ün, 4,5 km batısından bulunan Kandamış Höyük ziyaret edilmiştir. 100 m çapında, 5 m yüksekliğindeki höyük üzerinde İTÇ II, III, M.Ö II. Binyıl, Phryg dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır. Bu höyük Turan Efe tarafından 1993 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir. 2002 yılında TAY ekibi tarafından Höyük tekrar ziyaret edilerek belgelenmiştir. Bizim ziyaretimizde höyüğün güneybatısında 7 x 21 m ölçülerinde bir çukur açılmış ve bu çukurda da 1,90 x 2,20 m ölçülerinde, 2 m derinliğinde, 1,20 x 1,00 m ölçülerinde 2 m derinliğinde tünellerin açıldığı saptanmıştır (Resim: 9).

Taşlık-Kuyucak yolunun sağında, Kandamış Höyük'ün yaklaşık olarak 1 km kuzeydoğusunda yol kenarında üzerinde 9 satır Yunanca yazıt bulunan bir adak ve mezar yazıtı kırık olarak tespit edilmiştir. Yazıtın içeriği Zeus Bronton'a bir adak olduğunu göstermektedir. (yazıtın ölçüleri Genişlik: 81 cm; Korunan Uzunluk: 80 cm; Kalınlık 18 cm, harf yüksekliği: 4 cm) Tedbir amaçlı olarak yazıt ters çevrilerek, geçici koruması sağlanmıştır (Resim: 10).

Kandamış Höyüğün 4 km güneydoğusunda bulunan Karacaköyhöyük çevresi kapsamlı araştırılmıştır. Bu alanda yüzeyde az miktarda Bizans seramikleri ile kırık parçalar halinde mezar steli ve mimari parçalar belgelenmiştir.

Eskişehir-Seyitgazi karayolunun yaklaşık 150 m batısında, Seyitgazi'nin kuşucumu 4 km kuzeybatısında yer alan Büyükpınar Höyük ziyaret edilmiştir. 85 m çapında, 5 m yüksekliğindeki höyüğün üzerinde tam merkezde 2,70 m çapında ve yaklaşık olarak 10 m derinliğinde bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Etrafı tarım yapmaya elverişli arazilerle çevrili höyük düz bir arazide bulunmaktadır. Yüzeyde Geç Kalkolitik, İTÇ I-III dönemlerine tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır.

Eskişehir-Seyitgazi karayolunun hemen doğusunda, Seyitgazi'ye yaklaşık 10 km uzaklıkta, Taşlık Köyü'nün 2400 m doğusunda yer alan Taşlık Höyük ve bu höyüğün çevresindeki araziler araştırılmıştır. 85 m çapında 5 m yüksekliğindeki höyüğün yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle konisinin kısmen kaybolduğu görülür. Yüzeyde Geç Kalkolitik, İTÇ I, III, Klasik döneme tarihlenen çanak-çömlek parçaları vardır. Geç Kalkolitik döneme tarihlenen çanak-çömlek parçaları ilk Tunç Çağı'na geçiş evresinin özelliklerini göstermektedir. Taşlık Höyüğün 65 m

kuzeydoğusunda Topardıç Tepe, 350 m güneyinde Karakaz Tepe bulunmaktadır.

Seyitgazi İlçesi, Beykışla Köyü'nün 790 m güneydoğusunda bulunan Beykışla Höyük, Beykışla-Türkmenmecidiye Köyü asfalt yolunun 27 m kuzeyinde yer almaktadır. 130 m çapındaki höyüğün üzerinin ve çevresinin yoğun tarım faaliyeti nedeniyle mevcut konisi korunamamıştır. Mevcut yüksekliği 3 m'dir. Höyükte ve yüzeyde yapılan yüzey incelemesinde; Kalkolitik Çağ'a ve İTÇ'ye ait seramik parçaları tespit edilmiştir.

Eskişehir İli, Seyitgazi İlçesi, Beykışla Köyü sınırları içerisinde yer alan Çiftlik Yaması Höyük'e gidilmiştir. 120 m çapında, 10 m yüksekliğindeki höyük, Beykışla Köyü'nün kuş uçuşu 4500 m güneybatısında, Orta Oba Mahallesi'nin 750 m kuzeyinde bulunmaktadır. Höyük yerleşmesinin üzerinde, batı yönde dikdörtgen plan veren bir yapı kalıntısı görülür. Höyük yüzeyinden Phryg Dönemine tarihlenen çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.

Seyitgazi İlçesi Ortaoba Mahallesi'nin 850 m kuzeybatısında bulunan tepenin eteklerinde bulunan nekropol alanı ve bu alanın çevresi geniş kapsamlı araştırılmıştır. Alanda, ana kayaya oyulmuş mezarların ağız kısımları toprak ile kapalıdır. Günümüzde mezarlık olarak kullanılan ve Ortaoba Mahallesi'nin 600 m kuzeybatısında bulunan alanda da Roma Dönemi'ne tarihlenen mimari parçalar tespit edilmiştir.

Seyitgazi İlçesi Çukurca Köyü sınırlarında bulunan Doğanlı Kale ve çevresindeki araziler araştırılmıştır. Bu araştırmalarda Doğanlı Kale'nin yaklaşık olarak 200 m güneyinde doğu yöne doğru bakan bir alçak kaya kütlesi üzerinde, bir adet idol tespit edilmiştir. Baş ve gövdeden oluşan idolün ölçüleri, 0,63 x 0,47 m'dir. Kaya idolünün bulunduğu kaya kütlesi üzerinde ise çukurun 0,35 x 0,90 m ölçülerinde, 0,45 m derinliğinde bir kaya çanağı bulunur.

Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Sarıcailyas Köyü sınırları içerisinde yer alan Eğriova Höyük ve yakın çevresi araştırılmıştır. Höyük, Çukurca/Şükranıye Köyü'nün kuzeyinde, Eğriova Deresi'nin hemen kuzey kenarında ve Sarıcailyas yoluna 1,5 km uzaklıkta bulunmaktadır. 85 m çapında, 5 m yüksekliğindeki höyüğün etekleri tarımsal faaliyetler nedeniyle tıraşlanmıştır. Höyüğün güneyinden Eğriova Deresi geçmektedir. Etrafı yüksek ve ormanlık tepelerle çevrilmiştir. Güneyinde Yüksek Kıran Tepe (1452 m), güneydoğusunda Esnemez Tepe, kuzeybatısında Süleyman Kayası Tepe (1382 m) ile çevrilidir. Yüzeyde az miktarda İTÇ, M.Ö II. Binyıl ve Demirçag'a tarihlenen çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.

Belgeleme Çalışmaları

Seramik Buluntuların Belgelenmesi

Höyük ve yerleşim alanlarında bulunan seramikler dönem ve form özelliklerine göre sınıflandırılarak çizim ve fotoğraf ile belgelenmiştir. Çizimleri yapılan eserler, Adobe Illustrator CS5 programında çizilmiş, her birinin ayrıntılı tanımları FileMaker Pro 13 programında oluşturulan formlara aktarılmıştır.

2.2. ArcGIS Uygulamaları İle Yüzey Araştırması Alanının Belgelenmesi

Seyitgazi ve Han İlçelerinde yürütülen yüzey araştırmalarında 2019 yılında başlanılan belgelenmesi yapılmış olan ve yeni tespit edilen arkeolojik veriler (Yerleşim alanı, nekropol, höyük vb.) 2020 yılı çalışmalarında da ArcGIS 10.5.1 programına aktarılmış, ArcGIS 10.5.1 programında ölçekli ve koordinatlı olarak 2 boyutta konumlandırılmıştır.

2019 VE 2020 YILI ARAŞTIRMALARININ SONUÇ VE ÖNERİLERİ

2017-2018 yıllarında Yazılıkaya/Midas Vadisi'nde gerçekleştirilen araştırmalarda önemli arkeolojik tespitlerde bulunulmuştur. Arkeolojik tespitlerin yanı sıra ileri teknolojiler kullanılarak alanında uzman kişilerce araştırma kapsamında etkin belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırma alanının sınırlarının genişletilmesi gerekliliğini ortaya çıkmıştır. Böylece ilkini 2019 yılında gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda, Han İlçesi'ne bağlı köylerin ve köy arazilerinin tümü ile Seyitgazi İlçesi sınırlarındaki 7 köy ve köy arazisi kapsamlı olarak araştırılmış, bu araştırmalarda taşınır ve taşınmaz arkeolojik kültür varlıkları belgelenmiştir (Harita: 2). 2020 yılı çalışmalarında da Seyitgazi İlçesi sınırlarında yer alan köy arazileri araştırılmıştır. Araştırma sırasında dolaşılacak arazilerde özellikle höyüklerde görülen tahribatlar önemli ölçüde dikkat çekmektedir. Bu höyüklerden Seyitgazi İlçesi Zeynepkadın/Kayaagzı Höyük ile Türkmenmecidiye, Yılkırkan Höyük ve Yılkırkan Tekkesi, Kandamış Höyük, Alpanoz Höyük, Beygir Tokadı Kutsal Alanı, Alpanoz Höyük, Kandamış Höyük, Büyükpınar Höyük'te kaçak kazı çukurları ve tahribatlar canlılar için tehlike arz etmektedir. Özellikle 2019 yılı araştırmalarında ziyaret edilen Yazılıkaya Köyü sınırlarında kalan Areyastis/Areyastin Anıtı çevresinde ivedilikle kaçak kazılara karşı koruma tedbirlerinin alınması ve güvenliğin artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Efe 1989 T. Efe, "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST 7*, Ankara, 1989, 405-424.

Efe 1995 T. Efe, "1993 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST 12*, Ankara, 1995, 245-267.

Efe 1996 T. Efe, "1994 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST 13.1*, Ankara, 1996, 131-152.

Efe 1997 T. Efe, "1995 Yılında Kütahya, Bilecik Ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST 14/2*, Ankara, 1997, 215-232.

Erikan 2019 F. Erikan, "Yeni Buluntularla Yazılıkaya/Midas Vadisinde Yontmataş Buluntulara Dair İlk Gözlemler", *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Dergisi*, XXIV, 2019, 23-34.

Haspels 1971 C. H. E. Haspels, *The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments* Vol. I-II, Princeton, 1971.

Kartal ve diğ. 2018 G. Kartal, E. Erbil, M. Kartal, “Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması(I)”, *AST 36/ 3*, 1-15.

Tamsü-Polat-Polat 2018 R. Tamsü-Polat, Y. Polat, “Eskişehir İli Yazılıkaya/Midas Vadisi Araştırmaları”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, Sayı: 44, 2018, 49-56.

Tamsü-Polat ve diğ. 2019a R. Tamsü-Polat, Y. Polat, H. Sancaktar ve M. B. Yürük, “Eskişehir İli Yazılıkaya Midas Vadisi Yüzey Araştırması 2017,” *AST 36/3*, Ankara, 2019, 261-278.

Tamsü-Polat ve diğ. 2019b R. Tamsü-Polat, Y. Polat, M. B. Yürük, F. Erikan, N. Kanbur, “2018 Yılı Yazılıkaya Midas Vadisi Araştırmaları,” *AST 37/3*, Ankara, 2019, 233-247.

Tamsü-Polat ve diğ. 2020 R. Tamsü-Polat, Y. Polat, A. Lubotsky, “An Idol shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia,” *Gephyra*, vol. 19, 2000, 45-67.

Taşkıran – Taşkıran 2011 H. Taşkıran ve Z. F. Taşkıran, “İki Yüzeyle Aletlerin Anadolu’daki Dağılımında Yeni bir Nokta: Afyonkarahisar”, H. Taşkıran, M. Kartal, K. Özçelik, M. B. Kösem, G. Kartal(Ed), *Işın Yalçınkaya’ya Armağan*, Bilgin Kültür Yayınları, Ankara, 2011, 235-244.

Tüfekçi-Sivas – Sivas 2006 T. Tüfekçi-Sivas – H. Sivas, “2004 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması”, *AST 23/2*, Ankara, 2006, 163-174.

Harita: 1 Seyitgazi Han İlçesi Yüzey Araştırması Alanı.

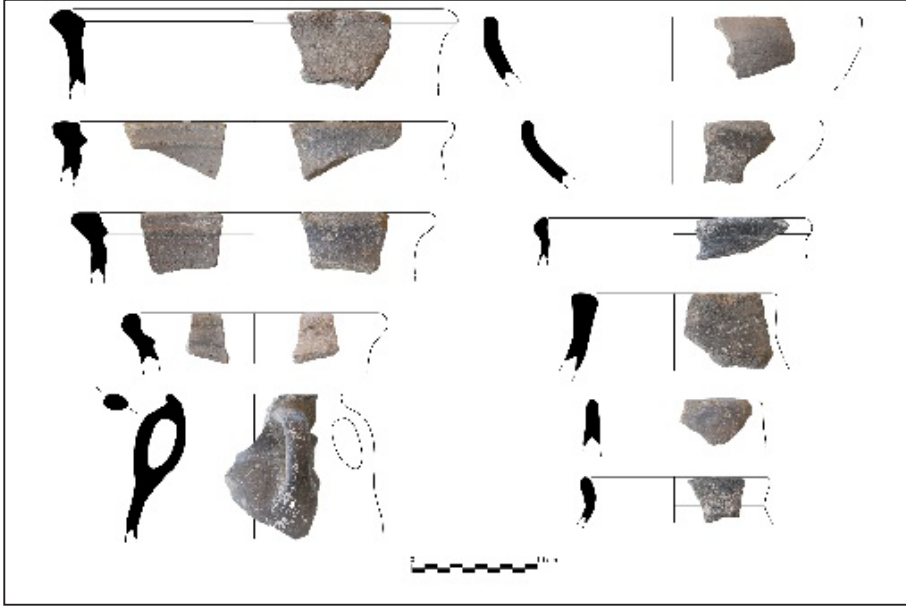
Harita 2-3: 2019-2020 Yılı Seyitgazi Han İlçelerinde saptanan arkeolojik alanlar ve buluntu yerleri.

Resim 1: Han İlçesi, Ağlarca Köyü içinde çeşmede devşirme olarak kullanılan mezar steli (Fot. R. Tamsü Polat).

Resim 2: Han İlçesi Erten Köyü'nün 150 m güneydoğusundaki yerleşim (Fot. R. Tamsü Polat).

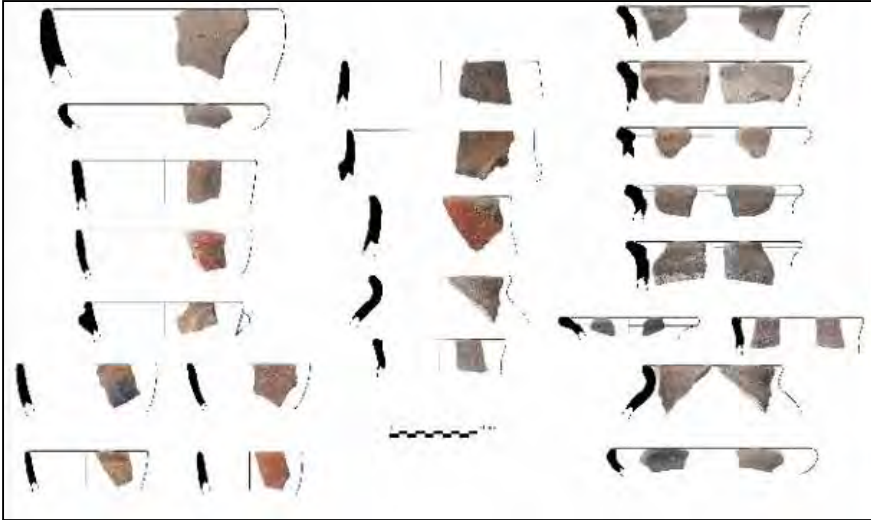
Resim 3: Han İlçesi Erten Köyü'nün 150 m güneydoğusundaki yerleşimden bulunan seramiklerden örnekler (Çiz. N. Kanbur).

Resim 4-5: Seyitgazi İlçesi, Zeynepkadin / Kayaağzı Höyük ve tahribat çukuru (Fot. R. Tamsü Polat).

Resim 6: Seyitgazi İlçesi, Gümüşbel Köyü, Eski Camii Höyük ve İdol şeklindeki stelin buluntu konumu.

Resim 7: Seyitgazi İlçesi, Gümüşbel Köyü, Eski Camii Höyük'ten bulunan seramikler (Çiz. N. Kanbur).

Resim 8: Seyitgazi İlçesi, Gümüşbel Köyü, Eski Camii Höyük'te bulunan Eski-Phrygce yazıtlı idol şeklindeki stel (Fot. R. Tamsü Polat).

Resim 9: Seyitgazi İlçesi, Kandamış Höyük'teki tahrip çukurları (Fot. Y. Polat).

Resim 10: Seyitgazi İlçesi, Çukurca Köyü, Doğanlı Kale'nin yaklaşık olarak 200 m güneyinde bulunan kaya idolü (Fot. Y. Polat).

2019 ve 2020 YILLARI ŞEREF HÖYÜK / KOMAMA VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ralf BECKS*

B. Ayça POLAT BECKS

2014 yılından bu yana Genel Müdürlüğümüzün izniyle sürdürülen “Şeref Höyük ve Çevresi Yüzey Araştırması” 2019 yılı arazi çalışmaları 19 Ağustos – 20 Eylül tarihleri arasında yürütülmüştür¹. 2020 yılında COVID 19 pandemisi sebebiyle, bulaş riskini azaltmak için, araştırma ekibi sınırlı sayıda tutulmuş ve çalışmalar planlanandan daha kısa sürede gerçekleştirilmiştir². Bu nedenlerle intensiv çalışmalar yapılamayıp, bir sonraki sezona ertelenmiştir. Ürkütlü Köyü yakınlarındaki Şeref Höyük, Geç Kalkolitik Dönem’den itibaren kısa kesintilerle Roma İmparatorluk Dönemi içlerine iskân görmüş, hem kapladığı alan hem de yükseltisi ile yörenin en büyük höyüğü olma özelliğine sahiptir³. Burası antik çağda Pisidya’nın güneybatı

- * Prof. Dr. Ralf BECKS, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, e-mail: ralfbecks@mehmetakif.edu.tr.
Prof. Dr. B. Ayça Polat BECKS, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, e-mail: aycapolat@mehmetakif.edu.tr.
- 1 Sağladıkları izinle çalışmamıza olanak tanıyan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne içtenlikle teşekkürlerimizi sunarız. Bakanlık temsilcisi olarak katılan, Burdur Müzesi uzmanlarından Sn. Yıldız BULUT’a emekleri için çok teşekkür ederiz. Burdur Müze Müdürlüğü ve Elmalı Müze Müdürlüğü’ne işbirlikleri ve yardımları için teşekkürlerimizi sunarız. Araştırmamızdan desteğini esirgemeyen Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü’ne teşekkürü borç biliriz. 2019 yılında “Kazı ve Yüzey Araştırması destekleri” kapsamında sağladıkları destekle araştırmamızın gerçekleşmesinde büyük payı bulunan Türk Tarih Kurumu’na (TTK) sağladıkları destek ve işbirliği için çok teşekkür ederiz. Sağladıkları maddi destek için Koç Üniversitesi Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi – AKMED’e teşekkürü bir borç biliriz. Şeref Höyük / Komama Yüzey Araştırması 2019 yılı arazi çalışmalarında aşağıda adı geçen bilim insanları ve öğrenciler görev almıştır: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nden Prof. Dr. Ralf BECKS (Araştırma Başkanı) ve Doç. Dr. B. Ayça POLAT BECKS (Başkan Yardımcısı); Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tarih Bölümü’nden Prof. Dr. Hasan BABACAN, Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ; Süleyman Demirel Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı’ndan Doç. Dr. Çağlayan BALKAYA ve Uzm. Olcay ÇAKMAK; Kastamonu Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü’nden Mehmet ÇETİN; Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nden Dr. Öğr. Üyesi Çetin ŞENKUL; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi’nden Dr. Öğr. Üyesi Alp KÜÇÜKOSMANOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Özen ARLI KÜÇÜKOSMANOĞLU; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’nden Dr. Öğr. Üyesi Şenay GÜNGÖR ve Öğr. Gör. Fatih ADIGÜZEL; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nden Araş. Gör. Betül FİNDİK; Arkeolog Murat ARPACI; arkeoloji öğrencileri Nida ÖZKILIÇ, Ahmet TOK, Süleyman GÖÇMEN, Anıl Berhan SÖYLEMEZ ve Merve KAYA. Tüm ekip üyelerine gayretli ve özverili çalışmaları için içtenlikle teşekkür ederiz.
 - 2 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne verdikleri izin için, bakanlık temsilcimiz Burdur Müzesi uzmanlarından Sn. Evren ŞAHİN’e emekleri için çok teşekkür ederiz. Araştırmamız Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü’nce 0662-Güdümlü-20 no.lu proje ile destelenmiş olup, komisyon üyelerine ve koordinatörlük çalışanlarına destekleri ve pek çok alanda sergiledikleri anlayışlı ve uyumlu çalışma için çok teşekkür ederiz. 2020 yılında “Kazı ve Yüzey Araştırması destekleri” kapsamında sağladıkları destekle Araştırmamızın gerçekleşmesinde büyük payı bulunan Türk Tarih Kurumu’na (TTK) çok teşekkür ederiz.
 - 3 Becks, R. v.d. “Şeref Höyük / Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014”, 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, 2016, s. 267-287.; Becks, R. v.d., “2015 Şeref Höyük / Komama ve Çevresi Yüzey Araştırmaları”, 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Edirne, 2017, s. 671-690; Becks R. – B.A. Polat Becks, “2016 Yılı Şeref

kesiminde kalırken, civarı aynı zamanda Milyadeis adıyla anılır⁴. Milyadeis'in antik kaynaklarda çizilen sınırları Komama'nın egemenlik alanıyla uyuşmaktadır⁵. Projemiz çerçevesinde Kalkolitik-Tunç Çağları'nda Burdur-Antalya Kültürü'nün önemli bir parçası olan Şeref Höyük / Komama, Prehistorik Dönem'den itibaren geniş bir zaman diliminde, egemenlik alanıyla bir arada ele alınarak araştırılmaktadır. Bu sayede bölgedeki yerleşim sistemleri ve hiyerarşisinin anlaşılması, yerleşimlerin arazi kullanımında zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin gözlenmesi yanı sıra hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız yörenin gömü adetleri, kült pratikleri gibi sorulara yanıt aramak mümkün olabilmektedir.

2019 ÇALIŞMA SEZONU

Şeref Höyük / Komama ve Çevresi YüzeY Araştırması 2019 sezonunda, Burdur İli Bucak İlçesi sınırlarında kalan höyüğün kuzey egemenlik sahasında tespitlere ek olarak ölçüm, plan çıkarma, jeofizik tarama gibi detaylı belgeleme çalışmalarına ağırlık verilirken; Antalya İli Korkuteli İlçesi sınırlarına giren güney egemenlik sahasında geçtiğimiz yıl başlanan tespit ve ön belgelemelere güney yönde devam edilmiştir (Harita: 1). Bunun yanı sıra Şeref Höyük yüzeyinde yoğunluklu/intensiv yüzeY taramasına başlanmıştır. Bu yıl pek çok yerleşimde CORS yardımıyla plan çıkartma çalışması yapılmıştır. Bu yerleşimler arasında Kızılkaya Asar Tepe, Gümüşlü Höyük Çiftlik Yerleşimi, Yalım Tepe ve Talar Tepe sayılabilir. Son yıllarda rutin olarak gerçekleştirdiğimiz araştırma sahamız içerisindeki kültür envanteri çalışmalarının parçasını oluşturan Osmanlı Dönemi'ne ait kitabeli mezar taşlarının tespiti ve okunmasına devam edilmiştir⁶. 2019 yılında Korkuteli merkez Alâeddin Mahallesi Göç Yolu üzerindeki mezarlıklarda çalışılarak 27 adet mezar taşı ölçülmüş, haritalanmış, kitabesi okunarak belgelenmiştir⁷. YüzeY araştırmalarımız sırasında Bucak sınırlarında 27, Korkuteli sınırlarında 18 olmak üzere toplam 45 buluntu yeri ziyaret edilmiştir (Harita: 1). Buluntu yerlerinde ele geçen 36 adet envanterlik nitelikteki eser Burdur Müzesi'ne teslim edilmiştir. 2019 yıl arazi çalışmaları kapsamında Burdur ve Antalya İlleri sınırları içerisinde araştırmaları yapılmış olup, aşağıda sırasıyla bunlardan bahsedilecektir.

Höyük/Komama ve Çevresi YüzeY Araştırmaları", 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 2, 2018, s. 375-394. Becks, R. – B.A. Polat Becks, "2017 Yılı Şeref Höyük/Komama ve Çevresi YüzeY Araştırması" 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 3, 2019, s. 279-295; Becks R. – B.A. Polat-Becks "2018 Yılı Şeref Höyük / Komama ve Çevresi YüzeY Araştırması", 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 3, 2019, s. 249-268.

4 Strabon, Geographika XIII, IV.17.

5 Becks, R. "Ein Neues Survey-Projekt in SW-Pisidien: Şeref Höyük – Komama und Umgebung", Pisidia Yazıları. Hacı Ali İkinci Armağanı, (eds.) H. Metin, B.A. Polat Becks, R. Becks, M. Fırat, İstanbul, 2015, s. 1-7; Becks, R. v.d., "2015 Şeref Höyük / Komama ve Çevresi YüzeY Araştırmaları", 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Edirne, 2017, s. 671-690.

6 Osmanlıca kitabeler Prof. Dr. Hasan BABACAN ve Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ tarafından okunmaktadır.

7 Geçtiğimiz yıllarda yapılan çalışmalar ekip üyelerimizce Türk Tarih Kurumu'nun 2018 yılında Ankara'da düzenlediği XVIII. Türk Tarih Kongresi'nde sunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Babacan, H., Polat-Becks B.A., Şahin-Allahverdi R., "Şeref Höyük / Komama YüzeY Araştırmasında Karşılaşılan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-4 Ekim 2018, Ankara. Ayrıca bkz.: Babacan, H., Polat-Becks B.A., Şahin-Allahverdi R., "Korkuteli Büyükköy Mezarlığı'ndan Osmanlıca Kitabeli Mezar Taşları", Antalya Kitabı-II Antalya'da Türk-İslam Medeniyetinin İzleri, Antalya, 2019, s. 659-676.

2019 yılının önemli aktivitelerinden biri, çalışmalarımızın merkezini oluşturan Şeref Höyük yüzeyinde başlanan yoğunluklu/intensiv taramalardır. 2014 yılından egemenlik alanındaki ekstensiv araştırmalar, genel tablonun tamamlanması açısından devam ettirilirken, yerleşimin kullanım yoğunluğunun saptanması, alan kullanımı ve bunun dönemsel değişimlerinin tespiti amacıyla Höyük yüzeyinde intensiv araştırmalara başlanmıştır. Bu çalışmaya hazırlık çerçevesinde yüzeyde diken ve ot temizliği yapılarak⁸, höyük öncelikle 20 x 20 m.lik karelaj sistemine ayrılmıştır. 2019 yılında ilk olarak kuzeybatı yamaçlarda ve üst kesimdeki sürülü alanlarda toplam 10 plan karede çalışılmıştır (Plan 1, Resim 1). Bir hafta sürdürülen çalışmalar esnasında yüzeyde 10286 parça keramik toplanarak tasnif edilmiş, değerlendirilmiş, istatistiği yapılmış ve önemli diyagnostik parçalar çizildikten sonra toplandıkları karelajların üzerine geri bırakılmışlardır. Toplanan malzemeler arasında en dikkat çekici grubu Demir Çağı – Arkaik mallar oluşturmaktadır (Resim 2). Konsantrik daire ve kafes motiflerinin ağırlıkta olduğu parçalar arasında Black on Red, Lydia Tipi, Bant Bezemeliler, Siyah Figür, Yaban Keçisi motifli gibi örnekler sayılabilir. Keramiklere ek olarak 3477 parça çatı kiremidi ve tuğlalar tespit edilmiş olup bunlardan 4 tanesi Arkaik Döneme tarihlenen kymation ve dil motifleri içeren kaplama levhalarıdır (Resim: 2). Taramalar esnasında çoğunluğu Helenistik 4 adet bronz sikke (Resim: 1), tezgâh ağırlığı, ağırşak ve figürin parçaları gibi envanterlik eserlere rastlanmış olup, eserler Burdur Müzesi'ne teslim edilmiştir. İntensiv araştırmalara önümüzdeki yıllarda devam edilerek höyük yüzeyindeki tüm karelajlarda değerlendirme yapılması planlanmaktadır.

Şeref Höyük yüzeyindeki intensiv çalışmaların bir diğer ayağı Jeofizik araştırmalardır. Geçtiğimiz yıl başlanan taramalara höyüğün kuzey ve orta kesimlerinde iki ana sektörde devam edilmiştir⁹ (Plan: 1). Höyük yüzeyinde halen şahıs arazisi tarlalar bulunması ve bunların ekim durumu da göz önünde bulundurularak saptadığımız tarama alanlarında yüzeyde hiçbir şekilde mimari kalıntı okunmamaktadır. 2019 yılında toplam 10.248 m² alan taranmıştır¹⁰. Jeoradar metodla yapılan taramalar mimari kalıntıların yüzeye en yakın olduğu kesimde 20 cm. derinlikte başlayarak devam ettiğini göstermektedir. Özellikle kuzey kesimlerdeki teraslarda birbirini dik açıyla kesen çok mekânlı yapılardan oluşan, plan veren kalıntılar net biçimde izlenmektedir (Plan: 1). Ayrıca topografik planı iyileştirmeye yönelik CORS yardımıyla ölçümler yapılmıştır.

Burdur İli Bucak İlçesi sınırlarına giren kuzey egemenlik alanındaki çalışmalar kapsamında Kestel Köyü yakınlarındaki Kaynar Kale çevresindeki arazilerin ve tepelerin kontrolüne devam

8 Çalışmalar Ürkütlü Köyü Muhtarlığınca temin edilen ot kesme makineleri, çeşitli aletler, kepçe ve traktör sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. Otların alandan uzaklaştırılması esnasında yıllar boyu köylülerce höyük üstüne atılan aralarında klozet taşı ve kırık televizyonların da bulunduğu römorklar dolusu çöpler toplanmış ve höyük yüzeyi temizlenmiştir. Çalışmalarımızı canı gönülden destekleyen Ürkütlü Köyü Muhtarı Sn. Mehmet Özkan'a ve gönüllü olarak çalışan köy halkına içtenlikle teşekkürlerimizi sunarız.

9 Jeofizik ölçümler Doç. Dr. Çağlayan BALKAYA ve Uzm. Olcay ÇAKMAK tarafından yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Çakmak O., Balkaya Ç., Becks R., Polat Becks B.A., "Şeref Höyük / Komama Jeofizik Araştırmaları -2018", 35. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 2020, s. 511-518.

10 2018 yılında taranan 8.666 m² 2 alanla birlikte höyük yüzeyinin % 20'ye yakın kısmında taramalar yapılmıştır.

edilerek 3 yerleşim dışı mahalle ziyaret edilmiş olup, bunlardan 2 tanesi daha önceden bilinmeyen alanlardır. Bunlardan bir tanesi Gözlek Tepe veya Donarlı Pınar adıyla tanınandır (Harita: 1). Dutdere'den Kaynar Kale'ye çıkan yolun doğusunda alabalık çiftliğinin karşısında yer alır. Tekil yapı ölçeğinde ki bu kalıntılar, yöreden tanıdığımız, kırsal üretimin bir parçası olan çok mekânlı çiftliklerden birine aittir. Yapı çevresinde bulunan keramikler M.S. 2-5 yy.lar arasında yoğun kullanım gördüğüne işaret eder. Bir diğer örnek olan Sümbül Tepe, Dutdere Mahallesi'nin üst kesiminde, çalılar kaplı bir tepeliktir (Harita: 1). Burada kaçak kazılarla tahrip olmuş Geç Roma – Bizans Dönemi'ne ait yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Bu tespitler, önceki yıllarda vurguladığımız, yörenin Hellenistik – Roma Dönemleri yerleşim organizasyonu ve arazi kullanımı hakkındaki dağınık yerleşim şemasını savlayan tespitlerimizi bir kez daha onamıştır¹¹.

Kaynar Kale'de CORS yardımıyla detaylı kent planı çıkartılması çalışmalarına başlanmış, aşağı şehir ve akropolis surları ile akropolis'te yüzeyde tespit edilebilen iç yapılaşma ölçülmüştür (Plan: 2). Yapılan çalışmalar esnasında Kaynar Kale surlarının bilinen plandan farklılıklar sergilediği, örneğin akropolis surlarının 5 kule ile desteklendiği görülmüştür. Ölçümler kapsamında ayrıca aşağı şehirdeki tapınak ve hamam kompleksinin bulunduğu alan plana işlenmiştir (Resim: 3). Bu esnada hamamda en az üç farklı evreye işaret eden inşa faaliyetleri tespit edilmiştir. Son evrede daha önce kullanılan yazıtlı kaplama levhalarının ters çevrilerek duvarlarda kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim 3). Son evrede duvar onarımlarında devşirme malzemelerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kızılkaya Köyü'nün güneybatısındaki yükseltisi 1194 m. yi Asar Tepe ziyaret edilerek CORS yardımıyla planı çıkartılmıştır (Harita: 1). Batı, kuzey ve doğu yönleri uçurumlu, kayalık tepenin üzerinde, en yüksek noktasından başlayarak doğuya eğimli yamaç boyunca devam eden surla çevrili yerleşim mevcuttur. Yerleşimin surları güney yüzü kapatacak biçimde inşa edilmiştir. Kuru duvar tekniğinde, harç kullanılmadan örülüş surların yüksekliği 4,10 m.ye dek koruna gelmiştir (Resim: 4). Büyük ve küçük bloklar bir arada kullanılmış, bazen düzgün kesilmiş dörtgen örnekler, bazense çok kenarlılar tercih edilmiştir.

2019 yılında Ürkütlü Köyü çevresinde çok sayıda buluntu yeri tespit edilmiştir. Bunlar köyün kuzeyi ve doğusundaki kayalık tepelere yoğunlaşır. Köyün su deposunun yer aldığı kuzeyindeki yükseltiler Hasan Tepe adıyla bilinir (Harita: 1). Deponun hemen altında, güneye bakan uç üzerinde yığma taş tümülüs tespit edilmiştir (Resim: 5). Çapı 10 m.yi bulan tümülüs kaçak kazılarla zarar görmüştür. Komşu parseldeki ahır içinde yalak olarak kullanılan bezemesiz lahit verilen bilgilere göre buradan gelmiştir (Resim: 5). Hasan Tepe'de, su deposunun üst kesimlerinden başlayıp yukarıya çıkıldıkça yarı işli bloklarla karşılaşılr.

11 Polat Becks, B.A., “Eski Kestel Gölü Çevresindeki Hellenistik Dönem Yerleşimleri”, I. TEKE Yöresi Sempozyumu 04-06 Mart 2015, Burdur, 2015, s. 627-635; Polat-Becks, B.A., “Komama'nın Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe-A Newly Discovered Settlement In The Northern Territory Of Komama: Pancarlı Tepe”, MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11, 2014, s. 215-227. Polat-Becks B.A., “Milyadeis'te Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kırsal Üretime Bağlı Arazi Kullanımı: Yerleşimler, İşlikler, Çiftlikler”, 2. Uluslararası Pisidia Araştırmaları Sempozyumu: Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret, Ekonomi, 31 Ekim – 3 Kasım 2018, Isparta.

Ürkütlü'nün doğusunda bulunan Karağan Dağı adıyla bilinen kaya kütlesi üzerinde pek çok antik buluntu yeri mevcuttur. Bunlardan biri, Dağkuyusu Mevkii'ndeki kilise kalıntısıdır (Harita: 1). Günümüzde genel olarak çok fazla su bu bulunmayan kaya kütlesi üzerinde büyükçe bir taş kuyuya ve içilebilir suya sahip tek mevkidir. Alanda bir kilise kalıntısı tespit edilmiştir. Etrafı çevreleme duvarı ile geçilmiş kilisenin güneybatı kesimi üzerine geç dönemde köşeleri yuvarlatılmış dörtgen formlu ağıl yapılmış, bu esnada çevreleme duvarı ve kiliseden taş sökülüştür. Kuyu ile kilise arasındaki alanda da temel kalıntısı mevcuttur ve etrafında çatı kiremitlerine rastlanmıştır. Dörtgen plandaki yapının açığında, kayalar üzerinde niş açılmıştır. Aynı kaya kütesinin güneye bakan yüzünde Kapaklı İn derinleşir (Harita: 1). Ortada derince olmak üzere yan yana 3 kaya kovuğundan oluşur. Orta kesimdeki zemin düzdür ve günümüzde ağıl olarak kullanılmaktadır. Önündeki akıntı toprak içerisinde Geç Roma ve Bizans Dönemlerine ait keramiklerle karşılaşmıştır. 1-2 parça el yapımı gövde parçası onlara eşlik eder. Karağan Dağı'nın Ürkütlü Köyüne yakın güneybatısında 3 kayalık zirveden oluşan Kuşbaku Tepesi vardır. Güneye bakan tarafı dik uçurum, kuzeyi ise eğimli kayalıktır. Bu tepenin orta ve batı zirveleri üzerine surla çevrili bir yerleşim kurulmuştur (Harita 1). Surlar ortadaki kayalık zirvenin kuzeydoğusunda başlar. Tepenin üst kesimini batı yönlü takip ederek, diğer kayalık zirveye ulaşır. Yaklaşık kalınlığı 1,85 m. olan sur bedenleri yer yer 2 m. yüksekliğe dek koruna gelmiştir. Büyükten küçüğe farklı boyuttaki kaba yontulu taşlardan kuru duvar tekniğinde örülmüştür (Resim: 6).

Kuşbaku'nun kuzeydoğusunda, haritalarda Kabaktepe veya Köyyeri Sırtı diye geçen alan batıya eğimli yamaçlarda 2 kaya mezarı tespit edilmiştir. Civar halkın Domuz Kuyusu olarak adlandırdıkları mevkideki mezar tek odalı tiptedir. Önünü kısmen başka bir kaya kütlesi kapatır. Mezar odası 130 x 146 cm. ölçülerinde, oldukça küçüktür. Mezarın fasadında mertek ve mahya gibi mimari detaylar kabartma halinde işlenmiştir. Ancak özenli örneklerden farklı olarak yerel ustalarca basit ve özensizce yapılmış bir örnektir. Yakınlardaki bir diğer kaya mezarı Kılıçtaş'tır (Harita: 1). Cephe süslemesi olmayan tek odalı bir mezardır. Oda 1,79 m. genişlikte, 2,10 m. derinliktedir. Girişe dik uzanan kenarlar boyunca iki kline yer alır (Plan 3). Korkuluklarla sınırlanmış klinelerden güney yöndeki daha yüksektir. İkisi arasında girişin karşı kenarı üzerinde yüksekçe seki bırakılmıştır.

Şeref Höyüğü'nün güney egemenlik alanı, ovayı sulayan çayların açtığı vadiler boyunca İsinda'ya (Korkuteli) kadar ulaşmaktadır (Harita: 1). Akyar Köyü yakınlarında Haylaz Mevkii adıyla bilinen buluntu yeri tespit edilmiştir (Harita: 1). Yüzeyde kısmen dağılmış halde, aralarında ayak betimli podium parçasının da yer aldığı, büyük kireç taşı bloklar göze çarpar. Çevrede üç adet kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Burası Çomaklı ve Ürkütlü'den örneklerini bildiğimiz podiumlu bir mezar anıtı olmalıdır. Akyar Köyü yakınlarındaki bir diğer buluntu yeri Yapılar Mezarlığı ve Çeşmesi'dir (Harita: 1). Akyar Höyük yakınlarında, höyükten geçerek Korkuteli'ne devam eden toprak yol üzerindedir. Mezarlık ve çeşme yolun batısında yer alırken, yolun doğusunda da çok sayıda devşirme blok göze çarpar.

Geçtiğimiz yıllarda ilk tespitlerin yapıldığı Yalım Tepe yerleşiminde 2019 yılında CORS yardımıyla plan çıkartma çalışması yürütüldü (Harita: 1). Yerleşim kuzeydoğu, doğu ve güneydoğuya açılan düzensiz yamaçlara yayılmıştır. Bu yıl yaptığımız kontrollerde, alanın geçtiğimiz yıl tespit edilenden çok daha yoğun kullanıldığı anlaşılmıştır. Yapıların hepsi kare ve ya dikdörtgen planlı genelde tek odadan oluşan basit planlara sahiptir. Bunlar yapıların alt katları olmalıdır. Bazıların önünde avluların duvarlarla çevrelendiği veya küçük teraslar eklendiği görülür. Benzer plana sahip 40 civarında yapı tespit edilerek plana işlenmiştir.

Korkuteli merkezinde çok sayıda buluntu yeri ziyaret edilmiştir. Bunlar arasında tescilli bir alan olan Dallas Tepe yer alır (Harita: 1). Tepe üzerinde doğu-batı doğrultulu, kabaca dikdörtgen planlı bir kilise mevcuttur. 24,40 x 14,10 m. ölçülerindeki kiliseye, doğu yönde bir apsis eklenmiştir. Kilisenin taban mozaikleri içine açılan kaçak kazı çukurlarıyla ile kısmen tahrip olmuştur. Kaçak kazı çukurlarından biri içerisinde muhtemelen narteksin üstünü örten sundurmaya ait kiremitlerin çöküntüsü görülür. Yapının doğusunda apsisin dışında bir adet yazıt ve bir adet heykel kaidesine rastlanılmıştır.

Geçtiğimiz yıllarda ilk tespitleri gerçekleştiren Sarıyer Höyük yeniden ziyaret edilmiştir (Harita: 1). Höyük yüzeyinde çanak çömlek parçaları yanı sıra bol miktarda çakmak taşından yapılmış dilgi, alet ve çekirdeklere rastlandı. Keramikler arasında el yapımı prehistorik grupların yanı sıra birkaç parçayla temsil edilen çark yapımı Helenistik-Roma malları vardır. Kaçak kazı ile tahrip edildiği ve tümülüs olduğu söylenen Yalınlıgediği etrafındaki alan ziyaret edilmiştir. Burası Yalınlıgediği Köyü'nün güneyinde kalan Yağca Tepe'nin güneydoğuya bakan yamaçlarında, yarı yüksek konumdadır (Harita 1). Yamaçta alçak bir tepelik şeklindedir. Üzerinde iki kaçak çukuru açılmıştır (Resim: 7). Burası bir tümülüs olmayıp, yaklaşık 50 m. çapında prehistorik bir höyüktür. Özellikle kaçak kazı toprağı içerisinde çok sayıda çanak çömlek parçası ve çakmak taşı dilgilere rastlanılmıştır (Resim: 7). Ayrıca ezme öğütme taşları göze çarpar. Seramiklerin çoğu el yapımı gruplardır. Bunlara Helenistik parçalar eşlik eder.

2020 ÇALIŞMA SEZONU

2020 yılında kısıtlı ekip üyeleri ile Höyüğün kuzey ve güney egemenlik sahasında tespit, ölçüm, fotoğraflama gibi çeşitli metotlarla belgeleme devam etmiştir. Şeref Höyük / Koma ve Çevresi Yüzey Araştırması 2020 sezonunda kuzey egemenlik alanına giren Burdur İli sınırlarındaki köylerde 25, Antalya sınırında 19 olmak üzere toplam 44 buluntu yeri ziyaret edilerek çeşitli metotlarla belgelenmiştir (Harita 2). Bunların pek çoğu ilk kez ekibimizce keşfedilen alanlardır. 2019 yılında başlanan Şeref Höyük yüzeyindeki yoğunluklu/intensiv yüzey araştırması pandemi koşulları nedeniyle 2021 yılına ertelenmek zorunda kaldığından, kaçak kazı ve tahribatları belgelemek noktasında genel kontrol amaçlı ziyaret gerçekleştirilmiştir.

2020 yılında Kuzey egemenlik alanında yaptığımız çalışmalarla, yüksekçe yamaçlara konumlanan Prehistorik Dönem yerleşimlerine bir yenisini daha eklenmiştir: Keçili Köyaltı Yerleşimi. Burası Keçili Köyü'nün üst kısmında, doğuya açılan yamaçlar üzerindedir (Harita: 2). Helenistik Dönemden itibaren Roma ve Geç Roma dönemleri boyunca çok yoğun

yerleşim gören alanda, yamaçlar boyunca kırsal üretimle alakalı ışıklar ve evler/çiftlikler mevcuttur. Alanda rastladığımız en ilginç buluntu grubu ise Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı evrelerine tarihlenen mal gruplarıdır (Resim: 8).

Kaynar Kale etrafındaki mahallelerden biri olan Karabayır ziyaret edilmiştir (Harita 2). Dağınık halde pek çok yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Bunlardan birinin olan 8,72 x 6,10 m. ölçülerindeki mekânın içerisinde depolama küpünün kırılarak çevreye atıldığı görülür. Karabayır'ın derince bir vadi ile ayrılan Gurbet Tepe yerleşimi konumlanır (Harita 2). Alışlagelenin aksine özellikle yamaç eğiminin fazla olduğu yönlerde çevreleme duvarı ile koruma altına alındığı gözlenen yerleşimde çok sayıda yapı kalıntısı mevcuttur. Kalınlığı 1,10-1,20 m. arasında değişen çevreleme duvarı işlenmemiş küçük ve orta boyutlu taşlarla kuru duvar tekniğinde kabaca örülmüştür. Kuşbaba Köyü civarında 2020 yılı çalışmaları kapsamında Çingene Mezarı ve Yılanlıpınar Çeşmesi mevkiilerinde, yüzey keramiklerinden Helenistik ve Roma Dönemlerinde kullanıldıkları anlaşılan küçük ölçekte yerleşimler tespit edilmiştir (Harita 2). Bunlardan Yılanlıpınar, dikçe bir yamaca konumlanmış olup, yukarı teraslarında el yapımı prehistorik olabilecek bir seramik grubuna rastlanmıştır. Oldukça kaba hamurlu; kum ve taşçık gibi katkıları olan bu grubu diagnostik parçaların eksikliği nedeniyle kesin tarihlemek güçtür.

Anbahan Köyü'nün doğu ve güneydoğuya bakan üst yamaçlarında yoğun yerleşim dokusu tespit edilmiştir. Harabe Mevkii / Belan Tepe Köyü'nün su deposunun üst kesimindeki, oval formlu bir tepeliktir. Yüzeyde oldukça zarar görmüş, genelde dörtgen planda yapı kalıntıları ile karşılaşmıştır. Kalıntılara bol miktarda çatı kiremidi ve Roma-Geç Roma Dönemlerine ait kırmızı ve kahve astarlı sigillatolar eşlik eder. Yakınlarında 2 kaya mezarı tespit edilmiş. Bunlardan Gavurdamı hemen birkaç yüz metre kuzeyde yer alan, tek odalı bir örnektir. Kare plandaki oda beşik çatılı yapılmıştır. Diğer örnek Şeytanlık, 1 km. kadar kuzeybatıda kalır. Tıpkı Gavurdamı gibi tek odalı, beşik çatılı, iki klineli, fasad süslemesi olmayan, basit bir örnektir. Köyden Yankesen Yaylası'na çıkan yolun doğusunda, Alabalık üretim tesisi yanındaki yüksekçe kayalık Arlıtaş adıyla geçer (Harita 2). Kayalık zirvenin hemen altında kuzeye bakan yüzde khamosorion mezarı tespit edilmiştir. Khamosorionun hemen doğusundaki ovaya hakim yamaçlarda, teraslar halinde çok sayıda yapı kalıntısına rastlanmıştır. 2020 yılının ilginç buluntularından biri Merdivenli Taş'ta tespit edilen komplekstir. Anbahan'dan Kestel'e giden yolda, Gökbel Geçidi'ndeki patika yol kayalığının doğu boyunca takip edildiğinde, Alabalık üretim tesisinin kuzeyindeki Merdivenli Taş'a ulaşılır (Harita: 2). Burası köyün ana su kaynağının 50 m. kadar üstünde, güneye bakan kaya adası üzerinde konumlanmıştır. Özgün bir buluntu temeli kayaya oygu bir mekân, gerisinde kısmen toprak içine derinleşen örgü ikinci mekân ve ikisinin önünü kapatan U plandaki koridordan oluşur. Kaçak kazılarla tahrip olmuş kayaya olgu yapı dikdörtgen planda olup, girişi doğudadır. Girişin aksındaki beş basamakla yapıya ulaşılmaktadır. Arkasındaki örgü mekân, daha alt koddadır ve onun da girişi doğuya bakar. 68 cm. bulan duvar kalınlığına sahip olmasına rağmen mekânın içi toprak doludur ve ciddi bir göçük tehlikesi mevcuttur. Bu sebeple içeri girilememiş ve

planı tam anlaşılamamıştır. Her iki mekânın doğusu boyunca uzanan U plandaki koridorun doğu yüzü kyklobik bloklarla örülmüştür. Kuzeydeki bitimi, batı mekân gibi küçük kayrak benzeri taşlarla örülmüştür. Ana kaya üzerinde tespit edilen hatıl yuvaları, koridorun üstünün ahşap bir konstrüksiyonla kapalı olduğunu gösterir. Kompleksin 100 m. kadar doğusunda, düzgünce kesilmiş bloklardan örülü gözetleme kulesi yer alır.

Anbahan çevresindeki en önemli keşiflerden birisi hiç kuşkusuz Asar Tepe olmuştur. Köyün 2,5 km. kadar kuzeybatısında, Yankesen Yaylası'nın 400 m. kadar kuzey doğusunda yer alan yüksek kayalık bir tepedir (Harita: 2). En yüksek kesiminde rakım 1514 m. ölçülmüştür. Tepenin güney, doğu ve kuzey yamaçları sarp uçurumdur. Batısı ise hafif bir meyille yükselir. Yerleşim batı yönde, yamacın orta kesimlerinden başlayarak tüm sırtı kaplar biçimde doğu kayalık uca dek devam eder. Yerleşimin etrafı çepeçevre bir sur ile koruma altına alınmıştır. Surların dışında da batı yamaç boyu teras duvarları dikkati çeker. Batı yüzün güney kesiminde yerleşimin kapılarından biri konumlanır. Kule benzeri bir konstrüksiyon ile korunan kapı açıklığı tam 3 m. olarak ölçülmüştür. Yerleşim içerisinde yoğun yapılaşma gözlenir ancak yüzeyde korunma durumu pek iyi değildir. Buna karşın açılan kaçak kazı çukurları, duvarların derine devam ettiğini göstermiştir. Doğu kesimde büyük ölçekli "kamusal" yapılar izlenmektedir. Duvarlarında kyklobik denebilecek büyüklükte bloklar kullanılmıştır. Kayalık ucun hemen batısında içine kaçak kazılmış yapılar yer alır (Resim 9). Arkaik Dönemden itibaren yerleşim gördüğü anlaşılan Asar Tepe varlığını Helenistik ve Roma Dönemlerinde devam ettirmiştir. Asar Tepe'nin batısındaki alçak yamaçlar Anbahan Bal Ormanı olarak düzenlenmiştir (Harita: 2). Burada Helenistik-Roma Dönemlerine tarihlenen dörtgen planda yapılarla karşılaşmıştır. Büyükçe bloklardan örülü yapıda aralarında kaliteli sigillata örneklerin de bulunduğu keramiklere ve çatı tuğlalarına rastlanmıştır.

2020 yılında keşfedilen bir diğer yerleşim Ürkütlü'nün kuzeyindeki yarı yüksek yamaçlar üzerine konumlanan Çullama Tepesi'dir (Harita: 2). Tepenin üst kesiminde ve yamaçlarda çok sayıda yapı kalıntısına rastlanmıştır. Alanda ayrıca khamosorion mezarlar, kaya kabartması ve niş tespit edilmiştir. Kare ve dörtgen plandaki yapıların bazıları büyükçe bloklardan örülmüştür. Teraslar halinde yamaca oturan yapıların çoğu kaçak kazılarla bir hayli tahrip olmuş, duvarları dağılmıştır. Güney kesimde dikdörtgen planda yapılar yanı sıra, yamaca paralel devam eden, çevreleme duvarı olması muhtemel uzunca bir duvar gözlenir. Yoğun yüzey keramikleri Çullama'da yerleşimin Geç Hellenistik Dönem ile başladığı, yoğunlukla Roma ve Geç Roma Dönemleri boyunca devam ettiğine işaret eder.

Şeref Höyüğü'nün güney egemenlik alanına giren Yeşilyayla Köyü'nün kuzeydoğusunda, Pazaryolu denen dere yatağını takip eden tarla yoluyla ulaşılan mevkii Dikilitaş adıyla bilinir (Harita: 2). Tarlaların ortasında daha önceden bilinmeyen bir höyük keşfedilmiştir. Dikilitaş Höyük ovoiden yaklaşık 2 m. yükseltiye sahiptir (Resim: 10). 100 m. çapındaki höyük üzerinde aktif olarak kullanılan tarlalar vardır. Doğu kesimindeki tarlada 1,5 m. ye varan kod indirilmiş, kesitte çömlek parçaları ve ezme taşları açığa çıkmıştır. Yüzeyde el yapımı çeşitli mal grupları yanı sıra Helenistik-Roma Dönemine ait keramiklere ve kiremitlere rastlanır.

Akkır Mevkii Bozova'nın 3,5 km. kuzeyinde, Antalya yolunun batı kenarında alçak kayalık tepelik ve batıya açılan yamaçlarıdır (Harita: 2). 2016 yılında ekibimiz, tepenin doğu ucundaki dikme taşlarla yapılmış çevrili alanda tespitler yapmıştı. 2020 yılında, üst kesimi ve batı yamaçları dolaşılmıştır. Özellikle yamacın alt kesimlerinde Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Dönemlerine ait el yapımı mal gruplarına rastlanmıştır (Resim: 11). Çoğunluğu kıvılcık-kahve astarlı mallardan oluşan formlar arasında kâse ve çanaklar, kalınca tutamaklı depo kapları sayılabilir.

Garipçe-Ürkütlü sınırına yakın bir konumda yer alan Karaçal Höyük 2020 yılında keşfedilen bir diğer höyüktür (Harita: 2). Oavadan 3-4 m. yükseltisi olan, yaklaşık 100 m. çapındaki Karaçal, Çayır Höyüğü'nün 200 m. kuzeybatısında kalmaktadır (Resim: 12). Doğu yarısında 1-1,5 m. kod indirilmiş, höyük kesiti açığa çıkartılmıştır. Yüzeyde Helenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenen parçaların yanı sıra el yapımı malzemeler vardır. Aralarında en dikkat çekici grup açık renk zemin üzerine kıvılcık-kahve boyalıdır. Bunlar Erken Kalkolitik veya Erken Tunç boyalı gruplarından olmalıdır. Yüzeyde rastlanan yontma taş malzemeler arasında yongalar, çeşitli aletler ve çekirdekler sayılabilir.

Çukurca'nın doğusundaki kayalıkların kuzey kesimi halk arasında Karaca Eşek Yatağı adıyla bilinir (Harita: 2). Kayaların batıya bakan yüzünde, oavadan 30-40 m. yüksekte, küpler içinde iskeletler bulunduğu Çukurca Muhtarı tarafından ekibimize bildirilmiştir. Ziyaretimizde yüzeyde çok sayıda pithosa ait parçalarla karşılaşmıştır (Resim: 13). Pithoslar izlerden anlaşıldığı kadarıyla kayanın önünde, toprağa derinleşir. Parçalar hep aynı hamur özelliğinde olup kaba, bol katkılı ve kırmızımsı renktedir. Alanda insan kemiklerine de rastlanmıştır. Kaçak kazılarla tamamen tahrip edilen alan nekropol olarak kullanılmıştır.

2020 yılında keşfedilen bir diğer prehistorik yerleşim alanı Değirmen Tepe'dir (Harita 2). Esenyurt'tan Kargın'a giden yolun doğusunda ovaya yakın kayalık tepe deki kaçak kazının atık toprağı dikkatimizi çekmiş, yapılan kontrollerde Belik Burnu adıyla bilinen, alçak kayalık üzerinde 3 adet khamosorion ve çok sayıda kaya çanağına rastlanmıştır. Burnun dar bir sırtla bağlandığı yüksek tepe ise Değirmen adıyla haritalara işaretlenmiştir. Güneydoğu yamacında, Roma Dönemi çiftlik kalıntısı tespit edilmiştir. Tepenin üstü 1,2 m. kalınlıkta sur duvarı ile koruma altına alınmıştır. Yüzeyde Roma ve Geç Antik çoğunluktadır. Ancak tepenin özelliği geç dönem yerleşimi olmaktan çok, onun erken kullanımudur. Tepe aynı zamanda prehistorik yerleşime ev sahipliği yapar. Yüzeyde hemen her noktada çakmaktaşı alet, yonga ve dilgilerle rastlanmıştır (Resim: 14). Bunlar arasında kazıyıcılar, kesiciler ve çekirdekler de vardır. Ayrıca obsidyen alet ve yonga tespit edilmiştir. Yüzeyde el yapımı keramikler mevcuttur (Resim 14). Bunların bir kısmı İlk Tunç Çağı formlarıdır.

2020 güney territorium çalışmalarında Karataş Asar Tepe yeniden ziyaret edilmiştir (Harita 2). Yerleşimin kuzey yamaçları kontrol edilirken, yamacın alt seviyesinden geçen, yukarıdaki sur yıkıntısıyla paralel ilerleyen duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Büyük ve orta boyutlardaki kabaca işli taşlarla polygonal teknikte örülmüş duvar şevli halde yamaca yaslanır. Batıda Helenistik sur hattı gibi dönerek bir müddet devam ettikten sonra, surun yıkıntısı

altında kaybolur. Karataş Asar Tepe'nin kuzeyindeki yüksek kayalık yamaçlarda Gavurören adıyla bilinen kalıntılar mevcuttur (Harita: 2). 1018 m. rakımlı alan oldukça dik bir yamaçtır ve günümüzde su kaynağı yoktur. Aynı teras üstünde yan yana 3 yapı tespit edilmiştir. Bunlar tek bir büyük kompleks şeklinde düzenlenmiştir. Batıdaki yapı iyi koruna gelmiştir. Dörtgen plandaki yapıya güneybatı köşede, düzgün kesilmiş bloklarla örülü kule benzeri bir çıkıntı eklenmiştir. Kompleks tıpkı batı uçta olduğu gibi doğu uçta da bir kule ile sona erer. Çok az sayıdaki yüzey keramiklerinden Roma Dönemi'nde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu sezonun ilginç keşiflerinden biri Bakacak Tepe Büyükköy'ün Gümüşköy Vadisi'ne açılan yükselteleri üzerindedir (Harita: 2). Buradaki kalıntılar arazi çalışması öncesi yaptığımız uydur fotoğrafı taramalarında fark edilmiştir. Kayalık tepenin zirvesinde 60 x 60 m. boyutlarında, kare planda yapı kompleksidir. Güney yüzü boyunca yan yana sıralı halde en az 8 mekânı mevcuttur. Küçük ve orta boyutlardaki taşlardan örülü duvarların kalınlığı 1 m.yi bulur. Doğudaki 4 mekân diğerlerinden daha uzundur. Mekânların kuzeyinde genişçe avlu çevreleme duvarı ile koruma altına alınmıştır. Yapı kompleksi askeri amaçlı olmalıdır. Ancak işlev ve tarihleme konusunda fikir verebilecek buluntuya rastlanmamıştır.

Naldöken Derbendi Kargın'dan Antalya yoluna çıkan modern yolun da geçtiği doğal geçide verilen isimdir (Harita: 2). Güney egemenlik alanı çalışmaları esnasında, modern asfaltın ilerlediği rotanın yanında, daha alçak bir seviyeden devam eden eski yol kalıntıları tespit edilmiştir. En az 60 m. boyunca kuzey yöndeki vadi içinde izlenebilen yolun iki yanı taşlarla sınırlanmıştır (Resim: 15). Taş döşeli yolun genişliği 3 m.'dir. En az iki evre izlenmektedir. Eski yol dar vadi içindeki derbentin en yüksek noktasında tahrip olmuş, kısmen modern asfaltın altında kalmıştır. Derbendin en yüksek kesimde vadiyi doğu-batı doğrultusunda kapatan bir duvar tespit edilmiştir (Resim: 15). Modern yolu genişletme çalışmaları esnasında zarar gören duvar, arazi savunması ve kontrol amacıyla savunmanın gerekli olduğu bir noktadan çekilmiştir. Modern yolun batısında kalan kısım daha dik bir yamaç üzerine oturur. Yaklaşık 88 m. ilerledikten sonra kayalar üzerinde son bulmaktadır. Orta ve küçük boyutlu kaba işli taşlardan örülü düzensiz polygonal tekniktir. Kayaya bitiştiği noktada 90 derece açı ile kuzeye bakan bir kule yapmaktadır. Kulede kurtinlerin aksine daha büyük ve düzgün kesilmiş bloklar tercih edilmiştir. Yolun doğusunda kalan kesimin toplam uzunluğu 148 m.dir. Bu yamaç daha az eğime sahip olduğundan savunma hattı doğu-batı doğrultulu ilerleyip ilk kayalık sekiden sonra 45 derece açıyla kuzeye dönerek bir üst koddaki bulunan dik kayalıklarda sonlanır. Bu kesimde koruna gelme durumu daha iyicedir. İlk kez ekibimizce keşfedilen yol kalıntısı ve arazi savunma hattı 2020 yılının önemli verilerinden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Babacan, H., Polat-Becks, B.A., Şahin-Allahverdi, R., “Şeref Höyük / Komama Yüzey Araştırmasında Karşılaşılan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 1-4 Ekim 2018, Ankara.

Babacan, H., Polat-Becks, B.A., Şahin-Allahverdi, R., “Korkuteli Büyükköy Mezarlı-

ğı'ndan Osmanlıca Kitabeli Mezar Taşları", *Antalya Kitabı-II Antalya'da Türk-İslam Medeniyetinin İzleri*, Antalya, 2019, s. 659-676.

Becks, R., "Ein Neues Survey-Projekt in SW-Pisidien: Şeref Höyük – Komama und Umgebung", *Pisidia Yazıları. Hacı Ali Ekinci Armağanı*, (eds.) H. Metin, B.A. Polat Becks, R. Becks, M. Fırat, İstanbul, 2015, s. 1-7.

Becks, R. v.d., "Şeref Höyük / Komama ve Çevresi YüzeY Araştırması 2014", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 2016, s. 267-287.

Becks, R. v.d., "2015 Şeref Höyük / Komama ve Çevresi YüzeY Araştırmaları", 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Edirne, 2017, s. 671-690.

Becks R. – B.A. Polat Becks, "2016 Yılı Şeref Höyük/Komama ve Çevresi YüzeY Araştırmaları", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 2, 2018, s. 375-394.

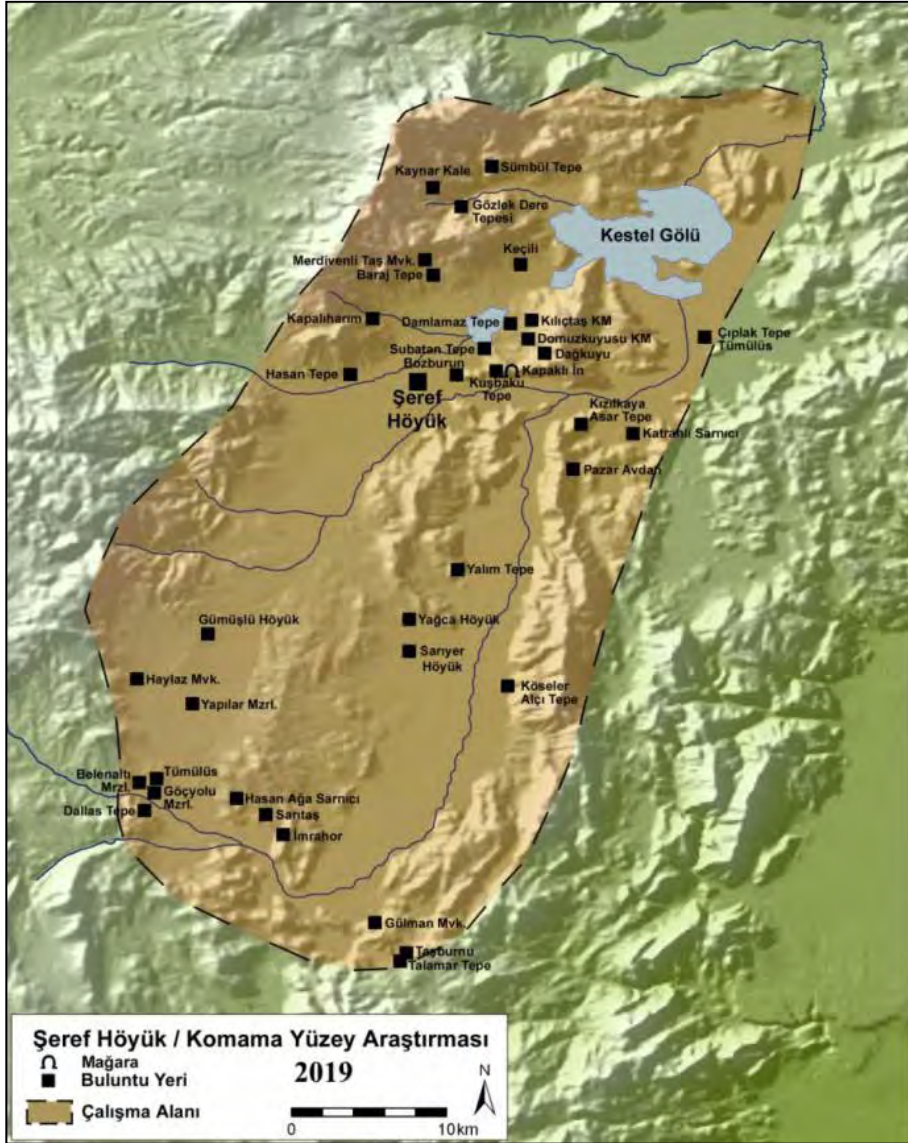
Becks R. – B.A. Polat Becks, "2017 Yılı Şeref Höyük/Komama ve Çevresi YüzeY Araştırması" 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2019, s. 279-295.

Becks R. – B.A. Polat-Becks "2018 Yılı Şeref Höyük / Komama ve Çevresi YüzeY Araştırması", 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 3, 2019, s. 249-268.

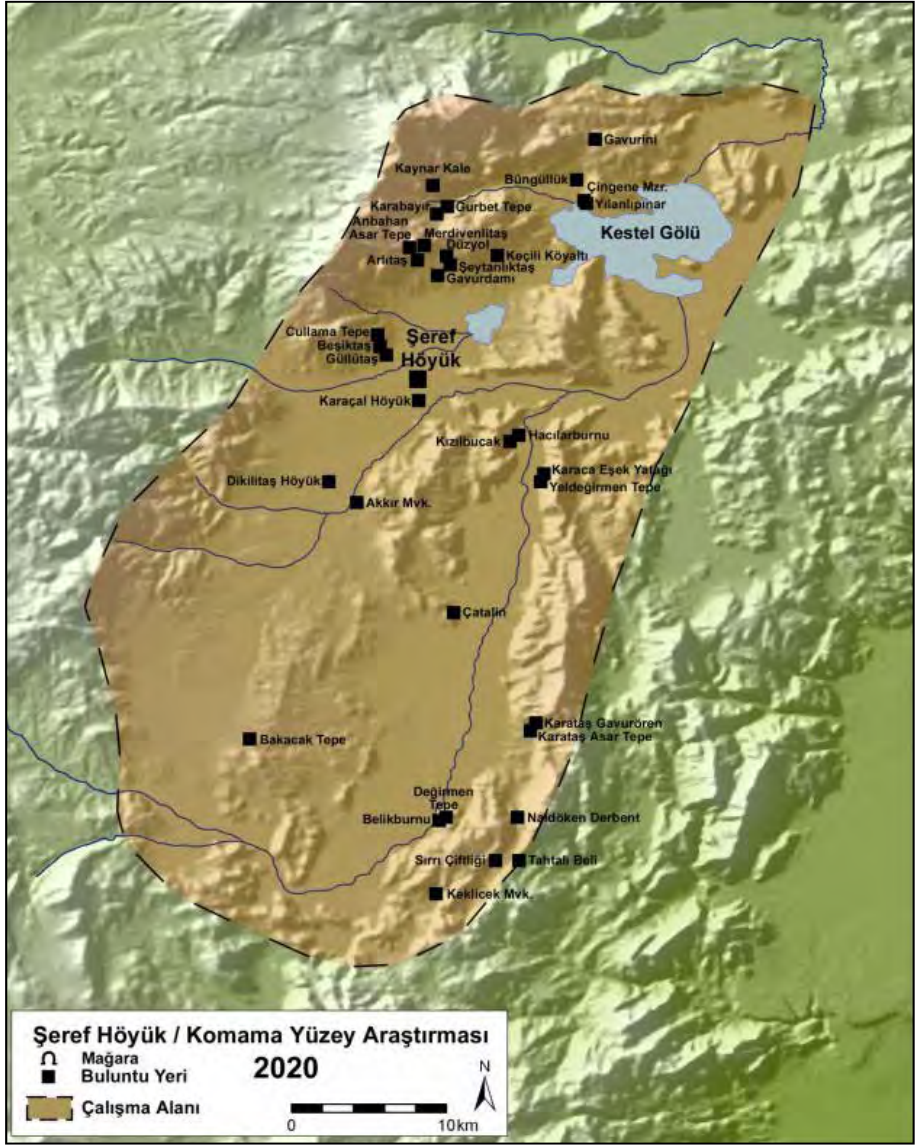
Çakmak O., Balkaya Ç., Becks R., Polat Becks B.A., "Şeref Höyük / Komama Jeofizik Araştırmaları -2018", 35. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 2019, s. 511-518.

Polat Becks, B.A., "Eski Kestel Gölü Çevresindeki Hellenistik Dönem Yerleşimleri", *I. TEKE Yöresi Sempozyumu* 04-06 Mart 2015, Burdur, 2015, s. 627-635.

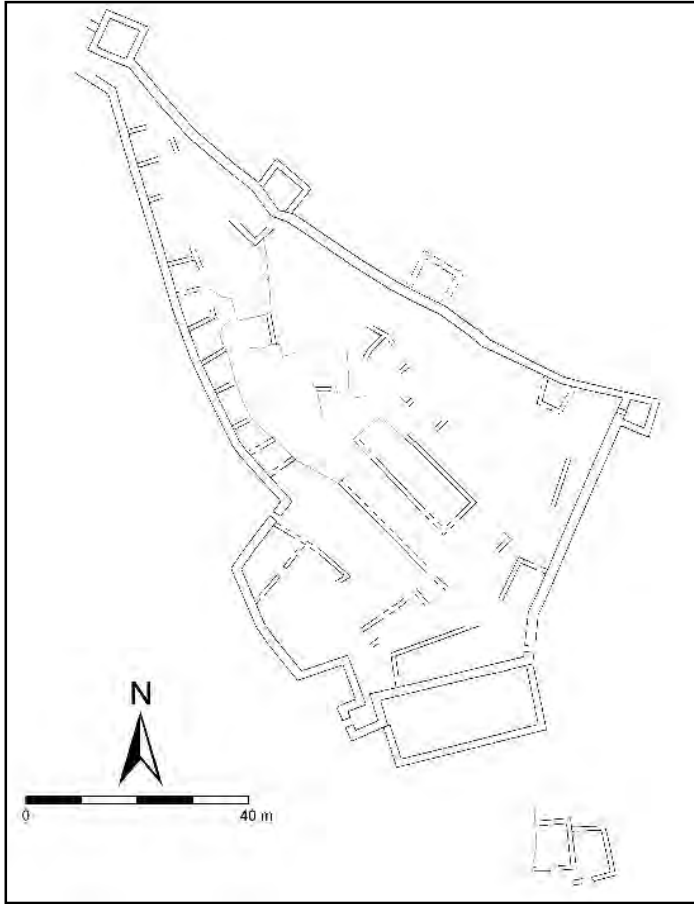
Polat-Becks, B.A., "Komama'nın Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe-A Newly Discovered Settlement In The Northern Territory Of Komama: Pancarlı Tepe", *MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, 2014, 215-27. Polat-Becks B.A., "Milyadeis'te Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kırsal Üretime Bağlı Arazi Kullanımı: Yerleşimler, İşlikler, Çiftlikler", 2. *Uluslararası Pisidia Araştırmaları Sempozyumu: Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret, Ekonomi*, 31 Ekim – 3 Kasım 2018, Isparta.

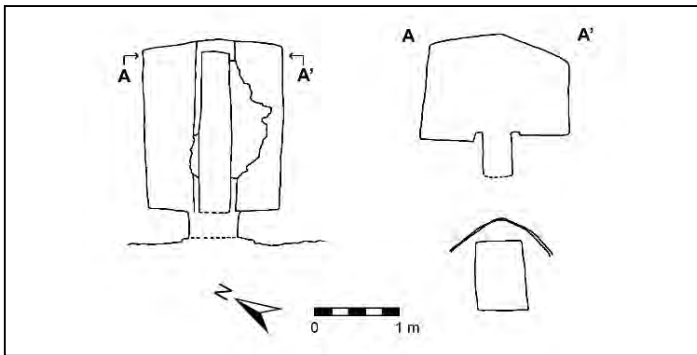
Harita 1: 2019 yılı yüzeY araştırmasında çalışılan alan ve ziyaret edilen buluntu yerleri.

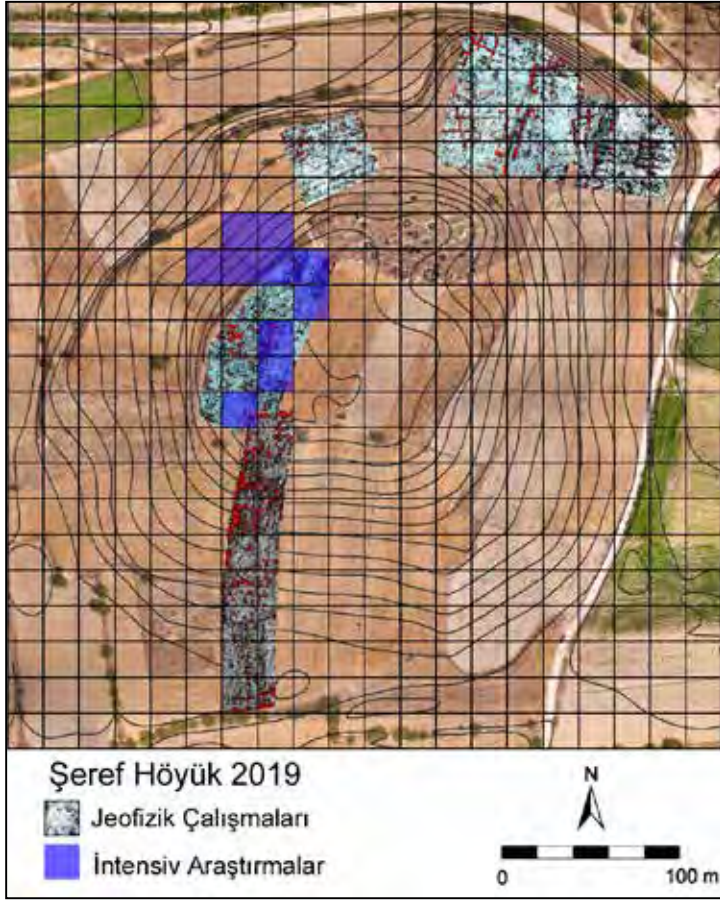
Harita 2: 2020 yılı yüzeY araştırmasında çalışılan alan ve ziyaret edilen buluntu yerleri.

Plan 2: Kaynar Kale Akropolis planı.

Plan 3: Kılıç Taş Kaya Mezarı.

Plan 1: Şeref Höyük, intensiv çalışmaların yürütüldüğü plan kareler ve jeofizik taramalar.

Resim 1: Şeref Höyük intensiv araştırmalar ve yüzey sikkelerinden örnekler.

Resim 2: Şeref Höyük yüzeyinde bulunan Demir Çağı mallarından örnekler.

Resim 3: Kaynar Kale Hamam Yapısı yazıtlı kaplama levhalarından ve tuğlalardan örnekler.

Resim 4: Kızılkaya Asar Tepe'yi çevreleyen surlar.

Resim 5: Ürkütlü Hasan Tepe tümülüsü ve lahit.

Resim 6: Ürkütlü Kuşbaku Yerleşimini çevreleyen surlar.

Resim 7: Kaçak kazılarla tahrip olan Yağca Höyük ve keramikleri.

Resim 8: Keçili Köyaltı Mevkii'nde bulunan el yapımı çanak çömlek parçaları.

Resim 9: Asar Tepe'de yapılar kaçak kazılarla tahrip olmuştur.

Resim 10: Dikilitaş Höyük, yüzey buluntularından örnekler.

Resim 11: Bozova yakınlarındaki Akkır Mevkii ve yüzey keramiklerinden örnekler.

Resim 12: Garipçe Karaçal Höyük ve yüzey buluntularından örnekler.

Resim 13: Karaca Eşek Yatağı, pithos gömülerin yapıldığı nekropol.

Resim 14: Değirmen Tepe yerleşimini çevreleyen surlar ve erken buluntulardan örnekler.

Resim 15: Naldöken Derbendi'ni kapatan sur duvarı ve yol kalıntısı.

2020 YILINDA SUĞLA GÖLÜ ÇEVRESİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI KAPSAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ramazan GÜNDÜZ*

Mustafa KIYAK

Pınar CEYLAN

Büşra ÇAĞLAYAN

Merve ÖMÜR

Asım GÜLTEKİN

GİRİŞ

2020 yılı Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem YüzeY Araştırması Konya'nın güneyinde yer alan Suğla Gölü çevresinde gerçekleştirilmiştir. İlk yıl çalışmalarının temel amacı bölgenin Prehistorik Dönemdeki üstlendiği rol hakkında ayrıntılı bilgi elde edebilmektir. Bu maksatla çalışma alanı içerisinde bulunan yerleşim birimlerinin dağ, tepe, tarım alanı ve Konya Bölge Koruma Kurulunca kayıt altına alınmış arkeolojik alanlarda incelemelerde bulunulmuştur. Çalışma alanımızın sınırlarını oluşturan Suğla Gölü, Beyşehir-Suğla oluğu olarak da adlandırılan doğal çöküntü koridorunun doğusunda yer almaktadır. Beyşehir Gölü'nden başlayan ve Suğla Gölü'nü de içine alarak Çarşamba Vadisine kadar uzanan bu koridor doğu batı yönünde yaklaşık 150 km uzunluğa ve güney kuzey yönünde 50 km genişliğe sahiptir (Harita1). Coğrafi olarak Orta Toros Dağları'nın kuzeybatı bölümünde yer alan Suğla Gölü havzası, gölün sularının da çekilmesiyle geniş düzlüklere sahip olmuştur. Bu alanlar günümüzde Seydişehir, Yalıhüyük ve Ahırlı ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır.2020 yılı çalışmaları Dr. Ramazan GÜNDÜZ başkanlığında¹ oluşturulan bir ekip tarafından yukarıda bahsi geçen ilçelerin Suğla Gölü'nü çevreleyen (Köy) Mahallelerinde gerçekleştirilmiştir.

- * Dr., Ramazan GÜNDÜZ, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya.ramazangunduz@selcuk.edu.tr orcidno: <https://orcid.org/0000-0003-4113-119X>
MA., Mustafa KIYAK, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, mustafarkeolog@gmail.com
MA., Pınar CEYLAN, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, pnceylan47@gmail.com
MA. Büşra ÇAĞLAYAN, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, busracaglayan5556@gmail.com
MA., Merve ÖMÜR, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, meerveo-mur@gmail.com
MA., Asım GÜLTEKİN, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, gultekin068@hotmail.com
- 1 2020 yılı Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem YüzeY Araştırması T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 31.08.2020 tarih ve E.634104 sayılı izni ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar Arş. Gör Dr. Ramazan GÜNDÜZ başkanlığında, Dr. Öğr. Üyesi Zafer KORKMAZ, Öğretim Görevlisi Kerem DEMİR, Yüksek Lisan öğrencilerimiz Arkeolog Mustafa KIYAK, Pınar CEYLAN, Merve ÖMÜR ve Arkeolog Büşra ÇAĞLAYAN, Tusem YÜCE ve Lisans Öğrencisi Hüseyin KIR ile Niğde Müze Müdürlüğü'nden bakanlık yetkili uzmanı olarak Hatun TİĞ'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

SEYDİŞEHİR İlçesi'nde YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Seydişehir İlçesi'nde yapılan çalışmalar Seydişehir merkezden Suğla Gülüne doğru sahanın yaklaşık birer metre aralıklarla taranmasıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında inceleme yapılan ilk yerleşme Seydişehir İlçe Merkezinde yer alan Seydişehir Höyük II' dir (Resim1). 2020 yılında höyükte yapılan çalışmalarda Demir Çağı ve Roma Dönemi'ne tarihlenebilen seramikler tespit edilmiştir. Burada krem astar üzerine kahverengi boya bezemeli, meander motifli bir parça ele geçmiştir. Parça kalın cidarlı, kaba formlu olup hamuru ince kumlu, kireç, mika ve taşçık katkılıdır. Parça üzerindeki meander motif süslemenin benzerleri Konya/Alâeddin Tepesi Höyükte de ele geçmiştir (Bahar, 1999b, s. 55, 58 Lev. VI, X) Boğazköy kazılarında açığa çıkarılan bazı kaplar üzerinde Orta Demir Çağı'na tarihlenen meander motifli örnekler bulunmaktadır (Bossert, 2000; Tafel 105, 113). Benzer boya bezemeli örneklerden yola çıkarak bu parçanın Orta Demir Çağı veya Geç Demir Çağı'na tarihlenebileceği düşünülmektedir.

2020 yılı yüzey araştırması kapsamında Seydişehir ilçe sınırları içerisinde incelenen ikinci alan Gölyüzü Mahallesi'dir. Seydişehir İlçesi'nin yaklaşık 11 km güneydoğusunda, Suğla Gölü'nün kuzeybatı kıyısında yer alan Gölyüzü (eski adı Suberde) Köyü'nün girişinde sulama kanalının yanında Suberde Höyük yerleşmesi yer almaktadır (Resim: 2). 1963 yılında Ralph Solecki tarafından tespit edilen höyükte (Solecki, 1965, s. 133) Jacques Bordaz başkanlığında 1964-65 yıllarında kazılar yapılmıştır (Bordaz, 1973, s. 283). 2020 yılı araştırmaları kapsamında inceleme yaptığımız Suberde Höyük'ün büyük bir kısmı ağaçlandırılmış ve mezarlık olarak kullanıldığı görülmüştür. Höyüğün üzerindeki bu tahribattan Suberde Höyük'te Prehistorik Dönem yerleşmesine dair bir iz görülmemektedir. Höyüğün oturduğu alan dışında Neolitik Döneme tarihlenebilecek bir taş balta ele geçmiştir.

Seydişehir İlçesi'nde incelenen üçüncü yerleşme Süzeklik Höyük'tür. Suberde Höyük'ün kuzey batısında Kesecik Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Süzeklik Höyük'ün tamamı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır (Resim: 3). Sürekli tarım faaliyetlerine maruz kalan höyüğün yüzeyinde nitelikli bir esere rastlanılmamıştır. Tespit edilen eserler arasında Geç Demir Çağı'ndan Roma Çağı'na kadar farklı dönemlere ait amorf çanak-çömlek parçaları bulunmaktadır. Bunlar dışında Demir Çağı özellikleri yansıtan küçük bir (amorf)pişmiş toprak yayık parçası, höyükteki Demir Çağı iskânını desteklemesi açısından önemlidir.

Süzeklik Höyük'ün ardından tarım arazilerinde devam eden incelemeler Süzeklik Höyük'ün kuzey doğusunda Kesecik Höyük'te devam etmiştir. Kesecik Mahallesi'nin güneybatı girişinde Seydişehir-Bozkır karayolunun kuzeyinde yer alan Kesecik Höyük'te yapılan incelemelerde Kesecik Höyük'ün tamamının ağaçlandırılıp mezarlık olarak kullanılmış olduğu görülmüştür (Resim4). Höyük üzerinde yapılan incelemelerde birkaç örnekle temsil edilen Kalkolitik ve Tunç Çağı buluntular yanında Demir Çağından Roma Dönemine kadar geniş bir aralığı tarihlenebilecek parçalar ele geçmiştir. Kesecik Höyük'te tespit edilen örnekler, yakın çevresindeki yerleşmelerden Seydişehir Höyük II, Göktürk Höyük, Gökhöyük Bağları Höyük, Gemili (Bağra) Höyük ve Ortakaraviran Höyükler'den bilinmektedir (Gündüz, 2019a; Bahar, 1999b).

Kesecik Höyük'te yapılan incelemelerin tamamlanmasının ardından güney doğu yönünde devam eden araştırmalarda Kesecik Höyük'e çok yakın bir mesafede tarafımızca yeni bir yerleşme tespit edilmiştir. Göktürk Höyük olarak adlandırılan bu yeni yerleşme Kesecik Höyük'ün güney doğusunda yer almaktadır. Yerleşim yerinin batı kısmında güney-kuzey yönlü açılan sulama kanalları ile ağır tahribata uğramış olduğu tespit edilmiştir (Resim: 5). Bu tahribattan dolayı boyutları tam hesaplanamamakla birlikte yerleşmenin kapladığı alanın küçük ve yüksekliğinin ova düzleminden yalnız 1.5 metre kadar olması bölgedeki diğer yerleşmelere göre nispeten küçük bir yerleşme olabileceğini akla getirmektedir. Höyüğün sağlam kalan kısmında ve çevresinde Prehistorik Döneme tarihlenebilecek (Geç Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı) örneklerin yanında Demir Çağı ve sonrasına tarihlenen çok sayıda çömlek parçası tespit edilmiştir.

Kesecik Mahallesi sınırları içerisinde incelenen son yerleşme Süzeklik Höyük'ün güney doğusunda yer alan Eski Köytepe Höyüktür. 2020 yılı yüzey araştırması bünyesinde tarafımızca inceleme yapılan Eski Köytepe Höyük Suğla Gölü su toplama alanına yaklaşık 2 km mesafede bulunmaktadır. Eteklerinin kısmen tarım arazisi olarak kullanıldığı görülen Eski Köytepe Höyük'ün üst kısımlarının tamamını, yer yer yaklaşık 1-1.5m uzunluğundaki yabani bitkiler kaplamıştır (Resim6). Bu bitki yoğunluğundan dolayı höyüğün bu kısımları istenilen düzeyde araştırılamamıştır. Ancak höyüğün güneybatı kesiminde, defneciler tarafından açılan kaçak kazı alanında bir havaneli ve pişmiş toprak kap parçaları tespit edilmiştir. Form ve yüzey özellikleri dikkate alınarak yapılan ön değerlendirmede pişmiş toprak parçaların Geç Neolitik / Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenebilecekleri anlaşılmıştır.

Kesecik Mahallesi'nde tamamlanan çalışmaların ardından Seydişehir ilçe merkezine yaklaşık 8 km mesafede yer alan Gökhöyük Mahallesi, Gökhöyük Bağları Höyük'te incelemelere devam edilmiştir. Höyük, Bağlar Mevkii'nde Beyşehir' den Çumra' ya su taşıyan kanalın hemen yanında yer almaktadır (Resim 7). (Gündüz, 2019b, s. 207). Höyük, James Mellaart tarafından 1950'li yıllarda ilk keşfedildiğinde bu kanaldan dolayı (Kanal Höyük) olarak adlandırılmıştır (Mellaart, 1954, s. 181,183; Mellaart, 1961, s. 161). 2002 yılında höyüğün güney doğu kısmında DSİ'nin beton sulama kanalı projesi kapsamında yapılan kazılarda arkeolojik eserlerin açığa çıkmasıyla 2002-2005 yılları arasında Konya Müze Müdürlüğüne burada kurtarma kazıları yapılmıştır. Bu kazılarda ele geçen çanak-çömlek buluntular üzerinden yerleşmede kahverengi, devetüyü örneklerin yanı sıra koyu yeşil kaplarında olduğu anlaşılmaktadır. Geç Neolitik, Erken Kalkolitik tabakalarda ise çok sayıda S profilli, kısa boyunlu, dışa çekik ağızlı kırmızı astarlı mallar ele geçmiştir. 2020 yılı yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilen eserler kazılarda daha önce açığa çıkan buluntular örtüşmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Gökhöyük Bağları Höyüğü Erken Dönem seramiklerinin siyahtan griye ve kırmızımsı kahverengiden devetüyüne değişen renklerde astarlı oldukları anlaşılmıştır.

Gökhöyük Mahallesi'nde tamamlanan çalışmalardan sonra araştırmalar güney doğu yönünde Kuran Mahallesi'nin Suğla Gölü'ne bakan yamaçlarında devam etmiştir. Bu çalış-

malar kapsamında incelen Uzun Kır Tepe'nin kaçak kazıcılar tarafından ağır tahrip edildiği ve çok sayıda geç dönem mezarının açığa çıkarıldığı görülmüştür. Daha çok Helenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek çanak-çömlek parçalarının görüldüğü alanda herhangi bir Prehistorik Dönem buluntuya rastlanmamıştır.

Kuran Mahallesi'nin ardından araştırmalara Kumluca Mahallesi'nin Suğla Gölü'ne bakan arazilerinde devam edilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında Gemili (Bağra) Höyük'te incelemelerde bulunulmuştur. Höyük Suğla Gölü'ne yaklaşık olarak 1 km mesafede, gölün doğusunda Seydişehir – Bozkır karayolunun güney batısında yer almaktadır (Resim 8). 2020 yılı araştırmaları kapsamında Geç Neolitik ve/veya Erken Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek bir kil kadın figürini yanında Kalkolitik Tunç Çağı ve Demir Çağı'na tarihlenebilecek pişmiş toprak eserler de tespit edilmiştir. Demir Çağı seramik parçaları içerisinde bölgenin bilinen ilk yatay yayık parçası tespit edilmiştir. Bu döneme kadar bilinen yatay yayık kap örnekleri Kalkolitik Dönem (Gündüz, 2020c, s. 329; Şekil 11) ve Tunç Çağı ile sınırlıyken (Cultraro, 2013, s. 157-189; Morris, 2013, s. 70-79; Morris, 2014, s. 205-222; Takaoğlu, 2006, s. 23-44), Demir Çağı örnekleri ise bilinmemekteydi. Koyu yüzlü, kaba formu bu parçanın iç kısmında yayıklarda bulunan eklentiler hem Gökhöyük Bağları Höyük'te (Gündüz, 2020, s. 333) hem de aşağıda verilen Ortakaraviran Küçük Höyük'te ele geçen örneklerde de görülmektedir. Höyüğün geç dönemleri hakkında bilgi veren Helenistik ve Roma Dönemi çanak çömlek parçalarının yanı sıra bir adet sikke bulunmuştur. Höyükte tespit edilen buluntular Gemili (Bağra) Höyük'ün yaklaşık olarak Geç Neolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar yerleşim görmüş olduğunu düşündürmektedir. Kumluca Mahallesi'nde tamamlanan çalışmalarından sonra incelemelere Ortakaraviran Mahallesi'nde devam edilmiştir.

Ortakaraviran Mahallesi'nin Suğla Gölü kıyısı içinde kalan arazilerde yapılan çalışmalar sırasında Mellaart tarafından 1950 li yıllarda keşfedilmiş olan Ortakaraviran Büyük Höyükte incelemelerde bulunulmuştur. Höyük, Suğla Gölü'nün kıyısında, Seydişehir-Bozkır karayolunun yaklaşık 2 km batısında konumlanmaktadır (Resim: 9). Sulanabilen verimli tarım arazileri arasında kalan höyüğün eteklerinin yapılan tarım faaliyetleri ile tahrip edildiği görülmüştür. Tarafımızca höyükte yapılan incelemelerde Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlenebilecek çanak-çömlek parçaları tespit edilmiştir. Burada tamamlanan incelemelerin ardından çalışmalara güneyde kalan Ortakaraviran Küçük Höyükte devam edilmiştir.

Ortakaraviran Küçük Höyük, Mellaart tarafından 1950 li yıllarda keşfedilmiştir. Höyük, Suğla Gölünün kıyısında, Seydişehir-Bozkır karayolunun yaklaşık 1 km batısında konumlanmaktadır (Resim: 10). 2020 çalışmalarında höyüğün yüzeyini kaplayan yabani bitkilerden dolayı saha istenilen düzeyde taranamamıştır. Höyüğün kuzey doğu kesiminde yabani otların daha az olduğu alanda yapılan incelemelerde Demir Çağı'na tarihlenen amorf parçaların yanında aynı döneme tarihlenebilecek bir yayık parçası ele geçmiştir. Bunların dışında bu bölge için karakteristik olarak nitelendirilebilecek Geç Demir Çağı örnekleri Seydişehir Höyük II, Gökhöyük Bağları Höyük'ten bilinen bir krem astarlı kahverengi boya ile yapılmış spiral

motifli parça ele geçmiştir. Ortakaraviran Höyük'te tamamlanan çalışmaların ardından daha güneyde Ahırlı İlçesi'nde çalışmalara devam edilmiştir.

AHIRLI İlçesi'nde YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Ahırlı İlçesi'nin Suğla Gölü kıyısında en batıda yer alan Mahallesi olan Akkise'de yapılan çalışmalarda yeni bir yerleşim yeri keşfedilmiştir. Akkise Mahallesi'nin güney batısında Suğla Gölü'ne bakan yamaçlarda tespit edilen bu yeni yerleşme tarafımızca Akkise/Yahyalı Höyük olarak adlandırılmıştır (Gündüz, 2020b, s. 245). Bölgeye hakim bir tepe üzerinde genişçe bir alana kurulduğu tahmin edilen yerleşmenin (Resim 12) yüzeyinde çok sayıda pişmiş toprak çanak-çömlek parçası, obsidyen, çakmaktaşıdan alet ve yonga parçaları ile birlikte havaneli ve öğütme taşları tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten kaçak kazıcılar tarafından yerleşim yerinin güney batı kısmında açılan bir kazı çukurunda taş temelli bir mimari yapı parçası açığa çıkarılmıştır (Gündüz, 2020b, Figür 2-6). Gözle yapılan ilk incelemelerde farklı yüzey özelliklerine sahip pişmiş toprak kap parçalarının farklı formlara ait olduğu anlaşılmıştır. Özellikle burada ele geçen koyu yüzlü açık izli, içe kapanan ağızlı kap parçalarının benzerleri buraya çok yakın mesafede yer alan, Gökhöyük Bağları Höyük'ten ve daha doğuda Çatalhöyük'ten (Özdöl, 2006, Levha 27-40) bilinmektedir. Benzerlerinden yola çıkarak yapılan ilk değerlendirmeye göresöz konusu kap parçaları Geç Neolitik Dönem'den Kalkolitik Dönem'e kadar süren bir zaman diliminde kullanım görmüştür. Bu durum Akkise / Yahyalı Höyük'ün Geç Neolitik Dönem'de yerleşim gördüğü ve bu yerleşimin Kalkolitik Dönem'de de devam ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Ahırlı ilçe sınırları içerisinde inceleme yapılan bir başka alan Balıklava Mahallesi'dir. Balıklava Mahallesi Karayaka Mevkii'nde yapılan çalışmalar sırasında dayeni bir yerleşim yeri tespit edilmiştir. Burası bir höyük yerleşmesinden ziyade düz bir yerleşme görünümündedir (Resim: 13). Yerleşim alanı içerisinde yapılan detaylı yüzey taramasında Prehistorik Dönem'e tarihlendirilebilecek pişmiş toprak kap parçaları ile birlikte obsidyen, çakmaktaşı alet ve yonga parçaları, havaneli, ezgi taşı, çeşitli süs eşyaları ele geçmiştir. Balıklava/Karayaka Mevkii'nde tespit edilen seramik parçalarının Suğla Gölü kıyısında yer alan Gökhöyük Bağları Höyük ve Akkise/Yahyalı Höyük ile benzer özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu benzer örneklerden yola çıkarak yerleşimin Geç Neolitik ve Kalkolitik Dönemde iskan gördüğü düşünülmektedir.

SONUÇ

2020 yılı Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması kapsamında; Konya İli, Seydişehir ve Ahırlı ilçelerine bağlı mahallelerde ve Kesecik Höyük, Göktürk Höyük, Eski Köytepe Höyük, Gökhöyük Bağları Höyük, Uzun Kır Tepe Nekropol alanı, Gemili (Bağra) Höyük, Akkise/Yahyalı Höyük Orta Karaviran I ve II höyük ile Balıklava/Karayaka Mevki'inde incelemelerde bulunulmuştur. Söz konusu yerleşim yerlerinde tespit edilen eserler bölgede bulunan höyüklerin büyük bir kısmının Prehistorik Dönemde iskân edildiğini

göstermiştir. Bu höyüklerde tespit edilen Neolitik ve/veya Kalkolitik Dönem buluntuların hem kil içeriği hem form ve yüzey özellikleri açısından benzerliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu benzerlikler dar bir alanda Çatalhöyük ve Erbaba Höyükte'de görülebilmektedir. Pişmiş toprak kaplarda görülen form ve yüzey özelliği benzerliklerinin yalnız Prehistorik Dönemler ile sınırlı olmadığı bölge içindeki yerleşmelerde Tunç ve Demir Çağın'da da ortak özelliklerin bulunduğu ele geçen pişmiş toprak kap parçalarından anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemlere tarihlenen bu buluntuların gösterdiği benzer özellikler bölge içinde mikro düzeyde ortak bir kültürün var olabileceğini işaret etmektedir. Yüzeyden toplanan eserler belirli bir sitatigrafi vermediğinden yerleşmelerin kronolojik olarak kesin tarihlendirmeleri yapılamamıştır. Ancak yüzey araştırması sonucunda elde edilen bulgular üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında Suğla Gölü çevresinin Neolitik Dönemden itibaren önemli bir yerleşim bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Ele geçen buluntulardan Neolitik Dönemde bölgede başlayan iskân sürecinin Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağında da devam ettiği, bazı yerleşmelerde ise iskânın MÖ 1. binin sonuna kadar sürmüş olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

BAHAR, H. (1999). *Demir Çağı'nda Konya ve Çevresi*. Konya:Selçuk üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

BORDAZ, J. (1973). Current Research in the Neolithic of South Central Turkey: Suberde, Erbaba and Their Chronological Implications. *American Journal of Archaeology*, Vol. 77, No. 3, pp. 282-288.

BOSSERT, E. M. (2000). *Die Keramik Phrygischer Zeit von Boğazköy: Fundeaus den Grabungskampagnen 1906, 1907, 1911, 1912, 1931-1939 und 1952-1960*.Main am Rhein: Von Zabern.

CULTRARO, M. (2013).Barrel-Shaped vessels in context: A Long-Range model of dairy production in eastern and central Mediterranean during the late fourth and early thirdmillennia BC.,*Origini*Xxxv, 157-189.

GÜNDÜZ, R. (2019A). Gökhöyük Bağları Höyüğü Demir Çağı Seramiği. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

GÜNDÜZ, R. (2019B). Gökhöyük Bağları HöyüğündenErken Demir Çağı Seramiği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 42, 204-222. doi: 10.17498/kdeniz

GÜNDÜZ, R. 2020a. Seydişehir Çevresinde Tespit Edilen Yeni Yerleşimler. *Amisos*, 5/9, 362-385.

GÜNDÜZ, R. 2020b.Akkise/Yahyalı Höyük: Suğla Gölü Kenarında Yeni Bir Prehistorik Yerleşim”, *Arkhaia Anatolika* 3, 244-253. DOI: 10.32949/Arkhaia.2020.22.

GÜNDÜZ, R. 2020c.Yayık: Gökhöyük Bağları Höyüğünde Süt ve Süt Ürünleri Üretimi-ne Dair Bir Ön Değerlendirme. *SEFAD*, 43, 325-344.

MELLAART, J. 1954. Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey. *Anatolian Studies*, Vol. 4, 175-240.

MELLAART, J. 1961. Early Cultures of the South Anatolian Plateau. *Anatolian Studies*, Vol. 11, 159-184.

MORRIS, S. P. 2013. From Clay to Milk in Mediterranean Prehistory: Tracking a Special Vessel. (Ed.) G. E. Areshia, *Celebrating 40 Years of Discovery*, 70-79. Los Angeles: Annual Review of TheCotsenInstitute of Archaeology at UCLA.

MORRIS, S. P. 2014. Dairy Queen: Churns and milk products in the Aegean Bronze Age. *Opuscula*, 7, 205-222.

ÖZDÖL, S. 2006. Anadolu’da Erken Dönem Çanak Çömlek Kùltürleri ve Çatal Höyük Örneği. (Doktora Tezi).Ege Üniversitesi, İzmir.

SOLECKI, R. 1965. An Archeological Reconnaissance In The Beyşehir-Suğla Area Of South Western Turkey. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII-1, 129-148.

TAKAOĞLU, T. 2006. Patterns of dairying in coastal Northwestern Anatolia. (Ed.) T. Takaoğlu. *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, 3, 23-44. İstanbul: Ege Yay.

Harita 1: Beyşehir Suğla Havzası içerisinde kalan alan.

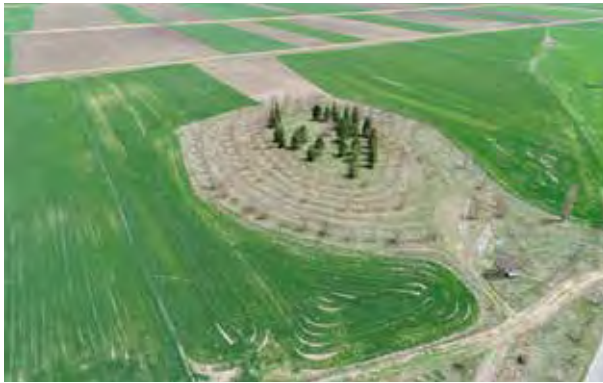
Resim 1: Seydişehir Höyük II, havadan genel görünüm.

Resim 2: Suberde Höyük genel görünüm.

Resim 3: Süzeklik Höyük genel görünüm.

Resim 4: Kesecik Höyük havadan genel görünüm.

Resim 5: Göktürk Höyük genel görünüm.

Resim 6: Eski Köytepe Höyük havadan genel görünüm.

Resim 7: Gökhöyük Bağları Höyük (Kanal Höyük) havadan genel görünüm.

Resim 8: Gemili (Bağra) Höyük havadan genel görünüm

Resim 9: Ortakaraviran II (Büyük Höyük) havadan genel görünüm.

Resim 10: Ortakaraviran (I) Küçük Höyük havadan genel görünüm.

Resim 11: Akkise/Yahyalı Höyük havadan genel görünüm.

Resim 12: Balıklava Karayaka Mevkii genel görünüm.

GİRESUN İLİ ŞEBİNKARAHİSAR İLÇESİ 2019 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Salih KAYMAKÇI*

Güneş ÖZDAL

Tuğçe Merve ZİNAL

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Giresun İli ve İlçeleri ile Giresun Adası Arkeolojik YüzeY Araştırmaları 2019 yılı Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarımız daha önceki yıllarda sahil kesimi ve dağlık kesimdeki Alucra ile Çamoluk ilçelerinde yapmış olduğumuz yüzeY araştırmalarında elde edilen sonuçları desteklemek amacı ile daha çok ilin dağlık-ormanlık alanlarında gerçekleştirilmiştir. Giresun ilinin iç kesiminde bulunan ve dağlık kesimini oluşturan Şebinkarahisar İlçesi'nde devam edilen çalışmalardaki amacımız geçen yıllardan çalışmış olduğumuz Erken Tunç Çağı (ETÇ), II. Binyıl, Hellenistik-Roma kültürlerinin iç kesimlerle olan bağlan-talarına ulaşmak, Erken Tunç Çağı yol güzargahlarını tespit etmek ve Mihtrades Hanedan-lığı ile ilişkilendirdiğimiz basamaklı tünel mimarisinin yayılımını araştırmaktır. (Harita: 1-2)¹ Araştırmamız öncelikli olarak Şebinkarahisar-Alucra, Şebinkarahisar-Çamoluk ve Şebin-karahisar-Akıncılar (Sivas) sınırlarında bulunan köylerde başlamıştır. YüzeY araştırmasına ilk olarak Şebinkarahisar İlçesi'nin yaklaşık 40 km kuzey doğusundaki Gökçetaş (Manasur) Köyü'nde başlanmıştır.

1. Manasur (Manastır) Yerleşimi

Gökçetaş Köyü'nün 2 km güneydoğusunda bulunan ve bir tepe üstü yerleşimi olarak tes-pit edilen *Manasur Yerleşiminde* II. Binyıl keramikleri yoğun olarak gözlemlenmiştir. Çalgan Mahallesi ile Merkez Manastır Mahallesi bağlayan yol üzerinde bulunan yerleşme 30 m yüksekliğe sahiptir. Yerleşmenin hemen güneyinde debisi fazla olmayan bir çay akmakta-dır. Kuzey-güney 200 m, Doğu-batı 100 m, ölçülerine sahiptir. Tepe üzerinde horasan harcı

* Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yalnızbağ Yerleşkesi Erzincan/Türkiye, s_kaymakci@hotmail.com, Arkeolog Güneş ÖZDAL, Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, Arkeolog Tuğçe Merve ZİNAL, Ludwig-Maximili-ans-University München Arkeoloji Bölümü YL Öğrencisi.

1 Giresun Müzesi Müdürü Hulusi GÜLEÇ'e ve Uzman Gökhan GÜRNAL'a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Araştırmalarımızda Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün ve Türk Tarih Kurumu'nun (TTK) desteğini aldık. TTK ve Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğüne teşekkür ederiz. Araştırmalarımız sırasında desteğini gördüğümüz Şebinkarahisar İlçe Kaymakamlığına, Şebinkarahisar Belediye Başkanlığına, Emniyet Müdürlüğü ve Jandarma Komutanlığı çalışanlarına teşekkür ederiz. YüzeY araştırmaları 2018-2019 yılı çalışmalarına, 2 Nolu Ankara Koruma Kurulu'ndan Bakanlık Temsilcisi Arkeolog Hüseyin YIL-DIZ ve Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bakanlık Temsilcisi Arkeolog Dr. Serpil SANDALCI, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Arkeolog Güneş ÖZDAL, Selçuk Üniversitesi'nden Arkeolog Serdar DAŞDEMİR, İstanbul Üniversitesi'nden Arkeolog İrem PEKACAR ve Arkeolog Elif ÇAĞLAYAN ile Ludwig-Maximili-ans-University München öğrencisi Tuğçe Merve ZİNAL katılmışlardır. Özverili çalışmalarından dolayı Bakan-lık Temsilcilerimize ve tüm ekip üyelerine teşekkür ederim.

kullanılarak oluşturulmuş geç dönem basit mimari gözlemlenmiştir. Büyük oranda kaçak kazılarla tahrip edilmiştir.

2. Koçunbaşı – Kuşçu Yerleşimi

Gökçetaş Köyü'nün 3 km doğusunda Şebinkarahisar-Alucra yolunun 5 km kuzeyinde *Koçunbaşı-Kuşçu Yerleşimi* tespit edilmiştir. Ormanlık alanda bulunan ve bir yamaç yerleşimi olarak gözlemlenen yerleşme sınırları kuzey-güney doğrultusu yaklaşık 250 m, doğu-batı 150 m'dir. Yerleşmenin yaklaşık 2 km güneydoğusunda Kozanlar Deresi akmaktadır. ETÇ keramiklerinin yoğun olarak görüldüğü alanda sırlı Osmanlı ve Selçuklu seramikleri de tespit edilmiştir.

3. Gemikaya-Düz Tarla Mevkii

Araştırma Gökçetaş Köyü'nün güneyindeki Altınçevre-Balcana köylerinde devam etmiştir. Altınçevre-Balcana köyü içerisinde Osmanlı ve Selçuklu dönemlerine ait seramik örneklerinin görüldüğü *Gemikaya-Düztarla Mevkii* tespit edilmiştir. Alanda seramiklerin yanı sıra 1 adet patinasız obsidyen tespit edilmiştir.

4. Kayabaşı Yerleşimi

Yine Altınçevre-Balcana Köyü'nün 1 km güneydoğusunda Balcana ırmağının hemen yanında *Kayabaşı Yerleşimi* tespit edilmiştir. Şebinkarahisar-Alucra yolunun 5 km batısında bulunan yerleşme üzerinde tarım faaliyetleri devam ettiği için net bir sınır vermemektedir. Yerleşim üzerinde II. Binyıl ve Roma Dönemi keramikleri tespit edilmiştir.

5. Kısık Yerleşimi

Altınçevre-Balcana Köyü'nün 1.5 km güneyinde ise doğal bir kaya üzerinde konumlandırılan *Kısık Yerleşimi* tespit edilmiştir. Şebinkarahisar-Alucra karayolunun 300 m kuzeyinde bulunan yerleşme Alucra-Şebinkarahisar yolunu denetleyen bir konumdur. Bu yol Antikçağda Orta Anadolu'yu Doğu Anadolu'ya ve oradan da İran'a bağlayan bir yol olarak kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bölgede tarafımızca yapılan Yüzey araştırmaları ve çevresinde ki diğer araştırmalarda tespit edilen yerleşimler bu savımızı destekler durumdadır. Yerleşme, kuzeyindeki yol çalışmaları sırasında tahrip edilmiştir. Yerleşimin üzeri 20x20 ölçülerindedir. Alanda ETÇ, II. Binyıl keramikleri tespit edilmiştir.

Araştırma Şebinkarahisar'ın 25 km kuzeydoğusundaki Alucra ilçe sınırındaki Turpçu, Alışar, Sipahi ve Güneygören köylerinde devam etmiştir. Alucra İlçesi'nde 2015-2016 yıllarında yapmış olduğumuz yüzey araştırması sonuçlarını birleştirmek amaçlı bu köylerde kapsamlı ve sistematik araştırmalar yapılmıştır.

6. Kalecik Kalesi

Turpçu Köyü sınırları içerisinde Kalecik Mahallesi'nde *Kalecik Kalesi* tespit edilmiştir. Kalede Pontus (Mithradates Hanedanlığı) ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz basamaklı bir tünel tespit edilmiştir. Bu tüneller Orta Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde çokça görülmektedir. Yaptığımız araştırma sırasında bu tünellerin benzerlerini çalışma sahamızı oluşturan Giresun'un dağlık kesiminde birkaç noktada daha tespit ettik. Kalecik Kalesi'ndeki bu basamaklı tünelin girişi doğal kayaya oygu şeklinde olup yüksekliği 3x3 m'dir. Basamakların yüksekliği ise 30x25 cm şeklindedir. Basamaklar girişten başlayıp tünelin ortasına doğru tahribata uğradığı için düzensizdir. Basamaklı tünelin görülebilen uzunluğu 40 m'dir. Fakat 20. metresinden itibaren doğal tahribat (dolgu) ve kaçak kazılarla dolmuştur. Tünelin girişinde bir sıra 25 cm yüksekliğinde set oluşturulmuştur. Tünelin sonunda az da olsa su birikintisi olduğu görülmüştür. Kuzeydoğu-güneybatı uzantılı basamaklı tünel 45 derecelik eğimle o dönemdeki su ihtiyacını karşılamak amaçlı olarak yapıldığını düşünmekteyiz. Kalenin hemen güneybatısında ise bir ırmak bulunmaktadır. Basamaklı tünellerin tespit edildiği yerleşim birimlerinin yakınlarda mutlaka bir ırmak ve su kaynağı olduğu görülmüştür. Bu durum tünellerin su ihtiyacını karşılamaları tezini doğrular niteliktedir.

7. Kalebaşı Yerleşimi

Kalecik Kalesi'nin hemen kuzeydoğusundaki yamaç alanda yoğun tahribata uğramış 3x3 boyutlarında 2 adet su sarnıcı tespit edilmiştir. Horasan harcı kullanılarak oluşturulmuş sarnıkların hemen güneydoğusunda iki adet mezarlık tespit edilmiştir. *Kalebaşı Yerleşimi* olarak isimlendirdiğimiz bu alandaki mezarlar kaçak kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Bu alan Kalecik Kalesi ile bağlantılı olup kalenin yerleşim alanı ve nekropolü olarak düşünülmüştür. Hemen güneydoğu yamacında II. Binyıl, ETC dönemine ait keramik parçaları ele geçirilmiştir.

8. Kanlıkaya Mezarlık Alanı

Araştırmalarımız Şebinkarahisar ilçe merkezinin kuzeydoğusundaki Güneygören-İsola Köyü'nde devam etmiştir. Güneygören Köyü'nün 3 km kuzeyinde, kayalık bir alan üzerinde tespit ettiğimiz *Kanlıkaya Mezarlık Alanı* Geç Antik Çağ Mezarlığı olarak tarihlendirilmiştir. Alanda pitos stroter ve kalypterler parçaları tespit edilmiş olup yoğun kaçak kazıların yapıldığı ve tahrip edildiği görülmüştür.

9. Diler Köyü Yazıtları

Şebinkarahisar ilçe merkezinin 10 km güneybatısında bulunan Diler Köyü'nde bulunan bir köy evinde devşirme olarak kullanılmış *1 adet yazıt 1 adet mezar steli* tespit edilmiştir. Roma Dönemi'ne tarihlediğimiz yazıt ve kitabeler üzerinde kapsamlı çalışmalarımız devam etmektedir.

10. Gavur Tepe Kutsal Alanı

Araştırma Şebinkarahisar'ın 17 km güneydoğusunda bulunan Duman Köyü'nde Gavur Tepe denilen alanda sürdürülmüştür. Gavur Tepe yolu üzerinde alanın kuzeydoğusunda yaklaşık 2 m kalınlığında düzenli kırma taşlardan oluşturulmuş duvar örgüsü tespit edilmiştir. Duvar yol yapımı sırasında tahrip edilmiştir. Duman Köyü'nün yaklaşık 1 km batısında doğal yüksek bir kaya üzerinde bulunan alanı *Gavur Tepe Kutsal Alanı* olarak isimlendirdik. Kutsal bir alan olduğu görülen bu alana ulaşmak için yamaçtan başlayıp kutsal alana kadar yer yer düzenli kayaya oygu basamaklar tespit edilmiştir. Bu basamaklardan sonra 3 adet kayaya oygu içleri sıvalı sarnıç tespit edilmiştir. Kutsal alanın zirvesinde güneybatıya bakan semer-dam formlu kayaya oygu, zeminden yüksekliği 220x150 cm olan bir mimari tespit edilmiştir. Bu alanın kuzeydoğu girişinin hemen karşısında boyu 85x50 cm olan ve üstü kemer formlu derinliği 8 cm olan bir niş görülmüştür. Nişin sağında ve solunda kandil için yapılan girintiler tespit edilmiştir ve ateş isi gözlemlenmiştir. Doğu nişin yüksekliği 95x57 cm derinliği 37 cm dir. Batı nişin ise 40x36 cm derinliği 26 cm'dir. Alanın tamamı harç ile sıvanmıştır. Alanın girişinde doğu-batı 2 m, kuzey-güney 1.5 m olan kayaya oygu düzleştirilmiş alan mevcuttur. Semerdamlı alanın hemen kuzeybatısında derinliği 220 cm olan asimetrik ağız 75x100 cm olan sarnıç daha tespit edilmiştir. Ağızdan karna doğru genişleyen ve dibe doğru daralan bir forma sahiptir. İçi tamamen sıvalıdır. Sıva kalınlığı 0,5 cm'dir. Sarnıcın ağızını çevreleyen 10 cm genişlikli ve 2 cm derinlikli muhtemelen kapak taşı kullanılmıştır. Hemen sarnıcın doğusunda derinliği 5 cm 40x37 cm ölçülü dikdörtgen bir oygu ve hemen alanın kuzeybatısında 10x10 cm lik dairesel formlu 2 adet 6 cm derinlikli kayaya oygu niş olduğu saptanmıştır. Bölge de yer yer insan kemiklerine de rastlanılmıştır.

Kutsal alanın hemen kuzeybatısında 5 m kayaya oygu bir sarnıç daha tespit edilmiştir. Kaçak kazılarla tahrip edilen bu sarnıçta 3 adet basamak sağlam kalmıştır. Kutsal alanın 10 m batısında yamaçta zirvedekine benzeyen bir sarnıç daha tespit edilmiştir. Yüksekliği 240 cm, gövde genişliği 150 cm, asimetrik ağız 80x75 cm olan yine aynı forma sahip sıvalı bir sarnıçtır. Hemen sarnıcın doğusunda derinliği 13 cm eni 20 cm yüksekliği 10 cm olan kandil yeri görülmüştür.

11. Aluçlu Tarla Yerleşimi

Araştırmamız Şebinkarahisar'ın sınır bölgeleri Sivas - Akıncılar; sınırında bulunan Yakınca Köyü ve yakın bölgelerinde bulunan Buzkeçi, Doğanyuva, Karaağaç köylerinde devam etmiştir. Karaağaç Köyü'nün 2 km kuzeydoğusunda Şebinkarahisar-Karaağaç yolunun hemen 1 km doğusunda sınırları belli olmayan ve bir yamaç yerleşimi olarak gözlemlediğimiz *Aluçlu Tarla Yerleşimi* tespit edilmiştir. 500 m güneydoğusunda Hasanağa Irmağı bulunan yerleşmenin üzerinde az sayıda II. Binyıl ve Helenistik dönem keramikleri tespit edilmiştir.

12. Kavaklıgıntaş Yerleşimi

Şebinkarahisar'ın 24 km kuzeyinde Yeşilyayla Köyü sınırları içerisinde *Kavaklıgıntaş Yerleşimi tespit edilmiştir*. Köyün 4 km kuzeybatısında yüksek ve korunaklı kayalık bir tepenin üzerinde bulunan ve sınırları belli olmayan yerleşmenin hemen 2 km güneyinde Tombuloğlu Deresi akmaktadır. Yerleşmenin çevresi basit kırma taşlarla ve kuru duvar tekniği ile yapılmış savunma sistemleri ile çevrilidir. Fakat doğal tahribat ile sağlam görünmemektedir. Hemen batısında da Saydere Irmağı bulunan yerleşimin üzerinde ETÇ ve II. Binyıl keramikleri tespit edilmiştir.

13. Şebinkarahisar Kalesi

İlçe merkezinin hemen güneydoğusunda bulunan yüksek ve korunaklı bir tepe üzerinde yapılmış Şebinkarahisar Kalesi araştırılmıştır. Yapılan çalışmalarda ETÇ-II. Binyıl–Helenistik ve Roma dönemlerine ait keramikler tespit edilmiştir. Kalenin yer yer onarım gördüğü ve kesme taşlarla birlikte yer yer basit kırma taşlarla yapılmış semerdeli yapılarını olduğu da tespit edilmiştir. Kapının hemen solunda 3x3 ölçülü derinliği alınamayan kayaya oyuğu bir sarnıç ile yine kayaya oyuğu 2 adet 2x2 m lik sarnıçlar tespit edilmiştir. Kalenin merkez noktasında 650x515, derinliği 3,5 m olan kare bir sarnıç daha görülmüştür. Kale sarnıcının üzeri horasan harcı ile basit kırma taşlarla çevrilmiştir.

Kale sarnıcının hemen doğusunda zeminden başlayan kayaya oyuğu yüksekliği 1.5 eni 1 m olan doğal bir giriş bulunmaktadır. Alanın kuzeydoğu-güneybatı 17.5 m güneybatı-kuzeydoğu 56 m ölçülerindedir. Görünen derinliği 2 m dir. Kalenin kuzeydoğu-güneybatı ve güneydoğu ile güneybatı yönlerinde birçok sarnıç daha tespit edilmiştir. Bunlar genelde 2x2 boyutlarında olup içleri derinlik vermemektedir. Kaleye şehrin kuzeybatısından ulaşımı sağlamak için yapılmış doğal kayaya oyuğu basamaklar tespit edilmiştir. Basamaklar hemen kalenin girişinden başlamaktadır ve 60x3 cm, derinliği ise 10 cm olarak yapılmıştır. Sayılabilen kırka yakın basamak vardır. Kalenin kuzeybatı ve güney yamaçlarında savunma sistemleri görülürken doğusu kayalık olduğu için sur duvarları yapılmamıştır. Kalede bulunan kare yapının kuzeydoğusunda içeriden dışarıya çıkan 120x120 cm'lik bir giriş vardır. Horasan harcı ile örülmüş olup taşlarla yapının üzerini kapatmak amacıyla eğimli olduğu görülmüştür. Bu kapatmanın ahşaptan olması muhtemeldir.

Kalenin güneydoğu yamacında boyutları yaklaşık 2x1 m olan kayaya oyuğu tekne mezarlar görülmüştür. Bu mezarlar 2'li veya 3'lü olarak konumlandırılmış birbirinden uzaklıkları yaklaşık 10-15 m'dir. Mezarlar arasında yer yer kayaya oyuğu basamaklar görülmüştür. Kayaya oyuğu bu mezarların Roma Dönemi'ne ait olduğunu söyleyebiliriz. Hemen güneydoğusunda kayaya oyuğu sıralı 2x2 ölçülerinde sarnıçlar tespit edilmiştir.

Kalenin hemen güneyinde daha önce Turpçu Köyü'nde ve Çamoluk İlçesi Kaledere Köyü'nde tespit ettiğimiz basamaklı bir tünel tespit edilmiştir. Girişi güneyde olan ve kapısı 170 m uzunluğa sahip Şebinkarahisar Kalesi Basamaklı Tüneli'nin hemen girişinde 6 m lik

düzleştirilmiş alan vardır ve giriş yüksekliği 420 cm olup eni de 420 cm'dir. Doğal kayaya 45 derecelik eğimle uzanan ve girişinden itibaren görülebilen 20 basamaklıdır. Basamaklar 70x40, derinliği 35 cm olarak yapılmıştır. Tünelin girişinden itibaren görülebilen 38 m lik bir uzantısı vardır. Bu uzantıda derinliği tam tespit edilememiş taş dolgu ve toprak vardır. Girişinde horasan harcı ile birlikte tuğla kullanılarak yapılmış Geç Dönem (Osmanlı-Selçuklu) mimarisine uygun kemerli bir yapı eklentisi gözlemlenmiştir.

14. İsola Tepesi Yerleşimi

Güneygören Köyü'nün hemen kuzeydoğusundan başlayan yüksek ve sarp bir tepenin zirvesinde İsola Tepesi Yerleşimi tespit edilmiştir. Tepenin hemen kuzeydoğu, doğu ve güneyinden Alucra-Şebinkarahisar yolu geçmektedir ve İsola Tepesi bu yolları kontrol eden bir noktada konumlanmıştır. İsola Tepesi Yerleşmesi'nin hemen doğusunda yine Alucra-Şebinkarahisar yolunu kontrol eden Sorgut Kalesi ve Geç Dönem (Osmanlı-Selçuklu) tarihlenen mezar alanı bulunmaktadır. İsola Tepe Yerleşimi Kalecik Kalesine 3 km uzaklıkta ve birbirlerini görür konumdadır. Ayrıca yolun hemen yanında Balcana Irmağı akmaktadır. Zirve iki ayrı tepeden oluşmaktadır. Yerleşim alanı kuzeydeki tepede yolu kontrol eden bir noktadadır. Yerleşimde ETÇ - II. Binyıla ait keramikler tespit edilmiştir.

15. Kaletaş Yerleşimi

Şebinkarahisar-Suşehri yolunun 13 km kuzeydoğusunda bulunan köyün 500 metre güneydoğusunda hakim bir tepe üzerinde doğal kayalıklarla sınırlandırılmış taraçalı bir yamaç yerleşimi olduğu tespit edilmiştir. Kalenin yükseltisinin 21 m olduğu yerleşimin güneydoğusunda İkidere olarak adlandırılan bir ırmak bulunmaktadır. Yerleşim çevresinde yapılan sistematik yürüyüşlerde II. Binyıl Selçuklu-Osmanlı dönemine tarihlenen keramikler tespit edilmiştir. Buluntular daha çok yerleşimin güneybatısında yayılım göstermiştir. Zirvenin güneydoğusunda girişi 1x1 m olan düzensiz boyutlarda bir sarnıç tespit edilmiştir. Derinliği dolgu toprakla beraber 5 metre kadardır. Giriş kısmı dolgudan dolayı çok tahrip olmuştur. İç uzunluğunun 5 metre, taban-tavan uzunluğunun 2 metre olduğu tespit edilmiştir. Köylülerden alınan bilgiye göre dönem dönem buradan buhar çıktığı da kayıtlara alınmıştır. Yerleşimin dış alanının çapı 200x200 m. Tepe noktasının boyutu ise 100x100 m olduğu anlaşılmıştır.

16. Kurbantepe Yerleşimi

Taşcılı Köyü'nün 2 km kuzeydoğusunda korunaklı ve hakim bir tepe üzerindeki yerleşimde Giresun Müzesi tarafından 2018 yılında define kazısı yapılmıştır. Tepe noktasından yaklaşık 6 metre seviye alınmıştır ve herhangi bir mimari ögeye rastlanmamıştır. Yerleşimde II. Binyıl-az sayıda da ETÇ keramiği tespit edilmiştir.

17. Kurbantepe Tümülüsü

Taşçılı Köyü'nün 2 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Tam tepe noktasının kuzeybatı noktasından kaçak kazı ile ortaya çıkmıştır. Tümülüsün hemen kuzeyinde Giresun Müzesi tarafından 2018 yılı içerisinde denetimli define kazısı yapılmıştır. Kurbantepe yerleşimi ile arasında 250 m, Sivritepe yerleşimi ile güneybatı yönünde 1 km mesafe vardır. Kurbantepe'nin 600 m batısında Kilisetaş Mevkii bulunmaktadır. Kilisetaşın güneydoğu yamacında Eskiköy Mevkii bulunmaktadır. Tümülüs ile ilgili gerekli bilgiler Giresun Müze Müdürlüğü ile paylaşılmıştır.

18. Pohantaş Yerleşimi

Dereköy-Subak Mahallesi Güneybatı yönünde kuşuçu 1.5 km mesafededir. Taşçılı Köyü'nün ve 3 km kuzeybatısında hakim bir tepe üzerinde yerleşme üzerinde II. Binyıl-Roma (?) keramiklerine az sayıda rastlanmıştır. 150 m güneybatısında Kilisetaş Mevkii bulunmaktadır. 200 m aşağısında "Dereköy Deresi" akmaktadır. Alandaki kaçak kazı güneybatı yönünde tespit edilmiştir.

19. Kilisetaş Yerleşimi

Taşçılı Köyü'nün 3.5 km kuzeybatısında hakim bir tepe üzerinde bir kutsal alan (ritüel) tespit edilmiştir. Kayalık olan tepe noktasında boyutları 2x1 m ölçülerinde kayaya oygu ve 60 cm derinliği olan alan tespit edilmiştir. Bu alanın hemen kuzeyinde tahrip olmuş benzer bir alan daha tespit edilmiştir. Kutsal alanları birbirine bağlayan kayaya oygu akıtma olukları olduğu görülmüştür. Kutsal alanın doğu yamacında bu alanla bağlantılı olan Kilisetaş Yerleşimi tespit edilmiştir. Yerleşme üzerinde ETÇ- II. Binyıl- Demirçığ-Roma- Helenistik dönemlerine tarihlenen keramikler ele geçmiştir. Kutsal alanla yerleşim arasında sayılabilen 3 basamaklı bir alan daha tespit edilmiştir. Basamakların yaklaşık uzunlukları boy 2 m en 25 cm derinlikleri 5 cm olduğu ölçülmüştür. Bu basamağın hemen bitiminde bir kaçak kazı (2x1 derinliği 150 cm) çukuru tespit edilmiştir. Tespit edilen keramiklerin büyük bir çoğunluğu bezeksiz olup az sayıda Demir Çağı ve Roma dönemi boyalı kap parçaları da vardır. ETÇ'ye tarihlenen bazı koyu yüzlü kapların yüzeyinde çizgi/kazı bezeme görülmektedir. Bu tip bezekli kapların yöreye özgü bir geleneği yansıttığı tahmin edilmektedir.

Yerleşiminin kuzeydoğusunda, kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş bir taş sanduka mezar ile nekropol alanındaki mezarlarla çağdaş kiremit mezarlar tespit edilmiştir. Yine bu alanda, üstü dallarla kapatılmış, 2x3 m boyutlarında bir kaçak kazı çukurunda, doğal kayaya oyularak şekillendirilmiş ve bir sarnıç olduğu tahmin edilen bir kalıntı gözlemlenmiştir. Aynı alanda, kaçak kazı sonucu açığa çıkan bir çukurda, ardıc ağacı olduğu tahmin edilen karbonize olmuş yatay ve dikey hatlılar ile sıvalı olduğu anlaşılan kerpiç örgüden oluşan bir mimari (?) kalıntı tespit edilmiştir. Yerleşimin III. Binyıldan itibaren hemen hemen kesintisiz bir şekilde yerleşim gördüğü, Roma döneminde de yerleşimin kısmen mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

20. Kiliseburnu Mezarlık Alanı

Aslanşah Köyü'nün hemen 30 m kuzeyinde doğal bir tepe üzerinde konumlandırılmış Roma mezarlık alanıdır. Mezarlar basit düzleştirilmiş dikdörtgen planlıdır. Toprak alımı sonucu tepenin güney yarısı tamamen yok olmuştur. Kesitte kiremit mezarlar belirgin olarak açığa çıkmış olup toprağın akması sonucu mezar kiremitleri ve iskeletler parçalar halinde etrafa dağılmış durumda ve mezarlık hızlı bir şekilde tahrip olmaktadır. Tepenin üst kısmında da kaçak kazı çukurları görülmüştür. Alanda ETÇ-II. Binyıl tespit edilmiştir. Ayrıca çok sayıda insan kemiği alanda bulunan akıntıdan dolayı görülmüştür. Bazı koyu yüzlü kap parçalarının yüzeyinde, bu bölgeye has çizi/kazı bezeme görülmektedir. Kesitten izlendiği kadarıyla, yerleşimin daha üstte olduğunu, keramik parçalarının yağmur, rüzgar vb doğal nedenlerle toprağın akması sonucu eteklerde biriktiğini, yerleşimin büyük bir oranda tahrip olduğunu söylemek mümkündür. Yamaç yerleşiminin sınırları tespit edilemediği için ölçüm alınamamıştır. Mezarlığın hemen doğusunda Üçköprü Deresi akmakta ve mezarlık alanı köye ve vadiye hakim konumdadır. Alanda yol çalışması ve kaçak kazılar yüzünden tahribat vardır.

21. Aslanşah Nekropol Alanı

Aslanşah Köyü'nün mezarlık alanıdır. Hemen doğusunda Üçköprü deresi akmaktadır. Köyün hemen güneydoğusunda bulunmaktadır. Bu alan üzerine köyün modern mezarlığı kurulmuştur ve kullanılmaya devam etmektedir. Mezarlık alanı köy girişine hakim bir tepe üzerindedir ve mezarlık alanının 300 m kuzeyinde Kiliseburnu Mezarlık Alanı da bulunmaktadır. Bölgede az sayıda ETÇ-II. Binyıl keramikleri ile mezar küpleri bulunmuştur. Küp/Çömlek ve küçük boy kap parçalarının tümü aynı mal grubu özelliği göstermektedir. Küplerin ağız çapları yaklaşık 30-40 cm dışa çekik ağızlı muhtemelen şişkin karınlı bir şekilde profil vermektedir. Açkısız kaba hamurlu ve orta pişmiştir. Mezarlık alanının 200x100 ölçülerinde olduğu anlaşılmıştır. Bugünde aynı alanın köylüler tarafından mezarlık olarak kullanılması, tahribata yol açmaktadır. Yaklaşık 1 km doğusunda Manastır Mevkii bulunmaktadır. Burada önceki senelerde bir heyelan olduğu bilgisi verilmiştir. Bu nedenlerle yerinde inceleme yapılamamıştır. Köy muhtarının rehberliğinde, Bağderesi'nde Maşatlık (Mezarlık Alanı) olarak adlandırılan yere bakıldı, fakat kayda değer arkeolojik bir bulguya rastlanılmadı.

22. Kilisebeleni Yerleşimi

Tepeltepe Köyü'nün 1.5 km kuzeybatısında hakim bir tepe üzerinde konumlandırılmış yerleşimin kuzeybatısında 800-900 m uzaklığında Çat Deresi akmaktadır. Az sayıda ETÇ- II. Binyıl- Roma keramikleri tespit edilmiştir. Keramikler özellikler yerleşimin güney kısmında akıntı toprakta tespit edilmiştir. Alan üzerinde kaçak kazı çukurları vardır.

23. Gölcük Yamaç Yerleşimi

Tepeltepe Köyü'nün 300 m kuzeybatısında bulunan bir yamaç yerleşimidir. Yaklaşık 200*200 m ölçülerindedir. Alan üzerinde tarım yapılmaktadır bu yüzden tam ölçüleri tes-

pit edilememiştir. Hemen batısında 500 m ilerisinde Kilisebeleşği bulunmaktadır. Roma-II. Binyıl keramiğı tespit edilmiştir. Yerleşim üzerinde 1 adet Roma Dönemi boncuk tespit edilmiştir. Yerleşmin 5 km güneydoğusunda Gavurtepe kutsal alanı bulunmaktadır. Tepeltepe Köyü'nde bulunan Gölcük Yerleşimine tekrar gidildi ve yüzey üzerinden malzeme toplandı. Keramikler haricinde, 1 adet sikke (Dönem belli değil, aşırı korozyona uğramış) deniz kabukluları, cam parçaları toplandı.

24. Kale Yerleşimi

Yumurcaktaş Köyü'nün hemen 50 m kuzeydoğusunda hakim bir tepe üzerinde kayalık bir alanda bulunmaktadır. Kalenin batı terası yerleşmeye müsait bir alan olarak görülmektedir. Kalenin hemen kuzeyinden Kelkit Irmağı akmaktadır. Modern baraj sayesinde su seviyesi kalenin kuzey eteklerine çıkmıştır. Barajın seti kuzeybatıdadır (200m). Kalenin doğusunda 6 km mesafede Gavurtepe kutsal alanı yer alır. Tepe noktasının hemen altında görünen 4-5 m uzunluğunda duvar sırası var ve horasan harçlıdır. Basit kırma taşlardan oluşturulmuş ve kuzey-güney doğrultusudur. Duvar kalınlığı 70 cm dir. Duvar örgüsü tepe noktasının hemen doğusundadır. Aynı duvar örgüsü yaklaşık 10 m kuzeydoğusunda mevcuttur. Kalenin tepe noktası ve çevresinde kaçak kazı çukurları mevcuttur. Tepe noktasının hemen kuzey yamaçında bir sarnıç tespit edilmiştir. Sarnıcın boyutları yaklaşık olarak 1.5*1.5 m olarak görülmektedir. Sarnıcın kuzey kesiti kaçak kazılarla tamamen tahrip edilmiştir. Sarnıç içinde 0.50 mm sıva kalıntısı görülmektedir. Derinlik yaklaşık 2.5*3 m civarındadır. Alanın tepe noktası 50x50 m taraçalandırılmış ve şuan tarım yapılan alan ise 100x100 m ebatlarındadır. ETÇ-II. Binyıl-Demir çağı-Roma ve Helenistik dönemlere ait olduğu tahmin edilen buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Doğal bir kalenin hemen doğu eteklerinde doğal bir mağara olduğu görülmektedir. Mağaranın girişi ile beraber düzensiz görülebilen 7.7 m uzunluğunda olduğu tespit edildi. daha önceden bu mağaranın 20 m kadar devam ettiği bilgisine ulaşıldı.

25. Kumtepe Mevkii (Kızların Mezarlığı)

Yumurcaktaş Köyü içersindeki alan üzerinde dağınık durumda iyi işçilikle yapılmış dik-dörtgen kasa mezar yapısının işlenmiş taşları tespit edilmiştir. 110x120 cm-80x120-80x140-200x400 ölçülerindedir. Kalınlıkları 20 cm dir. Mezarlık alanın 150 m kuzeyinde kale bulunmaktadır. Güvercinlik Köyü-Üçtepeler araştırılmıştır. Tepelerden ilki suyun altında kalmıştır. Görülmemektedir. Tepe II, Irmağın güneybatısındadır. Herhangi bir kültür katmanı tespit edilememiştir. Tepe III, Kaçak kazılar mevcuttur. Irmağın doğusunda Gavurtepe'nin güneydoğusundadır. Tepe IV, Herhangi bir kültür varlığına rastlanamamıştır. Tepe IV'un bulunduğu alana Bahçecik Mevki'de denilmektedir.

26. Kabaktepe

Şebinkarahisar'ın 7 km kuzeydoğusunda, Akıncılar İlçesi'nin (Sivas) 5 km güneyinde,

Suşehri İlçesi'nin (Sivas) 7 km güneybatısında bulunmaktadır. Hakim bir tepe üzeri Sivas (akıncılar-Suşehri) ve Giresun (Şebinkarahisar) sınırında yer almaktadır. Her iki noktayı net bir biçimde görmektedir. Akviran Köyü'nün yaklaşık 3 km güneyinde bulunmaktadır. 300x300 boyutlarında üzerinde ETÇ(az)-Roma – II. Binyıl (?) keramikleri bulunmuştur. Yerleşmenin hemen güneydoğusunda Kelkit Çayı akmaktadır. Yerleşme güneydoğuda Kelkit Havzasını ve yolları; kuzeydoğusunda Şebinkarahisar-Suşehri havzasını denetleyen bir konumdur. Yerleşmenin hemen batısında ve Kelkit Irmağı'nın kenarında verimli tarım arazileri de bulunmaktadır.

27. Ahurcuk Kalesi

Gavurtepe'nin 5 km güneyinde, Dikmentepe'nin 8 km doğusunda, Taşçılı Köyü'nün 8 km kuzeybatısında, Tepeltepe-Gölcük yerleşiminin 10 km batısında, Ahurcuk Köyü'nün 1 km batısında bulunmaktadır. Alanın 500 m. güneybatısında Kılıçkaya Barajı vardır. 300 m kuzeyinde Suşehri-Şebinkarahisar yolu bulunmaktadır. Yüksek ihtimalle antik dönemde doğal yol güzergâhını denetleyici bir konumdur. Hakim bir tepe de bulunan yerleşimin kuzey yamaçları düzleştirilmiştir. ETÇ-II. Binyıl-Demir çağ ?-Roma dönemlerine ait keramikler toplanmıştır. Keramikler akıntıdan dolayı kuzeybatı yamaçlarından toplanmıştır. Yerleşim eteklerinden tepe noktasına kadar 50 m lik bir yükseltiye sahiptir. Yerleşim çevresi tamamen verimli ovalarla çevrenmiştir.

28. Kilisetarla Yerleşimi

Taşçılı Köyü'nün 2 km güneyinde, Kurbantepe Yerleşimi-Tümülüsü'nün 500 m batısında, Kılıçkaya Barajı'nın 10 km güneyinde bulunan yerleşim üzerinde tarım yapılmaktadır ve 200x50 m boyutlarındadır. Az sayıda ETÇ-II. Binyıl keramikleri vardır. Alınan bilgilere göre buranın doğusunda mezarlık alanı olduğu söylenmiştir fakat görünürde bununla alakalı bir buluntu yoktur. Alan doğal set üzerinde kuzeydoğu-güneybatı uzantılıdır.

29. Dikmen Tepe

Ekecek Köyü'nün 1 km kuzeybatısında, Kabaktepe Yerleşiminin 6 km güneyinde, Gavurtepe Kutsal Alanı'nın 5 km güneybatısında bulunan yerleşim; hakim bir noktada Giresun-Sivas (Akıncılar) hattını, Şebinkarahisar Kalesini, Kabak tepe ve Gavurtepe yi görür vaziyettedir. Kelkit i ve geçiş noktalarını görür. Zirve kısmı taşlık-kayalık bir durumdadır ve kaçak kazılar mevcuttur. Zirvenin alt etekleri düzdür. Tepeyi çevreleyen horasan harçlı duvar yapısı görülmüştür fakat doğal ve kaçak kazıların tahribatından dolayı tam ölçüleri alınamamıştır. Tepe konik bir yapıdadır ve modern yol yapısı ile zirve noktasına ulaşılmaktadır. Alanda doğu-batı uzantılı 30x60 cm lik doğal kayaya oygu kurban-ritüel amacıyla kullanılan kutsal bir alan vardır. Derinliği 30 cm dir. Blok doğal kayası ise 2x1 m ölçülerindedir. Akıtma oluğu ile kuzeybatı köşesinde düzleştirilmiş niş vardır. Ayrıca Dikmen Tepe'nin tepe noktasında görülebilen kuzey-güney doğrultulu 4 m uzunluğu 1 m kalınlığı olan düzensiz kesme taşlarla

oluşturulmuş duvar yapısı görülmüştür. Bu yapı kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Yine doğu-batı uzantılı düzensiz bir taş sırası 4x1. Ölçülerinde olan taş sırası ile birleşmekte olduğu görülmüştür. Alan üzerinde az sayıda II. Binyıl keramiği toplanmıştır.

SONUÇ - DEĞERLENDİRME

Giresun'un dağlık kesiminde (Şebinkarahisar) tespit ettiğimiz yerleşimler güneyden kuzeye doğru uzanan ırmakların açtığı derin vadilerde, Giresun Dağları arasından uzanan tarihi doğal yolların güzergâhında konumlanmıştır. Yerleşmeler daha çok Kelkit Irmağı'nı besleyen ırmak kıyılarında yoğunluk gösterirken ormanlık kesimlerde yerleşim yoğunluğunun azalması, muhtemelen sosyokültürel yapı ve coğrafi yapının elverişsizliği ile açıklanabilir. Sözgelimi Alucra-Şebinkarahisar ilçeleri arasındaki alan ormanlıktır. Bu alanlarda ki yerleşmelerinin çoğunluğu, kaynaklara yakın yerlerde toplanmışlardır.

Dağlık kesim ile ilgili edindiğimiz bugünkü bilgilerimizin ışığında ilk olarak Erken Tunç Çağı'nda (ETÇ) iskân gördüğünü bildiğimiz Şebinkarahisar'da yapılmış olan yüzey araştırmaları sonucunda Giresun'un dağlık kesimi hem ETÇ hem de II. Binyılda yoğun olarak yerleşim gördüğü anlaşılmıştır.

Dağlık kesimin büyük bir bölümünü oluşturan Şebinkarahisar İlçesi'nin doğu ve güneyindeki alanlarda herhangi bir yerleşme izi tespit edilememiştir. *Kılıçkaya Barajının* kuzeyinde ise II. Binyıl yerleşmeleri yok denecek kadar azdır. Söz konusu bu bölge, olasılıkla geçmişte de sık ormanlarla kaplı olmalıdır. Yerleşmeler, Kelkit havzasının kuzeyini sınırlayan bölgede yamaçlarda yoğunlaşmıştır. Elde edilen bu sonuç, M.Ö. II. binyılda bölgede daha çok yarı göçebe yayla topluluklarının yaşadığını düşündürmektedir. Çoğunlukla küçük boyutlu olan bu yerleşimlerde uzun bir yerleşim sürekliliği yoktur. Şebinkarahisar'ın kuzeyindeki yüksek ormanlık bölgede bulunan az sayıdaki küçük yerleşim, “yayla tipi” farklı bir yerleşim modeli ortaya koymaktadır.

Büyük höyüklerin olmayışı, ETÇ'de ve M.Ö. II. Binyılda burada Orta Anadolu'ya özgü kasabaların yer almadığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir, ancak bu kısımlarda yerleşik toplulukların oturmadığı anlamına da gelmemektedir. Muhtemelen tahrip edildikleri, yeniden inşa edildikleri, ya da terk edildikleri zaman büyük höyükler yaratmayan, *sadece ahşap ya da dal örgü ve kil malzemeden yapılan evlerden oluşan köylerde* yaşamışlardır.

KAYNAKÇA

Çiğdem, S. 2004. Çiğdem, Süleyman H. Özkan, H. Yurttaş, “2003 Yılı Gümüşhane ve Bayburt İlleri Yüzey Araştırması” 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: 2, s. 285-299

Çiğdem, S. 2012. Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Gümüşhane, Gümüşhane Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Gümüşhane.

Doksantalı, M. E.- Arslan, E.- Mimiroğlu, İ.M., 2010. “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları”, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. cilt, s.143-162

Doksanaltı, M. E.- Arslan, E.- Mimiroğlu, İ.M., 2011. “*Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları*”, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. cilt, s. 117-145

Kaymakçı, S. 2016. “*Giresun İli ve İlçeleri İle Giresun Adası 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması*”, Araştırma Sonuçları Toplantısı, Sayı 34, Cilt 2, s. 71-86

Kaymakçı, S. 2018. “*Giresun İli Çamoluk İlçesi 2017 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması*”, Araştırma Sonuçları Toplantısı, Sayı 37, Cilt 3, s. 285-289

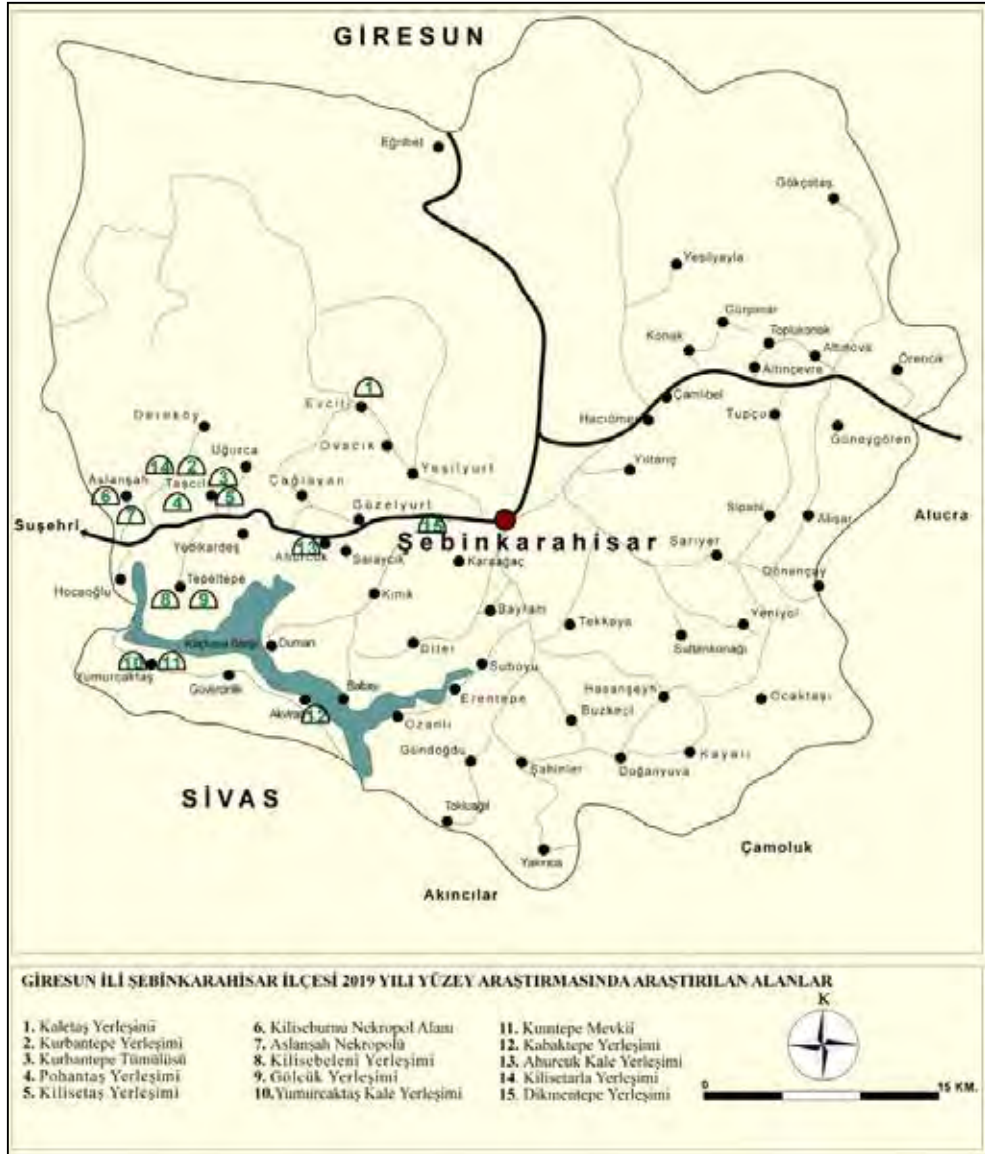
Kaymakçı, S. 2017. Kelkit Havzası’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi, Konya, Kömen Yayınları.

Kaymakçı, S. 2020. Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Giresun I (Dağlık Kesim Yerleşim Arkeolojisi 2015-2019), Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Kaymakçı, S. 2019. The Archaeology of Anatolia / Volume III / Recent Discoveries (2017-2018), (2017-2018 Results of Archaeological Survey in Districts Bordering on Kelkit Basin of Giresun), Cambridge University Press, Cambridge, Editör: Sharon R. Steadman and Gregory McMahon,

Harita 1: Giresun İli, Şebinkarahisar İlçesi, 2018 yılı araştırmaları.

Harita 2: Giresun İli ,Şebinkarahisar İlçesi 2019 yılı araştırmaları

Resim 1: Diler Köyü yazıt.

Resim 2: Diler Köyü yazıt ve stel.

Resim 3: Gavur Tepe Kutsal Alanı.

Resim 4: Gavur Tepe Kutsal Alanı.

Resim 5: İsola Tepesi Yerleşimi.

Resim 6: Kalebaşı Yerleşimi.

Resim 7: Kalecik Kalesi Basamaklı Tünel.

Resim 8: Kalecik Kalesi Basamaklı Tünel.

Resim 9: Şebinkarahisar Kalesi – Basamaklı Tünel.

Resim 10: Şebinkarahisar Kalesi - Basamaklar.

Resim 11: Ahurcuk Kalesi.

Resim 12: Dikmentepe Yerleşimi.

Resim 13: Gölcük Yerleşimi.

Resim 14: Kabaktepe Yerleşimi.

Resim 15: Kaletaş Yerleşimi.

ADİYAMAN İLİ 2020 YILI PREHİSTORİK VE PROTOHİSTORİK ÇAĞ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sabahattin EZER*

Rifat İLHAN

Muzaffer ÖZÇİRİŞ

GİRİŞ

Adıyaman İl sınırları içerisinde gerçekleştirilen 2020 yılı arkeolojik yüzey araştırmaları, 27 Ağustos - 18 Eylül 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. “Adıyaman İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Projesi (ADYAP)” saha çalışmalarına 2013 yılında Merkez İlçe ile başlanmış ve sonraki yıllarda diğer ilçelerde de çalışmalara devam edilmiştir². 2013- 2016 yıllarında 4 sezon çalışılmış ve sonrasında 2019 yılı da dahil olmak üzere çalışmalara ara verilmiştir. 2020 yılında 5. sezon olarak araştırmaya tekrar başlanmıştır. Araştırmalar daha çok Besni, Merkez ve Kahta İlçelerinde yoğunlaşmıştır. Kısa süreli de olsa Gölbaşı İlçe sınırlarında da çalışılmıştır (Harita: 1).

Yüzey araştırmasında, daha önce ziyaret edilmiş olan merkezlerin dışında yeni alanlar da araştırılmıştır. 2020 yılı çalışmalarında prehistorik çağlara yönelik araştırmalar ağırlık kazanmış ve bu nedenle bazı vadiler ziyaret edilmiştir. Çalışmalar neticesinde, 5 adet tescilli höyük, 4 adet tescilsiz höyük, 5 adet düz yerleşme, 1 adet tümülüs?, 2 adet vadi, 1 geç dönem nekropol alanı, 1 adet kaya mezarı araştırılmış ve kayıt altına alınmıştır.

1.1) YENİKÖY HÖYÜK (37°30'10.71"K - 38° 3'11.58"D), Rakım: 514 m.

Adıyaman İli Besni İlçesi'ne bağlı Zor Mağara Köyü'nün batısında, dik vadi yamacının üstünde (plato) ve vadinin batı kenarında yer alır. Yeniköy'e ise kuş uçuşu 750 m. mesafede bulunmaktadır. Höyüğün doğu tarafı derin vadi ile sınırlanmıştır. Höyük yayvan olup az evreli zayıf kültür dolgusu özelliği göstermektedir. Höyüğün etrafında ve yer yer üstünde ana kaya rahatlıkla görülmektedir. Söz konusu ana kaya, geç dönemlerde (klasik devirlerde) kesilerek bazı

* Doç. Dr. Sabahattin EZER, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adıyaman/Türkiye. Email: sezer@adiyaman.edu.tr

Ar. Gör. Dr. Rifat İLHAN, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Email: rifatcografya@gmail.com

Muzaffer ÖZÇİRİŞ, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, M.A, Email: muzafferozciris@yahoo.com

1 Çalışmalara, Bakanlık Temsilcisi olarak Adıyaman müzesinden Necmettin CENGİZHAN iştirak etmiştir. Ekip üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Kemal ZORLU, Yüksek Lisans Mezunlu Eskiçağ Tarihçisi Muzaffer ÖZÇİRİŞ, Lisans Öğrencileri Hacı Yusuf NAZLI, Büşra YİĞİTALP, Salih YILDIRIM, Musa DEMİR ve misafir araştırmacı olarak Ar. Gör. Dr. Rifat İLHAN çalışmalara katılmışlardır. Burada ismi geçen kurum ve kişilere teşekkür ederim.

2 Ezer v.d. 2014, 2016, 2017, 2018

işlikler oluşturulmuştur. Daha çok dikdörtgen veya kare formlu olan bu işlikler muhtemelen üzüm ezmek (ezme yeri) ve üzüm suyunun depolanması (hazne) için kullanılmıştır.

Neolitik döneme ait olduğu düşünülen birkaç parça seramik dışında M.Ö. 2. Bine tarihlendirilen ağız yivli seramik örnekleri de görülmektedir. Bunun dışında M.Ö. 1. Bin yıl ve sonrasına ait seramik buluntularda görülmektedir. Çakmak taşı çekirdek, dilgi ve sleks gibi yontma taş endüstrisine ait buluntularda görülmüştür (Resim 1).

1.2) DİKİLİTAŞ HÖYÜK (37°30'51.47"K - 38°4'57.56"D), Rakım: 478 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Dikilitaş Köyü'nün kuşuçuğu 1,5km. kuzeydoğusunda yer alır. Değirmen Çayı ile Dikilitaş Vadisinin birleşme noktasına yakın yerde, vadinin batı kenarına konumlanmıştır. Etrafı doğal kayalıklarla çevrili küçük çaplı bir höyüktür. Orta kısmına yakın yerde kaçak kazı çukuru vardır. Söz konusu çukurda zayıfta olsa mimariye ait izler görülmektedir. Höyük yüzeyinde ve etrafında çok miktarda işlem görmüş çakmaktaşı ile karşılaşıldı. Toplanan seramikler M.Ö. 2. bin ve sonrasına aittir. Birkaç parça daha erken dönemlere işaret etse de detaylı bir şekilde henüz incelenmedi.

1.3) ZOR MAĞARA VADİSİ (37°30'12.71"K - 38°3'18.58"D), Rakım: 507 m.

Zor Mağara Köyü'nün batı sınırını oluşturan ve kıvrımlarla birlikte yaklaşık 2 km. uzunluğunda olan vadi araştırılmıştır. Vadinin batı tarafında yer alan dik yamaçlarda doğal mağaralar daha yoğun görülse de doğu yamaç üzerinde de bazı doğal mağara ve oyuklara rastlanmıştır. Vadi tabanında, dere yatağı ile vadi yamaçları arasında yer yer geniş sayılabilecek düzlük alanlar görülmektedir. Söz konusu vadinin yamaçlarında yer alan mağaralardan ulaşım elverişli olanlar ziyaret edilmiştir (Resim 2). Vadide en az 14 tane doğal mağara belirlenmiştir. Bunlardan 11 tanesi batı yamaçta yer almaktadır.

Mağaralarda herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmadı. Birçok mağaranın tabanında ana kaya görülmektedir. Tarafımızdan 9 numara (M9) olarak kodlanan mağara diğerlerinden bazı farklılıklar göstermektedir. Dere yatağından vadinin dik yamacına doğru giderek yükselen geniş bir alanın sonunda, dik yamacın başlangıç seviyesinde yer alan mağarada kültür dolgusu olduğunu düşündüğümüz bir depoziit saptanmıştır. Kaçak kazılarla mağara tabanından alınan dolgunun bir kısmı mağara önüne biriktirilmiştir. Söz konusu dolgu toprağında birkaç seramik parçası bulunmuştur. Mağaranın ön tarafında ve dere yatağına doğru uzanan geniş alanda ise çakmaktaşı aletler saptanmıştır. Söz konusu çakmak taşı buluntuların yukarıdan akmış olma ihtimali üzerinde de durulmaktadır. Bu buluntular arasında kenarları iyi işlenmiş, bir tarafı dar diğeri geniş, hafif üçgenimsi ve sırtlı bir dilgi/delici parlak kahverengi renktedir. Bunun dışında kırmızımsı kahverengi renkte ve parlak görümlü bir el baltası tespit edilmiştir. Söz konusu buluntular Orta Paleolitik döneme tarihlenmektedir (Resim 3).

Vadi tabanında, vadinin üst tarafındaki höyük yüzeyinden mi aktığı veya vadi tabanında yer alan kültür dolgusundan mı geldiği çok net anlaşılmayan bazı seramik parçaları görülmüştür. Söz konusu seramik parçalarından el yapımı olanlar erken dönemlere tarihlendirilebilir.

1.4) GRE ODİRRE (37°34'12.30" K – 38°03'43.71" D) Rakım: 564 m.

Adıyaman İli Besni İlçesi'ne bağlı Kesecik ile Geçitli Köyü arasındaki karayolunun yaklaşık 800 m. doğusunda, Geçitli Köyü'nün ise yaklaşık 850 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün etek kısımları ova seviyesine kadar düzlenmiş durumdadır. Höyüğün tepe noktasına yakın yerdeki kaçak kazı çukurunda ise taş mimari görülmektedir. Höyük yüzeyinde ve etrafında Neolitik döneme tarihlenme olasılığı olan birkaç seramik parçasının yanında M.Ö. 2. Bine ait parçalar ve henüz tarihlendirilmesi yapılamayan çark yapımı, kaliteli, bej üzerine kahverengi ve siyah renkte boya bezekli seramik parçaları da tespit edilmiştir. Bunun yanında el taşları, çakmak taşından dilgi ve çekirdek aletlerde görülmüştür (Resim 4). Arka ve uç kısımları kırık, ancak çok iyi işlendiği anlaşılan çakmaktaşı bıçak tespit edilmiştir.

1.5) KESECİK KARABEG MEVKİİ (37°33'56.53" K - 38° 2'27.50" D), Rakım: 521 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Kesecik Köyü ile Geçitli karayolunun yaklaşık 1 km. batısında, Kesecik ve Geçitli Köylerine ise kuş uçuşu yaklaşık 1.5 km. mesafede yer alır. Değirmen Çayı vadisinin doğu kenarında eğimli bir arazide sınırları tam olarak saptamayan yaklaşık 150x150 m.lik bir alanda yoğun bir şekilde çakmaktaşı çekirdek ve işlem görmüş parçalar saptandı. Üzerinden parça kopartıldığı anlaşılan bazı çekirdekler iri boyuttadır. Burada yok denecek kadar az dilgiye rastlanmış olması ilgi çekicidir. Birkaç parça geç dönem seramiği dışında başka bir arkeolojik bulguya rastlanmadı. Prehistorik dönemde kullanılmış bir ışık alanı olabilir.

1.6) KESECİK KARABEG Mevkii NEKROPOLÜ (37°33'51.74" K - 38° 2'30.87" D), Rakım: 524 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Kesecik Köyü ile Geçitli karayolunun yaklaşık 1 km. batısında, Kesecik ve Geçitli Köylerine ise kuş uçuşu yaklaşık 1.5 km. mesafede yer alır. Değirmen Çayı vadisinin doğu kenarındaki dik yamacın üzerinde bulunmaktadır. Burada çok sayıda kaya mezar saptanmıştır. Direk kayaya sanduka şeklinde oyulmuş mezarların yanında oda mezar şeklinde, üç yönlü mezarlarda görülmektedir. Oda mezar şeklinde olanların bazılarında koridor şeklinde bir ön giriş (Dromos) bulunmaktadır. Bazılarının girişleri ise aşağı doğru yapılmıştır. Bazılarına ise; kayanın durumuna göre direk girilebilmektedir. Bazı mezarların tabanları, duvarları ve mezar tekneleri tahribata uğramış durumdadır. Adıyaman'da çokça rastlanan bu tip mezarların en bilinenleri ve büyükleri Perre ve Turuş Nekropol alanları olarak gösterilebilir. Söz konusu alanda yapılan yüzey taramasında işlem görmüş çakmak taşlarına rastlanmıştır.

1.7) TERBİZEK HÖYÜK (37°42'19.64" K - 37°57'28.90" D), Rakım: 600 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Taşlıyazı Köyü'nün yaklaşık 1.7 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Akpınar çayının ise kuzey kenarında yer alır. Söz konusu höyük 2014 yılında ziyaret edilmiş ve bazı bilgiler elde edilmişti. Höyük ve geniş çevresi araştırılmıştır. Höyük

yüzeyi ve yamaçları çok yoğun bitki örtüsü ile kaplandığından yüzey çok iyi incelenememiştir. Ayrıca höyük üzerinde ve eteklerinde yer alan meşe, incir, fıstık gibi ağaçlar höyük yüzeyinin taranmasını zorlaştırmıştır.

Höyüğün tepe noktalarında ve özellikle kuzey yamacında çok sayıda iri çakmaktaşı çekirdek ve bunun yanında iri, *kenan* tipi dilgiler bulunmuştur. Söz konusu buluntular, çakmaktaşı endüstrisinin burada gelişkin olduğunu göstermektedir. Höyüğün yaklaşık 500 m. doğusuna kadar ki alan da incelendi. Söz konusu çalışmalar neticesinde, höyüğün yakın çevresinde seramik ve çakmaktaşı buluntulara rastlandı. Bu durum burada bir aşağı şehir olabileceği fikri oluştu.

Höyüğün güney yamacında, etek kısımlarına yakın yerde, kuru duvar ve bindirme tekniği ile yapılmış, üst kısmında kilit taşı bulunan kemer biçimli bir yapı ile karşılaşıldı. Mimari teknik açısından potern ile birebir uyum sağlayan yapı boyut olarak küçüktür (Resim: 5). Çömelerek içine girilebilen yapının yaklaşık olarak 10 m. derinliği izlenebildi. 10 metreden sonra tünelin batıya doğru yöneldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yapının zemininde bulunan sığ bir oluktan ise ince bir su akmaktadır. Höyük toprağından suyun gelme ihtimali olmaması, ancak höyük dolgusunun daha aşağılarda devam etmesi şaşırtıcıdır. Öngörümüz; höyüğün hafif yüksek bir ana kayaya oturduğu. Höyük dolgusunun ise söz konusu ana kayayı tamamen kapladığı şeklindedir. Yapının günümüze yakın veya günümüzde yapılmış olma ihtimali de araştırılmaktadır.

Höyüğün 170 m. doğusunda bulunan incir bahçesinde yapılan taramalarda ise geç döneme ait seramik ve çatı kiremitleri görüldü. Söz konusu incir bahçesinin yaklaşık 15 m. batısında ise derin bir kaçak kazı çukuru ile karşılaşıldı.

1.8) TAŞLIYAZI PREHİSTORİK ALANI (37°42'10.75"K - 37°57'45.43"D), Rakım: 597 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Taşlıyazı Köyü sınırları içerisinde yer alan, Terbizek Höyük'ün yaklaşık 500 m. doğusunda, Akpınar Çay'ının kuzey kenarındaki eğimli yamaç ve onun devamı niteliğindeki düzlük alanda yapılan arazi taramasında çok sayıda çakmaktaşı alet saptandı. Çekirdek, yonga ve çok sayıda ince ve küçük dilgiler toplandı (Resim: 6). Küçük dilgilerin büyük kısmı siyah-gri renkte çakmaktaşına aittir. Söz konusu dilgiler tipolojik olarak Neolitik Çağ dilgi özellikleri göstermektedir. Eğimli yamacın kuzeyine doğru genişleyen düzlük alan tarla olarak kullanılmaktadır. Söz konusu çakmak taşı aletlerin buradan yamaca doğru aktığı düşünülmektedir. Taramalar, yamacın güneyinde, geniş dere yatağının kenarında tarla olarak kullanılan alanda da yapıldı. Birkaç tane işlem görmüş çakmaktaşı dışında fazla bir bulguya rastlanmamıştır. Yamacın üstündeki düzlük alanda ise birkaç tane el yapımı seramik bulundu. Ancak söz konusu seramiklerin miktarı ve özellikleri henüz yorum yapmaya yeterli değildir.

1.9) TERBİZEK KAYA MEZARI (37°42'51"K - 37° 57'24"D), Rakım: 639 m.

Terbizek Höyüğü'nün 1 km. kuzeyinde höyük görünümlü doğal bir tepenin batı yamacında yer almaktadır. Yoğun bitki örtüsü nedeniyle içine girilememiştir. Hafif aşağı doğru eğimli ön girişli ve oda mezar şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Etrafta ayrıca küçük kaya sarnıçları da görülmüştür.

1.10) ŞAMBAYAT KARAMAĞARA VE ÇEVRESİ (37°39'58"K - 38°04'33"D), Rakım:541 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Şambayat Beldesi'nin yaklaşık 3km güneyinde yer almaktadır. Kara Mağara olarak bilinen mevkinin yaklaşık 1km.lik vadi tabanı ve üstü tarandı. Mağara olarak bilinen vadinin dik yamacındaki büyük oyuguğun içinde ve söz konusu mağaranın yaklaşık 100 metre kuzeybatısında, vadinin üst tarafında bazı işlenmiş çakmaktaşı ile karşılaşıldı. Bu çakmak taşlarından bazıları prehistorik döneme ait taş alet endüstrisi sınıfına alınabilir.

1.11) GRE TEMAŞE (37°39'27.69"K) - (38° 5'12.07"D), Rakım: 591 m.

Adıyaman İli, Besni İlçesi, Gümüşlük Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Karamağara'ya ise yaklaşık 1.3 km. mesafede yer alır. Şambayat Vadisi'nin Göksu Vadisine açıldığı alana bakan hakim bir notada yer almaktadır. Çok ciddi anlamda tahribata uğramıştır. Yapılan yüzey araştırmasında herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmamış olsa da yoğun miktarda taş moloz dolgu ve tepenin şekli buranın bir tümülüs olabileceğine işaret etmektedir. Tespit edilen tek arkeolojik veri, prehistorik döneme ait olduğu düşünülen çakmaktaşı bir dilgidir. Söz konusu taş buluntu tepenin yaklaşık 70 m. kuzeybatısında tespit edildi.

1.12) BÜYÜK TURUŞ HÖYÜK - (37°30'15.67"K - 38°13'46.60"D), Rakım: 538 m.

Adıyaman İli Merkez İlçesi sınırları içerisinde, Kuyulu Köyü'nün doğu bitişiğinde yer alan Büyük Turuş Höyük 2020 yılı Yüzey Araştırmaları kapsamında tekrar ziyaret edilmiştir. 2014 yılında çok fazla gezilemeyen kuzeybatı (Kasaba tarafı) tarafı ağırlıklı olarak incelenmiştir. Tarlaların sürülmesi neticesinde, höyüğün özellikle güney tarafında, neredeyse yüksekliği 1 ile 2 metre arasında değişen bir kesit oluştuğu gözlenmiştir. Bu kesitlerde çok zayıf yangın izleri ve bazı taş duvar parçaları görülmüştür.

Seramik bulgular, ağırlıklı olarak M.Ö. 2. Bin yıla aittir. Güney kesitinde in situ olmayan söve taşı veya dibek taşı saptanmıştır. Batı ve kuzey yöne gidildikçe höyüğün doğal bir yükseltiye oturduğu net bir şekilde anlaşılmıştır. Söz konusu anakaya daha çok kum taşı ve iri çakıl veya taşçık dolgu özelliği göstermektedir. Bu yönde yüksek bir kesit oluşmuş durumdadır. Bazı taş duvar uzantıları çok net bir şekilde görülmektedir (Resim 7). Eteklerdeki akıntıda sürtme taş alet endüstrine ait el taşları ve balta(?) benzeri aletler tespit edilmiştir. Ayrıca köylülerin toplamış olduğu bir taş yığının içinde bazalttan bir öğütme taşı da saptanmıştır.

Höyüğün tepe kısımlarında görülen az miktarda seramiklerin tamamına yakını geç dönemlere (Orta Çağ, Bizans, Osmanlı) aittir. Özellikle koyu kırmızı renkte seramik parçaları dikkat çekmektedir. Höyüğün doğu tarafındaki eğimli alan yoğun bitki örtüsü nedeniyle çok iyi incelenememiş olsa da bazı OTÇ seramiklerine rastlanmıştır.

1.13) ADALI HARABE (37°47'5.28"K - 38°54'28.08"D) Rakım: 572 m.

Adıyaman İli, Kahta İlçesi, Adalı Köyü'nün yaklaşık 2 km. batısında, köy yolunun güney kenarında yer almaktadır. Hafif eğimli ve üzerinde makinalı tarım yapılan arazide çok sayıda geç dönem seramiklere ve çatı kiremitlerine rastlanmıştır. Bunun yanında az miktarda tessera görülmüştür. Tarlanın birkaç yerinde yapılan küçük çaplı kaçak kazı çukurlarında mimariye ait oldukları anlaşılan taşlar tespit edilmiştir. Harç kalıntıları da görülebilmektedir. Tarlanın farklı bir yerinde ise muhtemelen makinalı tarım esnasında ortaya çıkartılmış olan blok halinde kesme taş ta saptanmıştır.

1.14) AKTAŞ HÖYÜK (37°43'42.08"K - 38°50'22.23"D), Rakım: 583 m.

Adıyaman İli, Kahta İlçesi, Aktaş Köyü'nün yaklaşık 350 m. kuzey doğusunda yer alır. Doğal bir yükseltinin üstüne konumlanmış küçük ölçekli sayılabilecek bir höyüktür. Höyük üzerinde fıstık ağaçları ve yamaçlarda bağlar yer alır. Genel anlamda fiziki yapısı çok bozulmamış bir höyüktür. Eteklere yakın yerlerde, makinalı tarımdan kaynaklı küçük çaplı tıraşlama söz konusudur.

Höyük yüzeyinde çeşitli dönemlere ait seramik görülmüştür. En erken M.Ö. 2. Bine ait seramikler görülmektedir. Yüzeyde saptanan *tessera*lar ve geç dönem seramikleri buranın klasik dönemlerde de kullanıldığını kanıtlamaktadır. Ayrıca sürtme taş endüstrisine ait el taşları, bazalttan yapılmış öğütme taşları v.b. buluntular saptanmıştır.

1.15) AYDINLIPINAR (37°54'42.37"K - 38°46'15.95"D), Rakım: 1366 m.

Adıyaman İli, Kahta İlçesi, Aydınlipınar Köyü'nün kuzeyinde, köye yaklaşık 1 km. mesafede, oldukça sarp ve ulaşımı zor bir tırmanıştan sonra ulaşılan bir yerdedir. Sarp kayalıklardan sonra tepe noktasındaki düzlük alanda, kaçak kazılarla ortaya çıkartılmış anıtsal mimarilere ait izler saptanmıştır. En az iki yapının duvarları rahatlıkla görülmektedir. Düz kesilmiş blok taşların yanında, normal orta boy taşlarla örülmüş duvar parçaları da görülmektedir. Çevrede yapılan taramalarda oldukça geç dönemlere ait olduğu düşünülen seramik parçalar görülmüştür. Buranın bir manastır veya kilise kalıntısına ait kalıntılar olabileceği düşünülmektedir. Çevrede 1 adet kaya mezarı da görüldü.

Tırmanış yapılırken, yamacın ortalarına yakın bir yerde fark edilen mağarada incelendi. Mağara ve çevresinde herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmadı. Çobanlar tarafından kullanıldığı anlaşılan mağaranın duvarlarında isler mevcuttur. Tabanda çok zayıf bir dolgu tespit edilmiştir. Küçük çaplı kaçak kazı çukurları da görülmektedir. İçerden bakıldığında damla şeklinde bir girişe sahip olduğu anlaşıldığından tarafımızdan Damla mağarası olarak isimlendirilmiştir.

1.16) BELÖREN BÜYÜK HÖYÜK (37°38'40.59"K - 37°31'42.63"D), Rakım: 1055 m.

Adıyaman İli, Gölbaşı İlçesi, Belören Beldesi'nin yaklaşık 5km. batısında yer almaktadır. Höyük doğal bir yükselti üzerine konumlanmıştır (Resim: 8). Höyük dolgusu, özellikle tepenin güneybatı tarafında gerçekleştirilen kaçak kazı çukurunda daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Tepenin en yüksek yerinde, kuzey kenara yakın yerlerde ise anakaya tespit edilmiştir. Bu ana kayaların oyularak sarnıç ve ışıklar oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Tepenin orta kısımlarında ise, yine kaçak kazı çukurları yer almaktadır. Bu çukurların bazılarında taş duvar parçaları gözlenmiştir. Höyüğün yakın çevresinde ise, kayalara oyulmuş ışık benzeri faaliyetler görülmüştür.

Höyük üzerinde ve eteklerdeki tarlalarda M.Ö. 3. binden başlayarak M.Ö. 1. bine kadarki farklı dönemlere ait seramikler saptandı. Bulunan bir demir keski ve daha geç dönem seramikler buranın klasik devirlerde de kullanıldığını göstermektedir (Resim 9). Ayrıca bazalttan yapılmış çok sayıda öğütme taşı parçalarına da rastlandı.

1.17) ZİYARETİ GÜRE (37°33'24.62"K - 38° 7'50.80"D), Rakım: 438 m.

Merkez İlçe'ye bağlı Fırlaz Köyü'nün (yeni adı ile Ilıcak) kuş uçuşu yaklaşık 2 km. güneyinde, Göksu Çayı'nın doğu kenarında yer alır. Küçük bir koniden oluşan tepeliğin üstünde günümüze ait bir mezar olduğu ve buranın kutsal bir alan olduğu belirtilmektedir. Mezar yapısı, taşların yığılması ile oluşturulmuş dikdörtgen plan özelliği gösterir ve her iki tarafında dikme taşları bulunmaktadır. Mezar, ayrıca orta boy taşlarla örülmüş bir duvar ile daire içine alınmıştır. Ancak söz konusu mezarın hemen kuzeyinde, prehistorik dönemlere ait olduğunu düşündüğümüz, daha küçük ölçekli, yuvarlak planlı bir yapının izleri görülmektedir (Resim 10). Ancak söz konusu yapı ile ilgili başka bir bulguya rastlanmadı. Yayvan tepe üzerinde yapılan yüzey taramasında sadece çakmaktaşıdan bazı aletler tespit edilmiştir (Resim 11). Söz konusu tepenin çanak çömleksiz döneme ait olabileceği düşüncesindeyiz.

1.18) GRE KAMIŞE (37°34'42.17"K - 38° 07'15.40"D), Rakım: 457 m.

Merkez İlçe'ye bağlı Fırlaz Köyü'nün yaklaşık 1.3 km. batısında, Göksu Çayı'nın 750 m. doğusunda yer alır. Doğal bir yüksekliğin üzerinde zayıf bir kültür dolgusu yer almaktadır. Yerleşmenin sadece güney, batı ve kuzeyi kot olarak yüksektir. Tepenin doğusu ise doğal yükseltilerle birleşerek sırt yapmaktadır.

Zayıf bir kültür dolgusu olmasına rağmen çok sayıda geç dönem seramiği tespit edilmiştir. Bunun yanında işlenmiş bazalt parçalar da dikkat çekmektedir. İşlenmiş bazı çakmaktaşı aletler arasında dilgiler ve çekirdek kabul edebileceğimiz arkeolojik veriler tespit edilmiştir.

1.19) PALANLI VADİSİ

Palanlı Vadisi üzerinde 5 mağara araştırılmıştır. Söz konusu mağaralardan biri hariç diğerlerinin içinde ve yakın çevrelerinde herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmadı.

İlk olarak arkeoloji literatürüne Palanlı Mağarası (37°49'30" - 38°18'12"D) olarak geçen mağara ziyaret edildi. Günümüzdeki kazımlar nedeniyle mağaranın orijinal duvar resimleri neredeyse seçilemeyecek durumdadır. Seçilebilen orijinal resimler fotoğraflarla belgelenmeye çalışıldı. Mağaranın dış ve iç kısmına uygulanan, günümüz kırmızı renk boyası ile yapılmış bazı el figürleri ve av sahneleri tahribatın boyutunu arttırmıştır. Ayrıca mağaranın ön kısmında kaçak kazı çukuru da görülmektedir. Mağaranın içinde ve çevresinde yapılan incelemelerde herhangi bir arkeolojik küçük buluntuya rastlanmadı.

Palanlı Mağarası'nın yaklaşık 200 m. kuzeyinde vadinin daraldığı bir noktada, stabilize yolun 3-4 m. üstünde bir başka mağara incelendi. Söz konusu yer Palanlı Geçit Mağarası (37°49'38.38"K - 38°18'3.64"D) olarak isimlendirildi. Mağarada zayıfta olsa bir dolgu saptandı. Ancak mağara tabanında her hangi bir arkeolojik bulguya rastlanmadı. Mağara duvarları ise; çobanların yakmış olduğu ateş ve duvarlardan sızan su nedeniyle koyu ve parlak siyah renkte ziftimsi bir görünümündedir.

Vadinin doğu yamacında, Palanlı Köyü'nün yaklaşık 300 m. kuzeyinde, dik ve sarp bir kaya yüzeyinde, tarafımızdan İkiz Mağara (37°50'7.48»K - 38°18'18.81»D) olarak isimlendirilen iki gözlü mağaralar da incelenmeye çalışıldı. Oldukça zorlu bir tırmanıştan sonra mağaranın ancak 2 m. yakınına gidilebildi. Çok dar bir geçitle ulaşılan mağaraya güvenlik nedeniyle iç kısmına geçilmemiştir. Ancak mağaranın bulunduğu sarp kayalığın eteklerinde (yaklaşık 20 m.) çok sayıda geç döneme ait seramik saptanmıştır. Söz konusu seramiklerin mağaradan değil, mağaranın da üst taraflarında yer alan muhtemel bir yerleşimden aktığı düşüncesindeyiz. Ancak olumsuz koşullar nedeniyle daha üst kısımlar incelenemedi.

İkiz mağaranın çevresi incelenirken, İkiz Mağaranın hemen 5 m. kuzeyinde bir başka küçük mağaraya rastlandı. Söz konusu mağaranın derinliği yaklaşık 2.5-3 m.dir. Güvenlik nedeni ile içine girilemeyen bu mağaraya Küçük Mağara (37°50'7.68"-38°18'18.51"D) ismi verildi. Palanlı Vadisi'nin Küçük Mağaradan sonraki kuzey kısmı taranmadı.

Palanlı Vadisi'nin güney girişine yakın, vadinin üst batı yamacında, dik bir yamaçta bir mağara daha incelendi. Mağaraya en yakın yerleşim birimi Örenli olduğundan, buraya Örenli Mağarası ((37°49'22.48" - 38°17'59.46"D) ismi verildi. Yaklaşık 10 metrelik bir derinliğe sahip mağaranın tabanın da yine kaçak kazı çukuruna rastlanmıştır. Mağara tabanından kazılan toprak ise mağara önünde bir yığıntı oluşturmuştur. Mağara tabanında, mağara ağzındaki yığıntıda ve çevresinde herhangi bir arkeolojik bulgu tespit edilemedi.

1.20) ŞAVİ HARABE (37°49'0.63»K - 38°19'35.30»D), Rakım: 818 m.

Adıyaman İli, Merkez İlçeye bağlı Şavi Harabeleri Yenigüven Köyü'nün yaklaşık 1.3 km kuzeyinde, Çemberlitaş'ın 1.6 km. batısında, Adıyaman – Malatya karayolunun ise kuş uçuşu yaklaşık 2 km. doğusunda yer almaktadır. Söz konusu alan hafif eğimli bir tarla olarak kullanılmaktadır. Halk arasında Şavi Harabeleri olarak bilinmektedir. Yüzeyde herhangi bir mimari görülmemektedir.

Yapılan yüzey taramasında tarlanın kuzeyinde ağırlıklı olarak geç dönem seramiklerine rastlandı. Az sayıda, çakmaktaşı alet olduğu düşünülen buluntu da tespit edildi. Söz konusu alanın kuzeyinde bulunan hafif bir yükselti ise kültür dolgusu olarak nitelendirilmiştir.

2) SONUÇ

2020 yılında Kahta, Gölbaşı, Besni ve Merkez ilçe sınırlarında çalışma yapılmıştır. Özellikle Paleolitik Dönem araştırmalarına ağırlık verilmiştir. Söz konusu dönem için potansiyel yaşam alanı oluşturan vadiler ve mağaralar, üzerinde durulan coğrafyalar olmuştur. Bunun yanında protohistorik dönemlerde araştırılmış ve yeni merkezler saptanmıştır. Adıyaman'ın Paleolitik dönemlerine ilişkin önceki çalışmalar daha çok Fırat Vadisi ve yakınlarında gerçekleşmiş ve önemli sonuçlar elde edilmiştir³.

2020 yılı çalışmalarımız ile, Adıyaman'ın orta ve batı taraflarında da önemli Paleolitik Çağ yaşam alanlarının varlığı kanıtlanmış oldu. Özellikle, Besni İlçe sınırlarında yer alan Dikilitaş, Sofraz ve Şambayat Vadilerinde paleolitik buluntularla karşılaşmıştır. Bunun yanında Merkez ilçe sınırlarında da tarihöncesi dönemlere ilişkin bulgular elde edilmiştir. Şu an için Zor Mağara Vadisi'nde bulunan Orta Paleolitik Çağ'a ait taş balta en erken buluntuyu oluşturmaktadır.

Terbizek Höyüğü'nün doğusunda tespit edilen düz yerleşimde ele geçen çok sayıda dilgi, Neolitik Çağ özellikleri göstermektedir. Burada ele geçen az sayıda el yapımı çanak çömlek ise; Neolitik Çağ'ın erken ve geç evrelerinin varlığına işaret etmektedir.

2020 yılının en ilginç bulgularından bir tanesi de Terbizek Höyük'te ele geçen potern tipi yapıdır. Henüz detaylı çalışması yapılamayan bu yapının höyüğün muhtemelen İTÇ veya daha erken tabakalarına denk gelmektedir. Geçmiş yıllarda olduğu gibi Neolitik Çağ'dan başlayarak Geç dönemlere kadar çok sayıda seramik ve taş buluntu ile karşılaşmıştır.

2020 yılında yapılan kısıtlı çalışmalar bu bölgelerin çok daha detaylı araştırılması gerektiğini bize göstermiştir. Özellikle Plaeolitik Çağ'lar açısından sadece Fırat Vadisi'nin değil, Adıyaman'ın orta ve batı bölgelerinin de oldukça verimli olduğu anlaşılmıştır. İlerleyen zamanlarda yapılacak olan çalışmalar Adıyaman'ın özellikle tarihöncesi dönemleri hakkındaki bilgilerimizi çok daha fazla arttıracaktır.

KAYNAKÇA

EZER, S. - Yağız K. - Demirtaş F.I. - Özçiriş M. (2014) "Adıyaman İli Prehistorik ve Protohistorik Çağ 2013 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*, 175-192

EZER, S. - Yağız K. - Özçiriş M. – Zorlu, K. (2016) "Adıyaman İli Prehistorik ve Protohistorik Çağ 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*,

3 Özdoğan 1977, Yalçinkaya 1984, Yalçinkaya v.d. 1987, Yalçinkaya v.d. 2009

1. Cilt, 1-20

EZER, S. - Yağız K. - Özçiriş M. – Zorlu, K. (2017) “Adıyaman İli Prehistorik ve Proto-historik Çağ 2015 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları” *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, 465-481*

EZER, S. - Zorlu, K - Özçiriş M. (2018) “Adıyaman İli Prehistorik ve Protohistorik Çağ 2016 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları” *35. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 409-428*

ÖZDOĞAN, M. (1977). *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*, İstanbul.

YALÇINKAYA, I. (1984) “Samsat-Şehremuz Tepesi Çevresi Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları, 1982” *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 13 - 20*

YALÇINKAYA, I. – Müller-Beck, H. – Albrecht, G. (1987) “Fırat Vadisinde, Adıyaman-Samsat ve Malatya-Kuruçay Çevrelerinde Paleolitik Gözlemler, 1979” *Aşağı Fırat Projesi 1978-79 Çalışmaları* (yay. haz. Pekman, S.- Günay, D.), 29 – 40

YALÇINKAYA, I. – Özçelik, K. – Kartal, M. – Taşkiran, H. (2009) “ Diffusion des Cultures À Bifaces En Turquie” *Anadolu/Anatolia 35, 1 - 38*

Harita 1: 2020 yılı çalışma alanları.

Resim 1: Yeniköy Höyük: Çakmak taşı aletler.

Resim 2: Zor Mağara Vadisi: 2-4 numaralı mağaralar.

Resim 3: Zor Mağara Vadisi: Orta Paleolitik Çağ'a ait taş balta.

Resim 4: Gre Odire Höyük: Çakmaktaşı dilgiler.

Resim 5: Terbizek Höyük: Potern tipi yapı.

Resim 6: Taşlıyazı Prehistorik Alanı: Çakmaktaşı Dilgiler. Neolitik Çağ(?).

Resim 7: Büyük Turuş Höyük: Tahribat kesitinde görülen taş mimari.

Resim 8: Belören Büyük Höyük.

Resim 9: Belören Büyük Höyük: Yüzey buluntuları.

Resim 10: Ziyareti Gure: Yuvarlak Planlı Yapı.

Resim 11: Ziyareti Gure: Çakmaktaşı buluntular.

2020 YILI MASTAURA ANTİK KENTİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Sedat AKKURNAZ*

“Aydın İli, Nazilli İlçesi Mastaura Antik Kenti ve Yenipazar İlçesi Orthosia Antik Kenti” başlıklı arkeolojik yüzey araştırması başvurumuz bakanlıkça uygun görülmüş, ilk sezonki çalışmamız 2020 yılında başlamıştır. 2020 yılı çalışmaları 5 Temmuz – 23 Ağustos arasında Nazilli İlçesi sınırları içinde yer alan Mastaura Antik Kenti ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilcisi olarak Aydın Müzesi uzmanlarından Yusuf Çorbacıoğlu görev yapmıştır. Çalışmalarımızda bize eşlik edip, değerli bilgilerini ve deneyimlerini bizimle paylaştığı için Yusuf Bey’e teşekkür ederiz. Araştırmamızda ağırlıklı olarak, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ve Sanat Tarihi Bölümü akademisyenleri ve öğrencileri görev almış, tüm ekip arkadaşlarımızın iş birliğiyle ve özverili çalışmasıyla verimli bir araştırma sezonu yaşanmıştır. Çalışmalarımıza destek veren, başta üniversitemiz olmak üzere, Nazilli Belediyesi’ne ve Nazilli Ticaret Borsası’na katkıları için teşekkürlerimizi sunarız.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 12.06.2020 tarih ve E.401074 sayılı yazı ile Bakanlık makamı tarafından onay verilerek, Reysaş Taşımacılık ve Lojistik Ticaret A.Ş., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi ile Bakanlık adına Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arasında “Aydın İli, Yenipazar İlçesi Orthosia Antik Kenti ile Nazilli İlçesi, Mastaura Antik Kenti Yüzey Araştırması Çalışmalarına Destek Verilmesine İlişkin Ortak Hizmet Protokolü” imzalanmıştır. Dolayısıyla araştırmalarımıza sponsorluk yapan Reysaş Taşımacılık ve Lojistik Ticaret A.Ş. sahibi Sayın Durmuş Döven Bey’e arkeolojik çalışmalara verdiği destekler için teşekkür ederiz.

Mastaura Antik Kenti, daha önce detaylı herhangi bir arkeolojik çalışmaya konu edilmemiş, ilk kez bizim çalışmamızla araştırılmıştır. Yaklaşık 50 gün süren yüzey araştırmalarında kent içinde ve çevresinde belgelemeler gerçekleştirilirken, aynı zamanda kentin tarihi hakkında da araştırmalar yapılmış, literatüre geçen bilgiler toplanıp, değerlendirilerek yayınlanmıştır¹.

MASTAURA ANTİK KENTİ

Mastaura Antik Kenti Aydın İli, Nazilli İlçesi’nin 3 km. kuzeyinde² Bozyurt ve Eycelli Mahalleri arasında uzanan dar bir vadi içinde yer alır. *Messogis*’in (Aydın Dağları) güney eteklerinde, yüksek tepelerin çevrelediği bir vadi içindeki kent, korunaklı doğal bir topoğrafyaya sahiptir. Ova kenarında kurulan kentin içinden *Maiandros*’un (Büyük Menderes Nehri) kuzey kollarından birisi olan ve antik ismi *Khrysaoris*³ olan Mastavra Deresi geçmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi Sedat AKKURNAZ, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Efeler/AYDIN. sakkurnaz@adu.edu.tr

1 Bu kapsamda 2020 yılında Mastaura Antik Kenti hakkında genel bilgiler içeren bir makale yayınlanmıştır. Bkz. Akkurnaz 2020, 41-62.

2 Pococke 1745, 67-68; Hamilton 1842, 531-533; Ramsay 1960, 111.

3 Stephanos Byzantios, 436.

İçinden geçen dere sayesinde su sıkıntısı çekmediği anlaşılan kentin; hem kent içi, hem de çevresi sulak ve bereketli bir araziye sahiptir. Mastaura, Ege kıyıları ile Anadolu içlerini bağlayan ve doğal bir güzergâh olan Büyük Menderes Vadisi boyunca uzanan *Caput Viae* yolunun önemli kentlerinden birisidir⁴ (Harita: 1). Kent kendi bölgesel coğrafyası içinde kavşak noktası sayılabilecek konumdadır. Karşıda, ovanın diğer tarafında *Harpasos* (Arpas Çayı/ Kemer Çayı) yer almakta, bu çay boyunca uzanan vadi Karia içlerinden *Maiandros* ovasına bağlantıyı sağlayan önemli güzergâhlardan birisidir⁵. Aynı şekilde, Mastaura'nın hemen yanı başında, yaklaşık 6 km. doğusunda yer alan ve *Mesogis*'i (Aydın Dağları) geçerek kuzeye doğru uzanan Kestel Vadisi vardır. Kestel Vadisi ise Lydia içlerinden *Maiandros* ovasına geçişi sağlayan doğal bir güzergâhtır. Dolayısıyla, hem güneyden Karia Bölgesi'nden ve kuzeyden Lydia Bölgesi'nden gelen yolların kesiştiği bir noktada olması, hem de *Maiandros* (Büyük Menderes Nehri) boyunca uzanan doğu-batı akslı ana yol üzerinde olması Mastaura'nın bölge içinde önemli bir konumda yer aldığını göstermektedir.

Mastaura ile ilgili birkaç antik kaynak bilgi vermektedir. Strabo'nun kentin lokalizasyonu ve konumu üzerine net bilgiler sunar, *Maiandros* (Büyük Menderes Nehri) kenarındaki yerleşimleri saydığı pasajda⁶, bölgeden bahsederken, nehrin bir tarafında Koskinia ve Orthosia, diğer tarafında Nysa, Briula, Mastaura ve Akharaka yerleşimlerinin olduğunu belirtmektedir. Plinius ise, bölgesel mahkemeleri ve bu mahkemelerin bakacağı kentleri anlatırken⁷, Ephesos Conventusu'na bağlı kentler arasında Mastaura'nın da adını saymakta, dolayısıyla MS 1. yy.da Mastaura'nın Ephesos Conventusu'na bağlı bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Mastaura hakkında en kapsamlı bilgiler veren Antik yazar Bizanslı Stephanos'dur⁸. Mastaura'nın bir Lydia kenti olduğunu, kentin isminin peri Ma'dan türediğini, dolayısıyla mitolojik bir kökenden geldiğini belirtir. Yazara göre Ma, Zeus'un annesi tanrıça Rhea'nın yanında dolaşan perilerden birisidir ve Zeus, bebek Dionysos'u Hera'nın hisminden koruması ve yetiştirmesi için bu periye emanet etmiştir. Aynı zamanda Lydialıların Rhea'yı Ma diye adlandırdıklarını ve boğalar kurban ettiklerini aktarmaktadır. Bizanslı Stephanos bize kentin ortasından *Khrysaoris* adında bir akarsu geçtiğinden de bahsetmektedir. Bizanslı coğrafyacı Hierokles, Asia vilayetindeki şehirlerin listesini verirken Mastaura'yı⁹ ve hemen yanı başında yer alan Nysa¹⁰ kenti ile Anineta¹¹ kentini peş peşe sıralar. Kent, Hristiyanlık ile birlikte adından söz ettirmeye devam eder ve çeşitli konsil listelerinde Mastaura piskoposlarının adı geçmektedir¹². 431 yılındaki I. Ephesos ve 449 yılındaki II. Ephesos Konsillerinde Mastaura'yı Theo-

4 Talbert 2000, 944, Map 61.

5 Hild 2014, 47, 103, Abb. 56.

6 Strabon XIV, 1.48.

7 Plinius V, 31.

8 Stephanos Byzantios, 436.

9 Hierokles 659.8.

10 Hierokles 659.6.

11 Hierokles 659.9.

12 Le Quien 1740, 703-704; Honigmann 1942-1943, 36, 40, 61, No.92, 491; Culerrier 1987, 142, 147, 151, 157.

dosios temsil etmiştir. Theodosios'un yerine geçen Sabatios 451 yılındaki Kalkhedon Konsili'nde Pitane'den Piskopos Hesperios'tan kendisini temsil etmesini istemiştir. 680'de III. Konstantinopolis Konsili'ne Mastaura adına Piskopos Theodoros katılmış, 787'deki II. İznik Konsili'nde ise Constantinos görev almıştır. 879-880 tarihli IV. Konstantinopolis Konsili'nde Mastaura adı geçmekle birlikte, hangi Mastaura olduğu tartışma konusudur, Lykia'daki Mastaura olabileceği de düşünülmektedir¹³. Dolayısıyla, *Maiandros* kenarındaki Mastaura kenti dışında, Lykia Bölgesi'nde¹⁴ ve Mysia Bölgesi'nde¹⁵ de Mastaura adında küçük yerleşimler olduğu bilinmektedir.

Ortaçağda, Mastaura bölgenin önemli kentlerinden birisidir. MS 11. yy.'dan itibaren yoğun şekilde yaşanan savaşlar ve Bizans Devleti'nin zayıflayan merkezi idaresi ile birlikte ortaya çıkan siyasi çalkantılar¹⁶ sonucu, diğer yerleşimler gibi, Mastaura da etkilenmiştir. Bu süreçte ekonomik imkânları olan kentler yeniden tahkim edilmiştir¹⁷. Mastauralılar bu sancılı süreci taşınarak çözmeye çalışmış, MS 12. yy.'da vadi içindeki kentte yaşayan halk, yandaki tepe düzlüğü üzerine inşa edilen yeni yerine taşınmış, bu yeni Bizans yerleşiminin MS 12. yy.da inşa edildiği, 13. yy.ın sonlarına kadar aktif olarak kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁸.

Mastaura, Osmanlı Döneminde de varlığını sürdürmüş, bölgeye ait olan ve farklı tarihli *Mufasssal Defteri*¹⁹, *Tahrir Defteri*²⁰ ve *Avârız Defteri*²¹ kayıtlarında, yerleşim *Mastavra Köyü*, *Karye-i Mastavra* ve *Mastavra Hisarı* gibi adlarla anılmaktadır. Antik yerleşim günümüzde tamamen terk edilmiş, fakat Mastaura adı yaşamaya devam etmiştir. Antik kentin 1 km. güneyinde yer alan Bozyurt Köyü'nün eski adı *Mastavra*'dır. Yakın zamanda değiştirilmiş, Bozyurt olmuştur, ama yöre halkı halen bu köye *Mastavra* demektedir.

Mastaura isminin anlamı ve kökeni hakkında günümüze kadar çeşitli değerlendirmeler yapılmış, tartışmalı görüşler ileri sürülmüştür²². En yaygın kanı Bizanslı Stephanos'un aktardığı gibi²³ Lydialı Tanrıça Ma'dan adını aldığı yönündedir. Kentin isminde geçen "taura" ifadesinin ise Lydia dilinden geldiği ve "kent, şehir" anlamı taşıdığı, dolayısıyla kentin adının "Ma'nın Kenti" gibi bir anlam taşıdığı düşünülmektedir²⁴. Kimi araştırmacılar ise Mastaura isminin Hitit kayıtlarında adı geçen Seha Ülkesi yöneticisi, Arzawa prensi Masturi²⁵ ile iliş-

13 Culerrier 1987, 147, 157.

14 Hellenkemper – Hild 2004, 716-717; Şahin – Adak 2007, 261; Şahin 2014, 376; Onur 2015, 90-91, 94-95, 98-99.

15 Zgusta 1984, 788.

16 Odo de Deuil, De Profectione Ludovici VII in Orientem 102-121; Prinzing 1998, 153-177.

17 Georges Pachymeres, *Relationes Historicas* III.21, IV.27, VI.20-21; Foss 1982, 151-152.

18 Barnes–Whittow 1993, 129-130; Whittow 1994, 561.

19 Erdoğdu-Bıyık 2015, 3, 8, 10, 15, 45, 55, 63, 72, 91, 92, 159, 163, 177, 186-190, 206, 215-216.

20 Sarıkaya 2014, 7, 36-38, 77, 84, 86, 88-89, 100, 133-134.

21 Sezer 2019, 456, 460.

22 Sarın 2021, 121-132.

23 Stephanos Byzantios, 436

24 Jongkees 1939, 252-256.

25 Hawkins 1998, 16-20.

kili olabileceğini dile getirmiştir²⁶. Mastaura halkının yerel bir kökenden geldiği, Lydialılar üzerinden Luwilere kadar uzandığını düşünmek mümkündür.

Mastaura'nın araştırma tarihçesine baktığımızda, Avrupalı seyyahlar kenti ziyaret ettiği ve değerli bilgiler verdiği görülür. İngiliz gezgin Pococke²⁷ 1739 yılında Şubat ayında, bir başka İngiliz gezgin Hamilton ise 15 Ekim 1836 tarihinde kenti gezmiştir²⁸. 19. yy. seyyahlarından araştırmacı Texier eserinde²⁹ kısaca Mastaura'dan da bahseder. 19. yy. sonlarında Anadolu'nun tarihi coğrafyası hakkında kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Ramsay eserinin³⁰ pek çok yerinde Mastaura'nın lokalizasyonu hakkında bilgiler vermektedir. 1907 ve 1909 yılları arasında, Nysa'da kazı ve araştırmalar yapan W. von Diest, bu çalışmalara ilişkin 1913 yılında yayınladığı kitapta³¹, komşu kent Mastaura ile ilgili kısa bilgiler de vermiştir. 1921 yılında Yunan araştırmacı K. Kourouniotis Mastaura'yı da ziyaret edip, kent hakkında bir çalışma gerçekleştirmiş³², Mastaura'ya ait ilk fotoğrafları çekerek, kentin 100 yıl önceki halini belgelemiştir.

Seyyahlar ve erken dönem araştırmalar dışında, Mastaura'da kısa süreli bazı incelemeler de yapılmıştır. 1992 yılında İngiliz sanat tarihçiler, antik kent ile ilgili herhangi bir çalışma yapmadan sadece, kentin kuzeydoğusunda yer alan Bizans Kalesi'nde kısa süreli bir araştırma gerçekleştirmişler³³. 2000-2003 yılları arasında Çine ve Nazilli İlçelerinde yüzey araştırması yürüten N. Atik ve ekibi Mastaura'yı da ziyaret etmiş, kentin konumu ve topoğrafyası kısaca anlatılmış³⁴, bu değerlendirme dışında kent ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Yaklaşık 280 yıldır literatürde yer alan ve varlığı bilinen kent, ancak 2007 yılında sit alanı ilan edilip koruma altına alınmıştır. Kentin doğu tarafında orman niteliğindeki kamu arazisi dışında, geri kalan kısım özel mülkiyettir ve köylüler tarafından bağ, bahçe, zeytinlik gibi tarımsal faaliyetler yürütülmektedir.

YAPILAN ÇALIŞMALAR

2020 yılında Mastaura Antik Kenti ve çevresinde yürütülen çalışmalar altı ana başlık altında toplanabilir. Çalışmalarımızın ilki, kentin oturduğu alanın topoğrafik haritasının hazırlanması ve kent planının oluşturulmasıdır. İkinci çalışma konumuz kent içinde ve çevresinde yer alan mimari kalıntıların tespiti, plan ve cephe çizimleridir. Üçüncü çalışma konumuz kentin yayılımını ve yerleşimin zaman içinde geçirdiği değişimi anlamak için yüzeyde görülen taşı-

26 Schürr 2016, 83-88.

27 Pococke 1745, 67-68.

28 Hamilton 1842, 531-533.

29 Texier 2002, 112.

30 Ramsay 1960, 111, 120, 126, 136, 472.

31 Diest 1913, 18-19.

32 Kourouniotis 1922, 247-257, Eix. 2-9.

33 Whittow 1994, 559-570; Barnes-Whittow 1993, 117-135.

34 Atik-Koçel Erdem 2004, 44, Lev. 3, Res. 19.

nabilir küçük eserler üzerine tarama ve değerlendirme çalışmalarıdır. Dördüncü çalışma konumuz Mastaura Antik Kenti'nden alınıp, başka yerlere götürülmüş mimari parçaların tespiti üzerinedir. Beşinci çalışma konusu kalıntılarda zamanla oluşmuş tahribatların belgelenmesi ve öncelikli koruma yöntemleri hakkında değerlendirmeler ve raporlamalardır. Altıncı çalışma konumuz ise kentin mevcut arkeolojik sit alanlarının ve sit sınırlarının irdelenmesi, mülkiyet durumu ve kamulaştırılmasına ihtiyaç duyulan alanların belirlenip, raporlanmasıdır. *Harita ve Kent Planı Çalışmaları*

İlk olarak Mastaura ve çevresini kapsayan Coğrafi Bilgi Sistemi hazırlamak için çalışmalara başlanmış, ArcGIS 10.1 programı kullanılarak dijital veri altlıkları oluşturulmuştur. Sayısal haritanın altlığını oluşturan Digital Elevation Model (DEM) verileri Alos Palsar veri setinden 12.5 metre çözünürlükte indirilmiştir. Çalışma alanımız için Harita Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinden Türkiye mülki idare sınırları shapefile dosyası olarak indirilmiştir. İndirilen dosyadan Aydın İl sınırı seçilerek sınırlandırılmaya gidilmiştir. Sayısallaştırılması yapılmış 1/25000 ölçekli haritalar yardımıyla, harita üzerinde arkeolojik verilerin yerleri işaretlenmiştir. ArcGIS 3D Analyst aracı kullanılarak Dem katmanımız ile eğim (slope) haritası oluşturulmuştur (Harita:1). Antik kentin kurulduğu yerin konumunu ve çevresiyle olan ilişkisini yorumlamak açısından böylesi bir çalışma önemlidir.

Yaptığımız bir diğer harita oluşturma tekniği ise uydu görüntüleri ve hava fotoğrafları kullanılarak bu alanın fotogrametrik yöntemlerle haritasının çıkarılmasıdır. Böylece Hellenistik-Roma yerleşiminin bulunduğu bu alanın topoğrafik vektör ve ortofoto görüntüleri elde edilmiştir. Ortofoto ile elde edilen görüntüler Agisoft Metashape Professional programı üzerinde işlenip, nokta bulutu oluşturulmuştur. Nokta bulutu şeklindeki birleştirilmiş görüntüler Agisoft Metashape Professional, NetCAD ve AutoCAD gibi programlarda işlenerek (Resim: 1), izohips harita, doku haritası, sayısal yüzey modeli gibi çeşitli haritalar (Harita: 2-3) yapılmıştır. Daha sonra bu haritalara farklı işlemler uygulanmış, eş yükselti eğrileri geçirilerek (Resim: 2) izohips harita oluşturulmuştur. Mastaura Antik Kenti ve çevresi daha önceden herhangi bir harita çalışmasına konu olmadığı için, bu yıl yapılan haritalama çalışmaları kenti ve yakın çevresini belgeleme adına son derece önemlidir. Kent içindeki vadi zemini denizden yaklaşık 215 m. yükseklikteyken, yamaçtaki amphitiyatro 240-265 m. kotta yer almakta, Bizans Kalesi'nin oturduğu tepe düzlüklerinin denizden yüksekliği ise ortalama 495 m.dir.

Oldukça geniş bir alana yayılan kent yaklaşık 1.5 km. çapındadır, Hellenistik, Roma ve Ortaçağ yerleşimleri barındırmaktadır. Kent planı oluşturmak için Mastavra Deresi'nin batısında kalan ve Hellenistik-Roma yerleşimlerinin olduğu alanda ve kuzeydoğusundaki tepeler üzerinde yer alan Ortaçağ yerleşim alanında (Çizim: 1) çalışılmıştır. Yapı kalıntıları çizilip, kent planına işlenmiştir. Yeni nesil CHC X91 Gps Rtk aleti kullanılarak kentte görülen kalıntıların GNSS ölçüleri alınmış, alınan veriler önce NetCAD programında işlenip, çizilmiş, daha sonra AutoCAD programında işleminden geçirilerek kalıntıların planları oluşturulmuştur. Son olarak ise, eş yükselti eğrilerinden oluşan topoğrafik harita üzerine kentteki kalıntıların planları oturtulmaya başlanmıştır (Harita: 2). İlerleyen yıllarda yapı planları işlendikçe, kent planı tamamlanacaktır.

Sayısal haritalar oluşturulup, yapı planları çizilirken, aynı zamanda 3D modelleme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Kentteki önemli kalıntılardan amphitiyatro ve Bizans İç Kale’de yürütülen modelleme çalışmalarında, uydu görüntüleri ve ortofoto görüntüler üzerinden Agisoft Metashape Professional, NetCAD ve AutoCAD gibi programlarda işlemler yapılmış, kalıntıların oturduğu alanların 3 boyutlu katı modeli oluşturulmuştur. Özellikle, amphitiyatro alanında yapının ve oturduğu arazinin tam bir görünümü elde edilmiş, ortası çukur şeklinde bir alçak zemin (arena) ve bu çukurun etrafını çeviren ve sık ağaçlarla kaplı halka şeklinde bir yükselti (cavealar=tribünler) ortaya çıkmıştır.

Kalıntıların Tespiti, Plan ve Cephe Çizimleri

Mastaura Deresi’nin geçtiği vadi içinde Helenistik ve Roma yerleşimi, kuzeydoğu tepeler üzerinde ise Ortaçağ yerleşimi, Bizans Kalesi vardır. Vadinin kuzey ve güney uçlarının ise nekropol alanları olduğu görülmüştür (Harita:2). Bu bölgelerde kalıntıların tespiti ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Arazide, yerleşimin daha erken dönemlerine ait henüz herhangi bir veri elde edilememiştir. Osmanlı Döneminde de yerleşim gören Mastaura’da, arazide gezildiğinde, geçtiğimiz yüzyılın ortalarında terk edildiği anlaşılan birkaç eve ait kalıntı durmaktadır.

Vadi içinde ve yamaçlarda yer alan Helenistik ve Roma yerleşime ait amphitiyatro ve Roma Hamamı gibi kesin kimlikli yapılar yanında, pek çok tonozlu yapı kalıntısı, teras duvarları, antik yol döşemesi tespit edilmiştir. Kentin dışında kalan yerlerde ise su sistemlerine ait su kemerleri ve künklerden oluşan su hatları bulunmuştur.

Ortaçağ yerleşim alanında ise Bizans Kalesi’ne ait sur duvarı ve kule kalıntıları ile sarnıçlar, çeşitli yapı kalıntıları bulunmaktadır³⁵. Bu alanda göze çarpan en önemli kalıntı yaklaşık 11 m. yüksekliğe sahip olan ve yöre halkı tarafından Kızıl Kuşak olarak adlandırılan sur duvarına ait kalıntıdır (Resim: 6).

Helenistik ve Roma yerleşiminde tespit edip, belgelenen en önemli kalıntı amphitiyatrodur³⁶. Amphitiyatro kentin batı tarafında eğimli arazi üzerinde yer alır. Yapı günümüzde yoğun bir bitki örtüsü ve sık çalılar ile kaplıdır (Resim: 3), ilk bakışta planını ve işlevini belirlemek güçtür. 1800’li yıllarda Mastaura’yı ziyaret eden Hamilton³⁷ ve Texier³⁸ gibi seyyahlar ile 1921 yılında Yunan işgali sırasında Yunan askerlerin nezaretinde araştırmalar yapan K. Kourouniotis³⁹ isimli Yunan araştırmacı yapının önemini vurgulamış, amphitiyatro tarzında olduğunu dile getirmişlerdir. K. Kourouniotis fotoğraflarını çekerek, 100 yıl önceki halini belgelemiştir. Bu kişilerin gezdiği zamanda günümüzdeki kadar ağaç ve çalı kaplı olmadığı, dolayısıyla yapıyı kolayca tanımladıkları anlaşılıyor. Günümüze kadar Mastaura’da herhan-

35 Whittow 1994, 559-570; Barnes-Whittow 1993, 117-135.

36 Akkurnaz 2020, 45-48, Res. 3-8; Yaşar 2021, 133-144, Lev. 33-46.

37 Hamilton 1842, 531.

38 Texier 2002, 112.

39 Kourouniotis 1922, 252-254, εἶξ. 4-6.

gi bir çalışma yapılmadığı için yapı hakkında sağlıklı bir bilgi elde edilmemiştir. 2020 yılı yüzey araştırmalarında bu kalıntı yoğun bitki örtüsü altında olduğu için kısmen incelenmiş, seyyahların verdiği bilgiler ile örtüşen bir işleve sahip olduğu görülmüştür.

Çekilen hava fotoğraflarında (Resim: 3), oluşturulan topoğrafik haritalarda (Harita: 2) amphitiyatro net bir şekilde seçilmekte, rahatlıkla fark edilebilmektedir. Amphitiatronun olduğu alanın doku haritasına-sayısal yüzey modeline (Harita: 3) bakıldığında ise yapının topoğrafik planı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Amphitiatronun ortasında, çukurda kalan arena kısmı yeşil renkteyken, çevresindeki oturma sıraları daha yüksekte olduğu için sarı ve kah-verengi renktedir.

Yöresel kırma moloz taş ile harç kullanılarak (Resim: 4) inşa edilen yapı, eğimli bir arazi üzerinde yer almakta, kuzey tarafı yamaca yaslanmışken, diğer yönlerde tonozlar üzerine oturmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi ürünü olan yapının ortasında arena kısmı varken, kenarlarda, dört bir tarafta arenayı çevreleyen oturma sıraları yer alır. Amphitiatronun yüzeyde görülen kısımları ise batı, güney ve kuzey yönlerdeki tonozlar ile yapıyı çevreleyen dış destek duvarlarıdır. Dış destek duvarlarının içinde kalan ve oturma sıralarının altına denk gelen kısımlarda çeşitli odalar olduğu görülmekte, bu nişli odaların (Resim: 5) içine girilebilmektedir.

Gerek Helenistik-Roma yerleşimine, gerekse Bizans Kalesi'ne (Çizim: 1) ait olan kalıntıların toprak üzerinde görülebilen kısımları detaylıca ölçülmüş, plan ve cephe çizimleri yapılmıştır. Plan çizim işlemlerinde ilk önce kalıntıların eskizleri çıkarılmış, daha sonra eskizler üzerine ölçüm noktaları işaretlenmiştir. Bu eskizler doğrultusunda Chc X91 Gps Rtk aleti kullanarak kalıntıların Gnss ölçüleri alınıp, önce NetCAD, sonra AutoCAD programında işleminden geçirilerek kalıntıların planları oluşturulmuştur. Cephe çizimlerinde ise ilk önce kalıntıların cepheleri yatay ve dikey ölçülmüştür, daha sonra metreler yardımıyla cephelerde düzlem oluşturulmuş, dik açıdan fotoğrafları çekilmiştir. Bu çekilen fotoğraflar Adobe Photoshop, AutoCAD ve CorelDRAW programlarında işlenip, üzerinden çizilmiştir. Genelde üç tür çizim çıktısı üzerinde durulmuş; fotoğraf altlıklı renkli çizim, çizgisel renkli çizim, çizgisel siyah-beyaz çizim yapılmıştır (Resim: 6).

Taşınabilir Küçük Eser Tarama ve Değerlendirme Çalışmaları

Kentin yayılımını ve yerleşimin zaman içinde geçirdiği değişimi anlamak için Mastaura Antik Kenti'nde yüzeyde görülen taşınabilir küçük eserler üzerine tarama, toplama ve değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Kent, The International Terrestrial Reference Frame = Uluslararası Yersel Koordinat Sistemi = ITRF 3. Derece baz alınarak 25 m'lik plan karelere bölünmüş, her plan kare ayrı ayrı değerlendirilerek arazi taramaları gerçekleştirilmiştir. Bu yılki çalışmalarda kentin iki ana noktasına yoğunlaşılmıştır. İlk çalışma alanımız Helenistik-Roma yerleşimi barındıran ve amphitiyatro kalıntısı ile Mastavra Deresi arasında kalan eğimli arazi olmuştur. İkinci çalışma ise, kentin kuzeydoğusundaki tepeler üzerinde yer alan ve Ortaçağ yerleşimi barındıran Bizans Kalesi'nin olduğu alanda yapılmıştır. Bu çalışmalarda toplanan

seramik parçaları, kiremit ve tuğla parçaları ile diğer eserler detaylı şekilde incelenmiş, fotoğrafları çekilmiş (Resim: 7), profil veren eserler çizilmiştir. Envanterlik ve etütlük nitelikte olmayan bu eserler daha sonra toplandıkları plan karelere geri bırakılmıştır. Bu eserlerin dönemsel dağılımı ve arazideki yoğunluğundan hareketle Mastaura Kenti'nin zaman içinde geçirdiği yerleşim hareketliliği hakkında değerlendirmeler yapılmış, istatistiki veriler elde edilmiştir. Eserlerin toplandığı araziler tanımlanmıştır. Arazinin eğim değeri, toprak yapısı, arazinin günümüzde ne amaçla kullanıldığı ve bitki çeşitliği gibi yüzey bilgileri kayıt altına alınmıştır. Böylece yerleşimin topoğrafik dokusu hakkında veri tabanı oluşturulmuştur.

Tarama çalışmalarına ilişkin plan kare bazında raporlar hazırlanmış, nitelikli eserlerin katalogları yapılmıştır. Nitelikli seramikler Helenistik ve Roma Dönemlerine ait ağız (Çizim: 4), kulp, kaide ve kabartmalı gövde parçaları ile Bizans Dönemine ait profilili ve sırlı seramik parçalarıdır. Ayrıca Bizans yerleşim alanında mutfak gereçleri olarak kullanıldığı anlaşılan demir objeler (Resim: 8) bulunmuş, bu etütlük eserler Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

Antik Kent ve Çevresindeki Taş Eserlerin Tespiti

Bu çalışma kapsamında, Antik kent içinde, Nazilli ilçe merkezinde ve Mastaura'ya komşu Bozyurt, Dallica ve Arslanlı mahallelerinde taramalar yapılmış, antik döneme ait mimari parçalar olduğu tespit edilmiştir. Bu mimari parçaların ölçüleri alınıp, fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Daha sonra bu taş eserlerin dijital çizimleri yapılmış, tanımlanmış ve katalogları oluşturulmuştur. Eserler bulundukları yerlere göre gruplanmıştır. Mastaura, Antik Kenti İçindeki Taş Eserler, Bozyurt Mahallesi'ndeki Taş Eserler, Arslanlı Mahallesi'ndeki Taş Eserler, Dallica Mahallesi'ndeki Taş Eserler, Nazilli Merkez Aşağı Çarşı Camii'ndeki Taş Eserler, Nazilli Merkez Ağa Camii'ndeki Taş Eserler, Nazilli Merkez Yahya Paşa Camii'ndeki Taş Eserler, Nazilli Merkezde Muhtelif Yerlerdeki Taş Eserler.

Helenistik, Roma ve Bizans Dönemlerine ait 70 adet taş eser tespit edilmiş olup, ağırlıklı olarak mermerden yapılmış, az sayıda traverten örnekler de ele geçmiştir. Taş eserler; lahitler⁴⁰, heykel kaideleri, sunaklar, postamentler, sütun tamburları, sütun kaideleri, architrav ve friz blokları, taç blokları, eşik, söve ve lento blokları, Dor, Korint ve Kompozit sütun başlıklarıdır. Bu nitelikli eserler yanında, çok sayıda düz taş bloklar da belgelenmiştir. Taş eserlerin bazılarının sonraki dönemlerde ezme teknesi, kuyu ağızı, döşeme taşı gibi çeşitli işlevlerde devşirme malzeme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kimi eserler günümüzde köy meydanlarında veya cami avlularında dekoratif amaçlı kullanılırken, bazıları yol kenarlarında, duvar diplerinde veya bahçelerde atıl vaziyette (Resim: 9) durmaktadır. Araştırmalarımızda Antik kent içinde daha önceden varlığı bilinmeyen bir yazıt parçası⁴¹ ele geçmiştir. Ayrıca, Antik kentten taşınıp modern yerleşimlere götürülmüş bazı heykel kaidelerinin (Çizim: 3), sunakların ve architrav bloklarının yazıtlı olduğu görülmüştür. Bu yazıtların pek çoğu literatürde yer alırken, bazıları ilk kez belgelenmiştir.

40 Akkurnaz 2020, 48-49, Res. 9.

41 Akkurnaz 2020, 51-52, Res. 11.

Kalıntılarda Tahribat Belgeleme Çalışmaları

Mastaura Antik Kenti'ndeki kalıntıların yoğun bitki örtüsü ile kaplandığı, yabani ağaçlar ve çalılar arasında kaldığı, dolayısıyla yüzeydeki yapı kalıntılarının çeşitli tahribatlara uğradığı görülmektedir. Bu kapsamda, kentteki en önemli kalıntı olan amphitiyatroda zamanla oluşmuş tahribatların belgelenmesi ve incelemesi üzerinde durulmuştur. Yapının mevcut korunma durumu ve öncelikli alınması gerekli önlemler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu tahribat belgeleme çalışmaları heyet üyesi Uzman Restoratör Ali Yaşar tarafından yapılmış olup, ön değerlendirme niteliğindeki çalışması yayınlanmıştır⁴².

Amphitiyatrodaki incelemelerde, yapı malzemelerinin özelliklerinin belirlenmesi, yapı elemanları ve malzemeleri üzerinde oluşan bozulma türleri ve oluşma nedenlerinin tespiti, mevcut sorunların giderilmesine yönelik olarak öncelikli çözüm yöntemleri konusunda öneriler içeren bir çalışma yapılmıştır. Yapı bütünüyle taş ve harç kullanılarak inşa edilmiştir. Örgüsünde kullanılan taş malzeme türüne göre incelendiğinde, sarı-kahve renkli, ince taneli, sıkı gözenekli kayaç oluşumuna sahip yöreye özgü taş türüdür. Örgülerin, dışa bakan yüzleri kabaca (kaba yonu) düzlenmiş farklı boyutlarda moloz taş/kaba yonu oldukları; iç dolgunun ise düzensiz derz harçlı moloz taş dolgulu olduğu görülmüştür (Resim: 4 ve 5).

Bozulma nedenleri incelendiğinde; örgüde birim malzeme kayıpları, parça kaybı, ufalanma, ders bozulmaları ve çatlamalar gibi yapısal nedenler tespit edilmiştir. Zamanla oluşan moloz dolgular ve toprak birikintileri, nem-tuz oluşumları, bitki gelişimi gibi yapı için risk oluşturan doğal faktörler belgelenmiştir. Kaçak kazılar-tahribatlar gibi insan eliyle yapılan zararlar (Resim: 5) üzerinde durulmuştur. Öncelikle alınması gerekli tedbirlerin ise; bitkisel temizlik, duvar örgüsünü oluşturan derz malzemenin bozulmuş kısımlarının temizliği, yapıyı kuşatan atık toprak dolgunun temizlenmesi gibi çalışmalar olduğu anlaşılmıştır. Tonozlu yapıda çökme ve yıkılmalara sebep olabilecek bozulmaları hızlandıran malzeme kayıplarının, özgün yapım teknikleri ile tamamlanıp, sağlamlaştırılması için ön raporlar hazırlanmıştır.

Sit İrdelemesi ve Kamulaştırma Çalışmaları

Mastaura'nın Arkeolojik Sit durumu irdelenmiş, kentin yayılım alanı ile 1. ve 3. derece sit alanlarının uyumlu olduğu tespit edilmiş, sit alanı içinde kalan arazilerin mülkiyetleri araştırılmıştır. Sit alanlarının çok büyük bir kısmının özel mülkiyet, küçük bir kısmının ise orman arazisi olduğu anlaşılmıştır. Anadolu arkeolojisi için son derece önemli bir kalıntı olan amphitiyatronun beş farklı parsel üzerine oturduğu, bu parsellerin özel mülkiyet olduğu görülmüştür. Yapının doğal ve insani tahribatlara karşı korunması için temizlik ve koruma çalışmaları yapılması gerektiği, bu nedenle de öncelikle kamulaştırılmasının zaruri olduğu yönünde kapsamlı bir rapor hazırlanmış, bakanlığa iletilmiştir. Bakanlığımız 2021 yılı kamulaştırma programına almış, amphitiyatro ve yakın çevresini kapsayan yaklaşık 50 dönümlük alanda kamulaştırma çalışmalarına başlamıştır.

42 Yaşar 2021, 133-144.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Hierokles, *Synekdemos (Hieroclis Synecdemvs; accedvnt fragmenta apvd Constantinvm Porphyrogenetvm servata et nomina vrbivm mvtata)*, by A. Bvrckhardt, in aedibvs B. G. Tevbneri, Lipsiae, 1893.

Plinius, *Naturalis Historia (Pliny, Natural History, Volume II: Books 3-7)*, Translated by H. Rackham, Loeb Classical Library 352, Harvard University Press, Cambridge, 1942.

Stephanos Byzantios, *Ethnika (Stephani Byzantii, Ethnicorvm “quae sypersvnt”)*, by Me-ineke, A., G. Reimeri, Berolini, 1849.

Strabon, *Geographika (Strabo, Geography, Volume VI: Books 13-14)*, Translated by H. L. Jones, Loeb Classical Library 223, Harvard University Press, Cambridge, 1929.

ORTAÇAĞ KAYNAKLARI

Georges Pachymeres, *Relationes Historicas (Georges Pachymeres, Relations Historiques I – Livres I-III, Relations Historiques II – Livres IV-VI)*, Éd. A. Failler, Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXIV/1-2, Societe d’edition “Les Belles Lettres”, Paris, 1894.

Odo de Deuil *De Profectione Ludovici VII in Orientem (Odo of Deuil, The Journey of Louis VII to the East)*, Translated by V.G. Berry, W. W. Norton Company Press, New York, 1948.

MODERN KAYNAKLAR

Akkurnaz, S. 2020. “Mastaura Antik Kenti”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 165: 41-62.

Atik, N., Z. Koçel Erdem 2004. “Çine ve Nazilli (Aydın) İlçeleri Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2000-2003”, *TUBA Kültür Envanteri Dergisi* 2: 41-66.

Barnes, H., M. Whittow 1993. “The Oxford University/British Institute of Archaeology at Ankara Survey of Medieval Castles of Anatolia (1992), Mastaura Kalesi: A Preliminary Report”, *Anatolian Studies* 43: 117-135.

Culierier, P. 1987. “Les évêchés suffragants d’Éphèse aux 5e-13e siècles”, *Revue des études byzantines* 45: 139-164.

Diest, W. 1913. *Nysa ad Maeandrum nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*. G. Reimer, Berlin.

Erdoğan, M. A., Ö. Bıyık 2015. *T.T 0001/1 M. Numaralı, Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufasssal Defteri (Metin Ve İnceleme)*. Ege Üniversitesi Yayınları İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, İzmir.

Foss, C. 1982. “The Defenses of Asia Minor Against the Turks”, *Greek Orthodox Theological Review* 27: 145-205.

Hamilton, W. J. 1842. *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of Their Antiquities and Geology* I. J. Murray, London.

Hawkins, J. D. 1998. “Tarkasnawa King of Mira ‘Tarkondemos’, Boğazköy Sealings and Karabel”, *Anatolian Studies* 48: 1-31.

Hellenkemper, H., F. Hild 2004. *Lykien und Pamphylien I-III: Tabula Imperii Byzantini* 8. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Hild, F. 2014. *Meilensteine, Straßen und das Verkehrsnetz der Provinz Karia: Veröffentlichungen zur Byzanzforschung* 33. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Honigmann, E. 1942-1943. “The Original Lists of The Members of The Council of Nicaea, The Robber-Synod And The Council of Chalcedon”, *Byzantion* 16/1: 20-80.

Jongkees, J. 1939. “Bemerkungen zu Μασταυρα und Μοσστηνη”, *Glotta-Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache* 27/3-4: 252-256.

Kourouniotis, K. 1922. “Μάσταυρα”, *Ελληνικαι ανασκαφαι εν Μικρά Ασία, Αρχαιολογικού Δελτίου*: 247-257.

Le Quien, M. 1740. *Oriens christianus: in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibentur ecclesiae, patriarchae caeterique praesules totius orientis*. Typographia Regia, Paris.

Onur, F. 2015. “Parerga to the Stadiasmus Patarensis (15): The Road Network around Kasaba Plain”, *GEPHYRA* 12: 89-109.

Pococke, R. 1745. *A Description of The East, and Some Other Countries: Observations on The Islands of The Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece, And Some Other Parts Of Europe* 2. W. Bowyer, London.

Prinzing, G. 1998. “Zu den Minderheiten in der Mäander-Region während der Übergangsepoche von der byzantinischen zur seldschukisch-türkischen Herrschaft (11. Jh.–Anfang 14. Jh.)”, P. Herz ve J. Kobes (yay.) *Ethnische und religiöse Minderheiten in Kleinasien. Von der hellenistischen Antike bis in das byzantinische Mittelalter* Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 153-177.

Ramsay, W. M. 1960. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev. M. Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sarıkaya, H. 2014. *T.T. 0008 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'nin Transkripsiyonu ve Tahli-li*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Aydın.

Sarın, Ü. 2021. “Mastaura’nın İsim Kökeni Hakkında Değerlendirme”, *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 121-132.

Schürr, D. 2016. “Vermutungen zum Namen Mastaura”, *GEPHYRA* 13: 83-88.

Sezer, M. 2019. “1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı’nın Nüfus Yapısı”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* XIV/I: 449-461.

Şahin, S. 2014. *Stadiasmus Patarensis - Itinera Romana Provinciae Lyciae - Likya Eyaleti Roma*. Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.

Şahin, S., M. Adak 2007. *Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinciae Lyciae*. GEPHYRA Monografi 1, Ege Yayınları, İstanbul.

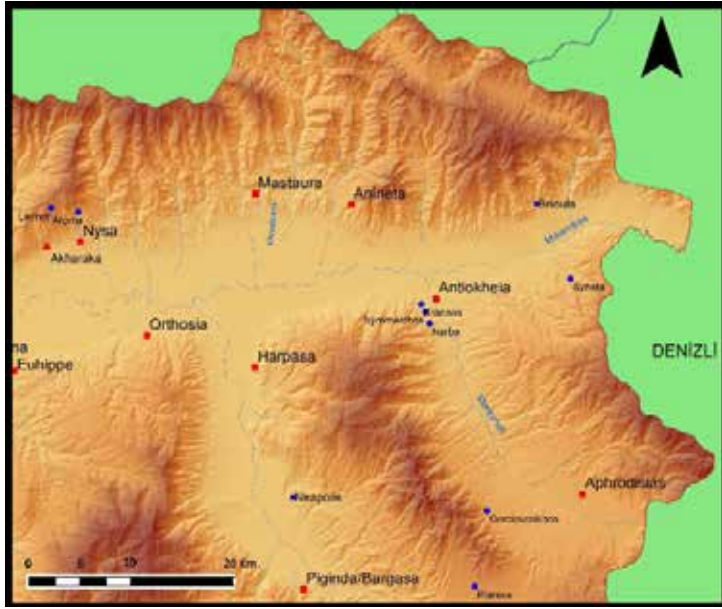
Talbert, R. J. A. 2000. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton University Press, Princeton.

Texier, C. 2002. *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* 2. Cilt. (Çev. A. Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

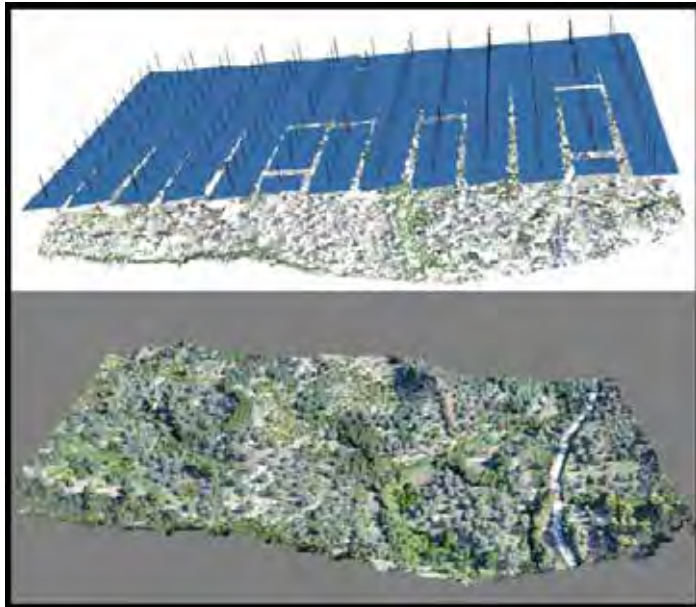
Whittow, M. 1994. “Anadolu Orta Çağ Kaleleri Etüdü Birinci Sezonu (1992): Mastaura Kalesi”, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 559-570.

Yaşar, A. 2021. “Mastaura Amphitiatrosu Mevcut Korunma Durumuna Yönelik İlk Değerlendirmeler”, *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 133-144.

Zgusta, L. 1984. *Kleinasiatische Ortsnamen*. Winter, Heidelberg.

Harita 1: Mastaura ve komşu yerleşimler.

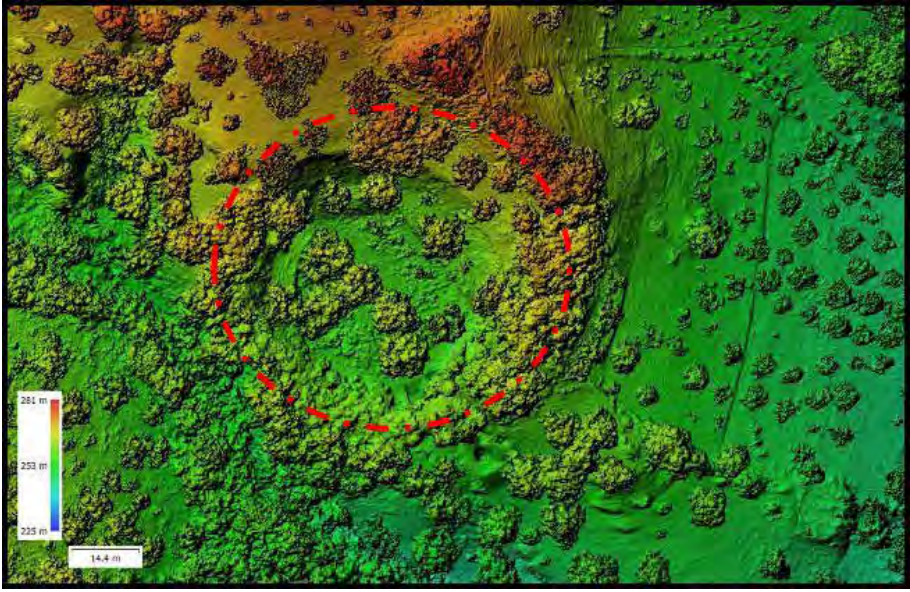
Resim 1: Mastaura Ortophoto ve nokta bulutu görüntüleri.

Resim 2: Ortofoto üzerinde eş yükselti eğrilerinin görünümü.

Harita 2: Mastaura Antik Kenti topoğrafik haritası.

Harita 3: Amphitiatro alanının doku haritası-sayısal yüzey modeli.

Resim 3: Amphitiatro havadan görünüm.

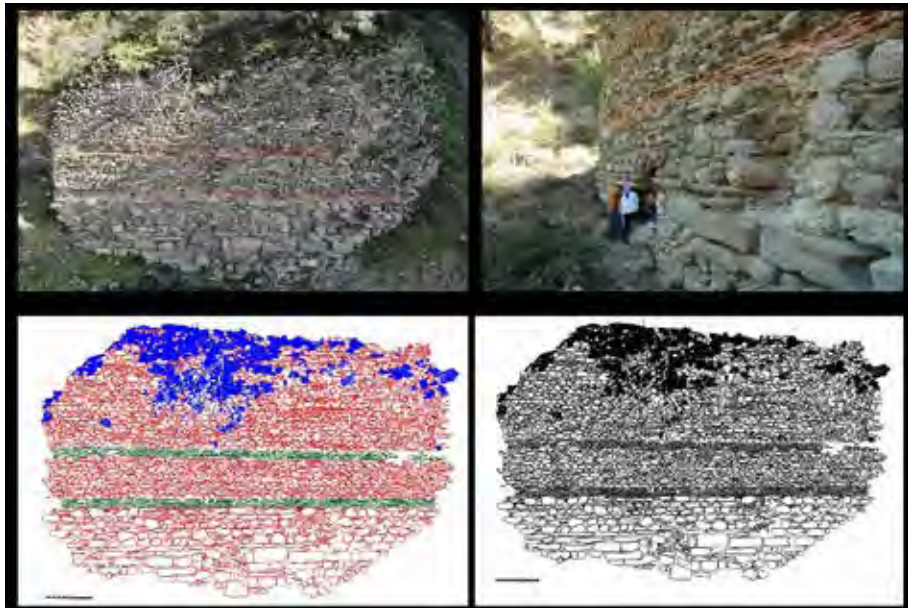
Resim 4: Amphitiyatro tonoz içinden görünüm.

Resim 5: Amphitiyatro nişli odadan görünüm.

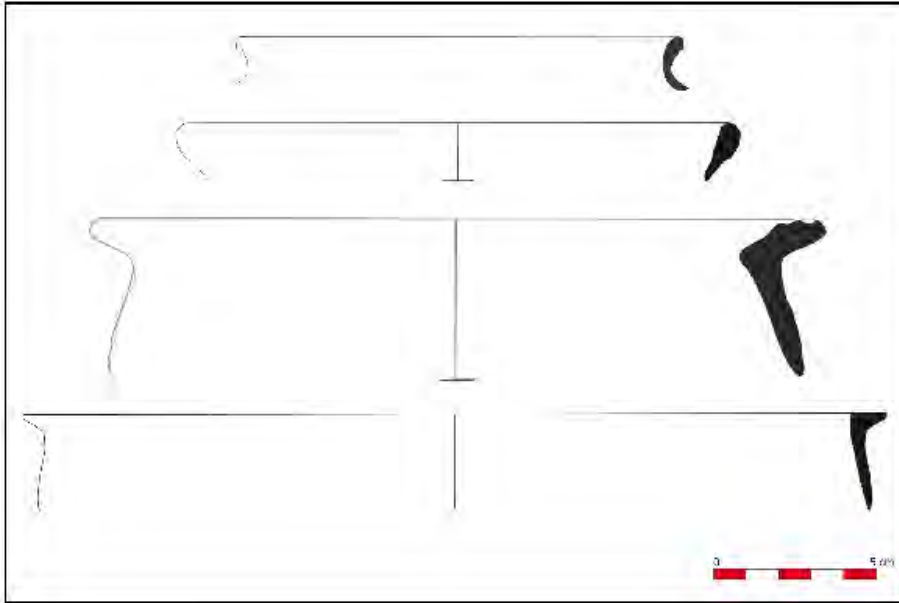
Çizim 1: Bizans kalesi planı.

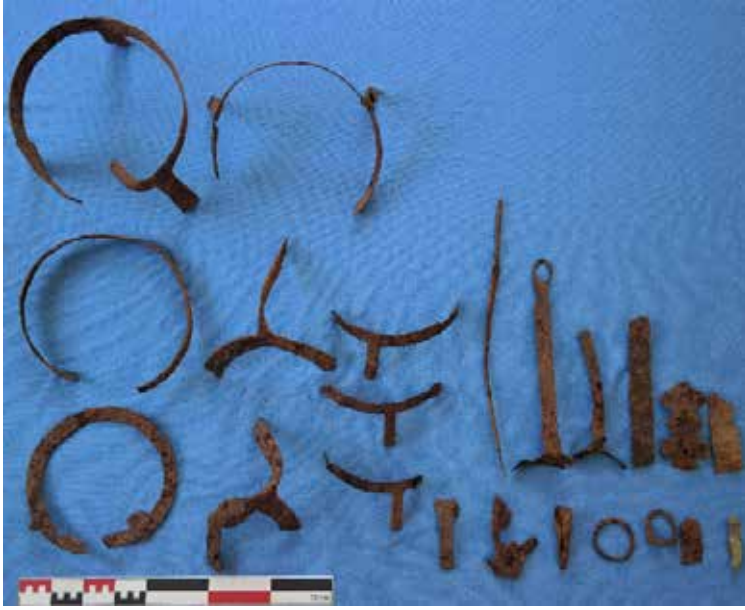
Resim 6: Bizans Kalesi sur duvarı (kızıl kuşak) belgeleme çalışmaları.

Resim 7: Seramik parçalarından örnekler.

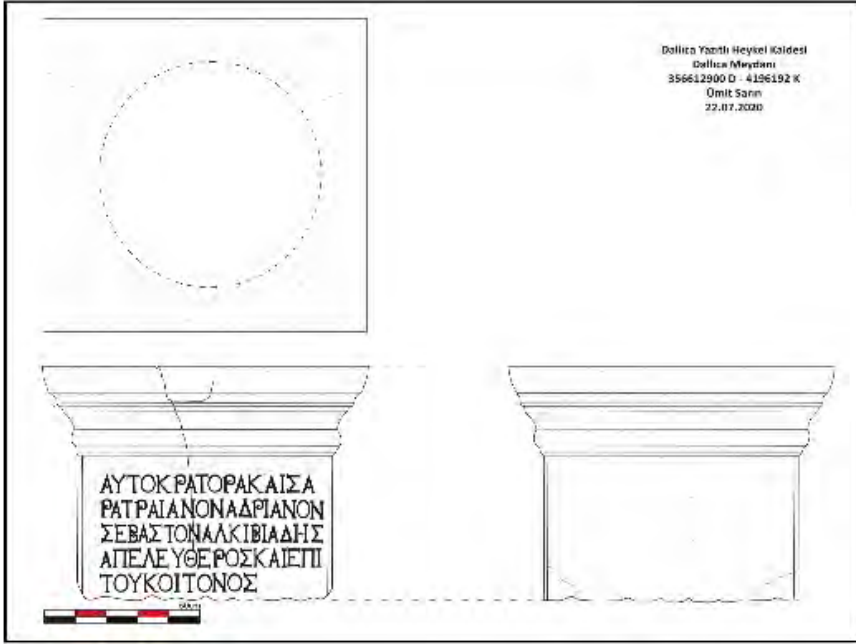
Çizim 2: Ağız parçası çizimlerinden örnekler.

Resim 8: Bizans Kalesinde, yüzeyde bulunan demir mutfak gereçleri.

Resim 9: Roma Dönemi mermer sütun tamburu.

Çizim 3: Yazıtlı heykel kaidesinin çizimi.

YALOVA ORTAÇAĞ VE TÜRK İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI

Selçuk SEÇKİN*

Yüzey araştırmamızın kapsamı tüm Yalova İli'nin Ortaçağ ve sonrasındaki dönemlerini içermekle birlikte, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne 11 Aralık 2017 tarihinde yapmış olduğumuz talep dosyasında yer alan beş yıllık program çerçevesinde 2018 yılı çalışması olarak planlanan, Yalova'nın Bursa ve Kocaeli sınırına en yakın sınır ilçesi konumunda olan Altınova'nın, üç ilin birleşme noktasında olan (Yalova-Kocaeli-Bursa) köylerinden Sermayecik, Aktoprak, Tevfikiye (Çavuşköy), Karadere, Örencik ve Fevziye Köyü'nde arazi araştırması yapılmıştır.¹ 2019 Yılında Ahmediye, Çavuşçiftliği, Geyikdere, Havuzdere, Ayazma ve Tokmak köylerinde, 2020 yılında ise Tavşanlı, Subaşı, Kaytazdere Beldeleri ile Altınova ilçe merkezinde arazi çalışması yapılmıştır. Yalova/Altınova İlçesi ve köyleriyle birlikte belirlediğimiz çalışma programı çerçevesinde üç yıllık bir süreçte tüm ilçede arazi çalışması tamamlanmıştır. Yalova'nın en doğusunda yer alan ilçeden sonra Yalova'nın batısına doğru yüzey taramasına devam edilmesi planlanmaktadır.

A) ARAZİ ÇALIŞMASI YAPILAN KÖYLER

Araştırma programımızda da planlandığı üzere çalışmaya başlamadan önce Bursa Müzesi, Altınova Kaymakamlığı ve Altınova İlçe Jandarma Komutanlığı ziyaret edilerek çalışma ile ilgili gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Daha sonra belirlenen köylerde ve merkezlerde arazi çalışmasına geçilmiş, elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

1. AHMEDİYE KÖYÜ

Altınova merkeze 9 km. uzaklıkta olan köyde, 2018 yılı verilerine göre 167 kişi yaşamaktadır. Bulgaristan'dan muhacir olarak 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında bölgeye gelen halk Ahmediye Köyü'ne gelerek köyü kurmuştur. Tarihi kalıntı ve yerleşim olarak oldukça az veri elde edilebilen yerleşimde, günümüzde su önemli bir sorundur. Yapılan temel açma çalışmalarında yerleşimden geçen ve pişmiş toprakla yapılan künklerle bolca rastlanmaktadır. Ayrıca mezarlıkta yapılan tespit de geç tarihli olsa da servi motifli mezar taşlarına rastlanmıştır.

* Doç. Dr., Selçuk SEÇKİN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bomonti/Şişli-İstanbul, selcukseckin@gmail.com

1 13.06.2019 tarihli ve E.490356 sayılı yazı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından verilen izin ile başlanan "Yalova İli ve İlçelerinde "Ortaçağ ve Türk İslam Dönemi Yüzey Araştırması" başlıklı projenin 2019 yılı çalışmalarına, İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Sanat Tarihiçi Gürkan Birgün, 01.07.2020 tarihli ve E.459661 sayılı yazı ile izin verilen 2020 yılı çalışmalarına ise İznik Müze Müdürlüğü'nden Arkeolog Samet SARIKAYA görevlendirilmiş olup, araştırma heyet listesinde belirtilen üyeler pandemi koşulları nedeniyle katılamamış, çalışma Arş. Gör. Fırat KARA ile birlikte yürütülmüştür. Çalışmamıza imkan tanıyan Genel Müdürlüğümüze, görevli temsilcilerimize, katılımı için Arş. Gör. Fırat KARA'ya, iâşe ve barınma desteğini sağlayan Başkan Dr. Metin ORAL'ın şahsında Yalova/Altınova Belediyesi'ne teşekkür ederiz.

1.1. Vakıftarla Mevkii

Ahmediye Köy yerleşiminin yaklaşık 750 m. güneyinde, toprak bir yolla gidilen tarlaların arasında Vakıftarla Mevkii olarak bilinen alanda çok sayıda ham seramik, küp parçasına rastlanmıştır. Dönem özelliği verecek nitelikte olmayan buluntular yaklaşık 10000 m²lik bir alanda yayılım göstermektedir. Ayrıca köy yerleşiminin alt kısımlarında da dönem dönem kalıntılara rastlandığı belirtilse de yaptığımız taramada bu alanda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. (29,45239 / 40, 63379)

2. ÇAVUŞÇİFTLİĞİ KÖYÜ

Altınova ilçe merkezine 6 kilometre uzaklıkta olan köyde 2018 yılı nüfus sayımına göre 858 kişi yaşamaktadır. Yerleşimde 19. yüzyıla kadar Ermeniler yaşamaktayken, 93 Harbi sonrasında Bulgaristan Eski Zağra'dan gelen göçmenler yerleştirilmiş ve bir süre Ermeni ve Türkler birlikte yaşamıştır. Küçük bir silahlı Çerkez gücünün köye sevk edilmesiyle birlikte gerginlikler yaşamaya başlanmış, çatışmayı önlemek amacıyla Kılıç Köyü'nden altı kişilik güvenlik gücü köyde görevlendirilmiştir. Kilise ve caminin bulunduğu köyde, camide ibadet esnasında Abdurrahman Çavuş ve silah arkadaşları katledilmiştir. Huzursuzluğun artması üzerine zamanla gayrimüslimler köyü terk eder. Daha sonra Yunanistan ile yapılan anlaşma hükümlerince uygulanan mübadele anlaşmasıyla da 10 aile köye yerleştirilmiştir. Günümüzde Osman Gazi Köprüsü-Bursa otoyolu köyün hemen kenarından geçmektedir. Köyde tarihi obje niteliğinde bulgur dibeği olarak kullanılan taşlar yanında, eski caminin yıkıldığı, sadece temel izleri ile kiremit parçalarının günümüze ulaştığı görülmüştür. Ermeniler tarafından ibadet sırasında katledilenlerin anısına yapılan makam kabri de yakın tarihlere işaret etmektedir. (29, 47560365 /40, 68613544)

3. HAVUZDERE KÖYÜ

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Bulgaristan'dan göç eden köy halkının nüfusu, 2018 yılı sayımına göre 156'dır. Altınova ilçe merkezi ile uzaklığı 7 kilometredir. Köy mezarlığında, mezar taşı yerine kullanılmış ikincil kullanımı olan bir mermer parçası yer almaktadır.

3. 1. Havuzdere Nekropolü

Gebze-Orhangazi-Bursa Otoyolu güzergâhı etki sahasında bulunan Yalova İli, Altınova İlçesi, Havuzdere Köyü sınırları içerisinde 3. Derece Sit Alanı olan Havuzdere Nekropolü İstanbul-İzmir otoyol inşaatı sırasında yapılan hafriyat çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu alanda arkeolojik kazı 10 Haziran 2013 – 27 Eylül 2013 tarihleri arasında, Bursa Müzesi Müdürlüğü resmi başkanlığında yürütülmüştür. Bu kazı çalışmasında Havuzdere 3. Derece Sit Alanı'nın Geç Roma – Bizans Dönemi'ne ait bir mezarlık olduğu kesin olarak saptanmıştır. Kazılar sırasında açığa çıkartılan taşınabilir kültür varlıkları Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne, iskeletlere ait kemikler ise incelenmesi amacıyla Ankara

Üniversitesi Antropoloji Bölümü Laboratuvarı'na nakledilmiştir. Söz konusu çalışmada toplam 72 adet 10x10m. boyutlarında kazı çukuru temizlenmiş ve açığa çıkartılan arkeolojik bulguların dokümantasyonu bilimsel yöntemlere göre yapılarak kayıt altına alınmıştır.² (29, 46740047 / 40, 68048001)

3. 2. Eski Köy Yeri Mevkii

Havuzdere Köyü'nün üst kısmında, eğimli arazinin bittiği ve düzleştiği, eski köy yeri olarak bilinen mevkiide günümüzde buğday ekimi yapılan alanda, tarla kenarlarına toplanmış olarak çok miktarda kulp ve küp parçası, horosan harç kalıntıları ve kırık halde sırsız seramik parçalarına rastlanmıştır. Arazide yaptığımız taramada da geniş bir alanda benzer nitelikte tuğla ve seramik parçalarına rastlanmaktadır. Yöre halkı tarafından da bölgede zaman zaman tüme yakın seramik parçalarının toprak altından tarım faaliyetleri sırasında çıktığı bilgisi verilmiştir. (29, 46740047 /40, 68048001)

4. GEYİKDERE KÖYÜ

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Bulgaristan'dan göç eden köy halkının nüfusu 2018 yılı sayımına göre 467'dir. Altınova ilçe merkezine 7 kilometre uzaklıktadır. Köy halkı bölgeye geldiği vakit önce bugünkü köyün batısındaki vadiye yerleşmiş, bu bölgedeki domuz saldırılarından sonra arazi yapısı daha uygun olan günümüzdeki araziye göç edince köyün adı Geyikdere olarak konulmuştur. Bölge, Yalakdere Vadisi'nin batı yamacını oluşturmakta, önemli arkeolojik varlıkları barındırmaktadır.

4. 1. Teknelikaya Mevkii'ndeki Kaya Mezarları

Köy yerleşimine kuzeyden girişte, Subaşı Beldesi sınırından geçildikten sonra ulaşılan, ormanlık alandaki bölge, Yalakdere Vadisi'nin de batı yamacını oluşturmaktadır. Köy halkı tarafından Teknelikaya olarak bilinen mevkiide çok sayıda kaya mezarı yaptığımız çalışmada tespit edilmiştir. Ortaçağ ve sonrasına ait verileri de içeren bölgede, mezarların bütünlüğü orman yolunun açımıyla bozulmuş, en büyük boyutlu olan ve köylüler tarafından kral mezarı denilen mezarın yolun diğer kenarında kalmasına neden olmuştur. En gösterişli olan mezar doğal taş kütlesinin en üst kısmının oyularak oluşturulan dikdörtgen formundaki bir mezara dönüştürülmüştür. Mezarın iç kısmı defneciler tarafından oyulmuş ve bir kenarı koparılmıştır. Doğal taştan iki aşamalı basamak halinde taş lahite ulaşılmaktadır. Üzerini örten kapak kısmına rastlanılmayan lahitte insan eliyle tahribat sürmektedir (Lahit 115x240 cm. ölçülerinde ve 88 cm. derinliğindedir). Yolun diğer tarafında da zemine oyulmuş büyük boyutlu başka bir lahit mezar yer almaktadır. Orta kısmı kaçak kazılarla delinmiş olan lahit 95x2 m. ve 80 cm. derinliğindedir.

2 Çalışma ile ilgili bilgi ve fotoğraflar Bursa Müzesi başkanlığında çalışmayı yürüten Regio adlı şirketin tanıtım bülteninden alınmıştır. https://www.regio.com.tr/turkce/regio_kulturel_miras_yonetimi_danismanligi.pdf erişim tarihi 24.09.2019.

Yolun üst tarafında yükselen tepe üzerinde çok sayıda taş lahit daha bulunmaktadır. Bunlardan bazıları kaçak kazı yapanlar tarafından tahrip edildiği gibi, pek çoğu da toprak altındadır. Toprak yüzey el ile basitçe temizlendiği vakit sekizi görülebilen lahitler için temizlik çalışması yapıldıktan sonra net bir sayı ortaya çıkacaktır. Nekropol alanı olabileceğini düşündüğümüz tepede yakın tarihlerde kazılmış olduğunu gördüğümüz kaçak kazı çukurları sebebiyle bölgenin koruma alanının belirlenerek acilen koruma altına alınması gerekmektedir. Bölgenin yakın döneme kadar demir işliği olarak kullanıldığı köy sakinleri tarafından belirtilmektedir. (29, 48586327 /40, 66708946, 29, 48527604 /40, 66761736)

4. 2. Mermer Sütun ve Mezarlık Alanı

Geyikdere’de köy camiiinin yanında bulunan park alanında nereden ve ne zaman getirildiği bilinmeyen 225 cm uzunluğunda bir mermer sütun bulunmaktadır. Yüzeyinde murç izlerinin belirgin olarak seçilebildiği mermer sütunun tamamlanmamış bir görünümü bulunmaktadır. (29, 47081/40, 6607157) Geyikdere içerisinde köy meydanında yenilenmiş kuyu, kuyu bileziği ile üzerinde Osmanlıca yazıların zaman içerisinde yok olduğu çok sayıda mezar taşına rastlanmıştır.

5. TOKMAK KÖYÜ

Köy halkı, Bulgaristan Rusçuk kentinin Sinanköy ve Ormenyon (Çimen) köylerinden 1929 yılında Abdullah Tunalı Bey liderliğinde bölgeye gelerek yerleşmiştir. Köyde 2018 yılı rakamlarına göre 1085 nüfus yaşamaktadır. Altınova merkeze 8 km. uzaklıkta olan köy adını arazisini satın aldıkları Rıza Tokmak Bey’den almaktadır.(1882-1948) Rıza Tokmak Bey, ünlü bir Fransız ailenin üyesi olan ve İstanbul’a incelemeler için geldikten sonra Müslüman olan Şeyh Mehmet İhlasi’nin torunudur. İhlasi’nin, Kâtip Çelebi’nin eserlerinde Latince’den tercümeler yaptığı bilinmektedir.³ 4. Mehmed (1643-1687) saltanat yıllarında yaşayan ve Tokmak Baba olarak tanınmış ve vaktinin çoğunu o dönemde Karamürsel olarak bilinen Tokmak Köyü’ndeki çiftliğinde geçirmiştir. Eyüpsultan Karyağı Tekkesi’nde medfun olan şeyhin, torunu Rıza Tokmak Bey de köy mezarlığında gömülüdür.⁴ Köy içerisinde 1930’lu yıllarda yapılan konutun çevresini U şeklinde çeviren konut-ahır-samanlık-kiler gibi servis mekânlarının zemininde sütun ve mimari parçalar kullanılmıştır. (29, 54373449/40, 67966707)

5. 1. Mezarlık ve Tokmak Baba Kabri

Tokmak Köyü’ne adını veren Rıza Tokmak Bey’in de mezarının bulunduğu mezarlık alanda, tüm mezarlar Cumhuriyet dönemine ait olmakla birlikte Tokmak Baba’nın kabri olarak adlandırılan Rıza Tokmak Bey’in mezarına özel bir önem verilmektedir. Ulu bir ağacın gölgesinde yer alan mezar çeşitli dönemlerde çimento esaslı sıva ile yenilenmiştir. Bu mezar

3 Fikret Sarıcaoğlu, “İhlasi, Şeyh Mehmet”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 21, İstanbul 2000, s. 538-539.

4 Fikri Baştürk, Düünden Bugüne Altınova, Bursa 2018, s.184.

dışında sevdiğine verilmediği için erken yaşta veremden ölen bir kızın acıklı hikayesinin anlatıldığı fakat okunamayan bir mezartaşı ile mezarlık alanında çok sayıda küp, keramik parçası, tuğla ve kiremit parçasına rastlanmıştır olup, mezarlığın göçmenlerin yerleştirilmesinden önceki süreçte yerleşim yeri olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. (29, 54373449 /40, 67966707)

6. AYAZMA (SOĞUKSU) KÖYÜ

Altınova merkeze yaklaşık 2 km. uzaklıkta olan Soğuksu(Ayazma) Köyü, Yalova'nın tek Boşnak kökenli ailelerin yaşadığı köydür.⁵ 1883 Yılı itibariyle Yalova'ya yerleştirilen Boşnakların bir kısmı Soğuksu (Ayazma) Köyü'ne yerleştirilmiştir. Köy merkezi günümüzdeki yerleşim yerinden farklı olarak Yalakdere Vadisi'nin üst kısımlarına kurulu iken zamanla aşağıya akarsu kenarına inmiştir.

6. 1. Yörük Boğazı Mevkii'nde Yerleşim İzleri

Geyikdere köy yerleşiminin alt kotunda, Yalakdere Vadisi'ne bakan yamaçta yer alan Yörük Boğazı Mevkii'nde kivi bahçesi içerisinde çok sayıda tuğla, ham seramik parçası ve kulp kırıklarına rastlanmıştır. Seramiklerin sırsız, bazı tuğla parçalarının ise horasan harçlı bloklar halinde olduğu görülmüştür. Bu durum, incelenen alanda mimari unsurların da olabileceğine işaret etmektedir. (29, 49655819 /40, 66494832)

6. 2. Karakol Altı Mevkii'nde Kaya Mezarı

Yalakdere vadi tabanına yakın kaya kütlesi üzerinde yer alan taş lahit, doğal kayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Kaçak kazı yapanlar tarafından lahit mezarın yarısından fazlası kırılarak lahadin bütünlüğü bozulmuştur. (29, 49849676 /40, 65806641)

6. 3. Akçukur Mahallesi Çeşmesi Yakınındaki Köprü Kalıntısı

Altınova-Akçukur Mahallesine dönüş sapağında yer alan köprü kalıntısı, Yalakdere üzerinde yapılmıştır. Günümüze sadece tek bir taşıyıcı ayağa ulaşabilen yapının taşları dere içerisinde görülebilmektedir. Bu bölgede Demirhan isimli bir hanın bulunduğu da halk arasında ifade edilmektedir.⁶ Ulu çınar ağacının gölgesinde yer alan çeşme ve hemen yanındaki köprü kalıntısı ile aynı yerde han yapısının olduğu bilgisi, Çobankale'nin eteklerine ulaşmak için bu köprü'nün kullanıldığı ve yolcular için konaklama alanı olabileceğini düşündürmektedir. (29, 49977012/40, 64934912)

5 Muammer Demirel, "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2008, c. 12, S. 2, Erzurum 2008, s.285-306.

6 Fikri Baştürk, a.g.e., s. 213

6. 4. Çobankaya (Karakol) Mevkii Kaya Mezarı

Yöre halkı tarafından karakol veya Çobankaya olarak adlandırılan sivri kaya silsilesinin yol tarafında kesilerek hazırlanmış şekilde taş lahitler bulunmaktadır. Bu lahitlerin bir kısmı kırılmış ve düzgünce kesilmiş taşlardan oluşan geniş alanlar ortaya çıkartılmıştır. (40°39'27,51" K 29°29'57,56"D Rakım 48 m.)

6. 5. Eski Ayazma Köy Yerleşimi

Balkan topraklarından bölgeye yerleştirilen Boşnakların ilk yerleşim yeri olan alan, günümüzde terk edilmiş durumdadır. Köye adını veren ayazma suyu ve çeşme ile hemen gerisinde muhtemelen suya bağlı ayazma yapısına ait kalıntılar yer almaktadır. Bugünkü yerleşimden yaklaşık 150 metre rakım yüksekliğinde olan eski köyde, çok sayıda ham seramik ve küp parçasına rastlanmıştır. Ele geçen tek sırlı seramik 12-13. yüzyıla ait Bizans seramiğidir. Köyün hemen altında yer alan eski mezarlıkta Bosna Hersek'te rastladığımız mezar taşlarından biri yazısız olarak günümüze ulaşmıştır. Köy halkının ifadesine göre çok sayıda mezar taşı çalınarak başka bölgelere götürülmüştür. Alanda Cumhuriyet döneminde yapıldığı tahmin edilen cami kalıntısı da mevcuttur. (29, 50963089/40, 66094007)

6. 6. Balinler Çiftliği Mevkii(Havuz)

Balinler Çiftliği'nin üst kısmında yer alan ve halk tarafından havuz olarak da bilinen alan, Osmanlı döneminde od taşı olarak bilinen taşın ocağı olarak kullanılmış ve zeminde kesilen blokların bıraktığı alan zamanla yağmur suları ile dolmuştur. Yalakdere Vadisini çeviren yükseltinin doruklarına yakın bir yerde bulunan bölge kaçak kazı yapanlar tarafından tahrip edilme tehlikesi ile karşı karşıyadır. (40°39'36,04" K 29°31'5,60"D Rakım 332 m.)

6. 7. Antik -Ortaçağ Dönemi Yol izleri

Dil iskelesi yoluyla sahilden başlayan, Yalakdere'yi takiben İznik güzergâhına doğru giden derenin yanındaki yol çeşitli kaynaklarda ana yol olarak geçmektedir. Ortaçağ kaynaklarında da yolun kullanıldığı anlatılmaktadır. İnsan eliyle yapıldığı anlaşılan ve kayalık alanın kesilmesiyle oluşturulan yolun bazı kısımları günümüzde iş makinalarıyla tahrip edilerek genişletilmiştir. Günümüze özgün yoldan küçük bir alan ulaşabilmiştir. (40°39'12,61" K 29°29'58,20"D Rakım 69 m.)

B) ARAZİ ÇALIŞMASI YAPILAN BELDELER

1. TAVŞANLI BELDESİ

Altınova İlçesi'nin bir beldesi olan Tavşanlı, Altınova'ya 5, Yalova'ya 14 km.dir. Topçular-Eskihisar Feribot İskelesi belde sınırları içerisinde olup, Yalova-Kocaeli yolunun hemen kenarında yer almaktadır.

1. 1. Kilise Kalıntısı

Acı Çeşme Mevkii, 32 T II c pafta, 1258 parselde (287 ada, 7 parselde) çıkan Bizans Dönemi Kalıntıları; İstanbul II Nolu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 12.11.1998 tarih ve 4966 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Bursa Müzesi tarafından yapılan kazıda doğu-batı doğrultusunda, üç nefli bazilika plan şemasındadır. Beden duvarları belirgin olup, 90 cm. kalınlığındadır. Arazi güneyden kuzeye doğru eğimli olduğundan erozyon ve tarımdan dolayı kuzey beden duvarlarından birkaç sıra taş örgüsü kalmıştır. Buna rağmen narteks, güney nef ve apsis duvarları 0,5 m. ile 1.50 m. yüksekliğinde korunmuştur. Kilisenin taban döşemesi tahrip olmuş, küçük bir parça günümüze ulaşmıştır. Yer yer çok ufak çapta mermer plakalardan oluşan taban döşemesine rastlanmış, zaman içerisinde mermerlerin bozulmasından dolayı yerlerine kiremit plakalar kullanıldığı gözlenmiştir. Kilisenin planı tam olarak açığa çıkartılmış olup, narteks üç nefli, naos ve apsisten oluştuğu görülmektedir, mekânların boyutları tespit edilmiştir. Kilise doğu-batı yönünde 20.70 m., kuzey-güney yönünde 11.40 m. dir. Kilisenin beden duvarları dışında bazı duvar kalıntıları da açığa çıkartılmıştır.⁷ 40.685119 / 29.455748 koordinatlarında alan toprak altındaki kilise kalıntısında yoğun bitki örtüsüyle karşılaşmıştır. Temizlik çalışması yapılması ve gerekli sağlamlaştırma işlemleri sonrasında turizme kazandırılması uygun olacaktır.

1. 2. Hasan Dede Türbesi

Tavşanlı Beldesi'nin 3 km. güneyinde, Şehitlik Mahallesi, 40.655984, 29.450000 koordinatlarında yer alan Hasan Dede Türbesi yakın tarihlerde betonarme esaslı malzeme ile yenilenmesine rağmen, yöre halkı tarafından ziyaret edilen ve saygı duyulan makam türbesidir. Çevresinde yaptığımız araştırmada dönemi belli olamayan pışmış toprak malzeme ile kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır.

1. 3. Dipgölcük Mevkii

Altınova İlçesi, Tavşanlı Beldesi 233 ada, 8,9,12,13 parsellerde yer alan ve Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından, III. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenen Dipgölcük Mevkii'nin sahil kesimi denizin kıyıya vurması sonucu kesitte ortaya çıkan çok sayıda keramik parçası ve içerisinde sahil boyunca uzanan yapı kalıntısının yüzeyinde yapılan incelemelerde M.S. 5-6. yüzyıla tarihlenecek mermer altar masası kaidesi tespit edilmiştir. Üzerinde haç kabartması yer alan mermer altların benzerlerine Kayseri ve Bolu Müzelerinde de rastlamak mümkündür. Söz konusu taşın müzeye taşınması korunabilmesi açısından yerinde olacaktır.⁸ Bunun dışında mermer mimari parçalar, kulp, mezar alanları ve

7 <http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/tavsanli-koyu-acicesme-mevkiinde-bizans-donemi-kalintilari/> erişim tarihi 15.08.2020.

8 Söz konusu buluntu hakkındaki yardımları için Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'na teşekkür ederim. Karşılaştırma için bkz. Esra Keskin, "Amasya Müzesi'nde Bulunan Bir Altar Masası", XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (Sivas, 18-20 Ekim 2012) Ed. Meryem Acara Eser-Ebru

çok sayıda kaçak kazı çukuru ile karşılaşmıştır.

1. 4. Tavşanlı Mezarlığı

Tavşanlı Beldesi Mezarlığında (40.663037/29.448722) yapılan incelemelerde mezarlığın çevre düzenlemesinin yeni yapıldığı ve 17-19. Yüzyıl Osmanlı dönemi mezar taşlarının çeşitli yerlerde istiflendiği görülmüştür. Mezarlıkta da ayrıca granit sütuna ve mimari parçaya rastlanmıştır. Söz konusu mezartaşları ile ilgili olarak Belde Belediye Başkanı Mücahit Kaçar bilgilendirilmiştir.

2. Kaytazdere Beldesi

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Bulgaristan'dan gelen göçmenler ve 1930'da Karadeniz Bölgesi'nden gelenler tarafından kurulan Kaytazdere'nin *yörede bilinen bir başka ismi de Saraycık'tır*. Karamürselbey Askeri Eğitim Merkezi ile beldeye çok sayıda fabrika bulunmaktadır. Arazide yaptığımız taramada bir inşaat temelinden çıkan (40.679521/29.530819) 60 ve 55 cm uzunluğunda ve 30'ar cm çapında iki mermer sütun parçasından başka bir bulguya rastlanılmamıştır.

3. Subaşı Beldesi

1935 yılında bugünkü Romanya ve Bulgaristan topraklarından anlaşmalı göç ile gelen yöre halkı, planlı bir köy yerleşim şeması uygulanarak Subaşı Köyü'ne yerleştirilmiştir. 1991 yılında belde statüsünü kazanan Subaşı Yalova il merkezine 21 km. uzaklıktadır. 2015 nüfus verilerine göre 6743 nüfusa sahiptir. Beldede yaptığımız arazi çalışmasının ilk ayağını belde mezarlığı oluşturmuştur. 1935 sonrasında gömülerin yer aldığı mezarlıkta Osmanlı dönemine ait mezar taşına rastlanmamıştır. Beldede müze yer almaktadır.

3. 1. Subaşı Göç Müzesi

Anlaşmalı göç ile Bulgaristan ve Romanya'dan gelen beldenin ilk sahiplerinin anılarını ve geçmiş değerleri, etnografik ve belge değeri taşıyan objeler ile geçmişte kullanım görmüş tarım aletlerinin sergilendiği müze, göç sürecini öncesi/sonrası ile geleceğe taşımaktadır. 180 m²lik eski köy okulu Erdemir Fidan Anısına müze haline getirilmiştir.

C) ALTINOVA İLÇE MERKEZİ

Altınova İlçesi'nin arazisinin önemli bir kısmı, Osmanlı döneminde İsmail Zühtü Paşa Vakfı'nın mülkiyetinde, Altunizade Çiftliği olarak kullanılmaktaydı. 19. yüzyılda, Yalakdere'nin denize döküldüğü alandan, Hersek ve bugünkü Altınova'nın arazisinin önemli bir kıs-

Bilget Fataha-Gülseren Koyun, C.2., Sivas 2014, s. 473-481, Aytuğ Arslan, "Konya Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Litürijik Elemanlar : Altar ve Altar Tabanları", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 31, Konya 2014, s. 39-47.

mi, İstanbul/Altunizade semtine adını veren Altunizade İsmail Zühtü Paşa'nın çiftliği olarak işletildiği belgelerde yer almaktadır. Arazi Cumhuriyet sonrasında şahıs mülkiyetine geçmiş, 1926 yılında 200 kişilik köy kurmak üzere bölgeye gelen Bulgaristan göçmeni bir grup tarafından 3000 dönümü satın alınarak ilk yerleşim başlatılmıştır. Günümüzde önce Karadeniz Bölgesinden daha sonra Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan göçler ve tersane sebebiyle nüfusu hızla artmaktadır.⁹

1. Dilburnu Deniz Feneri

1863 tarihinde yapılan ve Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olan deniz feneri, Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.07.2009 tarih 967 sayılı kararı ile tescillenmiştir. 0 ada, 82 parsel üzerinde yer alan yapı, ortada bir avlu etrafında da lojman ve kullanım mekanları olarak tasarlanmıştır.¹⁰ Yapının Kıyı Emniyeti tarafından müze işlevi ile onarılması amacıyla projeleri yapılmış uygulama aşamasına gelinmiştir. Fenerin deniz tarafında ve su altında Dr. Öğr. Üyesi Serkan Gündüz başkanlığında bir ekip tarafından araştırmalar yapılmaktadır.¹¹

2. Atatürk Evi ve Kayıkhanesi

Yunanistan/Selanik'ten bölgeye mübadele anlaşmasıyla gelen göl ile çevresinin sahibi Hıfzı Bey'i, ziyarete gelen Atatürk'ün misafir olarak geldiği ev olarak bilinen yapı ve kayıkhanesi yörede Atatürk Evi olarak bilinmektedir. Daha sonra arazi ve göl Darülaceze'ye bağışlanmıştır. Günümüzde Altınova Belediyesi'ne kiralanmıştır. Denizle gölün birleştiği noktada yer alan yapı metruk durumdadır. 0 ada 200 parselde yer almaktadır. (40.721084, 29.520622)

3. Altınova/Yalakdere Köprüsü

Altınova merkezde Yalakdere üzerinde yer alan köprü erken cumhuriyet dönemine aittir. 1935-7 yılında yapıldığı bilinen köprünün Kadirzade Salih, Halit, Ferruh İnşaat Kollektif Şirketi tarafından yapıldığı bilinmektedir.¹² Ana gövdesi betonarme olarak yapılmış olup 53 metre uzunluğa sahip olan yapının metal korkulukları da dahil olmak üzere özgünlüğünü korumaktadır.

9 Fikri Baştürk, a.g.e. s.25-29.

10 Olcay Yerlikaya, İzmit Körfezi'ndeki Tarihi Deniz Fenerlerinin Mimari Analiz ve Koruma Önerileri, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gebze/Kocaeli 2011, s. 82-97.

11 Serkan Gündüz.-İşıl Akalan Gündüz, "Ancient Harbors and Underwater Surveys of Yalova Coasts – Altınova District" 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (UBAK), (14 - 17 Şubat 2019,Yalova) C.3, Ankara 2019, s.857-867,Serkan Gündüz, "Sualtı Arkeojisi ve Marmara Denizi", Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C..22, Bursa 2021 s.633-662.

12 Hilal Tuğba Örmecioglu, Technology, Engineering and Modernity in Turkey: The Case of Road Bridges Between 1850 and 1960, Ph.D. - Doctoral Program, Middle East Technical University, Ankara, 2010, s. 265. <http://kopriyet.blogspot.com/2016/03/yalakdere-koprusu.html> erişim tarihi 27.06.2021

4. Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi

Altınova/Hersek Mahallesi'nde yer alan külliye bölgedeki en önemli Osmanlı dönemi yapılarındandır. Vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyeden sözü edilen yapılardan günümüze cami, türbe, hamam, hazneli çeşme ve zamanla gömülerin yapıldığı hazire ulaşabilmiştir. Cami 1508 yılında inşa edilmiş, 1766 depreminde zarar gördükten sonra 1773'de tekrar onarılmıştır. 1999 depremi sonrasında da kapsamlı bir onarım geçiren yapı günümüzde ibadete açıktır. Kesme taştan, kare plan şemasında üzeri kubbeli olan yapının, kuzeyinde üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapının minaresi kuzeybatı köşededir.

Yapının batısında üstü açık türbe yer almaktadır. Yükseltilmiş sekizgen plan şemasında olan türbeye, dokuz basamakla çıkılmaktadır. Türbenin kenarları mermer korkulukla çevrili olup, mermer bir kapı sövesi ile giriş sağlanmaktadır. İçerisinde yer alan mezartaşındaki yazıt 1742 tarihini vermekte olup 1517'de vefat eden Ahmet Paşa'ya da atıfta bulunmaktadır. Üstü açık türbe dışında hazirede de mezarlar yer almaktadır. Bunlardan biri vakfın mütevellisine aittir. Hazirede yakın tarihlere kadar çok sayıda mezar taşı yer almaktayken toplanarak Altınova Belediyesi tarafından belediye binasının yanındaki alanın açık müze olarak düzenlenmesi için toplanmıştır.

Külliye'nin bir başka yapısı da hamamdır. 1,60 x 6,40 m. ölçülerinde olan hamam, köşelerde kesme taş bunun dışındaki alanlarda moloz taş+tuğla birlikteliğiyle inşa edilmiştir. Kuzey kısmında soyunmalık kısmının günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir. Dikdörtgen planlı ılıklik, kare formulu iki mekândan oluşan sıcaklık ve halvet bölümlerinden oluşmakta olan hamamın günümüz durumu metruk vaziyettedir. Caminin güneybatısında özel mülke ait zeytinlik içerisinde bulunan hazneli çeşme günümüze iyi durumda ulaşmıştır. Çeşmenin önünde yekpare yalaktaşı da bulunmaktadır. Külliye su sağlayan isale hattının parçası olduğunu düşündüğümüz su terazilerinden biri yakın tarihlerde gölün suları altında kalmışken, 0 ada 638 parselde yer alan su yapısı metruk halde de olsa günümüze ulaşmıştır.

5. Altınova Belediyesi Taş Eserler Deposu

Altınova Belediyesi tarafından Bursa Müze Müdürlüğüyle işbirliği içinde Hersekzade Külliyesi, Hersek Mahallesi Mezarlığındaki Osmanlı mezar taşları ve yakın çevrede atıl halde bulunan Bizans taş eserleri, değişik dönemlere ait sütun başlıkları, belediye binasının arkasındaki boş arsada açık hava müzesi yapılması amacıyla toplanmıştır. Toplanan eserlerin bir kısmı bazı araştırmacılar tarafından çalışılmıştır.¹³ (40.697410, 29.509466)

13 Lütfi Şeyban, "Yalova'nın Altınova İlçesindeki Osmanlı Mezartaşları ve Kitabeleri", Akademik İncelemeler Dergisi,(5/2), Sakarya 2010, s. 172-226., Ayşe Didem Ö. Bayvas, "Kayıp İki Kentin izinde: Batı Bitinya'dan Bazı Seçme Buluntular". Ed. Şevket Dönmez, Güneş Karadeniz'den Doğar/Prof. Dr. Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar. İstanbul 2013, s. 275-277

6. Altınova/Hersek Mezarlığı

0 Ada 97 parselde yer alan Hersek Mezarlığı'nda yaptığımız çalışmada çok sayıda Osmanlı dönemi mezar taşı tespit edilmiştir. Osmanlı dönemi mezar taşları yanında musalla taşının ayağı olarak kullanılmış iki granit sütun, Bizans döneminde ait korkuluk levhaları ile, mezarlığın cami yönündeki girişinde zeminde horosan harcı ile oluşturulmuş sıva yapısına sahip yapı kalıntısı tespit edilmiştir.

7. Helenopolis

Pek çok tarihi kaynaktan adı geçen Helenopolis, günümüzde Hersek gölünün hemen kenarında Dedeler Tepe olarak haritalara işlenmiş alandır. Arkeolojik sit alanı statüsünde olan kentte, neredeyse Bizans döneminin tüm süreci boyunca yerleşim görülmektedir. Kente ait çok sayıda mermer yapı malzemesi gerek Yalova Açık hava Müzesi gerekse Altınova'da zaman içerisinde koruma altına alınmıştır. Uydur görüntülerinde özellikle göl tarafında duvar kalıntılarına rastlanmaktadır. Uzun süre askeri üs olarak hizmet veren alan günümüzde Altınova Belediyesi'ne tahsislidir.

8. Değirmen Kalıntısı ve Kitabı

Tescilli anıt niteliğindeki 0 ada 887 parsel numarasına kayıtlı Değirmen'de yoğun bitki örtüsü sebebiyle detaylı inceleme yapılamamıştır. Bütünlüğünü önemli oranda kaybettiği görülmüştür. Altınova, Cumhuriyet Camii (1947) duvarında kullanılmış olan 50x92 ölçülerindeki Osmanlıca kitabenin, yaptığımız araştırma sonucu bölgede tahrip olan bir çeşmeden buraya getirildiği anlaşılmıştır. Kitabı üzerinde çalışmalara devam edilmektedir.

DEĞERLENDİRME

Yalova İli ve İlçelerinde Ortaçağ ve Türk İslam Dönemi Yüzey Araştırması, başlıklı projemizde, çalışma dönemimizde yaşam görmüş alanlar ile net olarak dönemi tespit edilememiş yerleşimler, korunabilmesi, tespitinin yapılması ve tescil işlemlerine yardımcı olmak amacıyla çalışmamıza dahil edilmiştir. Erken tarihli bulgular olarak karşımıza çıkan Geyikdere, Ayazma köylerinin sınırları içindeki kaya mezarlarının daha ayrıntılı araştırma ve çevresinde yapılacak temizlik çalışmasına ihtiyacı vardır. Daha önce kazı çalışması yapılan Havuzdere Nekropolü ve Tavşanlı'daki kilise kazısının bölgedeki arkeolojik kalıntılara erişilebilmesi açısından önemi büyüktür. Tavşanlı'daki Dipgölcük Mevkii'nde de benzer şekilde arkeolojik kazıya ihtiyaç vardır. Önemli bir yerleşimin olduğunu düşündüğümüz alan, maa- lesef bakımsız haldedir. Çalışma yaptığımız iki yıllık süreçte tespit ettiğimiz Osmanlı dönemi mezar taşları, şüphesiz ki bölge tarihini aydınlatmada önemli verilerdir. Geçmişimize ait maddi hatıranın izleri olan mezar taşlarının mezarlıklar içinde korunamadığını görülmektedir. Bu sebeple açık hava müzesi şeklindeki alanlarda geldikleri yerlere göre tespitlerini yaparak koruma altına almak gerekmektedir. İncelediğimiz alanlar 19. yüzyılda kurulan göçmen köy- leri olduğundan, göçle gelen kültürlerin de izlerini gerek mezar taşlarında gerekse etnogra-

fik eşyalarda görmek bölge için önemli zenginliklerdendir. Nitekim bu değerleri toplayarak müze haline getiren Erdemir Fidan Subaşı Göç Müzesi'nin benzer örneklerinin Yalova şehir merkezinde de yapılması yerinde olacaktır. Ayrıca Altınova Belediyesi tarafından da taş eserler ve etnografik objeleri içeren, iki kısımdan oluşacağı tasarlanan müze projesi de bölgenin tarihsel geçmişini anlatabilmek adına önem taşımaktadır.

İki yıllık süreçte şüphesiz en yoğun bulgu Altınova ilçe merkezinde tespit edilmiştir. Ortaçağ'dan-Erken Cumhuriyet dönemine kadarki tüm sürecin izlerini takip edebildiğimiz Altınova'da Hersek Mahallesi önemli yerleşimleri barındırması ve geçit yeri olması hüviyetiyle zaman içerisinde öneminin daha da artacağını düşündüğümüz merkezlerdendir. Helenopolis ile başlayan araştırma dönemimizi içeren süreç, Hersekzade Külliyesi, tarihi mezarlık, geç Osmanlı döneminde deniz feneri, Erken Cumhuriyet döneminde Yalakdere Köprüsü, Atatürk Evi ve Kayıkhanesi ile devam etmiştir. Dolayısıyla küçük bir yerleşimde tüm dönemleri görebilmek devamında da Yalakdere Vadisi boyunca izleri takip edebilmek, bölgenin her dönemde önemini koruduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akyol, A. (2003). *Zaman Tünelinde Yalova*, Çözüm Ajans, Yalova.

Arslan A. (2014), “Konya Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Litürjik Elemanlar : Altar ve Altar Tabanları”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), Konya, 39-47.

Bayvas, A.D.Ö (2013), “Kayıp İki Kentin izinde: Batı Bitinya'dan Bazı Seçme Buluntular”. Ed. Şevket Dönmez, *Güneş Karadeniz'den Doğar/Prof. Dr. Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar. İstanbul*, 275-277.

Baştürk, F. (2018). *Dünden Bugüne Altınova*, Bursa.

Demirel M. (2008), “Türkiye’de Bosna Göçmenleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12/2) 285-306.

Foss, C. (2002). *Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi II Nikomedia*. (Çev.) Ulugün F. Y., İzmit Rotary Klübü Kültür Yay. İzmit.

Galitekin, A.N. (2013). *İbrahim Mütefferika Eserlerinden Yalova Kağıthanesi*, Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul.

Gündüz S.- Gündüz I.A. (2019), “Ancient Harbors and Underwater Surveys of Yalova Coasts – Altınova District” *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (UBAK)*, (14 - 17 Şubat 2019, Yalova) (3), Ankara, 857-867.

Gündüz, S. (2021), “Sualtı Arkeojisi ve Marmara Denizi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), Bursa, 633-662.

İnalcık, H. (1993). “Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus”. (Ed.) Zachariadou E. *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Heraklion, 77-100.

- İnalcık, H. (1997). “Osman Gazi’nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”. ,(Ed.) Zachariadou E. *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 78-105
- Keskin E. (2014), “Amasya Müzesi’nde Bulunan Bir Altar Masası”, *XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (Sivas, 18-20 Ekim 2012)* Ed. Meryem Acara Eser-Ebru Bilget Fataha-Gülseren Koyun, (2), Sivas, 473-481.
- Komisyon (T.siz). *Yalova’da Osmanlı Dönemi Mezartaşları*, Yalova İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Yalova
- Oral A. (2015). “Altunizade’den Altınova’ya”,*Özgür Kocaeli/Pazar Gazetesi*, 26 Haziran, 4-5
- Örmecioğlu H.T. (2010), *Technology, Engineering and Modernity in Turkey: The Case of Road Bridges Between 1850 and 1960*, Ph.D. - Doctoral Program, Middle East Technical University, Ankara.
- Sarıcaoğlu F. (2000), “İhlasî, Şeyh Mehmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (21), İstanbul 2000, s. 538-539.
- Seçkin,S. (2018). “Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale”, *CEDRUS*, (6), 535-553.
- Seçkin,S. (2018). “Yalova Ortaçağ ve Türk İslam Dönemi Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları”, *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı(17-19 Haziran2019/Diyarbakır)*, (3), Ankara 2019, 301-315.
- Seçkin, S. (2019), “Yalova/Altınova’nın Güneyindeki Kırsal AlanlardaYer Alan Tarihi Yerleşimler”,*Eğitim ve Sosyal BilimlerdeYeni Araştırmalar*, Berikan Yayınevi, Ankara, 275-288.
- Şeyban, L. (2010), “Yalova’nın Altınova İlçesindeki Osmanlı Mezartaşları ve Kitabeleleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*,(5/2), 172-226.
- Yerlikaya O.(2011), *İzmit Körfezi’ndeki Tarihi Deniz Fenerlerinin Mimari Analiz ve Koruma Önerileri*, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gebze/Kocaeli.
- https://www.regio.com.tr/turkce/regio_kulturel_miras_yonetimi_danismanligi.pdf erişim tarihi 24.09.2019.
- <http://yalovakentmuzesi.gov.tr/tarihi-eserler/tavsanli-koyu-acicesme-mevkiinde-bizans-donemi-kalintilari/> erişim tarihi 15.08.2020.
- <http://kopriyet.blogspot.com/2016/03/yalakdere-koprusu.html> erişim tarihi 27.06.2021

Resim 1-Geyikdere-Teknelikaya Mevkii'ndeki kaya mezarlarından 1 no'lu mezar.

Resim 2: Geyikdere-Teknelikaya Mevkii'ndeki kaya mezarlarından 2 no'lu mezar.

Resim 3: Eski Ayazma Köy yerleşimindeki keramik buluntular.

Resim 4: Eski Ayazma Köy mezarlığında yer alan Bosna mezar taşı geleneğindeki mezar taşı.

Resim 5: Tavşanlı-Dipgölcük Mevkii'nde yer alan altar masası.

Resim 6: Tavşanlı Mezarlığı, mezar taşlarından örnekler.

Resim 7: Dilburnu Deniz Feneri'nin görünümü.

Resim 8: Atatürk Evi ve kayıkhanesi kalıntısının görünümü.

Resim 9-Altınova/Yalakdere Köprüsü.

Resim 10: Hersekzade Ahmet Paşa Camii.

Resim 11: Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi türbe yapısı.

Resim 12: Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi Hamamı.

Resim 13: Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi hazneli çeşme.

Resim 14: Altınova/Hersek Mezarlığından mezar taşı örneği.

Resim 15: Çeşme kitabesi.

MALATYA İLİ NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI-2019

Serkan ŞAHİN*

Berkay DİNÇER

İsmail BAYKARA

1920’li yıllardan itibaren Türkiye’nin pek çok bölgesinde gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmalarında Neojen ve Pleistosen dönemlere ait çok önemli kalıntı bulunmuştur. Günümüzde yürütülen bu çalışmalarla yeni bulgular ortaya çıkmaya devam etmektedir. Anadolu’nun paleoekolojik ve paleoantropolojik geçmişine ışık tutacak araştırmaların azlığı nedeniyle bazı lokaliteler çeşitli sebeplerle sahip olduğu potansiyel anlaşılamadan hızla tahrip olmakta ve ülkemizin tarihi açısından son derece önemli bulgular yok olmaktadır. Çoğunluğu Antropoloji bölümü öğretim üyeleri tarafından yapılan Neojen döneme ait kazı çalışmaları sayesinde Batı ve Orta Anadolu’nun Neojen dönemine tarihlendirilen fosil varlığı ve Neojen dönem canlılarının yayılım alanları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Pleistosen dönem insanların anlaşılmasına yönelik araştırmalarla da yakın dönem prehistorik insanının yayılımı açısından Anadolu’nun Afrika, Asya ve Avrupa bağlantısında oynadığı rolün aydınlatılması amaçlanmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalara karşın Anadolu’nun söz konusu dönemlerle ilgili taşıdığı potansiyel halen tam olarak ortaya çıkarılamamıştır. Malatya ilinde ise Paleoantropolojik araştırmalara konu olan Neojen ve Pleistosen araştırmaları yok denecek kadar azdır. Bu sebeple Malatya ilinde yer alan Neojen ve Pleistosen dönemlere tarihlendirilen çökellerin araştırılması, yeni fosil lokalitelerinin tespit edilmesi ve prehistorik insanlara ait yerleşim alanlarının ortaya çıkarılması amacıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle gerçekleştirilen araştırma 2019 yılında başlamıştır. Araştırmaya Dr. Öğr. Üyesi Serkan Şahin, Doç. Dr. Berkay Dinçer ve Doç. Dr. İsmail Baykara katılmıştır. 2020 yılında ise COVID-19 pandemisi nedeniyle çalışmalara ara verilmiştir.

Türkiye Neojen’ine ait ayrıntılı çalışmalar 1965-1969 yılları arasında Otto Sickenberg önderliğinde bir ekip tarafından yapılmıştır. Ekibin asıl amacı Türkiye’deki linyit yataklarının araştırılmasıdır. Bu proje kapsamında Türkiye’nin birçok ilinde ayrıntılı yüzey araştırmaları yapılmış ancak Kayseri ilinin doğusuna geçilmemiştir. Fikret Ozansoy ise Ankara ve çevresinde Ankara’nın kuzeydoğusu ile güneybatısı arasında kalan 150 km’lik bir hatta jeolojik çalışmalar yapmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Ankara Üniversitesi ve California Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğretim üyeleri ile MTA tarafından 1993 yılında “Türkiye

* Dr. Öğt. Üy. Serkan ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE
Doç. Dr. Berkay DİNÇER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE
Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE

Omurgalı Fosil Yatakları Araştırma Projesi” gerçekleştirilmiş ancak Malatya ili proje kapsamında araştırılmamıştır (Sickenberg vd., 1975; Saraç, 199; Ozansoy, 1965).

Malatya çevresindeki Pleistosen çökellerine ait ilk çalışmalar ise Eugène Pittard tarafından 1927 yılında Adıyaman (Güney Malatya) ilinde yapılmıştır. Pittard tarafından Tchakkal (Çakalsuyu) olarak adlandırılan Pirun bölgesindeki Ziyaret Çayı yakınlarında Aurignacien döneme ait kazıyıcılar, keskiler, sırtlı bıçaklar gibi Pleistosen insanına ait arkeolojik kalıntılar keşfedilmiştir (Pittard, 1928). Yine aynı bölgede Hans Henning von der Osten 1931 yılında Pirun çayı yakınlarındaki teraslarda çakmaktaşı yongalar ve birçok Paleolitik yontmataş aletler gözlemlemiştir (von der Osten, 1933). Şevket Aziz Kansu ise 2 Nisan 1938’de yine Adıyaman Pirun’da Çakalsuyu vadisinde bazı yontmataş aletlere rastlamıştır. Kansu bu aletleri Mousterien uç olarak tanımlamış ve 1928 yılında Pittard tarafından bulunan aletlerden farklı olduğunu ifade etmiştir (Kansu, 1939).

Bölgedeki ayrıntılı ilk araştırmalar ise İsmail Kılıç Kökten tarafından 1945 yılında yapılmıştır. Çalışma Türk Tarih Kurumu adına yapılmış ve çalışma esnasında Malatya, Elâzığ, Muş ve Ağrı illeri araştırılmıştır. 1945 yılında Adıyaman, Malatya iline bağlı bir ilçe olduğundan çalışmada Adıyaman ayrıca değerlendirilmemiş ve Güney Malatya olarak adlandırılmıştır. Kökten, Malatya’nın kuzeyinde herhangi bir buluntuya rastlamamıştır, Güney Malatya’da (Adıyaman) ise Pleistosen’e ait insan izleri bulmuş ancak bölgede ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır (Kökten, 1947).

1969 yılında ise İsmail Kılıç Kökten, Işın Yalçınkaya ve Selahattin Kor’dan oluşan bir ekip Keban Projesi kapsamında Elazığ, Tunceli ve Malatya’nın bir kısmında Pleistosen döneme ait bazı araştırmalar yapmıştır. Malatya Arapkir Selamlı Köyü’nde bazı mağaralar tespit edilmiş ancak baraj gölü sınırları dışında kaldığından mağaralarda araştırma yapılamamıştır (Kökten, 1971). Kökten ve ekibi aynı proje kapsamında 1970 yılında yaptıkları araştırmalarda Malatya Arapkir’de bulunan Arapkir deresinin karşı sekisinde “Hadedi” ismiyle anılan mağara sistemlerini tespit etmiş ancak zaman darlığı sebebiyle araştıramamıştır (Kökten, 1972). 1971 yılında ise aynı proje kapsamında araştırmalara devam edilmiştir. Araştırmalar esnasında Arapkir deresine doğru uzanan ve Keban Barajı suları altında kalan Aşağı Yabanlar Köyü’nde Kalaycık adı verilen bir yerleşimde kazılar yapılmıştır. Kökten Kalaycık yerleşiminin karşısında mağaralar tespit etmiş ancak gerekli tetkikleri yapamamıştır ve mağaraların araştırılması gerektiğini belirtmiştir (Kökten, 1974).

1977 yılında Mehmet Özdoğan DSİ tarafından yapılan Atatürk Barajı havzasında yüzey araştırmaları yapılmıştır. Özdoğan, Malatya ili Arguvan İlçesi’nde yaptığı çalışmalarda Kalolitik’ten son Tunç Çağı’na kadar olan dönemde buluntulara rastlamıştır. Bu araştırmalar kapsamında Adıyaman il merkezinin güneydoğusunda; eski Samsat ilçe merkezinin kuzeyinde, Fırat’a Hamışkan Deresi ile dökülen Kuluş Deresi’nin üst kesiminde bulunan Şehremuz Sırtı’nda çakmaktaşı aletler bulunmuştur. Bu aletler arasında iri yonga çekirdekleri, iri taşmalıklar ve Acheul türünde el baltaları yer almaktadır (Özdoğan, 1977).

Özdoğan'ın buluntuları ışığında 1979 yılında Işın Yalçinkaya, Hansjürgen Müller-Beck, Gerd Albrecht ve Harun Taşkıran Adıyaman, Samsat, Malatya ve Kuruçay bölgesinde araştırmalar yapmıştır. Ekip tarafından Malatya İli Yazıhan İlçesi'nin doğusunda bulunan, Kuruçay adlı alanda Pleistosen insanlarına ait bulgular elde edilmiştir. Ancak buluntuların dağınık olması sebebiyle alanda sistematik bir çalışma yapılamamıştır. Çalışmanın ilerleyen evresinde ekip Adıyaman'a bağlı Samsat İlçesi'nde araştırmaya devam etmiştir. Samsat yöresinde de Pleistosen insanlarına ait izler bulunmuş ancak zaman darlığı nedeniyle ayrıntılı bir çalışmaya olanak bulunamamıştır. Araştırmanın ikinci kısmında ise Şehremuz sırtındaki buluntular toplanmış ve daha sonraki yıllarda kazı yapılmasına karar verilmiştir (Yalçinkaya vd. 1987). Şehremuz bölgesinden elde edilen el baltaları üzerinde yapılan çalışmalar Müller-Beck ve Albrecht tarafından daha sonraki yıllarda yayınlanmıştır (Albrecht ve Müller-Beck, 1988, Albrecht, 1994).

2014-2016 yılları arasında ise Fırat Vadisi'nde Türk-Rus ortaklığındaki bir ekip tarafından yapılan jeolojik araştırma esnasında Paleolitik bulgulara rastlanılmıştır. Bu bulgular arasında satırlar, düzeltili aletler, kazmalar ve bazı yongalar tespit edilmiştir (Ozherelyev vd. 2019).

M01

Araştırma kapsamında ilk olarak Malatya'nın kuzeyinde yer alan Arguvan İlçesi'ne gidilmiş ve Çakmak Köyü'nün yaylasında gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemler sonucunda yaylanın kuzey kısmında çakmaktaşıdan yontmataş buluntulara rastlanmıştır. Bunlar üzerinde yapılan ilk incelemeler bunların Orta Paleolitik dönemde insanlar tarafından kullanıldığına işaret etmektedir. Yapılan analizler sonucunda lokalitede (M01) (Harita 1) tek vurma düzlemlili çekirdekler, satırlar, yongalar, düzensiz çekirdekler, düzeltili yongalar ele geçmiştir. Lokalitede bulunan hammadde büyük bloklar halindedir ancak büyük boyutlu hammaddelerde herhangi bir yongalama yapılmamıştır. Hammadde olarak daha çok küçük köşeli parçalar kullanılmıştır. Lokalitenin yüzey görünürlüğü yüksek, buluntu yoğunluğu ise düşüktür. Lokalitede yüzey erozyonu çok fazladır. Toprak kırmızı/kahverengi tonlardadır. Ele geçen çekirdeklerin yontulmasında çoğunlukla belirgin bir sistem görülememiştir. Çekirdeklerin mevcut tüm platformlarından küçük yonga çıkarımları gözlemlenmiştir. Ele geçen buluntular ise genelde küçük boyutludur. Hammadde yapısına bağlı olarak yongalarda çıkarım izleri çok belirgin değildir. Tek vurma düzlemlili çekirdeklerde platform hazırlığı gözlemlenmemiştir. Çekirdeklerin platform kısımları genelde parçalanmıştır. Bu da çekirdeklerin sert bir vurgaç yardımıyla yongalandığını göstermektedir. Lokalitede düzeltili yongaya çok az rastlanmıştır ve gözlemlenen düzeltiler düzensizdir. Ayrıca lokalitede tipik aletlere rastlanmamıştır.

M02

M01 adlı buluntu alanında incelemeler bitirildikten sonra birinci lokalitenin batısındaki yamaçlara bakılmış ve burada da andezit hammaddeye sahip işlenmiş yontmataşlar bulunmuştur. İncelemeler sonucunda Alt Paleolitik döneme ait olabilecek düzensiz çekirdekler,

yongalar, para-Levallois çekirdekler, satırlar, iri düzeltili aletler ele geçmiş ve lokaliteye M02 (Harita 1) ismi verilmiştir. Lokalitede andezit hammaddeyle yoğun olarak karşılaşmıştır. İncelemeler esnasında çekirdek ağırlıklı bir teknoloji gözlemlenmiştir. Yüzey görünürlüğü yüksek olmasına rağmen buluntu yoğunluğu fazla değildir. Hammadde kaynağının yapısı nedeniyle ele geçen yongaların iç/dış yüzleri çok belirgin değildir. Çekirdekler genellikle küresel/yarı küresel işlemiş ve çok az tüketilmiştir. Buluntular Levallois benzeri olmasına rağmen bu yöntemin tüm özelliklerini sergilemez. Bu nedenle bunlar para-Levallois olarak kaydedilmiştir.

M03

Araştırmanın ilerleyen günlerinde Yazıhan İlçesi Fethiye Köyü çevresine gidilmiştir. Burada da çakmaktaşı hammaddeye sahip Orta Paleolitik döneme ait yongalar, düzeltili yongalar, Levallois çekirdekler ile kenar kazıyıcılara rastlanmış ve lokalite M03 (Harita 1) olarak isimlendirilmiştir. Lokalitenin kuzeybatısında derin bir vadi bulunmaktadır. Bu vadinin terasları kuzeybatıdaki yamaçlarda belirgin olarak görülmektedir. Yamaçlar lokaliteye doğru daha az eğimli bir yapı sergilemektedir. Lokalitede ele geçen hammadde ikincil kortekse sahiptir. Lokalitede yüzey görünürlüğü yüksek buluntu yoğunluğu ise düşüktür. Hammaddeye yoğun olarak rastlanmasına rağmen işlenmiş parçaların yoğunluğu azdır. Yongaların çoğunluğu kabukludur. Buluntular incelendiğinde ele geçen kıyıcı ve satırlardan elde edilen yongaların kullanılabilir olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle eski terasların üzerinden ele geçen kıyıcıların ve satırların olasılıkla çekirdek olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında Fethiye Köyü'nün yakınlarında yer alan Karakaya Baraj gölünün etrafındaki sekiler de araştırılmış, burada çakmaktaşı yumrular bulunsun da bunların Pleistosen insanları tarafından kullanılmadığı tespit edilmiştir.

M04

Battalgazi İlçesi'nde Karakaya baraj gölü yakınlarındaki Yarımcahan Köyü'nün girişindeki akarsu sekilerinde Alt Paleolitik döneme ait olabilecek satırlar bulunmuştur. Lokalite daha önceki yıllarda Ozherelyev tarafından keşfedilmiştir (Ozherelyev vd. 2019: 73-75). Buluntu alanı Yarımcahan Köyü'ne doğru giden yolun yapımı esnasında açılmış yaklaşık 20-25 metre uzunluğundaki bir kesittir. Kesit 15-20 cm boyutundaki genellikle volkanik karakterli taşlar ve çok ince bir kum tabakasından oluşmaktadır. Kesitin içindeki taşlar arkeolojik karakterli olmasa da kesitin dış yüzeyindeki taşların üzerindeki kırıklar olasılıkla Pleistosen insanları tarafından yapılmıştır. Kesitte yapılan incelemeler sonucunda iki adet satır ele geçmiştir. Kesitin içinde yer alan hammadde homojen yapıda değildir ve kırıldıktan sonra işlem görmemişlerdir. İncelenen çakılların alt kısımlarının kalsitle kaplandığı görülmüştür. Çakılların kırılan kısımlarının ise kalsitle kaplanmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle buluntuların tabakaya yerleştikten sonra kırıldığı anlaşılmaktadır. İstif içindeki stratigrafik birimler net olarak anlaşılamamıştır. İstif genellikle 50-200 cm boyutundaki iri çakıllar tarafından ayrılmıştır. Ele geçen satırlardan birinin ön kısmında iki çıkarım tespit edilmiştir. Satırın alt

yüzünün sağ tarafında ise kullanım kırıkları gözlemlenmektedir. Lokalite ilerleyen yıllarda daha ayrıntılı bir şekilde araştırılacaktır. Lokalite M04'ün (Harita 1) kuzey kısımlarında ve Yarımcahan Köyü'nün Karakaya baraj Gölü'ne bakan kısımları araştırılmış ancak herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

M05

Araştırmanın son günlerine doğru Malatya'nın kuzey kısımlarında araştırmalar yapılmıştır. Arguvan - Arapkir yolunda Bahçeli Köyü'nün batısında, ovaya hâkim yüksek düzlükler incelenmiş ve incelenen alanlarda hammadde bulunamamasına rağmen Orta Paleolitik aletlere rastlanmıştır. Ayrıca yamaçlarda Miyosen Dönem'e ait denizel fosiller de gözlemlenmiştir. Lokaliteden (M05) (Harita 1) çakmaktaşı hammaddeden Levallois yongalar, kabuklu yongalar, kazıyıcılar ile bazalttan Levallois yongalar ve kıyıcılar tespit edilmiştir. Lokalitenin yüzey görünürlüğü yüksektir. Buluntu yerinde hammaddeye rastlanmamıştır. Yontmataş aletler, içinde denizel fosiller barındıran kireçtaşı sedimanter kayalıkların hemen üzerinde bulunmuştur. Kayalıkları 30 metre boyunda yüksek falezler oluşturmaktadır ve derin kanyonlarla birbirinden ayrılmıştır. Taş aletlerin yapımında bazalt ve çakmaktaşı hammadde kullanılmıştır ancak buluntu yoğunluğu düşüktür. Daha sonra Arapkir-Sivas otoyolunun etrafındaki yamaçlar araştırılmış ancak herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

M06

Araştırma kapsamında mağara oluşturma potansiyeline sahip Levent Kanyonu ve Girmana Kanyonu'nda da çalışmalar yapılmıştır. Levent Kanyonu'nun batısındaki sekiler ve kanyonun batı kısmındaki bazı mağaralar incelenmiş ancak herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında Hekimhan İlçesi'nde bulunan Alican Köyü yakınlarındaki Girmana Kanyonu'nun başlangıcındaki yamaçlarda araştırma yoğunlaştırılmıştır. Burada büyük kireç taşları içerisinde yumrular halinde iyi kalitede çakmaktaşlarına rastlanmıştır. Bu lokalitede (M06) (Harita 1) yapılan araştırmalar sonucunda Üst Paleolitik ya da Epi-Paleolitik döneme ait olabilecek tek vurma platformlu çekirdekler, mikro yonga çekirdekleri, kabuklu yongalar ve ön kazıyıcılara rastlanmıştır.

SONUÇ

Günümüze kadar Malatya İli ve çevresinde yapılan araştırmalar çoğunlukla daha yakın dönemlere ilişkin arkeolojik çalışmalarından ibarettir. Bölgede yapılan barajlar nedeniyle su altında kalan alanlar dışındaki yerler zaman ve maddi kaynak yetersizliği nedeniyle yeterince araştırılamamıştır. Gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması sonlandığında doğal kaynaklar açısından zengin alanlar içeren Malatya ilinin Neojen ve Pleistosen çökellerinin stratigrafisi, fosillerin biyocoğrafik dağılımı, Pleistosen'de yaşamış dönem insanların yayılım alanları, beslenme biçimleri, biyolojik yapıları ve toplumsal ilişkileri gibi birçok özellikleri ile yeni veriler ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Araştırmanın ilk yılı olması sebebiyle lokalitelerde

sadece gözlem yapılmış buluntular alanda bırakılmış ve buluntular üzerinde ayrıntılı analizler yapılmamıştır. Bu nedenle yontmataş buluntuların tekno-tipolojik özellikleri makalede verilememiştir. Neojen çökelleri üzerine çalışmalara ise projenin ilerleyen yıllarında yoğunlaşılacaktır. Proje tamamlandıktan sonra ele geçen tüm buluntular ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve bölgede ele geçen diğer buluntularla karşılaştırılacaktır. Tüm bu ayrıntılı çalışmaların sonucunda Malatya'nın Neojen ve Pleistosen çökellerinin potansiyelini ortaya çıkarılacak ve bölgede yapılacak olan araştırmalar sonucunda Anadolu dip tarihine ışık tutacak önemli veriler elde edilmiş olacaktır. Bu nedenle araştırma ileriki yıllarda Malatya'nın kuzey ilçelerinde yoğunlaşarak devam edecektir.

TEŞEKKÜR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve Türk Tarih Kurumu'na destekleri için teşekkür ederiz. Bu çalışma Türk Tarih Kurumu tarafından maddi olarak desteklenmektedir (Proje numarası 2019.88).

KAYNAKÇA

Albrecht G., Müller-Beck H., 1988, "The Palaeolithic of Sehremuz near Samsat on the Euphrates River. Summary of the Excavation Findings and a Morphology of the Handaxes", *Paléorient*, vol. 14, n°2. Préhistoire du Levant II. Processus des changements culturels, Paris, pp. 76-86.

Albrecht, G. 1994, *Das Paläolithikum von Şehremuz bei Samsat am Euphrat*: Archäologie und Landschaftsdynamik. Tübingen : Verl. Archaeologica Venatoria, Tübingen, p: 313.

Kansu, Ş.A., 1939, "Anadolu paleolitğine dair bir not. Note Relative à l'Age Paléolithique en Anatolie" *Türk Antropoloji Mecmuası*, No: 19-22, Ankara, s. 330-335.

Kökten, İ. K., 1947, "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar", *Belleten*, 12/43, Ankara, ss. 431-472.

Kökten, İ. K., 1971, "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969", *Keban Projesi 1969 Çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri I, No:2*, Ankara, s. 13-23.

Kökten, İ. K., 1972, "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1970", *Keban Projesi 1970 Çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri I, No:3*, Ankara, s. 1-5.

Kökten, İ. K., 1974, "Keban Baraj Gölü Alanında Diptarih Araştırmaları, 1971", *Keban Projesi 1971 Çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri I, No:4*, Ankara, s. 1-11.

Ozansoy, F., 1965, *Etude des gisements continentaux et des mammifères du Cénozoïque de Turquie*: Mémoires de la Société Géologique de France, v. 102, Paris, pp. 1-92.

Ozherelyev, D.V., Trifonov, V.G., Çelik, H., Trikhunkov, Ya.I., Frolov, P.D., 2019, Early Paleolithic evidence from the Euphrates River basin Eastern Turkey, *Quaternary Internatio-*

nal, Vol 509, Oxford, pp 73-86.

Özdoğan, M., 1977, Aşağı Fırat Havzası 1977 YüzeY Araştırmaları, *ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları Seri 1, No. 2*, İstanbul, 228+108s.

Pittard, E., 1928, “Note sur l’existence de la civilisation paléolithique en Asie Mineure” *Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 72e année, N. 4, Paris, pp. 348-350.

Saraç, G., 2003, *Türkiye omurgalı fosil yatakları*, MTA Rapor No 10609, Ankara, ss 1-208.

Sickenberg, F., Becker-Platen, J.D., Benda, L., Berg, D., Engesser, B., Gaziry, W., Heissig, K., Hunermann, K.A., Sondaar, P.Y., Schmidt-Kittler, N., Staesche, K., Staesche, U., Steffens, P. and Tobien, H. 1975, Die Gliederung des höheren Jungtertiärs und Altquartärs in der Türkei nach Vertebraten und ihre Bedeutung für die Internationale Neogen-Stratigraphie. *Geologisches Jahrbuch B* 15, 167.

Von Der Osten, H., H., 1933, *Discoveries in Anatolia 1930-1931*, Oriental Institute Communications, No: 14, Chicago: University of Chicago Press, Chicago, pp. 149.

Yalçınkaya, I., Müller-Beck, H., Albrecht, G., 1987, “Fırat Vadisinde, Adıyaman - Samsat ve Malatya - Kuruçay Çevrelerinde Paleolitik Gözlemler, 1979, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları Seri I no. 3*, Ankara , ss. 29-33.

Resim 1: Arguvan Çakmak Köyü'nde bulunan çekirdek ve yontma taş aletler.

Resim 2: Arguvan Çakmak Köyü M02.

Resim 3: Yazıhan Fethiye Köyü M03 buluntu alanında tespit edilen çekirdek.

Resim 4: Battalgazi Yarımcahan Köyü'nde bulunan satır.

Resim 5: Arguvan Bahçeli Köyü'nde bulunan taş alet.

Resim 6: Hekimhan Alican Köyü'nde (M06) bulunan taş alet ve yongalar.

Harita 1: Tespit edilen lokaliteleri gösteren harita.

Lokalite	İlçe	Köy	GPS
M01	Arguvan	Çakmak Yaylası	N 39° 03.867' E 38° 13.200'
M02	Arguvan	Çakmak Yaylası	N 39° 04.070' E 38° 13.269'
M03	Yazihan	Fethiye	N 38° 37.416' E 38° 09.230'
M04	Battalgazi	Yarımcahan	N 38° 24.711' E 38° 24.141'
M05	Arguvan	Bahçeli	N 38° 45.623' E 38° 27.711'
M06	Hekimhan	Alican	N 38° 41.063' E 38° 03.253'

Tablo 1: Tespit edilen buluntu yerlerinin GPS değerleri.

2019-2020 YILLARI YAZIHAN VE AKÇADAĞ (MALATYA) YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sevgi DÖNMEZ*

İnönü Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öncülüğünde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile 2019 ve 2020 yılları araştırma sezonunda gerçekleştirilen çalışmalarda Malatya Ovası'nın kuzeybatısı, batısı ve güneybatısı içerisinde kalan sahada araştırmalar gerçekleştirilmiştir¹. 2019 yılı araştırmaları, Malatya Ovası'ndan Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'ya geçiş sağlayan önemli bir sahasında, Yazıhan İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir. 2020 araştırmaları ise, Malatya Ovası'ndan Orta Anadolu ve güneye açılan ve önemli geçiş güzergâhlarına sahip Akçadağ İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir. Yazıhan ve Akçadağ ilçelerinden Tohma Havzası aracılığıyla Orta Anadolu'ya ulaşım sağlanmaktadır. Yazıhan İlçesi Kuruçay Havzası aracılığıyla Kuzeydoğu Anadolu'ya geçiş sağlamaktayken, Akçadağ İlçesi ise Sultansuyu Havzası ve Levent Vadisi gibi önemli geçiş güzergâhları sayesinde Akdeniz, Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşım sağlamaktadır.

2019 YILI YAZIHAN ARAŞTIRMALARI

İnönü Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öncülüğünde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile 2019 yılı araştırma sezonunda “Malatya İli Bronz Çağı ve Demir Çağı YüzeY Araştırması” projesi kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda Malatya Ovası'nın kuzeyi ve kuzeybatısı içerisinde kalan sahada araştırmalar yürütülmüştür. 2019 yılı araştırmaları, Malatya Ovası'ndan Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'ya geçiş sağlayan önemli bir sahayı oluşturan Yazıhan İlçesinde gerçekleştirilmiştir. Yazıhan araştırmaları, “Malatya İli Bronz Çağı ve Demir Çağı YüzeY Araştırması” projesinin üçüncü yılında gerçekleştirilmiş olup, Büyük Malatya Ovası'ndan Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'ya geçiş sağlayan iki önemli havzayı oluşturan Kuruçay Havzası ve Tohma Havzası ile Yazıhan Platosu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bölgede ilk araştırmalar 1932'de, L. Delaporte tarafından gerçekleştirilmiş olup, Yazıhan'ın Ansur Çayı Vadisi yama-cında yer alan Ansur Mağaraları ve Mezarlık Alanı araştırılmıştır.² Bölgede daha sonradan C.

* Doç. Dr. Sevgi DÖNMEZ, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Malatya/TÜRKİYE, sevgi.donmez@inonu.edu.tr

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle Malatya İli Bronz Çağı ve Demir Çağı YüzeY Araştırması [Proje Numarası- YA014401(2019)] 2 Eylül – 16 Eylül 2019 tarihleri arasında bakanlık temsilcisi Arkeolog Şerif NARÇİÇEK eşliğinde Yazıhan İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı Malatya İli Bronz Çağı ve Demir Çağı YüzeY Araştırması [Proje Numarası- YA014401(2020)] 31 Ağustos – 16 Eylül tarihleri arasında bakanlık temsilcisi Sanat Tarihi Uzmanı Selim YAVUZ eşliğinde Akçadağ İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir. Özverili çalışmalarından dolayı bakanlık temsilcileri başta olmak üzere tüm ekip üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca arazi çalışmaları sırasında her türlü desteği ve kolaylığı sağlayan, T.C. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Malatya Valiliği, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, Malatya Müzesi Müdürlüğü, Yazıhan Belediyesi Başkanlığı ve Akçadağ Belediyesi Başkanlığı'na en derin teşekkürlerimi sunarım.

2 Delaporte 2013: 8 vd.

Burney tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında, Yazıhan Ovası üzerindeki Fethiye Höyük'te araştırmalar yapılmıştır.³ Fethiye Höyük daha sonradan 1960'larda İtalyan Arkeoloji Misyonu tarafından yapılan yüzey araştırmaları kapsamında yeniden incelenmiştir.⁴ 1977 yılında Karakaya Baraj Projesi kapsamında M. Özdoğan başkanlığında yürütülen yüzey araştırması neticesinde, Yukarı Fırat Havzası'nın Yazıhan Bölgesi'nde Maltepe,⁵ Haylim Tepe⁶ ve Kadıoturan Tepesi⁷ höyük yerleşimleri saptanmıştır.

Yazıhan İlçesi, Yukarı Fırat Havzası'nda, Akçadağ ve Yeşilyurt ilçeleri ile Malatya şehir merkezinin kuzeyinde, yüksekliği 650 m ile 1650 m arasında değişen rakımlara sahip, Tohma ve Karasu çaylarının beslediği alüvyal düzlüklerden ve yüksek platolardan oluşan bir coğrafi yapıya sahiptir. Bulunduğu coğrafi konumdan dolayı, geçit veren akarsu vadileri ile Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya açılan bir geçiş kapısı özelliğindedir. Yazıhan İlçesi, yüksekliği 800-900 m arasında değişen, çeşitli yönlerden gelen akarsularla beslenen, doğu, batı ve güneyinde Güneydoğu Toroslar'ın uzantısı olan Malatya Dağları ile çevrelenmiş Malatya Ovası'nın kuzeyinde yer almaktadır.⁸ Güney sınırını Aşağı Tohma Havzası'nın oluşturduğu Yazıhan, kuzey ve kuzeydoğu yönünde Kuruçay Havzası'nın önemli bir bölümünü içine almaktadır. Coğrafi anlamda iki bölgeye ayrılan Yazıhan'ın kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatısı, yüksekliği ortalama 1000 ile 1650 m arasında değişen, derin vadilere ve yüksek platolara sahip, kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönünden gelen akarsularla parçalanmış dağ silsilelerinin yer aldığı yüksek dağlık alanlardan oluşmaktadır (Harita: 1). Yazıhan'ın önemli ikinci coğrafi bölgesi ise Büyük Malatya Ovası'nın bir parçası olan ve modern kent merkezinin kuzeyinde yer alan, yüksekliği 650 ile 1000 m arasında değişen, doğu sınırını Fırat Nehri'nin oluşturduğu Yazıhan Ovası'dır. Yazıhan farklı jeolojik zamanlarda oluşan dağ silsileleri ve kayaç yapılarına sahiptir. Yazıhan-Epreme, Hekimhan ve Akçadağ-Levent Vadisi'nde yaygın mostra veren Jura-Alt Kretase yaşlı Horasançal Formasyonu, masif yapılı, aşırı derecede altere olmuş açık gri veya beyaz renkli kireçtaşı litolojisinden oluşmaktadır. Kalkerin sert olmasından dolayı aşınmaya karşı oldukça dirençlidir. Bu nedenle Tohma Vadisi'nin her iki yanında sert görünüşlü bir topoğrafyanın meydana gelmesinde etkili olmuştur.⁹ Yazıhan Platosunu içine alan bölgede ise Orta Eosen yaşlı Tohma formasyonu, yüksek plato (Yazıhan Platosu) görünümünde olup, alttan üste doğru çakıltaşı, kumtaşı, çamurtaşı, tabanı çakıltaşı-kumtaşı seviyeli kireçtaşı-marn ar dalanması, çamurtaşı-kumtaşı-killi kireçtaşı ar dalanması, marn-kireçtaşı ar dalanması ve alt düzeyi marn arakatkılı masif kireçtaşı ar dalanması şeklindedir. Yazıhan Platosu, belirgin yüksek topoğrafyasından dolayı arazide kolaylıkla

3 Burney 1958: 195.

4 Puglisi ve Meriggi 1964: 12-18.

5 Özdoğan 1977: 30.

6 Özdoğan 1977: 37.

7 Özdoğan 1977: 31.

8 Yakar 2007: 336; Dönmez 2019: 45.

9 Ayan ve Bulut 1964: 60; Sevimli 2009: 21-22; Solak ve Ünlügenç 2012: 126.

ayırt edilebilmektedir.¹⁰ Yazıhan'ın Fırat ile sınır oluşturduğu Eğribük Köyü'nden adını alan Kuvaterner yaşlı Eğribük formasyonu kum, kil, mil ve çakıldan oluşmaktadır. Ayrıca yamaç molozu, taraçalar ve alüvyonlar bu birim içerisinde geniş yer tutar.¹¹ Kuvaterner yaşlı alüvyonlar, özellikle Kuruçay Havzası ve Tohma Havzası boyunca çökelmiştir.

Yazıhan'ın iki farklı jeomorfolojik özellik sunması, arkeolojik anlamda yerleşim modellerinde de farklılıklar oluşturmuştur. Yazıhan dağlık alanları ve platolarda özellikle kaya odaları, mağara yerleşimleri ve Yazıhan Ovası'na göre daha küçük höyük yerleşimleri dikkat çekerken, Yazıhan Ovası ve Fırat'ın batı bankında daha büyük höyük yerleşimleri dikkat çekmektedir.

Yazıhan Ovası, Kuruçay Havzası Aşağı Çığırı ve Tohma Havzası Baraj Bölgesi olmak üzere iki alt bölgeye ayrılmıştır. Bu kapsamda, Kuruçay Havzası Aşağı Çığırı'nda, Ambarcık Köyü sınırları içerisinde Maltepe Höyük ve Çiftlik Höyük; Balaban Köyü sınırları içerisinde Köybirliği Mevkii ve Eski Mezarlık Mevkii; Eğribük Köyü sınırları içerisinde Kadioturan Tepesi; Karaca Köyü sınırları içerisinde Kuruçay Höyük; Fethiye Köyü sınırları içerisinde Karabel Tümülüsü II, Membik Tepe ve Fethiye Höyük; Tohma Havzası Baraj Bölgesi'nde, Tecirli Köyü sınırları içerisinde Haylim Tepe yerleşimleri araştırma yapılan arkeolojik alanları oluşturmaktadır.

2019 yılında gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmasının ikinci basamağını, Yazıhan dağlık alanları ve Yazıhan Platosu araştırmaları oluşturmaktadır. Bu alanlar genellikle Yazıhan Dağ köyleri olarak adlandırılan sahayı kapsamaktadır. Bu araştırmalar çerçevesinde, Akyazı, Alican, Boztepe, Buzluk, Çavuş, Çivril, Erecek, Epreme, İriağaç, Sadıklı ve Tahtalı köyleri ve mezarlarında yapılan araştırmalar neticesinde, onlarca yeni arkeolojik yerleşimler ve höyükler tespit edilmiştir. Yazıhan dağlık alanları ve Yazıhan Platosu'nun yer aldığı bölgeler, derin vadilik alanlar ve yüksek yaylalardan oluşmaktadır. Yazıhan Ovası'na göre daha fazla yağış alan bu bölgede sulama ihtiyacı, kaynak suları ve vadilik alanlardaki akarsular aracılığıyla sağlanmaktadır. Bölgenin en önemli akarsu kaynağını Kuruçay, Ansır Çayı ve Tohma Çayı oluşturmaktadır.

Yazıhan Ovası içerisinde dikkat çeken en önemli üç önemli höyük yerleşimi, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Yukarı Dicle Havzası ile tarih boyunca kültürel ilişkileri yansıtan çok önemli buluntular sunmuştur.

Maltepe Höyük: Ambarcık Köyü'nün 800 m güneybatısında, deniz seviyesinden 696 m yükseklikte, yaklaşık 60 m x 100 m ebatlarında, doğal tepelik bir alan üzerine kurulmuş höyük yerleşimidir. Höyüğün kuzeyinde ve güneyinde, dalgalı bir morfolojiye sahip doğal tepelikler uzanır. Kuzeydoğusu derin vadilik bir alandan oluşan Maltepe Höyük, Karakaya Barajı'nın batı bankında, Kuruçay Havzası'nın kuzey bankında yer almaktadır (Resim: 1).

10 Solak ve Ünlügenç 2012: 127-129.

11 Özmen vd. 1993.

Höyük, doğal tepelik bir alan üzerine kurulmuş olduğundan dolayı baraj sularının aşındırması nedeniyle oluşabilecek tahribata karşı korunaklı durumdadır. Höyüğün özellikle doğu ve güneydoğu yamacında yoğun olarak çaytaşları yer almaktadır. Maltepe Höyük ilk defa Karakaya Baraj Projesi kapsamında, 1977 yılında Özdoğan başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiş olup, bu araştırmalar sırasında höyük yüzeyinde bulunan seramik materyal Geç Bronz Çağı ve Erken Bronz Çağı'na tarihlendirilmiştir.¹² 2019 araştırmaları sırasında höyük yüzeyinde toplanan seramik materyal, Malatya bölgesinin, Geç Kalkolitik (?), Erken Bronz Çağı I, Erken Bronz Çağı II, Erken Bronz Çağı III, Geç Bronz Çağı II, Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı (?) seramik özelliklerini yansıtmaktadır (Resim: 2). Maltepe Höyüğü'nün yaklaşık 200 m kuzeydoğusunda, doğal tepelik alan üzerinde bulunan iki parça seramik muhtemelen taşınarak buraya gelmiş olup, EBÇ II ve III özellikleri taşımaktadır.

Maltepe Höyük'te bulunan, açık krem renginde astarlı, taşçıklı, çok az mika ve kireç katkılı, orta derecede pişirilmiş, kalın cidarlı, çark yapımı, monokrom seramik Norşuntepe'nin 26. Tabakada ve Adıyaman yüzey araştırmasında bulunan "*Plain Simple Ware*" grubu çömlekler ile benzer olup, Mezopotamya EBÇ I'de Mezopotamya bağlantısını koyması açısından önemlidir.¹³ EBÇ I'de Kuzeydoğu Anadolu ve Transkafkasya Kültürünü yansıtan, paralel örnekleri, Sos Höyük VA¹⁴, Taşkun Mevkii¹⁵, Arslantepe VIB1 ve VIB2'de¹⁶ bulunan önemli buluntular arasında "*Red-Black Burnished Ware*" (Kırmızı-Siyah Açıklı Seramik) grubu içerisindeki çizgi ve nokta bezemeli parça ile dışı kırmızı astarlı içi siyah, çok iyi açıklanmış kâse parçası yer almaktadır. Dışı mat kahverengi, içi koyu grimsi kahverengi, açıklı, pişirmeden kaynaklı grimsi siyah alacalı, el yapımı, kısa boyunlu ve ağız kenarı kalınlaştırılmış çömlek formu, İmikuşağı ve Norşuntepe'de EBÇ II ve III' tarihlendirilmektedir¹⁷. Maltepe Höyük'te ele geçen paralel bant bezemeli, amorf seramik parçalar Malatya-Elazığ stili boya bezeme geleneğini yansıtmakta olup, Norşuntepe, Arslantepe VC1-2 ve VID, Gelinciktepe ve İmikuşağı'nda EBÇ IIB-III'a tarihlendirilmektedir¹⁸. EBÇ III'e tarihlendirilen diğer boya bezemeli örnekler, Malatya Ovası'nda Arslantepe VID ve diğer EBÇ III merkezlerinde oldukça yaygın bir boya bezeme geleneğini yansıtmaktadır¹⁹. Maltepe Höyük yüzeyinde ele geçen GBÇ II ve sonrasına tarihlendirilen seramik parçalarının tamamı çark yapımıdır. Kırmızımsı kahverengi astarlı, açıklı, orta derecede pişirilmiş, çark yapımı yayvan çanak formu Arslantepe'de ve Korucutepe'de Geç Bronz Çağı II tabakalarında Hitit etkisini yansıtan bir formdur.²⁰ Kırmızımsı kahverengi astarlı, paralel oluk bezemeli, çark yapımı amorf kulp

12 Özdoğan 1977: 30.

13 Hauptmann 1982: Taf. 40/3; Blaylock vd. 1990: Fig. 18/17; Palumbi 2008: Fig. 6.48/3.

14 Kiguradze ve Sagona 2003: Fig. 3.38/9.

15 Palumbi 2008: Fig. 6.55/7.

16 Palumbi 2008: Fig. 6.9/4, Fig. 6.19/7.

17 Hauptmann 1979: Taf. 45/5; Özfirat ve Sagona 1996-97: Fig. 3/2.

18 Özfirat ve Sagona 1996-97: 130, Fig. 10/1, 4-5,8.

19 Conti ve Persiani 1993: Fig. 11/5.

20 Manuelli 2013: 123-14, Fig. III.25/10; Umurtak 1988: Lev. 7/1.

parçası bezeme geleneği açısından Korucutepe’de Erken Demir Çağı’na tarihlendirilen kulp parçası ile benzerdir.²¹

Fethiye Höyük: Fethiye Höyük, Yazıhan ilçe merkezinin 5 km kuzeybatısında, Fethiye Mahallesi merkezinde, Kuruçay Havzası’nın yaklaşık 2.5 km batısında, deniz seviyesinden 941 m yükseklikte, yaklaşık 129 m x 150 m ebatlarında, tarım arazilerinin yoğun olduğu bir ova üzerinde yer almaktadır (Resim: 3). Höyüğün özellikle batı yamacında, köylülerin toprak alma faaliyetleri, modern dönem yerleşimleri ve yol çalışmaları nedeniyle yoğun tahribat oluşmuştur. Fethiye Höyük ile ilgili arkeolojik araştırmalar, ilk defa 1956’da C. A. Burney’in Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaptığı yüzey araştırmaları sırasında gerçekleştirilmiştir. Burney’in yaptığı yüzey araştırmasında, höyüğün yüzeyinde toplanan seramik materyal Erken Bronz Çağı’na tarihlendirilmiştir.²² 1961 ve 1962 yıllarında, İtalyan Arkeoloji Misyonu tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, Fethiye Höyük’te bulunan seramikler, Bronz Çağları, Geç Hitit ve Geç Roma-Bizans dönemlerine tarihlendirilmiştir.²³ Bu dönemde yapılan araştırmalarda, höyük yüzeyinde saptanan çakmaktaşı ve obsidyenden yapılmış çeşitli taş aletler, Natufyen Dönem, Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ve Kalkolitik Çağ’a tarihlendirilmiştir.²⁴ 2019 araştırmaları sırasında höyüğün yüzeyinde, çeşitli dönemlere ait seramik parçaları toplanmıştır (Resim: 4). Ayrıca Fethiye Höyük’ün yüzeyinde bulunan ve içerisinde çok az oranda safir bulunan korund taşından yapılmış, dış kısmı paralel çizgilerle bezenmiş, diğer kısımları düzleştirilmiş, kenarları içe doğru hafif kavisli damga mühür (?) veya dekoratif amaçlı bir objeye aplike olarak kullanılmış olabilecek bir taş materyal bulunmuştur. Taş materyal üzerinde yer alan paralel çizgi bezeme stili ve objenin dikdörtgen formu, Halaf Dönemi’nde Ras Şamra’da bulunan paralel çizgilerle bezenmiş dikdörtgen damga mühürlerle benzerlik göstermektedir.²⁵ Korund minerali, Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri’nde yoğun olmakla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yok denecek kadar azdır. Malatya’da sadece Doğanşehir’de, metamorfik (başkalaşım) kayalardaki piroksenitlerin içerisinde, korund minerallerinin ve onun alt grubu olan safir ve yakutun varlığı bilinmektedir.²⁶

Fethiye Höyük’te ele geçen seramik parçaları höyüğün Kalkolitik Dönem, EBC I-II-III, Orta Bronz Çağı, Geç Bronz Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ’da iskân edildiğini göstermektedir. Fethiye Höyük, Kuruçay Havzası’nın Kuzeydoğu Anadolu, Mezopotamya, Orta Anadolu ile kültürel ilişkilerini ortaya koyan önemli bir merkezdir.

Kuruçay Höyük: Karaca Köyü’nün 4 km batısında, Yazıhan ilçe merkezinin 5.7 km kuzeyinde, Kuruçay Havzası içerisinde, deniz seviyesinden 835 m yükseklikte, yaklaşık 140

21 Winn 1980: Pl. 59/66.

22 Burney 1958: 195, Map III, Fig. 269.

23 Puglisi ve Meriggi 1964: 12-18.

24 Puglisi ve Meriggi 1964: 13-14, Fig. 2-3.

25 von Wickede 1990: 114, Taf.185.

26 Gürbüz ve Kaydu 2011: 199; Velioğlu 2017.

m x 170 m ebatlarında, etrafında tarım arazilerinin yer aldığı, doğal tepelik bir alan üzerine kurulmuş bir höyük yerleşimidir (Resim: 5). Höyüğün güney yamacında doğal nedenlerle iki büyük çöküntü çukuru oluşmuştur. Kuruçay Havzası'nda özellikle Kuruçay Höyüğü'nün yer aldığı bölge, toprağın yapısal özelliklerinden kaynaklı heyelan riski yüksek bir bölgedir. Kuruçay Havzası içerisinde özellikle Kuruçay Höyüğü'nün bulunduğu alanda, höyüğün toprak yapısına bağlı olarak, höyük yamacında iki noktada yaklaşık 20 m genişliğinde, 4-5 m derinliğinde obruklar oluşmuştur.

Kuruçay Höyüğü'nün yüzeyinde toplanan seramik materyalden, höyüğün Erken Bronz Çağı, Orta Bronz Çağı, Geç Bronz Çağı ve Demir Çağları'nda yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır (Resim: 6). Kuruçay Höyüğü'nün güney yamaçlarında özellikle Erken dönem seramikleri yoğun olarak bulunmuştur. Kuruçay Höyük'te ele geçen EBC I'e tarihlendirilen seramik parçaları Kura-Aras kültürü ya da Erken Transkafkasya Kültürüne ait seramik özellikleri taşıırken, Orta Bronz Çağı'na tarihlendirilen seramik parçaları, Orta Anadolu bağlantısını göstermektedir. Geç Bronz Çağı ve Demir Çağı'na tarihlendirilen seramik parçaları, Orta Anadolu ve Assur etkisi taşımaktadır.²⁷

Yazıhan Dağlık Alanları ve Yazıhan Platosu Araştırmaları kapsamında çok sayıda, kaya odası, mağara yerleşimi, kaya mezar odası, tümülüsler, kurganlar ve höyükler saptanmıştır. Boztepe Höyük, Sarsap Höyük ve Sarsap Kaya Mezarı, Sarsap Kalesi, Kayabaşı Kale, Alican Eski Köy Yamacı Mevkii, Hanikelle Höyük, Tahtalı Kalesi, Eski Çavuş Köyü Deren Mevkii ve Sivrikaya Kaya Odaları, Lelef Yaylası, Çitillik Höyük ve Çitillik Nekropol Alanı, Tahtalı Vadisi Arkeolojik Alanı ve Kaya Mezar Odaları, Ansır Mağaraları Arkeolojik Alanı, Erecek Vadisi Arkeolojik Alanı ve Üçtepe Tümülüsleri, Karakaya Kaya Odaları ve Arkeolojik Yerleşimi, İriağaç Kalesi ve İriağaç Köyü Kaya Odaları, Karabel Kurganları ve Karabel Tümülüsü I-II, Alican Tümülüsü, Yazıhan dağlık alanları ve Yazıhan Platosu üzerinde yer alan önemli arkeolojik merkezleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında Ansır Mağaraları Arkeolojik Alanı ve Erecek Vadisi Arkeolojik Alanı (Resim: 7) içerisinde çok katlı ve çok odalı kaya odaları içerisinde tapınım alanları ve mezar stelleri, Ortaçağ'da Hristiyan keşişlere ait önemli kalıntıları oluşturmaktadır.

Yazıhan Platosu ve dağlık alanlarında tarım arazileri oldukça sınırlıdır. Bölgenin en önemli iki yaylası Lelef Yaylası ve Kirnik Yaylasıdır. Bu yaylalarda yakın zamana kadar küçükbash hayvancılık yapılmaktaydı. Yarı göçebe yaşam tarzı günümüze kadar kısmen de olsa devam etmiştir. Arkeolojik anlamda erken dönem yayla kültürlerinin izlerini gösteren Erken Bronz Çağı yerleşimleri (Çitillik Kurganları, Kayabaşı Kale, Tahtalı Kalesi, Boztepe Höyük, Hanikelle Höyük) ve Orta Bronz Çağı (Lelef Yaylası) yerleşimleri yanında, kaya altı sığınakları ve mağara yerleşimleri insan ve hayvan sürülerinin barınmasına olanak sunmaktadır.

27 Manuelli 2013: Fig. III.34/BB4A.1-2, Fig. III.25/BO2A.3; Köroğlu 2002: 453, Res. 4/1.

2020 YILI AKÇADAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Akçadağ, yüksekliği 800 m ile 2600 m arasında değişen bir saha içerisinde, çeşitli platolar, akarsuların açtığı vadiler ve güneydoğu-kuzeybatı doğrultuda uzanan Nurhak Dağları'nın uzantılarından oluşmaktadır. Araştırma sahası içerisinde birikinti yelpazeleri, fay basamakları, vadiler, kanyon vadiler, yarma vadiler, kerkir vadiler ve tabanlı vadiler yer almaktadır. Özellikle Tohma ve Sultansuyu vadilerinde seki sistemlerine de raslanmaktadır.²⁸ 2020 yılı araştırma sezonunda Akçadağ İlçesi'nde yapılan araştırmalar Akçadağ Ovası, Tohma Havzası ve Sultansuyu Havzası boyunca devam etmiştir. Özellikle Tohma ve Sultansuyu vadilerinin birleştiği alanlar alüvyol düzlüklerden oluşmaktadır. Yazihan-Akçadağ sınırı boyunca büyük oranda Tohma Vadisi yaygın kireçtaşı kayalık alanları ile sert bir topografya sunar. Araştırma sahamız içerisinde yer alan saha Tohma Çayı ve kolları tarafından 1000 metreden daha derin olarak yarılmış olup, parçalı bir görünüm sunmaktadır. Genel olarak yatay duruşlu kalker yapıya sahip olan 1500-1800 m yükseklikteki bu platolar Levent, Büyükköy ve Doğanlar platoları olarak adlandırılmakta ve Miosen kalkerlerinden meydana gelmektedir.²⁹ Tohma Havzası, Orta Anadolu'yu Yukarı Fırat Havzası'na bağlayan önemli bir geçiş güzergâhını oluşturmaktadır. 2020 araştırma sezonunda Tohma Havzası boyunca Erken Bronz Çağı (Konçur Höyük, Cıgıcığ Kayası Mevkii, Pınarağzı Mevkii), Orta ve Geç Bronz Çağı (Hantepe Höyük, Konçur Höyük, Cıgıcığ Kayası Mevkii, Kayadibi-Ören Mevkii, Uluburun Mevkii), Klasik ve Post-Klasik Dönem (Hantepe Höyük, Karaçağıl Tümülüsü, Abdi Mevkii, Çoraklı Mevkii, Kadıbrahim Kalesi, Aşağıköy Arkeolojik Yerleşimi) buluntuları sunan arkeolojik alanlar saptanmıştır. Akçadağ Ovası ve Sultansuyu Havzası'nda devam eden çalışmalar neticesinde ise bölgenin özellikle Mezopotamya ve Suriye ile bağlantı sağlayan önemli bir geçiş güzergâhını oluşturduğu, Malatya Ovası'nın güney ile olan kültürel bağlantılarının önemli oranda Sultansuyu Havzası aracılığıyla sağlandığı anlaşılmıştır. Araştırmalar neticesinde Akçadağ Ovası ve Sultansuyu Havzası içerisinde Kalkolitik Çağ (Ören Höyük, Yukarıörükçü Höyük), Erken Bronz Çağı (Eski Bölüklü Köyü Mevkii, Ören Höyük, İskeletepe Höyüğü, İkinciler Höyük, İkinciler Mezarlık Alanı, Sincik Arkeolojik Alanı, Seyfolar Höyük, Kuyular Höyük, Bayramlar Tepesi, Bağcağız-Tepecik Höyük ve Yukarıörükçü Höyük), Orta Bronz ve Geç Bronz Çağı (Bayramlar Tepesi, Sincik Arkeolojik Alanı, Ören Höyük, Evliyan Mevkii, İskeletepe Höyüğü), Demir Çağı (Ören Höyük, İkinciler Höyük, Bayramlar Tepesi, Arga Tepesi, Seyfolar Höyük) ve Klasik ve Post Klasik Dönem (Ören Höyük, Seyfolar Tümülüsü, Gölpinar Tümülüsü, Sultansuyu Arkeolojik Yerleşimi, Topkale, Mihmanlı Tümülüsü, Alıçseki Kaya Mezarı, Dumdumu Kaya Mezar Odası, Kale Kaya Mezarı, Kale Kaya Odaları, Ören Kaya Mezar Odaları, Aktepe Kaya Mezarları Nekropol Alanı) kalıntıları saptanmıştır (Harita: 2).

Akçadağ Ovası, Tohma Havzası ve Sultansuyu Havzası içerisinde Bronz ve Demir Çağları'nı temsil eden en önemli yerleşimler arasında, Ören Höyük, Yukarıörükçü Höyük, Bağcağız-Tepecik Höyük ve Hantepe Höyük I-II yer almaktadır.

28 Arslan 2002: 26.

29 Arslan 2002: 32.

Ören Höyük: Ören Köyü'nün 1.6 km güneybatısında, 230 m x 200 m ebatlarında, deniz seviyesinden 1170 m. yükseklikte, kuzey, güney, doğu ve batı yamaçları tarım arazilerine uzanan oldukça büyük ebatlarda bir höyük yerleşimidir (Resim: 8). Höyüğün tepe noktasında yaklaşık 1 m derinliğinde, 3 m genişliğinde kaçak kazı çukuru saptanmıştır. İkinci kaçak kazı çukuru höyüğün doğu yamacında yer almaktadır. Höyük genel anlamda iyi korunmuş durumdadır. Höyüğün yüzeyinde, Kırmızı siyah renkli çok iyi açılanmış, Geç Kalkolitik Çağ'a ait yavaş dönen çark yapımı seramik parçaları, Erken Bronz Çağı I-II'ye ait elde yapılmış seramik parçaları, kırmızımsı astarlı iyi pişirilmiş, çark yapımı seramikler, Geç Bronz Çağı'na ait olabilecek parmak baskılı seramikler yanında tarak bezemeli (combed ware) seramik, parçaları, Demir Çağı'na ait emzikli seramik parçaları ve dalgalı yivli seramik parçaları ile Ortaçağ'a tarihlendirdiğimiz sırlı ve baskı bezemeli seramik parçaları ele geçmiştir (Resim: 9). Yerleşimin yüzeyinde madencilik faaliyetleri ile ilişkilendirilebilecek maden cevherleri ve cüruflar toplanmıştır. Ören Höyük Sultansuyu Havzası içerisinde yer alan alüvyal karakterde, tarım arazilerinin bulunduğu, ovalık alanda yer almaktadır. Höyük yüzeyinde toplanan seramik materyalden höyüğün Geç Kalkolitik Çağ, Erken Bronz Çağı I-II-III, Orta Bronz Çağı, Geç Bronz Çağı ve Erken ve Orta Demir Çağı ile Ortaçağ'da iskân edildiği anlaşılmıştır.

Yukarıörükçü Höyük: Yukarıörükçü Köyü'nün 500 m doğusunda, deniz seviyesinden 1023 m yükseklikte, köyün eski mezarlık alanı üzerinde 160 m x 140 m ebatlarında bir alana yayılan doğal tepelik bir alan üzerine kurulmuş büyük ebatlarda bir höyük yerleşimidir (Resim: 10). Tepelik alanın özellikle güney ve güneydoğu yamaçlarında toplanan koyu yüzölçümlü derin kâse parçaları, kırmızı-siyah ağızlı seramik parçaları, siyah ağızlı parçalar yanında boya bezemeli parçalar (Resim: 11) yerleşimin Geç Kalkolitik, EBC I-II-III boyunca kullanıldığını göstermektedir. Höyüğün doğu ve kuzey yamaçları vadilik alana bakarken, güney ve güneydoğu yamaçları Eski Mezarlık Alanı olarak adlandırılan düzlük alana uzanmaktadır. Yerleşimin ortasından geçen tarla yolu höyüğe oldukça zarar vermiştir.

Bağcağzı-Tepecik Höyük: Deniz seviyesinden 1400 m yükseklikte, Karamağara Köyü'nün 120 m güneyinde, kuzey-güney doğrultuda eğimli, bahçe tarımı yapılan bir arazi üzerinde, yaklaşık 80 x 50 m ebatlarındaki höyük yerleşimi köylünün bahçecilik faaliyetleri nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Bahçe sahibinin bahçecilik faaliyetleri sırasında açığa çıkan uzun boyunlu, şişkin gövdeli, düz dipli siyah renkli, ağızlı, el yapımı çömlek içerisinde bebek kemikleri ve dışı kırmızı astarlı içi siyah, iyi açılanmış, el yapımı, ağız çapı 11,8 cm, yüksekliği 6,5 cm olan Erken Bronz Çağı I kâsesi bütün olarak çıkmış ve köylüden teslim alınarak Malatya Müzesine teslim edilmiştir. Bağcağzı Arkeolojik Alanı'nda açığa çıkan bu çömlek gömünün yaklaşık 30 m kuzeyinde köylünün bahçesini sulama amaçlı yapmak istediği havuz için gerçekleştirdiği kazı alanında da etrafa yayılmış olarak bulunan siyah ağızlı, kahverengimsi ağızlı, kırmızı-siyah ağızlı ve boya bezemeli el yapımı seramik parçaları Erken Bronz Çağı I-II-III özellikleri göstermektedir (Resim: 12). Tahribat çukurunda ikinci bir çömlek gömüye ait siyah renkli, ocak biçimli kulplu çömlek parçaları ve çocuk kemiği kalıntıları ele geçmiştir.

Kura-Aras seramiğinin güneye yayılmasında Sultansuyu Havzası'nın önemli bir rol oynadığını gösteren bulgular özellikle Bağcağız-Tepecik Höyük, Yukarıörükçü Höyük ve Ören Höyük'ten gelmiştir.

Hantepe Höyük I-II: Hantepe Höyük I, deniz seviyesinden 954 m yükseklikte, Tohma Havzası içerisinde, Doğantepe Köyü'nün 890 m batısında, doğu-batı ve kuzey yamaçları bahçe tarımı yapılan arazilere uzanan bir höyüktür. Höyüğün kuzey-güney doğrultuda uzunluğu 300 m; doğu batı doğrultuda genişliği 150 m'dir. Höyüğün üzerinde daha önceden bahçe tarımı nedeniyle yapılan teraslama faaliyetleri höyüğe zarar vermiştir. Höyük yüzeyinde toplanan çark yapımı ince cidarlı kırmızı renkli seramik, parmak baskı bezemeli kulp parçaları, ağız kenarı kalınlaştırılmış boyunlu küp parçaları Orta Bronz Çağı ve Geç Bronz Çağı özellikleri gösterir. Höyüğün bahçe tarımı nedeniyle yüzeyinde daha önceki yıllarda gerçekleştirilmiş olan teraslama faaliyetleri nedeniyle taş duvar kalıntıları açığa çıkmıştır. Mimari öğe olarak özellikle bazalt taşının kullanılmış olduğu görülmektedir. Hantepe Höyüğü'nün 40 m. batısında yer alan tepe üzerinde yapılan survey neticesinde bu tepenin de Hantepe Höyük ile bağlantılı ikinci bir höyük yerleşimi olduğu anlaşılmıştır. Deniz seviyesinden 948 m yükseklikte, Doğantepe Köyü'nün yaklaşık 1 km batısında, Hantepe Höyük'ün 40 m batısında, yer alan tepelik alan üzerine kurulmuş Hantepe Höyük II yüzeyinde Geç Bronz Çağı özellikleri taşıyan, çark yapımı, ip baskılı, geometrik boya ve baskı bezemeli, iyi hamurlu seramik parçaları toplanmıştır (Resim: 13). Höyük yüzeyinde yapılan kaçak kazı çukurundan taş duvar kalıntısı ortaya çıkmıştır. Höyük daha önceki yıllarda yapılan bahçe tarımı faaliyetleri nedeniyle kısmen zarar görmüştür. Hantepe Höyük I-II, Orta Bronz ve Geç Bronz Çağı'nda Orta Anadolu ve Malatya Ovası arasındaki ilişkilere ışık tutacak önemli bulgular sunmuştur.

Akçadağ Ovası, Sultansuyu Havzası ve Tohma Havzası araştırmaları, Malatya Ovası'nın kültürel dinamiklerini etkileyen Orta Anadolu, Mezopotamya ve Suriye bağlantılarının hangi güzergâhlar üzerinde sağlandığının anlaşılması açısından oldukça önemli olmuştur.

KAYNAKÇA

Arslan, H. 2002. *Akçadağ İlçesi'nin (Malatya) Coğrafyası*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.

Ayan, T. ve C. Akbulut 1964. "Balaban, Yazıhan, Kurşunlu ve Levent Bucakları (Malatya) Arasındaki Alanın Genel Jeolojisi", *Maden Tetkik Arama Dergisi* 62: 58-70.

Dönmez, S. 2019. "2017 Malatya Yüzey Araştırması: Erken ve Orta Demir Çağı Araştırmalarına Yeni Katkılar", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38/65: 43-82.

Delaporte, L. 2013. "Ansur, Site Archeologique Pres de la Plaine de Malatya", *Halil Edhem Hatıra Kitabı Cilt I-II: 8-10*, Delaporte I-VI, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VIII/5, Ankara.

Blaylock, S. R., D. H. French ve G. D. Summers 1990. "The Adıyaman Survey: An Interim Report", *Anatolian Studies* 40: 81-135.

Burney, C.A. 1958. "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolian Studies* 8: 157-209.

Conti, A.M. ve C. Persiani 1993. "When worlds collide. Cultural developments in Eastern Anatolia in the Early Bronze Age", M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink (yay.) *Between the Rivers and over the Mountains*. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata: 361-413. Dip. di Scienze dell'Antichità, Università di Roma La Sapienza, Roma.

Gürbüz, M. ve İ. Kaydu 2011. "Doğanşehir (Malatya) Korund Oluşumlarının Gemolojik Değerlendirmesine Dair Ön Bulgular/Preliminary Findings on the Gemological Assessment of Doğanşehir (Malatya) Corundum Occurrences", 64. *Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özetleri Kitabı*, 25-29 Nisan Ankara: 199-200.

Hauptmann, H. 1979. "Norşuntepe Kazıları/Die Grabungen auf dem Norşun-Tepe, 1973. Levha/Tafel 16-45", *Keban Projesi 1973 Çalışmaları/Keban Project 1973 Activities*: 43-78. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları/Middle East Technical University Keban Project Publications 1/6, Ankara.

Hauptmann, H. 1982. "Norşuntepe Kazıları, 1974/ Die Grabungen auf dem Norşuntepe, 1974 Levha/Tafel. 13-52", *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları/Keban Project 1974-1975 Activities*: 15-70. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları/Middle East Technical University Keban Project Publications 1/7, Ankara.

Kiguradze, T. ve A. Sagona 2003. "On the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex", A.T. Smith ve K.S. Rubinson (yay.) *Archaeology in the Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond*: 38-94. Los Angeles.

Köroğlu, K. 2002. "Demir Çağı'nda Yukarı Dicle Bölgesi", *Anadolu Araştırmaları* 16: 449-475.

Manuelli, F. 2013. *Arslantepe. Late Bronze Age. Hittite Influence and Local Traditions in an Eastern Anatolian Community*. M. Frangipane (yay.) Arslantepe IX. Missione Archeologica Italiana nell'Anatolia Orientale, Rome.

Özdoğan, M. 1977. *Lower Euphrates Basin 1977 Survey*. Middle East Technical University Lower Euphrates Project Publications 1/2, İstanbul.

Özfırat A. ve A. Sagona 1996-1997. "Early Bronze Age Material from İmikuşağı, East-Central Anatolia", *Mediterranean Archaeology* 9-10: 127-149.

Özmen, B., E. Tufan, M. E. Kılıç ve R. Cengiz 1993. *Arguvan (Malatya) Yöresinin Jeolojisi*. Maden Tetkik Arama Raporu, No. DR09945 (yayımlanmamış), Ankara.

Palumbi, G. 2008. *The Red and Black. Social and Cultural Interaction between the Upper Euphrates and the Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC.* M. Frangipane (yay.) Studi di Preistoria Orientale (SPO). Rome.

Puglisi, S.M. ve P. Meriggi 1964. *Malatya-I. Rapporto Preliminare Delle Campagne 1961 ve 1962.* Orientis Antiqui Collectio – III, Centro per le Antichità e la Storia Dell'Arte Del Vicino Oriente, Roma.

Sevimli, U.İ. 2009. *Yazihan (Malatya) Batısının Tektono-Stratigrafisi.* Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adana.

Solak, S. ve U.C. Ünlügenç 2012. “Levent (Akçadağ-Malatya Batısı) ve Civarının Tektono-Stratigrafisi”, *Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 27/4: 122-130.

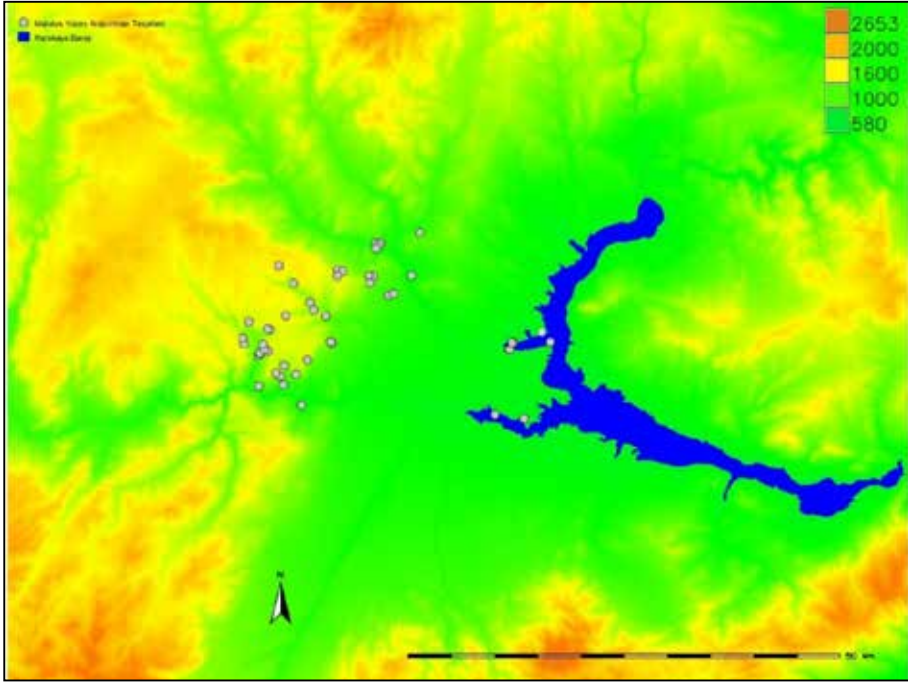
Umurtak, G. 1988. *Hitit İmparatorluk Çağında İsuva Ülkesi Çanak Çömleği Üzerine Bir Araştırma. Korucutepe, İmikuşağı, Pınartepe, Çınaz II, Yazıkonak ve Tilenzit Höyükleri.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Velioğlu, T. 2017. *Malatya-Doğanşehir berit metaofiyolitlerindeki yakut oluşumlarının gemolojik ve petrolojik özellikleri.* Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

von Wickede, A. 1990. *Prähistorische Stempelglyptic in Vorderasien.* Profil Verlag, Munich.

Winn, M.M. 1980. “The Early Iron Age” M. N. van Loon (yay.) *Korucutepe: Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia 1968-1970. Vol. 3:* 155-175, Lev. 51-61. North-Holland Publishing Company-Amsterdam, New York & Oxford.

Yakar, J. 2007. *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi: Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı.* (Çev. S. H. Riegel), Homer Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

Harita 1: 2019 yılı Yazihan Araştırmaları (Bülent Arıkan tarafından).

Resim 1: Maltepe Höyük kuzeydoğu yamacı.

Resim 2: Maltepe Höyük seramik buluntuları.

Resim 3: Fethiye Höyük batı yamacı (önde).

Resim 4: Fethiye Höyük yüzey araştırması buluntuları.

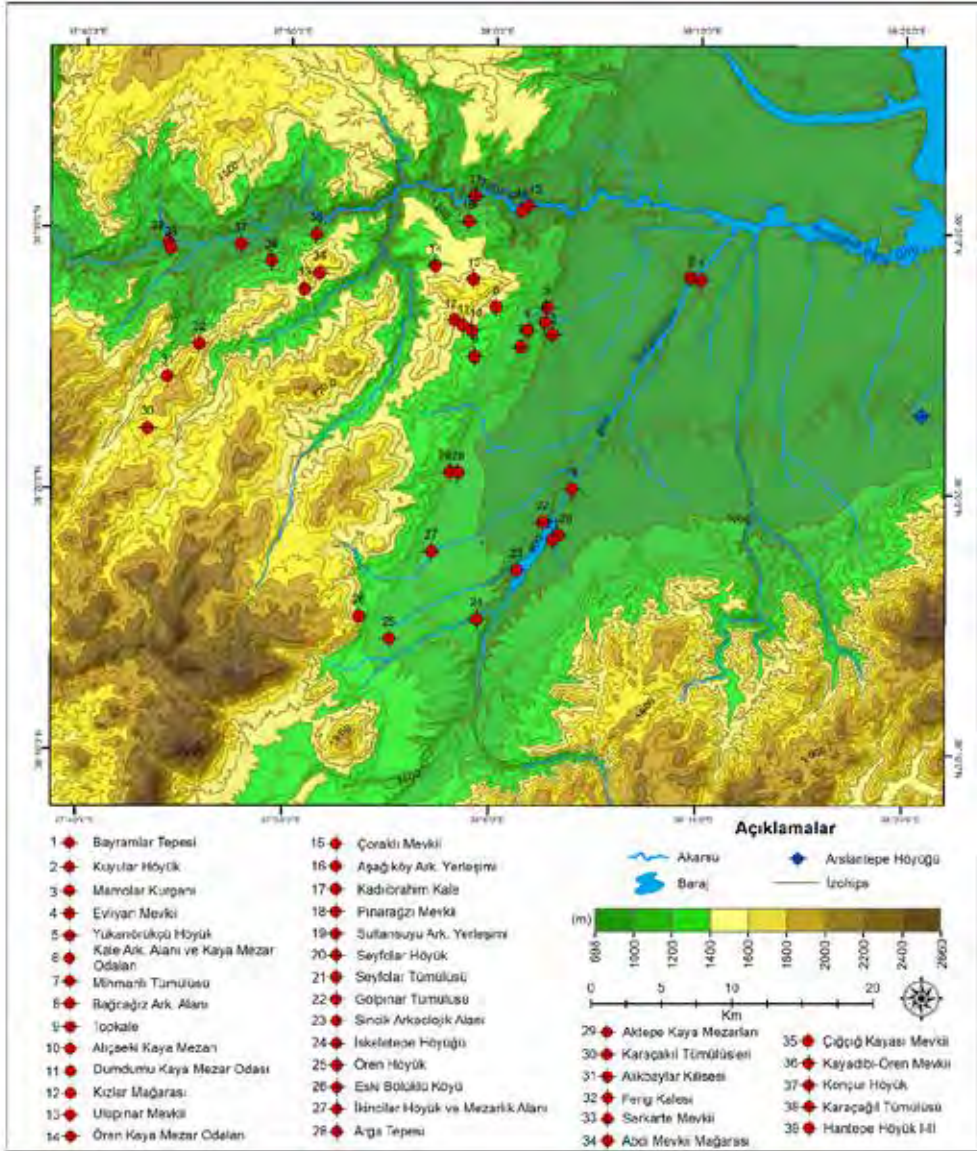
Resim 5: Kuruçay Höyük güney yamacı.

Resim 6: Kuruçay Höyük seramik buluntuları.

Resim 7: Erecek Vadisi Arkeolojik Alanı.

Harita 2: 2020 Yılı Akçadağ Araştırmaları.

Resim 8: Ören Höyük doğu yamacı.

Resim 9: Ören Höyük seramikleri.

Resim 10: Yukarıörükçü Hüyük güney yamacı.

Resim 11: Yukarıörükçü Hüyük seramikleri.

Resim 12: Bağcağız-Tepecik Höyük seramikleri.

Resim 13: Hantepe Höyük II seramikleri.

SAKARYA (SANGARIOS) YERLEŞİM TARİHİ VE ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2019 YILI

Sevgi SARIKAYA*

Nazlı YILDIRIM

Mehmet OKTAN

Arif BİLGİN

2019 yılı Sakarya (Sangarios) Yerleşim Tarihi ve Arkeolojisi yüzey araştırması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle 01 Eylül – 15 Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Bandırma Müzesi'nden Gülay Yılmaz'ın bakanlık temsilciliğinde arkeoloji, epigrafi, tarih ve tarihsel coğrafya alanlarından oluşan disiplinlerarası bir ekiple sürdürülmüştür¹. Bu çalışmanın amacı, antikçağda Bithynia Bölgesi'nin doğu kısmını teşkil eden ve Arkaik Dönem'den başlayıp Klasik, Helenistik, Roma ve Osmanlı dönemlerine ev sahipliği yapmış olan Sakarya İli'nin yerleşim tarihini, idari, etnik, kültürel, dini ve sosyoekonomik yapısını aydınlatmaktır. Bu bağlamda araştırmanın kapsamı arkeoloji, epigrafi, eskiçağ tarihi ve tarihsel coğrafya üzerine odaklanmıştır. Yüzey araştırmasının birinci sezonu Sapanca, Hendek, Karapürçek ve Kaynarca ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. İki hafta süren arazi çalışmalarında antik kaynaklar ve epigrafik belgelerde, henüz eski yerleşim adları tespit edilememiş olan söz konusu Sakarya ilçeleri incelenmiştir. Araştırma bölgesinde yapılan gözlemler ve ulaşılan başlıca sonuçlar şu şekildedir:

1. Sapanca (Βοάνη, Βαάνη Λίμνη, Βοάνης, Βανῆς Λίμνη, *Sunonensis Lacus*) İlçesi

Araştırmanın başlangıç aşamasını Marmara Bölgesi'nde antik kaynaklarda Hellence Βοάνη, Βαάνη Λίμνη, Βοάνης, Βανῆς Λίμνη; Latince ise *Sunonensis Lacus* şeklinde geçen Sapanca Gölü ile Hellence Sophon olarak nitelendirilen Samanlı Dağları arasında yer alan Sapanca ilçesi oluşturmuştur. Modern yerleşim alanı içerisinde kalan Sapanca'da yüzeyde

* Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SARIKAYA, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Kampüs, Sakarya. E- posta: sevgisarkaya@gmail.com.

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı YILDIRIM, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. Kampüs, Sinop. nazliyildirim@sinop.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet OKTAN, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya. mehmetoktan@akdeniz.edu.tr

Prof. Dr. Arif BİLGİN, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Kampüs, Sakarya. abilgin@sakarya.edu.tr

1 Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi adına başkanlığımızda sürdürülen yüzey araştırması, Bandırma Müzesi uzmanı Gülay YILMAZ'ın temsilciliğinde ve Akdeniz Üniversitesi'nden Arş. Gör. Fatih YILMAZ, Dr. Emine BİLGİÇ KAVAK, Dr. Yadigar DOĞAN, İstanbul Üniversitesi'nden Arş. Gör. Özge ACAR, Arkeolog Nedim GÜVENÇ ve Arkeolog Hami YULUĞAKIR'ın katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Projemize katılan tüm araştırmacı ve Bakanlık temsilcimize değerli katkıları, Sakarya Üniversitesi, Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Sakarya Valiliği'nin gösterdikleri maddi manevi yardım ve destekleri, Sakarya Müze Müdürlüğü'nün idari desteklerinden ötürü teşekkürü bir borç biliriz.

önemli bulguyla karşılaşılmamıştır. Yol, kanalizasyon ve inşaat çalışmalarında sıklıkla ortaya çıkan lahit mezar ve heykel gibi arkeolojik veriler ışığında antik yerleşimin önemli bölümünün toprak altında kaldığı anlaşılmaktadır. Sapanca sahil, Sanat Sokağı önünde bir Dor sütun başlığı, Sapanca sahil kenarında yan yana yerleştirilmiş yarı işlenmiş 2 lahit kapağı ve bir blok yer almaktadır (Resim: 1). Sergilenmek üzere bu alana getirilen lahitlerden ikisinin İlmiye Mahallesi yakınlarında, diğlerinin ise 1997 yılında kanalizasyon çalışmaları sırasında bulunduğu belirtilmektedir.

1. Yanık Mahallesi

Sapanca'nın Yanık Mahallesi'nde orman sınırları içerisinde kilise ya da şapel olarak tanımlanan kalıntılar incelenmiştir. İlk olarak iş makinelerinin çalışmaları sonucunda toprağı oldukça karışmış ve dağılmış bir alan göze çarpmaktadır. Bu alanda farklı boyutlardaki taşların etrafa yayılmış durumda olduğu gözlemlenmiş; çok sayıda çatı kiremiti bulunsu da bu noktada herhangi bir mimari blok tespit edilememiştir. Alanın etrafında kaçak kazı çukurları gözlemlenmiş ve bu durum Sakarya Müzesi'ne bildirilmiştir. Ardından kilise ya da şapel olabilecek kalıntının bulunduğu alanda farklı boyutlarda taşlar kullanılarak düzensiz bir biçimde oluşturulmuş bir duvar kalıntısı (temel duvarı?) ile karşılaşılmasıdır. Ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle söz konusu duvar kalıntısının özellikleri ayrıntılı olarak tespit edilememiştir. Araştırma ekibine rehberlik eden ve duvarın, kendisinin de işçi olarak katıldığı inşaat çalışmaları sırasında ortaya çıkartıldığını belirten Yahya Bey'in ifadesine göre bu duvar, 50-60 cm kalınlığında ve 8-9 m uzunluğunda bir temel duvardır. Bunun yanı sıra alanda bir-iki adet günlük kullanıma yönelik kaba seramik gözlemlenmiştir. Aynı alanda manastır duvarı olarak bilinen küçük boyutlu taşların düzensizce örülmesiyle oluşturulmuş bir duvar kalıntısıyla karşılaşılmasıdır. Ne yazık ki, yoğun bitki örtüsü yüzünden duvarın boyutları tespit edilememiştir (Resim: 2a, b).

Yanık ile Kurtköy sakinlerinin ortak kullandığı mezarlıkta Osmanlıca yazılı bir mezar taşı tespit edilmiştir. Yazıta göre mezar taşı 1286 yıllarına tarihlendirilmektedir. Olasılıkla tekne şeklinde bir mezarın kapağı olan bu kalıntı, kaçak kazılar yüzünden yerinden oynatılmış durumdadır.

2019 yılında bir okul inşaatının temel kazıları sırasında ortaya çıkarılan ve Sakarya Müzesi'nde korunan kireç taşından yapılmış başsız bir heykelin bulunduğu alan ziyaret edilmiştir. Ancak devam eden inşaatlar sırasında dökülen beton nedeniyle bu alanın antik dönem fiziki yapısı konusunda herhangi bir bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Yanık Mahallesi 74. Bahadır Sokak'ta büyük boyutlu, kabaca işlenmiş, dikdörtgen bir blok ile karşılaşılması ve blok fotoğraflanmıştır. Yanık Köyü Orta Mahalle'de ise Hayri Domaniç'in evinin bahçesinde ağız çapı 51 cm, yüksekliği yaklaşık 1,36 m olan bir *pithos* tespit edilmiştir. Evin bekçisi Ahmet Bey bu seramiğin 20-30 sene önce ev sahibi tarafından satın alındığını belirtmiştir. Sakarya Müzesi konuyla ilgili bilgilendirilmiştir.

Yanık Mahallesi'nde doğal gaz çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan iki lahit mezarın

bulunduğu alan ziyaret edilmiş; iddialara göre kurtarma kazıları sonrasında tekrar gömüldüğü için lahitler yerinde tespit edilememiştir. Ancak lahitlerin çıktığı alanın tam karşısındaki evin inşaatı sırasında ikisi tam, biri kırık olmak üzere üç tane seramik ortaya çıkmıştır. Ev sahibinin bilgilendirmesi ve izniyle araştırma ekibi ele geçen bu seramikleri inceleyebilmiş; Sakarya Müzesi konuyla ilgili bilgilendirilmiştir. Söz konusu seramikler büyük durumda korunmuş olup ince cidarlı, iyi yıkanmış kaliteli hamura sahiptirler. Seramiklerin hamuru portakalımsı turuncu bir renktedir (Munsell Renk Kataloğu Renk No: 5YR 6/8 reddish yellow). Açık ağızlı, alçak kaideli seramiğin tondosunda merkezden dışa doğru açılan rozet motifi koyu kırmızı/bordo renk boya ile yapılmıştır. Bu rozetin etrafı, ağız kenarına doğru dik dalga motifleri ile sınırlandırılmıştır (Resim: 3a). Yine açık ağızlı, tam korunan diğer bir seramik tondosu da koyu kırmızı ile dalgalı rozet motifleriyle süslenmiştir (Resim: 3b). Söz konusu seramikler oldukça niteliklidirler (Resim 3c). Olasılıkla Roma Dönemi'ne ait olan bu seramikler, mezar hediyesi olarak kullanılmış olmalıdırlar. Hem lahitlerin hem de mezar hediyesi olarak kullanılmış olabilecek nitelikli seramiklerin varlığı bu alanın bir nekropol olabileceğini düşündürmektedir. Sakarya Müzesi konuyla ilgili bilgilendirilmiştir.

2. Kurtköy Mahallesi:

Bulunduğu yere istinaden Kurtköy Kalesi olarak adlandırılan tescilli yapı kalıntısı ziyaret edilmiştir (Resim: 4a). Oldukça geniş bir alana yayılan yapının iç ölçüleri yaklaşık olarak 45.30 x 25.90 m dir. Duvarlar farklı boyutlardaki taşların, düzensiz ve kaba bir biçimde örülmesiyle oluşturulmuştur. Bağlayıcı madde olarak, farklı boyutlarda taş ve kum katkılı bir kireç harcı kullanılmıştır. Duvarlar farklı yüksekliklerde korunmuş olup kalınlıkları 70-80 cm arasında değişmektedir. Ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle oldukça tahrip olmuş; yer yer yıkılmış ya da yok olmuştur. Ayrıca yapının Kuzey-doğu ve Güney-doğu köşelerinde yuvarlak planlı alanlar söz konusudur. Bu alanlar gözetleme kuleleri olabilir; ancak yoğun tahribat nedeniyle yapı özellikleri tam olarak anlaşılamamaktadır.

Kurtköy Kalesi'nin hemen yakınında yer alan bir su kanalı kenarında, yoğun seramik buluntusuyla karşılaşmıştır (Resim: 4b). Bu seramikler olasılıkla su taşkınları sırasında sürüklenerek bu noktada birikmiştir. Seramikler günlük kullanıma yöneliktir, boyasızdır ve fazla kalın değildir. Seramiklerin hamuru nispeten iyi yıkanmış, küçük boyutlu mikalı ve kum katkılıdır. Seramiklerin tümü aynı renk hamura sahip olup portakalımsı açık turuncu renktedirler (Munsell Renk Kataloğu Renk No: 5YR 6/8 reddish yellow). Bu seramik buluntularının aynı renk ve aynı tür hamura sahip olmaları yerel kil kullanılarak yapılmış yerel bir atölyeye işaret ediyor olabilir.

3. İlmiye Mahallesi:

İlmiye Mahallesi, Kösemek Sokak yakınlarında günümüzde su teknesi olarak kullanılan bir lahit tespit edilmiştir. Lahdin dıştan uzunluğu 1,94 cm, dıştan genişliği 68 cm, kalınlığı tahribat nedeniyle yer yer değişmekle birlikte 13 cm, dıştan yüksekliği 52 cm, içten yük-

sekli ise 42 cm dir. Lahit oldukça tahrip olmuş durumdadır ve üzerinde herhangi bir yazıt, kabartma, figür vb. bulunmamaktadır. Söz konusu lahdin İlmiye’de eski adı Define Mevkii olan Memnuniye yolu üzerinde gerçekleştirilen ev inşaatı çalışmaları sırasında ele geçirildiği ve bu alana taşındığı; çalışmalar sırasında ele geçirilen diğer lahitlerin ise Sapanca’da Sanat Sokağı’na taşındığı bildirilmiştir.

İlmiye Mahallesi’nde Ermeni Cedid Kilisesi kalıntılarının bulunduğu ifade edilen alan ziyaret edilmiştir. Alanda 3 kaçak kazı çukuru gözlemlenmiş; ancak kilise ile ilgili olabilecek herhangi bir arkeolojik veriyle karşılaşılmamıştır.

4. İkramiye Mahallesi:

İkramiye Mahallesi’nden Geyve’ye giden yol güzergâhı üzerindeki patika alanlar gezilmiştir. Ancak 1 adet bronz sikke dışında mahalle içinde ve patika yollarda herhangi bir mimari yapı veya önemli bir arkeolojik veriyle karşılaşılmamıştır. Sikke iyi durumda korunmuş olup Nikomedeia kenti, Roma Dönemi, Bithynia-Pontus Eyaleti sikkesidir. Ön yüzüne İmparator Marcus Aurelius; arka yüzüne ise Lucius Verus portresi darp edilmiştir. Dolayısıyla sikke Marcus ve Verus çift İmparatorluk Dönemi’ne (MS 161-169) tarihlenmektedir (Resim: 5).

5. Sapanca İlçesi’nin Şukriye ve Fevziye mahalleleri ziyaret edilmiştir; ancak buralarda kayıtlara geçecek herhangi bir arkeolojik veri tespit edilememiştir.

2. Hendek İlçesi

1. Paşaköyü:

Köy sakinlerinden Cemal Yemenli’den alınan bilgiler doğrultusunda köy yakınlarında kaçak kazıların yapıldığı ve tümülüs olarak adlandırılan bir alana gelinmiştir. Kaçak kazının gerçekleştirildiği alan ve çevresi araştırılmış olup alanın hem içerisinde hem de çevresinde herhangi bir yapı kalıntısı, seramik vb. veriyle karşılaşılmamıştır. Sakarya Müzesi kaçak kazı hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırma ekibi tarafından Paşaköyü iki grup halinde gezilmiş; ancak köyde de epigrafik belge ya da arkeolojik bir veri tespit edilmemiştir.

2. Yukarıçalıca Köyü:

Bu köy merkezinde ne epigrafik belge ne de arkeolojik bir bulguyla karşılaşılmiştir. Köy yakınlarında halk arasında “Sarı Kızlar” ya da “İkiz Kızlar” olarak anılan bir türbe ziyaret edilmiş ve türbe fotoğraflanmıştır. Köyün mezarlığı da gezilmiş; ancak herhangi arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Yukarıçalıca sakinlerinin verdiği bilgi doğrultusunda yazıtlı olduğu iddia edilen bir çeşme de ziyaret edilmiş; ancak çeşmenin düzensiz taşlarla ve tarihsel bir veri vermeyen devşirme malzemeye örüldüğü anlaşılmıştır.

3. Şeyhler Köyü ve Hallaç Köyü:

Paşaköyü, Şeyhler ve Hallaç köylerinde hem köy sakinleri hem de muhtarlardan sağlıklı bir bilgi elde edilemediği gibi araştırma ekibine verilen kasıtlı yanlış yönlendirmeler yüzünden alakasız yerlere gidilmiş ve buralarda herhangi bir bulguyla karşılaşılmamıştır.

4. Aşağıçalıca Köyü:

İç yolu üzerinde yer alan köy mezarlığı gezilmiştir. Köy halkının yönlendirmeleriyle yakın çevrede yer alan tümülüs olabilecek bir toprak yığını incelenmiş ve alan fotoğraflanmıştır. Yine yakın bir noktada tümülüs olabilecek başka bir toprak yığını ile karşılaşılmiştir. Her iki tümülüste farklı ölçülere sahip kaçak kazı çukurları bulunmaktadır ve bu çukurların yoğun tahribata neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her iki toprak yığını üzerindeki yoğun bitki örtüsü yüzünden yeterli tanımlama çalışması yapılamamıştır. Köy halkının ifadelerine göre bu toprak yığınları üzerinde kaçak kazılar gerçekleştirilmiş ve mezar kepçeyle tahrip edilmiştir. Yine ifadelere göre mezar odası kiremit çatılı ve basit planlıdır. Kaçak kazılar sırasında cam bir unguentarium bulunduğu da köy halkı tarafından belirtilmiştir. Bu ifadelere paralel olarak alanda pişmiş toprak levha parçaları da gözlemlenmiştir.

5. Çobanyatak Köyü:

Mustafa Bak eşliğinde köy genel olarak gezilmiştir. Mustafa Bey'in ifadesine göre köy ilkokulu eski bir kilise üzerine inşa edilmiştir. Fakat yapılan gözlemlerde konuyla ilgili herhangi bir arkeolojik veri tespit edilememiştir. Köy sakinlerinden birinin evinin bahçesinde mermer bir blok tespit edilmiştir. Blok 2,21 m x 70 cm ölçülerinde ve 15cm kalınlığında, düzgünce işlenmiş bir bloktur; ancak bloğun işlevini tespit etmek mümkün değildir. Mustafa Bak eşliğinde ve verdiği bilgiler doğrultusunda Çobanyatak Köyü iç yolu üzerinde horoz betimlemeli bir lahdin bulunduğu belirtilen yüksekçe bir tepelik alan gezilmiştir; ancak çok parçalanmış az sayıda mermer parçası dışında bu alanda herhangi bir veriyle karşılaşılmamıştır. Bu tepeliğin aşağısında bulunan alanda yapılan incelemeler sırasında yoğun seramik ve kiremite rastlanılmıştır (Resim: 6). Seramikler kaba, sırsız-boyasız olup günlük kullanıma işaret etmektedirler. Seramikler genel olarak yoğun kum-kireç-taş katkılı, iyi pişirilmemiş, yine portakalımsı turuncu renk hamura sahiptirler (Munsell Renk Kataloğu Renk No: 5YR 6/8 reddish yellow). Ağız kenarları, kaideler ve gövde parçaları tespit edilmiş ve fotoğraflanmıştır. Aynı alanda aynı renk ve özellikte kiremit parçaları da söz konusudur. Köylülerden alınan ifadelere göre bu alanda 3 altın sikke de ele geçmiştir. Alan küçük bir yerleşime işaret ediyor olabilir; ancak konuyla ilgili yüzeyde başka herhangi bir veri elde edilememiştir.

6. Yeşilyurt / Hacıkışla

Köyü arasında yer alan bir mevkiide, tepelik bir alanda yan yana iki tümülüsün bulunduğu alan ziyaret edilmiştir. Alanda yoğun kaçak kazı çukurlarıyla karşılaşmış olup söz konusu toprak yığınları kaçak kazılar sonucu büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu alanda yoğun

kaba seramikler ve kiremit parçaları da gözlemlenmiştir. Alınan ifadelere göre kaçak kazılar sırasında tümülüs içerisinde 2 lahit ele geçirilmiş ve lahitle bu alandan çıkarılmıştır. Çevre alanda 3 tümülüs daha bulunduğu ifade edilmiş; ancak söz konusu tümülüsler tespit edilememiştir. Son olarak Mağara köyü yakınlarında bir mağara ziyaret edilmiş; ancak bilimsel bir veriye rastlanmamıştır.

3. Karapürçek İlçesi

Kanlıçay Köyüne geçmeden önce Sakarya Müzesi ziyaret edilmiş, Serdivan İlçesi'nin Uzunköy Mahallesi'nde yüzeyde ele geçirilip müzeye getirilen yazıtın estampajı alınmıştır. Kireçtaşıdan yapılmış dikdörtgen formdaki mimari parça üzerine kazınan yazıtın üst kısımları büyük oranda tahrip olmuştur. Yazıt taşıyıcısının üst bölümünde iki dübel deliği yer almaktadır. Harf karakterinden hareketle yazıt Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir.

1. Kanlıçay Mahallesi:

İbrahim Bey'in rehberliğinde Adapazarı'nın 19 km güneydoğusunda yer alan Karapürçek İlçesi'nin Kanlıçay Köyü ziyaret edilmiştir. Mahalle sakinlerinden birinin Kanlıçay Köyü'nün güneyinde bulunan bir manastır yapısından kendi evinin bahçesine getirdiği ve Mustafa Adak tarafından üzerinde çalışıldığı yazıtlı blok yerinde incelenmiştir. Gri mermerden yapılmış, profil 2 bloktan oluşmaktadır. Söz konusu bloklar olasılıkla kapı eşik taşı ile söve parçalarıdır (Resim: 7a). Yazıtın yer aldığı eşik taşının her iki köşesinde ahşap mil sistemiyle ilgili olabilecek yuvalar yer almaktadır. Mustafa Adak'ın üzerinde çalıştığı yazıtta göre bu profili bloklar, Loukas tarafından yapılan manastır yemekhanesine aittir. Ortaçağ'da akademisyenlerin hemen hepsinin keşiş olması ve dini, edebi, sanat, felsefe gibi eğitimlerini yatılı manastırlarda almaları, Karapürçek'teki Kanlıçay'da bir eğitim alanının varlığının arkeolojik ve epigrafik verilerle kanıtlanması açısından önemlidir. Bu yazıt taşıyıcısı incelendikten sonra blokların getirildiği manastır alanı ziyaret edilmiştir (Resim: 7b). Söz konusu manastır, Sakarya Ovası'ndan Geyve'ye (Kabia) uzanan eski bir geçiş yolu üzerinde bulunmaktadır. Alanda çok sayıda kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır. Bu kaçak kazılar nedeniyle manastır yapısı büyük oranda tahrip edilmiş durumdadır. Yüzeyde mozaik parçaları ele geçmiştir (Resim: 7c). Yapının duvarlarının pişmiş toprak tuğlalar kullanılarak oluşturulduğu ve yapıda tonoz sisteminin de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Kanlıçay Köyü'nün girişinde Küçük Karapürçek Köyü'nde n getirilmiş bezemesiz bir lahit tespit edilmiştir (Resim: 7d).

2. Mecidiye / Gavharman Mahallesi:

Eski adı Gavharman olan Mecidiye Mahallesi'nde bulunan kilise ziyaret edilmiştir. Köyün muhtarının eşliğinde gidilen alanda yoğun kaçak kazılar nedeniyle kilisenin yapı kalıntıları büyük oranda tahrip edilmiştir. Yapının duvarları tuğla ve taş kullanılarak oluşturulmuş olup bazı duvarlarda nişlerin yer aldığı da gözlemlenmiştir (Resim: 8a). Kaçak kazılar nedeniyle alanda dağınık halde sütun altlıkları, pişmiş toprak tuğlalar, sütunçeler, kapı lentoları ve

çift sütun altlığı gibi yapısal elemanlar gözlemlenebilmektedir. Alanın biraz ilerisinde başka bir çift sütun altlığı ile daha karşılaşmıştır (Resim: 8b, c, d).

4. Kaynarca İlçesi

1. Küçükkaynarca Mahallesi

Küçükkaynarca Mahallesi'nde Kumbuz Deresi Mevkii'nde yer aldığı belirtilen, eskiden kilise olan ve daha sonra cami olarak kullanılan alan ziyaret edilmiştir. Yoğun bitki örtüsüyle kaplanan alanda birkaç kaç kaçak kazı çukuru gözlemlenmiştir. Yerleşim alanında nitelikli mimari öğelere rastlanmamıştır. Söz konusu yapı gerek kaçak kazılar gerekse yoğun bitki örtüsü nedeniyle büyük oranda tahrip olmuş durumdadır. Mahalle muhtarı Nusret Türkmen'in ifadesine göre muhtarın çocukluk zamanında büyük bölümü ayakta olan bu yapı, Şeyh Muslihiddin Camisi'yle benzer mimari özelliklere sahiptir. Alanda kaçak kazılar sırasında baş kısmı kırılarak tahrip edilen Osmanlı Dönemi mezar taşı tespit edilmiştir.

2. Topçu Mahallesi

Topçu Mahallesi, Köy içi Mevkii'nde yer alan ve 2010 yılında Bursa K. T. V. K. Kurulu tarafından restorasyonu yapılan Şeyh Muslihiddin Camisi ziyaret edilmiştir. Cami 8,15X17,10m boyutlarında dikdörtgen bir plan özelliğine sahiptir. Giriş kuzeyden olup son cemaat mahalline açılmaktadır. Buradan ikinci bir kapı ile caminin harim bölümüne geçilmektedir. Harimi çevreleyen U biçimli dehliz iki katlı son cemaat yerinden oluşmaktadır. Taş temeller üzerine oturtulmuş, kalın kütüklere bindirilmiş, tamamı ahşap olan camii çandı denilen uzun kütüklerin kertilip birbirine geçirilmesiyle çivisiz olarak yapılmıştır. Caminin arka bahçesinde 2 adet ante başlığı tespit edilmiştir. Cami bahçesinin biraz dışarısında dağınık halde çok sayıda mimari öğe söz konusudur. Örneğin kireç taşından yapılmış bir yazıtlı lahit parçası, bir İon başlığı, 3 sütun gövdesi, palm yapraklı tahrip olmuş sütun başlığı ve 2 ante başlığının yanı sıra Medusa figürünün yer aldığı bir blok tespit edilmiştir (Resim: 9a, b, c, d,e).

Antik Yol: Kaynarca'da belglediğimiz büyük olasılıkla Roma Dönemi'ne ait oldukça iyi korunmuş antik yol ve yolla bağlantısı olan köprü önemli bulgulardan biridir. Bu antik yolun *Tabula Peutinger*'de belirtilen kuzey askeri yol ağının bir devamı olduğu düşünülmektedir. Şeyh Muslihiddin Camisi'nin karşısındaki modern yolun hemen yanında, olasılıkla taş blokların çıkarıldığı küçük bir taş ocağı olarak kullanılmış ya da antik yol yapımı sırasında tıraşlanmış olması muhtemel bir alan tespit edilmiştir. Alanda blokların kesim yerleri hala izlenebilir durumda korunmuştur (Resim: 10a). Bu alandan itibaren gözlemlenen Antik Yol genel olarak kuzey-güney doğrultusunda ilerlemektedir. Yol farklı boyutlardaki taşların düzensizce yerleştirilmesiyle oluşturulmuş olup genişliği 2,30 m ile 3 m arasında değişmektedir (Resim: 10b). Yolun ilerlediği bir alanın kenarında bir su kanalı tespit edilmiştir. Kanalin genişliği 90 cm ölçülebilen derinliği 55 cm'dir. Bu kanalın yukarısında, taşların düzensizce örülmesi ile oluşturulan "V" biçimli bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 10c).

Bölge sakinlerinin belirttiklerine göre, söz konusu bu duvar, eski bir değirmenle bağlantılı iki su bendinden birini teşkil etmektedir. Aynı su bendine yolun ilerleyen kısmında tekrar karşılaşılmaktadır. Ancak “V” biçimli duvar yapısı burada yoktur. Antik yol kuzeye doğru devam etmektedir. Yol takip edilirken köylülerin mağara olarak tanımladıkları bir tünel (?) ile karşılaşmıştır. Ancak yoğun bitki örtüsüyle kaplandığı için bu alan ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Yolun devamında, modern köy yolu ile antik yol birbirine karışmaya başlamıştır. Bu noktada da antik döşeme seçilebilmektedir. Ancak bundan sonrasının modern yol altında kaldığı gözlemlenmektedir. Antik yolun bu noktada kavis yaptığı ve yukarı doğru ilerleyerek yön değiştirdiği tespit edilmiştir. Buna karşın yolun devamına ait izleri tespit etmek mümkün değildir. Bölge sakinleri yolun, Kertil Mahallesi’ne kadar devam ettiğini belirtmişlerdir. Tescil kaydı bulunmadığından ötürü tescil fişleri hazırlanarak Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne iletilmiştir. Antik Yol ağını tespit etmek için yapılan araştırmalar esnasında bir evin bahçesinde yer alan hayvan gübre toplama alanının etrafını çeviren duvarda devşirme malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu düzgün kesme taş blokların Mağara yolun hemen solunda yer alan fındık tarlasından taşındığı, ev sahibi tarafından ifade edilmiştir. Şeyh Muslihiddin Camisi’nin önünden geçen ana yolun biraz ilerisinde modern bir köprü’nün altında pişmiş toprak tuğlalar kullanılarak oluşturulmuş bir kemer tespit edilmiştir. Modern köprü’nün, antik kemer üzerine beton dökülerek inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim: 10d).

Halk arasında Büyükkaynarca olarak zikredilen ve Orman arazisine ait olan Topçu Mezarlığı incelenmiştir. Araştırmalar sırasında yüzeyde tespit edilen malzemelerden dolayı buranın bir nekropol alanı olduğu anlaşılmıştır. Nekropol alanında yarı işlenmiş bir lahit kapağı parçası, 2 altar ve bir mezar stelinin üst bölümü ile dağınık halde duran bloklar, Geç Osmanlı Dönemi’ne ait yazısız bir mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 11a, b, c, d). Blok 104 cm uzunluğunda, 63 cm genişliğinde ve 50 cm kalınlığındadır. Söz konusu bloğun yanında bir kaçak kazı çukuruna rastlanmıştır. Geç Osmanlı Dönemi’ne ait mezar taşının dış kenarı zikzak motifi ile çerçevelenmiş olup merkezinde vazo betimlemesi bulunmaktadır. Ayrıca mezarlık alanında Osmanlıca yazılı iki mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 11e). Stroterlerin antik dönemde çatı kiremiti olmakla birlikte mezarların üstünü kapamak için kullanıldığı bilinmektedir. Her ne kadar herhangi bir kemik bulgusuna rastlanmasa da buradaki stroterler de mezar kapağı olarak kullanılmıştır. Yüzeydeki verilerden söz konusu alanın Roma Dönemi’nden başlayıp Osmanlı Dönemi’ni de içine alan ve günümüze kadar kesintisiz şekilde devam eden bir mezarlık alanı olduğu anlaşılmaktadır. Tescil kaydı bulunmamasından ötürü tescil fişleri hazırlanarak Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne iletilmiştir.

Topçu Mahallesi’ndeki Hayranbeli Mevkii’nde tepelik bir alanın üzerine lokalize edilen ve maliye hazinesine ait tescil kaydında nekropol olarak geçen; ancak yerel halk tarafından kilise şeklinde anılan yer ziyaret edilmiştir. Bu alan Topçu Mezarlığı’nın biraz ilerisinde mahalle merkezine ise yakın bir mesafede bulunmaktadır. Anakayanın şekillendirilmesiyle oluş-

turulan bu alanda, oldukça büyük boyutlu blokların dağınık halde durduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu bloklardan birinin genişliği 102 cm, uzunluğu 211 cm, yüksekliği ise 86 cm'dir. Anakayanın işlenerek kullanılmasının yanı sıra blokların büyük boyutları bu alanda anıtsal bir yapının varlığını düşündürmektedir (Resim: 12a). Ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle yapısal özellikler tam olarak tespit edilememektedir. Buna karşın bu yapının nekropolden ziyade akropolis üzerine kurulmuş kilise yapısı olma ihtimali daha olası görülmektedir. Zira mahalle sakinlerinden Aladdin Bey'in aktardığına göre bu alanın hemen altında söz konusu yapıyla bağlantılı olabilecek dikdörtgen şekilde bir yapı bulunmaktaymış ve kanalizasyon çalışmaları sırasında yapının neredeyse önemli kısmı tahrip edilmiştir. Öyle ki, Aladdin Bey buradan çıkan 2 sütun gövdesi parçasını evinin bahçesine getirmiştir. Bir sütunun ise bu alanda yoğun bitki örtüsüyle kaplı olan su arkının içinde durduğunu belirtmiştir. İkinci sahada yaptığımız araştırma esnasında herhangi mimari kalıntıyla karşılaşmamakla birlikte fındık bahçesi kenarında, yoğun pişmiş çatı kiremitlerin ve plakaların çevreye yayılmış şekilde durduğu gözlenmiştir. Aladdin Bey'in evine gidilerek söz konusu sütunlar incelenmiştir. Sütunlardan biri evin arka bahçesinde durmaktadır; diğeri ise evin önündeki telleri desteklemek için kullanılmıştır. Nekropolden daha çok bir kilisenin yer aldığını düşündüğümüz alanda fragman halinde bir yazıt taşıyıcısı ele geçmiştir. Kırık olan ve geriye 4 harf kalan yazıttan şimdilik sağlıklı bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu fragmanın diğer parçaları yoğun bitki örtüsü içerisinde aranmış; ancak tespit edilememiştir (Resim: 12b).

Topçu Mahallesi'nde eski adı Cedidler olan Dağyeni Caddesinde Yusuf adlı ev sahibinin bahçesinde üzerinde strigilis betimlemesi olan bir mezar steli parçası incelenmiştir (Resim: 12c). Ev sahibi, tarlasını sürerken benzer iki adet mezar steli bulduğunu; ancak birinin bahçesinden kaldırıldığını belirtmiştir. Bununla birlikte tarlasını sürerekken ele geçirdiği denizyıldızı fosilini de incelemek üzere araştırma ekibine göstermiştir. Ekip tarafından denizyıldızı fosilinin fotoğrafı çekilmiştir (Resim: 12d).

3. Kulaklı Mahallesi

Köyün kahvehanesinin alt terasının büyük boyutlu devşirme bloklarla desteklendiği gözlemlenmiştir (Resim: 13). Köy halkı, bu blokların bir tarla sürülürken çıkarıldığını ve kepçeyle buraya taşındığını belirtmiştir. Söz konusu blokların çıkarıldığı alan gezilmiş; ancak herhangi bir veri tespit edilememiştir.

4. Uzunalan Mahallesi

Pilor Pınarı Mevkii'nde bulunan tescilli nekropol alanı ziyaret edilmiştir. İmamlar köyü ile Uzunalan köyü sakinlerinin ortaklaşa kullandığı mezarlık, Uzunalan Köyü merkezinde dört yol ağzında yer almaktadır. Mezarlığın doğusundan Gürpınar-Kaynarca yolu, güneyinden Uzunalan-İmamlar köy yolu geçmektedir. Alanın üzeri dişbudak ağaçlarıyla kaplıdır. Söz konusu mezarlıkta yapılan incelemede 13 adet tümülüs mezar tespit edilmiştir (Resim: 14a, b). Bazı mezarlarda kaçak kazıların gerçekleştirildiği, mezarların tahrip edildiği de göz-

lemellenmiştir. Kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkan lahit kapakları ve parçaları çevreye dağılmış durumdadır. Alanda seramik ile karşılaşılmamış olup az sayıda çatı kiremidi ve plaka söz konusudur. Ayrıca buradaki tümülüsler üzerinde Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşları da tespit edilmiştir. Bunlardan sadece okunabilen iki adedi 1832 (Hicri 1248) ve 1837 (Hicri 1253) yıllarına tarihlenmektedir. Bahse konu mezarlığın Roma Dönemi'nden günümüze kadar kesintisiz biçimde mezarlık alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde de bu alan halan köy mezarlığı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Sakarya Müze bahçesinde duran mermerden başsız heykelin çıktığı evin çevresi gezilmiş; ancak herhangi bir veri tespit edilememiştir. Yakın bir alanda yol kenarında büyük bir yarı işlenmiş lahit kapağı bulunmuştur (Resim: 14c). Ziahet Köyü içerisinde kilise olarak tanımlanan bir yapının bulunduğu alana gidilmiştir. Söz konusu yapının olasılıkla temel taşları olan bloklar, in-situ durumda korunmuştur. Kare planlı olan bu yapının ölçüleri yaklaşık olarak 11,47 x 12,2 m'dir. Yapının köşesindeki ilk bloğun ölçüleri: 2 m uzunluğunda, 65 m genişliğinde ve 35 cm derinliğindedir; ancak bloklar ölçüleri değişkendir.

Uzunalan Mahallesi'nde daha sonra büyük boyutlu bir bloğun yol kenarında durduğu bir alana gelinmiştir. Kaçak kazı çukurundan çıkarılarak yol kenarına atılmış durumda olan bu blok 2,58 x 160 m ölçülerinde ve 50 cm yüksekliğindedir. Edinilen bilgilere göre, kaçak kazı esnasında bu devasa dikdörtgen bloklardan bazıları toprak dışına çıkartılırken geriye kalanı kazı alanı içinde kalmıştır. İhbar sonucu gelen jandarma ekibi, kaçak kazı alanının üzerini toprakla kısmen kapatmıştır. Benzer bloklara aynı arazinin hemen yanındaki yoğun bitki örtüsüyle kaplanmış alanda da rastlanılmıştır. Söz konusu alanda bu blokların yanı sıra lahit kapakları ve gövde parçaları da gözlenmiştir. Bu alanda benzer şekilde kaçak kazılar sonucu tahrip edilen bütün veriler dağınık haldedirler. Buna karşın yoğun bitki örtüsü yüzünden ayrıntılı tanımlama çalışması yapılamamıştır. Köyün bir başka yerinde de ev inşaatı sonucunda ortaya çıkarıldığı iddia edilen ve evin bahçe duvarına yerleştirilmiş aynı büyüklük ve işçilikte taş bloklarla tekrar karşılaşmıştır. Ancak bunlar da yoğun bitki örtüsüyle kaplıdır. Bu taş bloklar tamamen bir varsayım olmakla birlikte Lydia ve Tekyüğ tümülüsünde olduğu gibi ilk zamanlar geleneksel oda mezar formunda bireysel gömütlerden oluşan; ancak daha sonraları mezar odası ana kaya oyulmak yerine özenli işçilik gösteren kesme taş örgüyle inşa edilen tümülüs mezarlarını çağrıştırmaktadır. Söz konusu bu alanda dağınık halde yoğun seramik parçaları ile karşılaşmıştır. Ağız kenarları, gövde ve kaide parçalarının yanı sıra pişmiş toprak levhalar da gözlemlenmiştir. Kaba, gevşek, sırsız ve boyasız olan bu seramikler yine portakalımsı turuncu renk hamurdandır. Yolum diğer tarafında da benzer şekilde büyük boyutlu bloklar bulunmaktadır. Bu blokların yakınlarında lahit kapağı parçaları ile lahit gövdesi parçaları dağınık halde durmaktadır.

Hamam olarak adlandırılan bir alana gelinmiştir. Büyük boyutlu blokların dağınık halde durduğu bu alanda ısıtma sistemi ile ilgili olabilecek herhangi bir veriyle karşılaşılmamış olsa da parçalar halinde künkler gözlemlenmiştir. Burada bir yapı kalıntısının bulunduğu söylenebilir; ancak yapının işlevini tespit etmek bu haliyle mümkün değildir. Büyük boyutlu

bloklardan birinin ölçüleri 4,20 m uzunluk, 70 cm genişlik ve 58 cm yüksekliktedir. Söz konusu bu alanın biraz ilerisinde yine yoğun seramik buluntusu ile karşılaşılmasıdır. Ağız ve gövde parçaları, kaideler ve kıvrımlı kulp parçaları yoğun şekilde çevreye dağılmış durumdadır (Resim: 14d).

5. Sarıköy Mahallesi

Sarıköy Mahallesi'nden Şevket Eren'in tarlasında 9 yazıtın ele geçirildiği belirtilen alan ziyaret edilmiştir. Şimdi bu yazıtlar, Kaynarca Kaymakamlık ile Adliye bahçesinde durmaktadır. Şevket Eren'in evinin bahçesinin yanındaki yol kenarında büyük boyutlu 2 blok; evin bahçesinin içinde bezemesiz bir altar ile birinin üzerinde haç motifi bulunan 2 blok tespit edilmiştir (Resim: 15a, b). Üzerinde haç motifi bulunan blok 88 cm uzunluğunda, 63 cm genişliğinde ve 10 cm yüksekliğinde olup motif 33 cm çapındadır. Söz konusu bu alanın Kilise olduğu söylenmektedir; ancak konuyla ilgili herhangi bir veri tespit edilememiştir. Bu alanın biraz ilerisinde Karamanlar Köyüne giden yol kenarında dağınık halde duran bloklar tespit edilmiştir. Söz konusu bu alanda da yoğun seramik buluntusu ile karşılaşılmasıdır. Seramikler diğer seramiklerle benzer özelliklere sahiptir (Resim: 15c).

Sonuç olarak ziyaret edilen alanlarda çok sayıda tümülüs tespit edilirken; sadece Kaynarca ile Karapürçek ilçelerinde manastır, antik yol, kilise ya da hamam gibi antik yerleşim alanlarına ait somut yapılarla karşılaşılmasıdır. Tümülüs alanların varlığı antik dönemde bu yerlerde her ne kadar *polis* (kent) olmasa da bir *kome* (köy) yerleşim alanına sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Verilerin önemli kısmının toprak altında kaldığı ve yüzeyde var olanların da yoğun bitki örtüsüyle kaplandığı anlaşılmaktadır. Buna karşın bu alanlarda yoğun kaçak kazıların yol açtığı tahribatlar yüzeydeki var olan verileri yok ettiği gibi sağlıklı değerlendirme yapılmasını da engellemektedir. Mevcut arkeolojik veriler ve epigrafik belgeler sadece kısmen genel sonuçlara ulaşmamıza izin veriyor olsa da, gelecek çalışmalarla zaman içindeki kültürel değişimleri veya devamlılığı daha detaylı bir şekilde ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu araştırma sezonu içerisinde incelenen alanlarda yaygın bir tümülüs geleneğinin olduğu anlaşılmaktadır. Bazı nekropol alanları erken dönemlerden başlayan dinsel kült geleneğinin devam ettiğine ve günümüze kadar süreklilik gösterdiğine işaret etmektedir. Tümülüs mezarlarının sayıca fazlalığı kırsalda zenginliğin ve nüfus artışının birer göstergesi olmalıdır.

Resim: 1: Sığirci Sarayı Sığirci Sarayı Sığirci Sarayı Sığirci Sarayı

Resim: 1

Resim: 2 a-c: Sığirci Sarayı Sığirci Sarayı Sığirci Sarayı Sığirci Sarayı

Resim: 2 a-c

Resim: 3 a-c

Resim: 4 a-b

Resim: 5 a-b

Resim 6 Çobançayırık Kızıldağı Tepesi Tübbesinden Seramikler

Resim: 6

Resim: 7 a-d

Resim: 8 a-d

Resim: 9 a-e

Resim: 10 a-d

Resim: 11 a-e

Resim: 12 a-d

Resim: 13

Resim: 14 a-d

Resim: 15 a-c

2019 YILI BİNGÖL MERKEZ, ADAKLI, KIĞI, YAYLADERE VE YEDİSU İLÇELERİ TARİH ÖNCESİ VE ESKİ ÇAĞI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Sırrı TİRYAKİ*

Laleş USLU AZARAK

“Bingöl Merkez, Adaklı, Kiğı, Yayladere ve Yedisu İlçeleri Tarih Öncesi ve Eski Çağı YüzeY Araştırmaları” Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 11.04.2019 tarih ve E.313858 sayılı izinleri ile 2019 yılında Dr. Öğr. Üyesi Sırrı TİRYAKİ’nin başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmaların 1. sezonunda Bingöl il merkezine bağlı Ilıcalar beldesinin yanı sıra; Uzundere, Yenibaşlar, Elmalı, Alatepe, Ağaçeli, Çavuşlar köyleriyle birlikte yine il merkezine bağlı Sancak Beldesi’nin yanı sıra Balıklıçay, Sudüğünü, Karapınar, Oğuldere, Kurtuluş, Ekinyolu, Sarıçiçek, İncesu, Gözeler, Çeltiksuyu, Yeniköy, Büyük Tekören, Dik, Kumgeçit, Ormanardı ve Garip köylerinde 01.09.2019 - 14.09.2019 tarihleri arasında yürütülmüştür. Çalışmalara Bingöl Üniversitesi ve Bingöl Belediyesi destek sağlamıştır. Yapılan çalışmalar, daha çok köy merkezlerinde ve köylerin yakın çevresindeki buluntuların tespiti şeklinde olmuştur. Bingöl iline bağlı 22 köyde ve iki belde de araştırma ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tüm alanların harita ve GPS’leri veri tabanına arşivlenmiştir.

ILICALAR BELDESİ

Araştırma programının ilk gününde Ilıcalar beldesi ziyaret edildi. Bu ziyaret esnasında Ilıcalar Belediye Başkanlığına gidildi ve yapılan görüşmelerde alınan tavsiyeler sonucunda Ilıcalar Beldesinin yaklaşık 4 km batısındaki alanda yüzeY araştırması yapıldı ve herhangi bir kültür varlığı buluntusuna rastlanılmadı. Yapılan değerlendirmeler üzerine aynı güzergâhta olan aynı zamanda araştırma programında bulunan Alatepe Köyü’ne gidilmiştir.

ALATEPE KÖYÜ

Alatepe Köyü’ne gelindiğinde köy muhtarıyla yapılan görüşmeler neticesinde köy sınırları içerisinde obsidyen kaynaklarının varlığı öğrenildi. Yapılan incelemeler neticesinde Alatepe Köyü’nün sınırları içerisinde iki obsidyen kaynağının varlığı tespit edilmiştir. Bu obsidyen kaynaklardan ilki Alatepe Köyü’nün yaklaşık 2,5 km kuzeyinde ve yayla yolunun doğu bitişiğinde kısmen düz bir arazi yapısına sahip alanda bulunmaktadır. Söz konusu obsidyen yatağı güneye doğru devam etmektedir ve geniş bir yayılım alanına sahiptir. Bu kaynaktaki obsidyenlerin alanın doğu ve güney yönlerinde toplu bir şekilde, kuzey ve batı yönlerinde dağınık bir vaziyete bulunmaktadır. Bingöl Dağları uzantılı olan Alatepe Köyü’ yaylasına giden yolun doğu bitişiğindeki bu obsidyen kaynağı yaklaşık 5000 m² alan üzerinde yer almaktadır

* Doç. Dr. Sırrı TİRYAKİ, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, stiryaki@bingol.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Laleş Uslu AZARAK, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, lalesuslu@gmail.com

(Resim: 1). Sözü konusu bu obsidyen yatağından yaklaşık 1 km güney yönünde uzakta kuzey-güney yönünde akara sahip ve kurumuş olan dere yatağında akarsu tarafından taşınarak getirildiği tespit ettiğimiz obsidyen birikintileri bulunmaktadır. Dere yatağında bulunan bu obsidyenler, dere yatağına kuzeyde bulunan obsidyen kaynağından koparılarak sürüklendiği tespit edilmiştir. Dere yatağında bulunan obsidyenler su kaynağı tarafından irili ufaklı şekilde etrafa serpiştirilmiş bir vaziyettedir. Dere yatağında yaklaşık 5-6 km’lik alan boyunca yoğun bir şekilde obsidyen varlığı tespit edilmiştir (Tiryaki, 2020a: 1-14; Chataigner, 1994: 9-17; Frahm, 2012: 1436-1444; Akın Aras, 2018: 103).

Alatepe Köyü’ndeki ikinci bir obsidyen kaynağı ise Köyün yaklaşık 4 km kuzeyinde bulunan Alatepe Köyü yaylasında “fırın dere” tepesi olarak tanımlanan alanda bulunmaktadır. Tepelik alandaki yoğun obsidyen varlığından dolayı yöre halkı alanı “fırın deresi” olarak tanımlamaktadır. Alandaki obsidyen varlığı dağınık bir vaziyettedir. Alatepe Köyü yaylasına ulaşım sağlayan stabilize yolun doğu bitişiğinde yer alan tepelik alan üzerinde obsidyenler irili ufaklı olarak serpiştirilmiştir. Fırın dere tepesinin özellikle batı eteklerinde yoğun bir şekilde obsidyen varlığı gözlenmiştir. Ayrıca Alatepe Köyü yayla yolu boyunca yer yer serpiştirilmiş vaziyete obsidyen varlığı da gözlenmiştir (Tiryaki, 2020a: 1-14).

ÇAVUŞLAR KÖYÜ’

Çavuşlar Köyü’nün yeni yerleşim yerinde yapılan incelemede bir ahırın güney beden duvarında kullanılan devşirme malzeme üzerinde Ermeni Patrik Haçı’nın bulunduğu bir taş bloğu tespit edilmiştir. Köyün ileri gelenleri tarafından söz konusu taşın, ahırın yaklaşık 9-10 m kuzeyinde Bingöl-Muş karayolunun hemen güney bitişiğindeki kilise kalıntısının bulunduğu alandan getirildiği şifahen tarafımıza söylenmiştir. Taş bloku üzerinde yaptığımız incelemelerde Ortaçağ’a ait olduğu (Ermeni Ortodoks), kolları üzerinde yonca motifinin yer aldığı görülmüş olup aynı haç motifinin farklı bölümlere küçük olarak işlendiği de görülmüştür ve haç kazıma tekniği ile yapılmıştır. Kilise kalıntısının bulunduğu alanda tarafımızdan yapılan incelemelerde ise bazı temel kalıntılarının hala mevcut olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapının neredeyse tamamı modern Bingöl-Muş karayolunun yapımı esnasında yıkılmıştır. Bu nedenle tescile yönelik elimizde herhangi bir kalıntı bulunmadığından alanda tescil işlemi yapılmamıştır.

ÇAVUŞLAR KÖYÜ KİLİSE KALINTISI

Çavuşlar Köyü kilise kalıntısının 50 m batısında Zulümtepe Höyüğü bulunmaktadır. Daha öncesinde tarihi Urartu yolu üzerindeki dinlenme tesislerinden bir olarak tescillenen Zulümtepe tesisi üzerinde de incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde Orta ve Geç Demir Çağ’ı başta olmak üzere farklı dönemlere ait amorf malzemeler toplanmıştır (Tiryaki, 2018b: 383-412).

ORMANARDI KÖYÜ

a. Tarihi Yerleşim Alanı

Bingöl İl merkezine 9 km uzaklıkta Bingöl-Diyarbakır modern kara yolunun yanı sıra Garip köy yolunun hemen doğusunda ve yoldan yaklaşık 3-4 m yükseklikte ve doğu-batı yönünde uzanan bir tepe üzerinde tarihi bir yerleşme alanı tespit edilmiştir. Hantepe olarak tanımlanan bu alan Ormanardı ve Garip köylerinin sınırında yer almaktadır ve günümüzde tarım arazisi vasfında olup hali hazırda tarımsal aktiviteler için sürülmüş bir vaziyettir. Tarihi yerleşim alanının güneyinde Garip Köyü yolu ve Göynük Çayı, kuzeyinde ve doğusunda kuru dere yatağı ve tarım arazileri bulunmaktadır. Alanın kuzey ve kuzeydoğusunda yaptığımız incelemelerde yoğun bir şekilde seramik buluntuları ele geçirilmiştir. Tarihi yerleşim alanının diğer alanlarında ise az sayıda seramik parçaları ele geçirilmiştir. Ele geçirilen amorf seramikler Ortaçağ özelliğini yansıtmaktadır. Seramiklerden bazıları ise astarlı özelliklere sahiptir. Alandaki araştırmalar esnasında çok sayıda cüruf ve obsidyen parçaları da ele geçirilmiştir. Söz konusu alanda bulunan işlenmiş obsidyen ve cüruf parçalarına dağınık bir vaziyete rastlanılmıştır. Alanın kuzey yamacında taş blok parçalarına rastlanılmıştır. Bu yerleşim alanının güneyindeki tepelik alanda yaptığımız yüzey araştırmalarında tepenin üzerindeki düzlükte ve tepenin güney yamacında az sayıda tarihi yerleşim alanında tespit edilen seramiklerin özelliklerini yansıtan seramiklere rastlanılmıştır (Resim: 2).

b. Kesa Höyük

Kesa Höyük Bingöl-Diyarbakır karayolunun 9. km'deki Garip Köy yolu ayrımının 500. metresinde, Garip Köy yolunun kuzeydoğusunda ve hemen yolun kenarında doğu-batı yönünde uzanan bir tepe üzerinde yer almaktadır (Resim: 3). 60x15 m çapında olan tepenin kuzeyinde Göynük suyu geçmektedir. Kesa Höyük'ün yer aldığı tepenin kuzeybatı yamacında yoğun bir şekilde seramik ve pitos buluntularına rastlanılmıştır. Ele geçirilen seramik parçaları Geç Kalkolitik Çağ olmak üzere farklı dönemlere tarihlendirilmiştir (Resim: 4). Kuzeybatı sırtında yer alan taş bloklarının dizilişinden dolayı, burada bir mimari yapının varlığı düşünülmektedir. Söz konusu tepe coğrafi konumu itibarıyla batı ve doğusunda yer alan ovalara hâkim bir konumda olup buraları rahatlıkla gözlemleyebilmektedir. Alanın doğu ve batı yönlerinde yoğun tarım arazileri bulunmaktadır. Tepenin güney yamacı özellikle Garip Köyü' ve Genç ilçesi ovalarına hâkim bir konumdadır. Ayrıca Kesa Höyük'ün sit alanı olarak tescillenmesi için tarafımızdan Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne başvuru yapılmıştır (Tiryaki, 2020e: 21).

GARİP KÖYÜ

Beyler Mezarlığı

Garip Köyü, Beyler Mezarlığı olarak adlandırılan alanda yapılan yüzey araştırmaları so-

nucunda, alanın günümüzde de mezarlık olarak kullanıldığı ve yaklaşık 100-150 m yüksekliğe sahip tepelik alan üzerindeki incelemelerde seyrek olarak amorf seramik parçalarına rastlanılmıştır. Bu alan Garip Köyü'nün güneyinde yer almaktadır. Doğu-batı uzantılı olan bu tepe Rebet Ovası'na hâkim bir konumda olup batısında su kanalı bulunmaktadır. Beyler Mezarlığı'nın üzerinde yer aldığı tepenin, ovaya hâkim olan konumu itibarıyla askeri gözlem noktası olma ihtimali oldukça yüksektir.

SAMANTEPE HÖYÜĞÜ

Samantepe Höyüğü Bingöl il merkezinin güneydoğusunda yer almaktadır ve şehir merkezine yaklaşık 4 km uzaklıkta yer almaktadır. Tescilli ve 1. derece sit alanı olan höyükte yaptığımız incelemelerde 1 adet etütlük mahiyette ve pişmiş topraktan yapılmış bardak (Resim: 5), 118 adet amorf seramik, 13 bezemeli amorf, 29 adet ağız seramik parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 6). Samantepe Höyük'te ele geçirilen pişmiş topraktan yapılmış bardak, etütlük mahiyette malzeme olup müze bakanlık temsilcisi ile birlikte tutulan raporlar sonucunda Elazığ müzesine teslim edilmiştir. Samantepe yerleşim alanında ele geçirilen seramik parçaları Geç Kalkolitik Çağ olmak üzere Demir Çağlar'a kadar farklı dönemlere tarihlenmiştir.

İNCESU KÖYÜ KALESİ

Bingöl ili merkez İlçesi'ne bağlı İncesu Köyü'nün 2 km kadar güneyinde yer alan ve Roma dönemine ait olan kale, yüksek bir tepeye konumlandırılmıştır. Tüm alana hâkim bir konumdadır. Kalenin güneyinde dere yatağı, kuzeyinde meşelik ağaçların bulunduğu ormanlık alan, güneydoğusunda ise İncesu Köyü' ovası yer almaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere tepe üzerinde yer alan kale kalıntısı geniş bir yayılım alanı göstermektedir. Sur duvarı kalıntısı kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır (Resim: 7). İncesu Kalesi'nin güney burç duvarı kesme taş bloklardan oluşmaktadır. Blokların iç kısmı moloz taşlarla doldurulmuştur (Resim: 8). Kuzeybatı, güneydoğu doğrultusunda uzanan İncesu kalesinin sur duvarı yaklaşık 20 m uzunluğunda olup ortalama yüksekliği ise 4 m civarındadır. Ana yapının tamamı dikdörtgenimsi bir yapı arz etmektedir. Yapının kuzey burcu 7x5 m çapındadır. Kuzey burç duvar kalınlığı ortalama 3 m civarındadır. Burç duvarı düzgün kesme bazalt taşlarla destekli ve iç kısımları ise büyük moloz taşlarla doldurulmuş olup horasan harcı kullanılmıştır (Resim: 9). Kuzey burç duvarının bitim noktasında ve kuzey burç duvarına bağlı kare yapı 7x5 m ebatlarında dikdörtgen bir mekân bulunmaktadır (Resim: 10). Yapının güney burç duvarlarının bitişiğinde burç destek amaçlı 8 m genişliğinde güney sur duvarları boyunca devam eden büyük moloz taşlarla oluşturulmuş ve bir kısmı toprak yüzeyinde görülen destekleme payandası görülmektedir. Kalenin orta kesimlerinde büyük kısmı toprak altında kalan giriş kısmı kemerli bir forma sahip olan bir yaşam alanı mevcuttur (Resim: 11). Bu yapı otlarla kaplı olduğundan ve çökme tehlikesi mevcut olduğu için içine girilip gerekli araştırmalar yapılmamıştır (Tiryaki, 2020c: 258-282; Howard-Johnston, 1989: 203-299; Howard-Johnston, 2013: 851-891; Bilgiç, 2012: 26-34).

Roma İmparatorluğu'nun Fırat'ın batısına yönelik Sasani saldırılarının vurucu gücünü minimize etmek amacıyla inşa ettiği kalenin mimari yapısında yapılan yoğun taş sökülme-rinden dolayı yapıda yoğun bir tahribat yaşanmıştır. Yapının kuzeybatısında görülen giriş kısmı kemerli bir yapıya sahiptir (Resim: 12). Mimari alanının tahribata uğramış alanlarında yoğun meşe ağaçları bulunmaktadır. Ayrıca yapının üzerinde yer aldığı arazinin beli bölümleri köy sakinleri tarafından tel örgülerle çevrilmiştir. Yapının giriş kısmının batı yönünde 5 m uzunluğunda sur duvarları bulunmaktadır. Bu sur duvarının bittiği kuzey yönünde 4,5 m uzunluğundaki sur duvarı kalıntı olarak devam etmektedir. Kalenin kuzeyinde bulunan dere batıya doğru akar yöndedir. Ayrıca yapının güneyinde de dere bulunmaktadır. Kuzey sur duvarının önünde dağınık bir vaziyette seramik parçaları ve sura ait taş blokları görülmektedir. Kuzey yönünde devam eden sur duvarının kuzeybatı bölümünde sur duvarından 6 m uzaklıkta 3 m uzunluğunda, 2 m genişliğinde ve 3 m yükseklikte bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Bu duvarın harç yapısında orta boyutlarda çakılımsı taşlar bulunmaktadır. Kaledeki taş blokları kuzey yamaçta bulunan düzlüğe köy sakinleri tarafından taşınarak farklı inşaat faaliyetlerinde kullanılmıştır. Kuzeybatı bölümünde de yoğun bir şekilde taş yığınları ve pitos parçaları görülmüştür. Ayrıca yapının yüzey kısımlarının genelinde de yoğun pitos parçaları görülmektedir ve kuzeybatı ucu Bingöl ovasını gözlemlemektedir. Kalenin güney yamacında ise tahrip olmuş burç kalıntıları mevcuttur (Tiryaki, 2020c: 258-282; Intagliata, 2019: 427-438; Greatrex & Lieu, 2002: 78; Adontz, 1970: 106-112; Howard-Johnston, 1989: 203-299; Howard-Johnston, 2013: 851-891; Bilgiç, 2012: 26-34; Edwell, 2007: 8-27; Stein, 1949: 498-500; Whitby, 1988: 268-269).

Kalenin oturma alanı olarak tanımladığımız alanın kuzey-güney yönlü uzanan duvar kalıntısı, doğu yönünde yer almaktadır. Alanın genelinde özellikle batı tarafında yoğun bir şekilde doğal ve suni tahribatlar görülmektedir. Batı kısmının yoğun bir şekilde tahribata uğramasının nedeni yamaçta kalması ve doğal olaylardan kaynaklandığı söylenebilir. Alanın orta kısmında ise mağara girişi gibi bir yapı bulunmaktadır. Yapının kuzey-güney yönünde uzanan sur duvarına bakıldığı zaman doğal taşlar üst üste konularak ve harç kullanılarak yapıldığı tespit edilmiştir. Alanın geneli meşeliklerle kaplıdır (Tiryaki, 2020c: 258-282).

DİK KÖYÜ

Dik Köyü'nün güneyinde yer alan ve tarihi bir yerleşim alanı olduğu iddia edilen kuzey-güney doğrultusunda uzanan tepe üzerinde yapılan incelemelerde amorf seramik parçalarına rastlanmıştır. Söz konusu tepe Murat nehrinin kuzeyinde yer almaktadır ve Göl Mevkii Ovası'na hâkim noktadır. Yüzeyde yaptığımız arkeolojik yüzey araştırmalarda yakın dönem özelliklerini yansıtan az da olsa amorf seramik parçalarına; ayrıca tepenin güneydoğu ucunda yapının duvar temellerine rastlanılmıştır. Tepenin doğu, batı ve güney yönlerine olan gözetleme hâkimiyeti önem arz etmektedir. Tepenin kuzeybatı yönünde yerleşim alanına ait olduğunu düşündüğümüz yoğun taş blokları bulunmaktadır. Kuzeydoğu yönde ise az miktarda da olsa dağınık haldeki obsidyen parçalarına rastlanılmıştır. Tepenin ortalama yüksekliği 200 m civarındadır.

SUDÜĞÜNÜ KÖYÜ

Bingöl il merkezinin 30 km kuzeyinde bulunan Sudüğünü Köyü'nün kuzeyinde bulunan tarihi yerleşim alanına ait duvar kalıntılarına rastlanılmıştır. Yerleşim alanının hemen kuzeyinde yaklaşık 40 m yükseklikte bir tepe bulunmaktadır. Güneyinde dere ve Sudüğünü Köyü bulunmaktadır. Yerleşim alanı doğu-batı yönündedir. Yüzeyde yaptığımız incelemelerde dağınık halde amorf seramik ve obsidyen parçaları görülmüştür. Yerleşim alanının hemen kuzeyindeki tepe üzerinde kayalık alan bulunmaktadır. Yerleşim alanındaki mimari yapılar son dönemlerde yapılan su kanalı çalışması sonucunda tahribata uğramıştır. Yerleşim alanının güneyinde tarım arazileri bulunmaktadır.

OĞULDERE KÖYÜ KAYA ŞAPELİ

Söz konusu kaya şapeli Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Oğuldere Köyü'nde bulunmaktadır. Oğuldere kaya şapeli, Oğuldere Köyü'nün yaklaşık 2 km doğusunda ve Oğuldere Köyü'ne bağlı Kilise mezrası stabilize köy yolunun yaklaşık 500 m güneyindeki Tirkevan tepesinin kuzey yamacında yer almaktadır. Bu yapı, kalkerli ana kayanın oyulmasıyla inşa edilmiştir. Yaptığımız incelemelerde şapelin iki girişe sahip olduğu anlaşılmıştır. Yapının ana girişi kuzey bölümünde yer almaktadır. Ana giriş kapısı üçgen ve kemerli bir yapıya sahiptir (Resim: 13). Ana giriş kapısının doğu bölümünde üçgen alınlık içerisinde bitkisel bir motifin varlığı gözlemlenmiştir. Kuzeydeki ana giriş kapısı üzerindeki ana kayada yağmur sularının yapı içerisine akmasını engellemek için oyulma tekniği kullanılmak suretiyle 5 cm'lik oyuk açılmıştır. Kuzeydeki ana kapının genişliği 1,10 m, yüksekliği 2,20 m olup bir insanın rahatlıkla geçebileceği boyutlardadır. Kuzey giriş kapısının sağında ve solunda karşılıklı genişliği 13 cm, yüksekliği 30 cm ve derinliği 15 cm olan iki oyuk bulunmaktadır (Tiryaki, 2020d: 1-22).

Şapelin doğu bölümünde de 2 m boyunda 55 cm eninde ikinci bir giriş kapısı daha bulunmaktadır. Doğudaki giriş bölümünün güneyinde 1,40 m yüksekliğe, 1,5 m genişliğe ve 55 cm derinliğe sahip bir niş yapısı mevcuttur. Şapelin kuzey ve doğudaki giriş kapılarının hemen önünde 3 m²'lik bir giriş alanı bulunmaktadır. Şapelde iki adet ibadet mekânı bulunmaktadır. İbadet mekânları şapelin güney ve güneydoğu yönünde yer almaktadır. Birinci ibadet mekânı ana girişin hemen doğu bitişiğinde, doğu kapısının ise tam karşısındadır (Resim: 14). İbadet mekânının girişinin yüksekliği 2,15 m, genişliği 1,60 m'dir. Tonozlu bir yapıya sahip olan mekânın doğu bölümünde yarım daire formunda apsis yer almakta olup, apsisin hemen önünde küçükte olsa bir bema bölümü yer alır. Apsis tonozlu yapıdan ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş kemerli kısımdan ayrılmaktadır (Resim: 15). Kemerin yüksekliği 2,30 m genişliği 1,60 m'dir. Apsis bölümü yarım kubbeli bir forma sahiptir. Ayrıca apsiste doğu yönündeki ibadet yönünü gösteren dikdörtgen formulu apsis nişi bulunmaktadır. İkinci ibadet mekânı ise ana girişin karşısında yani kuzeyinde yer almaktadır. Bu ibadet mekânında 1,10 m yüksekliğe, 72 cm genişliğe ve 45 cm derinliğe sahip bir niş bulunmaktadır. Bu ibadet mekânı da birinci ibadet mekânı gibi tonozlu bir yapıya sahip olup birinci mekândan daha

geniştir. Mekânın doğusunda apsis yer almaktadır. Apsis ana mekândan kemerle ayrılmıştır. Apsis yarım kubbe formundadır. İçi toprakla doldurulmuştur. Apsisin önünde yer alan asıl ibadet mekânı yarım dairesel bir forma sahip bir zeminde 40 yükseklikte ve doğu kolu ucunda şapelin ısıtılması amacıyla yapıldığı düşünülen 40 genişlikte ve 30 cm derinliğe sahip bir ocak yer almaktadır. Kemer açıklığı 1,60 m olup yüksekliği ise 2,20 m'dir. Asıl ibadet mekânı ile apsisi ayıran kemerin kuzey bitişiğinde 57 cm genişlikte 60 cm yüksekliğinde ve 30 cm derinliğinde bir niş yer alır (Tiryaki, 2020d: 1-22).

Sonuç olarak; 2019 yüzey araştırması sezonumuz kültürel varlıkların tespiti ve belgelenmesi açısından son derece verimli geçti. Yüzey araştırması proje olarak Bingöl merkez, Adaklı, Kiğı, Yayladere, Yedisu ilçeleri Tarih Öncesi ve Eski Çağlara ait kültür izlerine ulaşmak amacıyla başlamıştır. Bu çalışma bilim dünyasına ve Bingöl yerleşim arkeolojisine dair oldukça önemli sonuçlar sunacaktır.

KAYNAKÇA

CHATAIGNER, C. 1994. “Les propriétés géochimiques des obsidiennes et la distinction des sources de Bingöl et du Nemrut Dağ”, *Paléorient*, Vol. 20, N. 2, 9 – 17.

FRAHM, E. E. 2012. “Distinguishing Nemrut Dağ and Bingöl A Obsidians: Geochemical and Landscape Differences and the Archaeological Implications”, *Journal of Archaeological Science*, 39, USA, 1436 – 1444.

AKIN ARAS, A. 2018. “Bingöl İli Obsidiyen Kaynaklarının Yakın Doğu Ticaretindeki Yeri ve Önemi”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi - Arkeoloji Özel Sayısı*, Cilt: 4 Sayı: 2, 101 – 117.

TİRYAKİ S. 2020a. “Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Bingöl Obsidiyen Kaynak Alanlarına Yönelik Yeni Değerlendirmeler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 2, 2020, 1 – 14.

TİRYAKİ S. 2018b. “Urartu Krallığı’nın Batı Yayılımında Bingöl Güzergâhı - Bingöl Route In The Western Expansion Of Urartu Kingdom]”, *Eski Yakındoğu’da Ulaşım Üzerine Yazılar - Articles On Transportation In Ancient Near East*, Editörler Bilcan Gökce, Pınar Pınarcık, Akademisyen Kitabevi A.Ş., 383 – 412.

TİRYAKİ S. 2020c. “Yazılı ve Arkeolojik Veriler Işığında Roma İmparatorluğu’nun Fırat’ın Doğu Sınırındaki Garnizonu: Citharizon Kalesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar*, Cilt I, Gece Kitaplığı, Editör: Erdem Sarıkaya, 2020, 258 – 282.

TİRYAKİ S. 2020e. “Göynük Suyu Kıyısındaki Tarihi Yerleşim Alanı: Kesa Höyük”, 5. Çukurova Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Özet Kitabı, 9-11 Ekim 2020, Adana, 21.

HOWARD-JOHNSTON, J. D. 1989. “Procopius, Roman defences north of the Taurus and the new fortress of Citharizon”, *The eastern Frontier and the Roman Empire. Proceedings of a colloquium held at Ankara in September 1988*, General Editors: French, David and Lightfoot, Chris, B.A.R., Oxford, 203–299.

HOWARD-JOHNSTON, J. 2013. “Military infrastructure in the Roman provinces north and south of the Armenian Taurus in Late Antiquity”, *War and warfare in Late Antiquity*, General Editors: Sarantis, Alexander and Christie, Neil, Brill, Leiden, 851–891.

EDWELL, P. 2007. *Between Rome and Persia, The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra Under Roman Control*, Routledge Press, New York.

BİLGİÇ, E. 2012. “M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur’un Roma İmparatoru Valerianus’u Esir Alması”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Antalya, 25 – 34.

STEİN, E. 1949. *Histoire du Bas-Empire*, Paris-Brussels-Amsterdam.

WHITBY, M. 1988. *The Emperor Maurice and His Historian*, Oxford.

INTAGLIATA, E. E. 2019. “Geç Antik Çağ’da Tzanika’nın (Kuzeydoğu Anadolu) Sınır Savunma Sistemine İlişkin Notlar”, *Belleten*, Cilt 83, Sayı 297, 427 – 438.

GREATREX, G. & LIEU, S. 2002. *The Roman eastern frontier and the Persian wars*, Part II, AD 363–630, A Narrative Sourcebook, Routledge, Londra.

ADONTZ, N. 1970. *Armenia in the period of Justinian: the political conditions based on the Naxarar system*, Translated with partial revisions, a bibliographical note and appendices by Nina G. Garsoïan, Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon.

TİRYAKİ, S. 2020d. “Arkeolojik Veriler Işığında Bingöl-Oğuldere Köyü’ Kaya Şapeli ve Köy Altı Kaya Mezarı”, *Tarih Araştırmaları III*, Akademisyen Kitabevi A.Ş., 1 – 22.

Resim 1: Alatepe obsidyen yatakları

Resim 2: Ormanardı tarihi yerleşim alanında ele geçirilen amorf seramik, işlenmiş obsidyen ve cüruf parçaları.

Resim 3: Doğu-batı yönünde uzanan bir tepe üzerinde yer alan Kesa Höyük

Resim 4: Kesa Höyük'te toplanan amorf seramikler.

Resim 5: Samantepe'de ele geçirilen pişmiş topraktan yapılmış bardak.

Resim 6: Samantepe’de ele geçirilen seramik parçaları.

Resim 7: İncesu Köyü’ Kalesi sur duvarı kalıntısı kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır.

Resim 8: İncesu Kalesi'nin güney burç duvarı.

Resim 9: İncesu Kalesi kuzey burç duvar kalınlığı ortalama 3 m civarındadır.

Resim 10: Kuzey burç duvarının bitiş noktasında dikdörtgen bir mekân bulunmaktadır.

Resim 11: Yapının orta kesimlerinde yer alan ve giriş kısmı kemerli bir forma sahip olan bir yaşam alanı.

Resim 12: Yapının Giriş kısmı.

Resim 13: Oğuldere Köyü, kaya şapelinin giriş kısmı üçgen ve kemerli bir yapıya sahiptir.

Resim 14: Birinci ibadet mekânı

Resim 15: Birinci ibadet mekânı apsis tonozlu yapıdan ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş kemerli kısımdan ayrılmaktadır.

AYASULUK TEPEŚİ VE ST. JEAN ANITI KAZISI 2019 VE 2020 YILI KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI¹

Sinan MİMAROĞLU*

Mustafa BÜYÜKKOLANCI

Fırat BARANAYDIN

Elif KARABACAK

Emine TOK

Barış GÜR

Mehmet GÖRGÜLÜ

Fatih TEPGEÇ

2019 YILI ÇALIŞMALARI

Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazısı 2019 yılı çalışmaları kazı ve restorasyon olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI başkanlığındaki kazı ekibinde Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Dr. Öğretim Üyesi Sinan MİMAROĞLU kazı başkan yardımcısı olarak katılmıştır. Ekipte Trakya Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Doç. Dr. Gülgün YILMAZ, Arkeolog Dr. Öğretim Üyesi Fuat YILMAZ,

-
- * Dr. Öğr. Üyesi Sinan MİMAROĞLU Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, smimaroglu@mku.edu.tr
Emekli Öğretim Üyesi Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Cumhuriyet Mahallesi 5013 sok. 2/8 Selçuk /İzmir/ TÜRKİYE, mustafabuyukkolanci@gmail.com
Araştırma Görevlisi Fırat BARANAYDIN, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Restorasyon ve Konservasyon Bölümü İstanbul/TÜRKİYE, fbaranaydin@gelisim.edu.tr
Araştırma Görevlisi Elif KARABACAK, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, onekarabacak@gmail.com
Doç.Dr. Emine TOK, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, dremine-tok@gmail.com
Doç.Dr. Barış GÜR, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, peace_gur@hotmail.com
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet GÖRGÜLÜ, Altınbaş Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu İstanbul/TÜRKİYE, mgorgulu27@yahoo.com
Dr. Öğretim Üyesi Fatih TEPGEÇ, Altınbaş Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu İstanbul/TÜRKİYE fatihtepgec@yahoo.com
- 1 Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürüttüğümüz 2020 yılı kazı ve araştırmaları için Bakanlığımız ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü'ne verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz. Çalışmalarımız boyunca gösterdikleri ilgi ile araştırmalarımıza katkı sağlayan 2019 yılı Bakanlık temsilcimiz Fatih YILDIRIM'a, 2020 yılı Bakanlık temsilcimiz Duygu GÖKALP'e teşekkür borçluyuz. 2019-2020 yılı kazı çalışmalarına büyük destek sağlayan İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

Akdeniz Üniv. den Dr. Öğretim Üyesi Epigraf Mehmet Ertan YILDIZ, Dr. Fatma YILDIZ, Pervin BÜYÜKKOLANCI, ve Furkan ALUPVEREN arkeolog olarak, Dr. Öğretim Üyesi Ebru FINDIK, Araş. Gör. Elif KARABACAK ve Gültekin TEOMAN Sanat Tarihçisi olarak, Arkeolog Restoratör Fırat BARANAYDIN ve Restoratör Doğu BARANAYDIN ile İstanbul Üniversitesi'nden Veteriner Hekim Prof. Dr. Vedat ONAR hayvan kemikleri uzmanı olarak depo çalışmalarına katılmışlardır.

Eylül-Ekim aylarındaki Restorasyon çalışmalarına Mimar-Restoratör Mehmet Sıtkı EROL, Mimar-Restoratör Canan ÇAYIR ve Arkeolog-Restoratör Fırat BARANAYDIN mimari restorasyon çalışmalarına katılmışlardır. Akdeniz ve Mustafa Kemal Üniversitesi'nden Sanat Tarihi bölümlerinden gönüllü öğrenciler çalışmalara katılırken, kazılarda 6 işçi görev almıştır.

Arazi Çalışmaları

2019 yılı bilimsel kazı çalışmalarına 2017 ve 2018 yıllarında kazı ve araştırmalar yapılan Aziz Yuhanna Kilisesi ile Ayasuluk Kalesi arasındaki alanda (KD Alan) başlanmıştır. CC mekanı ve Stratigrafi Araştırma Sondajı üzerinde yapılan çalışmalarda üst kotlarda Beylikler ve Bizans, alt kotlarda ise Helenistik, Arkaik, Geometrik, Miken ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenen seramikler ele geçmiştir (Resim: 1). Gelen malzemenin yoğunluğu M.Ö. 2. binde Ayasuluk Tepesi üzerinde yer alan yerleşim katmanlarının sanıldığından daha geniş bir alanda yerleşim gösterdiğini kanıtlamıştır. Sonrasında ise DE 1 odasının kazısı yapılmış ve zemin seviyesine ulaşılması ile bu alandaki çalışma tamamlanmıştır (Resim: 2).

Restorasyon Çalışmaları

2019 yılında yapılan restorasyon çalışmaları, küçük eser ve mimari olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Küçük eser konservasyonları metal, seramik ve kemik eserler üzerinde laboratuvarda yapılmış, mekanik temizliğin dışında gerekli alanlarda kimyasal temizlik ve ardından konsolidasyon işlemleri yapılmıştır.

Mimari restorasyon çalışmaları ise Ağustos ayı içerisinde Aziz Yuhanna Kilisesi'nin *kiriborium* sütunu ve başlığında yapılmıştır (Resim: 3). 1960'lı yıllarda birleştirilmiş olan sütun gövdesi ve başlığının polyester esaslı yapıştırıcı maddesinin işlevini kaybetmesi sonucu birleşim alanlarından uzaklaştırılarak yüzey temizlikleri yapılmıştır. Ardından tarihi taş eserlerin birleştirilmesinde kullanılan epoksi bazlı yapıştırıcılar ile gövde ve başlığı konservasyon ve konsolidasyonunun sonrasında yerlerine konmuştur.

Vaftizhane Acil Onarım Çalışmaları

2019 yılı Eylül ayı restorasyon çalışmalarında vaftizhanenin oktagon ayaklarının üst kotlarında izlenen malzeme kayıpları için *capping* uygulaması yapılmıştır (Resim 4). Bu alandaki çalışmalar sonucunda yapının duvar içerisine su alması optimize edilmiştir.

Kiliseye Ait Mimari Plastik Katalog Çalışmaları

2019 yılı taş eser belgeleme çalışmalarında genel olarak Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen levhalara yoğunlaşılmış, çalışma sonucu aynı karakterde ancak figüratif açıdan kendi içlerinde farklılaşan çok sayıda şeritli, antrolaklı, hayvan figürlü ve bitkisel bezemeye sahip levha parçası olduğu görülmüştür. İncelenen ambon parçaları ise daha çok Aziz Yuhanna Kilisesi'nin erken evrelerine tarihlenmektedir. İncelediğimiz taş eserlerin tümü mermerdendir. Ağırlıklı olarak yerel mermerler kullanılmışsa da ithal mermerlerden imal edilmiş eserler de bulunmaktadır. Kullanılan mermerlerin saptanması ve kaynağının araştırılması ile ilgili çalışmalarımız sürmektedir.

2020 YILI ÇALIŞMALARI

Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazısı 2020 yılı çalışmaları depo çalışmaları, restorasyon çalışmaları ve arazi çalışmaları olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Dr. Öğr. Üyesi Sinan MİMAROĞLU başkanlığındaki kazı ekibinde Araş. Gör. Fırat BARANAYDIN ve Araş. Gör. Elif KARABACAK Kazı Başkan Yardımcıları olarak görev almışlardır. Yaşanan küresel pandemi nedeniyle ekip üyelerimizde kısıtlamalara gidilmiştir. Akdeniz Üniversitesi'nden Dr. Öğretim Üyesi Epigraf Mehmet Ertan YILDIZ, Celal Bayar Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ceren ÜNAL, Gültekin TEOMAN, İstanbul Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet YÜKSEL belli dönemlerde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Mimar-Restoratör Canan ÇAYIR ve Araş. Gör. Doğu BARANAYDIN mimari restorasyon ve küçük eser koruma çalışmalarına katılmışlardır.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nden toplam dokuz öğrenci Genç Gönüllüler Programı çerçevesinde çalışmalara katılmışlardır. Çalışmalarda 7 işçi görev almıştır.

Depo Çalışmaları

2020 kazı sezonunda depo çalışmaları kapsamında daha önceki kazı sezonlarında ele geçen ve belgelenip büyük kapalı depoda koruma altına alınarak depolanan seramik parçaları, insan kemikleri, metal parçalar, cam parçaları, mimari parçalar ve diğer küçük buluntuların yeni yapılan raf sistemine göre düzenlenmesi hedeflenmiş ve bu hedef doğrultusunda çalışmalar tamamlanmıştır (Resim: 5-6).

Depo çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen bir diğer çalışma kazı deposunda bulunan ve önceki yıllarda açığa çıkarılan bireylere ait insan kemiklerinin genetik ve antropolojik açıdan uzmanları tarafından değerlendirilmesi ve incelenmesidir (Resim: 7).

Kiliseye Ait Mimari Plastik Katalog Çalışmaları

2020 yılı depo çalışmaları kapsamında büyük depoda yer alan Bizans dönemi taş eserleri

gruplara ayrılarak kuzey kapalı depoya aktarılmıştır. Kuzeydeki depoya yapılan raflar ile bu alanda depolanabilecek eser sayısı arttırılmıştır. Bu sayede, özellikle küçük kırıklardan oluşan levha parçalarının birbiri ile ilişkili olanları bir arada depolanmıştır. Bu, ileride mimari plastik eserlere yönelik olarak yapılacak restorasyon çalışmaları sırasında kolaylık sağlayacaktır. 2018 yılında başlayan, Bizans dönemi taş eserlerini belgeleme çalışmalarımız ile, 2020 kazı sezonu başına kadar henüz belgelenememiş olanlar ölçüleri ve profilleri alınarak fotoğraflanmış ve hazırlanan veri tabanına aktarılmıştır. Bu yıl çalışılan eserlerin büyük kısmını, önceki yıllarda kazılarda bulunarak kuzeydeki açık depoya alınan korkuluk payeleri oluşturmaktadır. Korkuluk payelerinin büyük çoğunlukla *soffit* desene sahip olduğu görülmüşse de, boyutlarındaki farklılıklar dolayısı ile farklı mimari/litürjik kurgularda işlevlenmiş oldukları düşünülmektedir.

Restorasyon Çalışmaları

2020 yılı kazı sezonu kapsamında küçük eser, taş eser ve mimariye yönelik restorasyon ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, geçmiş yıllarda Atrium sur dibinde açığa çıkarılan ve büyük kapalı depoda muhafaza edilen mozaik parçalarının mekanik temizlikleri yapılmıştır. Mozaiklere ek olarak küçük eser konservasyon çalışmaları kapsamında metal eser ve sikkelerde de mekanik – kimyasal temizlik, stabilizasyon ve konsolidasyon çalışması gerçekleştirilmiştir(Resim: 8).

Taş eser konservasyon çalışmaları kapsamında ise geçmiş yıllarda açığa çıkarılan ve kazı deposunda bulunan taş eserlerin yüzeyleri düşük barlı şekilde buhar makinesiyle temizlenmiştir.

2020 yılı mimari restorasyon ve konservasyon çalışmalarının ilkinin kilisenin güney haç kolunun doğusunda 1970’li yıllarda açığa çıkarılan ve 1.00x2.30 m’lik kısmı üzeri cam ile kapatılarak sergilenen *opus sectile* döşeme oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında öncelikle cam ile kapatılan bölümdeki mozaik üzerinde gözlemlenen otların mekanik temizliği yapılmıştır (Resim: 9-11). Açığa çıkarılan kısmı ile *opus sectile* döşemeyi kuzey-güney yönünde sınırlandıran 3 ana bordür taşı tespit edilmiş ve döşemenin en iyi korunan kısmının merkez motif olduğu belirlenmiştir. *Opus sectile* motiflerinin karışık ve birbirini takip eder nitelikte olmadığı gözlemlenmiştir.

Temizlik çalışmalarının ardından 2020 yılı konservasyon çalışmaları kapsamında *opus sectile* döşemenin çevresi hidrolik kireç bazlı karışım sınırlandırılarak bordür oluşturulmuştur. Suyu döşemenin altına alabilecek mevcut boşluklarda ise *lacuna* işlemleri uygulanarak bu bölgeler koruma altına alınmıştır (Resim: 12). 2018 yılından itibaren kilise içerisinde 1960’lı yıllarda yapılan yapısal mermer tamamlamalarda izlenen ayrılımlar 2019 yılında *kiborium* sütununda, 2020 yılında ise Narteks güney kapısının lentosunda acil koruma uygulamalarını beraberinde getirmiştir. 2020 yılında yapılan uygulama, işlevini yitirmiş polyester esaslı yapııştırıcılar ve çimento bazlı kalıpların eserden uzaklaştırılarak lentonun uygun bir alanda konservasyonunun yapılması için kaldırılmasından oluşmuştur. Çalışmalar alanda iskele kurulmasının ardından kapı lentosunun kontrollü ve aşamalı olarak kaldırılması ve uygun bir

alanda tasnif edilmesi ile tamamlanmıştır (Resim 13). 2021 kazı sezonunda lentonun gerekli konservasyonu, analizleri ve modellemesinin yapılmasından sonra çıkacak sonuçlara göre tekrar yerine konulması planlanmaktadır.

Mozaiik Çalışmaları

Bazilikanın doğu haç kolunun güneyinde yapılan temizlik çalışmaları sırasında, 1979 yılı kazı sezonunda 1x2.30 m. lik bölümü ortaya çıkartılıp üzeri cam kapatılarak koruma altına alınmış *in-situ* haldeki *opus sectile* döşemenin çevresinde yapılan düzenlemelerde; döşemenin toprak altında devam ettiği saptanmıştır. *Opus sectile* tekniğindeki mozaik taban, yaklaşık 5x3.20 metrelik alanı kaplamaktadır. Kayıpları olsa da dekorasyonu anlaşılmaktadır. Çeşitli boyutlarda kesilmiş kare-dikdörtgen-üçgen-altıgen, dairesel mermer ve tuğla parçalar kullanılarak yapılmış geometrik desenler, çerçeveler içine alınmış panolardan meydana gelmektedir. Mermer parçalar gri, beyaz, sarı, yeşil ve pembe renktedir. Bazılarının kırık spolien malzemenin yeniden değerlendirilmesiyle elde edildiği anlaşılmaktadır. Arazi araştırmalarında döşemenin yayılım alanının tespitinden sonra, restoratörler tarafından temizliği ve sağlamlaştırma işlemleri yapılmıştır. Drone ile fotoğrafları çekilen eserin, teknik çizimleri yapıp belgelenerek ayrıntılı bilimsel etüdü yapılmıştır.

Kazı deposunda yapılan çalışmalarda, 1978-1979 yılı kazı sezonlarında kilisenin atriumunun önünde sur molozu içinde bulunmuş ve etüdlük malzeme olarak depoya karışık halde istiflenip kaldırılmış toplam 511 adet mermer malzemenin temizliği yapılmış; parçalar boyutlarına, cinslerine ve renklerine göre gruplandırılarak sayısal dökümü çıkarılmıştır.

Seramik Çalışmaları

2020 yılı Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazısı çalışmaları sırasında önceki yıllardaki kazılarda bulunmuş olan Miken seramikleri depo çalışmaları kapsamında incelenerek, değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayasuluk Tepesi'nin Geç Tunç Çağı'ndaki Ege Dünyası ile ilişkileri hakkında önemli kanıtlar sunan Miken seramikleri, tarihlendirme bakımından da ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Tasnif edilen, çizimleri gerçekleştirilen, Munsell kataloğu ile hamur, astar ve boya renkleri belirlenen seramikler dönemsel olarak sınıflandırılmıştır. Genel olarak GH IIIA1 döneminden (MÖ 1390-1370) GH IIIC döneminin içlerine kadar (MÖ 1190/1180-1065) süren bir devamlılığı gösteren Miken seramikleri krater, derin çanak, kylikes, alabastron, üzengi kulplu testi, testi, maşrapa ve çeşitli gövde parçalarını içermektedir. Miken formları üzerindeki incelemeler repertuar olarak geniş bir çeşitliliği göstermektedir. Bilindiği üzere Ayasuluk Tepesi'ndeki erken dönem kazılarından elde edilen bulgular seramik çeşitliliğini ortaya koyduğu gibi tarafımızdan üzerinde incelemeler gerçekleştirdiğimiz örneklerde olduğu gibi günlük kullanımın dışında albenisi olan formları içerdiğini göstermektedir. Farklı objeler içerisinde muhtemelen bir Miken figürinine ait farklı parçalar ve Geç Tunç Çağı'nın sonundaki göçlerle ilişkilendirilen makara biçimli ağırlıklara ait bir örnek de değerlendirilmiştir.

2020 yılında çalışması gerçekleştirilen Ayasuluk Tepesi Miken seramiklerinin ithal ve yerel üretim olduğu anlaşılmaktadır. Çoğunlukla kırmızı, açık kırmızı hamur renklerinin dışında kırmızimsı sarı, soluk sarı ve sarımsı kırmızı renkleri de içermektedir. Miken seramiklerinin astarında sarı, kırmızimsı sarı, soluk sarı ve kahverengi, pembemsi sarı renkler kullanılırken, bezemelerin uygulanmasında kullanılan boya kırmızı, açık kırmızı, kahverengi, kırmızimsı kahverengi ve siyah renklerde dir.

Bu yıl depoda gerçekleştirilen seramik çalışmasının ön sonuçları Geç Tunç Çağı'nda Ayasuluk Tepesi'nin Ege Dünyası ve Karya Bölgesi ile ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kıldığını göstermektedir. Seramik repertuarındaki çeşitlilik, Geç Tunç Çağı'nda Ayasuluk Tepesi'nin Hitit metinlerinde adı geçen Apasa ile ilişkilendirilmesiyle bağdaşmakta ve yerleşimin Ege coğrafyası ile ticari ilişkiler süren önemli bir merkez olduğu görüşünü desteklemektedir. Miken seramik formlarının ilk bakışta dikkat çektiği üzere, önümüzdeki yıllarda Ayasuluk Tepesi'nde gerçekleştirilecek arkeolojik kazı çalışmalarının yerleşimin Geç Tunç Çağı tabakalarına ışık tutacağı ve Apasa-Ayasuluk Tepesi eşitlemesini güçlendireceği yeni bulgulara ulaşılabilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Arazi Çalışmaları

2020 kazı sezonunda gerçekleştirilen arazi çalışmaları, bitki temizliği çalışmaları, Kilise ve kazı evi çevresinde bulunan mimari taş eserlerin düzenlenmesi, Jeoradar-Jeofizik tarama çalışmaları, R28 açması kazı çalışmaları ve toprak atımı olmak üzere 5 alt başlıkta değerlendirilmiştir.

Bitki Temizliği Çalışmaları

Arazi çalışmaları kapsamında geçmiş kazı sezonlarında açığa çıkarılan sivil yerleşime ait olduğu düşünülen mekân içlerinde ve çevresinde hem yangın ihtimalini önlemek hem de yeni açılacak olan plankarelerin hazırlığı için bitki temizliği yapılmıştır (Resim 14-15). Bir diğer bitki temizliği, 2019 yılı çalışmalarında açığa çıkarılan mekânların kuzey-kuzeydoğusunda gerçekleştirilmiştir. Bu alan aynı zamanda iç kalenin güney doğu yamacıdır. Bu alandaki bitki temizliği yangınların önüne geçme amacının yanı sıra geçmiş yıllardaki kazı sezonunda açığa çıkarılan ve Ayasuluk Tepesi'nin Helenistik Dönemi'ne ait veriler sunan Helenistik surun batısında ve güneyinde, Helenistik Dönem yapılaşmasını araştırmak için yapılacak olan jeoradar çalışmalarına hazırlık olarak da yapılmıştır.

Kilise ve Kazı Evi Çevresinde Bulunan Mimari Taş Eserlerin Düzenlenmesi

2020 kazı programı içinde yürütülen bir diğer çalışma, kilise ve kazı evi çevresinde bulunan taş mimari parçaların düzenlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda ziyaretçiler için gezi alanları oluşturmak ve ilerleyen yıllarda kazı çalışmalarında ortaya çıkarılacak olan taş eserlerin sunulması amacıyla, geçmiş yıllarda açığa çıkarılan mimari parçaların sergilendiği alanda düzenlemeye gidilmiştir. Bu bağlamda kazı evinin doğusunda ve kilisenin kuzeyinde ser-

gilenen mimariye ait taş eserler sergilendikleri alandan kaldırılarak daha kuzeyde oluşturulan yeni sergi alanlarına taşınmıştır.

Jeoradar-Jeofizik Tarama Çalışmaları

2020 kazı sezonunun diğer bir çalışma ayağını *Jeoradar* tarama çalışmaları oluşturmak-tadır. *Jeoradar* tarama çalışmaları doğrultusunda öncesinde belirlenen kilisenin orta ve yan neflerinde, apsisin kuzeyinde ve kilisenin kuzeyinde, kazı evinin doğusunda, batı yamaçta ve kale dışında güneydoğu yamaçta taramalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma verilenin 2021 kazı sezonu çalışma planının bir bölümünün alt yapısının oluşturulmasına katkı sağladığı söylenebilir.

R28 Plankaresi Kazı Çalışmaları

2020 kazı sezonu içinde planlanan bir diğer çalışma, kalenin güney eteklerinde bulunan mekânlar grubunda gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarına daha önceki kazı sezonlarında başlanılan mekânların 2020 çalışmaları kuzeydoğusunda kazısı tamamlanmadan bırakılan alanda, R28 plankaresinde, gerçekleştirilmiştir.

Yolun kuzeyindeki çalışmalarda ise DB doğrultulu birbirine paralel 2 duvar ve yine çalışılan alanın doğusunda K-G doğrultulu, çalışılan alanın batısında KB-GD doğrultulu duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarların birbirleriyle olan bağı ve plan şekli buranın bir mekân olduğunu göstermektedir (Resim 23). Mekânın KB-GD doğrultulu batı duvarı 3.90x0.75 m, mekânın D-B doğrultulu kuzey duvarı 8.75 m. uzunluğunda, K-D doğrultulu doğu duvarı 5x1.25 m, D-B doğrultulu güney duvarı ise 5.31x0.75 m boyutlarındadır. Tüm bu ölçüler yaklaşık olarak alınabilen ölçülerdir. Mekân içindeki çalışmalarda, zemin olarak kullanıldığı düşünülen 50x41 cm boyutlarında taş ve 34x34 cm boyutlarında tuğla açığa çıkarılmıştır. Yukarıda sözü edilen mekânı K-G yönünde ayıran D-B doğrultusunda bir girişi olan farklı bir duvar yapılanması tespit edilmiştir. Açığa çıkarılan bu duvarların ölçüleri 1.59x0.65 m. ve 1.18x0.79 m., giriş aralığı ise 0.93 m.dir. Etüdlük olarak belirlenen eserlerin dışında, belli bir profil göstermeyen amorf durumda seramik parçaları, cam parçaları, metal parçalar ve hayvan kemikleri bulunmuştur.

Toprak Atımı

Kalenin doğu yamacında biriktirilen geçmiş yıllara ait kazı toprağı doğusunda yer alan mahalle için tehlike arz etmekteydi. Bu nedenle 2020 yılı çalışma programı dâhilinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Hafriyat ve İnşaat Atıkları Dairesi'ne yaptığımız başvuru sonucu gönderilen kepçe ile kazı toprağı alandan alınmıştır. Kepçenin toprağı almasından önce ilk olarak kepçenin ilerleyeceği yol by-pass uygulanarak koruma altına alınmıştır. 21.09.2020 tarihinde başlayan toprak atımı çalışması 15.10.2020 tarihinde tamamlanmıştır. Toplam 250 kamyon toprak alandan dışarıya çıkarılmıştır. Bu çalışmaya olan destekleri için İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkür ederiz.

Resim 1: Stratigrafi Araştırma Sondajı ve sondajdan çıkan çeşitli dönemlere ait seramikler.

Resim 2: DE1 odasının çalışmalar sonrası zemin seviyesindeki hali.

Resim 3: Aziz Yuhanna Kilisesi kiborion sütunu restorasyonu

Resim 4: Vaftizhane acil onarım çalışmaları öncesi ve sonrası genel görünümü.

Resim 5: Seramik kasalarının çalışma öncesi genel görünümü.

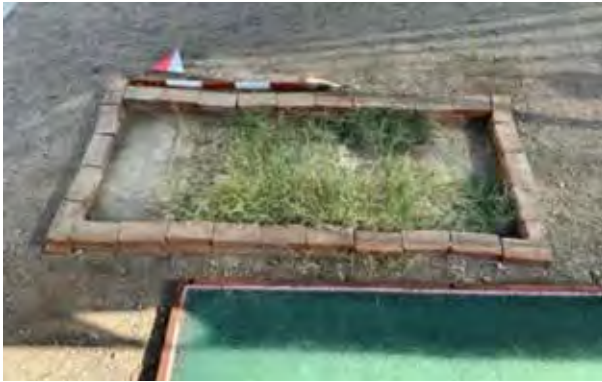
Resim 6: Yeni raf sistemi montaj sonrası genel görünüm.

Resim 7: Antropolojik inceleme çalışmaları sırasında.

Resim 8: Konservasyon çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen mozaik mekanik temizlik çalışması sırasında.

Resim 9: Mekanik temizlik öncesi.

Resim 10: Mekanik temizlik sonrası genel görünüm.

Resim 11: Temizlik sonrası Opus Sectile genel görünüm.

Resim 12: Konservasyon çalışmaları sonrası genel görünüm.

Resim 13: Lentonun aşamalı olarak kaldırılması sırasında.

Resim 14: Bitki temizliği öncesi ve sonrası genel görünüm.

Resim 15: Kale içi bitki temizliği öncesi ve sonrası

BAYBURT İLİ 2019 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Süleyman ÇİĞDEM*

Haldun ÖZKAN

Hüseyin İLHAN

Hüseyin YURTTAŞ

Osman EMİR

2019 Bayburt YüzeY Araştırması 13-22 Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup aşağıdaki bulgular tanımlanmış ve değerlendirilmiştir.

Kenan Yavuz Kültür Evi (40°03'043415"N 39°85'495912" E- 1745 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Beşpınar Köyü'nün yaklaşık 500 m güneyinde müstakil bir alana kurulmuştur¹. İş adamı Kenan Yavuz tarafından yaptırılan kültür evi geleneksel konut, değirmen, konak amfi tiyatro, sinema salonu, kütüphane, köy kahvesi, yöresel mutfak ile yöresel kültür kompleksi görünümündedir. Eski tarım aletleri ve köy yaşamına dair eserlerin bulunduğu müze binası ile kırsal yaşamın her türlü öğesini bünyesinde barındıran müze geleneğin geleceğe aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Kırklar Kalesi (40°04'233185"N 39°76'888535" E- 2093 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Yukarı Dikmetaş Köyü'nün yaklaşık 1200 m batısında, Serenli Köyü'nün yaklaşık 1700 m kuzeyinde Kırklar Tepesi üzerinde konumlanmaktadır². Kırklar Tepesi üzerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan kale yapısı dikdörtgen formunda olup uzun kenar duvar uzunluğu yaklaşık 70 m ve kısa kenar uzunluğu 30 m civarındadır. Girişin güney kısa duvardan sağlandığı anlaşılan kalenin sur duvarları yaklaşık 2 m kalınlığındadır. Moloz taş örgülü kale duvarları temel seviyesinde yer yer görülebilmektedir. Alan yüzeyinde az miktarda Orta Çağ seramikleri tespit edilmiştir. Alan içerisindeki ve duvarlar üzerindeki moloz taşlar uzun yıllar önce öbekler şeklinde bir araya toplanmıştır. Köylülerin belirttiğine göre bu kırk taş öbeği kırk şehiti temsil etmektedir.

* Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Erzurum/ Türkiye.
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Erzurum/ Türkiye.
Arş. Gör. Hüseyin İLHAN, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Bayburt/ Türkiye.
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Erzurum/ Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR, Karadeniz Teknik Üniversitesi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Trabzon/ Türkiye

1 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 676.

2 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 139.

Kersen Mevkii Yerleşmesi (40°03'445561"N 39°78'889093" E- 1838 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Yukarı Dikmetaş Köyü'nün yaklaşık 1 km güneydoğusunda, toprak arazi yolunun her iki tarafında ve doğusundaki küçük bir tepenin yamaçlarında konumlanmaktadır. Sagona bu alanı Yukarı Dikmetaş Höyük olarak tanımlamaktadır³. Yaklaşık 90x120 m genişliğindeki bir alanda bol miktarda seramik parçaları tespit edilmiştir⁴. Erken Demir Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilen bu örneklerin bazıları kazı bezemeli ve yivlidir. Alanın yoğun bir iskan gördüğü anlaşılmaktadır. Alanda birkaç cüruf örneği tespit edilmiştir. Alanı ikiye böldüğü anlaşılan toprak yolun hemen batısında sel sularının açığa çıkardığı insan kemikleri görülebilmektedir.

Kalecik Kalesi (39°57'28.2"N 39°49'33.9" E- 2010 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Kalecik Köyü'nün yaklaşık 3 km güneyinde, Kalecik Komu'nun hemen kuzeybatısındaki tepede, Büyükgelengeç Köyü yolunun doğusundaki vadiye hakim bir tepede konumlanmaktadır⁵. Vadi tabanından yaklaşık 250 m yükseklikteki doğal bir tepe üzerine kurulu kale, kabaca 200x90 m ölçülerindedir. Yer yer temel seviyesinde ortalama 2 m kalınlığında moloz taş duvar örgüleri tespit edilmiştir. Kale girişinin ise kuzeybatı köşesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Koruma duvarları içerisinde konut duvarları olabilecek izler gözlemlenmiştir. Alanda bol miktarda Orta Çağ ve Yakın Dönem keramikleri tespit edilmiş olup, alanın yoğun bir iskan gördüğü anlaşılmaktadır.

Keçevi Düzü-I (40°23'28.333"N 40°10'35.9592" E- 1710 m)

Bayburt-Demirözü Yolu'nun yaklaşık 10. km'sinde, yolun 500 m kuzeyinde Keçevi Düzü'nün kuzey yamacında kurulmuştur. Yerleşim iki tarlayı ayıran sınırın her iki tarafına da dağılmıştır ve alan açık tonlardaki rengiyle etrafındaki kırmızı topraktan ayrılmaktadır⁶. Yerleşim oldukça geniş bir alana yayılmış olup yamaç yerleşmesi niteliğindedir. Ana yol ile yerleşim arasında küçük bir derenin böldüğü çayırılık alan uzanmaktadır. Kabaca 90x120 m'lik bir alanda oldukça yoğun seramik parçaları tespit edilmiştir. Yaklaşık 1 hektarlık bir alana yayıldığı anlaşılan yerleşim yoğun bir şekilde tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Alanda bol miktarda, kaliteli sırlı ve sırsız seramik örnekleri tespit edilmiştir. Ayrıca alanı ikiye bölen tarla sınırı üzerinde yapı taşları olduğu anlaşılan düzgün kesme taşlar ve bir adet dibek taşı bulunmaktadır. Alanda cam bilezik parçaları, cam cürufu, bir adet obsidyen parçası, sapan taşı olabilecek bir adet yuvarlak taş obje ve bir adet üzerinde delikler bulunan aşık kemiği ele geçirilmiştir. Keramik örnekleri, alanın Roma Dönemi'nde ve Orta Çağ'da iskan gördüğüne işaret etmektedir.

3 Sagona- Sagona, 2004, 144.

4 Sagona- Sagona, 2004, 144.

5 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 168.

6 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 78.

Keçevi Düzü-II (40°23'70.9969"N 40°10'63.2688" E- 1715 m)

Keçevi Düzü I yerleşmesinin yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda az eğimli bir yamaçta yer almaktadır. Alan büyük oranda tarla olarak kullanılmaktadır. Sagona bu alanı Keçi Evi Düzü olarak tanımlamaktadır⁷. Keçevi Düzü I yerleşmesi gibi ovanın kuzey yamaçlarında kurulmuştur. Alan üzerinde seramik örnekleri yaklaşık 70x100 m'lik bir alana yayılmıştır. Özellikle bol miktarda obsidyen parçaları barındırması dikkate değerdir. Keçevi Düzü I yerleşmesinden farklı olarak sırlı seramik tespit edilememiştir. Alanın buluntu örnekleri buraya Keçevi Düzü I'den daha önce yerleşildiğini göstermektedir. Nitekim alanda Demir Çağı, Roma Dönemi ve Orta Çağ keramikleri tespit edilmiştir.

Güngörmez Tepe (40°22'59.4861"N 40°07'06.9835" E- 1711 m)

Bayburt-Demirözü yolunun yaklaşık 14. km'sinde, Demirözü yol ayrımının 600 m kuzeydoğusunda ve ana yolun yaklaşık 200 m kuzeyinde bulunmaktadır⁸. Alan biri büyük ve diğeri küçük olmak üzere iki tepeden oluşmaktadır. Güngörmez Tepe etrafında yapılan incelemede Sagona⁹'nın belirttiği yerleşimin izine rastlanılmamıştır. Ancak Güngörmez Tepe'nin hemen doğusundaki küçük tepe üzerindeki kayalık alanda çapları 10 ve 15 cm olan iki adet sunu çukuru tespit edilmiştir.

Danişment Kale-Tepe Höyük (40°24'77.9213"N 40°15'61.8149" E- 1696 m)

Bayburt İli, Merkez ilçeye bağlı Danişment Köyü'nün yaklaşık 500 m güneyinde yer alan Keçevi Ovasına hakim bir tepede yer almaktadır. Tepe üzerinde telefon verici istasyonu bulunmaktadır¹⁰. Yaklaşık 10x25 m boyutlarında bir alanda Roma Dönemi ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek sırlı ve sırsız seramik örnekleri tespit edilmiştir. Alanda höyük tabakalarının varlığı şüpheli olsa da alanın en azından kısa süreliğine kullanıldığı düşünülmektedir.

Hindi (Söğütlü) Höyük (40°21'70.1583"N 40°51'54.391" E- 1667 m)

Bayburt İli, Demirözü ilçesi yol ayrımının 1.3 km batısında ve Söğütlü Köyü'nün yaklaşık 2 km kuzeybatısında yer alan höyük Han Tepesi ismiyle de bilinmektedir. Höyük, Hindi Hanları şeklinde tanımlanan alanda bulunmaktadır¹¹. 2015 sezonunda incelenen alanda tekrar bir araştırma yapılmıştır. Höyüğün güney yamacında kaçak kazılar yapıldığı tespit edilmiştir. Bu kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılan seramikler incelenmiştir. Höyük yüzeyinde bol miktarda karaz, Demir Çağ, Helenistik-Roma, Orta Çağ ve yakın dönem keramikleri bulunmaktadır.

7 Sagona- Sagona, 2004, 128-129.

8 Sagona- Sagona, 2004, 129.

9 Sagona- Sagona, 2004, 129.

10 Çiğdem- Özkan-Yurttaş 2021, 73.

11 Sagona- Sagona 2004, 130.

Karataş Mevkii (40°16'39.4090"N 39°87'54.5581" E- 1758 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'nin 1 km batısında ve Bayrampaşa Köyü yolunun 730 m kuzeyinde bir dağın sırtındaki kayalık alanın orta kısmında yer almaktadır¹². Alan çevresine hakim bir sırt üzerinde kayalık alanlarla çevrili bir konuma sahiptir. Seramik parçaları yaklaşık 200x70 m veya kabaca 1 hektarlık bir alana yayılmıştır. Alanda yoğun kaçak kazı izleri mevcuttur. Kaçak kazılar ile içi temizlenmiş kayalık alandaki yaklaşık 3 m derinliğindeki çukurun bir sarnıç olduğu sanılmaktadır. Kayalık alanlarda birden fazla sunu çukuru tespit edilmiştir. Yerleşimin oldukça yoğun bir iskan gördüğü seramiklerin bolluğuna dayanılarak söylenebilir. Alanda sırlı ve sırsız, oldukça kaliteli, kazı bezemeli ve boyalı mallar tespit edilmiştir. Demir Çağı, Roma Dönemi ve Orta Çağ'a tarihlendirilen bu keramikler içerisindeki sırlı olanlar sarı, siyah ve turkuaz gibi renk çeşitliliği ile dikkat çekmektedir¹³.

Çimentepe Köyü Gözetleme Kalesi (40°10'49.7273"N 39°72'04.1289" E- 1876 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Çimentepe Köyü'nün 1.3 km kuzeydoğusunda ve Gökçedere Beldesi'nin yaklaşık 4 km kuzeybatısında yer alan Kale Tepe adındaki dağın zirvesinde konumlanmaktadır¹⁴. Gökçedere Vadisi'nin en daraldığı bir noktada, vadi tabanından 300 m yükseklikteki bir tepede yer alan kale yapısı vadiye hakim bir noktadadır. Vadi bu alanda daraldıktan sonra güneye Yakupabdal Köyü'ne doğru geniş çayırılık alana açılmaktadır. Kale yapısı 26x35 m ölçülerinde dörtgen ve yaklaşık 20 m çapında dairesel bir alandan oluşmaktadır. Dairesel alan zirvenin en üst noktasını çevirmektedir. Bu alan kaçak kazılar ile büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu kaçak kazılar ile açığa çıkarılmış harç dolgulu taş duvarlar ile sarnıç olabilecek bir yapı tespit edilmiştir. Kayalık zirvenin doğu eğiminde bahsedilen dairesel yapıya bitişik olarak inşa edilmiş moloz taş örgülü dörtgen yapı yer almaktadır. Yaklaşık 2 m kalınlığında duvarlara sahip bu yapıda harç kullanılmamıştır. Zirvenin doğu kısmı uçurum olduğundan bu kısımda duvar örgüsüne ihtiyaç duyulmadığı gözlemlenmiştir. Alandaki keramik örnekleri Orta Çağ'a işaret etmektedir. Delikli bir keramik parçasının ise urne olması muhtemeldir.

Tavşan Tepe Kalesi (40°08'96.5188"N 39°76'95.9660" E- 1864 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Gökçedere Beldesi'nin yaklaşık 5 km güneydoğusunda, ana vadiyi ikiye bölen Tavşanpazarların Sırtı'nın uç kısmında konumlanmaktadır¹⁵. Gökçedere Göleti'nin yaklaşık 3 km güneydoğusundaki alana bu göletin hemen batısındaki vadiden Dikmetaş Köyü'ne ulaşan toprak yol ile varılmaktadır. Vadi tabanından yaklaşık 100 m yükseklikte yer alan yapı, 40x40 m ölçülerinde moloz taş örgülü duvarlara sahiptir. Ortalama 1.5 m kalınlığındaki duvarlar yer yer temel seviyesinde izlenebilmektedir. Alanda yakın dönem keramikleri tespit edilmiştir.

12 Sagona- Sagona 2004, 139.

13 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 108.

14 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 169.

15 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 169.

Ahırcık Kalesi (40°15'74.8494"N 39°78'06.1634" E- 1880 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Gökçedere Beldesi'nin yaklaşık 3.5 km kuzeydoğusunda, Demirözü- Gökçedere yolunun kuzeyinde, Gökçedere Vadisi'nin kuzey hattını oluşturan sıradağlar üzerindeki Ahırcık Tepesi adıyla bilinen alanda yer almaktadır¹⁶. Gökçedere Vadisi'nin büyük bir kısmına hakim bir zirvede konumlanmaktadır. Ahırcık Tepesi'nin zirvesinde 65x40 m ölçülerinde dörtgen formunda bir kale yapısıdır. Harçsız moloz taş örgülü duvarları temel seviyesinde yer yer görülebilmektedir. Dış duvarların kalınlığı ortalama 1.5 m olup, sur içinin daha ince duvarlar ile bölündüğü anlaşılmaktadır. Alanda herhangi bir seramik örneği tespit edilememiştir.

Düztepe Yerleşimi ve Mezarlık Alanı (40°20'19.6991"N 39°98'98.7420" E- 1684 m)

Bayburt İli, Demirözü İlçesi'ne bağlı Yelpınar Köyü'nün 1.7 km kuzeyinde, Bayburt-Demirözü yolunun kabaca 20. km'sinde ve bu yolun hemen kuzeyinde yer alan düz bir tepenin üzerinde ve yamaçlarında konumlanmaktadır. Kuzeybatı- güneydoğu doğrultusunda uzanan yaklaşık 600 m uzunluğundaki tepenin hemen doğusundan Tahsini Deresi akmaktadır. Yaklaşık 200x600 m ölçülerinde geniş bir alana yayılan seramik buluntuları tepenin yoğun bir şekilde iskan gördüğüne işaret etmektedir. Kabaca 30 m yüksekliğindeki bu tepenin üzerinin yerleşim için, kuzeybatı yamaçlarının ise mezarlık alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Sagona'nın Korukdağ/ Maşatlık Höyük şeklinde adlandırdığı alanın burası olduğu tahmin edilmektedir¹⁷. Mezarlık alanı boyutları 1 ila 2-2.5 m ölçülerinde değişen birçok kayadan oluşturulmuştur. Bu kayaların bazıları kabaca düzeltilerek bazıları ise yontulmadan kullanılmıştır. Kuzeydeki kayaların biri üzerinde 20 cm çapında bir sunu çukuru yer almaktadır. Mezarlık alanı kaçak kazılar ile yoğun bir tahribata uğratılmıştır. Kaçak kazı çukurlarının bazılarında insan kemikleri tespit edilmiştir. Bunun dışında alanda bir adet demir cürufu ve demirden yapılmış her iki ucu da sivri bir obje bulunmuştur. Mezarlık ve yerleşim alanında sırlı ve sırsız bol miktarda Orta Çağ seramik örneği tespit edilmiştir.

Kırklar Mescidi (40°52'27.4299"N 40°33'44.5368" E- 3140 m)

Bayburt İli, Merkez ilçeye bağlı Ardıçgöze Köyü'nün yaklaşık 4 km kuzeyinde ve Çaykara'nın Şekersu Yaylası'nın 4 km güneydoğusunda, Soğanlı Dağları üzerinde bulunmaktadır¹⁸. Alan Bayburt-Trabzon sınırında yer almaktadır. Yapı, yaklaşık 200 m yüksekliğindeki bir kayalık alan üzerine kurulmuştur. Batısı dik bir uçurum olan yapıya giriş doğu tarafından sağlanmaktadır. Yakın dönemlerde burada ahşap bir yapı inşa edilmiştir ve bu yapı mescitten, mutfak ve dinlenme odalarından oluşmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan bu yapı mescidin orijinal duvarları içerisine yerleştirilmiştir. Orijinal duvarlar harçsız moloz taş örgü ile yapılmış olup, kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 25 m ve doğu-batı yönünde 14

16 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 166.

17 Sagona- Sagona 2004, 133-134.

18 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 233.

m'dir. Orijinal yapının herhangi bir çatı sistemine sahip olmadığı Ardıçgöze muhtarı tarafından belirtilmiştir. Bu açıdan alanın gerçekte bir namazgah niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

Koçbayır Köyü Değirmeni (40°45'91.0369"N 40°32'95.9411" E- 1691 m)

Bayburt İli, Merkez ilçeye bağlı Koçbayır Köyü'nün yaklaşık 200 m doğusunda, küçük bir dere üzerinde kurulmuştur¹⁹. Yakın bir döneme kadar çalıştırılan değirmen, günümüzde işlevini kaybetmiştir. Yaklaşık 10x8 m ölçülerindeki yapı, içerisinde öğütme işlemini sağlayan tüm öğeleri sağlam bir şekilde barındırmaktadır.

Pamuktaş Köyü Kalesi (40°41'39.8928"N 39°95'72.3401" E- 2070 m)

Bayburt İli, Merkez ilçeye bağlı Pamuktaş Köyü'nün hemen kuzeybatısındaki yaklaşık 700 m yüksekliğindeki dağın zirvesindeki kayalık alan ve çevresinde konumlanmaktadır²⁰. Kalenintaş Tepesi şeklinde adlandırılan kayalık alan kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 325 m ve doğu-batı yönünde kabaca 90 m ölçülerindedir. Kayalık alanın doğusu ve batısı dik uçurumlardan oluşmaktadır ve zirveye ulaşım kuzeybatı ya da güneybatı uçlardan mümkündür. Kayalık alanın doğal bir savunma sistemi oluşturması sebebiyle sur duvarları kayalık alanın eğiminin azaldığı yerlerde yer yer görülebilmektedir. Bu sur duvarları harç dolgulu moloz taş örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Kayalık zirvenin güneydoğu ucunda kule olabilecek bir yapının izleri tespit edilmiştir. Alanın doğu tarafındaki sarp kaya üzerinde harç dolgulu taş ve terrakotta plakalar ile örülmüş ortalama 70 cm kalınlığında duvarlara sahip bir yapının izleri bulunmaktadır. Dikdörtgen formundaki bu yapı 4.5x3 m ve 4x3 m ölçülerindeki iki odadan oluşmaktadır. Yapının güney duvarı kaya çıkıntısına bitişiktir. Zeminin ve iç duvarların harçla sıvanarak düzleştirildiği görülmektedir. Bu yapının işlevi tam olarak anlaşılamamışsa da konumu ve özenli işçiliği, kutsal veya özel bir mekan olabileceğini düşündürmektedir. Kayalık alanın orta kısmında kayaya oyulmuş yaklaşık 1.5 m derinliğinde ve 1.70 m çapında bir sarnıç yer almaktadır. Bunların dışında kayalık alanı batı yönünde çevreleyen yaklaşık 200 m uzunluğunda ve 1.5 m kalınlığında moloz taş örgülü bir duvar kalıntısı temel seviyesinde görülebilmektedir. Bu duvar ile kayalık alan arasında yaklaşık 35 m mesafe olup, alanın eğim seviyesi diğer yamaçlara göre düşüktür. Bu duvarın ve alanın kaleye girişinde sağlandığı dış kaleyi oluşturduğu sanılmaktadır. Bu alanın doğu kısmındaki dik kayalığın dibinde kaya oyukları bulunmaktadır. Bu alanların antik dönemlerdeki kullanımı hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Sonuç olarak kalenin kayalıkların üzerindeki citedal ve batı yönündeki dış kale veya dış avlu denilebilecek iki ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Alanda bol miktarda Demir Çağı, Orta Çağ ve Yakın Dönem seramik örnekleri ve 3 adet demir cürufu tespit edilmiştir²¹. Ayrıca alan kaçak kazılar ile oldukça tahrip edilmiştir.

19 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 639.

20 İlhan 2019, 77; Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 142.

21 İlhan 2019, 77; Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 142.

Sarımeşe Köyü Camii (40°44'61.8147"N 40°28'21.1391" E- 1621 m)

Bayburt İli, Merkez ilçeye bağlı Sarımeşe Köyü'nün merkezinde yer almaktadır²². Yapının doğu cephesindeki bir pencere alınlığı üzerinde boya ile yazılmış 1302 (1884) tarihi görülebilmektedir. Aynı tarih minber üzerindeki kitabe de okunabilmektedir. Yapının iç kısmı özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiştir. Yapı üzerine bir kubbe eklenmiş ve içi kalem işleri ile süslenmiştir. Yapının içinin aksine dış duvarları orijinalliğini büyük oranda korumaktadır.

Sarımeşe Köyü Ramiz Kardeş Evi (40°44'65.7435"N 40°28'26.2304" E- 1630 m)

Bayburt İli, Merkez ilçeye bağlı Sarımeşe Köyü içerisinde konumlanmaktadır²³. Yapı geleneksel konut mimarisi özelliklerini büyük ölçüde barındırmaktadır. Yapı, altı katlı kırlangıç örtüsü, tandır ve terekleri ile yöre konut mimarisinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

2019 yılı yüzey çalışmalarımızla beraber, Bayburt ve çevresinde 2008 yılından itibaren yürüttüğümüz yüzey araştırmalarımızın büyük bir bölümünü de tamamlamış olduk. Bu dönem elde ettiğimiz verilerle, bölgede bugüne kadar tesbit ve tanımlanmasını gerçekleştirdiğimiz höyük, tümülüs, yayla yerleşmesi, kele-gözetleme kulesi-askeri garnizon, kaya mezarı, yeraltı şehri, kült alanı, cami, kilise, medrese, türbe, han, bedesten, hamam, köprü, konak ve ev, çeşme, değirmen, Cumhuriyet Dönemi yapıları, anıtlar ve heykeller, müzeler ve Bayburt taşcılığı başlıkları içerisinde "Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt" eserimizi de 2020 yılında Bayburt Üniversitesi BAKÜTAM Yayınları içerisinde yayınlamış olduk. Böylece 2002 yılında başladığımız Gümüşhane-Bayburt İlleri'nin tarihi ve kültürel varlıklarını tanımlayarak bölgenin Eski Çağ Tarihi, Sanat Tarihi ve Arkeolojisi ile ilgili problemleri elimizden geldiği kadar çözümlemeyi başardığımızı sanmaktayız. Bugüne kadar tartışılan ve bilinmeyen bir çok yeni bilgi ve bulguyu bölge üzerinde çalışma yapacak olan bilim adamlarının dikkatine sunarak yeni çalışmaların da önünü açtığımıza inanmaktayız.

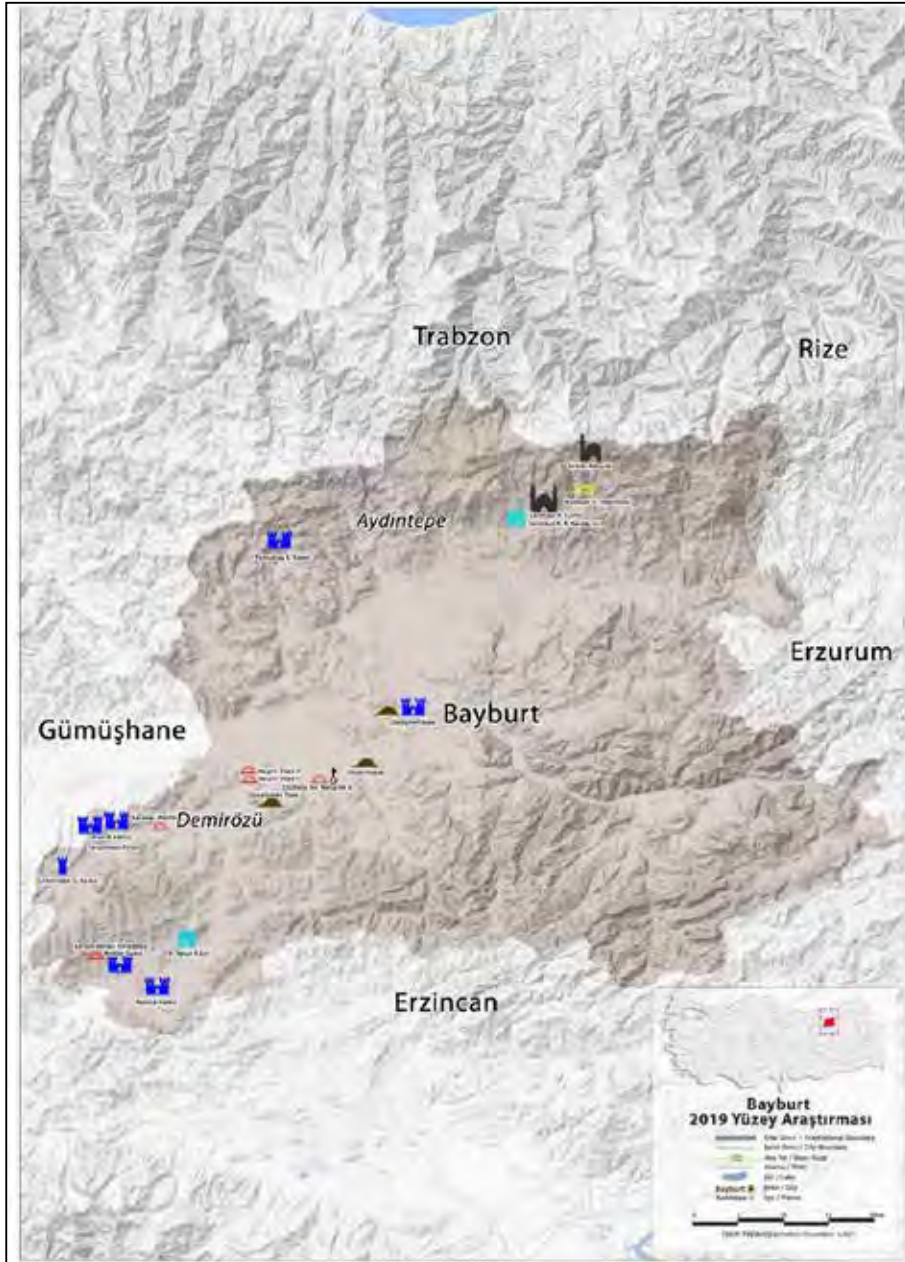
KAYNAKÇA

- Çiğdem, S.- H. Özkan- H. Yuttaş 2020. *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt*. Erzurum.
- İlhan, H. 2019. *Yüzey Araştırmaları Işığında Bayburt ve Gümüşhane Çevresinde Helenistik-Roma Dönemleri (MS VI. Yüzyıl Başlarına Kadar)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

Sagona, A.- C. Sagona 2004. *Archaeology at The North-east Anatolian Frontier-I, An Historical Geography and Field Survey of the Bayburt Province*, Louvian-Paris-Dudley, MA

22 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 256.

23 Çiğdem- Özkan- Yurttaş 2021, 142.

Harita-1 2019 Yılında tespit edilen merkezlerin haritası.

Resim 1: Ahırcık Kalesi.

Resim 2: Çimentepe gözetleme kulesi.

Resim 3: Danışment Kalesi seramik buluntuları.

Resim 4: Hindi Höyük seramik buluntuları.

Resim 5: Kaleardı Mezarlığı.

Resim 6: Kalecik Köyü Kalesi.

Resim 7: Karataş Mevkii.

Resim 8: Karataş Mevkii seramik buluntuları.

Resim 9: Keçevi Düzü-I.

Resim 10: Keçevi Düzü-I buluntuları.

Resim 11: Kırklar Mescidi.

Resim 12: Koçbayır Köyü Değirmeni.

Resim 13: Pamutaş Kalesi seramik buluntuları.

Resim 14: Ramiz Kardaş evi iç detay.

2019 YILI TOKAT İLİ-PAZAR VE ARTOVA İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Şengül Dilek FUL*

Murat TEKİN

Hatice UYANIK

Bu dönemki yüzey araştırması, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin belgesi doğrultusunda, 02-14 Eylül 2019 tarihleri arasında Tokat İline bağlı Pazar ve Artova ilçelerinde gerçekleştirilmiştir (Harita:1)¹. Yüzey araştırmamıza, Çorum Müzesi'nden Tuğba ERGÜL Bakanlık Temsilcisi olarak katılmıştır². Araştırmamız, Şengül Dilek FUL, Murat TEKİN ve Hatice UYANIK'tan oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmalarımız, öncelikle ve ağırlıkla Pazar ilçe merkezi ve köylerinde, araştırmalarımızın son günleri ise Artova İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir.

PAZAR İLÇE MERKEZİ ve KÖYLERİ

Pazar İlçe Merkezi

Kazova'nın güney yakasında 1907 rakımlı Ağdağ'ın eteklerinde kurulan³ Pazar İlçesi, Tokat'ın 25 km. batısında yer almaktadır. Tokat-Turhal karayolundan 5 km. daha içeride bulunan ilçenin kuzeybatısında Turhal, güneyinde Artova ve batısında Zile İlçeleri yer almaktadır. Gerçekleştirilen araştırmalar sırasında söz konusu ilçe merkezinin, özellikle Osmanlı Dönemi'ne ait cami, hamam gibi yapılar açısından zengin olduğu anlaşılmış olmakla birlikte, bu yapıların bazılarında çok daha eski dönemlere ait mimari elemanların devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda ilk incelediğimiz eser, Erkilet Mahallesi'ndeki Orta Camii olmuştur. Rumi 1093, Miladi 1682 tarihinde ahşap olarak yapılan cami, 326 yıl boyunca işlevini korumuştur⁴. Caminin minaresinde devşirme malzeme olarak kullanı-

* Dr. Öğr. Üyesi, Şengül Dilek FUL, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-İleti: dilek.ful@gop.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi, Murat TEKİN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-İleti: murat.tekin@gop.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi, Hatice UYANIK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-İleti: hatice.uyanik@gop.edu.tr

1 Yüzey araştırması çalışmasına izin veren, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çalışmalarımız esnasında yakın ilgi ve desteklerini gördüğümüz Pazar İlçesi Belediye Başkanı Sayın Erdoğan YILMAZ'a, Artova İlçesi Belediye Başkanı Sayın Lütü YALÇIN'a ve yöre halkına teşekkür ederiz.

2 Çalışmalarımızda sergilediği özverili katkılardan dolayı kendilerine müteşekkirimiz.

3 M. E. Ulu, Erkilet Var Pazar Var, Pazar Belediyesi Kültür Yayınları, Tokat, 2011, 70-71.

4 Ulu 2011, 103.

miş olan Osmanlıca bir kitabe yer almaktadır (Resim: 1). Ancak, caminin içi ziyarete kapalı olduğu için araştırılamamıştır. Ayrıca, bu mahallede, Öksü Bağları Mevkii'nde doğal kayaların işlenerek taş sanduka mezarların oluşturulduğu Doğu Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek bir *nekropol* alanı tespit edilmiştir. Kaçak kazılarla açığa çıkartılmış olan bu mezarlardan ilkinin mevcut ölçüleri 1.95x1.04x0.43 m. iken, diğeri 1.88x0.46x0.40 m. ölçülerindedir.

İlçe merkezinde ve Zile'ye giden yol üzerinde bulunan Halil Bey (Eski adı Cuma) Camisi'nin doğu cephesinde yer alan giriş kapısının üzerinde 4 satırlık nesih yazısıyla yazılmış bir kitabe vardır. Kitabeye göre cami Hicri 735, Miladi 1334-1335 yılında İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Han zamanında, Hacı Muhammed bin Hüseyin tarafından yaptırılmıştır⁵. 1996 yılında restorasyonu yapılan cami, orijinal plan ve mimarisini büyük ölçüde kaybetmiştir. Caminin içinde kubbeyi taşıyan ahşap desteklerin altısının altına devşirme malzeme olarak Geç Roma Dönemi sütun başlıkları yerleştirilmiştir (Resim: 2). Bunlardan dördü Korinth düzeninde yapılmış sütun başlıklarıdır. Bu sütun başlıkları, 21-34 cm. arasında değişen bir yüksekliğe, 30-53 cm. arasında değişen bir çapa sahiptir. Halil Bey Camisi'nin kuzeybatısında yer alan ve aynı isimle anılan hamamın inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, camiiyle yaklaşık aynı tarihlerde, yani 14. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmış olduğu söylenebilir. Bu kültür varlıklarının yanı sıra, ilçe merkezinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında, Seyit Ali Mahallesi'ndeki Kuran Kursu'nun bahçesinde Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen birisi yazıtlı olmak üzere iki mezar ile Dürdane Mevkii'nde yer alan kabristanda Osmanlı Dönemi'ne ait yazıtlı bir mezar da tespit edilmiştir.

Pazar İlçesi'nden Zile'ye giden yol üzerinde ve Beyobası Mahallesi'nin doğusunda bir hamam yer almaktadır. Beyobası Hamamı olarak adlandırılan ve günümüzde kullanılmayan bu hamamın banisi, mimarı ve inşa tarihi bilinmemektedir. Bununla birlikte, Tokat ve çevresinde inşa edilmiş 14. ve 15. yüzyıllara ait taşra hamamlarından biri olabileceği belirtilmektedir⁶. Günümüzde işlevini yitirmiş olan hamam, özellikle kaçak kazılar nedeniyle tahribata uğramıştır.

Pazar İlçesi'nin Köyleri

Dereçaylı Köyü: İlçe merkezinin 4 km. güneybatısında bulunan Dereçaylı Köyü'nün 200 m. kuzeybatısındaki Bekçilik Tepesi olarak adlandırılan yerde yan yana iki yükselti şeklinde tümülüslerin olduğu bilgisi doğrultusunda⁷ söz konusu alana gidilerek araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Çevresindeki tarım arazilerine hakim bir konumda yer alan ve 647 m. rakıma

5 Ulu 2011, 105-106.

6 Hamza Gündoğdu, Ahmet Ali Bayhan, A. Murat Aktemur, Adem Çelik, Burhanettin Güneş, Tarihi Yaşatan İl Tokat, Tokat Valiliği Yayını, Tokat, 2006, 505-506.

7 M. Özsaıt, "1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırmaları". Araştırma Sonuçları Toplantısı 16/2, 1999, 95; Akyüz, Abdurrahman- Kahraman, Yunis-Adigüzel, Selahattin-Yetişkin, Güven-Anaç, Ekrem-İçen, Saliha vd., Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tokat, 2010, 381.

sahip olan bir tepede, kaçak kazı çukurları tespit edilmekle birlikte, Bekçilik Tepesi Tümülüsleri olarak tanımlanan bu yerde, buna dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, bu köyde bir tepe yerleşmesi tespit edilmiştir.

Osmanoğlu Tepe Yerleşmesi: Osmanoğlu Mevkii olarak adlandırılan yerde bulunan 820 m. rakımlı bir tepe üzerinde yer almaktadır. Alt tarafından bir ırmak geçen bu tepe yerleşmesinde, kaçak kazılarla çok az bir kısmı açığa çıkartılmış harçlı duvar kalıntıları ile az sayıda da olsa pithos parçalarının varlığı, burasının Ortaçağ'a ait bir tepe yerleşmesi olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Dereköy: İlçe merkezine 11 km. mesafede bulunan bu köyde, ilçenin yerleşim tarihine ışık tutan Çavundur Höyük ile bir kale yerleşmesi araştırılmıştır. Ayrıca, köy içinde yaptığımız araştırmalar sırasında, Suat Gezgin adlı vatandaşın evinin bahçesinde az sayıda mimari blok taşın yanı sıra, yarısı korunmuş vaziyette bir sütun altlığına da rastlanmıştır.

Çavundur Höyük: Köyün 5 km. kuzeyinde yer almaktadır. Pazar-Zile karayoluna uzaklığı ise 2 km. dir. Tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği geniş bir ovanın ortasında ve ovaya hakim bir noktada yer alan bu höyük, yaklaşık 10 m. yüksekliğe ve 250 m. çapa sahiptir (Resim: 3). Toprak alınması ve kaçak kazılar neticesinde oldukça tahrip olan höyükte yoğun olmamakla birlikte, Erken Tunç Çağı seramik parçalarına rastlanmıştır.

Dereköy Kalesi: Tepeçaylı Köyü ile Dereköy arasında yer alan ve 1102 m. rakıma sahip olan bu kale, köyün güneydoğusundaki Erikçil Mevkii'nde bulunmaktadır. Kalenin doğusundan Çeten Deresi geçmektedir. Son derece sarp ve kayalık bir tepe üzerine konumlandırılmış olan kale, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır (Resim: 4). Kuzey, kuzeydoğu ve doğu tarafı son derece sarp kayalıklarla çevrilidir. Kalenin doğusunda, aşağısındaki Çeten Deresi'ne doğru uzanan Helenistik Dönem kalelerinde sıklıkla görmeye alıştığımız basamaklı bir tünel yer almaktadır. Tünelin genişliği 1.14 m, yüksekliği ise 2.00 m'dir. Tünelin başlangıcındaki korunmuş durumda olan 5 basamaktan sonra, düz bir platform başlamaktadır. Bu bölüme kadarki tünelin uzunluğu 5.50 m. dir. Bu kısımdan sonra da aşağıya doğru basamakların devam ettiği anlaşılmakla birlikte, bu kısım moloz taşlarla dolu olduğu için tam olarak nereye kadar devam ettiği ve dolayısı ile toplamda kaç basamağa sahip olduğu saptanamamıştır. Kalenin üstünde ise, belli bir yüksekliğe kadar korunmuş durumda olan harçlı sur duvar kalıntıları mevcuttur. Ancak, mevcut bulgular ışığında bu yapıların niteliğini söyleyebilmek mümkün değildir. Kalenin mevcut görünümü, Ortaçağ ve sonrasına ait bir kale olduğu izlenimini uyandırmakla birlikte, yukarıda bahsettiğimiz basamaklı tünelin varlığı bu kalenin Helenistik Döneme kadar uzanan geçmişine işaret etmektedir.

Doğançalı Köyü: Pazar ilçe merkezinin kuzeydoğusunda, Ağdağ'ın eteklerinde 1100 m rakıma sahip küçük bir düzlük üstünde kurulan bu köyün ilçeye uzaklığı 6 km'dir⁸. Dikilitaş Mevkii ile Kilise Mevkii'nde yaptığımız araştırmalar neticesinde tepe yerleşmeleri tespit edilmiştir.

Dikilitaş Mevkii Tepe Yerleşmesi: Sık ağaçlarla kaplı 1216 m. rakımlı bir tepe olan bu alanda, kaçak kazılar neticesinde açığa çıkartılmış olan horasan harçlı, basit moloz taşlarla örülmüş duvar kalıntıları mevcuttur. Bunlardan, en çok gün yüzüne çıkartılmış olan duvar kalıntısının uzunluğu 2.20 m, yüksekliği ise, 0.78 m'dir. Farklı yapılara ait olduğu anlaşılan duvar kalıntılarının izleri yüzeyden rahatlıkla görülebilmektedir.

Kilise Mevkii Tepe Yerleşmesi: 1320 m. rakımlı kısmen kayalık bir tepe üzerinde bulunan bu alanda, bazı kayalar düzeltilerek işlem görmüştür. Ayrıca, az sayıda çatı kiremidi parçalarına da rastlanmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz her iki tepe yerleşmesindeki mevcut veriler, Ortaçağ kalıntlarına işaret etmektedir.

Ocaklı Köyü: Pazar İlçesi'ne 3 km. uzaklıkta yer alan bu köyde bir tepe yerleşmesi tespit edilmiştir.

Asarın Tepe Yerleşmesi: Asarın Tepesi Mevkii'nde yer alan ve önündeki Kazova'ya hakim bir noktada bulunan 958 m. rakımlı küçük bir kale görünümündeki kayalık ve yükseltisi fazla olmayan bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Az sayıda seramik ve çatı kiremidi parçalarına rastlanan bu tepedeki kaçak kazı çukurları tahribatı göstermektedir.

Ovacık Köyü: İlçenin 9 km. güneyinde yer almaktadır. Bu köyde, Küçük Vacık Mevkii olarak adlandırılan tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği eğimli bir arazi üzerinde bir yamaç yerleşmesi bulunmaktadır.

Küçük Vacık Yamaç Yerleşmesi: Az sayıda seramik parçalarının görüldüğü bu alanda, elips şeklinde tahrip olmuş durumda pişmiş toprak sapan taşlarının yanı sıra, kırık vaziyette bir öğütme taşına da rastlanmıştır. İş makinasıyla açılmış kaçak kazı çukuru tahribatın büyüklüğüne işaret etmektedir. Yetersiz verilerden dolayı, bu yerleşmenin hangi döneme tarihlendiğini söyleyebilmek mümkün değildir.

Bağlarbaşı Köyü: İlçe merkezine 11 km. mesafede bulunmaktadır. Köyün içinde yaptığımız araştırmalar sırasında, Bağlarbaşı Küçük Camii'nin güney duvarının köşesinde toprağa gömülü vaziyette 0.90 m. yüksekliğe ve 0.40 m. çapa sahip atıl vaziyette bir sütunun yanı sıra, bir tepe yerleşmesi de tespit edilmiştir.

Keltepe (Bayrak Tepe) Yerleşmesi: Günümüzde Türk Bayrağı'nın dalgalandığı köyün üst tarafında yer alan ve önündeki Kazova'sına hakim bir konumda bulunan bir tepe üzerinde bulunmaktadır. 847 m. rakıma sahip olan bu tepede, kaçak kazılar neticesinde açığa çıkarılmış olan moloz taşlardan örülmüş horasan harçlı duvar kalıntılarından en dikkat çekici olanının mevcut uzunluğu 2.54 m, yüksekliği ise 0.40 m'dir. Alanda ele geçen buluntular arasında, çok sayıda çatı kiremidi parçasının yanı sıra, az sayıda da olsa seramik parçası olmakla birlikte, söz konusu veriler tarihlendirmeye yardımcı olacak nitelikte olmadığı için, bu yerleşmenin hangi döneme tarihlendiği anlaşılamamaktadır.

Çaylak Tümülüsü: Köy'ün Çaylak Mahallesi'nde bulunan tümülüs, Kazovaya hakim alçak bir doğal tepe üzerindedir. Yaklaşık 3 m. yüksekliğindeki tümülüs, kaçak kazılar neticesinde yoğun şekilde tahribata uğramıştır.

Üzümlören (Eski adı Dimorta) Beldesi: İlçeye 10 km. uzaklıkta yer alan beldede, bir kale ile 2 yamaç yerleşmesi tespit edilmiştir.

Değirmendere Mevkii Yamaç Yerleşmesi: 1008 m. rakıma sahip meyilli bir alan üzerinde kaçak kazı çukurlarına ve yer yer yoğunlaşan çatı kiremidi parçalarına rastlanmıştır.

Nohutluca Mevkii Yamaç Yerleşmesi: Sık ağaçlarla çevrili ve üzerinde bitki örtüsü bulunmayan 1354 m. rakıma sahip meyilli bir alandır. Burada, yapılara ait moloz taşların kaçak kazılar sonucunda açığa çıkartılarak alana gelişigüzel atılmış olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, bu şekilde açığa çıkartılmış olan basit moloz taş duvar örgüsüne sahip duvar kalıntıları da kesitlerden izlenebilmektedir. Alanda ele geçen buluntular arasında yoğun şekilde çatı kiremidi parçaları ile az sayıda depolamaya yönelik küp parçaları vardır. Bahsedilen her iki yamaç yerleşmesindeki veriler, bu yerleşmeleri tarihlendirebilmek için yeterli değildir.

Pınargözü Kalesi: Dar bir vadiyi denetleyen bu kale, çevresine hakim bir noktada yer almaktadır. 1402 m. rakıma sahip olan kalede bazı yerlerde sur duvar izleri yüzeyden rahatlıkla görülebilmektedir. Buradaki yapılara ait moloz taşlar, alanın tamamına dağılmış vaziyettedir. Çok az sayıdaki seramik parçası, kesin tarihlendirmeye yardımcı olabilecek nitelikte değildir. Bununla birlikte, veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde kale, bir Ortaçağ Kalesi izlenimini uyandırmaktadır.

Çiftlikköy: İlçeye 11 km. uzaklıkta yer alan bu köyün aynı adla anılan camisinin ön bahçe kapı girişinde toprağa gömülü vaziyette 0.86 m. yüksekliğe ve 0.47 m. çapa sahip bir sütun bulunmaktadır. Yöre sakinleri eskiden bunun üzerine çıkılarak ezanın okunduğu bilgisini vermişlerdir.

Çayköy: İlçeye 14 km. mesafede bulunan bu köyün içinde Ahmet Özmen adlı vatandaşın bahçesinde yer alan garajında köşe taşı olarak kullanılmış, üzerinde Yunanca yazıta sahip bir taş dikkat çekicidir (Resim: 5). Söz konusu yazıtlı taş, 0.83x0.79x0.25 m. ölçülerinde olup, yüzeydeki yoğun tahribattan dolayı yazıt okunamamaktadır. Bu köyde bulunan höyükler de araştırılmıştır.

Sivridökme Tepe Höyüğü: Tokat-Zile eski karayolunun yaklaşık 2 km. kuzeyindeki bu kültür varlığı, Kazovaya hakim doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. Höyük olarak tescillen bu yığma tepenin uzaktan bakıldığında tümülüs görüntüsü verdiği ifade edilmiştir⁹. Gerçekten de görünümü höyükten çok tümülüse benzemektedir (Resim: 6). Hatta bu yüzden olsa gerek defineciler tümülüs zannettikleri bu yığma tepenin mezar odasına ulaşmak için farklı yönlerden kaçak kazı tünelleri açmışlardır. Çapı 50 m. kadar olan bu yığma tepenin üst kısmı

9 Akyüz, Abdurrahman- Kahraman, Yunis-Adıgüzel, Selahattin-Yetişkin, Güven-Anaç, Ekrem-İçen, Saliha vd., 2010, 383.

kaçak kazılar neticesinde ortadan ayrılmış vaziyettir. Yüzeyde yoğun şekilde seramik buluntusu dikkat çekicidir. Seramikler ağırlıkla Demir çağı ve sonrasına tarihlenmektedir. Bu buluntular, yığma tepenin bir höyük olduğu düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkan kesitlerde kültür tabakasına ait izlere rastlanmaması ve özellikle kaçak kazı tüneline kesitlerinde görülen tümülüs yapım tekniğine dair özellikler, burasının bir tümülüs olabileceğini de düşündürmektedir.

Düzdökme Tepe Höyüğü: Kazova'ya hakim bir görüme sahip olan ve doğal bir tepenin üzerinde bulunan höyük, köyün 500 m. kuzeyindeki D.S.İ. sulama kanalının güneyindedir. Kanal, höyüğün kuzey ve doğu eteklerinden geçmektedir. Höyük, kuzey-güney yönünde ve oval biçimli olup, yaklaşık 300x200 m. boyutlarındadır. Yaklaşık 5-6 m. yüksekliğe sahip ve yüzeyi az eğimli olan höyük, üzerinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler nedeniyle düzleştirilmiştir. Yüzeyde bulunan seramikler Demir çağı ve sonrasına tarihlenmektedir (Resim:7).

Yukarıda ifade edilen höyüklerin yakınında bulunan ve yakın zamanda kazılmış olan kanalın hemen üstünde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında, höyüklerde ele geçen seramik malzemeye benzer örnekler tespit edilmiştir. Bu veriler, söz konusu alanın bahsedilen yerleşmelerle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaledere Köyü: İlçeye 14 km. mesafede bulunmaktadır. Köyün Manastır Mahallesi'nde Kilise Mevkii olarak adlandırılan yerde düz bir yerleşim yeri tespit edilmiştir.

Kilise Mevkii Düz Yerleşim Yeri: Tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği hafif meyilli bir arazi üzerinde yapılan araştırmalar sırasında, çok sayıda çatı kiremidi parçasının yanı sıra, tarihlendirmede kullanılamayacak nitelikte az sayıda seramik parçasına rastlanmıştır.

ARTOVA İLÇESİ'NİN KÖYLERİ

Artova, Tokat İl merkezine 38 km. uzaklıkta yer almaktadır. Bu ilçede; Boyun Pınar, Kayaönü, Ahmet Danişmend ve İğdir köylerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Boyun Pınar Köyü (Horun): İlçe Merkezine 10 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Bu köyde yer alan küçük çaplı bir yeraltı yerleşmesinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Özündürük Mevkii Yeraltı Yerleşmesi: Köyün yaklaşık 500 m. kuzeyinde yer alan ve Özündürük Mevkii olarak adlandırılan yerde bulunan tepelerin hemen eteklerindeki bir ana kaya bloğu işlenerek küçük bir yer altı yerleşmesi oluşturulmuştur (Resim: 8). Bu yeraltı yerleşmesinin, giriş ve diğer koridorlarının genişliği 0.60-070 m., yüksekliği 1.30 m'dir. Farklı boyutlardaki üç salona koridorlarla ulaşıldığı anlaşılmakla birlikte, salonlara ulaşılan kısımlar tahribat nedeniyle dolduğu için araştırılamamıştır.

Kayaönü Köyü: İlçeye 6 km. uzaklıkta yer almaktadır. Köy camisinin girişinin hemen sağında kırık vaziyette 1.09x0.44 m. ölçülerindeki bir sütun atıl vaziyettir. Bu köyde yapılan araştırmalar sırasında bir tepe yerleşmesi ile 2 nekropol alanı tespit edilmiştir. Ayrıca Karlıkıdibi Mevkii'nde ele geçen arkeolojik bulgular, burasının bir nekropol veya yerleşim alanı olabileceğine işaret etmektedir.

Kayalık Tepe Yerleşmesi: Köyün hemen üstünde yer alan ve üzerine Türk Bayrağı'nın dikildiği çevreye hakim bir konumda bulunan ve kısmen kayalık olan 1376 m. rakıma sahip tepede yoğun şekilde çatı kiremidi parçaları ile tarihlendirmeye yardımcı olmayacak nitelikte seramik parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca, ana kayaya oyulmuş bir sarnıç da bu alanda bulunmaktadır.

Almadere Tepesi Nekropol Alanı: 1470 m. rakıma sahip kısmen kayalık bir tepe üzerinde kayaların yer yer şekillendirilmesiyle oluşturulmuş üç mezar, kaçak kazılar neticesinde tahrip edilerek ortaya çıkartılmıştır.

Örenler Tepesi Nekropol Alanı: 1423 m. rakıma sahip bir tepe üzerinde kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkartıldığı anlaşılan insan iskeletleri, yüzeye dağılmış vaziyette olmakla birlikte yoğun değildir.

Karlıkdibi Nekropol veya Yerleşim Alanı: Yöre sakinleri tarafından, büyük küplerin içerisinde defnedilmiş iskeletlerin kaçak kazılarla ortaya çıkartılmış olduğu bilgisi doğrultusunda Karlıkdibi Mevkii'nde yaptığımız araştırmalar sırasında, pithos ve çatı kiremidi parçalarının yanı sıra, tarihlendirilemeyecek nitelikte seramik parçalarına rastlanılmış olmakla birlikte, bahsedilen iskeletlere dair herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

Ahmet Danişmend Köyü: İlçeye 15 km. mesafede bulunan bu köyün girişine yakın bir noktada yer alan ve köyle aynı isimle anılan höyük, yoldan görülebilecek kadar yakın bir mesafede bulunmaktadır.

Ahmet Danişmend Höyüğü: Yayvan görümlü ve yaklaşık 2 m. yüksekliğindeki bu höyüğün üstünde ve eteklerinde yoğun şekilde Erken Tunç Çağı'ndan Helenistik Çağ'a kadar uzanan geniş bir zaman dilimine ait seramik parçalarına rastlanmıştır (Resim: 9-11). Bu yüzey buluntuları arasında, dip ve ağız kısmı kırık, gövdesi ise kısmen tahribata uğramış şekilde bulunan ve Helenistik Çağ'a tarihlenen bir unguentarium dikkat çekicidir. Bu buluntu muhtemelen höyükte yapılan kaçak kazılar neticesinde ortaya çıkartılmış olmalıdır.

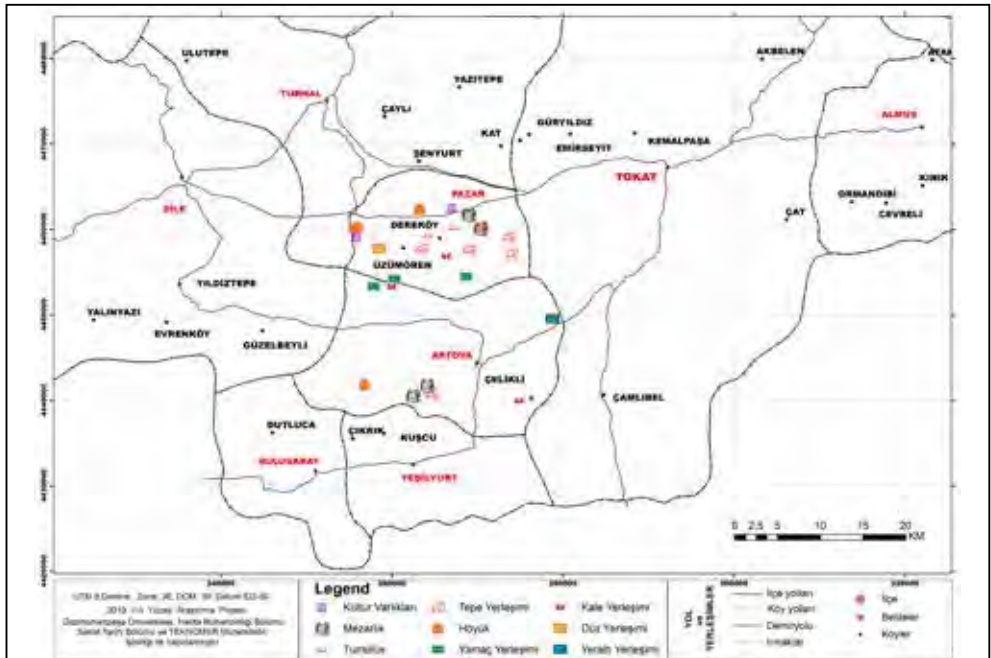
İğdir Köyü: İlçeye 10 km. mesafede bulunan bu köydeki Kale Mevkii olarak adlandırılan yerde araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

İğdir Kalesi: Önünden bir ırmak geçen ve çevresindeki alanlara hakim bir konumda olan ve 1267 m. rakıma sahip bir tepe üzerinde yer alan bu kalede yaptığımız araştırmalar sırasında, bazı kısımlarda 1.90 m. genişlikte olduğu tespit edilen sur duvarına ait temel izlerine rastlanmıştır. Yüzeyde görülen seramik parçaları kalenin Demir Çağı'na tarihlendiğini ortaya koymaktadır (Resim: 12-14)

SONUÇ

2019 yılı yüzey araştırmamız, Pazar İlçesi'nin tamamında ve Artova İlçesi'ne bağlı 4 köyde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Pazar İlçesi'nde; 5 tepe, 3 yamaç yerleşmesi, 1 düz yerleşim alanının yanı sıra, 3 höyük, 2 kale ve 2 tümülüs; Artova İlçesi'nde ise, 1 küçük yer altı yerleşmesi, 1 tepe yerleşmesi, 1 kale, 1 höyük ile 3 nekropol alanı araştırılmıştır.

Çalışma alanımız içerisinde tespit edilen kültür varlıklarından, özellikle höyüklerden elde edilen bulgular doğrultusunda Pazar İlçesi'nin yerleşim tarihinin Erken Tunç Çağ'dan itibaren başladığını söyleyebiliriz. Kalelerden elde edilen bulgular ise, bunların daha çok Ortaçağ ağırlıklı yerleşmeler olduğunu göstermekle birlikte, Pazar İlçesi'nde Dereköy Kalesi'nde bulunan basamaklı tünelin varlığı bu kalenin, Helenistik Döneme tarihlendiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, Pontos Bölgesi'nin iç kesiminde yeni bir Mithradat Krallığı kalesi keşfedilmiştir.

Harita: 1

Resim 1: Orta Camii Kitabesi.

Resim 2: Halil Bey Camii, harim kısmı ve sütun başlıklar.

Resim 3: Çavundur Höyük.

Resim 4: Dereköy Kalesi.

Resim 5: Çayköy-Yazıtlı Taş.

Resim 6: Sivridükme Tepe Höyüğü.

Resim 7: Düzdükme Tepe Höyüğü seramik buluntuları.

Resim 8: Boyun pınar Köyü yeraltı yerleşmesi.

Resim 9: Ahmed Danişmend Höyüğü.

Resim 10: Ahmet Danişmend Höyüğü seramik buluntuları.

Resim 11: Ahmet Danişmend Höyüğü, Unguen turium.

Resim 12: İğdir Kalesi.

Resim 13: İğdir Kalesi sur duvarı kalıntısı.

Resim 14: İğdir Kalesi, seramik buluntuları.

2019 YILI MARDİN VE BATMAN İLLERİ (TUR ABDİN BÖLGESİ) ORTA ÇAĞ DÖNEMİ KÜLTÜR VARLIKLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI SONUÇ RAPORU

Tahsin KORKUT*

Ufuk ELYİĞİT

Elif GÜL

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 01.08.2019 Tarihli ve E. 639763 sayılı izinleriyle 2019 yılı yüzey araştırmaları Mardin İli, Midyat İlçesi'nde yürütülmüştür. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KORKUT başkanlığında yürütülen çalışmalar, Ufuk ELYİĞİT (Dr. Öğr. Üyesi), Elif GÜL (Sanat Tarihçi), Fatih TUNA (Mimari Restoratör) ve Cansu UCUNCU (Mimar) 'dan oluşan ekip üyeleri ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilcisi olarak Mardin Müzesi'nde görevli Mesut ÖĞMEN' in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹

23.08.2019-01.09.2019 Tarihleri arasında önceden belirlemiş olduğumuz harita ve rota planına göre; Mardin İli Midyat İlçesi'ne bağlı İzbirak (Zaz), Bardakçı (Baté), Altıntaş (Keferzé), Anıtlı (Hah), Bağlarbaşı (Arnas), Budaklı (Kerşafé), Yemişli (Nehilé-Enhil) ve Elbeğendi (Kafro) köylerinde araştırmalar yapılmıştır. 2019 yılında bölgede yaptığımız bu çalışmalar verimli geçmiş ve bölgedeki tarihi eserlerin aydınlatılması bakımından önemli sonuçlar ortaya koyacağını düşündüğümüz birçok taşınmaz kültür varlığı tespit edilmiştir. Yaptığımız çalışmalarda tescilsiz taşınmaz kültür varlıkları bulunmuş ve daha önce literatürde olan mimari yapılar da incelemeye tabi tutulmuştur.

Gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmamız, bu bölgede ilk kez Orta çağ ve sonrasını kapsayan bir araştırma olması sebebiyle önem taşımaktadır. Bölgede günümüze kadar yapılan kazı ve yüzey araştırmalarının büyük çoğunluğunun arkeologlar tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları olduğu görülmektedir. Gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmamız, bu bölgede ilk kez Orta çağ ve sonrasını kapsayan bir araştırma olması sebebiyle önem taşımaktadır.

Tur Abdin bölgesi; doğal güzellikleri, verimli toprakları ve İpek Yolu'nun önemli bir güzergâhı olması nedeniyle İlk ve Orta Çağlardan itibaren önemli yerleşimlerinden biri olmuştur. Bu araştırma ile bugüne kadar bütüncül olarak ele alınmamış Tur Abdin Bölgesi'ndeki Hristiyan mimarisine mensup taşınmaz kültür varlıklarını tespit edip, son durumlarını yerinde gözlemlemek, bölgenin Bizans ve Osmanlı dönemindeki mimari geleneğinin gelişimini belirle-

* Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KORKUT, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Van/TÜRKİYE. tahsinkorkut@hotmail.com ; Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ELYİĞİT, Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Balıkesir-Bandırma/TÜRKİYE. uelyigit@bandirma.edu.tr ; Elif GÜL, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Van/TÜRKİYE. gilelif.56@gmail.com

1 Desteklerinden dolayı; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Turizm Bakanlığı'na, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne, Mardin Valiliği'ne, Midyat Kaymaklığı'na, Midyat Belediyesi'ne Mardin Müzesi'ne, Midyat Kütüphanesi'ne ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü'ne çok teşekkür ediyoruz.

mek hedeflenmektedir. Ayrıca Hristiyan dini mimarisi kapsamında tespit edilen ve öncelikle tescilli bulunmayan taşınmaz kültür varlıklarını incelemek, plan ve rölöve çizimlerini yapmak ve kültür envanterine ilişkin her türlü bilgi ve arşiv oluşturmak amaçlanmaktadır.

MARDİN İLİ MIDYAT İLÇESİ'NDE TESPİT EDİLEN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI

İzbirdak (Zaz.) Köyü;

1. 1. Mor Dimet Kilisesi:

Yapı, Mardin İli, Midyat İlçesi, İzbirdak Köyü'nde köye hâkim bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kilisenin yapım tarihine ilişkin olarak, yapı üzerinde iki önemli Süryanice yazıt bulunmaktadır. Yazıtlar, naosun kuzey duvarında yer alan kemer payesi üzerinde yer almaktadır. Yazıtlarda şunlar yazılmaktadır: “*Bu fani dünyadan çıkıp Rabbin yanına intikal eden Laazar oğlu Abu Yahya Zekeriya yıl 320 Hicri her okuyan onun için dua etsin.*» “*Bu fani dünyadan çıkıp efendisinin yanına intikal eden babamız İbrahim'in koynuna götürülen babamız İbrahim ... yıl 1050 Yunani ...*” Kilisenin güneyinde yer alan narteks kemer payesi üzerinde, bir yazıt daha bulunmaktadır. Yazıt da: “*Mor Dimit'in bu eyvanları Şammas Zoxe oğlu Keşiş Gabriel'in öncülüğünde köyün katkılarıyla usta Hah (Anıtlı) Keşiş Gabriel oğlu Malke tarafından yapılmıştır 1902*” yazılmaktadır. Kilise son olarak 2010 yılında restorasyon geçirmiştir.² Yapı, günümüzde tescilli taşınmaz kültür varlığı olarak varlığını korumaktadır (Fotoğraf: 1).³

Mor Dimet Kilisesi, dıştan 18.90 x 11.40 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek nefli plana sahiptir. Kiliseye giriş güney cepheden sağlanmaktadır. Avlunun güneyinde bir yazlık kilise bulunmakta ve burası çapraz tonozlarla örtülerek revak şeklinde avluya açılmaktadır. Kilise narteksine geçiş iki kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Narteks, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülmektedir. Narteksin doğusundaki mekân, güney mezbah odası olup burası bir sunağa çevrilmiştir. Bu sunağın apsise ve naosa doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Dikdörtgen planda yapılan bu sunak mekânı kuzey-güney doğrultusunda tonozla örtülmektedir. Narteks, naosa sıralı yuvarlak kemerli bir revak şeklinde açılmaktadır.

Naos, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tek neflidir. Naos beşik tonozu, kuzeyde üç adet beşik kemerli nişe, güneyde ise üç adet beşik kemer üzerine oturmaktadır. Bu kemerler narteks kuzey kemerlerine göre daha yüksek inşa edilmişlerdir. Doğuda yer alan bema, zeminden birkaç basamakla yükseltilmiş olup apsis yarım yuvarlağı bemadan yuvarlak bir kemerle ayrılmaktadır. Kilisenin kemer ve payelerinde kesme taş malzeme, beden duvarlarında ise kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır.

2 Elif Gül, “Midyat Süryani Dini Mimarisinde Süsleme”, Van, 2019, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 86.

3 Mor Dimet Kilisesi, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Tescil ve Koruma Bölge Kurulu tarafından 19.10.2001/2700 tarih ve sayılı karar ile tescillenmiştir.

Kilisenin altında, giriş kapısının kuzeyinde Mor Zohe (Zoxe) Şapeli bulunmaktadır. Şapel, kaya oyulmak suretiyle yapılmıştır. Şapel, tek nefli olup doğusunda mezbah bölümü bulunmaktadır. Mor Zohe (Zoxe) Kilisesi, komşu Olin Köyü'ndeki Mor Zoxe Kilisesi'nin yapılan saldırılardan yıkılması sonrasında, bu kilisenin anısına inşa edilmiştir.⁴ Çok küçük olan bu kilise olasılıkla Mor Dimet Kilisesi'nden daha erken bir tarihe ait olmalıdır. 2019 yılında yapılan yüzey araştırması kapsamında yapı tekrar ziyaret edilmiş olup rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Plan: 1).

2. Bardakçı (Baté) Köyü;

2. 1. Mor Efrem Kilisesi:

Kilise, köy merkezinde yer almaktadır. Kilisenin, bilinen herhangi bir yapım kitabesi bulunmamaktadır. Karşıdan bakıldığında bir kaleyi andıran kiliseye güneyde yer alan, yüksek duvarlı avlu kapısından girilmektedir. Güneyinde yaşam alanları yer alan yapının, asıl kilise birimi kuzeyde yer almaktadır. Kiliseye giriş, güney cephede yer alan kapıyla sağlanmaktadır. Üç nefli olan kilisenin apsis bölümü, naosun doğu duvarının orta kısmına konumlandırılmıştır. Apsisin iki yanındaki sütunlar ile Kduşkudşin sonradan eklenmiştir. Apsisin iki yanında pasta-foryum hücreleri, önünde ise orijinal sunak taşı yer almaktadır. Kilisenin kulesindeki mazgal pencerelerin sayısının çokluğu savunmaya yönelik olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda kilisenin 4. y.y' da inşa edildiği, 2000'li yıllarda onarımlarla bugünkü halini aldığı aktarılmaktadır. Kilisenin rölöve ve plan çizimleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Foto: 2)⁵.

2. 2. Mort Şimuni Kilisesi:

Mort Şimuni Kilisesi, köy merkezinde, köyün güneydoğu kısmında yer almaktadır. Yapı hakkında alınmış herhangi bir tescil kararı bulunmamaktadır. Kilise doğu-batı yönünde dik-dörtgen bir alana oturmaktadır. Kilise, harabe durumdadır. Kilisede herhangi bir kitabe bulunmadığından ve kalıntılar herhangi bir dönem özelliği vermediğinden kilisenin ne zaman yapıldığı tespit edilememiştir. Kilise temel seviyesine kadar yıkılmıştır.

3. Altıntaş (Keferze) Köyü;

3. 1. Mor İzozoel Kilisesi:

Mor İzozoel'e adanan kilise, Mardin'in Midyat İlçesi'nin, Altıntaş Köyü'nün Merkezinde, köye hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır.⁶ Kilisenin tarihlendirilmesiyle ilgili kilise

4 Tuma Çelik, Turabdin' de Kalanlar, İstanbul, 2014, 67.

5 Mor Efrem Kilisesi, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Tescil ve Koruma Bölge Kurulu tarafından 15.05.2003 tarih ve 3128 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

6 Kilisenin adandığı Mor İzozoel, Diocletianus (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus 20 Kasım 284 ile 1 Mayıs 305 tarihleri arasında görev yapmış Roma İmparatorudur) 'un katliamı sırasında Roma'da öldürülen Samosata Eyaleti (Adıyaman'ın Samsat İlçesi) başkanının oğludur. Elif Keser Kayaalp, Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini

avlusundaki yazlık kilise (Beth Slutho üzerinde yer alan yazıtta şunlar yazılmaktadır. “*Bu beth slutho, Yunanlıların 1246 yılında (M.S. 934), Mor İwannis’in metropolitlik, Mor Adai’nin başrahiplik döneminde ve Thomas (papazken ‘?’) zamanında yaptırılmıştır.*”⁷ Bell, bu kiliseleri, M.S. 8. yüzyıla tarihlendirmektedir.⁸ Kaynaklar 490 yılında inşa edildiğini, 1936 yılında yapılan restorasyon ile kilise tavanın güçlendirildiği ve kduşkudşinin yenilendiğini aktarır. Yapı, doğu-batı aksında uzayan tek nefli bir kilisedir. Kilisenin avlusuna geçiş doğu cephe ortasından sağlanmakta olup güney cephe ortasında yer alan kapı örülerek kapatılmıştır. Avlunun doğusunda yer alan yazlık kilise, kilise duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir.

Kilisenin güneyinde yer alan nartekse geçiş, tek bir kapı ile sağlanmaktadır. Narteks, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup güney duvarı tamamen düz, kuzey duvarında ise at nalı kemerlerden oluşan bir niş sırası yer almaktadır. Narteksin üzeri, beşik tonozla örtülmektedir. Nartekte yer alan iki kapı ile doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı naosa geçilmektedir. Tek nefli naosun, iki yanında (kuzey-güney) yer alan duvarları beşik kemerli nişlerle hareketlendirilmiş ve tonoz bu kemerlere oturmaktadır. Doğuda, yarım kubbe ile örtülü apsis yer almaktadır. Bell’in söz ettiği bema (kestrume) da tabanı taşıyan dört sütundan oluşan bölme günümüzde yıkılmış olup kalıntılar avluda sergilenmektedir. Apsisin güneyinde yer alan kapı, dar bir kapı ile nef ve narteksle de bağlantısı olan küçük bir odaya açılmaktadır. Apsitin güneyinde alan mekâna Mor Şalito Kilisesi denmekte ve burasının vaftiz için kullanıldığı söylenmektedir. Bu mekânın, narteksle olan bağlantısı günümüzde bir duvarla kapatılmış bulunmaktadır. Bu odanın doğusunda içinde bir sunak olan küçük bir oda daha bulunmaktadır. Buradan apsisin arkasında yer alan dar bir odaya geçiş sağlanmaktadır (Foto: 3).

Yapıda düzgün kesme taş malzeme kullanılmış olup, tonozlarda ise tuğla malzemenin kullanıldığı gözlenmektedir. Söz konusu Mor İzozel Kilisesi ibadet ve ziyarete açık durumdadır. Kilisenin, rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Plan: 2).⁹

3. 2. Meryem Ana Şapeli:

Köy merkezinin kuzeyinde yer alan Meryem Ana Şapeli’ nin bilinen herhangi bir yapım kitabesi bulunmamaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan kiliseye batı cepheden girilmektedir. İçerisine girilemediği için iç detayları hakkında bilgi edinilememiştir. Kaynaklar 7. yy’da inşa edildiğini, küçük bir kilise olduğunu, yılda üç kez Meryem Ana anma törenlerinde kullanıldığı aktarmaktadır. Yapının iç mekânı: kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı ikişer niş yer almaktadır. Apsis bölümü oldukça derin tutulmuştur. Yapı doğu-batı yönünde uzanan bir beşik tonozla örtülüdür. Yapıda yer yer düzgün kesme taş malzeme kullanılmış ancak

Mimarisi, İstanbul, 2002, 69.

7 Gül, a.g.e. 31.

8 Keser Kayaalp, a.g.e., 69.

9 Mor İzozel Kilisesi, Diyarbakır Kültür Varlıklarını tescil ve Koruma Bölge Kurulu tarafından 22.10.2009 tarih ve 2566 sayılı karar ile tescillenmiştir. Tescil kaydında yapının adı “Mor İzozel Kilisesi” olarak geçmektedir.

genel olarak kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Yapının rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır.¹⁰

3. 3. Mor Abrohom Şapeli:

Şapel, köy merkezinin batı bitişiğinde yer almaktadır. Tescil kaydı bulunmayan şapelin, bilinen herhangi bir yapım kitabesi bulunmamaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan kiliseye güney cephedeki kapı ile girilmektedir. Tek nefli kilisenin apsis bölümü doğu duvarının ortasına konumlandırılmıştır. Apsisin doğu duvarında apsis yerine yapılan küçük bir niş kilise mimarisinin erken örneklerinden biridir. Söz konusu kilise 2011 yılında restore edilmiştir. Kaynaklar 6.yy'da inşa edildiği ve küçük bir şapel şeklinde yapıldığı aktarılmaktadır. Yapının rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır.

3. 4. Mor Gevargis Kilisesi:

Mor Gevargis Kilisesi, köy merkezinin batı bitişiğinde yer almaktadır. Tescil kaydı bulunmayan kilisenin, bilinen herhangi bir yapım kitabesi bulunmamaktadır. Enine kuzey-güney doğrultulu uzanan kiliseye batı cephedeki kapıdan girilmektedir. Apsis kuzeydoğu köşeye yerleştirilmiş, bu yönüyle erken kilise mimari örneklerinden biri sayılır. 2018 ziyaretleri sırasında restorasyon görmemiş olan yapı, 2019 da restorasyon görmüştür. Günümüzde ibadete ve ziyarete kapalıdır. Yapılan restorasyon kapsamında bütün duvarlardaki eksik taşlar tamamlanmış ve derz araları doldurulmuştur. Bahçeye girişi sağlayan kapının üzerine kireçtaşı malzemeye yuvarlak bir kemer eklenmiştir. Kilisenin iç mekân zemini ve duvarları kireçtaşı malzemeye kaplanmıştır. Kilisesinin damına yine kireçtaşı malzeme kullanılarak bir çan kulesi eklenmiştir. Yapının rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Foto. 4).

3. 5. Kadışto Fabroniya Şapeli:

Köy merkezinin güneyinde yer alan Şapel' in bilinen herhangi bir yapım kitabesi ve tescil kaydı bulunmamaktadır. Yapı kareye yakın bir plan sergilemektedir. Yapıya batıdan giriş sağlanmaktadır. Yapının iç mekânında doğu duvarda kireçtaşı malzeme ile yapılmış süslemelere yer verilmektedir. Yapı 2013 yılında yenilenmiş olup düzgün kesme taş ve kireçtaşı malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Yapının rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Foto: 5).

10 Diyarbakır Kültür Varlıklarını Tescil ve Koruma Bölge Kurulu tarafından 18.09.2014 tarih ve 2498 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

4. Anıtlı (Hah) Köyü;

4. 1. Mor Sergios Mor Bakhos Kilisesi:

2017 yılında yapılan yüzey araştırmasında şu bilgiler elde edilmiştir: Anıtlı (Hah) Köyü'nün köy merkezinin yaklaşık 1 km kuzeyinde yer almaktadır. Yapıya ilgili alınmış herhangi bir tescil kaydına rastlanılmamaktadır. Kilisenin yapım tarihine ilişkin olarak yapı üzerinde irili ufaklı birçok Süryanice yazıt bulunmaktadır. Yapıyı değerlendiren Hollerweger, yapının mimari öğelerinin 789 yıllarına kadar dayanabileceğini belirtmektedir.¹¹ Yılın belirli günlerinde ibadete açılan yapı, çok az değişikliklerle orijinal dokusunu muhafaza etmektedir.

Kilise, 10.96 x 8.02 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen formda bir manastır plan tipolojisine sahiptir (Plan: 3). Manastır, yüksek bir duvarla çevrelenmekte ve buradan avluya geçiş güney cephe ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Avlunun kuzeydoğusunda kilise, güneydoğusunda ise yaşam alanları bulunmaktadır. Kilise narteksine geçiş, güney cephede yer alan kapı açıklığından sağlanmaktadır. Narteks, kuzey-güney yönünde beşik tonozla örtülmekte, batı da yuvarlak kemerli bir eyvan şeklinde avluya açılmaktadır. Narteksin kuzeydoğu ve güneydoğu köşesinde naosa girişi sağlayan iki kapı, sonradan pencereye dönüştürülmek suretiyle değiştirilmiştir. Günümüzde naosa geçiş, doğu cephenin ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Naos, tek neflidir ve kuzey-güney aksında uzanan beşik tonozla örtülmektedir. Naos, batıda dayanma kemer ve payelerine oturmaktadır. Nefin doğusunda üç bölümlü mezbah bulunmakta ve mezbah kuzey-güney yönlü bir tonozla örtülmektedir. Yapı, kaba yonu taş malzemeyle inşa edilmiştir. 2019 yılında yapılan yüzey araştırması kapsamında yapı tekrar ziyaret edilmiş olup rölöve ve plan çizim işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Foto: 6).

5. Bağlarbaşı (Arnas) Köyü;

5. 1. Mor Kuryakos Kilisesi:

2018 yılında yapılan yüzey araştırmasında şu bilgiler elde edilmiştir: Kilise, Köyün merkezinde yer almaktadır. Sonradan yapıldığı anlaşılan yüksek bir avlu duvarı mevcuttur. Avluya giriş doğudaki kapıdan sağlanmaktadır. Kilisenin güneybatı bölümünde dışarda iki apsisli yazlık kilise yer almaktadır. Doğu-batı aksında uzanmakta olan asıl kiliseye giriş güney cepheden sağlanmaktadır (Plan: 4). İki nefli ana mekânın (naosun) doğu duvarında yoğun bir bezeme programına sahip apsis bölümü yer almaktadır. Naos bölümü oldukça geniş tutulmuştur. Apsisin iki yanında pastoforium hücrelerine benzeyen iki adet mezbah kısmı yer almaktadır. Kuzeydeki hücrenin zemininde Aziz kemiklerinin bırakıldığı derin bir dehliz yer almaktadır. Asıl kilise tek neflidir. Doğudaki yan nefin son kısmında Yodath Aloho'ya (Meryem Ana) adanmış olan ilk kilise yapısı yer almaktadır. Kilisenin üst katında papaz evi ve batısında misafirhane ve yemekhane bölümleri yer almaktadır. Kilisenin bir çan kulesi yok-

11 Hans Hollerweger, Canlı Kültür Mirası Tur Abdin, (Çev. Sevil Gülçur), Avusturya, 1999, 175.

tur. Kilise, 1936, 2004, 2006 ve 2010 yıllarında restorasyon geçirmiştir. Yapı, 2004 yılında ibadete açılmıştır. Bu sene yapılan yüzey araştırması kapsamında yapı tekrar ziyaret edilmiş olup rölöve ve plan çizme işlemleri için gerekli ölçümler yapılmıştır (Foto: 7)¹².

5. 2. *Mor Aho (Deyr Hadad) Kilisesi:*

Yapı Bağlarbaşı (Arnas) Köyü'nün yaklaşık 3 km güneybatısında yer almaktadır. Yapı doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı olup, tek nefli kilise plan tipindedir. Yapıya giriş batı cepheden küçük dikdörtgen açıklıklı bir kapı ile sağlanmaktadır. Kapı lento taşı üzerinde Malta Haçı'nı andıran bir süsleme yer almaktadır. Doğuda apsis yarım yuvarlağı bulunmaktadır. Apsisin kuzey ve güneyinde birer niş yer almakta olup, yan mezbah mekânlarına rastlanılmamaktadır. Kuzey ve güney duvarlar iki sıra kemer açıklıklarıyla hareketlendirilmiştir. Yapının üst örtüsü 3 sıra halinde ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan tonozla örtülüdür. Yapının inşasında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapı genel olarak tahribata uğramıştır. Apsis kısmının üst tarafı tamamen yıkılmıştır (Foto: 8)¹³.

6. *Budaklı (Kerşafe) Köyü;*

6. 1. *Budaklı Köyü Mağaraları (Eski Yerleşim Birimleri):*

Mağaralar köy merkezinin doğu kısmında bulunmaktadır. Mağaralarla ilgili alınmış herhangi bir sit veya tescil kararı bulunmamaktadır. Mağaralar herhangi bir dönem özelliği göstermediğinden tarihlendirilememiştir. Bir evin zemin katında mağara şeklinde eski yerleşim yerleri örnekleri arasında, çeşitli mekânlara, ana koridorlarla geçişi olan ve kayaya oyulmuş, günümüzde de depolama amaçlı kullanılan yapılardan oluşmaktadır. Benzer örnekler yan evlerin zeminlerinde de mevcuttur orijinalinde ana dehlizlerle bağlanan bu mağaralar daha sonraki dönemlerde ev sahipleri tarafından aralarına duvarlar örülerek bölünmüştür (Foto: 9).

6. 2. *Mor Şarbel Kilisesi:*

Mor Şarbel Kilisesi, köyün kuzeyinde bir tepe üzerinde yer almaktadır. Yapıyla ilgili alınmış herhangi bir tescil kararı bulunmamaktadır. Yapı günümüzde tamamen yıkık durumdadır. Bu sebepten dolayı herhangi bir tarihlendirilememiştir. Kilisenin batı yönünde inziva kulesi olduğunu düşündüğümüz birkaç sıra üst üste dizilmiş temel taş bulunmaktadır. Kilise yapısı oldukça harap olduğundan kilise bölümleri anlaşılmamaktadır. Yığintılardan kilisenin kaba yonu taş malzeme kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.

12 Mor Kuryakos Kilisesi, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Tescil ve Koruma Bölge Kurulu tarafından 21.03.2013 tarih ve 1278 sayılı kararıyla tescil edilmiştir.

13 Diyarbakır Kültür Varlıklarını Tescil ve Koruma Bölge Kurulu tarafından 18.09.2014 tarih ve 2495 sayılı kararıyla tescil edilmiştir.

7. Yemişli (*Enhil-Nehilé*) Köyü;

7. 1. *Mor Eşayo Holoboyo Kilisesi:*

Köy merkezinde yer alan Kilise, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup tek neflidir. Yuvarlak ve dışa taşkın bir apsise sahiptir. Yapının asıl ibadet mekânı doğu-batı yönünde uzanan beşik tonozla örtülüdür. Nefin yan duvarları büyük yuvarlak kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir. Nefin kuzeyinde aynı boyutlarda 3 adet mekân yer almaktadır. Bu mekânlardan en batıda yer alanın altında kiliseye adını veren Mor Eşayo'nun mezarı yer almaktadır. Yapı 2008 yılında detaylı bir restorasyon geçirmiştir. Bu restorasyonda ana ibadet mekânının güney kısmına doğu-batı yönlü bir mekân daha eklenmiştir. Kilisenin apsis kısmı yoğun bir bezeme programına sahip olup kireç taşı malzemeyle yapılmıştır. Yapının orijinal kısımlarında kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Restore edilen kısımlarda ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır (Foto: 10)¹⁴.

7. 2. *Mor Gevergis Şapeli:*

Köy merkezinde yer alan yapı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup tek nefli ve üzeri beşik tonozla örtülüdür. İçten yuvarlak dıştan dikdörtgen bir apsise sahiptir. Apsis kısmına geçişin iki yanında birer kitabe yer almaktadır. Yapıda kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır (Foto: 11)¹⁵.

7. 3. *Gevergis Kasrı:*

Kasır, köy merkezinde Mor Kuryakus Kilisesi'nin hemen yanında yer almaktadır. Yapı ile ilgili alınmış herhangi bir tescil kararı bulunmamaktadır. Yapı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt kat günümüzde sağlam olup, kuzey güney doğrultulu uzanan merkezi bir holün iki yanında bulunan ve muhtemelen ahır veya depo olarak kullanılmış odalarda müteşekkildir. Yapının üst katına giriş doğu cephedeki kapıdan sağlanmaktadır. Ancak günümüze sadece doğu-batı yönlü uzanan dikdörtgen formundaki geniş bir oda kalmıştır. Oda dönemsel olarak alt kattaki yapı malzemesinden farklılık göstermektedir. Alt katta kaba yonu ve moloz taş malzeme kullanılmıştır. Üst katta ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

7. 4. *Mor Kuryakos Kilisesi:*

Köy merkezinde yer alan kilise; Mor Şemun D' Zayte tarafından 8.yy'da Bağdat halifesinden izin alınarak inşa edilmiştir. 1840 yılında köy metropolitlik merkezi olmuştur. Dönemin metropoliti Malke Sefere'dir. Yapı Kilise ve yaşam alanlarında oluşmaktadır. Kilisenin

14 Kilise, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.10.2015 tarih ve 3660 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

15 Mor Givergis Şapeli, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.10.2015 tarih ve 3661 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

güneydoğu yönünde Meryem Ana'ya atfedilen bir sunak yer almaktadır. Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tek neflidir. Kilisenin güneydoğu köşesinde bir yazlık kilise olgusu mevcuttur. Naosun güneyinde yer alan narteks doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı olup bunun doğusunda bir mezbah olgusu bulunmaktadır. Yapı tonozla örtülü olup doğusunda yarım yuvarlak bir apsis mevcuttur. Kilise de süsleme öğelerine rastlanılmaktadır. Kilise duvarları moloz taşlarla örülmüş kemerlerde ve üst örtüde tuğla malzeme kullanılmıştır (Foto:12)¹⁶.

7. 5. *Mor Şemun D' Zayte Kilisesi:*

Yapı köy merkezinde, Gevergis Kasrı'nın bodrum katında yer almaktadır. Yapıyla ilgili herhangi bir tescil kararı bulunmamaktadır. Yapıya geçiş bir merdivenle inilerek sağlanmaktadır. Kilise kareye yakın bir plana sahip olup, tek neflidir ve üzeri doğu-batı yönünde bir tonozla örtülüdür. Doğu duvarda bir pencere açıklığı ve bu pencere açıklığının altında da dört adet kare niş yer almaktadır. Yapının güney cephesi, iki adet payeye oturmuş yuvarlak kemer ile hareketlendirilmiştir. Apsis kısmı zemin seviyesinden yüksek tutularak belirginleştirilmiştir. Yapıda moloz taş malzeme kullanılmıştır (Foto: 13).

8. *Elbeğendi (Kafro) Köyü;*

8. 1 *Mor Bosis Kilisesi:*

Mor Bosis Kilisesi kalıntıları, Elbeğendi (Kafro) Köyü'nün yaklaşık 2 km güneyinde yer almaktadır. Yapı, doğu-batı yönünde 8,40x7,40 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Yapı tamamen yıkılmıştır. Sadece apsis yarım yuvarlağı ve güney duvardaki kemer izleri seçilebilmektedir. Kilise kalıntılarından yapının düzgün kesme blok taşlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır (Foto: 14)¹⁷.

8. 2. *Kadıšto Abriyo Kilisesi:*

Yapı Elbeğendi (Kafro) köy merkezinde yer almaktadır. Yapı ile ilgili alınmış bir tescil kararı bulunmamaktadır. Yapı yazlık kilisedir. Kareye yakın dikdörtgen planlı, yarım yuvarlak apsisi yine yarım yuvarlak bir kubbeye örtülmüştür. Yapıda kaba yonu malzeme kullanılmıştır (Foto:15).

9. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mardin ve Batman illerinde (Tur Abdin Bölgesi) Hristiyan Mimarisi konulu araştırma projemiz, sanat tarihi disiplini içinde bölgede yapılmış olan ilk yüzey araştırması olması

16 Mor Kuryakos Kilisesi, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.10.2009 tarih ve 2564 sayılı kararı ile tescillenmiştir

17 Mor Bosis Kilisesi, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.06.2012 tarih ve 610 sayılı kararı ile I.derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde kilise kalıntısı olarak tescillenmiştir.

nedeniyle önem arz etmektedir.

Mardin ve Batmani illeri (Tur Abdin Bölgesi) Orta çağ Dönemi Kültür Varlıkları konulu araştırma projemizin 2019 yılı araştırma sezonu yukarıda sıralanan programda belirtildiği üzere konu kapsamında Mardin İli, Midyat İlçesi'ne bağlı 8 köyde toplam 20 taşınmaz kültür varlığı incelenmiştir. Bu 20 adet taşınmaz kültür varlığından 9 tanesi daha önceki yıllarda (2017-2018) yüzey araştırması kapsamında incelenmiştir. Ancak yapıların bazılarının içine girilememiş ve rölöve, plan çizimleri için gerekli ölçümler yapılamadığından 2019 yılında tarafımızca bu yapılar tekrar incelenmiş olup gerekli çalışmalar yapılmıştır. 2019 yılı çalışmalarında toplam 9 tane dini yapı, 2 tane de sivil mimari örneği ilk defa incelenmiştir. 2019 yılında yapılan çalışmalarda ilk defa incelenen 11 taşınmaz kültür varlığından 6 tanesi hakkında alınmış herhangi bir tescil kararı bulunmamaktadır.

Mardin ve Batman illerinde yürütülen yüzey araştırmasında manastır, kilise, katedral ve yazlık kilise gibi günümüze kadar kayıtlara geçmeyen yukarıdaki çeşitli yapılar tespit edilip, sanat tarihi disiplini içerisinde incelenme imkânı bulunmuştur. Yörenin Orta çağ ve sonrası kültür varlıklarının ortaya çıkarılmasında büyük yararı olan araştırmamızın, önümüzdeki yıllarda da sürdürülmesi planlanmaktadır.

10. KAYNAKÇA

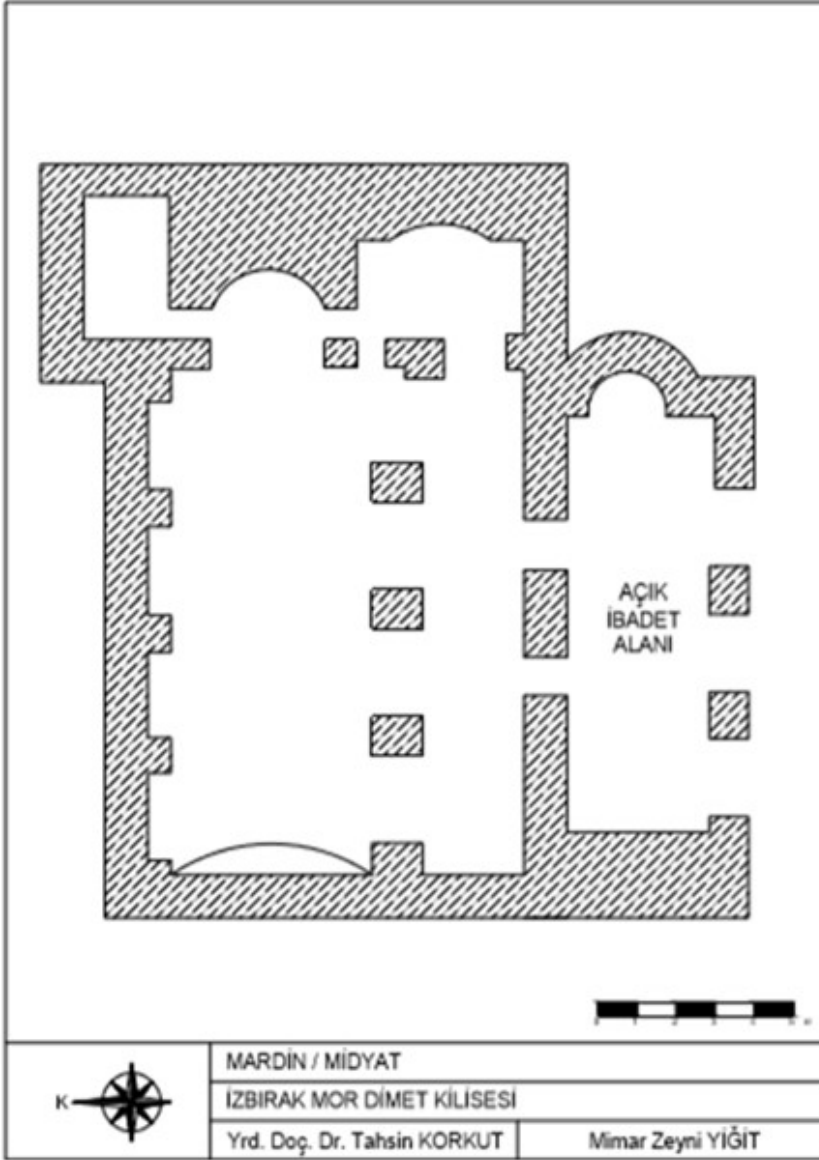
Çelik, T. (2014). *Turabdin'de Kalanlar*. İstanbul. S,67

Gül, E. (2019). “Midyat Süryani Dini Mimarisinde Süsleme”, Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s,86

Hollerweger, H. (1999). *Canlı Kültür Mirası Turabdin*. (Çev. Sevil Gülçur). (Çevirinin orijinali *Lebendiges Kulturerbe Living Cultural Heritage*), Linz- Österreich), 175.

Keser Kayaalp, E. (2002). *Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi*. İstanbul.

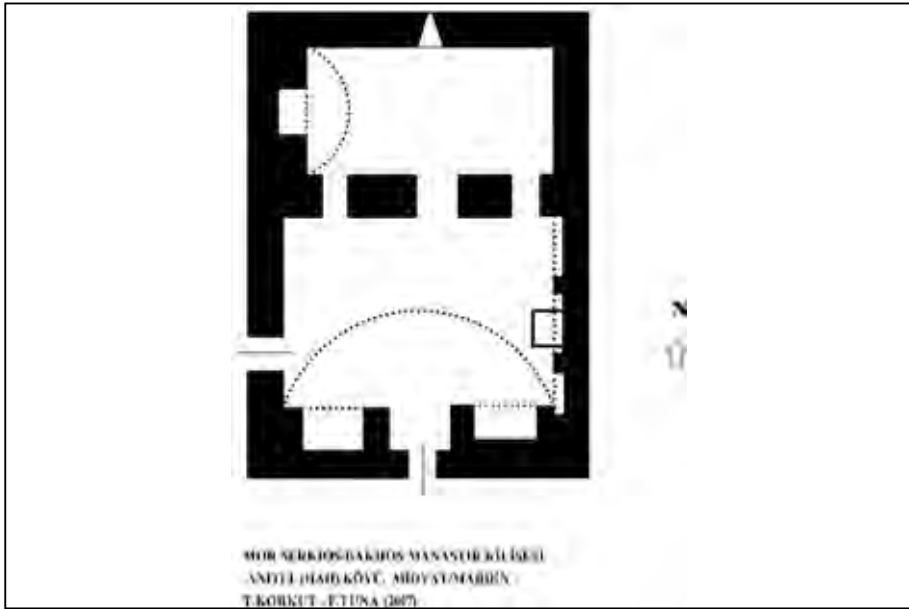
11. PLANLAR

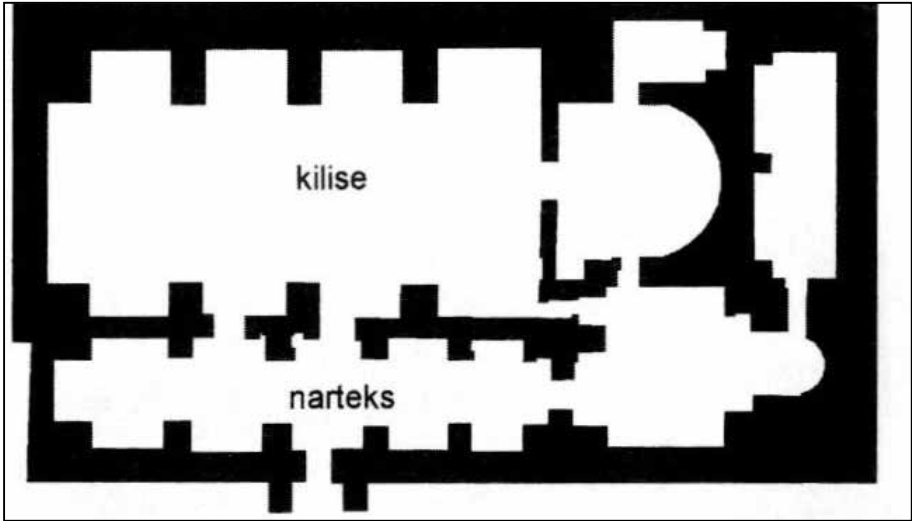
Plan 1: İzbirak (Zaz) Köyü, Mor Dimet Kilisesi Röleve Planı.

Plan 2: Altıntaş (Keferze) Köyü, Mor İzozel (Azazel) Kilisesi Röleve Planı (G. Bell).

Plan 3: Anıtlı (Hah) Köyü, Mor Serkis Mor Bakos Manastırı Röleve Planı.

Plan 4: Bağlarbaşı (Arnas) Köyü, Mor Kuryakos Kilisesi Röleve Planı (G. Bell).

12. FOTOĞRAFLAR

Resim 1: Mor Dimet Kilisesi, havadan genel görünüm.

Resim 2: Mor Efrem Kilisesi, havadan genel görünümü.

Resim 3: Mor İzozozel Kilisesi, avluda yer alan yazlık kilise.

Resim 4: Mor Gevergis Kilisesi, 2019 yılındaki halinden genel görünüm.

Resim 5: Kadişto Fabroniya Şapeli, güneybatı cepheden görünümü.

Resim 6: Mor Sergios Mor Bakhos Kilisesi, güneyden genel görünümü.

Resim 7: Mor Kuryakos Kilisesi, genel görünümü.

Resim 8: Mor Aho (Deyr Hadad) Kilisesi, batıdan görünüm.

Resim 9: Budaklı Köyü Mağaraları (Eski Yerleşim Birimleri).

Resim 10: Mor Eşayo Holoboyo Kilisesi, güneybatı cepheden genel görünüm.

Resim 11: Mor Gevergis Şapeli, iç mekân apsis kısmı.

Resim 12: Mor Kuryakos Kilisesi avludan genel görünüm.

Resim 13: Mor Şemun D' Zayte Kilisesi, iç mekândan genel görünüm.

Resim 14: Mor Bosis Kilisesi kalıntılarından genel görünüm

Resim 15: Kadışto Abriyo Kilisesi, genel görünümü

URLA YARIMADASI GÜNEY KESİMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019-2020 ÇALIŞMALARI

Tayfun CAYMAZ*

Şahin MENTEŞE

Ferhan ERİM

Mehmet EMEÇ

Mehmet Yurtsever'in sevgili anısına¹

2019 ve 2020 yılı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle 08 Temmuz-09 Ağustos 2019 ve 05 Ağustos-04 Eylül 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2019 sezonunda Ankara II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Hüseyin YILDIZ, 2020 sezonunda Çeşme Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Didem Doğa DİLMEN Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak görev yapmıştır. Çalışmalar, bu makalenin yazarlarından oluşan bir ekip tarafından icra edilmiştir.

I. ARAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

2019 ve 2020 dönemlerinde Urla merkezi ve 13 köy/mahalle sahasında çalışma yürütülmüştür. Araştırma sahası Harita 1'de gösterilmiştir.

I. 1. Balıklıova

Urla İlçesi'nin kuzeybatı ucundaki Balıklıova, aynı adlı körfezin kıyısındadır. Köy alanı doğuda İzmir Körfezi'ne, batıda Gerence Körfezi'ne uzanmaktadır. Karaburun yarımadasını ana gövdeye bağlayan boyun, köy sınırları içinde kalmaktadır. Dağ eteğindeki köy 1965 depremde bazı evlerin yıkılması üzerine peyderpey terk edilmiş ve sahil kesimine yerleşilmeye başlanmıştır. Eski köyün hemen altında çeşme ve mezarlık bulunmaktadır. Mezar taşlarında okunabilen en eski tarih 1810'dur. Burada oluşan yeni köyün merkezi Köyiçi olarak adlandırılmaktadır. Köyiçi kesiminde Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait keramik ve düz kiremit parçalarının oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Köy sakinleriyle yapılan görüşmelerde, temel ve kuyu açma gibi çalışmalarda taş temel, sütun ve büyük küp gibi kalıntılara rastlandığı ifade edilmiştir. Köyiçi'nin güneyindeki Adatepe'de Geç Klâsik-Helenistik sürecini yansıtan buluntular gözlenmiştir. Tepenin güney ucundaki Kislepınarı Mevkii'nde Erken Tunç Çağı

* Dr.Öğr.Üyesi Tayfun CAYMAZ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Arkeoloji Bölümü Nevşehir, e-mail: tayfuncaymaz@nevsehir.edu.tr; Araştırma Görevlisi Şahin MENTEŞE, Celâl Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Arkeoloji Bl. Manisa, e-mail: shnmnts1989@outlook.com; Ferhan ERİM, Erdem Cad. No 61 Buca-İzmir, mese13@gmail.com; Mehmet EMEÇ, 150. Sok. No: 13 Çeşmealtı Urla İzmir, e-mail: emec-mehmet@gmail.com.

1 Arkeolog Mehmet YURTSEVER'i 15 Nisan 2021 günü henüz 42 yaşındayken kaybettik. Değerli meslektaşımız ve arkadaşımızı sevgi ve özlemle anıyoruz.

keramiği yer almaktadır. Dar bir alan içinde gözlenen keramik, küçük bir yerleşim birimine işaret etmektedir. Burada halen akışlı bir su kaynağı mevcuttur. Kıyı ovasının güneyinden denize ulaşan Kocadere'nin ağzında eski bir köprü kalıntısı bulunmaktadır. Köprüden 8.50 m uzunluğunda bir kısım ayakta kalabilmiştir. Moloz taşlarla yapılmış köprünün üst kısmı 2.20 m enindedir. Köprü, yapım tekniği ve formu itibarıyla İçmeler² köprüleriyle benzerlik taşımaktadır. Balıklıova'nın güneyindeki Haruplubük ile kuzeyindeki Sıcağbük, Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait yerleşim birimlerinin yer aldığı korunaklı koylardır. Bu birimlerin zeytincilik ve bağcılıkla uğraştığı, ürünlerin buralardaki iskelelerden merkezi limanlara sevk edildiği değerlendirilmektedir. Balıklıova-Ildırı yolu başındaki Kozağacı'nda gür akışlı bir çeşme bulunmaktadır. Burada ufak bir Rum yerleşim birimi bulunduğu bildirilmektedir. Yüzye'de Geç Roma-Erken Bizans keramiği de görülmektedir. Bu kesime bağlanan Cehennem Deresi vadisinde alçak bir yükselti üzerinde M.Ö. 4.yüzyıla ait çiftlik tipi bir yerleşim birimi yer almaktadır. Ildırı yolu üzerindeki Çeşmecik ve Kabaagaç mevkiilerinde M.Ö. 4.yüzyıl, Geç Roma-Erken Bizans, Bizans ve Geç Osmanlı dönemlerine ait ufak yerleşim birimleri bulunduğu anlaşılmaktadır.

1. 2. Birgi

Barbaros Ovası'ndaki dört köyden biridir. Önceki araştırmalarımızda köyün kuzeybatısındaki Değirmendağı'nda, Erken ve Orta Tunç dönemlerine ait keramik buluntular saptanmıştır. Cumhuriyet öncesinde köyün karışık nüfusa sahip olduğu, güney kesimde Türklerin, kuzey kesimde Rumların oturduğu, Değirmendağı'ndaki üç yel değirmeninden ikisinin Rumlara, birinin Türklere ait olduğu belirtilmiştir. Rum tarafındaki kilise yerinde bugün konut bulunmaktadır. Köy camisinin haziresindeki mezar taşlarının en eskisi 1196 (1782/83), en yenisi 1340 (1921-22) tarihlidir. Taşların çoğu 19.yüzyıla aittir. Köyün kuzeyinde ki Kayalıdağ'ın oldukça dar kayalık doruğunda Rum dönemine ait bir şapel kalıntısı yer almaktadır. Kaçak kazılarla yer seviyesine kadar tahrip edilmiş şapel, 6x4.20 m boyutlarındadır. Tepenin güney kesiminde Deveyatağı olarak bilinen bir Mevkii vardır. Deveyatağı, Aydınogulları ve Osmanlı dönemlerinde Birgi'den geçen kervan yolu ile ilgili görünmektedir. Bu yol üstünde konak yeri olan Hamamlıkuyu, Deveyatağı'nın yakınındadır. Urla'dan Çeşme'ye giden kervan yolunun, Birgi ile Nohutalan arasındaki Çipinoz (Mataracı) Boğazı'nı takip ettiği değerlendirilmektedir. Kayalıdağ önünden başlayan yol, vadiyi izlemekte ve bir tepeyi aşarak Nohutalan ovasına çıkmaktadır. Yolu uzunluğu 2 km olarak belirlenmiştir.

1. 3. Demircili

Arazi bakımından küçük bir köydür. Sığacık Körfezi'nde dar bir kıyı kesimi köy sınırları içinde kalmaktadır. Köyün kuzeybatısındaki Sazlıkaynak ile güneyindeki Tuğlalitepe'de Orta-Geç Bizans süreci içinde görünen ufak yerleşim birimleri yer almaktadır. Sazlıkaynak'da oldukça kaba nitelikli kapalı kap parçaları da görülmüştür. El yapımı, bol taşçıklı ve kötü

2 Caymaz vd. 2018: 502

pişirilmiş bu keramik az sayıda dikey kulp parçası içermektedir. Demircili Limanı'nın batısındaki koyda yer alan Yağnetepe'de de benzer keramik saptanmıştır. Kaba nitelikli keramik parçalarının büyük bölümü kapalı kaplara aittir. Her iki mevkiide saptanan ve kronolojik olarak tayin edici veri sağlamayan keramik, hamur ve yüzey özellikleri bakımından Erken Tunç Çağı bünyesinde değerlendirilmiştir. Demircili Limanı'nda dar bir boyunla karaya bağlanan yarımada Demircili Adası olarak bilinmektedir. Yüzeyde ve kıyı yarlarında gözlenen yoğun keramik, Arkaik-Klasik sürecine aittir. Yarımada'nın karaya bakan güney kesimi savunma duvarlarıyla tahkim edilmiştir. Sahanın çeşitli kesimlerinde kaçak kazılarla tahrip edilerek açığa çıkarılmış taş temel kalıntıları görülmektedir. Limanın batı tarafındaki Bodrum Koyu'nda 20 m civarında uzunluğa sahip kilise kalıntıları yer almaktadır. Yapı yerinde dağınık halde sütun, alınlık vb. mermer mimari eleman parçaları görülmektedir. Tabanın mozaikli döşemeye sahip olduğu, çatının düz kiremitlerle örtüldüğü anlaşılmaktadır. Bodrum Koyu ile Liman arasında yer alan 30 rakımlı kalker kayalık tepede yel değirmeni kalıntıları vardır. Tepe genelinde dağınık olarak gözlenen keramik, Arkaik-Klâsik sürecini yansıtmaktadır. Demircili köyü güneyinden sahile uzanan Bodrum Tepe'de bir tümülüs bulunmaktadır. Tepenin denize bakan güney ucundaki yığma taş mezar, kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Mevcut yüksekliği 1.5 m, çapı 15 m civarındadır. Mezar çevresinde gözlenen keramikte Arkaik-Klâsik sürecine ait olabilecek bazı parçalar yer almaktadır. Demircili Köyü'nün kuzeydoğusunda eski köy yeri Yukarı Demircili yer almaktadır. Bir kısmında tarım yapılan arazide Osmanlı dönemine ait keramik ve porselen kap parçaları gözlenmektedir.

I. 4. Gülbahçe

Aynı adlı körfezin güneybatısındaki köy, ufak bir kıyı ovasının kenarındaki tepede yer almaktadır. Tatar deresi bu kesimde denize kavuşmaktadır. Sahilde yer alan Değirmenaltı'nda erken buluntular Erken Tunç Çağı'na aittir. Bu dönem keramiğinde omurgalı çanaklar, açık çanaklar, yüksek kaideli kaplar, boyunlu çömlekler, kapaklar, dikey ve yatay kulplar gözlenmiştir (Çizim: 1). Keramik el yapımı, bol taşçık içeren hamurlu ve genelde iyi pişmiştir. Yüzeylerde gri ve kahve tonlar yaygındır. Açık kaplar çoğunlukla perdahlıdır. Mevkiin Geç Roma-Erken Bizans devrinde yoğun yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır. Bu döneme ait kalıntılar, keramik ve diğer buluntular, kıyı ovası bütününde görülmektedir. Su altında devam eden kalıntılar, yerleşim tabakalarının kısmen deniz seviyesinin altında kaldığını göstermektedir. Değirmenaltı'nda 7.yüzyıla tarihlenen³ bazilika kalıntıları da bulunmaktadır. Bu kesimde yeni yapıldığı anlaşılan kaçak kazılarda yüzeyin hemen altında taş temel ve mozaikli taban kalıntıları tahrip edilerek açığa çıkarılmıştır. Höyükte iki adet bronz sikke ele geçmiştir. Çok aşınmış haldeki sikkelerin üzerindeki betim ve lejantlar belirsiz durumdadır. Buluntular arasında tam olarak korunmuş pişmiş topraktan disk biçimli bir ağırlık da yer almaktadır. Çapı 5.5 cm, kalınlığı ortada 1.8 cm.dir. Höyük ve civarında saptanan diğer buluntular, mermer plastik eser parçaları, daha çok mavi tonlarda cam kap ve takı parçaları ve demir mih

3 Weber 1901: 573

parçalarıdır. Değirmenaltı höyüğünün güneyinde Tatar deresi azmağı yer almaktadır. Azmağın güney yakasında termal su kaynağı ve bir hamam yapısı bulunmaktadır. Bu kesim İzmir İleri teknoloji Enstitüsü (İYTE) sahası içine alınmıştır. Hamam yapısı dörtgen planlı olup, içten ölçüleri 5.50 x 5.55 m.dir. Tonozluluğunun içten yüksekliği 3.25 m.dir. Banyo havuzu yamuk formudur. Yapı, kabayonu ve moloz taşlarla yapılmış, taş aralarında tuğla ve kiremit parçaları da kullanılmıştır. Kemerli kapısı batıdadır. Hamam plân ve inşa şekli itibarıyla tarihlendirmeye imkân vermemektedir. Genel görünüm ve yuvarlak kemerli giriş itibarıyla yapının 18-19. yüzyıllara tarihlendirilebileceği belirtilmektedir⁴. Hamamın güney kesimi kalker kayalık üstündedir. Bu kesimdeki tepe, Hamamtepe olarak bilinmektedir. 20 rakımlı tepe yüzeyinde Erken Tunç Çağı keramiği yer almaktadır. Bu keramik Değirmenaltı ile paralellik içindedir. Benzer keramik, körfezin iç kesimindeki Yılan Adası'nda da gözlenmiştir. Buna göre, Erken Tunç Çağı'nda Gülbahçe'de, höyük, termal su ve adayı kapsayan bir yerleşim modeli söz konusudur. Tatar deresi ağzında hamam yapısına ulaşımı sağlayan eski köprü kalıntıları bulunmaktadır. Kalıntıların izlenebilen uzunluğu 62 m civarındadır. Bu uzunluk içinde su üstünde görülebilen kalıntılar 34 m.dir. En, 2-2.30 m arasındadır. Moloz taşlar ve horasan harcıyla yapılmıştır. Köprü, İçmeler köprüleri ile benzerlik göstermektedir. Sedat Bayrakal, İçmeler köprülerini de içeren genel değerlendirmesinde, sade ve kitabesiz Urla köprülerinin duvar örgü tekniği ve yuvarlak kemerli görünümleri bakımından XVIII-XX. süreci içinde tarihlendirilebileceklerini belirtmektedir⁵. Gülbahçe kıyı ovası Köyaltı olarak bilinmektedir. Bu kesimde Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait keramik, kiremit ve cam eser parçaları yaygındır. Kaçak kazı ve inşaat alanlarında mozaikli taban parçaları görülmektedir. Azmağın hemen kuzeyinde sahilden 200 m içeride vatandaş Veli Şendağ'a ait tarlada aynı döneme ait hamam kalıntıları yer almaktadır. Otlarla kaplı kalıntılarda tonozlu bir birim ile temel seviyesinde korunmuş bağlı birimler ayırt edilmektedir. Kalıntıların hemen yanında büyük bir incir ağacı tarafından örtülmüş bir kuyu vardır. Bu veriler çerçevesinde Geç Roma-Erken Bizans yerleşiminin Gülbahçe kıyı kesiminin tamamını kapsadığı anlaşılmaktadır. Güven Bakır, Bizans döneminde Klazomenai merkezinin Gülbahçe'ye kaydığını öne sürmüştür⁶. Bölgeyi kuzeybatıdan kapatan Sineklidağ'ın eteğinde eski köy yeri (Eski Gülbahçe) bulunmaktadır. Kabayonu ve moloz taşlarla yapılmış temel kalıntıları, 30-35 haneli bir birime işaret etmektedir. Gülbahçe'nin iyi nitelikli içme suyunun kaynağı da buradadır. Ancak artezyen kuyuları nedeniyle su miktarı oldukça azalmıştır. Gülbahçe'nin kuzeyinde sahilin hemen gerisindeki Çınarkoy Tepesi'nde bir kısmı siyah firnisli keramik ile kiremit ve kapama parçaları gözlenmiştir. Buluntular yaklaşık 2 dönümlük bir alana yayılmaktadır. Alan dahilinde bir su kuyusu da vardır. Keramik itibarıyla burada Geç Klâsik-Helenistik süreci içinde yer alan ufak bir birim bulunduğu değerlendirilmiştir. Mevkiin hemen güneyindeki Cinderesi Tepesi'nin aynı dönemde savunma maksatlı kullanıldığı önceki araştırmalarımızdan bilinmektedir. Gülbahçe-Balıkliova arasındaki Karapınar Köyü'nde formu itibarıyla İçmeler ve Gülbahçe'dekilere benzeyen bir köprü yer almaktadır.

4 Bayrakal 2009: 74

5 Bayrakal 2009: 187

6 Bakır 1996: 32

I. 5. İçmeler

İçmeler Mahallesi, Gülbahçe Körfezi'nin güneyinde yer almaktadır. İçmeler'i Gülbahçe kesimine bağlayan boğazdaki İçmeler Tepesi'nde yan yana iki yığma taş mezar bulunmaktadır. Her ikisi de kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Önceki araştırmalarda alan dahilinde bulunan en erken keramik Geometrik döneme aittir. Ufak ve orta boy kalker taşlardan oluşan iki yol, dik bir eğimle tümülselere kadar çıkmaktadır. Halk arasında mezar yeriyle ilgili bir söylence vardır. Bu bağlamda Mevkii Kızmezarı olarak adlandırılmaktadır. İçmeler Tepesi'nin karşısında sahile paralel uzanan Çarpan Tepe yer almaktadır. Bu ikisinin arasındaki boğaz, İçmeler ve Gülbahçe sahalarını birbirine bağlamaktadır. Çarpan Tepe kıyıları lagünler, yarı bataklıklar ve kofalıklarla kaplıdır. Bu kıyı hattı kuzeybatıda Gülbahçe Hamam Tepe kesimine ulaşmaktadır.

I. 6. Kadıovacık

Kadıovacık Köyü, Barbaros-İldırı arasındadır. Bu ikisini bağlayan yol köyün içinden geçmektedir. Köy, ufak bir ovanın kıyısında kayalık kesimdedir. Kadıovacık batısındaki Yuvarlak Mevkii'nde bir Rum köyüne ait kalıntılar vardır. Moloz taşlarla inşa edilen dörtgen plânlı yapıların duvarları yer yer 1 m.den fazla korunmuştur. Yapı aralarında fırın kalıntıları ve bazalttan yapılmış yağhane pres taşları görülmektedir. 20 civarında yapı yeri ayırt edilmektedir. Köye ait şapel büyük ölçüde yıkılmış durumdadır. Köy kalıntılarının doğusunda Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait bir yerleşim yeri bulunmaktadır. Saha zemini orman dikim çalışmaları bünyesinde iş makineleriyle kürülmüş ve doğal konumu bozulmuştur. Bazalttan bir pres taşı ile çok miktarda büyük küp parçasının bulunduğu bir mevki, yağhane olarak değerlendirilmiştir. Keramik ve kiremit parçaları ile yapı taşları 4-5 dönümlük bir alana yayılmaktadır. Mevcut kalıntı ve buluntular bakımından, Yuvarlak mevkiinin Geç Roma-Erken Bizans ve Geç Osmanlı dönemlerinde zeytincilikle uğraşan yerleşimlere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Kadıovacık kuzeyindeki 296 rakımlı Küçük Oynatan Tepesi'nde Erken Tunç Çağı bünyesinde ele alınabilecek el yapımı kaba keramik içeren bir Mevkii bulunmaktadır. Yakınında bir su kaynağı bulunmaktadır. Daha kuzeydeki Büyük Oynatan, bir su kaynağı da içeren ovalık kesimdir. Burada Geç Roma-Erken Bizans ve Geç Osmanlı dönemlerinde çiftlik tipi yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır. Kadıovacık'ın kuzeybatısında çukur alan içindeki Kovanlık Tepe'de Geç Osmanlı devrine ait moloz taşlarla yapılmış dörtgen formlu yapı kalıntıları bulunmaktadır. Tepede kırmızı firnisli düz kiremit parçaları ile prehistorik olabilecek bazı kaba keramik parçaları da gözlenmiştir. Tepenin eteğinde su kaynağı vardır.

I. 7. Kuşçular

Urla'nın hemen güneybatısındaki köy, yarımadaının en verimli ovalarından birinde yer almaktadır. Bu ovada başta seracılık olmak üzere çeşitli tarım yapılmaktadır. Köy arazisi güneyde Sığacık Körfezi'ne kadar uzanmaktadır. Ovanın kuzeybatı ucundaki Çakallar, her sezon araştırdığımız ve tahribat durumunu gözlediğimiz bir mevkidir. Burası, Geç Neolitik

ve Erken Kalkolitik topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Bir kısmı İzmir-Çeşme otoyolu tarafından ortadan kaldırılmasına karşın, tarla olarak kullanılan güney kısmı anılan dönemlerin malzemesini ihtiva etmektedir. Yeni araştırmalarda saptanan Geç Neolitik buluntuların arasında pişmiş topraktan bir damga parçası da yer almaktadır (Çizim: 2). Tutamak kısmı, oval formlu gövdeye yandan eğik olarak bağlanmıştır. Baskı yüzeyinde oymayla yapılmış spiral motifi yer almaktadır. Yontma taş buluntularda obsidyen oranı çakmaktaşıyla kıyasla $\frac{1}{4}$ civarındadır. Henüz analiz yapılmamakla birlikte obsidyen buluntular daha ziyade Melos kökenli görünmektedir. Çekirdeklerin çok miktarda olması, yerleşimin ihtiyacını aşan bir üretimi düşündürmektedir. Bunların tamamına yakını mermi biçimlidir (Çizim: 3). Diğer yandan gözlenen aletler çekirdeklere nispetle oldukça azdır. En yaygın alet tipi dilgiciklerdir. Sürtme taş buluntular, balta (Çizim: 4), havaneli, eltaşı, perdah aleti ve yaprak biçimli bir amulettir (Çizim: 5). Gerek Geç Neolitik, gerekse Erken Kalkolitik yerleşim kesimlerinde başta deniz salyangozu olmak üzere deniz kabuklularının yoğun olarak tüketildiği anlaşılmaktadır. Çakallar'da ikamet eden prehistorik toplulukların bir yandan verimli ovayı değerlendirdikleri, diğer yandan yakındaki denizden yararlandıkları anlaşılmaktadır. Sığacık Körfezi'ne inen vadiye hakim Yarentepe, Arkaik-Klasik sürecinde yoğun yerleşim görmüştür. Yer yer blok, kısmen kabayonu ve moloz taşlarla yapılmış savunma duvarı kalıntıları bu sürece ait görünmektedir. Tepe, Tunç Çağları'nda da yerleşime sahne olmuştur. 2017 yılında bir grup Orta Tunç keramiği, bir adet Miken keramik parçası ve çoğunlukla amorf halde Erken Tunç parçaları saptanmıştır. Yeni çalışmalarda tepenin kuzeybatı kesiminde bir kaçak kazı çukurunda Erken Tunç Çağı keramiği gözlenmiştir. Bu keramik el yapımı ve taşçıklıdır. Yüzeyler çoğunlukla gri ve kahve tonlarda sadedir. Bazı parçalarda kırmızı astar görülmektedir. Açık çanak, dışa çekik ağız kenarlı çömlek gibi formlar ayırt edilmektedir. Diğer yandan yerleşim sahasının güneydoğu kesiminde Orta Tunç Çağı'na ait dışa kalınlaştırılmış içe çekik ağızlı çanak ve kapaklı çömlek parçaları da ele geçmiştir. Yarentepe Sığacık Körfezi'nden yarımada'nın ana gövdesine uzanan yolu denetleyen fevkalade stratejik bir konuma sahiptir. Düden Vadisi'nin Sığacık Körfezi'ne ulaştığı kesim Azmak olarak bilinmektedir. Buranın doğusunda sahilten 1 km içerideki Kondi Tepe'de kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış Bizans dönemine ait kilise kalıntıları yer almaktadır.

1.8. Nohutalan

Urla İlçesi'nin en batısındaki köydür. Urla-Çeşme yolu üzerinde verimli ufak bir ovanın kenarında yer alır. Köy iki kesimlidir. Bu kesimler Birinci Köy ve İkinci Köy olarak bilinmektedir. Birinci Köy ovanın kuzeydoğu kenarında kayalık bir yükselti üzerinde konuludur. İkinci köy ise Urla-Çeşme yolunun hemen kenarında ufak bir birimdir. 1922 öncesinde Rumların oturduğu köye, bilahare Boşnak göçmenler iskân edilmiştir. Birinci Köy'ün içinde Agia Triada'ya adanmış bir kilise bulunmaktadır. Kilisenin ön ve kuzey yüzleri çatı seviyesine kadar korunmuş, güney yüzü büyük ölçüde tahrip olmuş, apsis kısmı tamamen yıkılmıştır. Boyutları 10.30x5.70 m olarak ölçülmüştür. Yaşlı köy sakinlerinden alınan bilgiye göre, kilisenin ön kısmında merdivenli bir avlu ve ağaçlar vardı. Birinci Köy'ün önündeki ova

Köyaltı olarak adlandırılmaktadır. Ovanın tepelere yaslanan doğu kenarlarında Geç Osmanlı dönemine ait kule (bağevi) kalıntıları ve dönemi yansıtan keramik ve kiremit parçaları yer almaktadır. Ovanın güneybatısında Melekoynağı kesiminde Geç Roma-Erken Bizans ve Geç Osmanlı dönemlerine ait keramik gözlenmektedir.

I. 9. Özbek

Aynı adlı ufak yarımadaının batı kesiminde yer alır. Urla-Özbek yolu üstündeki Saraçtepe Tepe’de Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait bir yerleşim yeri vardır. 2018 sezonunda bu kesimde kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış bir kiremit fırını saptanmıştır. Yerleşim sahası Urla istikametini gören bir konuma sahiptir. Özbek Köyü’nün iskelesi konumundaki Akkum ile doğusundaki Eski Yuvalı Köy yeri arasındaki arazide yaptığımız araştırmalar, zeytinliklerle kaplı bu kesimin Geç Roma-Erken Bizans devrinde yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Diğer bir buluntu grubu Klasik döneme aittir. Halen gür akışlı bir su kaynağının bulunduğu Yuvalı kesimi de anılan dönemlerde ve Osmanlı devrinde yerleşim görmüştür. Özbek’in kuzeybatı sahilindeki Adacık Koyu M.Ö. 3 ve 2.bin topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Kıyı kesitlerinden, kültür dolgusunun yüzeyden yaklaşık 1.5 m aşağıda başladığı anlaşılmaktadır. Bu dolguda taş temel kalıntıları ve yanmış katmanlar görülebilmektedir. Su altında devam eden keramik parçaları da dikkate alındığında deniz seviyesinin yükselmesi neticesinde yerleşim tabakalarının kısmen su altında kaldığı anlaşılmaktadır. Kıyı hattının arkasındaki arazi, bir siteye aittir. Site evleri ile kıyı arasında yaklaşık 50 m uzunluğunda bir kesimde yapı yoktur. Burada kültür dolgusu korunmuş olmalıdır. Erken Tunç Çağı keramiğinde delikli ya da deliksiz tutaklı omurgalı çanaklar, boyunlu, kısa boyunlu ya da boyunsuz çömlekler ve ayaklı kaplar ayırt edilmektedir (Çizim: 6). M.Ö. 2.bin keramiğinde Gri Keramik geniş yer tutmaktadır. Kırmızı tonlarda yüzeye sahip parçaların da yer aldığı keramikte, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, ağız-omuz arası yivli çanaklar, yüksek dipler ve kapaklı çömlekler dikkat çekmektedir (Çizim: 7).

I. 10. Rüstemköy

Urla şehrinin güney kesiminde mahalledir. Burada 15-16.yüzyılda yapılmış cami ve hamam mevcuttur. Urla-Özbek yol ağzının kuzeydoğusundaki Kızılca eski köy yeri bu mahalle sınırları içindedir. Burada moloz taşlarla yapılmış temel kalıntıları görülmektedir. Köy camisine ait duvarlar ve minare kürsüsü kısmen korunmuştur. Cami haziresi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Köyün güneyinde vadi içinde bitki örtüsü ile tamamen kapanmış bir hamam kalıntısı bulunmaktadır. Kızılca’nın hemen güneyindeki Eski Yahudi Mezarlığı, Urla Belediyesi Park ve Bahçeler Birimi sahası içinde kalmıştır. Bugün sadece bir mezar ve bazı mezar taşı parçaları korunmuş durumdadır. Korunan mezar, Urla Yahudi cemaatinin ileri gelenlerinden Hacı İzak Eskenazi’ye (Ö.T. 1851) aittir. Rüstemköy Mahallesi’nin güney ucundaki Sütüpnarı’nın, hem Türkler hem de Rumlar tarafından kutsal sayıldığı, loğusa kadınların sütlerinin bol olması için bu sudan içtikleri yaşlı Urlalılarca belirtilmektedir. Artezyen kuyuları nedeniyle zaman içinde su kesilmiş, pınar başındaki çeşme yıkılmış ve tamamen ortadan kalkmış-

tır. Pınarın yakınında bir oyun sahası inşa edilen mevkide, Agioi Anaryiroi'ye adanmış bir şapel mevcuttu. Bu mevkiin hemen karşısındaki meyva bahçesinde M.Ö. 6-4.yüzyıllara ait görünen keramik ve kiremit parçaları ile pişmiş toprak lâhit parçaları gözlenmiştir.

1. 11. Urla Merkez Mahalleleri:

Urla Yelaltı Mahallesi sınırları içinde kalan Kamanlı'da 15.yüzyıla tarihlenen bir cami yer almaktadır. Restore edilen cami yakınında hamam ve çeşme kalıntıları bulunmaktadır. Bu kesimin güneyinde Yeni Yahudi Mezarlığı yer almaktadır. 2003'de yapılan bir ziyarette mezarlığın bir hayli tahrip olduğu görülmüş, korunabilen bazı mezar taşlarındaki isim ve tarihler kaydedilmiştir⁷. Bugün mezarlık sahası iş makinesiyle kürülmüş ve mezarlar tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Yenice Mahallesi dahilindeki Sungurlu eski bir köy yerindeki cami kalıntıları, yoğun tahribat altındadır. Bir süre öncesine kadar kürsü seviyesinde korunan minare tamamen ortadan kalkmıştır. Cami çevresi inşaat atıkları döküm yeri haline gelmiştir. Cami yakınındaki hamam kalıntıları bir özel mülkün bünyesine alınmıştır. Urla şehrinin batı kenarındaki Dünderli Tepe'de Osmanlı dönemine ait keramik buluntuları yaygındır. Az miktarda Geç Roma-Erken Bizans keramiği de görülmüştür.

1. 12. Yağcılar

Yarımadanın Gülbahçe ve Sığacık körfezleri arasındaki bel kısmında yer alır. Güneyde geniş bir kıyı kesimi köy sınırları içindedir. Köyün güney ucundaki Değirmen-tepe'de, Erken Tunç keramiği yer almaktadır. Taşcıklı hamura sahip el yapımı bu keramikte bir kısım kap kırmızı ve sarımsı kahve tonlarda boya astarlıdır. Omurgalı çanaklar, açık çanaklar, ayaklı kaplar, boyunlu çömlekler, ayırt edilen formlardır (Çizim: 8). Bazı açık kaplarda yuvarlak veya sivri kemerli yatay kulplar yer almaktadır. Omurgalı çanağa ait bir parçada kazıma bezeme görülmektedir. Aynı çağda köyün hemen kuzeyindeki Çeşmeyanı Mevkii'nde de bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır. Vadinin batı yamacındaki yerleşim yeri, su kaynağının yakınındadır. Buradaki arazinin iş makinesiyle düzensiz ve karmaşık şekilde kazıldığı, yüzey ve yüzey altının önemli ölçüde tahrip edildiği görülmektedir. Gözlenen keramik el yapımı, bol taşcık içeren hamurlu, daha çok kahve ve gri yüzeylidir. Bu keramikte omurgalı çanaklar, açık çanaklar, yüksek kaideli kaplar, dışa çekik ağızlı çömlekler, konik boyunlu çömlekler ve boyunsuz çömlekler dikkat çekmektedir (Çizim 9). Köyün güneyinde Üçtaşlar Mevkii'nde 3-4 dönümlük bir sahaya yayılan keramik ve kiremit buluntuları, burasının Klâsik ve Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine ait ufak yerleşim birimlerine ev sahipliği yaptığını ortaya koymaktadır. Yağcılar-Urla arasındaki kesimde yer alan Mersinlikuyu'da kaçak kazılarla tahribata uğramış yerleşim yeri mevcuttur. Tahribat alanında mermer, taş ve pişmiş toprak mimari eleman parçaları ile mozaikli taban kalıntıları görülmektedir. Keramik buluntular, burada Geç Roma-Erken Bizans devrine ait bir yerleşim bulunduğunu göstermektedir.

7 Caymaz-Emeç 2003

I. 13. Zeytinler

Barbaros Ovası'nın güney kenarındadır. Yüksek Kıran yarımadasının doğu kesimi köy sınırları içindedir. Köyün güneyindeki Köytepe'nin, Arkaik-Klâsik sürecinde yoğun yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır. Komşu Yalamaharım Tepesi'nde aynı süreç içinde görünen bir kutsal alanın varlığı saptanmıştır. Tepe zirvesindeki bu alanda kaba yapımlı sunu kapları (Çizim 10: 1-6), bazıları siyah firnisli diğer kap parçaları (Çizim 10: 7-8) ve heykelcik parçaları saptanmıştır. Pişmiş toprak heykelcik parçalarının sadece biri erkeği, diğerleri hydrophoros (su taşıyan) kadınları tasvir etmektedir (Çizim: 11-12). Hydrophoros heykelciklerin M.Ö. 6.yüzyıl sonlarında ortaya çıktığı, M.Ö. 5 ve 4.yüzyıllarda yaygınlaştığı belirtilmektedir⁸. Dağlık Kıran Yarımadası'nın büyük bölümü Zeytinler köy alanı içindedir. Burada beş eski Rum köyüne (Taşçukuru, Gönemse, Manastır, Kıran, Söğüt) ait kalıntılar bulunmaktadır.

II. SONUÇ

Kuşçular Ovası kenarındaki Çakallar, Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Gülbahçe Körfezi'nin iki yakasındaki Değirmenaltı ve Adacık Koyu'nda Erken Tunç Çağı yerleşimleri yer almaktadır. Yağcılar köy sahasında bu çağa ait yerleşim birimleri bulunmaktadır. Demircili, Kadiovacık ve Kıran bölgelerindeki ufak birimlerde bu döneme ait olduğu değerlendirilen çoğunlukla kaba yapımlı kapalı kaplara ait parçalar içeren keramik saptanmıştır. Orta Tunç Çağı'na ait buluntulara stratejik konumlu Yarentepe'de rastlanmıştır. Özbek kıyılarındaki Adacık'da gözlenen Gri Keramik, daha ziyade Geç Tunç Çağı bünyesinde görülmektedir. Yarentepe'de ele geçen keramikte bir Miken parçası da yer almaktadır.

Kızmezarı, Nalbant Tepe ve Bodrum Tepe'de Geometrik-Klâsik süreci içinde görünen Tümülüsler vardır. Demircili Adası'nda aynı sürece ait bir yerleşim mevcuttur. Burası antik Airai ile aynılaştırılmaktadır. Zeytinler Köytepesi, Arkaik-Klâsik sürecinde yerleşim görmüştür. Komşu Yalamaharım Tepesi'nde bir kutsal alan bulunmaktadır. Burada pişmiş toprak hydrophoros kadın heykelciklerine ve sunu kaplarına ait çok sayıda parça yer almaktadır.

Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait yerleşimlere diğer dönemlere nispetle daha çok rastlanmaktadır. Gülbahçe kıyı ovası bu döneme ait yaygın kalıntı ve buluntular içermektedir. Değirmenaltı'ndaki bazilika bu kalıntılardan biridir. Dağlık arazide elde edilen ürünlerin, korunaklı koylardaki iskeleler vasıtasıyla merkezi limanlara sevk edildiği değerlendirilmektedir. Balıklıova kesimindeki Haruplubük, Sıcağıbük ve Karapınar bu tip iskelelerdir. Sazlıkaynak, Tuğlalitepe ve Sivrice, Orta ve Geç Bizans süreci içinde yer alan yerleşimlerdir. Bunlardan Sivrice'de bu sürece ait kale kalıntıları bulunmaktadır. Birgi Hamamlıkuyu Mevkii'ndeki su yapısının, Aydınoğulları Beyliği Dönemi'ne ait Birgicik Musluğu olması muhtemeldir. Urla-Çeşme kervan yolu üzerindeki bu konak yeri yakınında Deveyatağı olarak bilinen bir Mevkii de vardır. Kervan yolunun Birgi-Nohutalan arasındaki Çipinoz (Mataracı) Boğazı'nı izlediği değerlendirilmektedir.

8 Çekilmez 2015: 115-116

Kızılca, Kamanlı, Dünderli, Sungurlu ve Yukarı Demircili, Osmanlı dönemine ait köy yerleridir. Bunlardan Kamanlı'daki 15.yüzyıl camisi restore edilmişken, Sungurlu'daki aynı yüzyıla ait cami ve hamam kalıntıları ortadan kalkmak üzeredir. Kıran Yarımadası'nda beş eski Rum köyüne ait kalıntılar vardır. Kadıovacık arazisi içindeki Yuvarlak da eski bir Rum köyüdür. Buralardaki kiliseler ortadan kalkmış ya da büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Birgi Kayalıdağ'da şapel kalıntıları vardır. Demircili Bodrum Koyu ile Kuşçular Kondi Tepe'deki kilise kalıntıları, Bizans'a kadar inen bir süreci yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

Bakır, Güven (1996), "Klazomenai", Ferhan Erim (Ed.), *Kısa Urla Tarihi*, İzmir, 17-33.

Bayrakal, Sedat, (2009), *Urla ve Köylerindeki Türk Dönemi Sosyal Anıtları*, İzmir.

Caymaz, Tayfun - Mehmet Emeç, (2003), "The Jewish Cemetery at Urla", *Yarımada*, sayı 1009, Özel Bölüm

Çekilmez, Murat (2015), "Halikarnassos Yarımadası'nda Bir Grup Figürin", *Tüba-Ar*, 18, 110-123.

Weber, G., (1901), "Basilika und Baptisterium im Gül-Bagtsche (bei Vurla)", *Byzantinische Zeitschrift*, Band 10, 568-573.

KATALOG

AÇ: Ağız çapı,

DÇ: Dip çapı

Çizim 1: Değirmenaltı Erken Tunç keramik buluntuları (el yapımı):

1.AÇ 18 cm. Grimsi kahve sade yüzeyli; 2.AÇ 18 cm. Dış kahvemsı kırmızı perdahlı, iç siyah perdahlı; 3.AÇ 18 cm. Grimsi kahve sade yüzeyli.; 4.AÇ 10 cm. Gri perdahlı.; 5.AÇ 13 cm. Siyah perdahlı; 6.AÇ 22 cm. koyu gri perdahlı.; 7.AÇ 14 cm. Dış koyu gri, iç alacalı kahve perdahlı; 8.AÇ 45 cm. Soluk kahve hafif perdahlı; 9.Soluk kahve hafif perdahlı; 10.DÇ 5 cm. Gri kahve sade yüzeyli; 11.DÇ 6.5 cm. Grimsi kahve perdahlı; 12. Pembe sade yüzeyli; 13.AÇ 7 cm. Siyah yüzeyli.

Çizim 2: Çakallar Geç Neolitik pişmiş toprak damga: Minik taşçıklı, pembe hamurlu; Dış soluk kahve perdahlı.

Çizim 3: Çakallar Geç Neolitik mermi biçimli çekirdek: Siyah obsidyenden. Uzunluk 4, en 1.8, kalınlık 1.3 cm.

Çizim 4: Çakallar Geç Neolitik balta: Koyu gri çay taşından. Uzunluk 9, en 4.3, kalınlık 2.4 cm.

Çizim 5: Çakallar Geç Neolitik amulet: Yeşil nefritten. Askı deliklerinden biri tam açıl-

madan bırakılmış. Cidar üst kısmında yiv mevcut. Uzunluk 2, en 1.5, kalınlık 0.2 cm.

Çizim 6: Adacık Erken Tunç Keramik buluntuları (el yapımı):

1.AÇ 25 cm. Açık kahve yüzeyli; 2.AÇ 17 cm. Çok soluk kahve yüzeyli, iç perdahlı. 3.AÇ 22. Gri sade yüzeyli; 4.AÇ 10 cm. Pembe sade yüzeyli; 5.AÇ 19 cm. Kahve sade yüzeyli; 6.AÇ 11 cm. Soluk kahve kaba yüzeyli; 7.AÇ 23 cm. Grimsi kahve sade yüzeyli; 8.AÇ 12 cm. Açık kırmızı ince astarlı; 9.Soluk kahve sade yüzeyli, çok bol taşçıklı.

Çizim 7: Adacık M.Ö. 2.binyıl keramik buluntuları (çark yapımı):

1.AÇ 23 cm. Gri hamur ve yüzeyli; 2.AÇ 19 cm. Açık gri hamur ve yüzeyli; 3.AÇ 13 cm. Açık gri hamur ve yüzeyli; 4.AÇ 14 cm. Pembe sade yüzeyli; 5.AÇ 13 cm. Açık gri hamur ve yüzeyli; 6.AÇ 18 cm. Gri hamur ve yüzeyli; 7.AÇ ? Kırmızı sade yüzeyli; 8.DÇ 9 cm. Gri hamur ve yüzeyli; 9.DÇ 9 cm. Gri hamur ve yüzeyli; 10.DÇ 8 cm. Soluk kahve yüzeyli.

Çizim 8: Yağcılar Değirmentepe Erken Tunç keramik buluntuları (el yapımı):

1.AÇ 16 cm. Grimsi kahve sade yüzeyli; 2.AÇ 14 cm. Kırmızı astarlı; 3.AÇ 26 cm. İç sarımsı kahve astarlı-perdahlı; 4.AÇ 18cm. Sarımsı kırmızı astarlı; 5.AÇ 10 cm. Soluk kahve perdahlı; 6.Koyu gri yüzeyli. Mat beyaz dolgu bezemeli; 7.Oval ağız kenarlı. Soluk kahve sade yüzeyli; 8.Kahve hafif perdahlı; 9.Sarımsı kahve yüzeyli; 10.Soluk kahve sade yüzeyli.

Çizim 9: Yağcılar Çeşmeyanı Erken Tunç keramik buluntuları (el yapımı):

1.AÇ 25 cm. Gri yüzeyli. Çok bol taşçıklı.; 2.AÇ 18 cm. Sarımsı kırmızı sade yüzeyli; 3.AÇ 33. İç kahve astarlı, hafif perdahlı, dış pembe sade yüzeyli; 4.AÇ 19 cm. Soluk kahve sade yüzeyli; 5.AÇ 18 cm. Koyu gri yüzeyli, hafif perdahlı; 6.AÇ 35 cm. Açık kahve hafif perdahlı; 7.AÇ 18 cm. Pembe sade yüzeyli; 8.AÇ 33 cm. Kahve kırmızı sade yüzeyli; 9.DÇ 9.5 cm. Grimsi kahve sade yüzeyli.

Çizim 10: Yalamaharım Kutsal Alan keramik buluntuları:

1.DÇ 3.1 cm. Pembe hamur ve yüzeyli; 2.DÇ 2.6 cm. Pembe hamur ve yüzeyli; 3.DÇ 4 cm. Pembe hamur ve yüzeyli; 4.DÇ 4 cm. Sarımsı kırmızı hamur ve yüzeyli; 5.DÇ 4 cm. Pembe hamur ve yüzeyli; 6.DÇ 3.6 cm. Kırmızımsı sarı hamur ve yüzeyli; 7.AÇ 3.5 cm. Pembe hamur ve yüzeyli; 8.AÇ 3.3 cm. Boyun üst kısmı siyah firnisli.

Çizim 11: Yalamaharım Kutsal Alan hydrophoros kadın heykelcik parçaları:

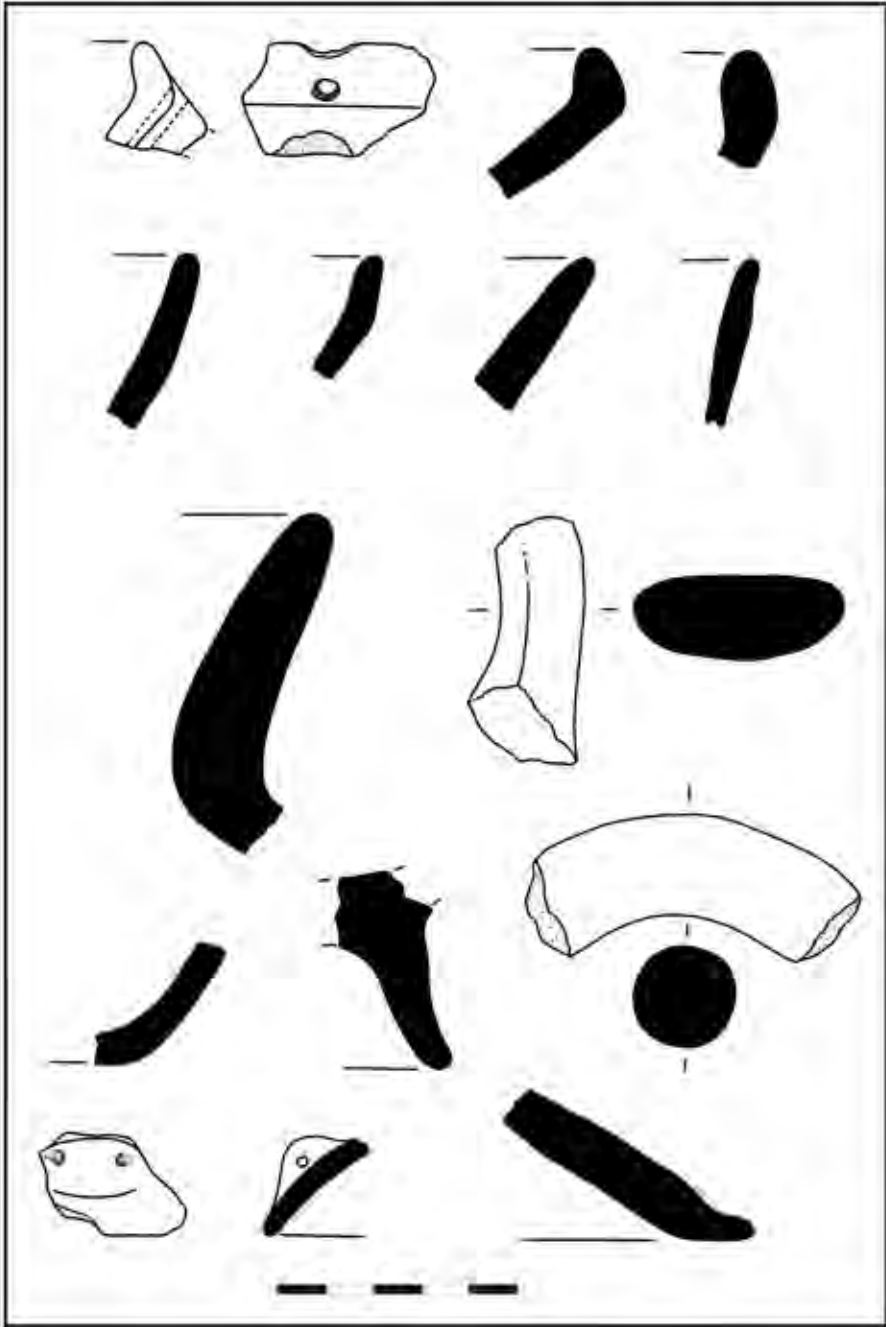
1.Korunan uzunluk 7.8 cm, en 5cm, kalınlık 2.5 cm. Sarımsı kırmızı hamur ve yüzeyli; 2.Korunan uzunluk 5.3, en 2.3, kalınlık 1.9 m; 3; 3.Korunan uzunluk 4.7 cm, en 3.3 cm, kalınlık 2.1 cm. Pembe hamur ve yüzeyli.

Çizim 12: Yalamaharım Kutsal Alan erkek heykelcik parçası:

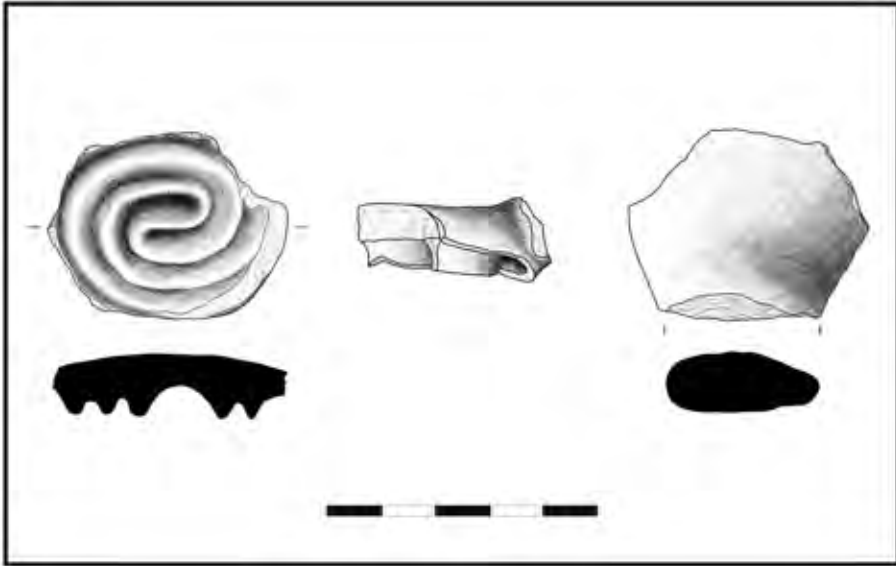
Korunan uzunluk 3.3 cm. en 3.7, kalınlık 3.3 cm. Pembe hamur ve yüzeyli.

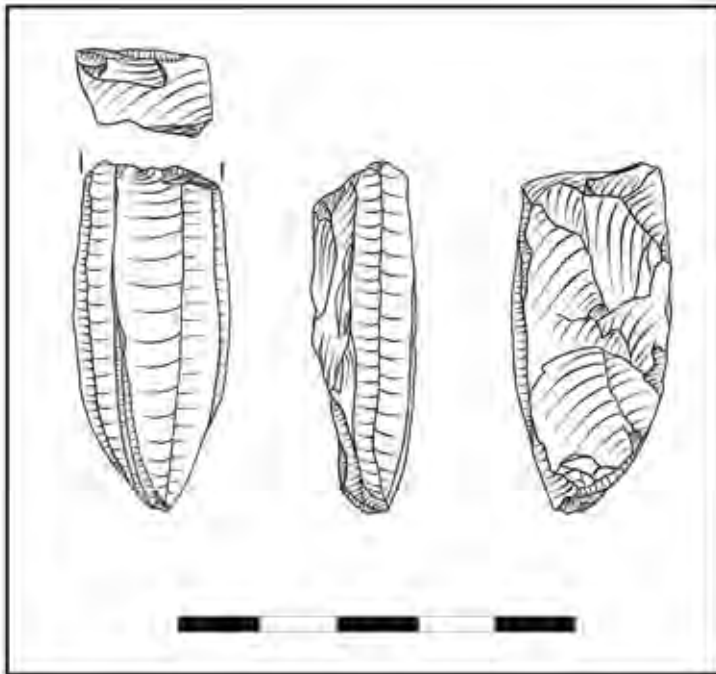
Harita 1: Araştırma alanı.

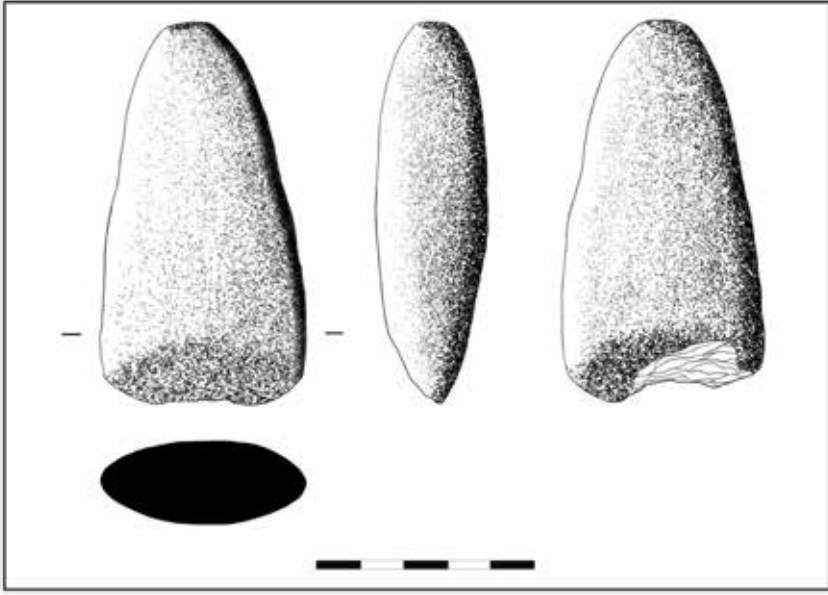
Çizim 1: Degirmenaltı Erken Tunç keramik buluntuları.

Çizim 2: Çakallar Geç Neolitik pişmiş toprak damga.

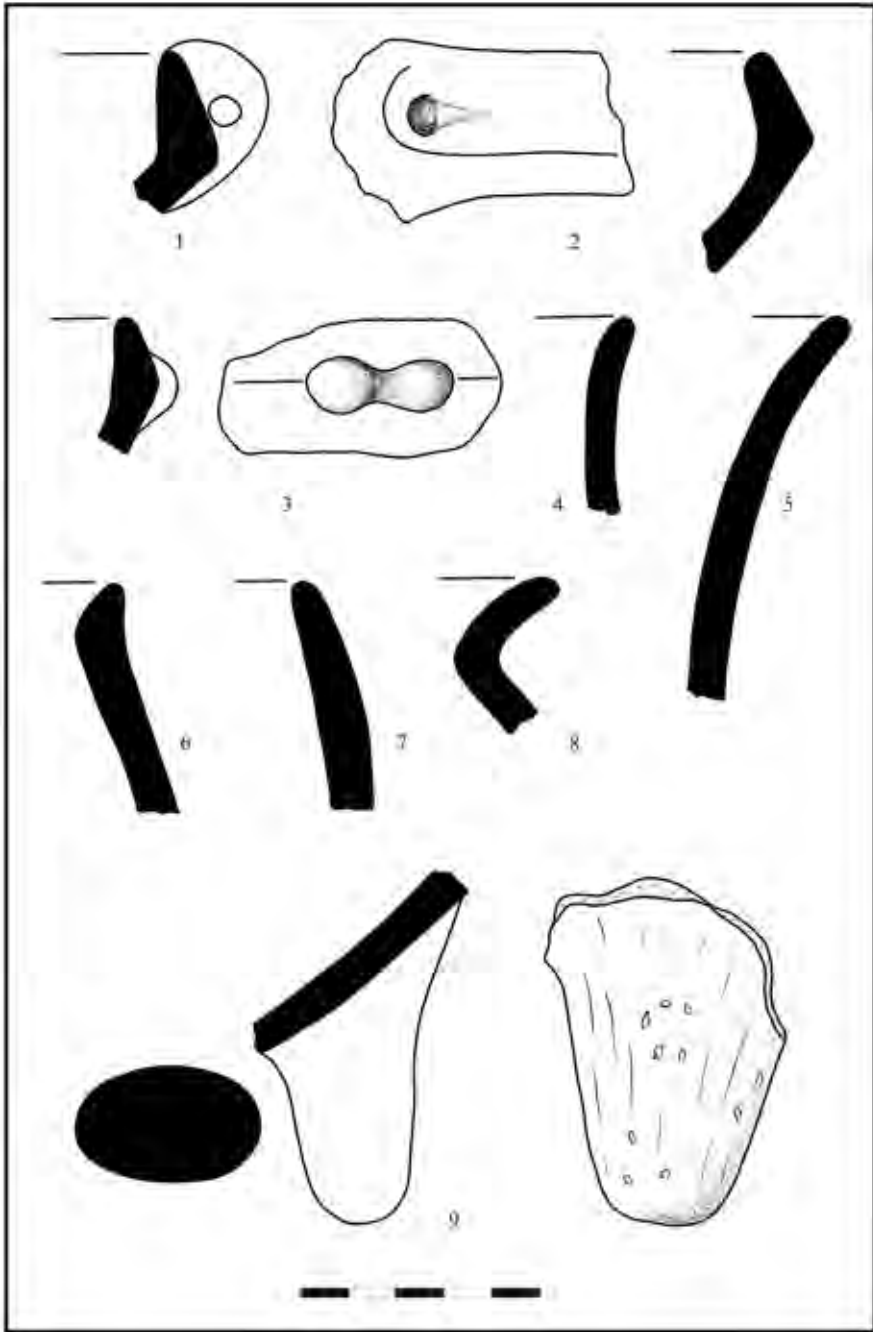
Çizim 3: Çakallar Geç Neolitik mermi biçimli çekirdek.

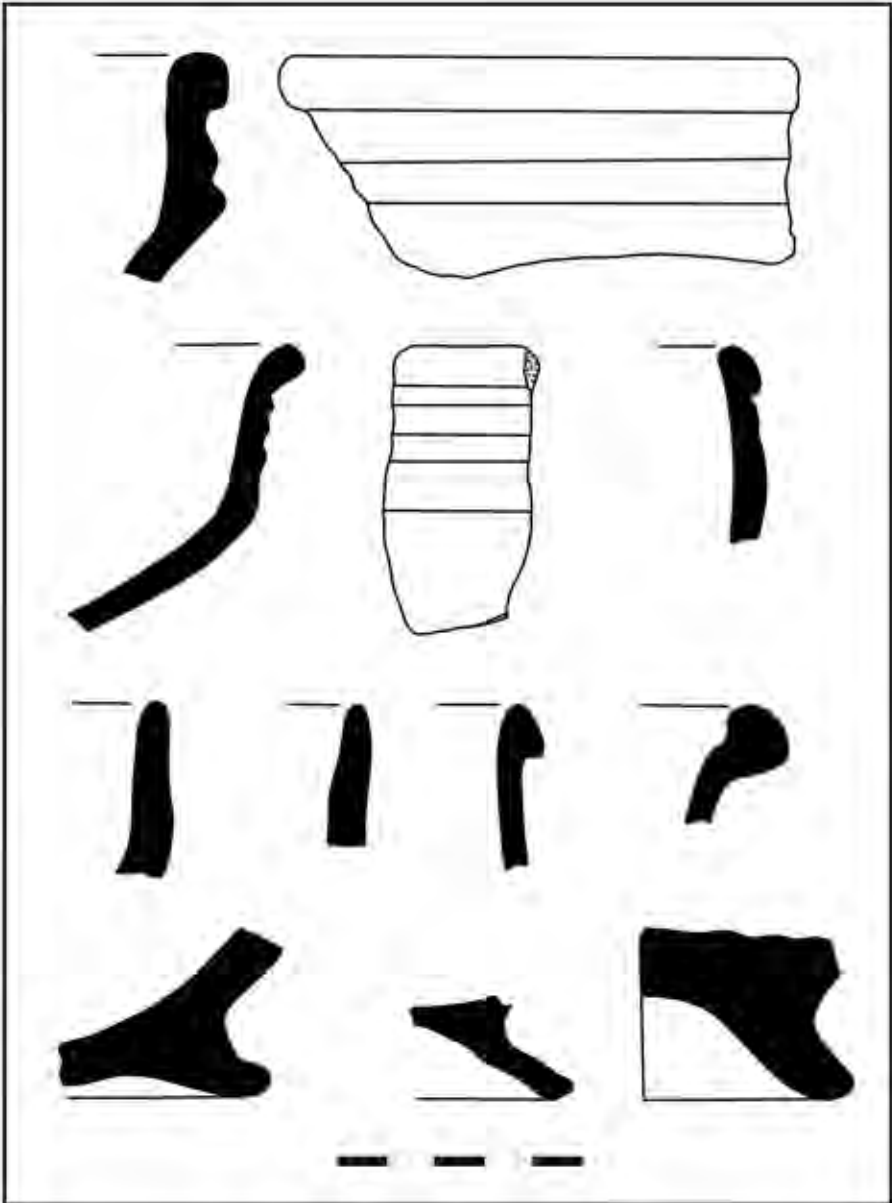
Çizim 4: Çakallar Geç Neolitik taş balta.

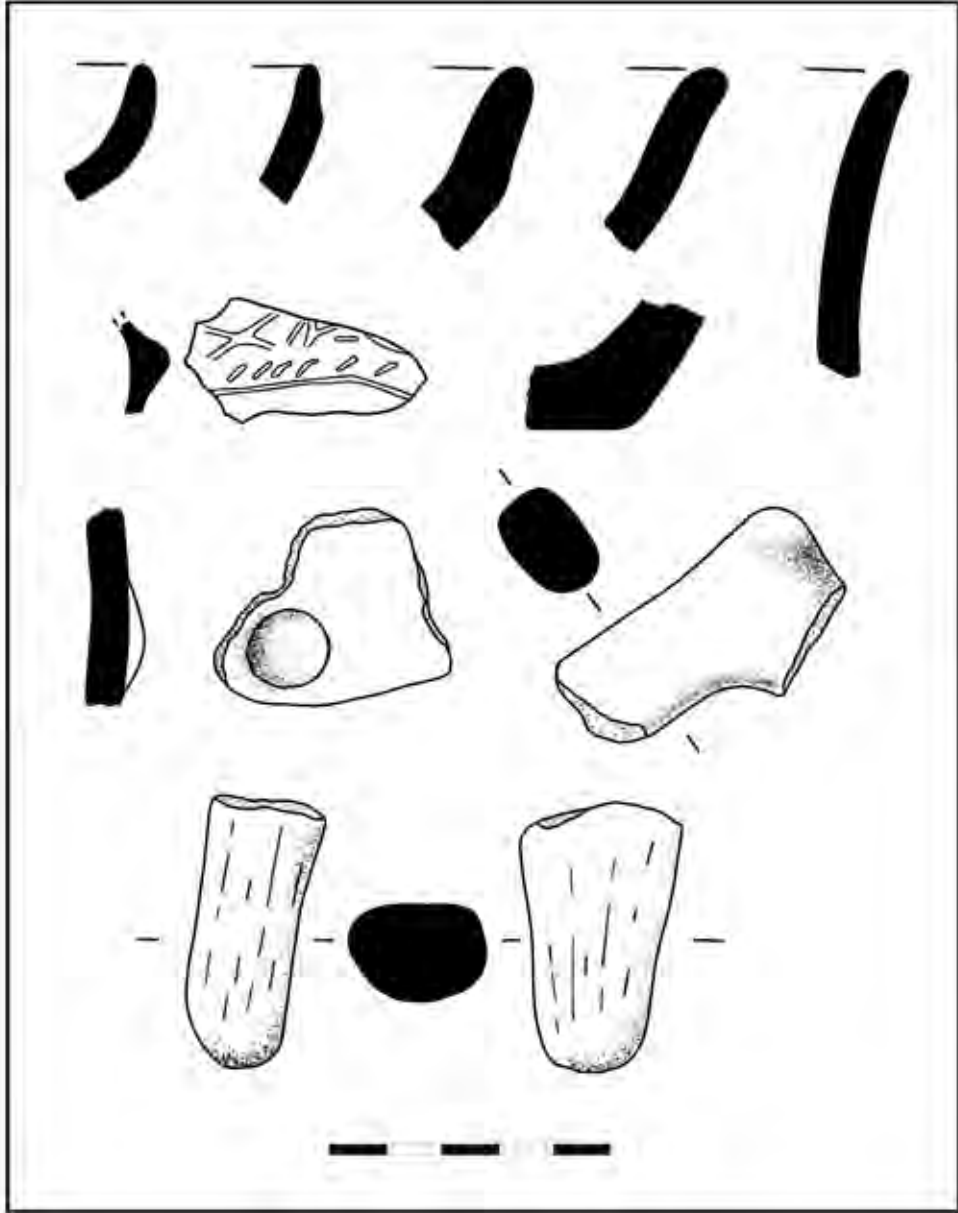
Çizim 5: Çakallar Geç Neolitik amulet.

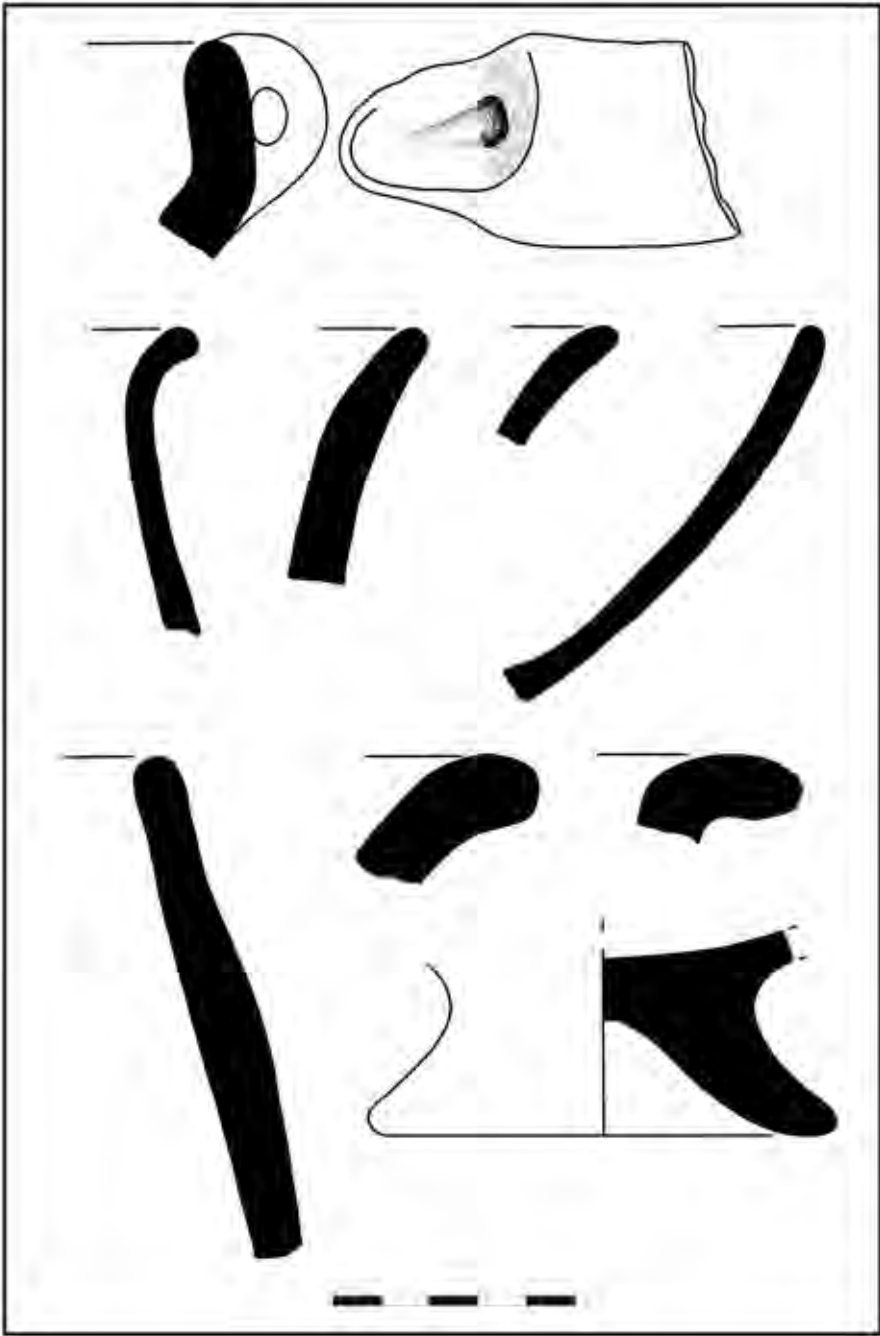
Çizim 6: Adacık Koyu Erken Tunç keramik buluntuları.

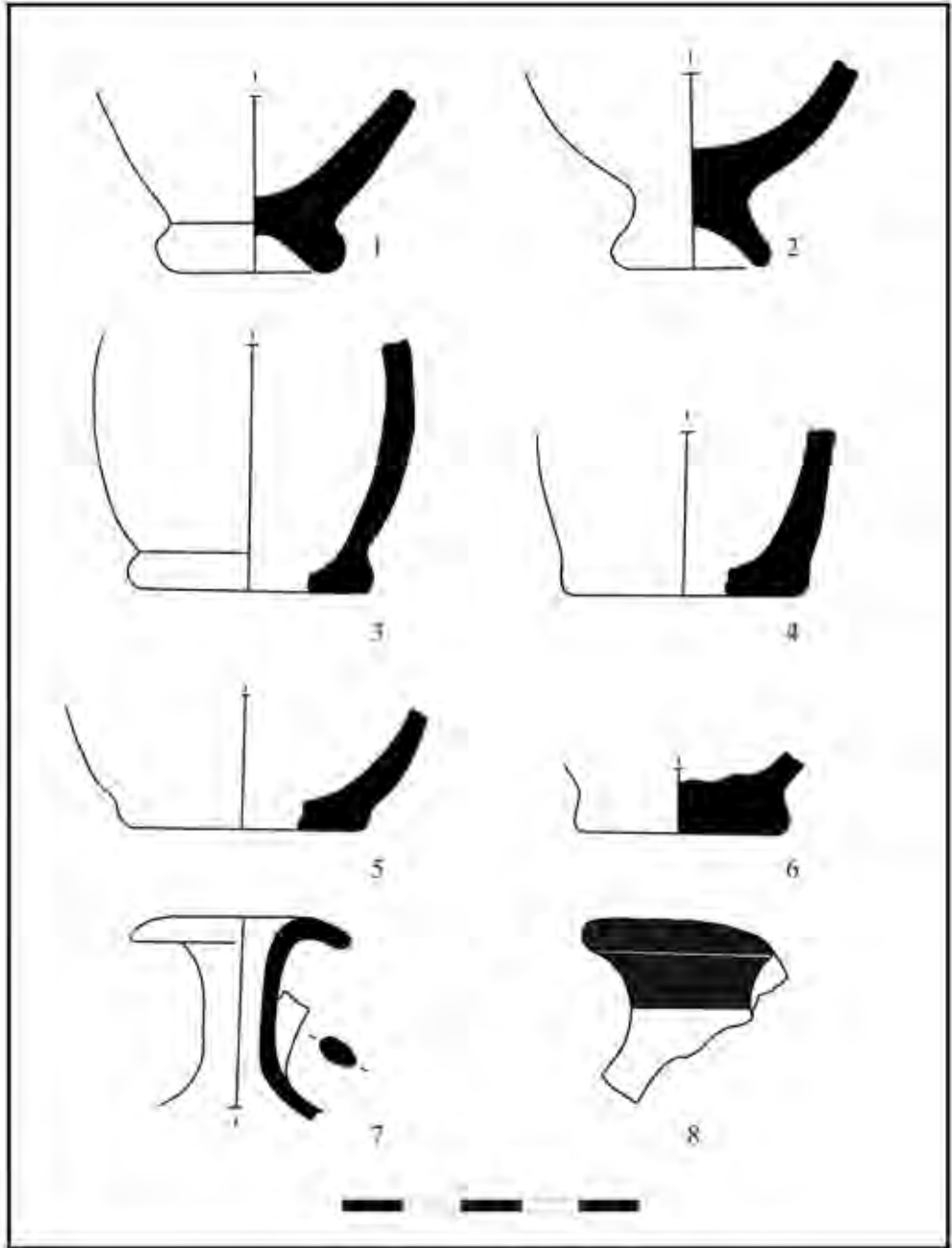
Çizim 7: Adacak Koyu M.Ö. 2.Binyıl keramik buluntuları.

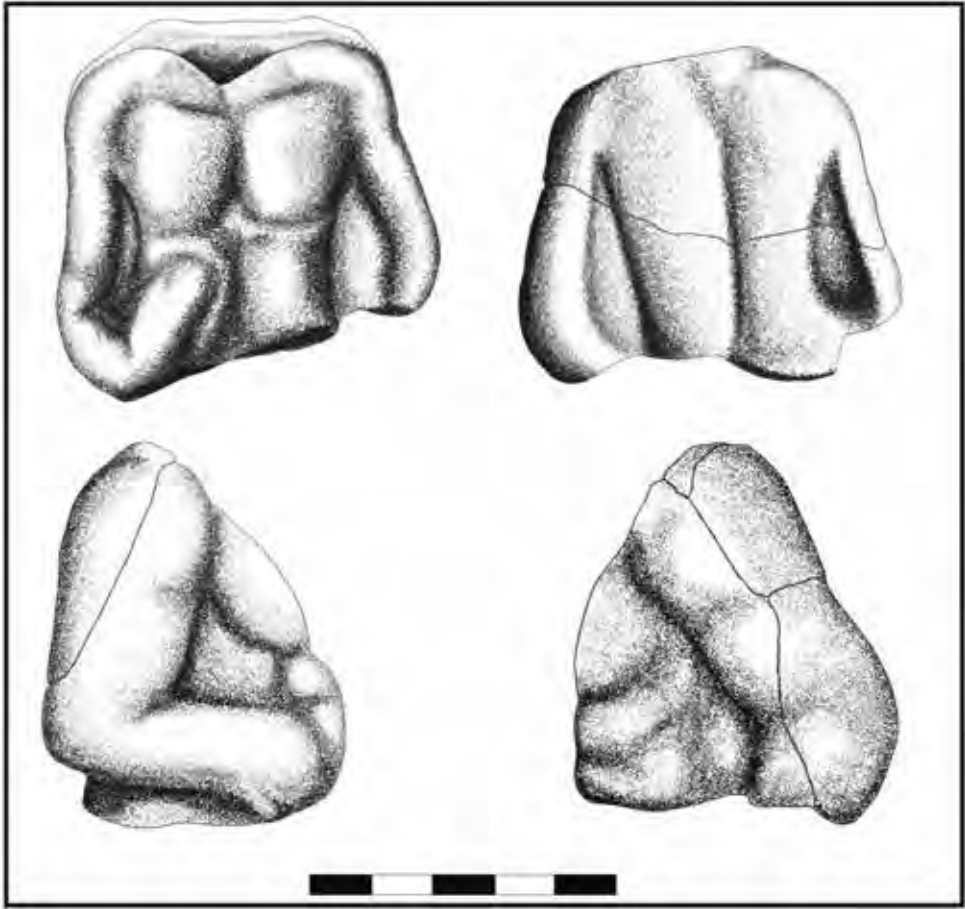
Çizim 8: Yağcılar Değirmenepe Erken Tunç keramik buluntuları.

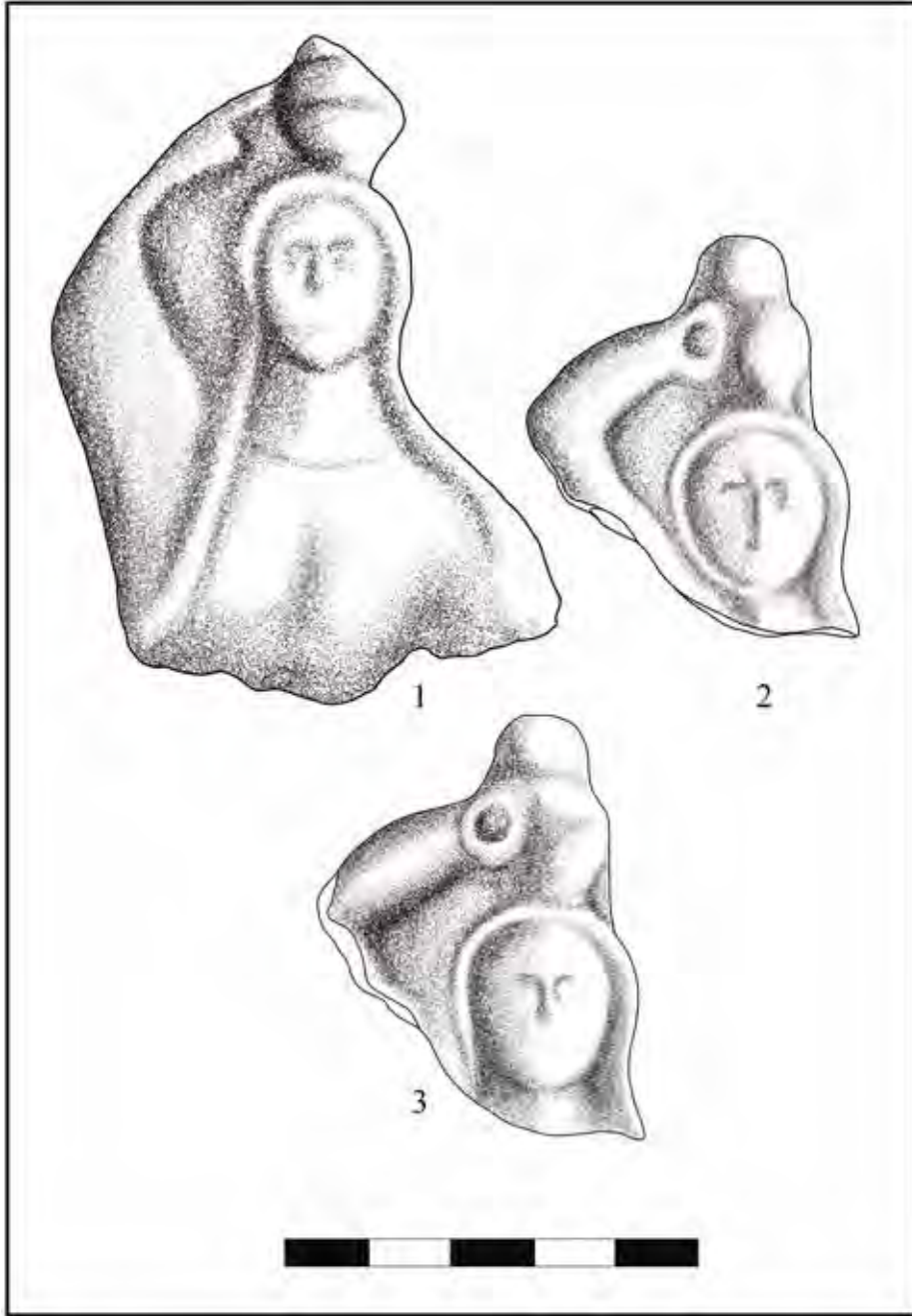
Resim 9: Çeşmeyanı Erken Tunç keramik buluntuları.

Çizim 10: Yalamaharım Kutsal Alanı, keramik buluntuları.

Çizim 11: Yalamaharım Kutsal Alanı, erkek heykelcik parçası.

Çizim 12: Yalamahırım Kutsal Alanı, Hydrophoros kadın heykelcik parçaları.

PROJECT OF PANORMOS SURVEY 2019 SEASON REPORT (PANORMOS YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019 SEZONU RAPORU)

Anja SLAWISCH*

Toby C. WILKINSON

INTRODUCTION

The Project Panormos Survey (PPS) grew out of collaborative rescue excavation work at an archaic necropolis in the vicinity of Mavişehir, Didim, in Aydın province. Initial institutional sponsors of the excavations and first year of exploratory survey around the necropolis (2015) were undertaken as part of that rescue project by the Milet Museum and the German Archaeological Institute; in 2017, a second survey season was undertaken as an extension of the Didyma Excavations, funded by the McDonald Institute for Archaeological Research, the British Institute at Ankara (BIAA), the Gerald Avery Wainwright Grant for Fieldwork. In 2019, an independent survey project permit was granted by the Turkish Ministry of Culture and Tourism's General Directorate for Museums and Antiquities. The coronavirus pandemic prevented planned fieldwork from taking place in 2020. The report here summarises the work of the 2019 season of full fieldwork, which was again sponsored by the McDonald Institute, the BIAA, the Wainwright, with new contributions from the Institute for Aegean Prehistory (INSTAP), and French Institute for Anatolian Studies (IFEA). We are extremely grateful for the help of our project's representative, Yusuf CORBACIOĞLU, and the director, Mehmet CELEBI, and staff of the Milet Museum during the course of 2019 field season; finally, we are indebted to our field team and student helpers in 2019 who faced the field with enthusiasm, dedication and curiosity.

Research aims

The general aims of the Project Panormos Survey from its inception have been twofold: 1. to place the already known excavated sites (especially the archaic necropolis at Panormos, and the nearby Bronze Age peninsula settlement at Tavşan Adası) into a wider landscape perspective; 2. to estimate the degree of landscape occupation and landscape change in this part of the Milesian peninsula over the *longue durée* from different perspectives, with a view to understanding changes in settlement patterns and exploitation of the peninsula. The survey has applied Mediterranean-style intensive fieldwalking (Attema et al. 2020) to map and date surface remains; in addition, the project has piloted an "Open Science" approach to research data (Strupler and Wilkinson 2017), which means that raw databases and basic photographs have already been made available in an open academic repository before final publication

* Dr. Anja SLAWISCH (University of Edinburgh, anja.slawisch@ed.ac.uk)

Dr. Toby C. WILKINSON (Catalan Institute of Classical Archaeology, twilkinson@icac.cat)

for browsing with an embargo on re-use of only 5 years after release or on full publication (whichever is sooner). More information about the open data and re-use can be found at <https://www.panormos.de/pp/data/>.

In 2019, a primary aim of the fieldwork was to increase the types of land surface sampled using intensive techniques and more importantly to begin to test the thesis that inland areas of the peninsula were occupied more intensively than usually assumed. A secondary aim was to provide ground-based information about linear-features which had been identified and mapped remotely using satellite imagery before fieldwork across large swathes of this part of the Milesian peninsula (Wilkinson and Slawisch 2020). Two main methods were therefore applied in 2019: (1) intensive fieldwalking and (2) initial drone survey.

Results of intensive fieldwalking 2019

Two spurs of gridded fieldwalking zones, oriented perpendicular the already walked areas, were planned and walked (see figure 1). As in previous years, planned walking zones were set out using satellite imagery basemaps and GPS coordinates. Standard “tract” units were planned as 50x50m squares with 5 walkers spaced 10m apart counting all surface finds and collecting very small samples of diagnostic objects for drawing, photography and examination by project ceramic specialists. A small sample of these finds were preserved by the Milet Museum for further study. In addition, any other larger archaeological objects (e.g. spolia or in-situ monuments) were photographed, described and their position recorded in field. All data was recorded digitally using the OpenDataKit (ODK) platform on handheld GPS/mobile devices allowing quick archiving and integration of data into the project’s mapping platform.

The north-west section of fieldwalking in 2019 (“north-east transect” on figure 1) was designed to expand our knowledge of the ridge running inland from the harbour of Panormos on which a number of Early Bronze Age finds had been found in 2017; the south-west section (“south-west transects” on figure 1) was designed to fill in a currently undeveloped area of Mavişehir at immediate threat from building activities. In addition, a smaller sample area was intensively walked in the Stefania hills (“Stefania” on figure 1), adjacent to the ‘Sacred Way’ and in an area marked by linear features previously identified by remote sensing. The archaeology of this area is at threat, namely from large-scale machine-assisted clearance of macquis vegetation for massive new olive plantations. In total for 2019, 88.9 ha was covered by intensive tracts, 22544 pottery sherds were counted, and 848 finds collected, examined and documented, of which 403 were assigned find identifiers and stored in the museum for further study.

The north-east transect revealed a gentle downward cline in average tract counts plus a few larger gaps between clusters, but no dramatic fall-off which would be present if the interior had not been occupied in the past (figure: 2). Indeed, some of the highest absolute counts in the 2019 season came from the sample area on top of the Stefania hills (figure 2 inset). This seems to confirm our suspicions that the inner part of the peninsula was much more intensively used in the past than it has been for most of the 20th century, although measuring the fluctuations in use quantitatively remains challenging.

One of the most important aims of this season was to increase our knowledge of wider prehistoric land-use in the interior of the peninsula, since most of the Bronze Age sites known until now are coastal (Kalaitzoglou 2009). Fieldwalking in the “north-east transect” revealed a continuation of Chalcolithic/Early Bronze I (EB I) finds running inland along the ridge (figure 3). Finds included a number of large EB I pithos fragments, isolated broken obsidian blades and a two broken polished axe heads (figures 4-6). The low degree of clustering of finds from this period make us wary to identify an unequivocal site or specific “areas of interest” (AOI). Nonetheless, their hill top location and overall density are certainly enough to support actual prehistoric land-use rather than subsequent re-contextualisation unless we imagine, implausibly, large-scale uphill manuring in subsequent periods. It raises the possibility instead that more substantial EB I remains are now masked by colluvial sediments in the valleys next to this hill top, with more ephemeral remains in the upland halo around them.

Starkly noticeable by its absence in fieldwalking finds is, so far, any finds of the *late* Late Bronze Age (Miletos 6, ~LH III or “Mycenaeanizing”-period) wares (see Niemeier 2007 for Miletos periodization). Explanations for this dearth of material from this period must remain speculative for the moment, but a degree of settlement nucleation in the 2nd millennium more generally (the MBA and early LBA finds cluster closely to Tavşan Adası) compared to the 3rd seems increasingly likely.

More widely, the dearth of late LBA (and subsequent early Iron Age) material raises interesting questions about the degree to which the Milesian peninsula, or at least the portion studied as part of this survey, was occupied at all during these periods. Find processing during the 2019 period means that we now have an initial date for all diagnostic finds, and these dates have already been made available in the open data output (see <https://www.panormos.de/pp/data/>).

To reveal the fluctuations in occupation through time and the overall temporal distribution of surface material, an aoristic approach (Ratcliffe 2000) can be used to assign a single date per find within the find’s date bounds (see figure 7). While this distribution should not be taken too literally (since the highest peak ca AD300 may partly be a reflection of imprecision of certain classes of finds; and of course the finds from some periods may be more “diagnostic” and thus more likely to be picked up than others), the graph neatly summarises the massive difference in datable finds between the prehistoric and classical period, and the degree of fluctuation which is likely to indicate varying levels of real human landscape use. It is difficult to say the extent to which the very intensive classical use of the landscape, or topographic changes (both tectonic, sea-level and colluvial), may be obscuring earlier periods.

Retrospective on recorded areas of interest (AOIs) from 2015, 2017 and 2019 seasons

The intensive fieldwalking methods applied in the Project Panormos Survey facilitate a “siteless” or off-site approach to the materials that we have recorded and identified in 2019 and previous seasons. Each documented object can thus be spatially provenanced as being

found on the surface within a polygon area a maximum of 50m by 10m, with rarer small-finds acquiring an additional GPS point (whose accuracy is within around 2-5m). Collectively, it is clear that ceramic material is distributed widely across the landscape around Panormos, typical of many Aegean landscapes. Across the full surveyed area for all three seasons, we calculate an estimated mean density of counted pottery finds being approximately 0.145 sherds per square metre (if each walker is said to cover a corridor of ~3m by maximum of 50m, so 139098 counted sherds divided by 95ha). This compares to only 0.09 sherds per square metre for the areas examined during the 2019 season (the inland areas therefore demonstrably less densely covered by surface archaeological material).

At the end of each season, areas of interest (AOIs) have been identified from places which have shown higher than average density finds, i.e. clusters which imply particular ancient sites or settlements or important points of interest (e.g. stray finds). These AOIs represent places which may require more investigation in the future to delineate and interpret. A complete list of AOIs identified in all seasons of fieldwalking (2015, 2017 and 2019) are listed here with interim dating and very brief interpretation, since this list has not been published previously. These areas of interests are defined as polygons in the spatial database of the project; here their location within the survey area is mapped (figure 8). Naturally datings, interpretations and spatial dimensions are subject to refinement in final publication, after further study. So far the majority of the areas of interest have been interpreted as Greek, Roman or Byzantine farmsteads or single houses, but other types of foci include graves of different periods, and possible prehistoric workshops.

Year	ID	Initial Dating	Brief Description and Interpretation of AOI
2015	PN	Archaic, Classical	Necropolis and south-west extension
2015	Alan 1	Roman	Cluster of ceramic and tile, probably a farm building
2015	Alan 2	Late Classical, Late Roman	Cluster of ceramic and tile, probably a farm building
2015	Alan 3	Archaic, Classical	Cluster of ceramic and tile, probably a farm building
2015	Alan 4	Late Bronze Age, Late Classical, Hellenistic, Roman	Cluster of ceramic, probably a farm or building
2015	Alan 5	Archaic, Late Classical, Roman, Byzantine	Cluster of ceramic, probably a farm or building
2015	Alan 6	Roman	Cluster of ceramic, probably a farm or building
2015	Alan 7	Archaic, Roman	Cluster of ceramic
2015	Alan 8	Archaic, Roman	Very dense cluster of ceramic and tile
2015	Alan 9	Hellenistic	Cluster of ceramic
2015	Alan 10	Archaic, Hellenistic	Cluster of ceramic
2015	Alan 11	Roman?	Box grave, illegally excavated, probably under a tumulus
2015	Alan 12	Byzantine?	Illegal excavation area

2017	Alan 1	Early Bronze Age	In situ jar eroded from surface, probably a EB grave?
2017	Alan 2	Hellenistic, Roman, Late Roman, Middle Byzantine	Cluster of ceramic and tile, probably a farm building
2017	Alan 3	Early Bronze Age	Cluster of obsidian fragments
2017	Alan 4	Roman, Late Roman	Cluster of ceramic and tile
2017	Nokta 4.1	Byzantine?	Column fragment
2017	Alan 5	Archaic, Roman, Late Roman	Cluster of ceramic and tile
2017	Alan 6	Byzantine	Cluster of ceramic, probably a domestic or church structure
2017	Nokta 6.1	Byzantine?	Cluster of 6 decontextualised architecture fragments
2017	Nokta 6.2	Byzantine	Column fragment
2017	Alan 7	Hellenistic, Late Roman	Cluster of ceramic
2019	Alan 1	Hellenistic	Cluster of ceramic and tile
2019	Alan 2	Chalcolithic, Early Bronze I	Cluster of ceramic, possible EB settlement or necropolis
2019	Alan 3	Chalcolithic, Early Bronze I?	Cluster of ceramic and obsidian, possible EB settlement of necropolis
2019	Alan 4	Roman	Cluster of ceramic and many tiles
2019	Alan 5	Archaic	Cluster of ceramic and many tiles
2019	Nokta 5.1	Roman, Late Roman	Fragments of ceramic vessels, uncovered by agricultural activity, probably grave
2019	Nokta 5.2	Chalcolithic, Early Bronze I?	Stray find of polished stone axes
2019	Alan 6	Archaic, Roman	Cluster of ceramic and many tiles
2019	Alan 7	Late Roman, Ottoman	Cluster of ceramic and many tiles
2019	Alan 8	Late Ottoman?	Architecture remains near old road, probable stone cistern

RESULTS FROM DRONE SURVEY 2019

Drone-based high-resolution image capture and advanced image analysis is beginning to offer alternative means to collect initial survey data for find and site distribution in landscapes of archaeological interest (Orengo and Garcia-Molsosa 2019). Less time was available for drone flight than originally hoped in 2019; only one day of flying was completed, which did not allow for the testing of small-scale find counting. This was sufficient, however, to capture enough data to allow the creation of high-resolution (~ 3cm per pixel) orthophotographs and digital elevation model of the entrance to the Panormos harbour region. These will be used to test new image analysis techniques to detect linear features, and provide base-maps for the final publication of find distributions. In addition, oblique photographs taken from the drone, provide striking visual clues as to the environmental affordances of settlement in this part of the Milesian peninsula and allow us to imagine how the sea- and landscapes have changed in the absence of direct geoarchaeological data (see figure 9).

Report on the photographic exhibition 2019

An exhibition of archival photographs, mostly black and white, was developed by the Panormos team in 2018 and 2019. The exhibition was hosted by the Museum of Classical Archaeology in Cambridge from November 2018 to February 2019 and subsequently transferred to the Milet Museum during May 2019 as part of the Müze Haftası. The exhibition was entitled “Layers of Landscape: Visions of the Changing Milesian Peninsula” / “Peyzaj Katmanları: Değişen Milet Yarımadasının Görünümleri” and attempted to show different visual perspectives on Milesian peninsula and the changes it has seen since the beginnings of archaeological research in the region.

BİBLİOGRAPHY

ATTEMA, P. A., BINTLIFF, J., VAN LEUSEN, M., BES, P., DE HAAS, T., DONEV, D., et al. (2020). A guide to good practice in Mediterranean surface survey projects. *Journal of Greek Archaeology* 5: 1–62.

KALAITZOGLU, G. (2009). Die milesische Halbinsel in prähistorischer Zeit und ihr westanatolisches Umfeld. Habilitationsschrift; Ruhr-Universität Bochum.

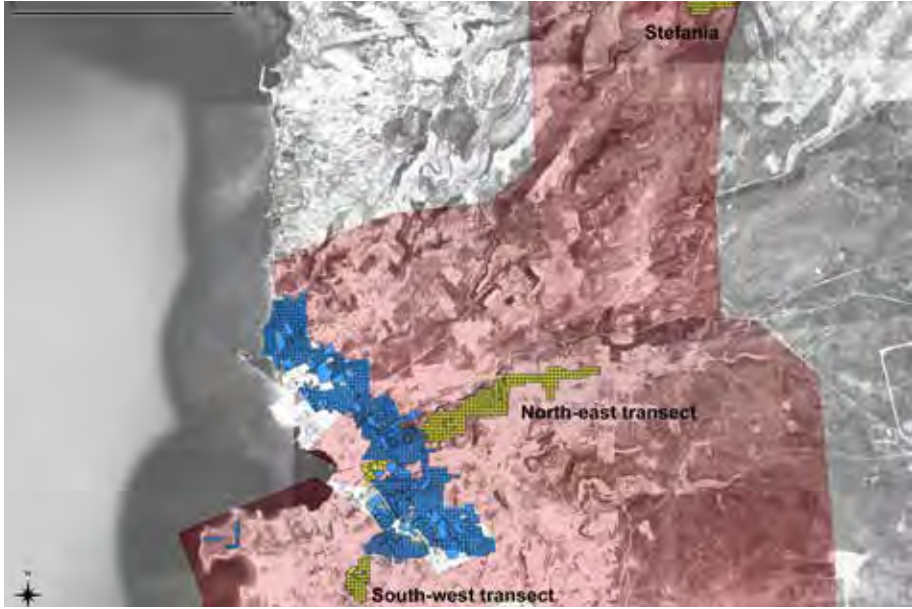
NIEMEIER W.-D. (2007). Milet von den Anfängen menschlicher Besiedlung bis zur Ionischen Wanderung, in: J. Cobet – V. von Graeve – W.-D. Niemeier – K. Zimmermann (eds.), *Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme*, Panionion-Symposium Güzelcamli 26. Sept. bis 1. Okt. 1999, *Milesische Forschungen* 5. Mainz: 3–18.

ORENGO, H. A. – GARCIA-MOLSOSA, A. (2019). A brave new world for archaeological survey: Automated machine learning-based potsherd detection using high-resolution drone imagery, *Journal of Archaeological Science* 112: 105–13

RATCLIFFE, J. H. (2000). Aoristic analysis: the spatial interpretation of unspecific temporal events. *International Journal of Geographic Information Science* 14: 669–679.

STRUPLER, N. – T. C. WILKINSON (2017). Reproducibility in the field: transparency, version control and collaboration on the Project Panormos Survey. *Open Archaeology* 3: 279–304. doi:10.1515/opar-2017-0019

WILKINSON, T.C. and SLAWISCH, A. (2020) An agro-pastoral palimpsest: New insights into the historical rural economy of the Milesian peninsula from aerial and remote-sensing imagery. *Anatolian Studies* 70: 181–206. doi:10.1017/S0066154619000164

Resim 1: Map: Location of field-walked tracts; 2019 in yellow.

Resim 2: Map: Average pottery counts (weighted by visibility): blue is lowest density, green-yellow middle and red highest.

Resim 3: Map: Distribution of datable/diagnostic Bronze Age (or earlier) finds.

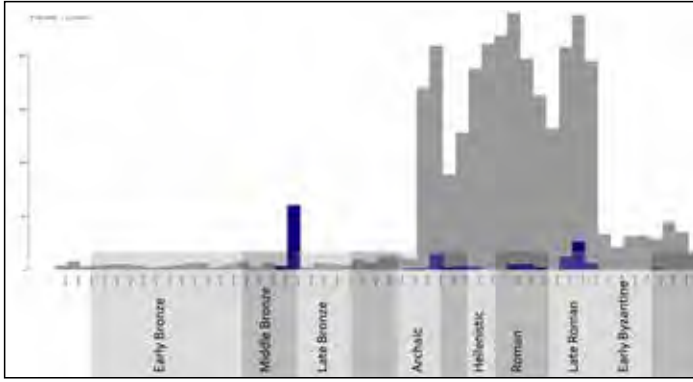
Resim 4: Photo: LC/EBA chaff-tempered and burnished pithos fragment (19PS170).

Resim 5: Photo: Obsidian flake or broken end section of sickle blade (19PS343).

Resim 6: Photo: Sharp-end of broken polished axe-head (19PS353).

Resim 7: Chart: Aoristic distribution of datable finds from survey (up to 2019 season) as 100 year bins.

Resim 8: Map: Distribution of areas of interest (AOIs) identified in 2015, 2017 and 2019 seasons.

Resim 9: Photo: Oblique aerial image of entrance to Panormos harbour taken with UAV.

MOKİSSOS/VİRANŞEHİR 2020 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI, BELGELEME VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

Yusuf ALTIN*

B. Tolga UYAR

Can ERPEK

Selin KÜÇÜK

YERLEŞİMİN KONUMU

Yerel olarak ‘Viranşehir’ ya da ‘Örenşar’ ismiyle bilinen arkeolojik kalıntılar 3285 m. yüksekliğindeki Hasan Dağı’nın kuzey batı eteklerinde, Aksaray İl Merkezinin yaklaşık 27 km. güneyinde yer alır¹. Helvadere Beldesi’nin hemen üzerindeki yüksek ve korunaklı vadede gizlenmiş bu kalıntılar doğal bazalt bloklarıyla kabaca inşa edilmiş konutlar ve düzgün kesme taştan yapılmış anıtsal mezarlar, kiliseler ve sarnıçlardan oluşmaktadır (Resim: 1-2). Viranşehir (yıkık, harap şehir) olarak anılmasına rağmen yerleşim günümüzde tarihi Kapadokya bölgesinin bilinen en iyi korunmuş ve en büyük Doğu Roma kentidir (M.S. 6. yüzyıl).²

YERLEŞİMİN ADI VE TARİHÇESİ

Viranşehir kalıntıları bilim dünyasında ilk olarak 19. yüzyıldaki batılı seyyahların gezi anıları ve 20. yüzyılın başlarındaki bilim adamlarının araştırma raporları sayesinde tanınmaya başladı. Başlangıçta Viranşehir yerleşiminin Nora ya da Neroassos adıyla bilinen Helenis-

* Yusuf ALTIN, Aksaray Arkeoloji Müzesi Müdürü Kazı Başkanı, , Hacılar Harmanı Mah. Konya Caddesi 5. Bulvar 5719 Sokak No: 16 Merkez/AKSARAY.

Doç. Dr. B. Tolga UYAR., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. e-posta: tolgauiyar@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0893-3193.

Araş. Gör. Dr., Can ERPEK Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. e-posta: canerpek@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2096-0725.

Selin KÜÇÜK, Mimar, İzmir Bilimpark İTOB OSB Mah 10032 Sok. No:2 Menderes/İzmir, info@fieldtech.com.tr.

1 Aksaray İli, Helvadere beldesinde bulunan Mokissos/Viranşehir sit alanında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 13.07.2020 tarih ve E.496961 sayılı yazısı ile, Yüzey Araştırması Başkanı Aksaray Müze Müdürü Yüksek Sanat Tarihçi Yusuf ALTIN, kazı yürütücüsü Müze Araştırmacısı Ferhat KARADAĞ, diğer uzmanlar ve müze personeli, (TYP li işçiler) katılımıyla birlikte: Çalışmanın bilimsel danışmanı; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Besin Tolga UYAR ve ekibi; Sanat Tarihi Bölümünden Arş. Gör. Dr. Can ERPEK, bölüm öğrencisi Caner BÜKTEL ile FieldTech Mimari Mühendislik firmasından Mimar Selin KÜÇÜK, Harita Mühendisi Mehmet Serhat AYDEMİR ve Mekatronik Mühendisi Şafak TURAN’ın katılımı ile 07.08.2020 tarihinde başlamış ve 29.09.2020 tarihinde tamamlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na, kazı iznini veren Genel Müdürlüğe, Kazılar Daire Başkanlığı’na ve Kazılar Şubesi yetkililerine, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Aksaray Arkeoloji Müzesi’ne desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

2 Equini Schneider E., Spanu M., Morselli C., Vismara C. “Varia Cappadocia,” *Archeologia Classica* 49 (1997): 101-209; Berger, A. “Viranşehir (Mokissos), eine byzantinische Stadt in Kappadokien,” *Byzantinische Zeitschrift* 48 (1998): 349-429; Berger A., “Mokissos – eine kappadokische Fluchtsiedlung des sechsten Jahrhunderts,” *New Cities in Late Antiquity. Documents and Archaeology*, ed. Efthymios Rizos, (Turnhout, 2017), 177-188.

tik dönem kalesi olduğu düşünüldü. Tarihi kaynaklar bu kalenin M.Ö. 320 yılında Orkynia savaşında Kapadokya kralı Eumenes'in Antigonos I Monohtalmos (Tek Gözlü Antigonos) karşısında aldığı ağır yenilgi üzerine sığındığı yer olduğunu aktarmaktadır.³ Uzak geçmişe dayanan bu Nora ismi günümüz halk tasavvurunda ve bölgesel yayınlarda halen Viranşehir harabeleriyle bağdaştırılsa da aksi bilimsel veriler nedeniyle bu şüpheli yer saptaması bilim dünyasında genel olarak kabul görmemiştir.⁴ Bununla beraber, Viranşehir harabelerinin tarihi kimliğinin tespitinde en akla yatkın görünen buranın 6. yüzyıla tarihlenen Mokissos adlı bir Bizans kenti olduğu görüşüdür. 1930 yıllardan günümüze kadar konunun uzmanları arasında geçerliliğini koruyan bu sav Bizanslı vakanüvis Prokopios'un anlatımına dayanır. Yazar kenti ve kuruluşunu şöyle betimler:

Kapadokya'da, ovada Mokissos adında bir kale vardı, o kadar haraptı ki, kısmen yıkılmış, kısmen de yıkılma tehlikesi altındaydı. İmparator Iustinianos bunu tümüyle yıktırdı ve kalenin batısındaki dik, çok yüksek ve ulaşılması güç yere dev bir sur inşa ettirdi. Ayrıca çok sayıda kilise, imaret ve halka açık hamamlar ve kentin zenginliğini yansıtan başka yapılar inşa ettirdi. Mokissos daha sonra Metropolis mertebesine de yükseltildi ki Romalılar geniş bir bölgenin en önemli kentini böyle adlandırdılar. (Prokopios, 5.4.15–18).⁵

Diğer muhtelif tarihi kaynaklarda da kentin İmparator I. Iustinianos (527-65) dönemindeki politik ve dini öneminden söz edilmektedir.⁶ Mokissos bu dönemde Kapadokya III olarak adlandırılan eyaletin başkenti (*metropolis*) ve aynı zamanda Kızılırmak'ın güneyinde bulunan kilise hiyerarşisinin kontrolündeki geniş yetki alanının yönetim merkezi yapılarına (hamamlar, imaretler) ve devasa kent surlarına dair günümüzde toprak üstünde belirgin bir arkeolojik bulguya rastlanmaz. Buna rağmen Viranşehir'deki tarihi yerleşimin mimari ve kentsel özellikleri yazılı kaynaklarda sözü geçen Mokissos kentinin 6. yüzyıldaki tarihi bağlamıyla uyum içindedir.

2020 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

2020 yılı çalışmaları, 2021 yılında başlayacak Mokissos Antik Kenti kazısı, koruma ve restorasyon uygulamalarının teknik ve bilimsel altyapısının oluşturulması ve ören yerinin ziyarete uygun hale getirilmesine yönelik faaliyetlerdir. Haritalamaya ilişkin çalışmalar iki temel bölümden oluşmaktadır bunlar; fotogrametri ve jeodezi çalışmalarıdır.

Fotogrametri

2020 çalışmaları sırasında havadan ve yerden belgelemede GNSS, Robotik Total Station, Ergo Field ve drone gibi teknolojiler kullanılmıştır. Bu kapsamda Hava Fotogrametrisi üretim aşamaları aşağıdaki gibidir:

- 3 Berger, "Viranşehir," 416, dipnot 143'te Antik Çağ yazarı Diodoros'a dayandırarak.
- 4 Berger, "Viranşehir," 420-22.
- 5 Prokopios, Περὶ Κτισμάτων V-1, 15-18
- 6 Berger, "Viranşehir," 422 ve sonraki sayfalar.

1. Çalışma Alanının Belirlenmesi ve Yer Kontrol Noktalarının Planlanması
2. Yer Kontrol Noktalarının Tesisi ve Ölçümleri
3. Uçuş Planının Hazırlanması ve Uçuş Detayları
4. Hava Fotoğraflarının Analizi ve Çözümlemesi
5. Hava Fotoğrafları Kullanılarak Vektörel Verilerin Elde Edilmesi (Kıymetlendirme Çalışmaları)

Mokissos Antik Kenti'ni kapsayan yaklaşık 200 ha alan "KMZ" dosya formatında alınmış, uçuş için 250 ha olarak genişletilmiştir. Hâlihazır harita yapımında kullanılacak altlık uçuş için 250 m.'yi geçmeyecek şekilde, 60 m. ve altı uçuşlar için 100 m.'yi geçmeyecek şekilde homojen olarak, olabildiğince açık görüş alanında planlanmıştır. YKN (Yer Koordinat Noktası) tesisinden sonra tahribat olasılığından dolayı ekstra noktalar ile birlikte 100 adet YKN planlanmıştır. Planlamalar Google Earth yazılımında yapılmıştır.

Planlanan YKN'ler sahaya apliance edilerek çalışma alanına zarar vermeyecek şekilde geçici olarak tesisleri yapılmıştır. Tesislerin üzerleri planlanan şekilde numaralandırılmış, merkez noktaları beyaz renk sprey boya ile boyanmıştır. Yer Kontrol Noktalarının ölçümleri RTK (Gerçek Zamanlı Kinematik) ölçüm tekniği ile Büyük Ölçekli Harita ve Harita Bilgileri Üretim Yönetmeliği hükümleri temel alınarak yapılmış, RTK ölçümleri için Spectra Marka Epoch 50 model GNSS alıcıları kullanılmıştır. 100 adet YKN tesisi ve ITRF96 DOM 33-3 Derecelik Koordinat sisteminde ölçümleri yapılmıştır.

Uçuş planı, belirlenen 250 ha alan için yatay olarak DJI GSPro uygulamasında planlanmıştır. Alan dikey olarak 2.200 m. yatay olarak 1.400 m.'dir. Uçuşlar saat 11.00 ile 14.00 saatleri arasında 115 m. yükseklikten yapılmıştır. Bu da 3.2 cm./px Yer Örnekleme Aralığına (YÖA) denk gelmektedir. Oluşturulan ortofoto ortalama 2.91 cm./px YÖA'dır ve uçuşta toplam 2800 adet fotoğraf çekilmiştir.

Yapılan uçuşlar Pix4D Mapper yazılımında çözümlenmiş, ilk olarak fotoğrafların kalibrasyonu ve optimizasyonu gerçekleştirilmiştir. Havai nirengi hesapları ve dengelemesi yapılmış, Nokta Bulutu ve Mesh model üretimi ardından DEM verisi (Sayısal Yükseklik Modeli) ve Ortofoto üretimi gerçekleştirilmiştir (Resim: 3-4).

Yukarıda bahsedilen çalışmalar dışında mimari yapılarda 3B modelleme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Kemerli kilisenin 3B modellenmesi için yerden ve havadan fotoğraflar 3 farklı teknikle yüzde 85'e 75 bindirme ile çekilmiştir. Uçuş için öğle saatleri olmasına dikkat edilmiştir. İlk olarak havadan tek izgara nadir olarak fotoğraflar çekilmiş; ikinci olarak çift izgara oblik uçuş yapılmış; son olarak havadan dairesel olarak kemerli kilise çevresinden oblik uçuş yapılmıştır. Havadan uçuşlara ek olarak yerden havadan görünmeyen yerlerden fotoğraflar çekilmiş ve ortak noktalardan birleştirilmiştir. Model oluşturulurken Pix4d, Meshroom, Blender yazılımları kullanılmıştır. Yüksek çözünürlüklü ortofotolar üzerinden,

günümüze ulaşan mimari yapıların taş planlarının çizimleri ve belirlenen yapıların cephe çizimleri de devam etmektedir (Resim: 5).

Jeodezik Ölçüm

Jeodezik Ölçüm Çalışmalarını tamamlamak için gerekli iş kalemleri Büyük Ölçekli Harita ve Harita Bilgileri Üretim Yönetmeliği hükümleri temel alınarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır;

1. Nirengi - GPS Statik Ölçümleri
2. Nirengi - Geometrik Nivelman Ölçümleri

Kazılarda kullanılmak üzere, alanda belirlenen on sabit noktaya pilye tesisi gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf: 11-12). 10 Adet Nirengi Noktası, Google Uydu Görüntüsü yardımı ile incelenmiş ve Eş Zamanlı Statik Ölçüm Planlaması yapılmıştır.

Hassas koordinatların elde edilmesi amacı ile Nirengiler arasından orta kısımlara gelecek olan 2 adet Nirengi (M04 ve M08) seçilmiş olup bu nirengilerle TUSAGA Aktif CORS Sistemine dâhil 3 CORS İstasyonu (Aksaray – Niğde – Nevşehir) 7 saat GPS Statik oturumu gerçekleştirilmiştir. (NEVSEHIR – AKSARAY – NIGDE – N04 – N08 (Oturum 0/0) (7 Saat)

Nivelman ölçümleri kapsamında 10 Adet Nirengi Noktası, Google Uydu Görüntüsü yardımıyla incelenmiş, saha istikşafı ardından Nivelman Kanavası oluşturulmuştur (Resim: 6).

Nivelman Kanavasında da görüldüğü üzere M04 – M05 – M08 – M09 – M10 – M07 – M06 – M04 Nirengi noktaları arasında GİDİŞ-DÖNÜŞ ölçümleri ile Lup çalışması yapılmıştır. M01 – M02 – M03 Nirengi Noktalarında sadece GİDİŞ-DÖNÜŞ Ölçümleri yapılarak Geometrik Nivelman Ölçümleri tamamlanmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmaların ardından zarar görmelerini engellemek amacıyla pilyelerin üzerleri toprak ile kapatılmıştır.

Mimari İnceleme, Belgeleme, Çevre Düzenlemesi ve Alt Yapı

Bilimsel araştırma çalışmaları kapsamında sit alanı içi ve çevresinde özellikle mimari yapıların tespitine yönelik araştırma yürüyüşleri gerçekleştirilmiştir. 1990'li yılların başlarında Albrecht Berger yönetiminde başlayan yüzey araştırmalarında tespit edilen ve harita üzerinde gösterilen mimari yapılar bugün sit alanı sınırları içerisinde kalmaktadır.⁷ Sit alanının çevresinde yapmış olduğumuz araştırma yürüyüşleri sırasında haritada görülmeyen yapılar tespit edilmiş, yapıların yerleri kaydedilerek, fotoğraflanmışlardır. Bu da yerleşimin bugünkü sit sınırlarından daha geniş bir alana yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu sezon gerçekleştirilen bir diğer faaliyet arkeolojik kalıntıların korunması ve ziyaretçilerle buluşturulması kapsamında, ören yerinin giriş kapısı, giriş ve yönlendirme tabelalarının

7 Berger A., "Survey in Viranşehir (Mokissos)," 13. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2 (Ankara, 1995); A.g.y., "Survey in Viranşehir (Mokissos)," 14. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1 (Ankara, 1997)

hazırlanarak yerlerine yerleştirilmesidir. Kent içerisinde ayrıca kısa ve uzun gezi güzergâhları olarak adlandırdığımız iki güzergâh belirlenmiştir. Bunlardan yaklaşık 1500 m. uzunluğa sahip kısa güzergâh oluşturulmuş ve temizlenmiş, bu güzergâh üzerindeki sekiz noktaya hazırlanan Türkçe ve İngilizce bilgilendirme tabelaları ve kent haritaları yerleştirilerek, harita üzerinde ziyaretçinin nerede bulunduğunu gösteren işaretler konulmuştur (Resim: 7-8).

Bilimsel ve teknik altyapı çalışmaları dışında, Helvadere sınırları içerisinde ören yeri-ne yaklaşık 2 km. uzaklıktaki kullanılmayan belediye hizmet binasının on yıl süreyle kazı evi ve depo olarak kullanılması için belediye meclisinde karar alınmış, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yapının tahsisi gerçekleştirilmiştir.

Kazı çalışmalarının verimli şekilde devam etmesi noktasında önemli noktalardan biri araç yolunun düzenlenerek kente ulaşımın sağlanabilmesidir. 2020 yılı çalışmaları kapsamında araç/servis yolu olabilecek güzergâhlar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bugün Demirkapı olarak bilinen yol ziyaretçi karşılama merkezi ve yaya yolu, kentin kuzeybatısından başlayıp *akropolis*e kadar ulaşan yol ise araç/servis yolu olarak düşünülmüştür.

Antik kentin arkeolojik önemi, yaklaşık 200 hektarlık bir alana yayılımı ve anıtsal mimaris-i göz önüne alındığında, arkeolojik kazıların altyapı çalışmaları arasında en öncelikli olan kazı ekibinin, araç gereç ve teçhizatın kazı alanına ulaşımıdır.

Yeni bir yol açmanın, antik kent içerisinde ki kalıntılara zarar verme riskini ortadan kaldırmak amacıyla kentin batısında yer alan ve geçmişte de ulaşım amacıyla kullanılmış ancak bugün harap vaziyetteki antik yol güzergâhını takip eden geniş patikanın kullanılması düşünölmektedir. Mevcut patika yolun ortalama genişliği 4 m. olup uzunluğu ise 555 m.'dir.

Antik kentin turizm potansiyeli göz önüne alındığında, arkeolojik kazılar ve buna bağlı çevre düzenlemeleri arasında öncelikli olanlardan biri de sit alanının ziyaretçiler için rahat bir şekilde ulaşılabilir hale getirilmesidir. Sit alanında 2020 yılında başlattığımız bilimsel yüzey araştırmaları ile birlikte ve ulusal basındaki haberlere de bağlı olarak ziyaretçi sayısı her geçen gün artmaktadır. Türk Tarih Kurumu destekli 12 aylık kazılar listesine de dahil edilmiş olan Mokissos arkeolojik projesi kapsamında bu altyapı çalışmasının gerçekleştirilmesi yerel ölçekte ekonomik sürdürülebilirliğe de somut bir katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Yaya Yolu Projesi, on dokuzuncu yüzyıldan beri antik kentin kuzeyindeki 'Demir Kapı' olarak bilinen ve Helvadere ile Mokissos'u birbirine bağlayan, ancak sonradan yapılan hafriyatla bir miktar genişletilmiş ancak bu nedenle de gevşek ve tehlikeli hale gelmiş olan doğal patika güzergâhı üzerinde kurgulanmıştır.

2021 çalışmalarında yol düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi ve kazı evi onarımı başlıca çalışmalardan olacaktır.

İLK DEĞERLENDİRMELER

Mokissos'un en belirgin özelliği sivil konut mimarisidir. Sit alanındaki 1000'den fazla kısmen korunmuş ev, Kapadokya bölgesinde Geç Antik ve Erken Orta Çağ'daki (4.-7. yüzyıllar) dinamik sosyal ve ekonomik yaşamın en bariz arkeolojik kanıtlarıdır. Elbette Viranşehir'deki bu yerleşimin konut mimarisi Anadolu ve Doğu Akdeniz coğrafyasında eşsiz değildir: Likya, Kilikya, Likaonya, Suriye ve diğer bölgelerde de aynı dönemlere tarihlendirilebilecek benzer örnekler var. Ancak, yapım tekniği açısından Mokissos'a en yakın karşılaştırma, Albrecht Berger'in dikkat çektiği Karacadağ'da (Konya) bulunan Dağören ve Gölören kalıntıları Mokissos'la çağdaş ve bu anlamda yedinci yüzyıl mülteci yerleşimlerinin özelliklerini taşıyan örnekler olabilir.⁸ Gerçekten de Bizans İmparatoru Iustinianos altıncı yüzyılda imparatorluğun sınırlarını güçlendirdiğinde, sınır, Kapadokya'nın çok ötesinde, doğuya çok daha uzaktı. Ancak yedinci yüzyılın başlarındaki Pers Savaşları ve ardından Arap Halifeliğinin genişlemesiyle Kapadokya tehdit altına girdi ve yedinci yüzyılın ortalarından itibaren yer yıl tekrarlanan düzenli İslam akınlarına sahne oldu. Albrecht Berger'in belirttiği gibi, Mokissos/Viranşehir'de olduğu kadar Likaonya platosundaki Karadağ/Binbirkilise'deki yerleşim birimlerinin oluşması, İslami fetihlerin yarattığı göç olgusunun bir sonucu olabilir.

Yine de bu Viranşehir'deki sivil konutlarda karşımıza çıkan kaba yapım tekniğini ancak kısmen açıklayabilir. Anadolu'da ya da Doğu Akdeniz'de tamamen doğal halinde, yani hiç yontulmadan kullanılmış, devasa taş bloklarının kullanıldığı bu ölçekte benzer başka bir yerleşim mevcut değildir. İlk bakışta Mokissos doğrudan fiziksel çevre ve inşaat sahasının jeolojisi tarafından şekillenmiş yerel mimariyi yansıtan bir örnek gibi gözüküyor. Doğal halindeki kaba ve büyük taş blokların benzer kullanımına güney Yunanistan'daki Mani bölgesindeki bazı kaba kilise inşaatlarında da rastlıyoruz, ancak bunlar da münferit örnekler ve bir yerleşimin, bölgenin ya da dönemin tümüne özgün değil. Sivil mimari anlamında, tuhaf arkaik biçimler ve yapım teknikleri, Mokissos'un gerçek mimarlar ve mühendisler yerine bölgesel inşaatçılar tarafından yerel olarak planlandığını ve inşa edilmiş olabileceğini düşündürüyor. Bununla birlikte, Viranşehir'de sivil konutların oluşturduğu mahallelerin nüfus yoğunluğu ve çok geniş yayılımlarıyla Bizans dünyasında eşi benzeri yok ve tam da bu nedenle sadece kapsamlı bir arkeolojik kazı çalışmasıyla tanımlanıp anlam kazanmaları mümkün olacak.

KAYNAKÇA

Berger, A. "Viranşehir (Mokissos), eine byzantinische Stadt in Kappadokien," *Byzantinische Zeitschrift* 48 (1998): 349–429.

Berger A., "Mokissos – eine kappadokische Fluchtsiedlung des sechsten Jahrhunderts," *New Cities in Late Antiquity. Documents and Archaeology*, ed. Efthymios Rizos, (Turnhout, 2017), 177–188.

8 Berger A., "Mokissos – eine kappadokische Fluchtsiedlung," 178

Berger A., “Survey in Viranşehir (Mokissos),” *13. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2 (Ankara, 1995).

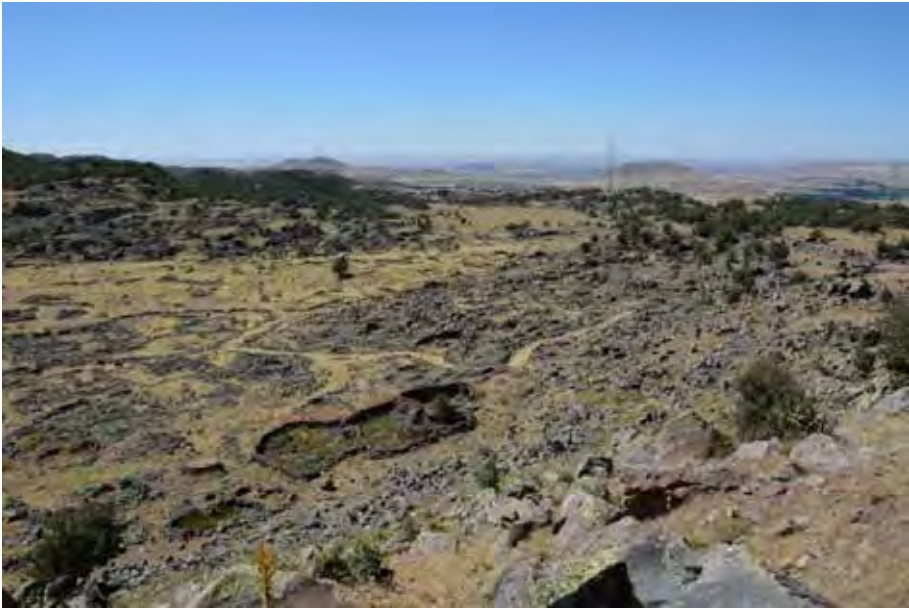
Berger A., “Survey in Viranşehir (Mokissos),” *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2 (Ankara, 1997).

Equini Schneider E., Spanu M., Morselli C., Vismara C. “Varia Cappadocia,” *Archeologia Classica* 49 (1997): 101-209.

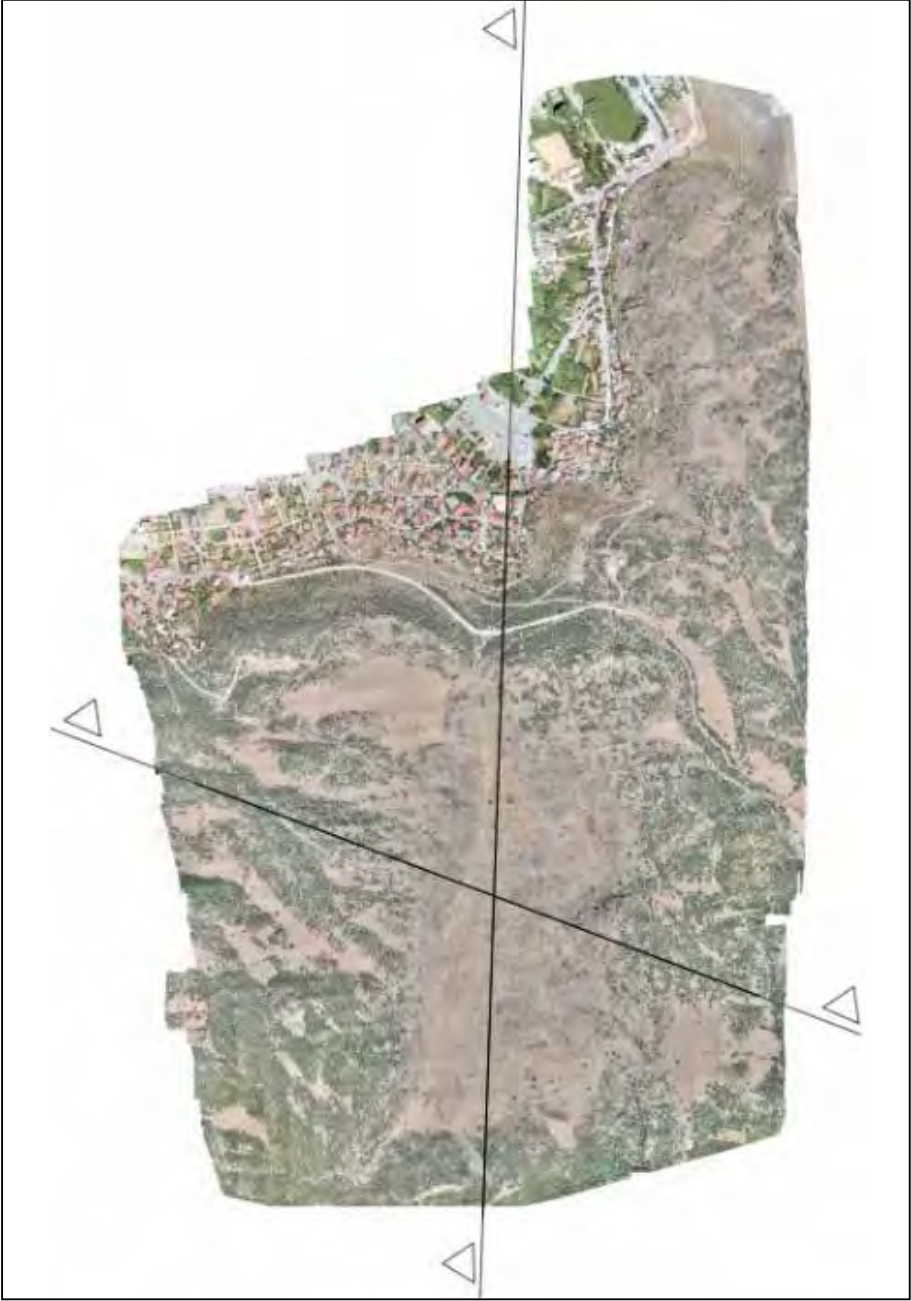
Prokopios, Περὶ Κτισμάτων VI 15-18 (Yapılar, orijinal metin).

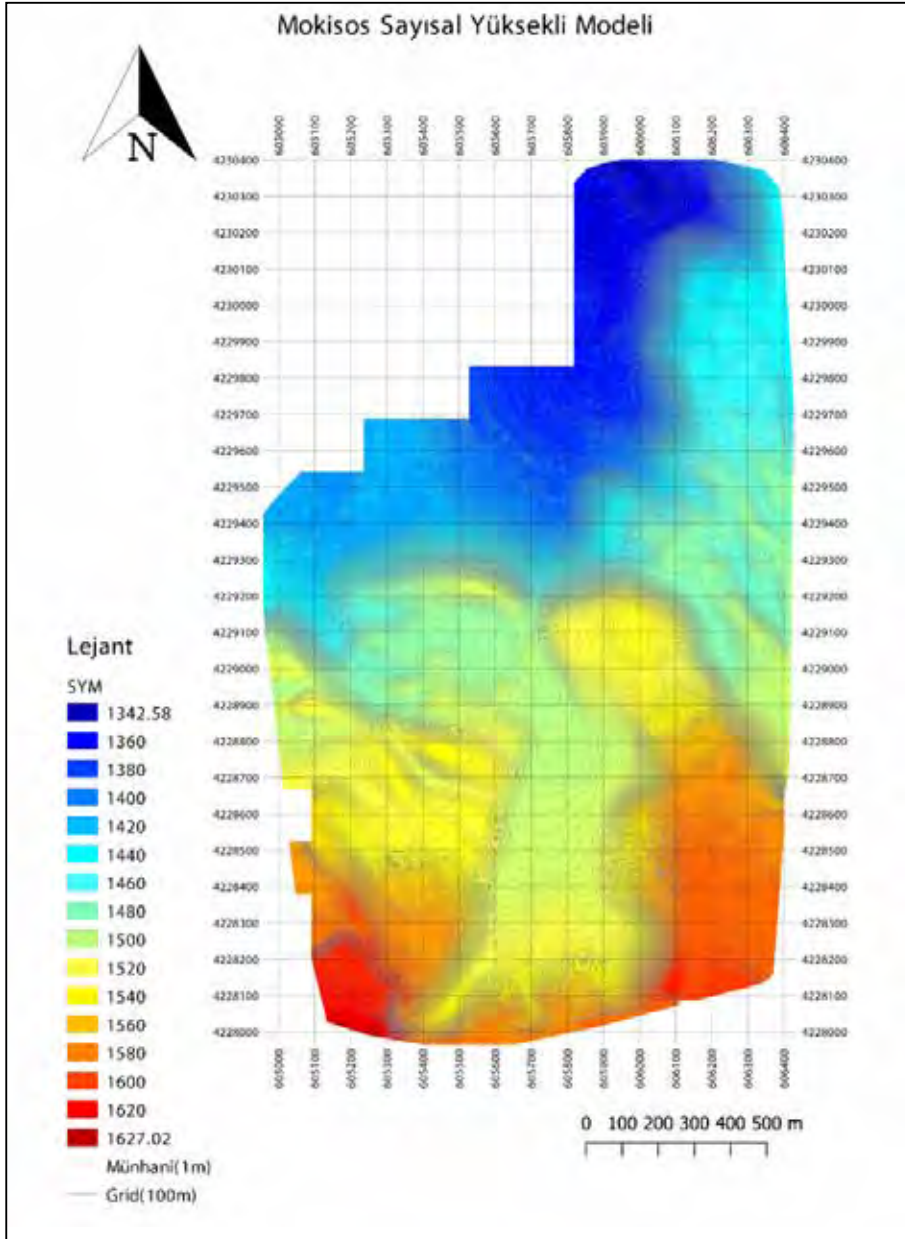
Resim 1: Mokissos Antik Kenti genel görünüş

Resim 2: Mokissos Antik Kenti genel görünüş

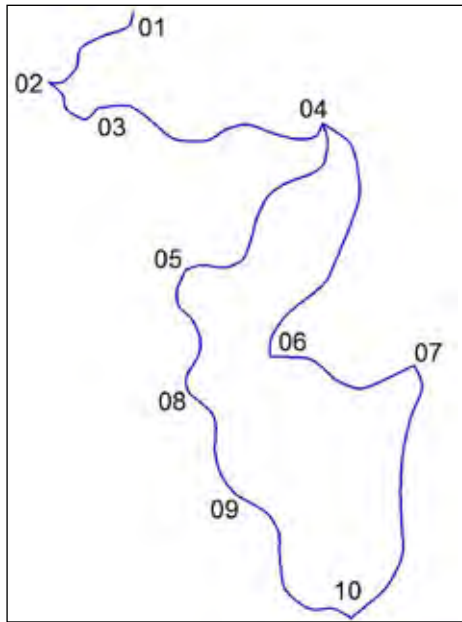
Resim 3: Mokissos Antik Kenti ortofoto

Resim 4: Mokisos sayısal yükselti modeli

Resim 5: Kemerli Kilise 3B model

Resim 6: Nivelman Kanvası

Resim 7: Gezi güzergâhı temizlik ve düzenleme çalışmaları

Resim 8: Ören yeri giriş kapısı

MUĞLA MENTEŞE İLÇESİ PİSYE- PLADASA KOİNONU YÜZEY ARAŞTIRMASI – 2019¹

Ufuk ÇÖRTÜK*

Şahin GÜMÜŞ

Ali Diren KAYA

2019 yılı araştırmalarımız koinonu oluşturan diğer kent Pladasa üzerine yoğunlaşmıştır. Yerleşime ait önceki yıllarda yapılan kent planındaki eksik ve hataların giderilmesine yönelik çalışmalarımız kentin daha anlaşılır ve doğru planının elde edilmesini sağlamıştır. Ayrıca Pladasa territoriumunda Sarnıç Mahallesi (Köyü) çevresi ve Akbük Koyu'nda bu yıl yüzey araştırması yapılmıştır. Özellikle koinon için büyük öneme sahip Akbük Koyu'nda yapılan araştırmada yazıtlarda geçen liman ve tersane yapısı olabilecek izler taranmıştır². Ancak koyda yer alan ve giderek artan yapılaşma nedeniyle alanda neredeyse hiç kültür varlığı izi görülememiştir. Sadece koyun güneyinde sahilde yüzeyde yoğun seramik parçaları ve birkaç duvar izi ancak görülebilmekte ki, bu izlerin ne tür bir yapıya ait olabileceğini söylemek çok zordur. Ayrıca Yeşilyurt Mahallesi'nde eski yerleşim ve tescilli konutların olduğu modern yerleşimde de kısa bir araştırma gerçekleştirilmiş ancak eski yerleşim dokusunda Pisye kentine ait olabilecek geçmiş yıllarda kayıt altına alınmış yazıtlar dışında devşirme malzeme görülememiştir (Resim: 1). Araştırma alanımız içinde bulunan Zeytinköy ve Dağpınar mahallelerinde bölgeyi tanıyan kişilerle görüşülmüş kalıntı olabilecek alanlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Zeytinköy'de Pisye-Pladasa koinonu içerisinde geçmiş yıllarda tarafımızdan tespit edilen etrafı herhangi bir surla çevrelenmeyen bir veya birkaç odadan oluşan mekânlardan oluşan rustik karakterli kırsal yerleşim alanı olan Çölasarı tarafımıza

* Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ÇÖRTÜK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/Türkiye.
Öğr. Gör. Dr. Şahin GÜMÜŞ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/Türkiye.
Ali Diren Kaya, Arkeoloji Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/Türkiye.

1 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Bölümü çalışmaları kapsamında yürüttüğümüz 2019 yılı yüzey araştırmalarına verdiği izinle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürü borç biliriz. Ayrıca Muğla Menteşe ilçesi Belediye Başkanlığı nezdinde Başkan Sayın Bahattin GÜMÜŞ ve Başkan Yardımcısı Sayın Mehmet GÜVEN'e vermiş oldukları önemli lojistik destek ve katkı için teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmalarımız boyunca gösterdikleri ilgi ile araştırmalarımıza bilimsel katkı sağlayan Bakanlık temsilcisi Gülseren BOZ'a teşekkür ederiz. Ayrıca araştırmaya katılan ve tüm özverileriyle çalışan arkeoloji öğrencileri Serap TOPALOĞLU ve Ali DİREN AKKAYA'ya teşekkür borçluyuz. Çalışmamız sırasında tespit edilen kaçak kazı alanları konusunda gerekli hassasiyeti gösteren ve araştırmamıza destek veren Muğla Müze Müdürlüğüne ve uzmanlarına ayrıca teşekkür etmemiz gerekir.

2 Pladasa'nın territoriumu kuş uçuşu 4 km kadar güneyindeki Akbük Koyu'na kadar uzanmaktadır ki bu alanda Pladasa'ya ait bir liman ve bir tersane bulunuyor olmalıdır. MÖ 3. Yüzyıla tarihlenen Pisyelilerle birliktaki Pladasalılar'a, tersane (Neoria) inşaatı için bağış listesi içeren yazıt, Pladasa'nın, bugün Akbük Koyu'nu da içine alan bir territoriuma sahip olduğunun delili olarak durmaktadır Varinlioğlu 1997, 297-307.

gösterilmiştir³. Zeytinköy ve Dağpınar Mahallelerindeki alanların 2020 çalışma programında belgelenmesi planlanmaktadır.

PLADASA:

Pladasa yerleşimi ile ilgili en erken verilerden biri Pisye (Yeşilyurt) Aslanlı Mevkii'nde tespit edilen yazıttır⁴. Keramos'tan Çine Çayı'na doğru seyahatleri sırasında Sarnıç Mahallesi'ndeki kalıntılardan ilk söz eden W. R. Paton ve J. L. Myres olmuştur⁵. 1950'li yıllarda Avrupalı gezginler tarafından yapılan Karia'daki araştırmalarda Sarnıç'taki duvar kalıntılarından daha detaylı bahseden diğer araştırmacılar P. M. Fraser ve G. E. Bean'dir⁶. 1990'lı yıllarda bu bölgede yapılan epigrafik araştırmalar, bölgenin bilinmezliği ve tarihsel sürecine önemli katkılar sağlamıştır ki, Pladasa kentinin lokalizasyonu 1990 yılında bulunan bir yazıt ile ancak yapılabilmıştır⁷. Bu bilgiden yola çıkan araştırmacılar Keramos'un yaklaşık 11 km kuzeydoğusunda, Gökova Körfezi'nin kuzeybatısında yer alan Sarnıç'ta bulunan kalıntıların Pladasa Antik Kenti ile tanımlanması gerektiğini ortaya koymuşlardır⁸.

Pladasa yerleşimi testimoniasına yönelik antik metinlerde bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte, kent isminin geçtiği bilinen en erken doküman MÖ 5. Yüzyıl Atina Vergi Listeleri'dir⁹.

Antik kent kalıntıları, köyün kuzeyinde yükselen Marçalı Dağlarının uzantısı ince uzun tepe düzlüğü ve güney yamaçlarına yayılmıştır. Kent akropolünün yer aldığı tepe doğu batı yönlü ve yaklaşık 550 m uzunluğunda ve kuzeyde Kocaçayın oluşturduğu derin vadi ile dik bir yamaca dayanır. Doğru ve batı yönde kent akropolü derin ve dik kayalıklarla son bulurken güney yönde eğimli yamaçlarda yapı terasları yer almaktadır. Tepenin bu bölümünde ve alt yamaçlarda hala modern teraslar ile tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir. Yerleşimde belgeleme çalışmaları 3 bölgeye ayrılarak gerçekleştirilmiştir: I. Bölge Akropol düzlüğündeki yapılar ve onu çeviren sur duvarı, II. Bölge Helenistik Sur ve içinde kalan yapılar, III. Bölge sur dışında kalan tepenin güneyindeki düzlükte bulunan tonozlu mezarla ve iki kuleli büyük yapının bulunduğu alan tanımlanmıştır (Resim: 2).

BÖLGE: AKROPOL VE ARKAİK SUR

Akropolun batısından başlanan belgeleme çalışmalarımızda, tepenin dik kayalıkla son bulduğu batı yönde kuzey ve batı duvarı korunmuş bir mekân tespit edilmiştir. Mekânın batı

3 Geçmiş yıllarda koinon territoriumunda tespit edilen kırsal yerleşim örnekleri için bkz. Çörtük-Gümüş 2019a, 467-492; Çörtük-Gümüş 2019b, 479-500.

4 Benndorf 1892, 64; Van Gelder 1896, 193,194, Nr. 8; Blümel 1991, 166,167, Nr. 751.

5 Paton-Myres 1896, 188,189.

6 Fraser-Bean, 1954, 76.

7 Varinlioğlu et al. 1990, 59–78.

8 Varinlioğlu et al. 1990, 59- 78; Debord – Varinlioğlu 2001, 157-159, Nr. 47. Kent ismi ile ilgili olarak bkz. Zgusta 1984, 1072 ; J. – L. Robert 1961, 673.

9 Meritt et al. 1939, 380-81. Atina vergi listelerindeki Karia kentleri için ayrıca bkz. Doğan 2013, 108.

yönü dik kayalıkla son bulmakta ve geniş görüş açısına sahip konumu nedeniyle kule olarak tanımlayabileceğimiz yapı 3x2,50 m ölçülerindedir. Kule güney yönden gelen teras duvarı/terras sur ile birleşmektedir.

Batı kule ve Akropolün orta bölümü arasında başka yapı kalıntısı görülmemiştir. Batı yönde kuleye bağlanan teras duvarı yer yer tahrip olmasına rağmen korunan izlerden takip edilebilmektedir. Teras duvarında görülen farklı işçilik ve kalınlıklar duvarın tamir edildiğini de göstermektedir. 20 m korunduğu bölümde duvar, 1.20 m kalınlığında, 1-1.60 m yüksekliğindedir. Akropolün ortasına doğru yer yer kalınlıkları değişmektedir. Tepenin en üst koduna, doruğuna doğru batıdan doğuya doğru devam eden teras duvarları bu alanda isodomik tarzda yapılmıştır. Akropolün ortasına yakın noktada teras duvarına birleşik kaçak kazı ile ortaya çıkan duvar izleri mekânların varlığını göstermektedir. Kısmen kaçak kazı ile tahrip edilmiş mekân içlerindeki atık toprakda boyalı çatı kiremiti parçaları ve amphora dipleri görülmektedir.

Akropolün en yüksek noktasında büyük bölümü kaçak kazılar sonucu ortaya çıkmış yapı kalıntısı, planı ile farklı özellikler göstermektedir. Bulunduğu yükseklik ve araziye hakim konumu kule olabileceğini düşündürse de kamu yada dinsel yapı olasılığı daha fazladır. Yer yer trapezoidal blokların da kullanıldığı yapıda polygonal bir duvar örgüsü görülmektedir. Kalıntı güney yönde teras duvarına dayandırılmış ve 6.90x9.45 m ölçülerindedir. Doğu yöne kuzeyden itibaren yaklaşık 2-2,50 m devam eden duvar daha sonra anakaya düzlemine dayanarak sonlanmaktadır. Güney yönde anakaya üzerine oturtulan duvar tahrip olmuş ancak temel seviyesinde izlenebilmektedir. Batı kenarda kulenin içine doğru iri polygonal blokların kullanıldığı bir duvar sırası yapıda dönemsel değişiklikleri işaret etmesi açısından önemlidir. Batıdaki polygonal duvarın 1,50 m batısında arada koridor oluşturacak şekilde boş bırakılmış harç kullanılarak yapılmış farklı bir duvar daha yer alır ki bu duvar yapının kuzeyindeki mekânın duvarı olarak devam etmektedir. Benzer şekilde doğusunda da 1.57 m genişliğinde koridor bırakılarak kuzeydeki mekânla birleşen duvarın devam ettiği görülmektedir. Yapının her iki yanında bırakılan koridorlarla kuzeydeki mekâna geçiş sağlandığı anlaşılmaktadır. Batı duvarı yanında aşağıya kayan büyük eşik bloğu da anıtsal bir yapı olduğunu düşündürmektedir. Konumu ve yüzeydeki seramik yoğunluğu kalıntının tapınak ya da kutsal alan olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 3).

Akropolün yer aldığı anakaya kütesinin güney yüzünde yan yana iki kaya oygu oda mezar yer almaktadır. Batıdaki mezar odası 2.90x2.90 m ölçülerinde, 2.10 m yüksekliğindedir. Ön cephesi büyük oranda göçen mezar içinde gömüye ait iz görülmemiştir. Doğudaki mezar daha iyi korunmuş ve iki odadan oluşmaktadır. İlk oda 4.15x3.60 m ölçülerinde ve odaya 0.95x1.10 m ölçülerindeki kapı ile girilmektedir. İkinci oda 2.40x1.85 m ölçülerinde 1x1m ölçülerindeki kapı ile girilmektedir. Her iki oda kaçak kazılar ile anakaya da dahil olmak üzere büyük oranda tahrip edilmiştir. Her iki mezarda da tarihleyici vb. buluntu görülmemiştir¹⁰ (Resim: 4).

10 Kaya mezarlarının bulunduğu kayalık araştırmacılar tarafından kutsal alan olarak tanımlanmıştır bkz. Debord – Varinlioglu 2001, 57-64.

Batıdan gelen ilk teras duvarının 10 m güneyinde daha iyi korunmuş polygonal taşlardan yapılmış yer yer dirsekler yapan ikinci bir teras/sur duvarı akropolün ortasından batıya doğru 150 m kadar izlenebilmektedir (Resim: 5). Güneydeki bu teras duvarı akropol orta bölümde kente giriş sağlayan kapıda bir kule ile de desteklenmiştir. Teras sur doğuya doğru tepenin eğimine bağlı olarak diğer yönde olduğu gibi dirsekler yaparak 110 m izlenebilmekte ve anakaya yükseltisi ile son bulmaktadır. Bu teras sur daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda kentin Arkaik suru olarak tanımlanmasına rağmen¹¹ duvar işçiliğinde hem isodomik hem de polygonal işçilik görülmektedir. Teras sur yer yer 2 m yüksekliğe kadar korunmuş ve 1.20-1.70 m arasında değişen kalınlığa sahiptir. Tepenin güney kenarının orta noktasını çevreleyen polygonal ve yer yer isodomik duvar örgülü teras sur sistemi en batıda büyük bir anakaya kütesine dayanarak sonlanır.

Tepenin orta kesimini çevreleyen bu teras sur sisteminin bittiği noktanın yaklaşık 30 m kadar güneybatı alt ucunda, batısını, kuzeyde ana kayaya dayanarak sonlanan 27,20 m uzunluğunda, 2,20-2,50 m yüksekliğinde korunmuş ve 1,10 m genişliğinde bir duvar sırası kapatmaktadır. Bu duvar sırasının doğusunda 7,90x5 m ve 5,60x5,14 m ile sadece güney kenarı 10,25 m uzunluğunda korunmuş üç odalı kompleks bir yapı yer almaktadır. Bu yapı grubu büyük olasılıkla surla bağlantılı ve kentin savunma sistemine dahil edilebilecek bir yapı olmalıdır.

Akropolün orta bölümünü kuzeyden kapatan ve doğuya doğru tepe hattı boyunca 72 m uzanan bir teras duvarı daha tespit edilmiştir. Duvar kalınlığı 1.10 olan terasda yer yer 1,70x0,80x0,70 m ölçülerinde oldukça büyük kyklopik polygonal bloklar kullanılmıştır. Kuzeydeki bu duvar büyük olasılıkla yapı terası olmalıdır. Çünkü akropolün kuzeyi oldukça dik bir eğime sahiptir ve bu duvar tepe düzlüğündeki yapıların kaymasını önlemeye ve düz bir alan elde etmeye yöneliktir. Bu alanda kuzey teras duvarına birleşik konut yapısı olabilecek üç farklı mekân kalıntıları da belgelenmiştir.

BÖLGE: ARKAİK SUR VE HELENİSTİK SUR ARASI

Bölge tarafımızdan akropolü çeviren Arkaik Sur ile Hellenistik Sur arasında kalan ve yer yer teras duvarları ile desteklenen üzerinde yapıların bulunduğu alan olarak tanımlanmıştır. Batı yönden başlanan çalışmada muhtemelen Hellenistik Surun bağlandığı kule ve batı yönünde 28 m uzunluğunda açıklığı kapatan sur belgelenmiştir. Kulenin güneydoğu köşesindeki odanın güneydoğu köşesi ve kenarı iyi bir şekilde korunmuştur. Köşede L şeklinde köşe derz çizgisi izlenmektedir. Batı uzun duvarda şekilsiz irili ufaklı bloklar izlenirken mekân duvarlarındaki düzgün bloklular işçiliği dikkat çekicidir.

Akropolü çeviren arkaik surun 17 m güneyinde, yaklaşık tepenin orta kesiminde doğu batı doğrultulu 45 m uzunluğunda teras duvarı, Hellenistik sur duvarı ile benzer işçilik göstermektedir. 1.60 m kalınlığındaki duvar 1.70-2 m yüksekliğindedir. Güneybatı köşesi koru-

11 Debord – Varinlioğlu 2001, 57-64.

nan terasın üzerinde yapı kalıntısı görülmemiştir. Duvar 45 m doğuda dönüş yapan başka bir duvarla aynı aksta yer alır.

İki sur arasındaki alanda yer yer yamaç eğimi artmaktadır ki teras duvarı bu alanda yer almaktadır. Görülebilen kısa duvar izleri bu orta bölümde teraslar ve yapı yoğunluklarını göstermesi açısından önemlidir. Kuzeydoğuda akropolü sonlandıran kayalığın altında güney yönde yaklaşık 30 m uzunluğundaki teras duvarına dayandırılmış birleşik mekânlar belgelenmiştir. Batıdaki ilk mekân 10x5 m ölçülerinde güney yönde giriş açıklığına sahiptir. Mekânın kuzey duvarı anakayaya dayandırılmıştır. Doğu yöndeki üçlü mekânda bağımsız duvarlara sahip üst terasla bu mekânların üst kodunda görülen farklı duvar izleri yapı gruplarının kademeli teraslar üzerinde yükseldiğini göstermektedir.

Yerleşimin doğusunda 70 m uzunluğunda iyi korunmuş teras duvarının oluşturduğu düz alan 45x75 m ölçülerindedir. Bu teras düzlüğünün ortasında içi kaçak kazılarla açılmış tek bir mekân yer almaktadır. 11.30x 5.65 m ölçülerinde dikdörtgen planlı yapı ortada giriş açıklığı bulunan duvarla iki odaya ayrılmıştır. Kapı eşik bloğu insitu konumdaki yapının içinde, dış sırası olan üst yapı elemanı yer almaktadır (Resim: 6). Kaçak kazı toprağı içindeki yer yer düzgün işlenmiş bloklar ve yapının konumu önemli bir yapı olduğunu düşündürmektedir. Tapınak olabilecek yapının dış duvarlarında görülen farklı işçilikler yapının geç dönemde tamir edildiğini de göstermektedir. Yerleşimin güneye bakan eğimli yamacında ve tüm kent genelinde bu büyük teras alanı kent içindeki en düz topografya ya sahiptir. Bu nedenle teras üzerinde yakın zamana kadar tarımsal faaliyetler devam ettiği için olasılıkla yapılara ait bloklar taşınmış gibi görünmektedir.

En alt kottaki teras sur hattı hellenistik dönem özellikleri sergilediği için Hellenistik sur olarak adlandırılmıştır. Batıdaki birinci kuleden doğuya doğru sur hattı yaklaşık 29 m devam etmektedir. Hellenistik sur üzerinde doğuya doğru ilerlerken ikinci bir kule yer almaktadır. Kule 12,30x8,35 m ölçülerindedir. Kulenin duvar kalınlığı 1,25 m'dir. Kulenin güney kenarında bir pres yatağı tespit edilmiştir. 1,04x1,25x0,15 m ölçülerindeki pres yatağı sağlam durumdadır.

Bu kuleden itibaren doğuya doğru sur hattı 71 m devam ettikten sonra dirsek yapar ve 24 m daha devam ederek bir kuleye daha dayanmaktadır. Hellenistik sur üzerinde 6,70x3,15 m ölçülerinde duvar kalınlığı 1,30 m olan üçüncü bir kule daha yer almaktadır. İsoDOMİK duvar örgülü kulenin bütün kenarları iyi bir şekilde korunmuştur. Üçüncü kuleden sonra sur, 22,20 m sonra dördüncü bir kuleyle sınırlandırılmıştır. Dördüncü kule 5,40x7,60 m ölçülerindedir. Hellenistik sur hattı dördüncü kuleden sonra 23,40 m daha doğuya doğru devam ederek bu hat üzerindeki son kule olan beşinci kuleye dayanarak son bulmaktadır. Köşedeki beşinci kule 7,65x8,40 m ölçülerindedir. Beşinci kuleden topoğrafyanın yapısı gereği kuzeydoğuya doğru kıvrılan sur hattı bu arada izlenememektedir. Kıvrılan topoğrafyanın kuzeydoğu ucunda bir kule daha yer almaktadır. Kulenin batı ve doğu kenarları iyi bir şekilde korunmuştur (Resim: 7). Güney kenarı yıkılmıştır. Bu kuleden itibaren sur hattı batıya doğru dirsek yaparak 57,50 m devam etmekte daha sonra köşe yaparak güneye dönmektedir. Surun köşe yaptığı bu bölümde ve 12,70x9 m ölçülerinde batı duvarı korunan kule/bastion yer almaktadır.

dır. Hellenistik sur bu son kuleden itibaren doğuya doğru 63,30 m daha devam ederek sonlanmaktadır. Yerleşimin doğu ucunda 6,25x7,35 m ölçülerinde yerleşimin güneydoğu ucunu kontrol altında tutmak amacıyla yapılmış bir son kule daha yer almaktadır. Son kuleden itibaren sur hattı tepe topografyasını takip ederek kuzeydoğuya doğru uzanır ve dik anakaya kütlesi ile birleşmektedir.

III. BÖLGE:

III. Bölge tarafımızdan Helenistik surların dışında kentin güney ve batı yamaçlarındaki yapı gruplarının olduğu bölge olarak tanımlanmıştır. Helenistik surların dışında güney orta bölümde ve batı yönde iki bağımsız kule tespit edilmiştir. Yerleşimin güney en alt kodunda güneydeki kule 6,80x8,40 m ölçülerinde, duvar kalınlığı 1,30 m, korunan yüksekliği ise 5,20 m'dir.

Yerleşimin batı ucunda herhangi bir sur veya teras sur sistemi ile bağı olmayan tekil bir kule yer almaktadır. Tekil kulenin kuzey kenarı dik bir kaya cephesine dönüktür. 4,51x6,37 m ölçülerindeki kulenin duvar kalınlığı 1,30 m korunan yüksekliği ise 1-1,20 m'dir. Kulenin güney kenarında alt kotta destek amaçlı bir teraslama görülmektedir (Resim: 8).

Helenistik surların dışında yerleşimin güneybatısında 50,20x71,60 m ölçülerinde duvar kalınlığı 1,23 m korunan yüksekliği 1,80 m olan dikdörtgen bir çevirme yer almaktadır. Yapının çevirme duvarları iyi oranda korunmasına rağmen içteki mekânlara ait duvarları tahrip olmuştur. Yapının kuzey duvarına doğuya yakın noktada 1,67 m genişliğinde bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Yapı içinde orta bölümde birbirine bağlı mekânların olduğunu gösteren duvar izleri görülmüştür. Yapıda ayrıca ilginç olan güneydoğu ve güneybatı yönde yapıyla bağlantısı olmayan 6,50x6,60 m ölçülerinde duvar kalınlığı 0,95 m olan kule benzeri iki yapı ile koruma altına alınmış desteklenmiş olduğunu düşündürmektedir. Yapının işlevini tanımlamak zor olsa da ticari ya da kent için toplanma merkezi olduğu önerilebilir¹² (Resim: 9).

Kentin nekropolüne yönelik araştırmalarımızda belgelenebilen tek mezar dikdörtgen büyük yapının 55 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Tonozlu mezar 1,90x2,17 m ölçülerinde ve ölçülen yüksekliği 0,85 m'dir. İki odalı olduğu anlaşılan mezarın ön odası ya da dromosu kapalıdır ve arka odası toprak dolgu altındadır (Resim 10).

HAYITLI MEVKİİ KULE:

Kule Sarnıç Mahallesi, Hayıtlı Mevkii'nde, Akbük Koyu'nun kuzeyinde yükselen dik kayalık tepe uzantısı üzerinde yer almaktadır. Konumu ile koyu ve açık denizi tamamen gören kule muhtemelen antik dönemde limana gelen ve gidenlerin kullandığı karayolunu denetlemekle de görevliydi. Günümüzde de kullanılan yol dışında topografya farklı bir yol güzergâhı sunmamaktadır.

6,90x6,45 m ölçülerindeki kulenin duvar kalınlığı 1,10 m'dir. Kulenin hemen kuzeyinde kulenin konumlandığı tepayı çeviren kuzeybatısında doğu batı uzantılı 11,90 m uzunluğunda

¹² Debord – Varinlioğlu 2001, 62 fig.93.

ve güneye doğru 11,30 m uzunluğunda uzanan bir teras duvarı bulunmaktadır. Bu teras duvarının oluşturduğu düzlükte çalılar arasında bir litus tespit edilmiştir. Yapı kalıntısı içinde bulunan Litus yerel zeytinyağı üretim yapan küçük bir atölyenin de varlığını göstermektedir. Yapı bu konumuyla Likya bölgesinde sıklıkla gördüğümüz Kule çiftlik evi tanımına uymaktadır¹³ (Resim: 11).

AKBÜK MEVKİİ KULE:

Kule, Akbük koyunun kuzeybatısında yükselen Burgazyanı Mevkii'sinde yer almaktadır. Kulenin güney kenarı hariç diğer kenarları oldukça iyi korunmuştur.

Doğu kenarı 6,40 m kuzey kenarı 6 m ölçülerindedir. Kulenin içi toprak dolgu altındadır. Kulenin etrafındaki tarlalarda bol miktarda çatı kiremiti ile seramik parçaları görülmektedir. Kulenin en iyi korunan güneydoğu kenarından yüksekliği 4,60 m olarak ölçülmüştür. Kule konumu ile Akbük koyunun batısında yer alan diğer küçük koyuda görülmektedir (Resim: 12).

TAŞÇAĞIZ MEVKİİ BİZANS KALESİ:

Bizans Kalesi, Taşcağız Mevkii'nde Kocaçayın oluşturduğu derin vadi içindeki, yüksek bir kaya kütleli üzerinde yer almaktadır. Kalenin güney kenarı dik bir kaya ile sınırlandırılmıştır. Daha az eğimli olan kuzey, batı ve doğu yönleri surlar ile çevrilidir. Özellikle tepenin kuzey ve kuzeybatı kenarındaki surlar iyi bir şekilde korunmuştur. Doğuda ise yer yer korunan surlar dışında daha alt kodlarda duvar hattı izleri görülmektedir. Özellikle kuzey kenarda sura bitişik girişi batıdan olan ve doğu kenarında bir apsis olan küçük bir şapel yer almaktadır. Şapel 4x2,60 m ölçülerindedir. Sur duvarlarında pencere açıklıkları yer yer izlenmektedir. Sur duvarları yer yer 2,50 m yüksekliğinde korunmuştur (Resim: 13).

Pisye-Pladasa Koinonu territoriumunu kuzeyden güneye kadar kateden Kocaçay ve bunun Pladasa coğrafyası içindeki derin Kartalderesi kanyonunun güney ucunda yer alan Taşcağız bölge tarihi için önemli bir tahkimattır. Keramos yönünden Thera kentine ulaşımı sağlayan yol güzergâhı üzerinde bulunun Taşcağız kalesi, Akbük koyuna olan yakınlığı ile özellikle Bizans döneminde stratejik bir nokta yer alan tahkimattır. Keramos kentine (Ören) doğru olan yolculuğu sırasında Taşcağız kalesini gören ve ilk bahseden A. Philippon'dur¹⁴.

DEĞERLENDİRME:

Pladasa yerleşimi ile ilgili en erken bilgileri MÖ 5. Yüzyıl Atina vergi listelerinden edinmekteyiz. Bugün için bu tarihten erkene giden herhangi bir veri bilinmemektedir. Küçük bir kent olmasına rağmen 33 drach. 2 obol vergi veren Pladasa'nın, vergi listelerinde yer alması denize yakın ve denizle bağlantısı olması ile ilişkilidir. MÖ 5 yüzyılda kent akropol ve akropolün hemen güney alt yamacını çevreleyen polygonal surların koruduğu alan olmalıdır. Gerek

13 Konecny 1993, 87-94; Konecny 1997.

14 Philippon 1915, 44.

limanı vasıtaıyla denizle olan bağı gerekse yazıtlardan elde edilen bilgilerden bu limanda var olan tersanesi ile önemi artan ve zenginleşen bir kent olmuştur Pladasa. Diğer taraftan Pisye ile oluşturdukları koinon ile de hem ekonomik hemde askeri anlamda gelişen ve büyüyen bir kent konumundadır. Karia bölgesinde özellikle Hekatomnidler hanedanlığının yönetime geçmesiyle bölgede bazı sistematik değişimler olagelmıştır. MÖ 370/360 yıllarında Karia Satrapı Maussollos'un başkenti Halikarnassos'a taşınmasıyla birlikte Karia Bölgesi'nde başlayan yeni imar faaliyetleri kapsamında Pladasa'da bu süreçten yararlanmış olmalıdır. Özellikle isodomik surun yapılması ve yerleşimin güneye doğru genişlemesi gibi kent planlamasındaki değişimler bu süreç sırasında olmalıdır. Pladasa ve koinon ortağı Pisye'nin de içinde olduğu territorium MÖ 3. Yüzyılın sonlarına doğru güney Karia'ya tamamen hakim durumda olan Rhodos kontrolündedir, Rhodoslu General Nikagoras'ın MÖ 201-197 yıllarında, Makedonya kralı V. Philippos tarafından ele geçirilen Pisye, İdyma ve Kyllandos topraklarını ve bunların içindeki kaleleri yeniden Rhodos yönetimine katması bu hakimiyetin en büyük delilidir. Bu dönemden sonra Pladasa'nın önemi bir kat daha artmıştır ki, bu siyasal gelişmeler bağlamında Pladasa territoriumu Rhodos'un iç Karia'daki hâkimiyeti ve nüfuzu için önemli bir yerleşimdir. Özellikle Rhodos, Karia'daki etkisini korumak için Pladasa'nın Akbük'deki limanını bir köprü ve bu kenti jeostratejik önemi nedeniyle gözlem noktası olarak kullanmış olmalıdır¹⁵. Dolayısıyla kentin savunma olarak sağlam dokusu ve Akbük Koyu'ndaki ve Hayıtlı Mevkii'ndeki izole kuleleri ile Pladasa'nın, bölgenin Rhodos hâkimiyetine geçtiği dönemde Rhodos tarafından kullanılmış olması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA:

BEAN-COOK 1955: G.E. Bean.- M. J. Cook, The Halicarnassus Peninsula, BSA 50, 85 - 171.

BENNDORF 1892: O. Benndorf, Bericht über eine Reise im Orient, AAWW 29, 1892, 59-74.

BLÜMEL 1991: W. Blümel, Die Inschriften der Rhodischen Peraia. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 38 (Bonn 1991).

ÇÖRTÜK-GÜMÜŞ 2019a: U. Çörtük- Ş. Gümüş, Muğla Menteşe İlçesi Pisye – Pladasa Koinonu Yüzey Araştırması - 2017, AST 36.3, 467-492.

ÇÖRTÜK-GÜMÜŞ 2019b: U. Çörtük- Ş. Gümüş, Muğla Menteşe İlçesi Pisye – Pladasa Koinonu Yüzey Araştırması - 2018, AST 37.3, 479-500.

DEBORD – VARİNLİOĞLU 2001: P. Debord- E. Varinlioglu, Les Hautes Terres De Carie (Bordeaux 2001).

DOĞAN 2013: A. Doğan, Atina Vergi Listeleri'nde Karia Vergi Bölgesi (Muğla Sıtkı

15 Pladasa'nın yer aldığı vadinin iç bölgelere ulaşım için tek yolun güzergahı olmasıyla oldukça önemli bir noktadır.

Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Muğla 2013).

FRASER-BEAN 1954: P. M. Fraser - G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands*, London.

VAN GELDER 1896: H. van Gelder, *Ad Corpus Inscriptionum Rhodiarum*, *Mnemosyne* 24, 1896, 72-98+179-198+248-261.

J. - L. ROBERT 1961: J. Robert-L. Robert, “Bulletin épigraphique, Tome IV 1959-1963”, jahrgangsweise in *Revue des Études Grecques*, Paris.

KONECNY 1993: A. Konecny, *Turmgehöft zwischen Belkonak und Gökçeyazı*, *Lykische Studien 1: die Siedlungskammer von Kyaneai (Asia Minor Studien 9)*, (ed. F. Kolb), Bonn, 1993, 87-94.

KONECNY 1997: A. Konecny, *Hellenistische Turmgehöfte in Zentral und Ostlykien*, Wien, 1997.

MERITT et al. 1939: B. D. Meritt- H.T. Wade Gery- M. F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists, Volume I*, Harvard University Press, (Princeton 1939).

PATON-MYRES 1896: W. R. Paton - J. L. Myres, “Karian Sites and Inscriptions”, *JHS* 16, 188-271.

PHILIPPSON 1915: A. Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien V: Karien südlich des Mäander und das westliche Lykien*, Gotha, 1915 (Petermann's Geographische Mitteilungen, Erg.-Heft 183).

VARİNLİOĞLU 1997: E. Varinlioğlu, *Pisye in Caria. XI Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina*, Roma 18-24 Settembre 1997, Roma 1997, 297-307.

VARİNLİOĞLU et al. 1990: E. Varinlioğlu, A. Bresson, P. Brun, P. Debord, R. Descat, “Une inscription de Pladasa en Carie”, *REA* 92, 59-78.

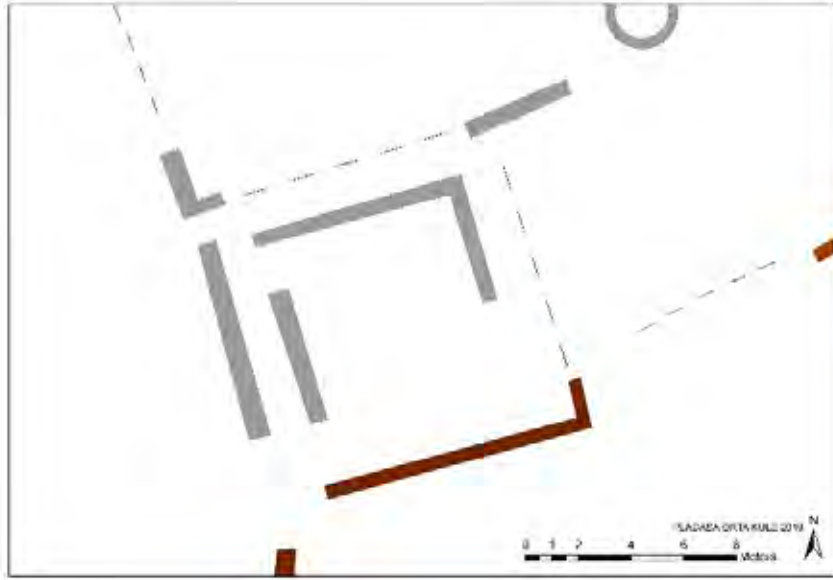
ZGUSTA 1984: L. Zgusta, *Kleinasiatischen Ortsnamen*, Heidelberg.

Resim 1: 2019 Araştırma alanları.

Resim 2: Kent planı, çalışma bölgeleri.

Resim 3: Akropol Kutsal Alan ve vaziyet planı.

Resim 4: Kaya Oygu mezarlar.

Resim 5: Kyklobik duvar.

Resim 6: Tapınak? dış sırası.

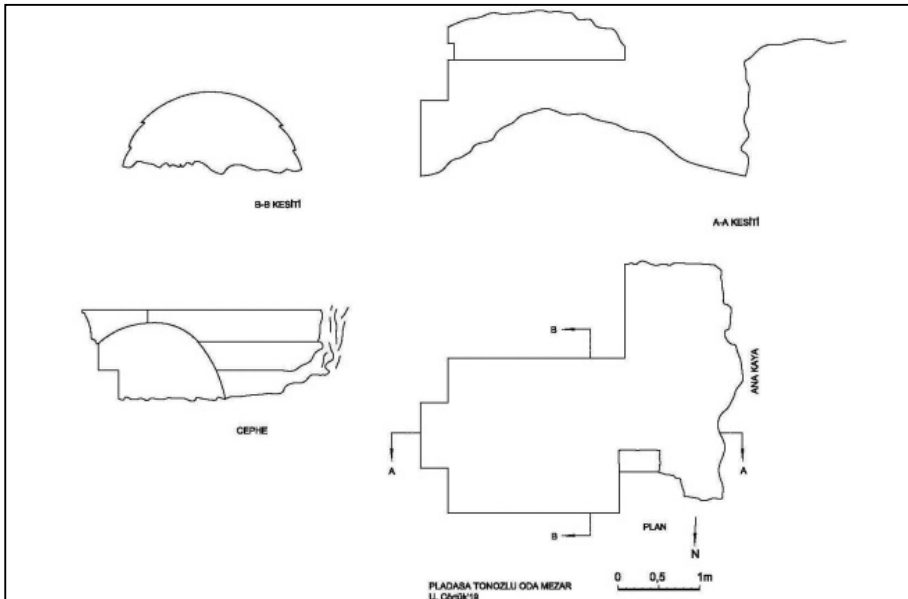
Resim 7: 6 nolu kule ve kulenin doğu duvarı.

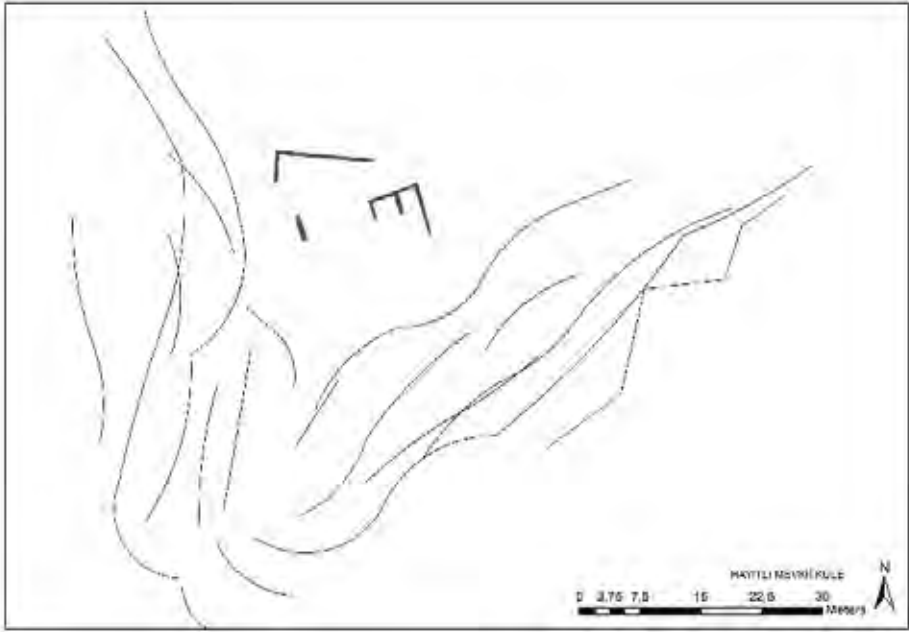
Resim 8: Batıda yer alan bağımsız kule.

Resim 9: Yapı kalıntısı.

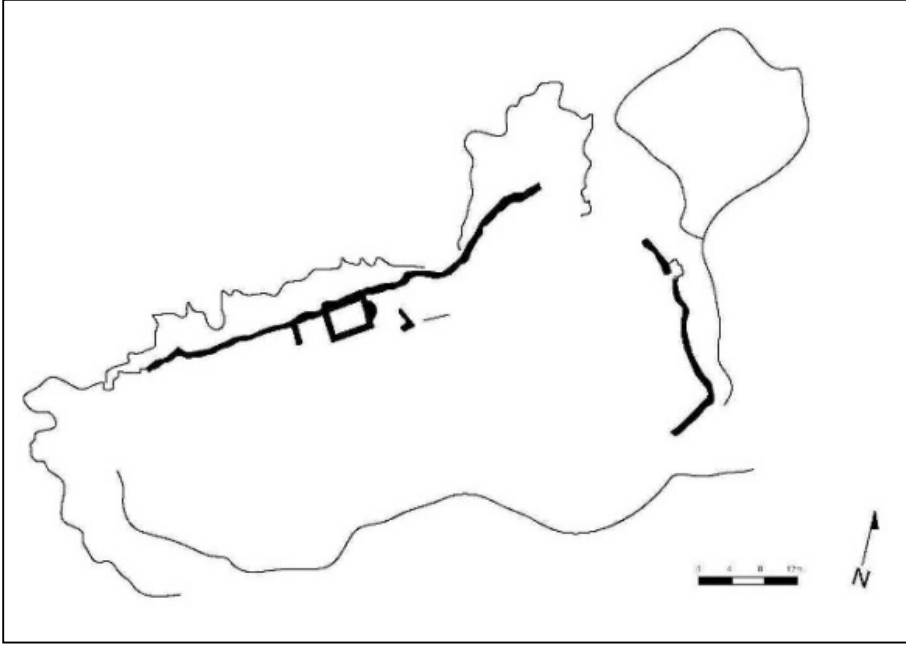
Resim 10: Mezar arka odası ve çizimi.

Resim 11: Hayıtlı mevki kule planı.

Resim 12: Akbük kule.

Resim 13: Taşcağız Bizans kalesi.

NEVŞEHİR İLİ NEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI PROJESİ 2019 ve 2020 YILLARI ÇALIŞMALARI

Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ*

Nevşehir İli sınırları içerisinde, bölgenin tarihöncesi dönemlerine dair araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda en erken çalışmaların 1960'lı yıllarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Gorgio PASQUARE 1963 ve 1964 yıllarında Ürgüp İlçesi'nde konumlanan Avla Dağ'da jeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir¹. 1964 ve 1966 yıllarında Ian TODD'un, Orta Anadolu Bölgesi kapsamında yaptığı yüzey araştırmalarında, Nevşehir ilini içine alan bölge kapsamındaki farklı buluntu yerleri incelenmiştir². 1990'lı yıllarda Sachirio OMURA, Nur Balkan ATLI ve Marie Claire CAUVİN, Süleyman Yücel ŞENYURT ve Sevil GÜLÇUR'un Nevşehir'de bulunan çeşitli bölgelerde gerçekleştirdikleri yüzey araştırmaları bölgenin tarihöncesi buluntu yerlerinin anlaşılması noktasında önemli bilgiler ortaya koymuşlardır³. 2011 yılında Okşan BAŞOĞLU'nun Ürgüp İlçesi'nde gerçekleştirdiği antropolojik yüzey araştırmaları sırasında saptanan Sofular Höyük'te 2016 yılında arkeolojik kazılar başlatılmış ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen buluntular açığa çıkartılmıştır⁴.

NENESU PROJESİ

NENESU" (Nevşehir Neolitik Survey) projesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi akademisyenleri ve öğrencilerinden oluşan bir ekip ile 2019 yılında araştırmalarına başlamıştır. Projenin temel amacı, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin erken tarihöncesi dönemlerinin, bütüncül bir bakış açısı içerisinde değerlendirilmesi sürecine katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilecek çalışmalar sonucunda, "Merkezi Volkanik Kapadokya" olarak ta tanımlayabileceğimiz, Nevşehir ili ve çevresi üzerine eldeki kısıtlı bilgilerin geliştirilmesi, bölgenin Volkanik Kapadokya'nın erken tarihöncesi kültürleri içerisindeki yerinin ve çevre kültürleri ile olan ilişkilerinin anlaşılması doğrultusunda yeni verilerin elde edilmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

2019 Yılı Çalışmaları

Nevşehir İli ve ilçelerini kapsayan "Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi" kapsamında 2019 yılında yapılan araştırmalar 09.09.2019-28.09.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2019 yılı araştırma sezonunun temel odak noktasını Nevşehir ilinin Ürgüp İlçesi'nin sınırları içerisinde kalan bölge oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalara proje

* Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. volkangungordu @nevsehir.edu.tr

1 Todd, Pasquare 1965: 95.

2 Todd 1980; Özbaşaran, 2011, 103.

3 Omura 1990, Şenyurt 1998, 1999, Balkan-Atlı ve Cauvin 1998, Gülçur, 1999.

4 Güngördü, Başoğlu, 2019.

başkanı olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ, araştırmacı olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden araştırma görevlisi Burcu TÜYSÜZ ve aynı üniversiteden lisans öğrencileri katılmıştır. Ayrıca Nevşehir Hacı Bektaş Veli Müzesi arkeologlarından Taylan SÜMER bakanlık temsilcisi olarak araştırmalara dâhil olmuştur.

2019 YILI ÇALIŞMA ALANLARI

Karlık Obsidiyen Lokalitesi

2019 yılı araştırmalarında ilk olarak Ürgüp İlçe merkezinin güneydoğusunda bulunan Karlık Köyü ziyaret edilmiştir. Karlık Köyü, Damsa Baraj Gölü'nün 5 km. doğusunda, Avla Dağ'ının doğu yamacının kenarında kurulmuştur (Harita: 1). Köy merkezinin güneyinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Bağ Deresi'nin aktığı vadinin doğusunda, 1532 m. yüksekliğindeki Gözele Tepesi'nin batı eteklerinde, obsidiyen blokların (Resim: 1) bulunduğu bir alan tespit edilmiştir. Ancak alanda arkeolojik malzeme saptanmamıştır.

Karain Çakmaktaşı Lokalitesi

Karain Köyü, Ürgüp İlçe merkezinin güneydoğusunda, Damsa Baraj Gölü'nün 7.5 km. kuzeydoğusunda konumlanmaktadır (Harita: 1). 1960'ların sonlarında Ian Todd⁵ tarafından gezilen Karain Köyü'nde bazı tarihöncesi buluntulardan bahsedilmiştir.

2019 yılı araştırmalarında Karain Köyü'nün kuzeyinde, Alapınar Bağları olarak anılan mevkiinin hemen batısında bir çakmaktaşı kaynağı tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak 10 hektarlık bir alan içerisinde farklı renklerde çakmaktaşı örnekleri görülmüştür. Az sayıda düzeltili dilgi parçaları alanda tespit edilmiştir.

Avla Dağ Kompleksi

Avla Dağ, Nevşehir il merkezinin 20 km. doğusunda, Ürgüp İlçesi'nin 8 km. güneydoğusunda, Damsa Çayı'nın aktığı vadinin doğu kenarında konumlanmıştır (Figür 1). Kuzey-güney doğrultusunda 16 km. uzunluğundaki dağ, en geniş bölümünde, doğu-batı yönünde 4.5 km lik bir alanı kaplamaktadır (Harita: 1).

Avla Dağ'da ilk bilimsel araştırmalar 1963-1964 yıllarında Dr. Gorgio Pasquare tarafından gerçekleştirilen jeolojik yüzey araştırmalarıdır. Pasquare, Avla Dağ'ı karasal, nehirsel ve göl depositlerinin karıştığı bir volkanik tuf tabakası olarak tanımlar ve oluşumunda Miyosen-Paleosen dönemleri arasındaki bir zaman dilimi içerisinde Erciyes Dağ'ında gerçekleşen volkanik patlamaların etkili olduğunu belirtir. Çok düzgün bir doğrultuda yatay pozisyonda konumlanan bu volkanik tuf tabakasının zirve kısmında ise ignimbritik bir tuf formasyonu bulunmaktadır⁶.

5 Todd 1980: 23.

6 Todd, Pasquare 1965: 95.

Pasquare'in Avla Dağ'da gerçekleştirdiği jeolojik yüzey araştırmaları esnasında, dikkat çekici miktarda obsidiyen buluntuların tespit edilmesi üzerine, alan daha sonra Ian Todd tarafından tekrar ziyaret edilir ve 1965 yılında *Anatolian Studies* dergisinde ortak bir çalışma yayınlanır.

Todd ve Pasquare, Avla Dağ'ın, Damsa Nehri'nin aktığı vadiye bakan doğu yamacında, altı farklı lokasyonda, obsidiyen buluntuların varlığından bahsetmektedir. Özellikle doğu yamacının alçak seviyelerinde, kuzeyden güneye doğru 1, 5 ve 2 numaraları ile adlandırılan lokasyonlarda buluntuların nitelik ve nicelik açısından yoğun olması dikkat çekicidir ve bu sebeple Avla Dağ endüstrisinin merkezi olarak tanımlanmışlardır. Daha yüksek seviyelerdeki 3, 6 ve 4 numaralı lokasyonlar da saptanan buluntular ise sayısal olarak çok daha azdır. Bu azlığı Todd ve Pasquare dağın yüksek kesimlerine ulaşımın zor olması ile ilişkilendirmişlerdir⁷.

“Nenesu” Projesi 2019 yılı çalışmalarının odak noktası, Avla Dağ'da 1960'lı yıllarda Todd ve Pasquare'in araştırmalarıyla bilim dünyasına duyurulan, ancak günümüzde büyük ölçüde toprak erozyonu sebebiyle yok olduğu düşünülen, tarihöncesi dönemlere ait yaşam izlerinin, günümüz modern teknolojileri kullanılarak tekrar saptanmasıdır. 2019 yılında gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda Avla Dağ kompleksi içerisinde, Todd ve Pasquare tarafından tanımlanan tarihöncesi buluntu yerleri tekrar tespit edilmiştir. Saptanan altı farklı lokasyonda, obsidiyenden üretilmiş, düzeltili yonga parçaları, dilgi parçaları ve bir adet ok ucu tespit edilmiştir (Resim: 2). Ayrıca tarihöncesi dönemler içerisinde değerlendirebileceğimiz el yapımı, organik katkılı, özlü, kahverengi astarlı, dış yüzeyleri açık iç yüzeylerinde ise ince düzeltmelerin olduğu bir çanak çömlek grubu saptanmıştır (Resim: 3). Buluntular değerlendirildiğinde karşılaştırılabilecek en yakın örnekler, Aksaray ili sınırları içerisinde bulunan Musular yerleşiminin Çanak Çömlekli Neolitik Dönem tabakalarından bilinmektedir.

Damsa Baraj Gölü Çevresi

Avla Dağ kompleksi içerisinde değerlendirilmesi gereken bir bölge olarak tanımlayabileceğimiz Damsa Baraj Gölü çevresi, Ürgüp ilçe merkezinin güneyinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Damsa Çayı Vadisi içerisinde, Avla Dağ'ın batı yamacının hemen kenarında konumlanmaktadır (Resim: 4).

Damsa Baraj Gölü'nün özellikle batı kıyısında yoğun miktarda obsidiyen buluntular saptanmıştır. Nicelik olarak çok daha az sayıda örnek ise doğu kenarında tespit edilmiştir. Obsidiyen dilgi ve dilgi parçaların yanı sıra çok sayıda obsidiyen yonga, alanda saptanmıştır. Buluntular Çanak Çömlekli Neolitik Dönem içerisinde değerlendirilmektedir.

Sofular Köyü

Sofular Köyü, Ürgüp ilçe merkezinin kuzeydoğusunda, Kızılırmak Nehri'nin güneyinde konumlanmaktadır. Köyün batısında bulunan tepelik bir alanın, az sayıda da olsa obsidiyen

7 Todd, Pasquare 1965: 97.

ve çakmaktaşı buluntular tespit edilmiştir. Ayrıca tepenin yamacının yakınında bulunan üzüm bağları içerisinde bir çakmaktaşı lokalitesi saptanmıştır.

Mustafapaşa, Kuludibi Tepesi

Ürgüp ilçesi sınırları içerisinde, Mustafapaşa'nın doğusunda Kuludibi Tepesi olarak adlandırılan alan yüzey araştırması sırasında ziyaret edilmiştir. Alanda Demir Çağı içerisine sokulabileceğini düşündüğümüz bazı çanak çömlek parçaları ile birlikte bir adet yassı taş balta tespit edilmiştir (Resim: 5).

2020 Yılı Çalışmaları

Nevşehir İli ve ilçelerini kapsayan “Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi” kapsamında 2020 yılında yapılan araştırmalar 05.07.2020-21.07.2020 tarihleri arasında, Nevşehir ili, Gülşehir, Merkez ve Avanos ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalara proje başkanı olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ, araştırmacı olarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden araştırma görevlisi Burcu TÜYSÜZ ve aynı üniversiteden lisans ve yüksek lisans öğrencileri katılmıştır. Ayrıca Zerrin AKDOĞAN bakanlık temsilcisi olarak çalışmalara dâhil olmuştur.

2020 YILI ÇALIŞMA ALANLARI

Kızılöz Höyük

Kızılöz Höyük, Avanos, Gülşehir karayolunun güneyinde, Kızılırmak Nehri'nin kuzeyinde konumlanmıştır (Harita: 2). 128x134 m. boyutlarında olan höyük, deniz seviyesinden 1000 m. yüksekliktedir (Resim: 6). Doğal bitki örtüsünün yoğunluğu sebebiyle, buluntuların görünürlüklerin düşük olduğu alanda MÖ. 3. bin yıl, 2. bin yıl ve Helenistik Döneme ait çanak çömlek örnekleri görülmüştür.

Yeşilöz Höyük

Yeşilöz Höyük, Avanos Gülşehir karayolunun kuzeyinde, Kızılırmak Nehri'nin kuzeyinde konumlanmıştır (Harita: 2). 180x180 m. boyutlarında olan höyük deniz seviyesinden 1300 m. yüksekliktedir (Resim: 7). Arkeolojik buluntular höyük üzerinde ve höyüğün batısında uzanan düzlük alanda görülmektedir. Batıdaki düzlük alandan doğuya höyüğe doğru gidildiğinde yüzeyde çok sayıda tarihöncesi dönemlere tarihlendirilebilecek çanak çömlek örnekleri ile karşılaşmıştır. Siyah astarlı perdahlı, özlü çanak çömlek grubu Aksaray ve Niğde illerinde Geç Neolitik Dönem ve Kalkolitik Çağ'a tarihlenen yerleşimlerden bilinmektedir. Höyük üzerinde ise bu malzemenin yanı sıra Helenistik Dönem içerisinde tanımlanabilecek çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir.

Dadaği Höyük

Dadaği Höyük, Gülşehir ilçe merkezinin kuzeydoğusunda Yeşilöz Höyük'ün kuzeyinde Dadaği Köyü'nün 1 km. doğusunda konumlanmaktadır. 120x105 m. boyutlarındaki höyük deniz seviyesinden 1300 m. yüksekliktedir (Resim 8). Höyük eteğinde ve üzerinde Erken Tunç Çağ ve Assur Ticaret Kolonileri Dönemine tarihlendirilebilecek çanak çömlek örnekleri tespit edilmiştir.

Gümüşyazı Tarihöncesi Buluntu Yeri

Gümüşyazı tarihöncesi buluntu yeri, Gülşehir ilçe merkezinin kuzeydoğusunda, Dadaği Köyü'nün güneydoğusunda, Gümüşyazı Köyü'nün 1 km. güneyinde konumlanmaktadır (Resim: 9). Gümüşyazı Köyü'nün güneyinde bulunan vadi yamaçlarında obsidiyen buluntular ile karşılaşmıştır. Yongalar ve dilgi parçası örneklerinin tespit edildiği alanda çanak çömlek görülmemiştir. Buluntular ışığında Neolitik Çağ ya da Kalkolitik Çağ içerisinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Toprak Tepe

Toprak Tepe tarihöncesi buluntu yeri Avanos ilçe merkezinin güneybatısında, Nevşehir-Avanos karayolunun güneyinde konumlanmaktadır (Resim 10). Toprak Tepe olarak adlandırılan doğal tepenin yamacında ve eteklerinde siyah astarlı ve açkılı, bir çanak çömlek grubuna ait örnekler ve obsidiyen den üretilmiş dilgi parçaları ve yongalar tespit edilmiştir. Koyu yüzü açkılı mallar olarak tanımlayabileceğimiz çanak çömlek örneklerinin (Resim: 11) en yakın benzerleri Aksaray sınırları içerisindeki Güvercinkayasası yerleşiminden bilinmektedir ve Orta Kalkolitik Dönem içerisinde değerlendirilmektedir. Nevşehir-Avanos karayolu kenarında ise Erken Tunç Çağ'ına ait kırmızı astarlı çanak çömlek grubuna ait amorf parçalar görülmüştür. Bu doğal tepenin çevreye hâkim konumu ve yakınındaki su kaynağı sebebiyle hem hayvancılık faaliyetleri hem de çevredeki vadilerin gözlemlenmesi amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.

Türkmenlik Tepesi

Türkmenlik Tepesi tarihöncesi buluntu yeri, Nevşehir merkez İlçesi'nin doğusunda, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversite'sinin doğusunda, Nevşehir-Avanos karayolunun güneyinde konumlanmaktadır (Resim: 12). Doğal oluşumlu bir tepe olarak tanımlayabileceğimiz Türkmenlik Tepesi'nin zirve kısmında bir krater ağzı bulunmaktadır. Krater ağzının yakınında muhtemelen Helenistik Dönem içerisinde tanımlayabileceğimiz kaya mezarları ve bir adet sunak kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 13). Tepenin yamaç kısımları boyunca, Avanos Toprak Tepe buluntuları ile karşılaştırılabilecek, koyu yüzü, açkılı çanak çömlek grubuna ait örnekler ve obsidiyen den üretilmiş yongalar ve dilgi parçaları tespit edilmiştir. Bu çanak çömlek grubu, Orta Kalkolitik Dönem içerisinde değerlendirilmelidir (Resim: 14). Tepenin hemen bitişiğinde bulunan toprak yolda ve güneyinde bulunan bir başka tepede de ise az sayıda obsidiyen parçalar tespit edilmiştir.

Köybağı Mevkii

Köybağı Mevkii, Avanos ilçe merkezinin kuzeyinde konumlanmaktadır. Alan boyunca, kuzey güney doğrultusunda dik yamaçları bulunan derin bir vadi dikkat çekmektedir. Yoğun bitki örtüsü sebebiyle, görünürlüğün düşük olduğu vadinin kuzey ucunda obsidiyen yonga ve dilgi parçaları az sayıda olsa da tespit edilmiştir. Çanak çömlek örneklerinin görülmediği alanda ki tanımlayıcı yontma taş malzemenin azlığı tarihleme konusunda net bir anlamlandırma yapılmasını engelse de, elde ki veriler ışığında Neolitik ya da Kalkolitik Çağ içeriğinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Cumhuriyet Mahallesi

Cumhuriyet Mahallesi, Nevşehir il merkezinin güneyinde, Nevşehir Kalesi'nin güneyinde konumlanmıştır. Tepelik alanın yamacı boyunca obsidiyen parçalar ile karşılaşmıştır ancak herhangi bir alet formu tespit edilememiştir. Saptanan örneklerin yumru biçiminde olmaları dikkat çekicidir. Ancak bu alanda tanımlanabilecek herhangi bir düzelteli parçanın olmayışı ve bu duruma ek olarak çanak çömlek örneklerinin de görülmemesi sebebiyle alanın tarihlenmesi ile ilgili herhangi bir görüş ortaya koymak, eldeki örneklerle güçtür.

Çeç Tümlüsü ve Çevresi

Çeç Tümlüsü, Avanos, Gülşehir karayolunun güneyinde, Kızılırmak Nehri'nin güneyinde konumlanmaktadır. Doğal bir tepe üzerine inşa edilmiş olan tümlüs, 115 m. çapındadır. Tümlüsün bulunduğu tepenin yamacında yoğun çakmaktaşı parçaları görülse de, arkeolojik bir buluntuya ne tümlüs üzerinde ne de bulunduğu tepe ve çevresinde rastlanılmamıştır.

Acısu Mevkii

Acısu Mevkii, Nevşehir, Merkez ilçesi sınırları içerisinde, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi kampüsünün kuzeydoğusunda, Nevşehir Belediyesi tarafından yapılan yeni hayvan barınağının batısında konumlanmıştır. Yolun hemen kuzeyinde bulunan sürülmüş tarla da az sayıda obsidiyen yonga parçasının yanında bir adet kazıyı olabilecek parça tespit edilmiştir. Çanak çömlek görülmemiştir.

Göre Kasabası

Nevşehir il merkezinin güneyinde bulunan Göre Kasabası'nın güneybatısında doğal bir tepe üzerinde birkaç obsidiyen parçası ve amorf çanak çömlek parçaları görülse de, alanda tanımlı bir arkeolojik buluntu grubu ile karşılaşılmamıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi'nin 2019-2020 yılı çalışmalarında, Nevşehir ilinin Ürgüp, Avanos, Merkez, Gülşehir ilçelerindeki belirli alanlar incelenmiştir.

Ürgüp sınırları içerisinde bulunan Avla Dağ, çevresindeki vadiye hâkim konumunun yanı sıra, içerisinde barındırdığı su kaynakları sayesinde, erken tarihöncesi toplulukların hem geçici hem de sürekli yerleşim stratejileri açısından değerlendirildiğinde uygun koşulları sunmaktadır. 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen araştırmalardan sonra neredeyse 60 yıl boyunca kendi kaderine bırakılan ve tespit edilen buluntu yerlerinin erozyon sebebiyle toprak altında kaldığı düşünülen Avla Dağ'da 2019 yılı çalışmalarımız Todd ve Pasquare'in 60'lı yıllarda saptadıkları buluntu yerleri tekrar tespit edilmiştir. Eldeki yontma taş buluntular ve çanak çömlek örnekleri ışığında, Avla Dağ'ın Çanak Çömlekli Neolitik Dönem toplulukları tarafından yerleşime sahne olduğunu görmekteyiz. 2019 yılı çalışmalarında çok geniş bir alana yayılan Avla Dağ'ın Damsa Vadisi'ne bakan batı terasları incelenmiştir. Önümüzdeki yıllarda Avla Dağ'ın farklı yamaçlarında da araştırmalarımızı devam ettirmeyi planlamaktayız.

Nevşehir İli, Avanos İlçesi'nde 2020 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında saptanan Türkmenlik Tepesi ve Toprak Tepe yamaç yerleşimleri, Batı Kapadokya yerleşimlerinden bildiğimiz Orta Kalkolitik Dönem'in Nevşehir'deki varlığını ortaya koymaları açısından son derece önemli buluntu yerleridir. "Koyu Yüzlü Açıklı Mallar" olarak adlandırılan çanak çömlek grubuna ait örneklerin karşılaştırılabilecek en yakın örnekleri Aksaray, Güvercinkaya yerleşiminden bilinmektedir.

Gülşehir İlçesi'nde 2020 yılı araştırmalarında incelenen Yeşilöz Höyük ve Gümüşyazı tarihöncesi buluntu yeri, bölgenin özellikle Erken Tunç Çağ öncesi hakkında bilgiler vermesi açısından son derece önemli yerleşimlerdir. Özellikle Yeşilöz Höyük'te saptanan yoğun yontmataş ve çanak çömlek örnekleri sebebiyle alanın 2021 yılında intensive survey stratejisi ile tekrar incelenmesi planlanmaktadır. Aynı bölgede bulunan Kızılöz Höyük ve Dadağ Höyük'te tespit edilen Erken Tunç Çağ ve Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait çanak çömlek örnekleri bölgenin III. ve II. binyılı açısından yeni bilgiler ortaya koymaktadır.

Nenesu Projesi kapsamında, Nevşehir İli ve ilçelerinde devam edecek olan araştırmalarımızın, özellikle Batı Kapadokya temelinde tanımlanan bölgenin erken tarihöncesi kültürel özelliklerinin, daha doğuda ki Merkezi Kapadokya Bölgesi'ndeki varlığını ortaya koyması açısından önemli sonuçlara ulaşacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Balkan Atlı, N., Cauvin, M. C. 1998. "1996 Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri Obsidien Yüzey Araştırması". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 15(2): 219-232.

Gülçur, S. 1999. "Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri 1998 Yüzey Araştırması". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 17(2): 149-162.

Güngördü, F.V. Başoğlu, O. 2019. "Kızılırmak Nehri Kenarında Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimi Sofular Höyük". *Olba* 27: 41-60.

Omura, S. 1990. "1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray illeri Sınırları İçinde

Yürütülen Yüzey Araştırmaları”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 8: 69-90.

Özbaşaran, M. 2011. “The Neolithic on the Plateau”. S. R. Steadman, G. McMahon (eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10.000-323 B.C.E.* New York, 99-124.

Şenyurt, S. Y. 1998. “Nevşehir İli 1997 Yılı Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*” 16(1): 451-466.

1999. “Nevşehir İli 1998 Yılı Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*” 17(2): 365-380.

Todd, I. 1980. *The Prehistory of Central Anatolia I The Neolithic Period*. Paul Aström Förlag, Göteborg.

Todd, I. A., Pasquare, G. 1965. “The Chipped Stone Industry of Avla Dağ”. *Anatolian Studies* 15, 95-112.

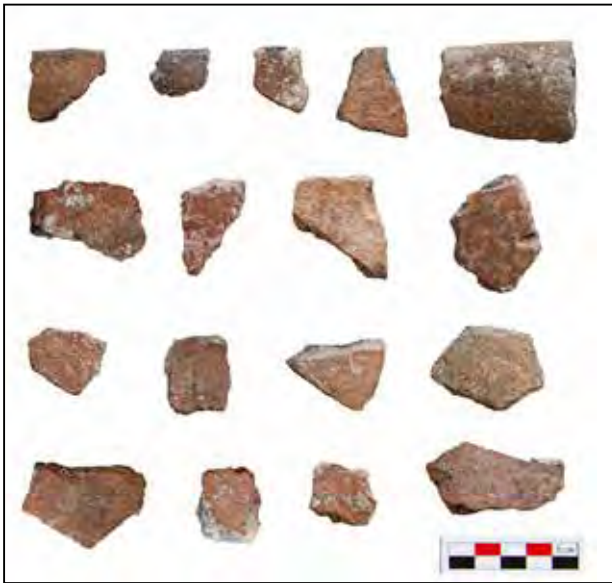
Harita 1: 2019 yılı çalışmalarında tespit edilen buluntu yerleri.

Resim 1: Karlık Köyü obsidiyen blok.

Resim 2: Avla Dağ Obsidiyen Örnekleri.

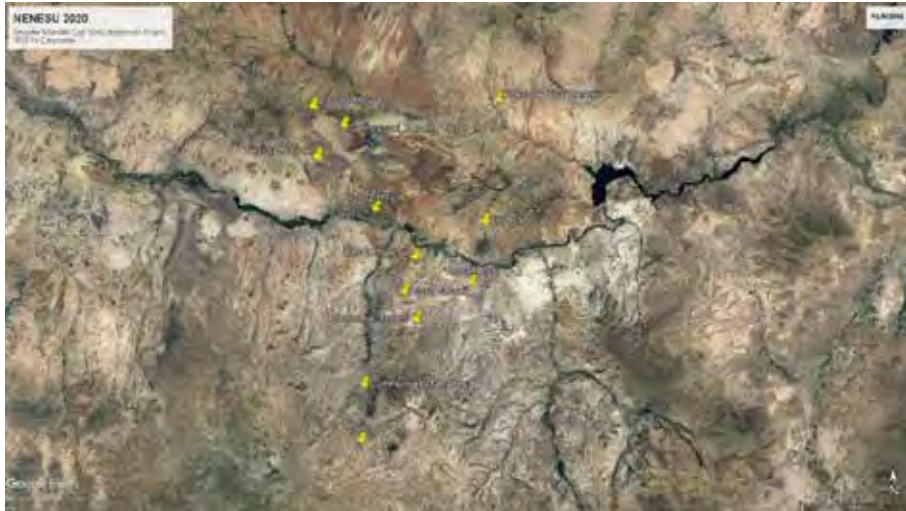
Resim 3: Avla Dağ çanak çömlek örnekleri.

Resim 4: Damsa Baraj Gölü ve Avla Dağ.

Resim 5: Mustafapaşa, Kuludibi Tepesi'nden yassı taş balta.

Harita 2: 2019 yılı çalışmalarında incelenen alanlar.

Resim 6: Kızılöz Höyük.

Resim 7: Yeşilöz Höyük.

Resim 8: Dadağı Höyük.

Resim 9: Gümüşyazı tarihöncesi buluntu yeri.

Resim 10: Toprak Tepe.

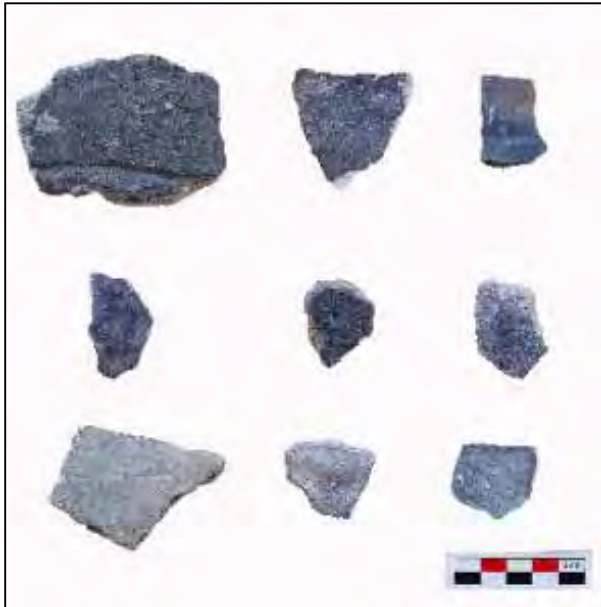
Resim 11: Toprak Tepe Orta Kalkolitik Dönem çanak çömlek örnekleri.

Resim 12: Türkmenlik Tepesi.

Resim 13: Türkmenlik Tepesi, sunak.

Resim 14: Türkmenlik Tepesi Orta Kalkolitik Dönem çanak çömleği.

TUNCELİ İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019-2020

Yasemin YILMAZ*

Mehmet Ali POLAT

Ozan ÖZBUDAK

Berkay DİNÇER

Kenan ÖNCEL

Özgür ŞAHİN

Didem TOY

Sidar GÜNDÜZALP

GİRİŞ

Tunceli İli ve ilçelerinde ‘Prehistorik, Protohistorik, Klasik ve Orta Çağ Dönemlerindeki Yerleşim ve Kullanılma Potansiyeli’ (Proje No: YA016202) konulu yüzey araştırmasına 2015 yılında başlanmıştır. 2020 yılına kadar yapılan çalışmalar sonucunda Tunceli İlının arkeolojik kronolojisi genel olarak belirlenmiştir. Proje; Tunceli Merkez İlçe, Pertek, Mazgirt, Ovacık, Çemişgezek, Pülümür, Hozat, Nazimiye ilçelerini kapsamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden alınan izinlerle yapılan çalışmalar 2019 yılında, 10-28.06.2019 tarihleri arasında 18 gün süreyle beş kişilik bir ekip ile gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü uzmanı Mehmet Ali POLAT yer almıştır. 2020 yılı çalışmaları 31.08.-14.09.2020 tarihleri arasında 16 gün süreyle, pandemi nedeniyle ağırlıklı olarak 2/3 kişilik ekip ile gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilcisi Tunceli Müze Müdürlüğü uzmanı Özgür ŞAHİN’dir. 2019 ve 2020 yılı çalışmalarına Fest Turizm ve Tic. A.Ş. sponsorluk desteğinde bulunmuştur.

* Dr.Öğr.Üyesi Yasemin YILMAZ, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Düzce/TÜRKİYE, yaseminyilmaz@düzce.edu.tr
 Mehmet Ali POLAT, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, polatmehmetali@gmail.com
 Araş.Gör.Dr. Mehmet Ozan ÖZBUDAK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Çorum/TÜRKİYE, mozanobudak@hitit.edu.tr
 Doç.Dr.Berkay DİNÇER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, berkay.dincer@istanbul.edu.tr
 Kenan ÖNCEL, Tunceli Müzesi, candeniz62@hotmail.com
 Özgür ŞAHİN, Tunceli Müzesi, ozgursahin94@gmail.com
 Didem TOY, didem.toy@hotmail.com
 Dr. Sidar GÜNDÜZALP, gunduzalpsidar@gmail.com

2019 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI SONUÇLARI

Pertek İlçesi- Pınarlar Nahiyesi

Pertek İlçesi'nde Paleolitik Çağa tarihlenebilecek buluntu toplulukları ilk olarak Keban Projesi kapsamındaki çalışmalarda İ. Kılıç Kökten tarafından saptanmıştır. 2017 ve 2018 yılında, 1.derece sit alanı olarak tescillenmiş olan Pınarlar/Kaynarca Höyük ve çevresinde Paleolitik Çağın farklı dönemlerine tarihlenebilecek yontma taş aletler toplanmıştır. Buluntu topluluğu üzerinde yapılan analizler sonucunda, 2019 yılı çalışmalarının bir bölümü Paleolitik Çağa ait olabilecek alanlara ayrılmıştır. Yontma taş aletler Pertek İlçesinde Pınarlar ve Yeniköy çevresinde yoğunlaşmaktadır. Pınarlar'daki buluntu alanları, Pınarlar/Kaynarca Höyük'e 1-2 km mesafede, kırmızı *terra rosa* toprakla ayırt edilen, düz akarsu teraslarındadır. Burada modern karayoluyla birbirinden ayrılmış iki farklı alandan (TYA'19.2 ve TYA'19.37) ve Pınarlar girişindeki bir alandan (TYA'19.40) toplanan yontma taşların tekno-tipolojik analizi bu aletlerin çoğunlukla Alt-Orta Paleolitik'e, daha az sayıdaki aletin ise Orta Paleolitik'e tarihlenebileceğine işaret etmektedir (Resim: 1; Resim: 2).

Pertek İlçesi-Yeniköy

Yeniköy'de, köy içerisinde 'Öner Konağı' olarak adlandırılan yerde (TYA'19.12) binanın hafriyatı içerisinde, evin arka yamaçlarından (TYA'19.12b) ve yamacın üstündeki düzlükte (TYA'19.12c) kırmızı *terra rosa* toprak içerisinde Paleolitik Çağa ait olabilecek yontma taşlar bulunmuştur. Yontma taş aletler ağırlık olarak Alt-Orta Paleolitik özelliktedir. Köy merkezine yürüme mesafesindeki ilk tarlanın (TYA'19.13) bir bölümünde yapılan yüzey taramasında toplanan yontma taşlar Alt-Orta Paleolitik Dönem özelliğindedir. TYA'19.13'ün yanında yumru halinde çakmaktaşılarının yoğun olduğu bir alan tespit edilmiştir. Bu alan özellikle Paleolitik Çağ'a tarihlenen yontma taş aletlerin üretildiği hammadde olması kuvvetle muhtemeldir. Hammadde kaynağının batısında yer alan üç tarla TYA'14a-14b-14c olarak numaralanmış ve farklı dönemlere ait çanak çömlek parçaları, obsidiyen ve çakmaktaşıdan yontma taş 14a ve 14b den toplananlar. Paleolitik Çağa aittir. Bu alanda bulunan 66 adet yontma taşın 18'i Alt-Orta Paleolitik, 48'i Orta Paleolitik teknolojilerle ilişkilidir. TYA'19.42 numaralı alan ise, köy girişinde, ceviz ağaçlarının olduğu bir alandır. Kırmızı renkli *terra rosa* toprak içerisinde Alt-Orta Paleolitik teknolojilere benzer yontma taş aletler toplanmıştır.

Pertek İlçesi-Dere Nahiyesi-Süleyman Ağa Çeşmesi Mevkii

Süleyman Ağa Çeşmesi olarak adlandırılan mevkiide yüzey taramasında toplanan yontma taş aletler Orta Paleolitik Dönem özelliğindedir. Bu döneme tarihlenen yontma taş aletler kahverengi ve küçük boyutlu çay taşlarından yapılmıştır.

Pertek İlçesi -Ulupınar Köyü-Yayla

Ulupınar Köyü'ne bağlı, Hasanın Yeri-Seyit Hasanın yaylası olarak adlandırılan mevki-

de, engebeli bir arazide özellikle yamaçlarda çanak çömlek parçaları toplanmıştır (Resim: 3). Bunların arasında İlk Tunç Çağ'a tarihlenebilecek Karaz çanak çömleği ile Orta Tunç ve Demir Çağ'a ait kap parçaları temsil edilmektedir.

Pertek İlçesi - Merkez

Pertek İlçesi Soğukpınar Mevkii'nde, doğal bir yükselti üzerinde ve güncel mezarlığın altında arkeolojik dolgu belirlenmiştir. Alanın özellikle yüzey görünürlüğü net olan doğu kesitinde, kerpiç yapı kalıntılarının izleri ayırt edilmektedir. Bu alanda toplanan çanak çömlek parçaları, İlk Tunç Çağ'a tarihlenmektedir. Mezarlık alanının batı tarafında tescilli Masume Hatun türbesi bulunmaktadır.

Pertek İlçesi – Merkez

Pertek İlçesi'nin çıkışında, Pertek-Tunceli karayolunun sol tarafında (Pertek'e geliş yönünde) yer alan yamaçta 5 adet kaya mezarı tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu alanda yapılan yüzey taramasında sadece bir adet tanımsız çanak çömlek parçası bulunabilmektedir.

Pertek İlçesi –Derebaşı Mevkii

Pertek-Tunceli karayolu üzerinde Derebaşı Mevkii'nde yol yapımı sırasında kesilen tepelik alanın kesitleri taranmıştır. Yolun Tunceli'den Pertek'e geliş yönünde ki kesitte doğal bir yükseltinin üzerinde yaklaşık 1-1.5 m-kalınlığında ki kültür dolgusunda ocak kalıntıları gözlenmiştir (Resim: 5). Yolun karşı kesitlerinde ve çevresinde de çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Toplanan çanak çömlekler; İlk Tunç, Demir Çağı ve Orta Çağ'a tarihlenmiştir (Çizim: 1).

Pertek İlçesi - Beydamı (Balışer) Köyü

Köyün içerisindeki tarlalarda yapılan yüzey taramasında, Çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Bulunan parçalar ağırlıklı olarak çark yapımıdır. El yapımı Karaz çanak çömleği özelliği gösteren iki parça İlk Tunç Çağ'a tarihlenmiştir.

Pertek İlçesi - Dorutay Köyü

Dorutay Köyü'ne yaklaşık 1 km mesafedeki tarlalarda, obsidiyenden yontma taş ve çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Çanak çömlek parçaları İlk ve Son Tunç Çağ'a tarihlenmektedir. Ziyaret edilen ikinci alan, köye 1-2 km mesafededir. Topografik olarak höyük olma potansiyeli taşımaktadır. Ancak, alanın yüzeyinin yoğun olarak otlarla kaplı olması ve ıslak zemin nedeniyle verimli bir araştırma yapılamamıştır. Yüzeyden toplanabilen az sayıdaki çanak çömlek parçalarından, birkaç örnek Orta Tunç Çağ'a ait olabilir. Diğerleri ağırlıklı olarak Demir Çağ ve sonrasına tarihlenebilir.

Pertek İlçesi- Dereli Köyü

Dereli Köyüne bağlı Kom mezrasında bulunan mağara ziyaret edilmiştir. Mağara yarasaların yaşam alanı olduğundan bütün yüzeyler yarasa gübresiyle örtülüdür. Mağara girişinin çevresinde yapılan yüzey araştırmasında çok az sayıda çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ancak dönem özelliği göstermemektedir. Ziyaret edilen ikinci alan mezranın harman yeridir. Burada yoğun olmamakla birlikte çanak çömlek parçaları mevcuttur.

Pertek İlçesi - Söğütlü Tepe Köyü

Köyün batı kısmında Kilise Mevkii olarak adlandırılan düzlükte çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Yüzeydeki çanak çömleklerden özellikle dönem özelliği gösteren parçalardan örnek alınmış ağırlıklı olarak alanda fotoğraflanarak yüzeye bırakılmıştır. Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Demir Çağına ait olabilecek örnekler mevcuttur.

Hozat İlçesi - Geçimli Köyü

Geçimli Köyü'ne bağlı Meşelik Mezrası'nda, Hozat Deresi üzerindeki köprünün doğusunda, obsidiyen ve çakmaktaşıdan yontma taş parçalar ve bunlara eşlik eden az sayıda koyu yüzlü ve dönem özelliği göstermeyen çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Bu bulgular alanın niteliğini belirleyecek nicelikte değildir. Geçimli Köyü'nde ziyaret edilen ikinci alan Göze Mevkidir. Su kaynağının çevresinde yapılan yüzey taramasında bulunan çanak çömlek parçaları ağırlıklı olarak amorfudur. Dönem saptaması yapmak mümkün olmamıştır. Gözenin üst kısmında yapılan araştırmalarda bulunan çanak çömlek parçaları olasılıkla Tunç Çağları sonrasına aittir. Ziyaret edilen üçüncü alan ise köyün üst bölümündeki teraslardır. Burada obsidiyen ve çakmaktaşıdan yontma taşlar bulunmuştur. Malzeme üzerine çalışmalar devam etmektedir.

Pülümür İlçesi – Göçgerler Mevkii

Pülümür İlçe merkezine yaklaşık 5 km mesafede, Göçgerler Mevkii'nde yapılan araştırmalarda birbirine yakın mesafelerde iki farklı alanda çanak çömlek parçaları toplanmıştır. İlk alan engebeli bir arazidir. Çanak çömlek parçaları daha çok görece düz kısımlarda yoğunlaşmaktadır. İkinci buluntu alanı, ilk alana göre biraz daha engebeli bir arazide ve çevreye hâkim konumdadır. Her iki alan yoğun otlarla kaplıdır. Yüzey görünürlüğü azdır. Tepelik alanların hemen arkasında, içme suyu olarak kullanıma uygun kaynak suyu bulunmaktadır. İri taşlardan örülmüş yer yer takip edilebilen ve duvar izlenimi oluşturan 'mimari öğeler' yüzeyden görülebilmektedir. Yüzeyden toplanan çanak çömlek parçalarının bir bölümü Pertek İlçesi'nde tespit edilen İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçalarıyla benzerdir.

Pülümür İlçesi -Hasangazi Köyü

Hasangazi Köyü'ne yaklaşık 1 saatlik yürüme mesafesinde bir mağara ziyaret edilmiştir. Yer yer engebeli, yer yer teraslanmış düzlüklerin olduğu bir yamaçta yer alan mağaranın

önünde, debisi yüksek yıl boyu su aktığı belirtilen dar bir dere bulunmaktadır. Etrafa hâkim konumdaki mağara suyla aşınmış kireç taşındandır Mağara, girişinde çok derin olmayan geniş bir bölme ve bu geniş bölmeye açılan küçük gözlerden oluşmaktadır (Resim: 6). Özellikle sıcak mevsimlerde serin bir ortam sunma potansiyeli yüksektir. Buna karşın kış aylarında kullanılabilmesi şu anki görünümüyle pek mümkün değildir. Mağara ziyaretinde içerisinde derin çukurlar açıldığı ve dolgu toprağının yoğun olarak karıştırıldığı tespit edildi. Toprağın içinde amorf çanak çömlek parçaları Ortaçağ özelliği göstermektedir (Çizim: 2).

2020 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI SONUÇLARI

Pertek İlçesi-Mercimek Köyü

Mercimek Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Boğalı Mevkii'nde eski bir yol ve yüzeyde plan veren taş dizileri saptamıştır. Yol, dış sınırları korunmuş sınırlarından alınan ölçülere göre 2 m genişlikte, korunan uzunluğu yer yer bozulmuş olsa da yaklaşık 600 m'dir. Kenarları iri yer yer kesme taşlar kullanılarak sınırlandırılan, orta kısmı ise orta ve küçük boy taşlarla doldurularak yapılan yol 1700 m yükseklikteki tepelik bir alana çıkarak sonlanmaktadır (Resim: 7). Yolun bitiminde, tepenin düz alanlarında, taştan örülmüş plan veren mimari kalıntılar korunmuştur. Alanda yapılan yüzey taramasında genelde amorf çanak çömlek parçaları bulunmuş fotoğraflanarak arazide bırakılmıştır. Toplanan az sayıdaki çanak çömlek parçası genelde beyaz taşçık katkılı, kırmızımsı kahverengindedir. Çizi ve yumrucuk bezemeli parçalar da mevcuttur. Bu kap parçaları olasılıkla Demir Çağ'ına ait olmalıdır.

Pertek İlçesi-Korluca Köyü

Korluca (Til) köyü sınırları içinde, Korucu Tepe Mevkii'nde Keban Barajı su seviyesinin düşmesi sonucunda duvar parçaları açığa çıkmıştır. Yaklaşık olarak 70 cm genişliğinde 2 m kadar korunan duvarın bir bölümü suyun içindedir (Resim: 8). Yüzeyde yoğun olarak kumla kaplı olması nedeniyle yüzey taramasında çok az çanak çömlek parçası bulunabilmiştir. Bu parçalar iri boyutlu küp parçalarına aittir ve tarihlemek zordur. Birkaç parçanın Tunç Çağlarına ait olduğu söylenebilir.

Çemişgezek İlçesi-Gözlüçayır Köyü

Köyün 1 km güneydoğusundaki Kara Mezra Mevkii'nde, tarım arazilerinin ortasında, Venk Deresine bakan çevreye hâkim teraslar taranmıştır. Arazi harabe görünümündedir. Yer yer kaçak kazı çukurları gözlenmiştir. Bunlardan bir tanesi 5x4 m boyutlarında yaklaşık 50-60 cm. derinliktedir. Kazılan alanda tahrip olmuş duvar parçalarına ait izler görülmektedir. Arazi üzerinde yer yer taş öbekleri olmakla birlikte bunlar bir plan vermemektedir. Yüzeyden toplanan çanak çömlek parçaları genelde küplere ait olabilecek kalın cidarlı gövde parçalarıdır. Az sayıda maden cürufu da bulunmuştur. Özellikle iç yüzeyinde kırmızı boya izleri olan, ağzın hemen altında çizgi bezeme bulunan bir paça Demir Çağ veya sonrasına ait olmalıdır.

Gözlüçayır Köyü sakinleri tarafından çakmaktaşı hammadde kaynağının olduğu alan olarak tarif edilen köyün yaylasındaki Çakmaklı Mevkii'nde kısa süreli yapılan yüzey taramasında toplanan 18 adet yontma taş alet Alt ve Orta Paleolitik Döneme tarihlenmiştir. 2021 yılında alanın tekrar ziyaret edilerek daha detaylı taranması planlanmaktadır.

Çemişgezek İlçesi - Alakuş Köyü

Köyün, Korçeşme Mevkii olarak adlandırılan bölgesinde, kavaklıkların yanında, tepelik bir alanda ve yamaçlarında çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Ağırlıklı olarak kızıl kahverengi yüzeyli, ince taşçık katkılı kapların bir bölümü çark yapımıdır. İçlerinde ikincil kullanım olarak düzenleniş bir parça vardır. Parçalardan belirli bir dönem tanımlaması yapılması mümkün değildir.

Çemişgezek İlçesi - Kıracılar Köyü

Kıracılar Köyü'nün güneybatısında, Orta Tepe/Çat Mevkii'nde, Keban Barajının su seviyesinin düşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Yüzeyde mimari kalıntılar, çok sayıda çanak çömlek parçası, obsidiyen ve çakmaktaşıdan yontma taş aletler bulunmaktadır (Resim: 9). Malzeme yoğunluğu ve çeşitliliği bu alanın büyük bir höyük olduğunu göstermektedir. Pulur Sakyol Höyüğü yaklaşık 1-2 km'lik mesafedeki bu höyüğün, Keban Projesi çalışmaları sırasında belgelenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Pandemi koşulları nedeniyle henüz kaynakça taraması tam olarak yapılamamıştır. Çakmaktaşıdan ve obsidiyenden üretilen yontma taş buluntu topluluğu iri dilgiler, orta boy dilgiler ve yongalardan oluşmaktadır. Araziden toplanan obsidiyenler genel olarak parlak siyah rengindedir. Ayrıca, bir adet siyah benekli kahverengi obsidiyenden dilgi mevcuttur. Yüzeyde çok sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur. Geç Neolitik/Erken Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı sonuna kadar tarihlenebilecek nitelikte yalın ve boyalı çanak çömlek örnekleri mevcuttur. Toplanan malzemede, İlk Tunç Çağına tarihlenen Karaz çanak çömlek örnekleri baskındır. Bu grup ağırlıklı olarak her iki yüzeyi siyah iyi açkılanmış, hamuru ince ve orta boy taşçık katkılıdır. Korunan formlara bakıldığında; S profilli parçalar, düz ve dışa dönek dudaklı parçalar, düz ağızlı parçalarla özellik kazanmaktadır. Bu grup içerisinde düz ağızlı, ağız kenarında üçgen tutamaklı parçalar da söz konusudur. Genel olarak çanak çömlekler el yapımı olmakla birlikte az sayıda çark yapımı parça da mevcuttur. Boyalı parçalar açık renk zemin üzerine kahverenginin farklı tonlarında boyamalar içermektedir. Bazı parçalar açık renk yüzey üzerine kahverengi tonlarında boya bezemelidir; bezeme figürleri çoğunlukla birbirine paralel çizgilerden oluşur. Bu çanak çömlek parçaları bölgedeki diğer yerlerden bilinen MÖ 2. binyıl boyalılarıyla benzerdir (Çizim: 3).

Çemişgezek İlçesi- Sakyol Köyü

Sakyol Köyü sınırları içinde bulunan Pulur/Sakyol Höyük'ün üst bölümü Keban Barajı sularının çekilmesi nedeniyle açığa çıkmış ve araştırma sırasında ziyaret edilmiştir. Yüzey, suların etkisiyle yıkılmış mimari kalıntılardan geriye kalan taş öbekleriyle doludur (Resim:

10). Ayrıca yüzeyde yoğun arkeolojik malzeme bulunmaktadır. Yüzey araştırmasındaki diğer malzemelerle karşılaştırmak amacıyla az sayıda örnek malzeme toplanmıştır. Çanak çömlekler genel olarak İlk Tunç Çağ'a aittir. Karaz çanak çömleğinin tipik örnekleri mevcuttur (Çizim: 4). Bulunan tüm küçük bir kap envanterlik olarak müzeye teslim edilmiştir.

Çemişgezek İlçesi- Sakyal-Kıraçlar arası Mezarlık Alanı

Kıraçlar Köyü'nün kuzeyinde yapılan çalışmalarda, Keban Barajının su seviyesinin düşmesi sonucunda açığa çıkan alanda taş sanduka tipinde yaklaşık 30 adet mezar tespit edilmiştir (Resim: 11). Mezarların olduğu alanda çok az sayıda çanak çömlek parçası ve dört adet çakmaktaşıdan yonga bulunmuştur. Yüzeydeki çanak çömlekler niteliksiz gövde parçalarıdır ve bu nedenle tarihlenememiştir.

Pülümür İlçesi- Bozağal/Karaderbent Köyü

Bozağal/Karaderbent Köyü'nün eskiden kurulmuş olduğu yerde yüzey taraması yapılmıştır. Bulunan çanak çömlek parçaları az sayıda ve ağırlıklı olarak amorf gövde parçalarıdır. Profil veren parça sayısı çok azdır. Olasılıkla Demir Çağ'a ya da sonrasına ait olmalıdır. Köyde, ikinci alan olarak Düldül Ayağı Mevkii'nde yüzey taraması yapılmıştır. Bu alanda da az miktarda çanak çömlek parçası bulunmuştur. Bunlar ağırlıklı olarak gövde parçalarıdır. Profil veren az sayıdaki parçanın Demir Çağ'a tarihlenmesi mümkündür.

Pülümür İlçesi - Balpayam Köyü

Balpayam Köyüne bağlı Değirmendere Mevkii'nde yapılan yüzey taramasında özellikle yamaçların kesitlerinde az sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur. Çanak çömlekler kırmızımsı kahverenginde ve ince taşçık katkılıdır. Bezemeli üç parçadan birinde çift şerit biçimindeki kabartma üzerinde parmakla baskı bezeme yapılmıştır. Buna benzer diğ er parçada ise tek şerit korunmuştur. Bir parça ise oluk bezemelidir. Bu kap parçaları Demir Çağ ve sonrasına tarihlenebilir. Balpayam Köyü'nde ziyaret edilen ikinci alan, Değirmen Yanı Mevkii'dir. Değirmendere mevkiine yakındır. Araştırma kapsamında eski bir değirmenin çevresi taranmıştır. Bu alanda çok az sayıda, tanımsız ve dönemi belirsiz çanak çömlek parçası bulunmuştur. Üçüncü olarak Balpayam tuzlası ziyaret edilmiş; bu alanda dönemi belirlenemeyen 5 – 6 adet çanak çömlek parçası bulunmuştur.

Ovacık İlçesi-Akyayık Köyü-Taht Sırtları Mevkii

Akyayık Köyü'ne yaklaşık 1 km mesafede Mercan Deresi'ne bakan, birbirine yakın mesafelerde konumlanmış 3 farklı eski akarsu terasında yapılan yüzey taramasında yontma taş aletler toplanmıştır. Üç farklı teras TYA'20 Taht Sırtları 1, Taht Sırtları 2, Taht Sırtları 3 olarak numaralanmıştır. 1 ve 2 numaralı alanlarda sistematik ve yoğun tarama yapılab ilmiş ancak 3.alan yüzey araştırmasının tamamlanmasına az süre kala tespit edildiğ inden yeterli zaman ayrılamamıştır.

Taht Sırtları 1. Alan

Taht Sırtları 1. Alan, Mercan Deresi'nin batısında dereyi yukardan gören etrafı sık ağaçlıklı, günümüzde ayıların ve yaban domuzlarının yaşam alanıdır. Bu alan prehistorik çağlar için tatlı su kaynağına, Mercan Deresi'ndeki endemik kırmızı benekli alabalığa ve yabani hayvanlara yakınlık açısından yaşamaya son derece elverişli bir alandır. Tunceli'den Erzincan'a doğal geçiş hattı üzerindeki konumu, bölgeler arası bağlantıların belirlenmesine katkı sağlayabilecek niteliktedir (Resim: 12). Sistematik ve sık aralıklarla dizilerek alanın yüzeyi tümüyle taranmıştır. Obsidiyenden ve çakmaktaşıdan yontma taş aletler ve bir adet sürtme taştan el baltası bulunmuş, yüzeyde çanak çömlek parçaları bulunmamıştır. Ancak, alüvyon birikiminin yoğun olduğu bir bölgedir. Çanak çömlek parçalarının alüvyon dolgu altında kitlenme olasılığı akılda tutulmalıdır. Obsidiyen hammaddesinde yoğun patinalaşma gözlenmektedir. Obsidiyenden yontma taş parçalar genel olarak küçük boyutlu dilgi ve yongalardır. Bir adet küçük boyutlu, saplı obsidiyen ok ucu mevcuttur. Çekirdek olabilecek birkaç parça ayırt edilmektedir. Obsidiyen buluntular yapılan ilk değerlendirmelere göre olasılıkla Neolitik Döneme işaret etmekle birlikte, daha net veriler için taş alet uzmanlarının detaylı analizlerinin tamamlanması gerekmektedir. Çakmaktaşıdan yontma taş aletler arasında az sayıda Orta Paleolitik üretim özelliğinde Levallois yonga ve çok az sayıda çekirdek tespit edilmiştir. Bunların dışında çakmaktaşıdan yontma taşların çoğunluğu dilgi, yonga ve kazıyıcılardan oluşmakta ve ağırlıklı olarak Paleolitik sonrası olasılıkla Neolitik Döneme ait olma potansiyeli göstermektedir (Resim: 13)

Taht Sırtları 2. Alan

Taht Sırtları 2: Taht sırtları 1 No.lu alanın batısında yer almaktadır. 1. ve 2. Alan birbirini görmektedir. Burası, yontma taşların *terra rosa* toprakta yoğunlaştığı, yer yer ağaçların olduğu, mevsimsel su akıntılarının yarıklar oluşturduğu bir alandır. Taht sırtları 1 No.lu alanın tersine bu alanda hiç obsidiyenden yontma taş alet bulunmamıştır. Burada toplanan yontma taş aletlerin hammaddesi kahverenginde, yapısı bozuk, ağırlıklı olarak birincil korteksli ve damarlıdır. Buluntu topluluğu ağırlıklı olarak yongalardan oluşmakta, çekirdekler az sayıdadır. Yontma taş buluntuların içerisinde sürüklenme sonucu veya taşınarak aşınmış örnekler bulunmamaktadır. Bu durum buluntu alanının *in situ* olduğunu düşündürmektedir. Yontma taş aletler genel olarak Orta Paleolitik Dönem özelliği göstermektedir. Buluntu topluluğu içerisinde yer alan dilgiler ve omurgalı dilgi az sayıda olmakla birlikte Üst Paleolitik Dönem'de bu alanın kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Üst Paleolitiğe ait olabilecek bu yontma taş aletler, dönemin tipik alet endüstrisine tam olarak benzememektedir.

Ovacık İlçesi- Havuzlu Köyü

Havuzlu Köyü'nün kuzeyindeki doğal tepelik alanın üzerinde, köylüler tarafından Hopik Kalesi olarak adlandırılan yer ziyaret edilmiştir. Tepenin üzerinde dikdörtgen plan veren iri taşlardan örülmüş mimari kalıntılar saptanmıştır. Ayrıca alanın kuzey yamacında, iri taşların

yer yer belirli bir düzen oluşturduğu duvar kalıntılarına ait izler saptanmıştır. Ovaya tümüyle hâkim olan ve olasılıkla kale olarak kullanılan bir yerdir. Yüzeylerde çok az sayıda çanak çömlek parçası toplanmıştır. Profil veren parça sayısı çok azdır hani döneme ait oldukları belirlenememiştir.

SONUÇ

2019-2020 yılı yüzey araştırmalarında Paleolitik Çağlara ait yeni buluntu alanları tespit edilmiştir. Pertek İlçesi'nde Paleolitik Çağların varlığı Keban Projesi çalışmalarından bilinmekle birlikte, tarafımızdan yeni alanlar bulunmuş, Çemişgezek ve Ovacık İlçesi'nde Paleolitik Çağa ait alanlar keşfedilmiştir. Toplanan yontma taş aletlerinin tekno-tipolojik analizleriyle Tunceli İlinin Alt Paleolitik, Alt-Orta Paleolitik, Orta Paleolitik ve Üst Paleolitik buluntu toplulukları tanımlanmış, kentin Paleolitik Çağ insanları tarafından kullanımı net verilerle ortaya konmuştur. Özellikle Ovacıkta saptanan alanın Erzincan'a doğal geçiş yolu üzerinde bulunması erken insan topluluklarının hareket güzergâhlarının belirlenmesi ve farklı bölgeler arasındaki bağlantıların değerlendirilmesine katkı sunmaktadır. Paleolitik Çağla ilgili sonuçlar yayına hazırlanmıştır (Dinçer v.d.2021). Ovacık'ta Neolitik Çağa tarihlenme potansiyeli içeren alanın belirlenmesi, Neolitik toplulukların Anadolu'nun kuzey doğusundaki sınırı hakkında yeni veriler sunmaya adaydır. Tunceli İlinin, Kalkolitik, Tunç Çağları, Demir Çağları ve Orta Çağlarına dair buluntu toplulukları tanımlanmıştır. Ayrıca mevsimlik yayla alanları, höyükler, mezarlık, yol gibi farklı tipteki buluntu alanları belgelenecek eski toplumların coğrafyayı kullanma biçimi ve yerleşme dinamikleri de belirlenmiştir. Yüzey araştırmasıyla ilgili sonuçlar bilim dünyasına tanıtılmaya başlanmıştır (Yılmaz v.d. 2021a ve 2021b).

TEŞEKKÜR

Yüzey araştırması izinleri için T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Tunceli Valiliğine, Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın İsmet Hakan ULAŞOĞLU'na, Fest Turizm Yönetim Kurulu Başkanı sayın Faruk PEKİN'e, arazi ve analiz ekibinde yer alarak bize destek olan Zeynep KIZILTAN, Gök Nur KARAHAN, Zeynep KELPETİN ORAL, Olgaç ORAL, Hasan BİNAY, Seda ÖNCEL, Ali Haydar İMGE'ye, arazide bize mihmandarlık yapan Zülküf YOLGA, Umut EKİCİ, Ferhat EKİCİ ve Umut Can ÖNER'e teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Dinçer, B., Yılmaz, Y., Karahan, G., Polat, M.A., Kelpetin, Z., Öncel, K., Özbudak, M.O. (Baskıda). Tunceli İli Paleolitik Çağ Araştırmaları.

Kökten, İ.K. "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1969". *Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları*, c. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971, ss. 13-21.

---. "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1970". *Keban Projesi 1970 Ça-*

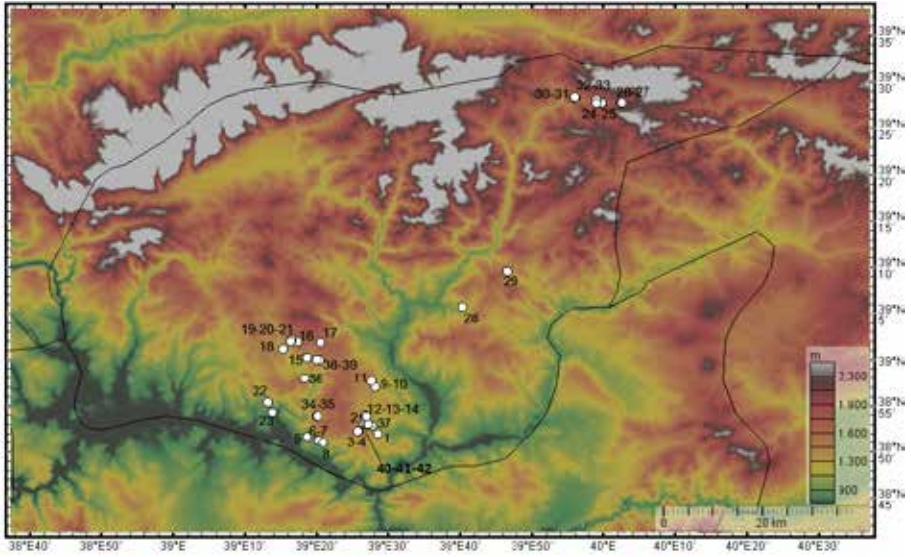
lışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, c. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, ss. 1-5.

---. “Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1971”. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları*, c. 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1974, ss. 1-11.

---. “Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1972”. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976, ss. 1-8.

Yılmaz, Y., Polat, M.A., Özbudak, M.O., Öncel, K., Dinçer, B., Toy, D., şahin, O., Gündüzalp, S. (2021a). Tunceli İli Yüzey Araştırması 2019-2020 Sonuçları. *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarı I-II-III. Bildiri Özetleri Kitabı*, s. 202-204.

Yılmaz, Y., Polat, M.A., Özbudak, M.O., Öncel, K., Gündüzalp, S. (2021b). Tunceli’nin Arkeolojik Mirası: Yeni Araştırmalar, Yeni Veriler. *II. Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştay, Bildiri Özetleri Kitabı*. S.16.

Harita: 1- 2019 Yılında tespit edilen arkeolojik alanların dağılımı.

Harita: 2- 2020 Yılında tespit edilen arkeolojik alanların dağılımı.

Resim: 1- Pınarlar TYA'19.2 Nolu Paleolitik Çağ buluntu alanı

Resim: 2- Pınarlar TYA'19.2 Paleolitik Çağ yontma taş aletler.

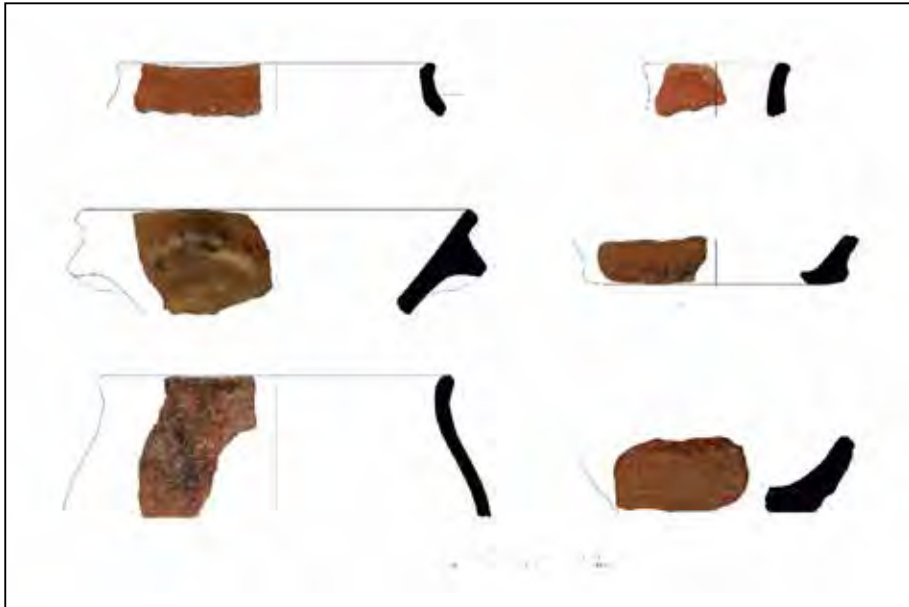
Resim: 3- Ulupınar Köyü yayla buluntu alanı.

Resim: 4- Pertek İlçesi merkez kaya mezarı .

Resim: 5- Pertek İlçesi Derebaşı Mevkii.

Çizim: 1- Pertek İlçesi Derebaşı Mevkii çanak çömlek örnekleri.

Resim: 6- Pülümür İlçesi Hasangazi Köyü mağara.

Çizim: 2- Pülümür İlçesi Hasangazi Köyü Mağara çanak çömlek örnekleri.

Resim: 7- Pertek İlçesi Mercimek Köyü yol kalıntısı.

Resim: 8- Pertek İlçesi Korluca Köyü duvar kalıntısı.

Resim: 9- Çemişgezek İlçesi Kıraçlar Köyü buluntu alanı.

Çizim: 3- Çemişgezek İlçesi Kıraçlar Köyü çanak çömlek örnekleri.

Resim: 10- Çemişgezek İlçesi Pulur Sakyol Höyük.

Çizim: 4- Çemişgezek İlçesi Pulur Sakyol Höyük çanak çömlek örnekleri.

Resim: 11- Çemişgezek İlçesi mezarlık alanı.

Resim: 12- Ovacık İlçesi Taht sırtları 1. Alan.

Resim: 13- Ovacık İlçesi Taht sırtları 1. Alan Çakmaktaşı ve obsidiyenden yontma taş aletler.

2019 YILI KARABÜK İLİ VE İLÇELERİ ROMA VE BİZANS DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Yaşar Serkal YILDIRIM*

GİRİŞ

2017 yılında başladığımız “Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi YüzeY Araştırması” projesinde 2019 yılında Karabük’ün Yenice İlçesi’nde devam edilmiştir¹. Proje Numarası-YA 017802(2019) olan arkeolojik çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden alınan izinler doğrultusunda 26.08.2019-27.09.2019 tarihleri arasında Yenice İlçesi’nde gerçekleştirilmiştir. Karabük’ün altı ilçesinden biri olan Yenice ilçesi Karabük merkezin 35 km. batısında bulunmaktadır (araçla ortalama 35-40 dakika).

Yenice’nin coğrafi yapısına bakıldığı zaman özellikle farklı endemik türlerin bulunduğu sık ve gür ormanlarla kaplı 1150 km² lik bir alana sahip olan Yenicenin %85 ormanlarla kaplıdır². Dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan Yenice’de ova tarzında düz araziler yok denecek kadar azdır. Yenicenin merkezinden geçen Yenice Irmağı, ilçe merkezini ikiye ayırmaktadır. Araç ve Soğanlı Çayları’nın Karabük’te birleşmesiyle oluşan Yenice Irmağı, Yenice, Devrek, Gökçebey’den geçerek Zonguldak ili sınırları içinde Filyos Irmağı adını alarak Filyos’dan Karadenize dökülmektedir³. Karabük-Zonguldak arasındaki karayolu da coğrafi kolaylık sebebi ile aynı hattı izlemektedir (Harita: 1).

Çalışma planı yapılırken de bu hat dikkate alınarak Yenice ırmağının ve Karabük-Zonguldak karayolunun ikiye böldüğü Yenice’nin, öncelikle güneyinde kalan köylerden çalışmaya başlanmış daha sonra da kuzeydeki köylere ve Yortanlı beldesine gidilmiştir. Böylece Yenice’nin merkezi ve köyleri araştırılarak çalışma konusuna giren kültür varlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Serkal YILDIRIM, Arkeoloji Bölümü, Edebiyat Fakültesi, Karabük Üniversitesi, yasaryildirim@karabuk.edu.tr , yasaryildirim03@gmail.com

1 Vermiş oldukları izinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, desteklerinden dolayı Karabük Üniversitesi’ne, Karabük Valiliğine, teşekkür ederiz. YüzeY araştırmasına katılan Bakanlık temsilcisi Abdülkadir ULUAY’a (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı), ekip üyeleri Bartın Üniversitesi’nden Doç. Dr. Şahin YILDIRIM’a, Karabük Üniversitesi’nden Prof. Dr. Barış SARIKÖSE, Doç. Dr. Sinan YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Sinan ZAVALSIZ, Dr. Öğr. Üyesi Nazlı SOYKAN, Dr. Öğr. Üyesi Durmuş GÜR, Öğr. Gör. Pakize KÜSMEZ, Arş. Gör. Fatma ÖKSÜZ’e ve öğrencilerimiz Mehmet Ali AKBAŞ, Yusuf İÇEL, Ümit DAĞCI’ya teşekkür ederiz.

Mağaraların incelenmesindeki katkılarından dolayı Karabük Üniversitesi, Coğrafya Bölümü Hocalarına, Mimarî kalıntıların tarihlendirilmesindeki katkılarından dolayı Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU’na (Mimar Sinan Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü) ve Kelemen Mağarasındaki seramiklerin tarihlendirilmesindeki katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Hamza EKMEK ve Dr. Öğr. Üyesi F.Gülten ÖZKALALI EKMEK’e (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü) teşekkür ederiz.

2 Polat ve Aktaş-Polat, 2012, 631.

3 Polat ve Aktaş-Polat, 2012, 631.

Araştırma kapsamında Yenice İlçesi'nin köylerinde tespit edilen taşınmaz kültür varlıklarının GPS yardımıyla koordinatları alınmış, eserler tek tek fotoğraflanmış ve ölçüleri alınarak tespitleri yapılmıştır. Tasvir ve konum işlemlerinin tamamlanması üzerine eserlerin araştırılması ve ölçekli çizimlerinin yapılarak dijital ortama geçirilmesine ve yayın çalışmalarına başlanmıştır.

Karabük'ü Zonguldak'a bağlayan karayolunun ikiye ayırdığı Yenice İlçesi'nin güneyinde kalan köyler "Yenice'nin Güney Kısmı" başlığı altında ve kuzeyinde kalan köyler ise "Yenice'nin Kuzey Kısmı" başlığı altında iki kısımda ele alınmıştır. Bu amaçla ilk olarak Yenice'nin güneyinde kalan köyler daha sonra da kuzeyinde bulunan köyler ele alınmıştır. Bu çalışmada gidilen bütün köylere değil özellikle araştırma konusu ile ilgili olarak arkeolojik buluntuların olduğu köylere yer verilmiştir.

Yenice'nin Güney Kısmı

Yenice'nin güneyinde yapılan çalışmalarda özellikle Hisarköy, Tırköy, Çeltik, Yamaçköy, ve Kale köyün arkeolojik eserler açısından daha zengin olduğu anlaşılmıştır. Bu köylerde yapılan çalışmalarda yapı kalıntılarının yanı sıra yerel kireçtaşından yapılmış mimari plastik eserlerde bulunmuştur.

İlk olarak Yazıköy' de İncebacaklar Mahallesi'nin meydanında yerel kireç taşından yapılmış dört adet sütun başlığı bulunmuştur. Üzerinde herhangi bir süslemenin olmadığı Bizans Dönemi'ne tarihlendirdiğimiz sütun başlıklarının getirildiği yer bilinmemektedir. Daha sonra gidilen Tır Köyü'nde biri Katranlı Mevkii'nde diğeri Sorkun Yaylası Mevkii'nde olmak üzere ana kayaya oyulmuş iki *khamosorion* tarzında mezar bulunmuştur. Defineciler tarafından tahrip edilmiş olan *khamosorionların* doğu-batı doğrultulu olduğu ve uzunluklarının 1,80 ile 2,15 m ve derinliklerinin de 0,40-0,50 m arasında değiştiği tespit edilmiştir. Tır Köyü'nde bu mezarların yanı sıra çok sayıda mimari kalıntıya da rastlanmıştır. Üçevler Mevkii'nde defineciler tarafından tahrip edilmiş ve bazı yerlerde moloz taşlardan örülmüş kireç harçlı taş duvarların kalıntıları ve aynı yerde üzerinde spiral şeklinde bezemenin olduğu mimari taş blok görülmüştür. Bunların yanı sıra Kocameşe Mevkii olarak adlandırılan yerde yapı kalıntısına ait duvarlar tespit edilmiştir. Yaklaşık 2,20 m yüksekliğe ve 5,00 m uzunluğa kadar korunmuş olan kireç harçlı moloz taşlardan örülmüş olan duvarların doğu-batı doğrultulu olduğu tespit edilmiştir (Resim: 1). Yapının çevresinde sütun başlığı, sütun tamburu gibi mimari parçalar da görülmüştür. Yapının planı ve çevrede görülen mimari parçalar yapı kalıntısının bir kiliseye ait olduğunu düşündürmektedir. Tescilli olmayan yapının tescillenmesi için tescil fişi hazırlanmıştır.

Yazıköy'den sonra Hisarköy'de yapılan araştırmalarda da 5 adet mimari blok tespit edilmiştir. Bunlardan özellikle Gevrek Mevkii'nde bir köy evinin bahçesinde tespit edilen, üzerinde girland ve bukranon kabartmaları olan, 0,34x0,54x1,54 m boyutlarındaki dikdörtgen mimari blok⁴ (Resim: 2) ile Köyiçi Mevkii'nde üzerinde yüksek kabartma olarak kartal fi-

4 Lafli-Christof, 2012, 25, ABB. 46.

gürü, bulunan 0,59 x 2,15 m boyutlarındaki kireç taşı blok en dikkate değer örneklerdir. Bunların dışında bezemesiz iki sütun parçası ile 0,42x1,26 m uzunluğunda bir çifte sütun parçası da bulunmuştur.

Çeltik ve Güney köylerinde kilise olduğu sanılan, daha öncesinde tescillenmiş olan mimari kalıntılar da incelenmiştir. İlçe merkezine 4 km mesafede yer alan Çeltik Köyü'nün Meşelik Mevkii'nde defineciler tarafından açılmış olan çukurlarda yapının duvarları görülmektedir (Resim: 3). Yapının ölçülebilen uzunluğu 15,00 m ve genişliği 9,00 m olan duvarlarının kireç harçlı moloz taşlardan örüldüğü tespit edilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki yapı doğu-batı doğrultuludur. Yapının duvar yüksekliğinin 1,20 m'ye kadar korunmuş olduğu tespit edilmiştir. Yapının çevresinde yüzeye dağılmış bir şekilde yeşil, kırmızı, beyaz renklerinde *tesseralar* ve mimari bloklar görülmektedir. Bunlardan özellikle "T" şeklindeki sütun parçası dikkat çekicidir. 1,41 m uzunluğunda olan sütunun alt çapı 0,35 m, üst çapı 0,40 m boyutlarında yerel kireç taşından yapılmış sütunun özenli bir işçiliğe sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca çevresinde çok sayıda kiremit ve tuğla parçaları da görülmektedir. Daha öncesinde tescillenmiş olan yapının gerek toprak yüzeyinde görülen *tessera*, gerekse mimari bloklardan ötürü bir kilise yapısı olduğu düşünülmektedir.

Yenice merkezin 4 km kadar güneyinde yer alan Güney Köyü'nün sınırları içerisinde kalan tescilli yapı kalıntısı da incelenmiştir. Yüzeyden görülebilen duvarlarından yola çıkarak yapı kalıntısının dikdörtgen planlı, ölçülebilen 9,50 x 12,00 m boyutlarında bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 4). Doğu-batı doğrultulu yapının duvarları kireç harcı ile moloz taş ve tuğlalar ile örülmüştür. Doğusunda apsis biçiminde duvar kalıntısı görülmektedir. Defineciler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukurlarının yüzeyinde çok miktarda kiremit, tuğla parçaları görülmektedir. Yapı kalıntısının mimari planı, diğer buluntular bu yapı kalıntısının Bizans Dönemine ait bir kilise yapısı olduğunu düşündürmektedir.

Yenice merkeze 7 km uzaklıkta olan Ören Köyü'nde Dinlenme Taşı olarak adlandırılan mevkiide yaklaşık 0,57 x 1,23 m boyutlarında oldukça özenli bir işçiliğe sahip olan ve büyük bir yapıya ait olduğu düşünülen düzgün kesme taş blokları bulunmuştur. Bunların dışında Ören Köyü'nde 0,57 m genişliğinde ve 1,10 m yüksekliğinde beyaz mermerden yapılmış üzerinde bitkisel kabartmaların görüldüğü üçgen alınlığa sahip bir taş bloğu daha bulunmuştur. Büyük bir kısmı toprağa gömülü olduğu için tam olarak boyutları tespit edilemeyen taş bloğunun ölü kültü ile ilişkili olarak yapılmış bir mezar taşı olduğu düşünülmektedir. Ören Köyü'nün Pınaryanı Evaltı Mevkii'nde yüzeyde yoğun olarak kiremit ve tuğla parçalarının olduğu ve kısmen duvar kalıntılarının görüldüğü bir alan tespit edilmiştir. Ancak bu alan büyük ölçüde tahrip edilmiş olduğu için yüzeyden görüldüğü kadarı ile kalıntılar hakkında kesin bir şeyler söylemek mümkün görünmemektedir.

Yenice'nin 10 km kadar batısında kalan Yamaçköyü'nde Gavur Harmanı Mevkii olarak adlandırılan tepede doğu-batı doğrultulu kireç harçlı duvar kalıntısı ve Köyiçi Mevkii'nde 0,42 x 0,65 x 1,15 m boyutlarındaki devşirme mimari blok tespit edilmiştir. Bu taş bloğu daha sonradan içi oyularak dibek olarak kullanılmıştır. Yamaçköy'ün 1,5 km kadar daha batısında

yer alan Kale köy arkeolojik buluntular açısından oldukça zengindir. Kale köyün hemen kuzeyinde Kaleburun olarak adlandırılan mevkiide kireç harçlı moloz taştan yapılmış duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Çevreye hâkim bir tepe de bulunan yapının duvarlarının yer yer 5,00 m yüksekliğe ve 2,10 m kalınlığa kadar korunmuş olduğu ve tepeyi çevrelediği tespit edilmiştir. Yapının içerisinde ayrıca sarnıç olarak kullanıldığı düşünülen başka bir yapının kalıntıları da tespit edilmiştir. Konumu, duvar kalınlığı ve yapısı itibarı ile bir savunma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen yapının içinin ve çevresinin kaçak kazılar neticesinde tahrip edilmiş olduğu görülmüştür (Resim: 5).

Kale Köyü'nün güneyinde halk arasında Alekilisesi olarak adlandırılan yerde duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Defneciler tarafından açılmış olan çukurların içerisinde kireç harçlı moloz taşlardan yapılmış duvar kalıntıları görülmektedir. Yüzeyde çok miktarda kiremit, tuğla parçalarının yanı sıra keramoplastik, parçaları görülmektedir. Doğu batı doğrultulu dikdörtgen şeklindeki yapının Bizans Dönemi'ne ait kilise yapısı olabileceği düşünülmektedir. Çevresinin çok fazla tahrip edilmiş olduğu için yapı hakkında şimdilik daha kesin bir şeyler söylemek mümkün görünmemektedir (Resim: 6). Kilise olduğu düşünülen yapının 100 m kadar batısında, duvarları kireç harçlı moloz taşlardan yapılmış yoğun bitki örtüsü içerisinde duvarları kısmen görülebilen bir yapının kalıntıları görülmektedir. Dikdörtgen şeklindeki yapının önünde yaklaşık olarak 1,75 x 3,10 m boyutlarında ve 0,50 m derinliğinde muhtemelen bir su biriktirme haznesi olan bu yapının bir çeşme yapısı olduğu düşünülmektedir (Resim: 7).

Bunların dışında Yenice ilçe merkezine bağlı Menderes Mahallesi'nde kilise yapısı olduğu düşünülen, daha önceden tescillenmiş olan, yapı kalıntısı da yerinde incelenmiştir. Defneciler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukurlarında yapının duvarları kısmen görülebilmektedir. Yüzeyden görülebilen duvar kalıntılarında anlaşıldığı kadarı ile yapı dikdörtgen şeklinde ve doğu batı doğrultuludur. Yapı kalıntısının çevresinde yapıya ait sütun parçası, sütun başlığı vb. pek çok mimari parçaların yanı sıra pişmiş topraktan çatı kiremidi, tuğla ve keramoplastik parçaları tespit edilmiştir. Yüzeyden görülebilen tüm bu mimari unsurlar yapının Orta Bizans Dönemine ait bir kilise yapısı olduğunu düşündürmektedir. Yenice'nin merkezinde Yirmibeşler Mahallesi'nde 2018 yılının Temmuz ayında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında yassı levha taşlardan yapılmış sandık biçiminde mezar bulunmuştur⁵. Çalışmalar sırasında tahrip olan mezara ait taş levhalar halen bu alanda görülmektedir.

Yenice'nin Kuzey Kısmı

Yenice'nin 10 km kadar kuzeydoğusunda yer alan Gökbel Köyü ve çevresinde yapılan incelemelerde mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra daha öncesinden tescillenmiş olan Hamas Kıranı Tümülüs'ü gibi arkeolojik alanlarda bu araştırma kapsamında incelenmiştir. Gökbel Köyü'nün Ustaoglu Mahallesi, Akçaelma Mevkiisi'nde bulunan tümülüs, arkeolojik literatürde Hamas Kıranı olarak adlandırılmaktadır⁶. Köyün hemen girişinde, de-

5 Web-1.

6 Yıldırım, 2018, 1295-1319.

nizden yüksekliği 571 m olan, çevreye hâkim bir tepenin üstünde bulunan tümülüsün mezar odasında ve çevresinde çok sayıda kaçak kazı çukuru görülmektedir. Defineciler tarafından soyulmuş olan tümülüs altı mezar yapısında yapılan incelemelerde mezar yapısının dromos, ön oda ve mezar odası olmak üzere üç kısımdan oluştuğu ve doğu-batı doğrultulu olduğu tespit edilmiştir. Dromos'un duvarları büyük ölçüde kaçak kazıları neticesinde tahrip edilmiştir. O yüzden dromos hakkında çok fazla bir bilgi edinilemezken nispeten daha iyi korunmuş olan ön oda ve mezar odası hakkında daha fazla bilgi edinilmektedir.

1,80 x 2,40 m boyutlarında ve yaklaşık olarak 2,38 m yüksekliğe sahip, dikdörtgen planlı mezar odasının zemini, defineciler tarafından tahrip edilmiş olmakla birlikte, içerideki kalıntılardan anlaşıldığı kadar ile sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır. Ön oda 1,42 x 1,79 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir yapıdır. Ön oda ve mezar odasının duvarlarının içe bakan yüzleri muntazam bir şekilde tıraşlanmış iken, toprak altında kalan arka kısımları kabaca yontularak bırakılmıştır. Oldukça özenli bir işçiliğe sahip olan mezar odasının duvarları 5 sıra yerel kireç taşı bloklardan yapılmıştır.

Ön odanın ve mezar odasının tavanı daha önce Karabük ve ilçelerinde tespit etmiş olduğumuz tümülüslerden farklı bir üst örtü tekniğine sahiptir (Resim: 8)⁷. Ön oda ve asıl mezar odasının üzerinin yalancı kubbe, aykırı taşıma tekniği (*linear konsantrik* taşıma tekniği) olarak adlandırılan bir üst örtü tekniği ile kapatılmış olduğu görülmüştür. Tavanın üç sıra yassı blok taşlarının birbiri üstüne bindirilmesi ile yapılmış bu üst örtü tekniğinin benzeri Ovacık ilçesi sınırları içerisinde yer alan Gerdek Boğazı Kaya Mezarı'nın tavan süslemelerinde de görülmektedir; bu ve benzer örneklerden yola çıkarak tümülüs M.Ö. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir⁸.

Bunların dışında Gökbel Köyü ile Başköy arasındaki ormanlık alanda yoğun bitki örtüsüne rağmen bazı mimari yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Uzun Çam olarak adlandırılan mevkiide moloz taş yığınlarının yanı sıra yoğun olarak kiremit, tuğla parçaları görülmektedir. Yoğun bitki örtüsü altında kalan bu alanlarda yüzeyde sadece zemin seviyesinde çok az bir kısmı görünen duvar kalıntıları ya da moloz taş yığınları görülmektedir.

Kaya Mevkiisi olarak adlandırılan yerde defineciler tarafından tahrip edilmiş mimari kalıntılar bulunmuştur. Yoğun bitki örtüsünün altında kalan ve toprak yüzeyinden görüldüğü kadarı ile kireç harçlı tuğladan örülmüş küçük, üstü kapalı duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Bir fırın olabileceği düşünülen kalıntıların ölçülebilen boyutları 1,20 x 2,50 m dir.

Yenice merkezin 8 km kuzeydoğusunda bulunan Esenköy de yapılan incelemelerde merkez Mahallesi'nde defineciler tarafından açılan çukurlarda yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Kireç harçlı moloz taşlardan örülmüş duvarlarının defineciler tarafından tahrip edilmiş olduğu ve sadece çok az bir kısmı görülebilmektedir. Yüzeyden görülebilen 1,70 m yüksekliğe kadar

7 Yıldırım, 2019, 513-529; Yıldırım, 2020, 527-545.

8 Yıldırım, 2018, 1308.

korunmuş olan duvarlardan anlaşıldığı kadar ile ölçülebilen genişliği 6,35 m olan yapının şekli definecilerin tahribatı ve yoğun bitki örtüsü nedeni tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak çevreye hâkim bir noktada bulunan yapı kalıntısının zemininde kısmen korunmuş olan Horasan harcı kalıntıları olduğu tespit edilmiştir.

Yenice'nin kuzey kısmında kalan Kadıköy ve Satuk köyleri'nde tespit edilen mağaralar aynı zaman da arkeolojik kalıntılara da sahiptir. Daha öncesinde tescillenmiş olan Kelemen (Kadıköy) Mağarası hem nehir kenarında olması hem de mağaraya ulaşımın kolay olması sebebi ile erken dönemlerden itibaren yerleşim görmüştür. Mağaranın içerisinde çok sayıda bulunan seramiklerin yanı sıra kilise olduğu düşünülen nispeten küçük bir yapının kalıntıları da tespit edilmiştir (Resim: 9). Buradaki mimari kalıntılar ve seramik buluntular üzerinde yapılan incelemeler sonucunda mağaranın Kalkolitik Dönem'den başlayarak Ortacağ'a kadar yerleşim görmüş olduğu anlaşılmaktadır⁹.

Yenice merkezin 7 km kadar kuzeydoğusunda Satuk Köyü sınırları içinde tespit edilen mağara daha küçük olmakla birlikte içerisinde yerleşime ait izler tespit edilmiştir. Definecilerin açmış olduğu kaçak kazı çukurlarında tuğla parçalarının yanı sıra Bizans Dönemi'ne ait yoğun olarak korozyona uğramış, ön yüzü hiç okunamazken, arka yüzünde 40 nummia olduğunu belirten "M" değer işareti kısmen okunabilen bronz bir sikke bulunmuştur¹⁰. Sikke üzerindeki korozyona rağmen mağaranın içerisindeki buluntuların tarihlenmesi açısından olduğu kadar araştırmalarda bulunan tek sikke olması açısından da önem arz etmektedir. Her iki mağaranın da içerisinde defineciler tarafından tahrip edilmiş olması üzüntü vericidir.

Yenice'nin 8 km kuzeydoğusunda bulunan Yortan Beldesi'nin mahallelerinde ve köylelerinde de araştırmalara devam edilmiştir. Yapılan araştırmalarda Yortan'a bağlı olan Nodullar Köyü'nde tümülüs tespit edilmiştir. Nodullar Köyü'nün Akçay Mevkiisi'nde defineciler tarafından soyulmuş olan tümülüsün, toprak altı mezar yapısına ait taşların bir kısmı yüzeyden görülebilmektedir (Resim: 10). Köyün hemen çıkışında deniz seviyesinden yüksekliği 660 m olan, ormanlık bir alanda yer alan tümülüsün mezar odasının defineciler tarafından tahrip edilmiş olması ve büyük bir kısmının toprak altında olması nedeni ile mezarın boyutları tam olarak görülememektedir. Ancak yüzeyden görülen az sayıdaki taş blokların şekllinden faydalanarak mezar odasının üstünün dikdörtgen biçiminde uzun kireç taşlarından yapılmış beşik tonozlu bir üst örtü ile kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tümülüs'ün korunmuş olan yüksekliği 5 m, çapı da 18 m olarak tespit edilmiştir.

Yortan'ın Dere Mahallesi'nde yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Defineciler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukurlarında duvar kalıntıları görülmüştür (Resim: 11). Kireç harçlı, moloz taşlardan örülmüş duvarlara sahip olan yapının korunan boyutları 14,00 x 8,00 m olarak

9 Kelemen Mağarasında bulunan seramik parçalarından Erken Dönelmlere ait olanların kesin tarihlendirilmesi Dr. Öğr. Üyesi Hamza EKMEN ve Dr. Öğr. Üyesi F.Gülde ÖZKALALI EKMEN (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü) tarafından yapılmıştır.

10 Yıldırım, 2021.

ölçülmüştür. Doğu batı doğrultulu olan yapının doğusunda apsis şeklinde duvar kalıntıları bulunmaktadır. Yapı kalıntısının çevresinde geometrik ve bitkisel süslemeli mimari elemanlar dikkat çekicidir. Bunların yanı sıra yapı kalıntılarının arasında yoğun olarak kiremit, tuğla parçalarının olduğu tespit edilmiştir. Yapının planı ve çevresinde görülen mimari bloklar yapı kalıntısının bir kiliseye ait olduğunu düşündürmektedir. Bu yapının korunma altına alınması amacıyla tescil başvurusunda bulunulmuştur.

Yortan'ın Çengeller Mahallesi'nde tescilli yapı kalıntısının bulunduğu alanda incelemelerde bulunulmuştur (Resim: 12). Bu incelemelerimiz neticesinde yüzeyde sütun parçası vb. mimari elemanların yanı sıra üzerinde bezeme olan taş bloğu da görülmüştür. Defneciler tarafından tahrip edilmiş olan yapı kalıntısının dikdörtgen planda doğu-batı doğrultulu olduğu anlaşılmaktadır. Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen yapı kalıntısının defneciler tarafından tahrip edilmiş olması ve önemli bir kısmının toprakla kaplı olması nedeni ile planı hakkında daha detaylı bilgi edinilememiştir. Ancak ileride burada yapılacak arkeolojik kazılar neticesinde yapı hakkında daha fazla bilgi edinmenin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Yenice merkeze 3 km uzaklıkta bulunan Ibrıcak Köyü'nde yapılan araştırmalarda daha öncesinde tespit edilmiş olan yapı kalıntısı yerinde incelenmiştir. Defneciler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukurlarında kireç harçlı moloz taşlardan örülmüş duvar kalıntıları görülmüştür (Resim: 13). Yüzeyden görüldüğü kadarı ile doğu-batı doğrultulu duvarlar 1,70 m yüksekliğe kadar korunmuştur. Dikdörtgen bir plana sahip olduğu sanılan yapı kalıntısının ölçülebilen uzunluğu 12,10 m'dir. Yapı kalıntısının doğusunda apsis formundaki duvarları görülebilmektedir. Yapının formundan ve çevrede görülen mimari bloklardan dolayı Bizans Dönemi'ne ait bir kilise olduğu düşünülmektedir. Tescilli olan yapının defneciler tarafından tahrip edilmiş olduğu görülmüştür.

Yenice'nin 10 km kadar kuzeybatısında bulunan Kayaarkası Köyü'nde İki yazıtlı taş bloğunun yanı sıra kenarları düzgünce işlenmiş mimari taş bloklar da bulunmuştur. Kayaarkası Köyü'nün Ömeroğlu Mevkii'nde bir evin temelinde 0,58x0,62x1,64 m ölçülerinde yerel kireç taşından yazıtlı bir taş blok görülmüştür (Resim: 14). Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülen taş bloğun ön yüzünde 8 sıra Hellence yazıt bulunmaktadır. Ayrıca yazıtlı taş blok yanında yerel kireç taşından yapılmış yaklaşık olarak 0,35x0,65 m boyutlarında devşirme olarak kullanılmış mimari bir taş blokta tespit edilmiştir. Kayaarkası Cami'nin kuzeybatısında Roma Dönemi'ne tarihlendirilen başka bir yazıt daha tespit edilmiştir. 0,54x0,57x1,22 m ölçülerindeki taş bloğun ön yüzünde Hellence yazıt yer almaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yenice'nin Güneyinde bulunan eserleri genel bir değerlendirmesini yapacak olursak: Güney, Çeltik, Tır ve Kale köyde ve Menderes Mahallesi'nde defneciler tarafından açılmış çukurlarda kireç harçlı duvar kalıntıları görülmüştür. Doğu-batı doğrultusunda olan duvarların yer yer 2,20 m yüksekliğe kadar korunmuş olduğu tespit edilmiştir. Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen 5 kilise kalıntısı tespit edilmiştir. Bu yapılara ait keramoplastik ve sütun par-

çaları, mimari tuğla ve çatı kiremitleri tespit edilmiş, fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Kilise yapı kalıntılarının üçü tescilli, ikisi tescilsiz olup, tescilsiz olanlar ilk olarak bizim tarafımızdan tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Bunlar genellikle defineciler tarafından tahrip edilme sürecinin devam ettiği eserlerdir. Yoğun kaçak kazılar sonrasında yapıların mimari dokusunun kimi zaman anlaşılamaz hale geldiği ve kalıntılara büyük zarar verildiği görülmüştür.

Bu kilise kalıntılarının dışında Yazıköy, Hisarköy, Güneyköyü, Tırköy, Kaleköy, Kaya-arkası, Nodullar gibi köylerde sütun başlığı, sütun parçası, çifte sütun gibi Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen mimari plastik eserlerde bulunmuştur. Genellikle yerel kireç taşından yapılmış mimari plastik eserler bezemesiz, sade, bir yapıya sahiptirler.

Yenice'de ikisi de Tırköy'de olmak üzere khamosorion tarzında mezar kalıntıları tespit edilmiştir. Khamosorion tarzındaki mezarlar kaya mezarları içinde en basit ve en küçük olan mezarlardır. Bunlar ölünün sırt üstü yatırıldığına sığabileceği boyutlarda anakayanın içine dikdörtgen biçimde ve düzgün bir şekilde oyulmuş basit kaya mezarlarıdır. Her iki khamosorion mezarda monoblok şeklindeki kayaların üzerine oyulmuştur. Her ikisi de defineciler tarafından soyulmuş ve parçalanmıştır bu sebepten dolayı boyutları kesin olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık olarak 2,00 m uzunluğa sahip olduğu sanılmaktadır.

Mezar kalıntıları dışında bölgede yerleşimin somut kanıtlarından olan savunma yapısına ait kalıntılar da tespit edilmiştir. Kale köyün kuzeyinde yer alan (Kaleburun) Kale Mevkii olarak adlandırılan yerde çevresine hâkim bir konumda bulunan kireç harçlı moloz taştan duvarlar ve çevrede görülen posajlı büyük taş bloklar bölgenin muhtemelen Helenistik Dönem'den itibaren tahkim edilmiş bir savunma yapısına sahip olduğunu düşündürmektedir. Yenice ırmağına bakan bir konumda yer alan savunma yapısı, nehir hattı boyunca önemli noktalarda bu tarz nispeten küçük, askeri karakol tarzındaki kalelerin bulunduğunu ve bunların Antik Dönem'de çok önemli bir yere sahip olan nehir hattının güvenliğini sağlamak için yapılmış olduğunu akla getirmektedir.

Yenice'nin kuzeyindeki buluntuların genel bir değerlendirmesini yaptığımızda Yenice Irmağı'ndan kuzeye doğru gidildikçe buluntuların azaldığı, özellikle de Yenice Irmağına yakın bölgelerde arkeolojik eserlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Kelemen ve Satuk gibi mağaraların da gösterdiği üzere bölgedeki mağaralar erken dönemlerden itibaren yerleşim amaçlı olarak kullanılmıştır. Özellikle Kelemen mağarasında tespit edilen seramik buluntularının Kalkolitik Dönem'e kadar uzanması bölgenin çok erken tarihlerden itibaren yerleşim gördüğünü ispatlaması açısından da çok önemlidir. Bunların yanı sıra Yenice de Nodullar ve Gökbel köylerinde tespit edilen her iki tümülüs de yine Yenice'nin kuzeyindeki köylerde bulunmuştur. Gökbel Köyü'nde bulunan Hamas Kıranı tümülüsü ve Nodular Köyü'nde bulunan tümülüs M.Ö. 4. yüzyılda buradaki insan varlığını ve ölü gömme anlayışını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Özellikle de arkeolojik literatüre Hamas Kıranı adıyla geçen tümülüsün mezar odasının mimari yapısı ile bölgedeki tümülüsler arasında ayrı bir öneme sahiptir. Mezar odasının tavanında üst örtü tekniği olarak yalancı kubbe ya da

aykırı taşıma tekniğinin kullanılmış olması nedeni ile bölgede şimdiye kadar yapmış olduğumuz araştırmalarda tespit etmiş olduğumuz tümölüsler arasındaki tek örnektir.

Gökbel, Esenköy, Kadıköy, Ibrıcak ve Yortanlı beldesinde yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bunlardan özellikle Kadıköy’de Kelemen Mağarası içerisindeki ve Ibrıcak Köyü ile Yortanlı beldesinde tespit edilen yapı kalıntıları gerek mimari planları gerekse yüzeyde tespit edilebilen *tessera*, keramoplastik vb. unsurlar bu yapı kalıntılarının kilise olabileceğini düşündürmektedir. Bizans Dönemi’ne tarihlendirilen bu yapı kalıntılarının defineciler tarafından tahrip edilmiş olması yapının bütünü hakkında daha fazla bilgi edinmemizi güçleştirmekle birlikte yapı kalıntısının çevresinde bulunan kırmızı, yeşil, beyaz renklere sahip *tessera*, keramoplastik parçaları, az sayıda da olsa seramik buluntuları nedeni ile bu yapılar Orta Bizans Dönemi’ne tarihlendirilmişlerdir.

Yenice, Kayaarkası Köyü’nde bulunan yazıtlar Ergun Laffı ve Eva Christof, tarafından 2006 yılında Hadrianoupolis çevresindeki yazıtlar üzerine yapılan araştırmada incelenmiştir ve Hellence olarak yazılmış olan yazıtta tanrı Zeus Syrgastes’in adı geçmektedir¹¹. Tieion’daki Roma Dönemi sikkelerinden de bilinen Zeus Syrgastes’in yayılım alanını ve Yenice’deki Roma Dönemi’ndeki dinsel yapı hakkında bilgi vermesi açısından da oldukça önemlidir¹². Yazıt daha sonraki süreçte farklı araştırmacılar tarafından tekrardan ele alınmış ve yazıt üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur¹³. Bu çalışmalar da yazıt ile ilişkili olarak farklı okuma ve transkripsiyon önerileri getirilmiş ve buna bağlı olarak yazıt hakkında farklı yorumlar yapılmıştır¹⁴.

SONUÇ

Sonuç olarak Yenice İlçesi’nde yaklaşık 33 gün süren çalışmalar sırasında Yenice’nin Köyleri dolaşmış ve araştırma konusu kapsamında kültür varlıkları tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Yenice’nin Kalkolitik Dönem’den Bizans Dönemi’ne kadar yerleşim görmüş olmakla birlikte Bizans Dönemi’nde dağınık ve küçük komeler şeklinde daha yoğun bir yerleşimin olduğunu ortaya koymuştur. Bunun sebebi bölgenin dağlık ve yoğun bitki örtüsüne sahip olması sebebi ile yerleşime uygun alanların az ve dağınık olması olduğu kadar özellikle Bizans Dönemi’nde bölgede değişen siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak Orta Bizans Dönemi’nde güvenlik anlayışının ön plana çıkması ile bu alanların daha çok tercih edilmesi ile de ilgisi olabileceğini düşünmekteyiz. Özellikle kilise yapılarının etrafında yoğun yapılaşmaların görülmesi buradaki yerleşimlerin Bizans Dönemi’nde kiliseler etrafında şekillendiği ve kiliselerin toplumsal yaşantının odak noktası haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Yenice’deki yerleşimin odak noktasını oluşturan Yenice Irmağının günümüzde olduğu gibi

11 Laffı-Christof, 2012, 55,77, No.24, 45, Abb24, 45.

12 Şahin, 2001, 181.

13 Öztürk, 2018, 717-740.

14 Öztürk, 2018, 717-740.

Antik Dönem’de de tarım, ticaret ve ulaşımının en önemli unsurunu oluşturduğunu Kaleköy’de olduğu gibi nehir hattında önemli noktalara güvenlik amacı ile savunma yapılarının yapılmasından da anlaşılmaktadır Yenice’de arkeolojik eserlerin daha çok güney kısmında toplandığı tespit edilmiştir. Buna karşın özellikle kuzeyde Bartın tarafındaki Şirinköy, Değirmenyanı, Cihanbey köyleri tarafına gidildikçe tespit edilen buluntu sayısı yok denecek kadar azalmıştır. İncelenen yerlerde yoğun olarak görülen defneci tahribatları eserlere ve arkeolojik alanlara büyük zararlar vermektedir. Bunun önlenmesi ve bu alanların tamamen tahrip edilmeden önce bilimsel çalışmalarının yapılabilmesi ve bölgenin erken dönemlerinin daha iyi anlaşılması açısından bölgede yapılacak arkeolojik kazıların teşvik edilmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Laflı, Ergün ve Christof, Eva. (2012). *Hadrianopolis I Inschriften aus Paphlagonia*. Oxford.

Öztürk, B. (2018). “Bithynia-Paphlagonia Sınıırından (Tios veya Hadrianopolis) Bir Yazıt Üzerine Düşünceler, Zeus Syrgastes/Syrgastios Kültü ve Agon’u”, *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi’nin Arasında: Prof. Dr. A Vedat Çelgin’in 60. Doğum Günü Onuruna Makaleler*, (Edi. M. Aslan -F. Baz), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 717-740.

Polat, Serkan ve Aktaş-Polat, Semra. (2012). “Karabük Yenice Ormanları’nın Rekreasyon Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *I. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi (12-15 Nisan 2012)*. Antalya: Kemer. 629 – 643.

Şahin, Nuran. (2001). *Zeus’un Anadolu Kültleri*, İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED).

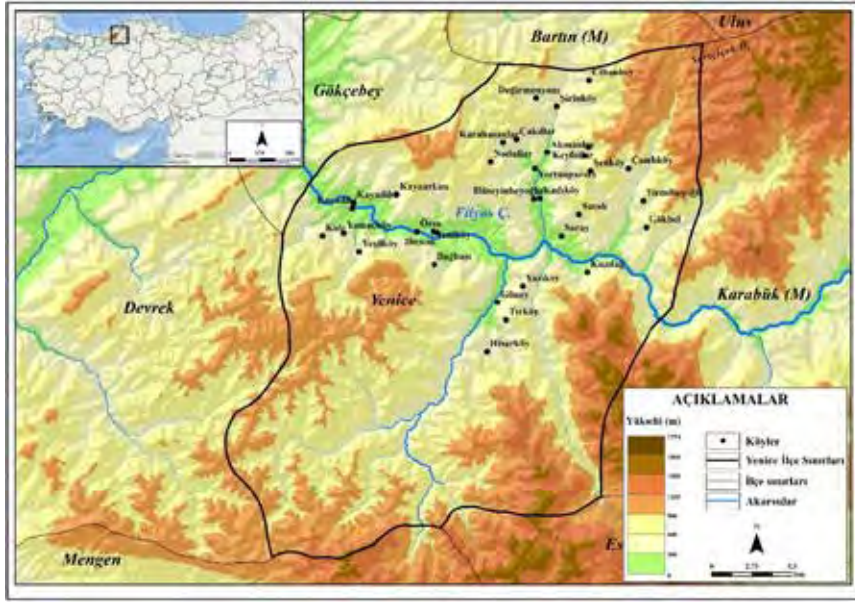
Yıldırım, Şahin. (2018). “Gökbek Köyü, Hamas Kıranı Tümülüsü”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ANARSAN Sempozyumu Özel Sayısı, Cilt 11, Sayı 2*. Corum.1295-1319.

Yıldırım, Yaşar Serkal. (2019). “2017 Yılı Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Sayı 36, Cilt 3*. 513-529.

Yıldırım, Yaşar Serkal. (2020). “2018 Yılı Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Sayı 37, Cilt 3*. 527-545.

Yıldırım, Yaşar Serkal. (2021). “Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması”, *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarı II, Orta Anadolu ve Karadeniz, V. Oturum*: <https://www.youtube.com/watch?v=QfM1qD3Chxw> (Erişim Tarihi 30.03.2021).

Web-1 <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/karabukte-bin-800-yillik-tas-sandik-mezar-bulundu-374167.html> (Erişim Tarihi 29.07.2021).

Harita 1: 2019 Yılı Yenice İlçesi yüzey araştırması çalışma sahası.

Resim 1: Tır Köyü'nde bulunan, kilise yapı kalıntıları.

Resim 2: Hisar Köy, girlandlı mimari blok.

Resim 3: Çeltik Köyü'nde bulunan, kilise yapı kalıntıları.

Resim 4: Güney Köyü'nde bulunan, kilise yapı kalıntıları.

Resim 5: Kale Köyü'nde bulunan, savunma yapısının duvar kalıntıları.

Resim 6: Kale Köyü'nde bulunan, yapı kalıntıları.

Resim 7: Kale Köyü'nde bulunan su ile ilgili yapı kalıntıları.

Resim 8: Gökbel Köyü'nde bulunan tümülüsün mezar odasının doğudan görünümü.

Resim 9: Kelemen Mağarası içerisindeki yapı kalıntıları ve bulunan seramiklerden örnekler.

Resim 10: Nodullar Köyü'nde bulunan tümülüs.

Resim 11: Dere Mahallesi, kilise yapı kalıntıları.

Resim 12: Çengeller Mahallesi'nde bulunan yapının kalıntıları.

Resim 13: Ibrıcak Köyü'nde bulunan kilise yapı kalıntıları.

Resim 14: Kayaarkası Köyü'nde bulunan yazıt.

TEKİRDAĞ İLİ MERKEZ VE ŞARKÖY İLÇELERİ İLE ÇANAKKALE İLİ GELİBOLU YARIMADASI (TRAKYA KHERSONESOS'U) ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2019 YILI ÇALIŞMALARI

Zeynep Koçel ERDEM*

H.Arda BÜLBÜL

‘Tekirdağ İli Merkez ve Şarköy İlçeleri ile Çanakkale İli Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersonesos) Arkeolojik YüzeY Araştırması 2019 yılı çalışmaları 28.09.2019 tarihinde başlamış, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün resmi izinleri ve Üniversitemiz Rektörlüğü BAP Birimi’nin desteği ile gerçekleştirilmiştir.¹ 2019 yılı çalışmasında 45 farklı alan incelenmiştir. Çanakkale İli’nde Gelibolu Merkez, Ilgardere, Bayırköy, Sütluce, Cumalı, Cevizli, Burhanlı, Değirmendüzü, Evreşe, Şadıllı, Adilhan, Süleymaniye, Kavaklıtepe köy ve beldeleri ile Tekirdağ İli Şarköy’de çeşitli tespitler yapılmıştır. Tespit edilen alanlar ve bulgular aşağıda belirtilmektedir.

ÇANAKKALE İLİ, GELİBOLU İLÇESİ İNCELEMELERİ

Gelibolu Merkez Çiftlik Üstü Mevkii

Gelibolu İlçesi’nin İstanbul yönündeki çıkışında, ‘Çiftliküstü’ olarak da adlandırılan arazi höyük şeklindeki yükseltisi ile dikkati çekmektedir. Bu alandan Marmara Denizi (Propontis) kıyısı ve Eğritaş sahili görülebilmektedir. Yaklaşık 20 dönümlük bu arazi tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yüzeyde Klasik, Helenistik, Roma ve Geç Antik Dönemlere ait seramik parçaları ile çok sayıda cüfur parçalarına rastlanmıştır. Yüzeyde herhangi bir antik yapı kalıntısı görülmemektedir. Yukarıda söz edilen çiftliğin tam karşısında, ana yol üzerinde yer alan, yerleşime uygun olabilecek tepelerde ve tarlalarda da gözlemler yapılmıştır. Söz konusu tepeler Ocaklı Köyü’ne giden yol üzerindedir ve Marmara Denizi’ne hakim konumdadır. Bu araziler daha önce saptadığımız Yeniköy Arıtaş kutsal alanı ve prehistorik buluntu veren çeşitli yerleşimlerin yakınında bulunmaktadır. Araştırmada birkaç Roma Devri seramik parçasına rastlanmış, başka herhangi bir antik kalıntıya rastlanmamıştır.

* Prof. Dr. Zeynep Koçel ERDEM- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü -zerdem@gmail.com

Arş. Gör. H. Arda BÜLBÜL- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü arda.bulbul@msgsu.edu.tr

1 Ekibimizde Bakanlık Temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanı arkeolog Gülbahar BARAN ÇELİK görevlendirilmiştir. Diğer ekip üyeleri Haldun Arda BÜLBÜL, Gülçin KARAKAŞ, Ayhan YAMANTÜRK ve Halil İbrahim VAROL olup ulaşım Süleyman ALTUN ve Ömür ARTAR tarafından sağlanmıştır. Hava fotoğrafları ise Bekir İŞÇEN tarafından çekilmiştir. Özverili çalışması ve katkılarından dolayı temsilcimiz Gülbahar BARAN ÇELİK’e ve tüm ekibe candan teşekkürü borç biliriz.

Gelibolu Merkez Piknik Alanı /Çamlık Mevkii

Gelibolu'nun Eceabat yönü çıkışında, Çamlık Piknik Alanı olarak bilinen, ağaçlıklı sahilde gözlemler yapılmış, ancak herhangi bir antik buluntuya rastlanmamıştır. Oysa burası geniş bir koya hakim ve içerisinden küçük bir de dere geçen prehistorik kamp yerlerine uygun bir konumdadır. Ancak piknik alanı oluşturmak amacı ile yapılan düzenlemeler nedeni ile yüzeyde buluntu görülebilmiştir.

Gelibolu Merkez Fener Tepesi Araştırmaları

Gelibolu ilçe merkezinde daha önceki yıllarda da birtakım gözlemler yaptığımız Hamza-koy Fener Tepesi'nde farklı noktalarda tetkikler yapmak ve fotoğraflar çekmek üzere alana tekrar gelinmiştir. Yapılan incelemede Fener'in bahçesinde toprağa gömük halde, 38X32 cm boyutlarında yazıtlı bir mermer parçası tespit edilmiştir (Kalan en 38, boy 32 cm.) (Resim 1). İlk incelemeler sonucuna göre yazıtın bir külte mensup rahibenin mezar yazıtı olduğu (lahit yazıtı?) düşünülmektedir.

Gelibolu Merkez Piri Reis Müzesi

Gelibolu limanındaki Piri Reis Müzesi'nde bir zamanlar sergilenmekte olan bazı arkeolojik eserler 2013 yılından beri müzede bulunmamaktadır ve nerede oldukları da şimdiye kadar yaptığımız çalışmalara karşılık öğrenilememiştir. Söz konusu eserlerin bir zamanlar sergideki durumları Youtube'da Piri Reis Müzesi adlı videoda halen görülebilmektedir. Bu eserler arasında kaba işçilik gösteren üzeri figürlü taş bir stel, çeşitli sütun gövde parçaları, Helenistik Devir'e ait mermer bir sütun tamburu, yanı sıra camekânlar içerisinde sergilenen pişmiş toprak kandil ve sikkeler gibi bir takım küçük eserler de bulunmaktadır.

Gelibolu'daki tarihsel zenginliği oluşturan bu tarzdaki arkeolojik buluntuların yanı sıra, önemli bir endüstri mirası kapsamında değerlendirilebilecek, Türkiye'de ilk tuzlu balık fabrikası olan Alaeddin Konserve satış merkezi ve arkasındaki orijinal üretim yeri (fabrika) dikkati çeken anıtlardır. Denize cephesi olan fabrikanın balkonunun birkaç sene öncesine kadar son derece sağlam olmasına karşılık, son birkaç senedir yavaş yavaş balyozlarla yıktırıldığı ve önemli ölçüde tahrip ettirildiği de açıkça fark edilmektedir.

*ILGARDERE KÖYÜ İNCELEMELERİ**Gölcük Mevkii (Zeytinlikaltı Mevkii)*

Ilgardere Köyü'ne girerken, köyün güney doğusunda kalan yaklaşık 5 dönüm zeytinlik arazi araştırılmıştır (Resim: 2). Tel örgü ile çevrili zeytinliğin hemen yanında tarla sahibinin evi de yer almaktadır. Arazinin alt kısmında bir dere mevcuttur. Söz konusu zeytinliğin hemen karşısı Çamlı Tepe olarak adlandırılan çam ağaçlık alanıdır ve burada bir zamanlar mezarların da çıktığı belirtilmiştir. Yüzeyde Klasik, Roma ve Bizans Dönemi seramikleri ve cürufur gözlemlenmiştir.

Köy Sırtları

Köy sırtlarında yer alan orman içerisinde, Yalova Köyü meralarına hakim 223 m rakımlık alanda araştırma yapılmıştır. Burada üç ayrı yerde kaçak kazı yapıldığı anlaşılmış olup ana kayaların defineler tarafından kazma kullanılarak oyulduğu görülmüştür. Çevrede çeşitli pithos parçaları, kiremit parçaları ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen az sayıda seramik parçası gözlenmiştir.

BAYIRKÖY İNCELEMELERİ

Çanak kale 1915 Köprüsü yapımı nedeni ile bağlantı yollarının yapıldığı ve yoğun inşaat faaliyetlerinin görüldüğü Bayırköy, Söğüt, Cumalı ve Burhanlı çevresindeki arazilerde yeni yollar ve şantiye alanlarında kalabilecek kültür varlıklarını tespit amacı ile geçen senelerde olduğu gibi detaylı incelemelere devam edilmiştir. Bayırköy'e giden tali yol üzerinde yer alan şantiyelerden birisi de yıllar önce Prof. Mehmet Özdoğan tarafından saptanan prehistorik yerleşim alanları çevresindedir. Söz konusu bu alanlardan biri de Söğüt Kaynarca Höyük'tür, ancak yüzeyde artık herhangi bir seramik görülememektedir. Bu alanlarda çeşitli hava fotoğrafları da çekilmiştir.

Şarlık Dere Mevkii "Cumalı Höyük"

İlk kez 2016 yılında saptadığımız ve 'Cumalı Höyük' olarak adlandırdığımız, Bayırköy'e yaklaşık 2 km uzaklıktaki tepe yerleşmesinin bulunduğu Şarlık Dere Mevkii'ne gelinmiş, alan ve çevresi tekrar incelenerek yakınındaki en önemli yerleşme olan Hora Tepe (kanımızca Aegospotami'nin olası yeri) ile olan ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır. Tepede yaklaşık 50 dönümlük arazi halen işlenmektedir. Tepe eteğinde çok sayıda su kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hacı Bayram Hayratı'dır. Araştırmada Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Devri sigrafitto seramik parçaları, mermer ve kiremit parçaları ile karşılaşmıştır. Burası Hora Tepe ile beraber Cumalı Ovası'na hakim önemli bir yerleşmedir.

Kavaklıdere Mevkii (Değirmenaltı)

Pişmiş toprak kandillerin bulunduğu belirtilen, 79 m rakımdaki Kavaklıdere Mevkii'nde incelemeler yapılmıştır. Çok sayıda ceviz ağacı ekili alanda Bizans Devri sigrafitto seramikleri, Geç Antik Devir sırlı seramikleri ve çok sayıda kiremit parçasıyla karşılaşmıştır. Bu arazinin II. Dünya Savaşı sırasında askerlerin (Rus askerleri?) kamp yeri olduğu belirtilmiştir.

Domuzcu Mevkii

Bayırköy civarında incelenen diğer bir alan da, Bayırköy'ün en yüksek sırtlarını oluşturan 95 m rakımdaki Domuzcu Mevkii'dir. Alan Bayırköy'den çıktıktan sonra topografyadaki en yüksek sırtları oluşturmaktadır. Kuzeye doğru en yakın köy Fındıklı'dır. Domuzcu Dere'si'nin hemen üstündeki tarlada yapılan incelemede çeşitli kiremit parçaları, Horasan harçlı tuğlalı parçalar ile silmeli mermer bir mimari parça gözlemlenmiştir. Alanın daha üst tepelerinde 1920'li yıllara kadar bir takım kırsal Rum yerleşmelerinin var olduğu da belirtilmiştir.

*CEVİZLİ KÖYÜ İNCELEMELERİ**Münip Bey Deresi Yolu*

Alan Çiftlik Mevkii olarak da anılmaktadır. Münip Bey Deresi yanındaki bu tarla ortasında, çalılıklar arasında bir adet sütun gövde parçası ile karşılaşmıştır (ölçülebilen uzunluk 1.21 m. çap 30 cm.) (Resim: 3). Alanda başka herhangi bir antik buluntu yoktur. Sütun parçası yakındaki bir yerleşmeden getirilmiş olabilir. Ayrıca dere yatağında bir takım başka sütunların da bulunduğu ancak kayboldukları belirtilmiştir.

Çiftlik Mevkii (Münip Bey Dere Üstü Yerleşimi)

Münip Bey Çiftliği arazisinde ait, aşağısındaki vadiye ve Çanakale Boğazı'na tamamen hakim bir manzaraya sahip alanda yapılan araştırmada çeşitli kiremit parçaları ile az sayıda Roma ve Bizans Devri seramik parçalarına rastlanmıştır. Araştırılan tarlanın üst sınırında toprağa gömülü bir bölümü kırık pişmiş toprak bir pithos tespit edilmiştir. Bir zamanlar var olduğu belirtilen mermer sütun parçaları ise görülememiştir.

*CUMALI KÖY İNCELEMELERİ:**Köy İçi Araştırmaları*

Vatandaşların köy içerisinde antik parçalar bulunduğunu bildirmeleri üzerine Cumalı Köyü'ne gidilmiş, bazı evlerin bahçelerinde ve köy kahvesi yakınında geçen yıllarda da gördüğümüz etnografik nitelikli taş işliklerle bir takım sütun gövdelerine rastlanmıştır. Bir ev bahçesinde de Roma Dönemi'ne ait iki adet mermer sütun başlığı ile karşılaşmıştır. Acanthus yaprakları arasında matkap izlerinin görüldüğü başlıklar MS 2. yüzyıl Antoninler Dönemi'ne ait olmalıdır. Ev sahibi söz konusu başlıkların köye ait olmadığını, Lapseki'den getirildiğini belirtmiştir. Köyde ayrıca olukça aşınmış durumda bir adet mermer sütun başlığı da görülmüştür.

Orman Çeşmesi Mevkii

Cumalı Köyü'nü geçtikten sonra Tayfur Köyü'ne giden yol üzerinde yer alan Keçi Deresi'nin (Aegospotami Deresi, bugünkü adı ise Söğütlü Dere) kaynağına hakim bir yerdir. Tam olarak Keçi Deresi Ovası'nın (Aegospotami Ovası) ve vadinin girişindeki alan olup iç kısımlardan gelen yolları kontrol eden ve vadi girişini tutan bir konuma sahiptir. Arka sırtlar çamlık haline dönüştürülmüştür. Bu çamlık içerisinde çeşitli pithoslar ve mezarlar çıktığı belirtilmiştir. Yaklaşık 59 m rakımdaki bu alanda bir de toprak yol açılmış olduğu görülmüştür. Yol çalışmasının ezdiği toprak içinde de çok miktarda kiremit kalıntısı ve Bizans Devri seramik parçaları ve taş alet (?) parçaları ile karşılaşmıştır.

DEĞİRMENDÜZÜ KÖYÜ İNCELEMELERİ

Tekke Mevkii

Köyden yaklaşık olarak 2 km uzaklıkta, Ova Yolu olarak adlandırılan ve dere yatağını takip eden bir yol ile ulaşılan, daha önceki yıllarda incelemeler yaptığımız tescilli alan², yoğun tahribat yaşandığının haber verilmesi nedeniyle incelenmek üzere tekrar ziyaret edilmiştir. Alan en zirvesinde doğal kayalıklar olan ve su kaynaklarının bulunduğu bir tepe ve yamaç yerleşmesidir. Aşağıda bir dere yatağı bulunmaktadır. Tepede bir çeşme ve çeşmenin duvarında iki adet 1143 tarihi veren İslami yazıtlı mermer levha bulunmaktadır. Çeşmenin hemen yanında İslami mezar taşlarının yoğun olduğu bir mezarlık bulunmaktadır. Çeşme ile aynı tarih veren mezar taşlarının alana dağıldığı, çok sayıda mezar taşının ise kırıldığı görülmüş, ayrıca buradan devamlı surette taş çalındığı belirtilmiştir. Mezar taşları belgelenmiştir.

Burası yerleşimin yanı sıra, su ile ilgili bir takım kült amaçlı aktivitelerin yapıldığı bir alan da olabilir. Zira su kaynağı yakınında çok büyük bir ana kaya (kutsal kaya) yer almakta olup, söz konusu çeşme bu kayanın hemen yanına yapılmıştır. Alan daha sonra da kutsal kabul edilerek mezarlık olarak kullanılmıştır.

İslami mezarların biraz aşağısında, taş örgülü dörtgen yapıların aynı doğrultuda teraslandırılarak aşağıya doğru sıralanmış olduğu görülmüştür. Ayrıca yukarıdan aşağı (dere yatağına doğru) kademeli olarak inen, üzeri taşlarla kapatılmış su kanalı görünümünde uzun bir taş kanal da bulunmaktadır. Yamaçta Roma Devri seramik parçaları gözlemlenmiştir.

Değirmendüzü Köyü tarafından ekilen arazide söz konusu tüm kalıntıların tahrip edildiği ve tahribata halen açık olduğu belirtilmiştir, ayrıca geçmiş yıllardaki izlenimlerimize de dayanarak tahribatın arttığı gözlenmiştir.

Eski Köy Mevkii

Tekke Mevkii'nin yaklaşık 2 km batısında yer alan alanda, olasılıkla dairesel planlı bir yapıdan kopmuş horasan harç ve yaprak tuğla ile yapılmış mimari parçalara rastlanmıştır. Yanı sıra çevrede çeşitli cüruf parçaları, Roma Devri'ne ait kırmızı astarlı parçalar ve Geç Antik Devir sırlı seramik parçaları ile envanterlik pişmiş toprak bir kuş figürünü (Bizans Devri?) tespit edilmiştir.

EVREŞE İNCELEMELERİ:

Güçüler Höyük ve Çevresindeki Tümülüsler

Geçen yıllarda da gözlemler yaptığımız Saros Körfezi kıyısında yer alan çok sayıda yükseltinin birbirleri ile olan ilişkileri ve niteliklerinin tam olarak anlaşılabilmesi amacıyla

2 Bkz. Musa Tombul, Çanakkale Kültür Envanteri, İstanbul, 2015, s. 497

daha detaylı gözlemler yapılmıştır. Söz konusu alan tescilli Evreşe Taşağıl Roma Nekropolü yakınında yer alan beş adet küçük tepe ve hemen bunların karşısındaki büyük tepeden oluşmaktadır. Söz konusu nekropol alanının ne amaçla kuruldukları anlaşılamayan çeşitli kulübe, prefabrik yapı ve ağiller ile halen tahrip edildiği görülmektedir.

Kıyıya en yakın tepelerden birisi geçen yıllarda incelenmiştir ve Gücüler Höyük adıyla tescillidir. Bu tepede Prehistorik, Klasik, Helenistik ve Roma Devri seramikleri, ağırşak vs. ele geçmiştir (Resim: 4). Diğer tepelerin üzerinde ise bir takım taş bloklar tespit edilmiş ancak çok yoğun tahribat ve bitki örtüsü yüzünden nitelikleri tam olarak anlaşılamamıştır.

Bu alanın karşı tarafındaki (alanı ikiye bölen karayolunun diğer yanında) büyük tepe ise bir tümülüstür. Söz konusu tümülüse yakın farklı tümülüsler de tespit edilmiş olup burada bir tümülüs nekropolü olduğu anlaşılmıştır. Gücüler Höyük ve çevresindeki yükseltiler çok tahrip görmüş, bölgede adı antik kaynaklarda da geçen ancak yeri henüz tam olarak lokalize edilemeyen büyük bir antik kente ait olmalıdır, ayrıca çevredeki tümülüsler de bu yerleşmeyle ilişkili olmalıdır.

Kuş Tepe Tümülüsü

Kuş Tepe olarak adlandırılan yükselti Evreşe, Kavak, Şadılı ve Kalealtı köylerine ve Saros Körfezi manzarasına hakim tepedir. Söz konusu tepenin tahrip edilmiş bir tümülüse ait olduğu anlaşılmış olup tepe üzerinde çok sayıda kayrak taşı ve mermer blok gözlemlenmiştir.

Roma Köprüsü (Sokak Çeşme Deresi Köprüsü)

Evreşe Beldesi'nde yaptığımız araştırmalarda Sokak Çeşme Deresi'nde bir taş köprü ile karşılaşmıştır. Köprünün kemerli her iki yüzünde de yeni onarımlar izlenmiş, eski blokların üzerine yeni bir giydirme cephe yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Yapılan incelemeler sonucu yapının özgün halinin bir Roma Devri köprüsü olduğu düşünülmektedir.

ŞADILLI KÖYÜ İNCELEMELERİ

Mandra Ayazması Mevkii

Şadılı Köyü'nden bir şahıs tarafından toplu buluntu özelliği gösteren (büyük olasılıkla tümülüs/mezar buluntusu) ve Roma Dönemi'ne tarihlenen pişmiş toprak kaplar tutanakla Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiştir (Resim: 5). Söz konusu buluntuların yakındaki Ayazma Mevkii'nde bulunduğu belirtilmiştir. Alan köye yaklaşık 2 km uzakta, Saros Körfezi'ne bakan yaklaşık 20 dönümlük arazidir. Yakında bir dere yatağı bulunmaktadır. Tarla olarak kullanılan alan araştırılmış, çevrede az sayıda Helenistik ve Roma Dönemi seramikleri ile kiremit parçaları gözlemlenmiştir.

Köy Sırtı Prehistorik Alan

Köyün tam sırtında (kuzey batısındaki tepe) kepçe ile atılan bir toprak yığını içinde çok sayıda Prehistorik Devir (Kalkolitik?/Tunç?) seramik parçaları gözlemlenmiştir (Resim: 6). Söz konusu alanın doğusunda bir dere yatağı bulunmaktadır. Seramiklerden bazılarında kazıma bezemeler olup Balkanlar malzemeleri ile benzerlik göstermektedir. Söz konusu alan olasılıkla köy çöplüğü için açılmış olup hızla tahrip edilme ihtimali göz önüne alındığından ivedilikle Çanakkale Müzesi'ne bildirilmiş ve toprak birikintisi içerisinden örnekler toplanarak çalışma sonunda müzeye teslim edilmiştir.

Kartal Höyük Tümülüsü

Şadıllı ve Süleymaniye köyleri arasında yer alan ve Kartal Höyük olarak adlandırılan tepede incelemeler yapılmıştır (Resim: 7). Tepenin tam merkezinde kaçak kazıcılar tarafından açılan büyük bir çukur bulunmaktadır. Çukur içinde tümülüs mezar odasına işaret eden blok taş sıraları mevcuttur. Ayrıca bir takım tuğla ve seramik parçaları da gözlemlenmiştir. Tümülüsün ön tarafındaki kayalık arazi ise adeta basamak ve terasları andırır şeklide kademe kademe ileriye doğru uzanmaktadır. Bu ilginç peyzaj, alanın bir tapınak/kutsal alan olarak da kabul edilen tümülüslerde gömü törenleri sırasında ritüellerin düzenlendiği kült alanı olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

ADILHAN KÖYÜ İNCELEMELERİ

Köyün girişindeki Adilhan Baba Türbesi ve çevresindeki mezarlık içerisinde birkaç mermer sütun parçasına rastlanmıştır. Köy içerisinde üzeri yazıtlı (kilise yazıtı), Bizans Devrine ait bir mermer parçası (kalan uzunluk 1.26, genişlik 54, yükseklik 18 cm) ve bir adet mermer sütun kaidesi tespit edilmiştir (Resim: 8) . Köydeki vatandaşlar, bu yazıtlı mermer parça ile üzeri bezemeli başka bir mermer parçanın Süleymaniye Köyü'nden (Süleymaniye Köyü Almanlar Kışla Altı Mevkii) buraya getirilmiş olduğunu belirtmişlerdir. Ancak üzerinde atlı bir figür ile bir kadının betimlendiği Roma Devri kabartmalı mermer levhanın (stel) bir süre önce köyden alındığını ifade etmişlerdir. Söz konusu stelin ancak fotoğrafı tarafımıza gösterilebilmiştir.

Yeniçeşmealtı Mevkii/Değirmenaltı Mevkii

Yukarıda sözü edilen yazıtlı mermer parçasının bulunduğu belirtilen alanda yapılan incelemelerde çeşitli kiremit parçalarının yanı sıra silmeli mermer bir mimari parça tespit edilmiştir.

Kaletepe

Köyün sahil kısmında yer alan, denize hakim konumdaki tepede bir kale kalıntısı bulunmaktadır. Söz konusu kale harçsız kayrak taş sıralı duvar örgüsüne sahip olup çevrede tuğla parçaları, pithos parçaları ile birlikte Geç Antik Devir seramik parçaları gözlemlen-

miştir. Alanda defineciler tarafından açılmış çok sayıda çukur bulunmaktadır. Burası Saros Körfezi'nin en uç noktasını tutan, Kuru Dağları eteğindeki önemli bir kale konumundadır. Söz konusu bu kalenin hemen arka sırtlarında yapılan incelemelerde kale ile bağlantılı yerleşim alanları saptanmıştır. Karababa Mevkii bu alanlardan birisidir. Bu mevkilerden bazılarını bize gösteren Adilhan Köyü sakinlerinden bir çiftçi, tarla sürümleri sırasında çevredeki arazilerden topladığını belirttiği 1 torba dolusu metal obje vermiştir. Bu metaller arasında antik olan objeler, özellikle çok sayıdaki kötü kondisyonlu bronz sikke tutanakla Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Papazın Pırnalı

Kaletepe çevresindeki çeşitli yerleşim alanları arasında Papazın Pırnalı Mevkii'nde araştırmalar yapılmıştır. Bu mevkii iki dere arasında konumlanmaktadır. Duvar örgü tekniği bakımından kale ile benzerlik gösteren çeşitli mimari duvarlara rastlanmış ancak işlevleri belirlenememiştir. Yanı sıra çevrede çok sayıda Bizans Devri'ne tarihlenen seramik parçaları tespit edilmiştir. Çevrede Roma Devri bronz ve gümüş sikkelerin bulunduğu da belirtilmiştir. Hemen hemen her yerde olduğu gibi burada da defineci çukurları bulunmaktadır. Yapılan incelemede orman yolu kenarında bir seramik fırını/fırınlara işaret seramik parçaları ile cüruflara rastlanmıştır. Alan bu bakımdan oldukça kayda değer özellik göstermektedir. Bunun yanı sıra Klasik ve Helenistik Devir seramikleri ve amphora parçaları görülmüştür. Yüzeyde bulunan bir adet pişmiş toprak ağırşak da çalışma sonunda Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Armut Deresi Mevkii

Batısında Armutderesi'nin yer aldığı alanda Prehistorik, Klasik ve Helenistik Dönem seramikleri ile karşılaşmış, Khios ve Kuzey Ege kökenli çeşitli amphoralar gözlemlenmiştir. Denizin içinde de bir takım amphoralar olduğu belirtilmiştir. Yakınında Zeytinalı ve Folklorcular Siteleri'nin bulunduğu bölgede çeşitli defineci çukurları gözlenmiştir. Papazın Pırnalı ve Armutdere Mevkileri arasında denize doğru uzanan bir yangın şeridi de bulunmaktadır. Her iki Mevkii de kale ile bağlantılı büyük bir antik yerleşmenin parçaları olmalıdır. Bu alanda adları antik kaynaklarda geçen birçok yerleşmenin varlığı bilinmekle beraber şimdiye kadar lokalize edilememiştir.

Hamamaltı Mevkii

Adilhan Köyü sahilinde, Hamamaltı Mevkii olarak adlandırılan alanda MÖ 5.-4. yüzyıl amphora parçaları ile Klasik, Helenistik Devirlere ait seramik parçaları görülmüştür. Söz konusu parçalar Adilhan Kalesi yakınındaki, yukarıda da sözü edilen Papazın Pırnalı Mevkii seramik malzemeleri ile dönemsel olarak ve üretim merkezleri bakımından (Thasos, Mende, Khios amphoraları) doğrudan örtüşmektedir. Burada çıktığı ifade edilen MÖ 4. yüzyıla ait siyah firnisli skyphos ise çalışma sonunda Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Çınardere Köprüsü

Köy yakınında yer alan, taş örgü kemerli Çınardere Köprüsü çok sayıda defineci tarafından tahrip edildiği duyumu ile incelenmiştir. Köprü'nün yol kenarındaki duvarlarından taşlarının kaldırılarak tahrip edildiği gözlenmiştir. Yapım tekniğine bakıldığında yapının bir Roma Devri köprüsü olduğu düşünülmektedir.

SÜLEYMANİYE KÖYÜ İNCELEMELERİ

Almanlar Kışla Altı Mevkii

Adilhan Köyü araştırmaları sırasında söz edilen kaybolmuş Roma Devri stelinin bulunmuş olduğu alan olduğu belirtilen arazide incelemeler yapılmıştır. Alan Saros Körfezi'ne ve çevreye oldukça hakim, tepe ve yamaç üzerindedir. Çevrede mimari bir yapının varlığına işaret eden çok sayıda yerel taş blok görülmüş ayrıca Roma ve Bizans Devri seramikleriyle karşılaşılmasıdır.

Kavaklitepe

Çevrede yapılan incelemelerde, Saray Mevkii adıyla tescilli alanda arazideki yoğun tarımsal faaliyetten dolayı herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

TEKİRDAĞ İLİ ŞARKÖY İNCELEMELERİ

Demirci Göleti Mevkii

Daha önceki yıllarda tespit ettiğimiz Demirci Göleti yerleşimi ve çevresinde Çanakkale 1915 Köprüsü bağlantı yolu nedeni ile şantiyelerin kurulduğu, yol çalışmasının yapıldığı ve antik alanın bir kısmının da tahrip edildiği görülmüştür. Ancak alan kısmen Gelibolu sınırında yer aldığından Çanakkale Müze Müdürlüğü tarafından 2019 Ekim ve Kasım aylarında burada bir kurtarma kazısı yapılmış ve Bizans Devri nekropolü ortaya çıkartılmıştır.

Şarköy Etnografya Müzesi Koleksiyonu

Şarköy Belediyesi tarafından çevreden toplanan bazı yeni eserlerin Etnografya Müzesi'nde koruma altına alındığının bildirilmesi üzerine inceleme yapılmıştır. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde de kayıtlı bu eserler arasında Yeniköy tarafında bulunarak getirilen mermer bir kilise yazıtı ile Şarköy Atatürk Caddesi'nde bir ev temelinden çıkan ve üzerinde okunamayan bir yazıtı olan postament belgelenmiştir.

Bu çalışmanın yanı sıra, Tekirdağ Müzesi'ne kayıtlı resmi bir koleksiyonere ait küçük eserler incelenmiş, fotoğraf ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Koleksiyonda yer alan pişmiş toprak figürinler tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

Yeniköy Akalan Mevkii Roma Mezarı

Daha önceki yıllarda incelediğimiz Yeniköy Akalan Mevkii'ne, burada saptadığımız Roma mezarının dinamitle parçalanacağı haberi üzerine tekrar gidilmiştir. Kayaya oyulmuş ve olasılıkla üzeri bir toprak yığını ile kapatılarak tümülüs şekline dönüştürülmüş bu mezar tipinin Şarköy-Gelibolu arasında, özellikle bölgeye özgü bir tip olduğu ve bu tipin Trakya geneline benzerinin görülmediğini saptamıştık.

Mezar incelendiğinde mezar üzerinde ve içerisinde karot makinası ile açılmış delikler görülmüş ve bu deliklerin hafta sonları kiralanan madencilerin yardımı ile açıldığı ve amacın define bulmak için taş/yapıyı dinamitle patlatmak olduğu öğrenilmiştir. Mezarın girişinin ise kaçak kazı toprağı ile kapatıldığı görülmüştür. Ayrıca bölge genelinde tahribatın her geçen yıl artmakta olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu durum Tekirdağ Müze Müdürlüğü'ne bildirilmiştir.

Akalan Domuz Deresi /Gavur Kışlası Mevkii

Domuz Deresi adıyla bilinen çok sayıda doğal kayanın bulunduğu sırtlarda bir zamanlar mermerler ve mermer sütunlar olduğu ayrıca halk arasında kilise yeri olarak adlandırıldığı belirtilmiştir. Yapılan incelemede yoğun bitki örtüsü ile kaplı alanda bir takım dönemi anlaşılamayan taş blokları ile mermer mimari parçalara rastlanmış, alanda defineler tarafından kazı yapıldığı çevredeki toprak atıklarından anlaşılmıştır. Aşağıdaki dere yatağına hakim, çok dik konumdaki alanın zaman içerisinde taşları dağıtılmış bir manastır yeri olduğu düşünülmektedir.

Kızılcaerzi Kalesi

350m rakımdaki kale Kızılcaerzi Köyü sırtlarının en yüksek tepelerinde konumlanmıştır (Resim: 9). Yaklaşık 15-20 hektarlık bir alana yayılı olduğu belirtilen yapı kalıntısı tüm Propontis'e ve çevreye hakimdir. Daha önceki yıllarda Şarköy sırtlarında saptadığımız Harman-kaya/Kiraztarla kaya kutsal alanı ile Tepeköy sırtında yer alan Dolucatepe Apollon kutsal alanlarını da görmektedir. Orman İşletmeleri tarafından açılan yangın şeridi kale yakınına kadar gelmektedir.

Harç kullanılmaksızın büyük boyutlarda yığma taştan yapılmış ve olasılıkla gözetleme kulesi olabilecek bir yükselti ile kulenin hemen yan kısmından başlayarak tümüyle düzenli bir hat izleyen taş sırası (duvar sırası) saptanmıştır. Duvar sırt boyunca denize paralel uzanmaktadır. Çevre çok yoğun bitki örtüsüyle kaplıdır ayrıca duvara ait çok sayıda dağıtılmış taş da bulunmaktadır. Ancak seramik parçasına rastlanmamıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşlar tarihlendirme açısından herhangi bir ipucu vermese de, Trakya'nın kuzey kesiminde Kırklareli ve çevresinde yer alan Trak kalelerinin örgü sistemlerini hatırlatmaktadır. Kule ve duvarın konumu, düzeni ve yörede kullanılan 'Kaledüzü' ismi de alanın bir kale olduğuna işaret etmektedir. Kanımızca Propontis'e hakim en önemli kalelerden biridir. Daha önceki

yıllarda Şarköy sırtlarında Sufunya Mevki’nde saptadığımız kale ile bağlantılı bir sahil kalesi konumunda olmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2019 yılı araştırmasında 45 farklı alan taranmıştır. Bu alanlardan bazıları geçen yıllarda araştırma yaptığımız, ancak tahribat duyumu aldığımız ve kontrol amacıyla tekrar incelediğimiz alanlardır (Tekirdağ Yeniköy Akalan Roma Mezarı, Gelibolu Evreşe Taşağıl Roma Nekropolü, Gelibolu Evreşe Gücüler Höyük, Gelibolu-Şarköy Yolu Demirci Göleti Yerleşmesi, Gelibolu Kardia (Bakla Burnu) yerleşmesi ve Gelibolu Ilgardere gibi). Araştırma sonunda 4 adet envanterlik eser Çanakkale Müzesi’ne teslim edilmiştir. Bu eserler Gelibolu Kardia’da bulunan üzeri damgalı bir pişmiş toprak ağırlık, Adilhan Köyü Papazın Pırnalı Mevkii’nden pişmiş toprak bir başka ağırlık, Değirmendüzü Köyü Eski köy Mevkii’nden pişmiş toprak bir kuş figürini ve Evreşe Gücüler Höyük’te ele geçen taş bir baltadır.

Bu yılın çalışmasında incelenen alanlar ve dönemleri şunlardır:

Prehistorik Alanlar: Şadıllı Köyü tepesindeki prehistorik alan; Evreşe Gücüler Höyük; Adilhan Armutderesi Mevkii

Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma Devirleri: Burhanlı Hora Tepe; Gelibolu Çiftlik Üstü Mevkii; Kardia (Bakla Burnu); Ilgardere Gölcük Mevkii; Bayırköy Şarлак Dere Mevkii Cumalı Höyük; Gelibolu Şarköy Yolu Demirci Göleti Mevkii yerleşmesi; Evreşe Gücüler Höyük ve çevresi; Şadıllı Mandra Ayazması Mevkii; Adilhan Armutderesi Mevkii; Adilhan Köyü Hamamaltı Mevkii;

Roma Devri: Gelibolu Lukoil (Miller Petrol) arkasındaki alan; Değirmendüzü Tekke Mevkii; Değirmendüzü Eskiöy yeri; Şadıllı Mandra Ayazması Mevkii; Cevizli Köyü Çiftlik Mevkii; Evreşe Taşağıl Roma Nekropolü çevresi; Süleymaniye Almanlar Kışlaaltı Mevkii

Bizans Devri ve Geç Antik Devir: Gelibolu Çiftlik Üstü Mevkii; Gelibolu Ilgardere Gölcük Mevkii; Ilgardere Köyü sırtları; Bayırköy Şarлакdere Mevkii Cumalı Höyük; Cumalı Orman Çeşmesi Mevkii; Cevizli Köyü Çiftlik Mevkii (Münip Bey Dere Üstü); Bayırköy Kavaklıdere Mevkii; Adilhan Kaletepe; Adilhan Papazın Pırnalı; Süleymaniye Almanlar Kışlaaltı Mevkii; Şarköy Akalan Domuz Deresi/Gavur Kışlası Mevkii (?).

Bu alanlarda saptanan çeşitli nitelikteki bazı kültür varlıkları:

Kale : Tekirdağ Şarköy Kızılçaterzi-Harmankaya Kaledüzü Kalesi ; Adilhan Köyü Kalesi (Kaletepe)

Tümülüs: Evreşe civarı Şadıllı ve Süleymaniye Köyleri çevrelerinde saptanan tümülüsler.

Kutsal Alan: Değirmendüzü Tekke Mevkii (su kültü); Gelibolu Fener Tepesi; Şadıllı Kartal Höyük Tümülüsü çevresi alanı

Roma Köprüsü: Adilhan Köyü Çınardere Köprüsü; Evreşe Sokak Çeşme Deresi Köprüsü.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu alanlar arasında Burhanlı Hora Tepe Arkaik Devir'den Roma'ya çok fazla sayıdaki yüzey bulgusu ve konumu ile bölgenin en önemli yerleşmelerinden bir olup, daha önceki yıllarda düşündüğümüz gibi adı antik kaynaklarda geçen Aegospotami'nin yeri olmalıdır. Yerleşme çevresinde saptadığımız pek çok küçük yerleşme de aslında Hora Tepe'de konumlanan büyük bir antik kentin teritoryumuna dahil olmalıdır. Adilhan Köyü'nde sahilde tespit edilen Kale Tepe, Saros'un en uç noktasında Kuru Dağları eteklerinde konumlanmış çok önemli bir sahil kalesi görünümündedir. Hemen yakın çevresinde saptadığımız yerleşmeler ise Klasik Devir'den Bizans'a aralıksız malzeme veren, bulgular ışığında Ege ticaretinin kontrol noktaları ve kale ile ilişkili yerleşmeler olmalıdır. Yerleşmelerin birbiri ile olan ilişkilerinin irdelenmesi amacıyla daha detaylı araştırmalara gereksinim vardır. Adilhan köyü ve çevresi yalnızca arkeolojik kültür varlıkları ile değil, yakın tarihimize ait önemli tarihi kişilikler ve olaylar ile de bütünüyle değerlendirilebilecek kültürel bir alandır.

Benzer şekilde Şarköy Kızılcaterzi sırtlarında tespit ettiğimiz kale de Ksenophon'un Anabasis'i gibi antik kaynaklarda söz edilen MÖ 4. yüzyıl Propontis sahil kalelerinden biri olmalıdır. Bu yıl üzerinde durduğumuz alanlardan biri de Evreşe çevresi yerleşmeleri ve tümülüsleridir. Evreşe, Kavak ve Koruköy civarında konumlanmış çok sayıda tümülüs Gelibolu Yarımadası kıstak bölgesini adeta Bulgaristan tümülüsler Vadisi (Kazanluk Krallar Vadisi) gibi önemli bir kraliyet nekropol alanı haline getirmektedir. Gücüler Höyük, Kavakköy Kartaltepe ve Germetepe gibi birtakım yerleşmeler antik kaynaklarda da adları geçen, ancak halen lokalizasyonları kesinlikle yapılamamış ve bu tümülüslere ilgili yerleşmeler olmalıdır. Bu nedenle bölgenin halen daha etraflıca incelenmesi gerekmektedir. Zira Gücüler Höyük'ün çok yankında üzerinde yapı kalıntıları olan küçük tepeler ayrı ayrı yerleşmeler (höyükler) değil ancak aynı antik kente ait parçalar olmalıdır. Arazinin tarımsal faaliyetler gibi pek çok nedenle bozulması neticesinde kısmen bağımsız tepeler halinde kalmışlardır.

Hem bu alanda yer alan ve Adilhan'dan başlayan kıyı şeridinde yer alan tuzlalar da ayrı bir inceleme konusu olup antik çağdaki faaliyetleri sorgulanmalıdır. Yüzey araştırma yaptığımız alanların çoğunda kaçak kazı izleri mevcuttur. Özellikle tümülüslerde çok yoğun kaçak kazı çalışmaları yapılmaktadır. Definecilikte son uygulama ise geçen yıllarda bölgede çok rastlamadığımız, ancak bu yıl tercih edilen bir uygulama olarak anlatılan, antik yapıların karot ile delinerek patlatılma çalışmalarıdır. Bu üzücü duruma örnek olarak Tekirdağ Yeniköy Akalan Roma Mezarı verilebilir. Ayrıca bölge genelinde Gelibolu Değirmendüzü Tekke Mevkii'nde olduğu gibi Osmanlı Dönemi mezar taşlarının özellikle toplanarak çalınan objeler olduğu pek çok köyde defalarca anlatılmaktadır. Pandemi nedeni ile 2020 yılında gerçekleştirilemeyen araştırmamıza 2021 yılında devam edilmesi planlanmaktadır.

Resim 1: Gelibolu Fener Tepesi yazıtı.

Resim 2: Gelibolu Ilgardere Köyü Gölcük (Zeytinlikaltı) Mevkii.

Resim 3: Gelibolu Münip Bey Deresi Yolu sütun gövdesi.

Resim 4: Evreşe Gücüler Höyük seramikleri.

Resim 5: Gelibolu Şadılı Köyü Mandra Ayazması Mevkii seramikleri.

Resim 6: Gelibolu Şadılı Köy Sırtı Prehistorik Alan.

Resim 7: Gelibolu Şadılı Köyü 'Kartal Höyük' Tümülüsü.

Resim 8: Gelibolu Adilhan Köyü mermer kilise yazıtı parçası.

Resim 9: Tekirdağ Şarköy Kızılca Tezi Kalesi (Kaledüzü).

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü